CORNELIUS
TACITUS

ANALE

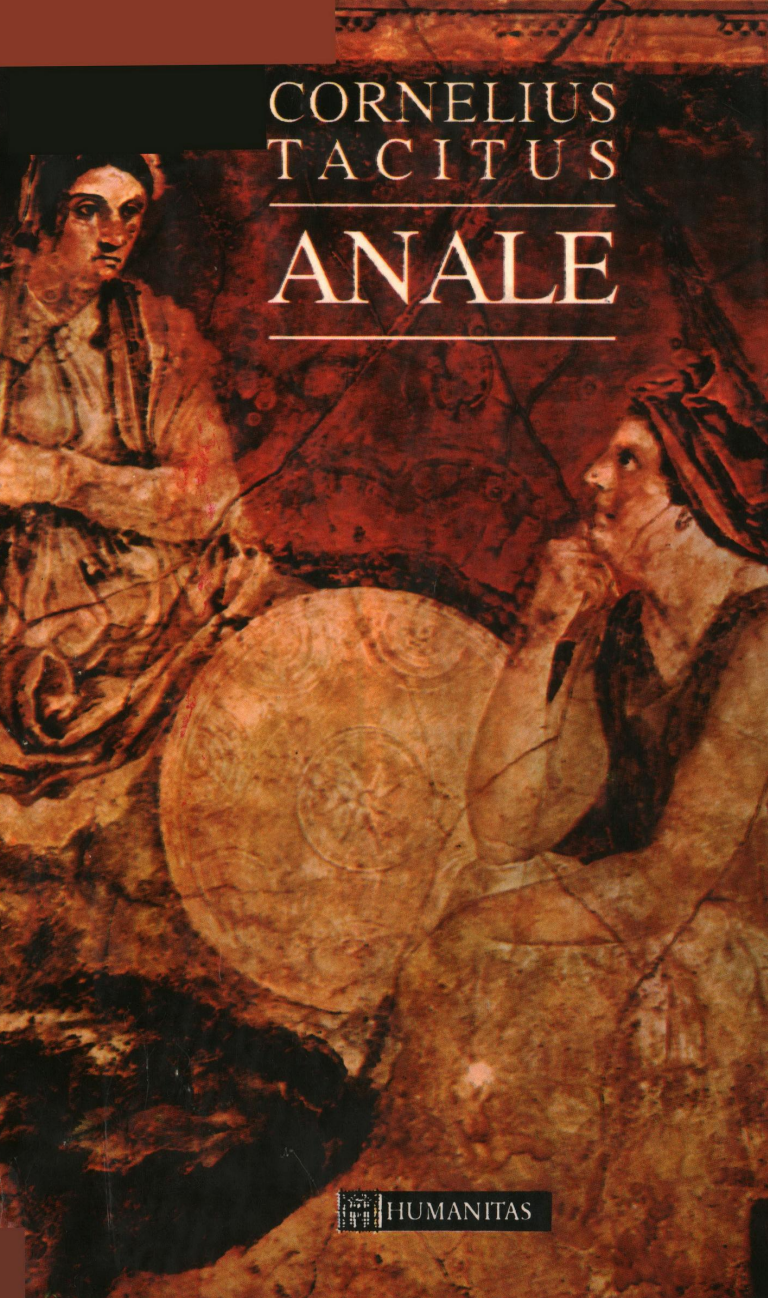

HUMANITAS

SERIA

ISTORIE

PUBLIUS CORNELIUS TACITUS (c. 55? — c. 118 p.Chr., Roma) este unul din cei mai mari istorici şi oameni politici romani. A început să scrie o dată cu instalarea pe tron a lui Nerva. Între 96 şi 98, a scris *Dialogus de oratoribus (Dialogul despre oratori)*, în 98 *Germania*, monografie etnografică, în care atrăgea atenţia asupra pericolului reprezentat de germani pentru Imperiul Roman. În acelaşi an, scrie *Agricola*, elogiu funebru al socrului său, dar şi atac mascat la adresa lui Domiţian. Redactarea marilor sale opere, *Historiae (Istorii) şi Annales (Anale)*, a urmat după anul 100. Prima cuprinde evenimentele de la moartea lui Nero pînă la moartea lui Domiţian. *Analele* istorisesc faptele întîmplate de la moartea lui August pînă în anul 66. Serios şi scrupulos în documentare, profund în analizele psihologice, dramatic şi adesea tragic în prezentarea evenimentelor, Tacitus este, fără îndoială, nu numai cel mai mare istoric roman, ci şi un mare artist al cuvîntului.

Prof. GHEORGHE GUŢU (1906-1994) s-a născut la Galaţi. A urmat, la Bucureşti, cursurile Liceului „Gheorghe Şincai" şi apoi ale Facultăţii de filologie clasică şi cele de filologie romanică. După absolvire, a funcţionat ca profesor de latină la Liceul „Ienăchiţă Văcărescu" din Tîrgovişte, după care, ca o recunoaştere a meritelor sale, la Cluj, ca profesor la Seminarul Pedagogic Universitar şi director al liceului de băieţi. Refugiul din 1940 l-a adus la Bucureşti, la Liceul „Sfîntul Iosif" (din 1948, Liceul Clasic Mixt, singura şcoală din ţară în care s-au mai predat atunci latina şi elina). Mai tîrziu, e numit profesor la Seminarul Pedagogic Universitar „Titu Maiorescu". De-a lungul anilor, profesorul Gheorghe Guţu s-a aplecat asupra cărţilor Antichităţii nu numai pentru propria bucurie, ci şi în folosul culturii naţionale, pe care a îmbogăţit-o, pe lîngă manuale şcolare şi culegeri de texte destinate elevilor şi studenţilor, cu multe şi excelente dicţionare, traduceri, studii. Iată-le pe cele mai importante: *Lucius Annaeus Seneca. Viaţa, timpul şi opera morală*, Editura Casa Şcoalelor, 1944; Seneca, *Scrisori către Lucilius*, traducere şi note, Editura Ştiinţifică, 1967; *Publius Vergilius Maro*, studiu literar, Editura Univers, 1970; Cicero, *Opere*, studiu şi traducere, două volume, Editura Univers, 1973; Cicero, *Filipice. Discursuri împotriva lui Antonius*, studiu şi traducere, Editura pentru Literatură Universală, 1968; Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, traducere, Editura Academiei, 1971; *Dicţionar latin–român*, ediţia I, Editura Ştiinţifică, 1966; ediţia a II-a îmbunătăţită şi adăugită, 1969; ediţia a III-a adăugită, 1973; Iuvenal, *Satire*, studiu, traducere şi note, Editura Univers, 1986; Quintilian, *Arta oratorică*, studiu, traducere şi note, trei volume, Editura Minerva, 1974; *Dicţionar latin–român*, ediţia mare, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983; *Manual de limba latină* pentru clasa a VIII-a, ediţia I, 1956; ediţia a II-a, 1963; *Culegere de texte latine* pentru anii I şi II de facultate.

CORNELIUS TACITUS

ANALE

Traducere din limba latină,
introducere şi note de
GHEORGHE GUŢU

Confruntarea textului a fost realizată de
GABRIELA CREŢIA

HUMANITAS

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

© HUMANITAS, 1995, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0541-2

Introducere

Despre Cornelius Tacitus, cel mai mare istoric al Imperiului Roman, avem puţine informaţii certe. Istoria vieţii şi activităţii lui se reconstituie doar din unele date culese din operele lui sau din ce ne spune prietenul mai tînăr şi admiratorul lui constant, Pliniu cel Tînăr, în *Scrisorile* pe care i le adresează sau în care vorbeşte altcuiva despre el, interesante, dar puţine (11 la număr), şi din alte amănunte răzleţe din scrieri contemporane sau ulterioare. De aici, un cîmp larg de conjecturi şi ipoteze, materie nesfîrşită de probabilităţi şi teze, ingenios combinate. În ce priveşte viaţa lui Tacitus, nu cunoaştem sigur nici anul naşterii, nici locul, nici părinţii din care s-a născut şi poziţia lor socială, nici anul morţii sale; nu-i ştim cu siguranţă prenumele: într-unul din primele codice el este Publius, într-altele de mai tîrziu Caius şi, de multe ori, este omis; autorul este numit doar Cornelius Tacitus sau, simplu, Tacitus. Locul naşterii s-a crezut mai demult că ar fi fost oraşul Interamna (Interamnium), azi Terni, din Umbria. Flavius Vopiscus, unul dintre autorii compilaţiei de vieţi ale împăraţilor romani din secolele al II-lea–al III-lea, cunoscută sub numele *Scriptores Historiae Augustae* (Scriitorii istoriei imperiale), vorbind despre împăratul cu domnie scurtă (275–276 p.Chr.) Tacitus, ne informează că, „deoarece el ar fi zis că este rudă cu istoricul Cornelius Tacitus, a poruncit să i se facă acestuia un bust, care să fie aşezat în toate bibliotecile şi, pentru ca opera lui să nu piară din nepăsarea cititorilor, ea să fie copiată în fiecare an în zece exemplare şi să fie la dispoziţia tuturor în toate arhivele şi bibliotecile". Cum Tacitus, împăratul, se născuse la Interamna, s-a crezut că istoricul nostru s-ar fi născut aici. Informaţia a fost de mult abandonată. Părerea cea mai acreditată este că el s-a născut în Galia Narboneză (aproximativ Provence de azi): numele era frecvent în acea provincie. Galia Narboneză, supusă de

romani în anul 121 a.Chr. şi devenită în scurt timp provincie romană, asigura comunicaţiile cu Spania, cucerită după al treilea război punic; procesul de romanizare a decurs foarte repede, înainte ca Galia întreagă (Franţa de azi) să fi fost cucerită de Caius Iulius Caesar (50 a.Chr.). Din prima operă a lui Tacitus, *Dialogus de oratoribus (Dialogul despre oratori* sau, mai bine zis, *Dialogul despre elocvenţă)*, vedem că doi mari maeştri ai oratoriei pe lîngă care Tacitus s-a format, Marcus Aper şi Iulius Secundus, erau la origine gali romanizaţi. Despre ei, Tacitus spune: „Erau cele mai ilustre talente ale forului nostru pe atunci; pe amîndoi aceştia eu nu numai că-i ascultam cu ardoare la procese, dar îi însoţeam mereu acasă şi în public, dintr-o dorinţă extraordinară de a mă instrui şi cu un fel de pasiune juvenilă"[1].

De altminteri, în acest prim secol al erei noastre, unii din cei mai de seamă scriitori din a doua jumătate a lui provin din Spania, nordul Italiei şi Galia, ceea ce arată cît de rapid şi adînc a fost procesul de romanizare. Provinciile occidentale romane dau Romei scriitori, oratori, comandanţi de oşti, senatori şi înalţi demnitari etc.; cîteva nume mari care au rămas în istoria culturii o dovedesc: Seneca (filozoful) şi nepotul acestuia, poetul Lucan, sînt spanioli, tot aşa poetul Marţial şi marele profesor de elocvenţă Quintilian; Pliniu cel Tînăr vine din Galia Transpadană ş.a.m.d.

În ce priveşte familia, nicăieri Tacitus nu ne aminteşte de părinţii săi. Pliniu cel Bătrîn aminteşte în *Nat. Hist.* (VII, 76) despre un Cornelius Tacitus, cavaler roman, procurator imperial în Galia Belgică; este probabil ca acesta să fi fost tatăl istoricului nostru. Un procurator era un însărcinat al împăratului într-o provincie de sub directa lui conducere şi el se ocupa cu strîngerea dărilor datorate tezaurului împăratului şi cu administrarea bunurilor imperiale în acea provincie; procuratorii se recrutau din clasa cavalerilor, erau oameni de afaceri, de obicei cu o bună stare materială, adesea îmbogăţiţi prin funcţia lor importantă.

Anul naşterii lui Tacitus, istoricul, se stabileşte de cei mai mulţi, prin diferite comparaţii, între 54 şi 56 p.Chr., deci în primii ani ai principatului (domniei) lui Nero.

Tîrziu, într-una din scrisorile lui Pliniu cel Tînăr către Tacitus, din care reiese că îşi trimiteau unul altuia lucrările şi notau ce trebuie

[1] Tacitus, *Dialogus* 2.

să fie schimbat sau înlăturat, Pliniu cel Tînăr continuă: „Cît de mult mă încîntă ideea că, dacă posteritatea se va interesa de noi, se va vorbi peste tot locul în ce armonie, sinceritate şi bună-credinţă am trăit noi! Va fi un lucru rar şi deosebit ca doi oameni, aproape egali ca vîrstă şi rang, care au însemnat ceva în literatura noastră — sînt silit să mă exprim despre tine mai moderat, fiindcă vorbesc totodată şi despre mine —, şi-au fost de ajutor unul altuia în lucrările lor. Eram un băieţandru cînd tu erai în floarea succesului şi a gloriei, dar doream din inimă să-ţi calc pe urme, să fiu şi să fiu considerat la mare distanţă de tine, desigur, dar primul după tine"[2]. Cartea a VII-a, din care face parte scrisoarea, a fost publicată prin anul 107 p.Chr.[3] Pliniu cel Tînăr este născut în anul 61 sau 62 p.Chr.; avea atunci 45-46 de ani, iar Tacitus aproximativ 51-52. Tacitus însuşi ne spune în lucrarea *Agricola*, publicată în anul 97 p.Chr.: „Agricola fiind consul (lucrul se petrecea în anul 77 p.Chr. — *n.n.*), mi-a promis că mi-o dă în căsătorie — eram tînăr pe atunci — pe fiica lui, care dădea deja cele mai frumoase speranţe, şi după consulat mi-a dat-o de soţie, iar el a fost pus imediat la conducerea Britanniei"[4]. Fata lui Agricola, singurul lui copil rămas în viaţă, se născuse în anul 65, avea la căsătorie 13-14 ani, iar Tacitus 22-23. Această căsătorie a avut mare influenţă asupra carierei lui politice; dacă despre părinţii lui nu pomeneşte nimic nicăieri, socrul său i-a fost, cum vom vedea, un adevărat părinte spiritual, iubit şi admirat. Şi-a făcut studiile la Roma şi a avut parte de o educaţie foarte îngrijită, ferită de influenţe dăunătoare. Nu-i de mirare că în prima sa lucrare, *Dialogus*, în care este vorba şi de educaţia copiilor din familiile sus-puse, el critică cu asprime nepăsarea părinţilor faţă de copiii lor, prin gura unei persoane, părtaşă la discuţie: „Dar acum, copilul abia născut este dat pe mîna unei servitoare, o grecoaică oarecare, căreia i se adaugă unul sau doi sclavi. Minţile lor, fragede şi neştiutoare, sînt pe dată îmbuiate cu poveştile şi cu prostiile lor şi nimeni în toată casa nu se gîndeşte la ce spune sau face în faţa micului stăpîn. Ba chiar nici părinţii nu-i obişnuiesc pe micuţi cu cinstea şi cu modestia, ci cu nazurile

---

[2] Pliniu cel Tînăr, *Ep.* VII, 20.

[3] După cronologia stabilită de Th. Mommsen în „Indicele de nume" la ediţia Keil, 1870.

[4] Tacitus, *Agricola* 9.

şi cu luarea în rîs a celorlalţi, prin care puţin cîte puţin li se strecoară în suflet neruşinarea şi dispreţul de sine şi de alţii. Mie mi se pare că astăzi viciile proprii şi caracteristice acestui oraş, gustul pentru comicării la teatru şi pasiunea pentru luptele de gladiatori şi cursele de care li se sădesc aproape în pîntecele mamei. Mintea lor, invadată şi stăpînită de asemenea preocupări, cît locşor mai poate lăsa pentru studiile nobile? La cîţi tineri poţi găsi unul care să vorbească acasă despre altceva? Ce fel de conversaţii auzim noi, dacă intrăm cumva în sălile de clasă? Nici profesorii n-au alte convorbiri mai dese cu auditorii lor deçît acestea. Ei îşi atrag şcolarii nu prin seriozitatea învăţăturii, nici prin probarea iscusinţei minţii lor, ci prin curtea pe care le-o fac şi prin momelile flatării"[5].

Pe toate treptele de învăţămînt, profesorii erau plătiţi de părinţii şcolarilor. Un băiat, după ce învăţa scrisul şi socotitul cu un învăţător *(litterator)*, era dat de părinţi la şcoala, mai lungă şi mai grea, a unui grămătic *(grammaticus)*, care preda cunoştinţe enciclopedice pe baza explicării textelor autorilor mari şi, o dată cu aceasta, cunoştinţe gramaticale, de compoziţie literară, de prozodie, cunoştinţe de istorie, geografie, mitologie, studiul ştiinţelor etc. Cursul era plictisitor pentru copiii rău năraviţi şi prost plătit, cum ne-o arată Iuvenal într-o satiră a sa[6]. Cei ai căror părinţi aspirau pentru copiii lor la cariere mai înalte, politice sau militare îşi trimiteau tinerii la cursurile de retorică, pe care le predau profesorii numiţi retori *(rhetores)*. Despre acest sistem de învăţămînt pentru formarea oratorului pe vremea sa, vorbeşte Tacitus în opusul amintit[7] şi îl condamnă. Cursul consta, după însuşirea unor numeroase şi minuţioase cunoştinţe teoretice despre arta elocinţei, din exerciţii de declamaţie pe teme imaginate; unele, mai uşoare, numite *suasoriae*, aparţinînd genului deliberativ, îşi propuneau să convingă un personaj istoric, mitologic sau obişnuit să ia o anumită hotărîre; altele, mai grele, ţinînd de elocinţa judiciară, numite *controversiae*, tratau, fie în apărare, fie în acuzare, cauze fictive, ingenios complicate. Seneca (retorul), tatăl filozofului Seneca, ne-a lăsat o foarte interesantă colecţie de asemenea exerciţii de declamaţie, numită *Controversiae et suasoriae*, tratate de retori diferiţi. Cum la Roma

[5] Idem, *Dialogus* 29.
[6] Iuvenal, *Sat.* VII, vs. 215-244.
[7] Tacitus, *Dialogus* 34-35.

elocvenţa era o necesitate, avocat, om politic, comandant de oşti etc. nu se puteau închipui fără instrucţie şi talent oratoric. Tacitus va fi urmat şi el asemenea cursuri, căci condamnă sistemul şi laudă formarea unui orator pe lîngă un mare maestru şi urmărirea activităţii acestuia în For, lupte adevărate, nu elocvenţă fantomatică.

La Roma, situaţia era tulbure. Tacitus a trăit ca adolescent ultimii ani ai domniei cabotinului fantast, dezechilibratul Nero, ucigaşul mamei, fratelui şi a propriei soţii, ca şi al altor oameni de seamă, silit însă, ca şi atîtea victime ale lui, să se sinucidă (la 9 iunie anul 68). Se sfîrşea astfel dinastia iulio-claudiană şi succesiunea ereditară a urmaşilor lui August. A urmat anul de groază (69 p.Chr.), şi mai tulbure, al celor trei împăraţi: Galba, Otho şi Vitellius, impuşi de armate şi răpuşi prin luptele dintre acestea: Galba, ucis de soldaţii pretorieni în 15 ianuarie, Otho, care s-a sinucis la 17 august, după lupta de la Bedriacum, Vitellius, învins şi ucis la 20 decembrie 69, leşul fiindu-i tîrît pe străzile oraşului. Instaurarea lui Vespasian ca împărat în primăvara anului 70 p.Chr. a adus o epocă de pace, reorganizare, disciplină şi reconstrucţie, asemănătoare, respectînd proporţiile, cu activitatea lui August după terminarea războiului civil prin lupta de la Actium. Vespasian provenea dintr-o familie obscură. Născut în anul 9 p.Chr. într-un sat aproape de Reate (în ţinutul sabin), a parcurs o carieră normală, militară şi politică, trecînd prin toate treptele, pînă la cele mai înalte, făcîndu-se necesar prin onestitate, pricepere, experienţă, răbdare şi un mare simţ al situaţiilor, şi ocolind toate primejdiile la care era expusă orice înălţare: tribun militar în Tracia, cvestor în provinciile Creta şi Cirenaica, edil la Roma (38) şi pretor (39), legat de legiune sub Claudius în Germania Superioară şi apoi în Britannia (43), preconsul în Africa (înainte de anul 62), general comandant în războiul iudaic (67), avea la sfîrşitul anului 69, cînd a fost proclamat împărat de armata din Egipt, şaizeci de ani. De cîte ori îl pomeneşte Tacitus în operele sale, vorbeşte cu pietate despre el, ca de o fiinţă predestinată spre salvarea şi binele imperiului. Cînd Vespasian l-a însoţit pe Claudius în campania lui din Britannia drept comandant de legiune, Tacitus spune: „Acesta a fost începutul destinului ce se va împlini apoi: au fost potolite neamuri, au fost capturaţi regi şi a fost desemnat de soartă Vespasian *(monstratus fatis Vespasianus)*"[8].

[8] Idem, *Agricola* 13.

În altă lucrare a sa, citim: „Că era destinat să domnească, el şi copiii lui, am crezut-o numai după norocul ce i-a fost dat"[9]. Vespasian a întemeiat o nouă dinastie, a Flaviilor, şi a domnit între 69 şi 79, iar fiii lui Titus între 79 şi 81, şi Domiţian între 81 şi 96.

Ne-am oprit puţin asupra lui Vespasian, fiindcă în timpul domniei acestuia, Tacitus şi-a început cariera politică, fiind numit, probabil la recomandarea lui, cvestor şi după aceea senator.

Suetoniu ne spune: „Acesta a epurat cele două mari ordine (al senatorilor şi al cavalerilor — *n.n.*), împuţinate prin moartea în diferite moduri sau contaminate de vechea nepăsare, şi, făcînd un recensămînt al senatorilor şi al cavalerilor, le-a completat, înlăturînd pe cei mai nevrednici şi alegînd în locul lor tot ce Italia şi provinciile aveau mai onorabil"[10]. Tacitus s-a aflat printre aceştia.

Un alt personaj care a jucat un mare rol în cariera şi în viaţa lui Tacitus a fost Cneus Iulius Agricola. Născut în anul 40 p.Chr. la Forum Iulium (azi, Fréjus), în Galia Narboneză, trăindu-şi copilăria şi făcîndu-şi studiile la Massilia (azi, Marsilia), „reşedinţă şi centru al studiilor, localitate de plăcută sociabilitate grecească şi totodată de un mod de viaţă provincială, măsurată"[11], Agricola era în anul 68, sub Nero, pretor la Roma; în anul 69, trece de partea lui Vespasian, proclamat în Egipt şi în Iudeea ca împărat, şi este imediat numit legat pretorian *(legatus praetorius)* la comanda unei legiuni din Britannia. În anul 77 — era atunci consul supleant —, îşi logodeşte fiica, singurul copil, cu Tacitus, căsătoria urmînd în anul 78 şi, la jumătatea aceluiaşi an, pleacă în calitate de legat consular (comandant al armatei şi guvernator al provinciei) în Britannia, unde va rămîne pînă în anul 85. Despre comandamentul Britanniei, acordat de Vespasian lui Iulius Agricola, Tacitus spune: „Faima nu greşeşte totdeauna; cîteodată ea şi alege"[12]. O reflecţie pe care ar fi fost îndreptăţit să şi-o atribuie şi lui, căci după anul 75 scrisese prima lui operă: *Dialogul despre oratori.*

Lucrarea, o bijuterie a literaturii latine, *libellus aureus* (cărticica de aur), cum a numit-o un comentator, este dedicată lui Fabius Iustus, prieten al lui Pliniu cel Tînăr şi consul supleant în anul 102.

---

[9] Idem, *Hist.* I, 10; II, 78; *Anale* III, 54; XVI, 5.

[10] Suetoniu, *Vespasian* 9.

[11] Tacitus, *Agricola* 4.

[12] *Ibidem* 9.

Ea se prezintă sub forma unei conversaţii între mai multe persoane, imaginată că ar fi avut loc în anul 75. Scenariul este cel folosit de Cicero în *De oratore*. Precum acolo Cicero, ca să-şi expună ideile despre arta elocvenţei, imaginează că răspunde unei întrebări a fratelui său, neprezentîndu-şi direct ideile, ci afirmînd că reproduce relatarea cuiva despre o conversaţie dintre doi mari oratori din epoca precedentă, Crassus şi Antonius, tot aşa Tacitus imaginează că răspunde lui Fabius Iustus asupra cauzelor decadenţei oratoriei din vremea sa, reproducînd o discuţie, la care el ar fi asistat, între Curiatius Maternus, în locuinţa căruia ar fi avut loc conversaţia, Marcus Aper, avocat de renume, şi Iulius Secundus „talentele cele mai ilustre ale forului nostru"; la discuţie, participă mai tîrziu — de asemenea un procedeu ciceronian — Vipstanius Messala, venit întîmplător în vizită la Maternus. Spre a da aparenţa unei discuţii reale, conversaţia începe de la un fapt întîmplător: Maternus făcuse de curînd o lectură publică a unei tragedii a lui cu titlul *Cato din Utica*, subiect periculos. Aper se miră că Maternus, avocat şi el, preferă să se ocupe cu poezia, şi pledează avîntat despre avantajele profesiunii de avocat: poziţie înaltă în societate, bogăţie, viaţă îndestulată etc. Maternus răspunde că-şi caută liniştea departe de agitaţia forului şi de decăderea morală a acestei profesiuni, „căci practicarea recentă a unei oratorii lacome de cîştig şi stropite cu sînge (aluzie la delatori — *n.n.*), inventată ca să ţină loc de armă", nu-l atrage[13]. Soseşte atunci în vizită la Maternus Vipstanius Messala, nume istoric în trecutul Romei. Avîntat, Aper îi reproşează şi acestuia că nu apreciază decît vechea oratorie şi se porneşte cu argumente avocaţiale împotriva lui Demostene şi mai ales a lui Cicero, vorbind în apărarea noii elocvenţe. După o intervenţie calmantă a lui Maternus, urmează discursul lui Messala, care găseşte explicaţia decăderii elocvenţei din vremea lor în proasta educaţie dată copiilor, în decăderea moravurilor societăţii şi în învăţătura din şcolile de retorică, imitaţie grecească, cu exerciţiile lor pe teme fictive. Precum se vede, punctul de vedere al lui Messala este cel al moralistului, elogiator al vechilor timpuri. Intervine în discuţie Secundus, tot atît de vehement ca Aper, dar din alt punct de vedere al problemei: „Marea elocvenţă, zice el, e ca şi flacăra: se alimentează prin combustibil, se întreţine prin agitare şi capătă strălucire

[13] Tacitus, *Dialogus* 12.

arzînd. Aceeaşi cauză a dezvoltat elocvenţa celor vechi şi în statul nostru. În acea atmosferă de dezordine şi dezmăţ (sub vechea republică — *n.n.*), prin vălmăşagul tuturor şi în lipsa unui conducător unic (ca în principat — *n.n.*), un orator era cu atît mai preţuit cu cît putea mai mult convinge o mulţime neştiutoare. De aici, necontenite propuneri de legi şi dorinţe de popularitate; de aici, discursurile în adunări ale magistraţilor ce-şi petreceau la tribună aproape noaptea întreagă; de aici, acuzaţiile împotriva celor mari; de aici, duşmăniile lăsate moştenire familiilor; de aici, facţiunile nobililor şi necontenitele rivalităţi dintre senat şi plebe. Acestea toate, deşi destrămau statul, desăvîrşeau elocvenţa acelor timpuri. [...] Marea şi faimoasa elocvenţă de altădată, o creaţie a dezmăţului pe care proştii o numesc libertate, aţîţătoarea poporului scăpat din frîu, neştiutor de ce e ascultarea şi severitatea, îndărătnică, temerară şi arogantă, nu se naşte în statele dotate cu o bună organizare. [...] De ce este nevoie în senat de-atîtea lungi cuvîntări prin care senatorii îşi dau părerea, cînd cei mai buni se înţeleg pe dată? De ce-i nevoie de atîtea discursuri în faţa poporului, cînd despre treburile statului nu cei nepricepuţi şi mulţi, ci cel mai înţelept şi el singur hotărăşte? De ce este nevoie de acuzaţiile din iniţiativă proprie cînd (sub imperiu — *n.n.*) greşelile sînt atît de rare şi uşoare?" Se vede în acest lucru spiritul înfocat al unui partizan orb al absolutismului. Maternus, ca gazdă, încheie discuţia cu o reflecţie conciliatoare: „Credeţi-mă [...], dacă voi v-aţi fi născut în vremurile trecute sau acei oratori pe care-i admirăm, în vremurile noastre, şi dacă un zeu ar fi schimbat deodată vieţile şi timpurile noastre cu ale lor, nici vouă nu v-ar fi lipsit acel merit şi gloria elocvenţei şi nici lor măsura şi moderaţia. Acum, fiindcă nimeni nu poate avea parte în acelaşi timp de mare renume şi de multă linişte, să profite fiecare de avantajele epocii sale, fără a mai ponegri pe cealaltă"[14]. Este şi părerea lui Tacitus: principatul (şi nu absolutismul) este o necesitate istorică şi o garanţie a dăinuirii imperiului. Mai tîrziu, el va aplauda sistemul de guvernare al împăratului Nerva. El a reunit două lucruri care altădată erau incompatibile: principatul şi libertatea. *Dialogus* este opera unui om împăcat cu sine şi cu împrejurările în care a fost scris. Cariera literară şi politică a lui Tacitus începuse sub bune auspicii. Atmosfera îi era favorabilă. Aceasta se vede şi din

[14] *Ibidem* 36, 37, 38, 40, 41.

stilul operei, care-l aminteşte pe cel ciceronian: fraza largă, bogată, cadenţată; perioade armonios construite, vocabular ales, luminozitate şi ordine care încîntă. Stilul vădeşte seninătatea spiritului din această epocă al autorului. În secolul al XVI-lea, marele filolog olandez Iustus Lipsius (1547-1606), constatînd stilul atît de diferit de cel care se vădeşte în operele lui Tacitus care au urmat, a exprimat părerea că autorul lucrării *Dialogus* nu este Tacitus; părerea s-a reluat din cînd în cînd, fără a se fi putut impune. Cei mai mulţi cercetători cred că trecuseră cîţiva ani de cînd Tacitus scrisese acest opuscul (anul 75) şi că el a fost publicat pînă în anul 81. Alţii plasează publicarea pe vremea lui Nerva sau la începutul domniei lui Traian; alţii chiar pe vremea lui Domiţian, dar înainte de anul 93: discuţii nesfîrşite şi neconcludente.

În vremea aceasta, Iulius Agricola conducea, an de an (începînd din anul 78), cu străduinţă şi metodă, campanii pentru cucerirea întregii Britannii, şi faima lui creştea pe măsura succeselor. Tacitus înainta în cariera sa politică; sub Titus, va fi fost edil sau tribun; în anul 88, precum ne informează (XI, 11), participase şi urmărise îndeaproape serbările seculare date de Domiţian în calitate de pretor şi de *quindecemvir sacris faciundis*. Se bucurase deci nu numai de o înaintare rapidă în carieră, dar şi de o onoare deosebită. Începînd cu August, împăratul era şi pontifice suprem *(pontifex maximus)*, şeful cultului religios roman; colegiul de 15 membri *(quindecemvir...)* supraveghea ceremoniile religioase oficiale şi celelalte culte şi avea în păstrare cărţile sibiline.

În anul 85, după şapte ani de război care s-a terminat cu marea victorie decisivă a lui Iulius Agricola de pe muntele Graupius din centrul Scoţiei (numită de romani Caledonia), atitudinea lui Domiţian faţă de acesta s-a schimbat cu totul. Dar e mai bine să cităm începutul acestei schimbări şi motivele ei, aşa cum ni le înfăţişează Tacitus: „Aceste evenimente, aşa cum au decurs, deşi Agricola nu le exagerase în rapoartele sale cu cuvinte de fală pentru sine, cum obişnuia Domiţian, el le-a primit bucuros în aparenţă şi îngrijorat în suflet. Era conştient că se făcuse de rîs cu falsul său triumf asupra germanilor (în anul 84 în luptele cu chattii — *n.n.)*, după ce cumpărase sclavi la tîrg, ale căror îmbrăcăminte şi păr au trebuit să fie schimbate, ca să arate ca prinşii de război. Acum însă era vorba cu-adevărat de-o mare victorie, de care, după uciderea a mii de duşmani, vorbea toată lumea. Aceasta mai ales era frica lui cea

mare: numele unui simplu muritor era ridicat în slăvi mai presus de-al împăratului. [...] Muncit de-astfel de griji şi mulţumindu-se să le închidă în sine — ceea ce la el era semnul că pune la cale o cruzime —, a hotărît că lucrul cel mai bun de făcut e să-şi stăpînească deocamdată ura, pînă ce răsunetul faimei şi simpatiile armatei vor mai slăbi: căci pînă atunci Agricola era încă la conducerea Britanniei"[15].

El a fost rechemat la Roma cu recomandarea să intre în oraş noaptea şi să se prezinte imediat după sosire la Palat: „A fost primit cu o scurtă sărutare (obicei oriental — *n.n.*) şi, fără să i se adreseze o vorbă, s-a pierdut în mulţimea slujnicarilor"[16] lui Domiţian. De atunci, el a trăit retras, înţelegînd primejdia ce-l aşteaptă. Lumea însă vorbea despre el: „Căci au urmat timpuri care nu permiteau ca Agricola să fie trecut sub tăcere. După atîtea armate pierdute în Moesia şi Dacia, în Germania şi Panonia, din cauza temerităţii sau incapacităţii generalilor [...], lumea îl cerea drept comandant pe Agricola"[17]. Acesta, din prudenţă, se ţinea departe, dar nimeni nu-l uitase. A murit în august 93. Circula un zvon persistent *(constans rumor)* că ar fi fost otrăvit. Tacitus, cu conştiinciozitatea lui cunoscută, spune: „Eu nu am aflat nimic sigur ca să îndrăznesc a-l confirma"[18], dar prezintă alte amănunte, care îl fac credibil. În momentul decesului lui Agricola, Tacitus nu se afla la Roma. În anul 89, anul de după pretură, fusese trimis cu o misiune oficială (probabil, propretor) în provincie (între 89 şi 93), de unde nu se putuse întoarce spre a asista la ceremonia funebră. Se crede că provincia era Galia Belgică. „Dar Agricola, zice Tacitus, se poate considera fericit murind înaintea fiicei şi a soţiei sale, cu demnitatea neîntinată, cu o reputaţie strălucită, rudele şi prietenii lui scăpînd cu bine. Căci dacă n-a putut ajunge să vadă zorii acestui preafericit secol şi pe Traian împăratul, a avut măcar marea consolare a unei morţi premature[19] şi a scăpat de acea ultimă perioadă, cînd Domiţian a dat gata statul nostru, nu dintr-o dată şi lăsînd vremurilor putinţa să mai respire, ci izbind fără încetare şi oarecum bătînd întruna [...]. Măcar Nero îşi întorcea ochii şi doar ordona crimele, nu le

[15] Tacitus, *Agricola* 39.

[16] *Ibidem* 40.

[17] *Ibidem* 41.

[18] *Ibidem* 43.

[19] A murit la 59 de ani.

privea; cea mai mare nenorocire sub Domiţian era să vezi şi să fii văzut, cînd suspinele noastre[20] erau notate, cînd, spre a desemna delatorilor atîţia oameni îngălbeniţi de frică, era de ajuns acea privire crudă şi roşeaţa cu care se înarma contra ruşinii"[21].

Dar Domiţian a fost asasinat la 18 septembrie 96 de liberţii palatului şi la îndemnul soţiei sale. După întoarcerea lui Tacitus la Roma, el a trăit (între 93 şi 96) retras. În locul lui Domiţian, senatul l-a ales pe Marcus Cocceius Nerva, senator cu o carieră onorabilă, în vîrstă de şaptezeci de ani. Alegerea însă nu era pe placul tuturor: garda pretoriană, mai ales, şi soldaţii din cîteva legiuni provinciale erau nemulţumiţi, fiindcă se bucuraseră de avantaje sub Domiţian. Au fost însă pînă la urmă potoliţi prin promisiunea darului ce li se oferea la instalarea unui nou împărat *(donativum)*. În curînd, Nerva, spre a preveni orice intervenţie a forţelor militare în succesiunea la conducerea imperiului, îl alege ca urmaş pe Marcus Ulpius Traianus, general valoros, cu o strălucită carieră şi comandant pe atunci al armatei din Germania Superioară, adoptîndu-l. N-a trecut mult, şi bătrînul Nerva se stinse din viaţă (27 ianuarie 98).

Trecuseră de la apariţia lucrării *Dialogus* aproximativ 17-18 ani, timp în care Tacitus nu a mai publicat nimic. Nefiind la Roma şi neputînd rosti elogiul funebru al socrului său, datorie de pietate la funeraliile unui om de seamă din familie, el a scris şi publicat în anul 97 lucrarea *Agricola*. Biografia avea un caracter istoric, politic şi personal totodată. Am văzut din citatele din ultima parte a lucrării (46 de capitole) indignarea lui Tacitus, care este de altminteri a mai tuturor scriitorilor mari ai epocii, împotriva tiraniei lui Domiţian şi se va vedea aceasta şi din prologul operei; dar el înfăţişează apoi pe larg, mai mult decît ne-am aştepta, întreaga carieră politică şi militară a lui Agricola şi meritele lui la cucerirea întregii Britannii; este partea cea mai dezvoltată a lucrării şi partea ei centrală. Opera ne informează despre naşterea şi educaţia lui Agricola, ucenicia lui militară în Britannia, descrie insulele britanice, poziţia geografică a acestei regiuni depărtate şi puţin cunoscute de romani, clima, locuitorii ei, neamurile, obiceiurile şi cultul religios, produsele solului, revolte ale indigenilor contra stăpînirii abuzive romane, lupta lor eroică împotriva ocupantului, activitatea

[20] Tacitus era de mult membru al senatului.

[21] Tacitus, *Agricola* 44-45.

lui Agricola în calitate de comandant al armatei şi guvernator al Britanniei etc. De nicăieri nu putem avea informaţii directe, mai multe şi mai sigure despre Britannia. S-ar putea ca lucrarea să fi fost o lectură publică *(recitatio)*, cum se obişnuia, şi, cum vom vedea, în cazul lui Tacitus era oportun. Scriitorii îşi citeau adeseori operele, era o modă, într-o sală închiriată de ei, la care invitau prieteni, cunoscuţi, persoane interesate de literatura de orice fel şi-şi puneau producţiile la probă, fericiţi cînd recoltau, era şi asta o modă, aplauzele ascultătorilor şi-şi cîştigau renume; de aici şi căutarea de efecte la unii scriitori ai timpului.

După moartea lui Domiţian, a urmat o reacţie violentă împotriva acestuia. Opoziţia stoicilor mai ales, cu lipsa lor de spirit politic, cu absolutismul moralei lor şi cu sacrificiul, ostentativ şi inutil, al vieţii întreţinea o stare de nelinişte. Nerva şi Traian căutaseră să evite excesele; nici oamenii care-şi îndepliniseră cinstit doar îndatoririle militare sau civile, victime ale opresiunii exercitate asupra tuturor, nu erau cruţaţi. Agricola, ca şi Tacitus, putea fi considerat printre ei, de aici riposta lui în *Agricola*: „Firea lui Domiţian era înclinată spre mînie, el era totuşi domolit prin moderaţia şi înţelepciunea lui Agricola, fiindcă acesta nu căuta faima şi nu provoca destinul prin îndărătnicie sau printr-o zadarnică paradă de libertate. Cei care obişnuiesc să admire tot ce e nepermis (orice act de revoltă) să afle că pot exista mari bărbaţi şi sub împăraţi răi şi că deferenţa şi rezerva, dacă li se alătură strădania şi energia, ajung la tot atîta glorie la care mulţi au ajuns, bravînd cele mai mari primejdii, şi au devenit iluştri printr-o moarte spectaculoasă, dar de nici un folos statului nostru." De aici, strigătul unei conştiinţe chinuite de apăsarea unei epoci istorice moral nimicitoare: „Mîinile noastre, exclamă Tacitus recunoscîndu-şi vina lui şi a întregului senat, l-au tîrît la închisoare pe Helvidius; noi i-am rupt unul de altul pe Mauricus şi pe Rusticus; pe noi ne-a stropit Senecio cu sîngele-i nevinovat"![22]

Nicăieri nu se vede mai bine starea de spirit a lui Tacitus îndată după moartea lui Domiţian ca în prologul la *Agricola:* „Am dat de bună seamă o mare dovadă de răbdare; şi precum vechea epocă a văzut extrema limită a libertăţii, noi am văzut-o pe cea a sclaviei, după ce ni s-a răpit prin iscoade chiar şi putinţa de a vorbi între

[22] *Ibidem* 42.

noi şi de a asculta. Am fi pierdut chiar şi memoria o dată cu vorbirea, dacă ar fi fost în puterea noastră de a uita tot pe atîta cît ne-a fost de a tăcea. Acum, în sfîrşit, ne reînvie sufletul. Dar, cu toate că, o dată cu începutul acestui preafericit secol, Nerva împăratul a reunit două lucruri, altădată ireconciliabile: principatul şi libertatea, iar Nerva Traian sporeşte pe fiecare zi fericirea acestor vremuri, cînd siguranţa vieţii tuturor nu este numai o speranţă şi o făgăduială, ci făgăduiala lui a căpătat încredere şi putere; totuşi, prin natura infirmităţii omului, leacurile acţionează mai încet ca bolile. Şi precum corpurile noastre cresc încetul cu încetul, dar repede se sting, tot aşa mai uşor poţi înăbuşi talentele decît să le reînvii; căci se strecoară în sufletele noastre un fel de dulceaţă a inerţiei, şi delăsarea, la început urîtă, pînă la urmă place. Ce să mai spun că timp de cincisprezece ani, vreme îndelungată în viaţa bietului om, mulţi dintre noi s-au prăpădit din cauza întîmplărilor soartei, şi cei mai vajnici, de cruzimea împăratului. Puţini am supravieţuit nu numai altora, dar, ca să zic aşa, chiar nouă înşine, după ce ni s-au răpit de la mijlocul vieţii atîţia ani, în care cei tineri am ajuns la bătrîneţe, iar cei bătrîni, aproape chiar de ultima limită a unei vieţi trăite în tăcere. Totuşi nu mă căiesc de a fi alcătuit, fie şi într-un stil neprelucrat şi aspru, istoria servituţii şi mărturia binelui de azi"[23].

Cei cincisprezece ani de opresiune sînt domnia lui Domiţian (81-96). *Agricola* nu este doar o datorie filială, biografia oricît de interesantă a unui om decedat şi istoricul cuceririi Britanniei, ci expresia unei mari crize morale, a unui spirit chinuit şi izbucnind cu accente dureroase, mişcătoare, o dată cu schimbarea lucrurilor. Dar de aceasta el se va resimţi tot lungul vieţii şi în toate operele istorice ale lui. Cititorul este prezent mai mult ca niciodată la descărcarea unei conştiinţe ce vrea să se elibereze.

În anul următor, 98, după moartea lui Nerva, Tacitus publică o altă lucrare, *Germania*. Titlul apare felurit în manuscrise: *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum, De origine et situ Germaniae (Despre originea, aşezarea, obiceiurile şi neamurile germanilor* sau *Despre originea şi aşezarea Germaniei)*. Tacitus fusese între anii 89 şi 93 legat imperial *(legatus Augusti propraetore)* în Galia Belgică, provincie în nord-estul Galiei (Franţa de azi) între fluviile Sena şi Rin, unde tatăl său fusese, se pare, procurator.

[23] *Ibidem* 2-3.

Lucrarea este o monografie etno-geografică despre germani, foarte interesantă. După bogăţia informaţiilor care arată o cunoaştere de aproape a neamurilor germanice, a felului lor de viaţă, a organizării sociale, moravurilor etc. este probabil că a fost pregătită în timpul cînd Tacitus se afla, trăind liniştit departe de Roma, în provincie. Informaţii bogate îi vor fi fost procurate fie de ofiţeri şi soldaţi romani, care serviseră timp îndelungat în legiunile de graniţă, fie de negustori, care călătoreau peste Rin cu mărfurile lor, fie de prizonieri sau de fugari germani din cauza luptelor necontenite dintre triburi, sau din lucrările, astăzi pierdute, ale autorilor romani care scriseseră despre războaiele cu germanii, căci, de la Iulius Caesar şi August şi pînă la Traian, germanii erau o problemă de prim ordin pentru Roma şi cel mai primejdios adversar al ei în Europa.

În lucrare, se disting două părţi. În prima parte (cap. 1-27), autorul se ocupă de germani în general: originea şi ţara lor, delimitarea geografică, tipul fizic al locuitorilor, solul şi produsele lui, clima, ocupaţiile, armele lor şi organizarea militară, religia şi practicile religioase, căsătoriile, familia, alimentaţia, distracţiile, împărţirea dreptăţii, pasiunea lor războinică, îmbrăcămintea bărbaţilor şi femeilor, traiul zilnic, rolul femeilor, condiţia sclavilor etc.; în partea a doua a lucrării (cap. 28-46), este vorba despre neamurile germanice: cele din dreapta Rinului de la apus la răsărit şi apoi cele de la nord (pînă la Marea Baltică) şi sud (pînă la Dunăre). Pe drept cuvînt, lucrarea a fost numită cartea de căpătîi a etnogenezei poporului german. Nu este cazul să înşirăm ipotezele ce s-au emis şi răspunsurile ce s-au dat la întrebarea asupra scopului urmărit de autor cu această lucrare. Tacitus oferea publicului o scriere ce-i înfăţişa pe germani cu toate calităţile şi uneori defectele lor, primejdia permanentă pe care o constituiau cu felul lor de viaţă primitivă, dar sănătoasă, în comparaţie cu cel al unei societăţi precum cea romană, rafinată şi moleşită prin gradul ei de civilizaţie. *Germania* nu este opera unui moralist atîta de naiv să creadă că prin aceasta se îndreaptă moravurile contemporanilor, ci a unui gînditor politic şi viitor mare istoric. Comparaţiile dintre felul de viaţă al germanilor şi al romanilor din timpul său sînt constatări care apar spontan cuiva care face o descriere a unor popoare străine cititorului; ele sînt mai mult expresia unui sentiment de îngrijorare pentru viitorul Romei. Descrierea în *Germania* se desfăşoară strîns şi ordonat, cu o

putere de organizare a materialului care impune. Aproape fiecare capitol (din cele 46) înfăţişează un aspect nou de viaţă caracteristică germanilor. Succesiunea capitolelor, fericit îmbinate, sporeşte tot timpul interesul cititorului, care găseşte în ele o plăcere ştiinţifică; din loc în loc, o explicaţie a autorului sau o consideraţie personală. Stilul, mijloacele, formele de expresie îl anunţă pe marele artist din operele ce vor urma[24].

Cîteva informaţii asupra activităţii publice a lui Tacitus din acest timp găsim în *Epistolele* lui Pliniu cel Tînăr. În anul 97, scriind unui prieten despre înmormîntarea marelui bărbat Verginius Rufus, fost de trei ori consul şi refuzînd de trei ori conducerea imperiului, Pliniu cel Tînăr zice: „Funeraliile acestui om de seamă au făcut o mare cinste împăratului Nerva, secolului nostru şi tribunei forului: elogiul său funebru a fost rostit de consulul Cornelius Tacitus[25]; fericirea supremă a fost (pentru Verginius) aceea de a fi fost lăudat de panegiristul cel mai elocvent *(laudator eloquentissimus)*"[26]. În anul 99, tot Pliniu cel Tînăr ne spune că Tacitus a pledat împreună cu Pliniu cel Tînăr în apărarea locuitorilor provinciei Africa, ce-l acuzau pe fostul lor proconsul, Marius Priscus, de corupţie şi cruzime; procesul se tot amîna; vorbise în apărarea acuzatului un avocat versat şi talentat, şi Pliniu cel Tînăr adaugă: „I-a răspuns Cornelius Tacitus în modul cel mai elocvent *(eloquentissime)* şi, ceea ce este îndeosebi calitatea discursurilor lui, cu impunătoare gravitate"[27].

Dialogus, Agricola şi *Germania* sînt „operele minore" ale lui Tacitus. După aceea, aproape 20 de ani, nu avem decît puţine veşti sigure despre activitatea lui publică pînă la finele vieţii (care se crede a fi fost după anul 117): Tacitus s-a dedicat marilor sale opere istorice: *Historiae (Istorii)* şi *Annales* sau *Ab excessu divi Augusti (Anale* sau *De la moartea divinului August).* Căci dacă *Agricola* prezintă biografia unui om şi, ca o parte a acesteia, oricît de dezvoltată, campaniile lui de interes istoric în Britannia, iar *Germania*

---

[24] O frumoasă ediţie la *Germania* (introducere, text, traducere, comentariu, apendice critic) ne-a dat Teodor A. Naum (fostul profesor la Universitatea din Cluj), în anul 1942. Lucrarea a fost retipărită în anul 1957 (Editura Ştiinţifică) şi 1963 (Editura Didactică şi Pedagogică).

[25] Tacitus îl înlocuise pe Verginius Rufus la consulat.

[26] Pliniu cel Tînăr, *Ep.* II, 1.

[27] *Ibidem* II, 11.

poate oferi material bogat unui istoric, *Istoriile* şi *Analele* sînt opere într-adevăr istorice. *Historiae (Istorii)* după înţelesul grecesc al termenului, ne spune Aulus Gellius în *Noctes Atticale (Nopţile atice)* V, 18, înseamnă „povestirea faptelor la care a fost martor cel ce le povesteşte", prin urmare „istorie contemporană"; *Annales (Anale)*, cum se deduce uşor, istoria an de an, după forma de prezentare a evenimentelor anterioare de către vechii istorici romani. O informaţie a scriitorului tîrziu Hieronymus, din secolul al IV-lea p.Chr., ne spune că „Tacitus a înfăţişat vieţile cezarilor după August pînă la moartea lui Domiţian în treizeci de cărţi". E vorba de *Istorii* şi *Anale* la un loc. Se crede de obicei că dintre acestea douăsprezece cărţi aparţineau *Istoriilor*. Ele tratau istoria Imperiului Roman începînd cu anul 69 (anul celor trei împăraţi: Galba, Otho şi Vitellius), domnia lui Vespasian (70-79), a lui Titus (79-81) şi a lui Domiţian (81-96). Din nefericire, din *Istorii* nu au ajuns pînă la noi decît primele patru cărţi şi o parte mică din cartea a V-a, adică anul 69 (primele trei cărţi şi o parte din cartea a IV-a) şi începutul domniei lui Vespasian. Restul s-a pierdut. *Istoriile* au fost opera lui Tacitus cea mai mutilată de vitregia timpului.

Trecerea lui de la activitatea oratorică în for şi în senat la istorie, pregătită de *Agricola* şi de *Germania*, este naturală mai mult decît am crede azi. Pentru romani, istoria era o „producţie îndeosebi literară" *(opus maxime oratorium)*, zice Cicero *(De legibus* I, 2, 5*)*. Marcus Aper, înfocatul apărător al oratoriei timpului său din *Dialogus*, înţelege elocvenţa nu numai ca artă a vorbirii frumoase, ci ca artă a cuvîntului în orice domeniu: „Eu consider, zice el, sacre şi venerabile întreaga elocvenţă şi toate părţile ei: tragedie, epopee, poezie lirică, iambi, epigrame şi orice alt aspect ia elocvenţa"[28]. Marii istorici ai Romei, Sallustiu, Titus Livius şi Tacitus sînt mari şi originali artişti ai prozei. De altminteri, în toate vremurile ei, au fost studiaţi şi au fost priviţi drept clasici de prim ordin ai literaturii. Aceasta nu înseamnă că cerinţele elementare ale disciplinei, documentarea prin toate mijloacele existente atunci şi obiectivitatea judecăţii erau nesocotite. Pe lîngă acestea însă se întreabă Cicero: „Istoria, care este martora timpurilor, lumina adevărului, reînvierea amintirii, îndrumătoarea vieţii, interpreta trecutului, oare prin al cui glas altul decît al unui maestru în arta vorbirii poate să se re-

[28] Tacitus, *Dialogus* 10.

comande nemuririi"![29] Dar Tacitus era determinat de motive speciale să se dedice, în această parte a vieţii lui istoriei. Ele se văd mai lămurit în prologul la *Istorii:* „Mulţi autori, declară el, au înfăţişat cei opt sute douăzeci de ani care au trecut de la întemeierea Romei pînă acum, vreme în care evenimentele istoriei romane erau povestite cu tot atîta elocvenţă cît şi libertate. După sfîrşitul luptei de la Actium (31 a.Chr. — *n.n.*) şi după ce a fost în interesul păcii ca toată puterea să fie încredinţată unui singur om, acele mari talente au dispărut. O dată cu aceasta, adevărul a fost falsificat în mai multe chipuri: mai întîi, din cauza necunoaşterii treburilor politice, de care istoricii erau străini, apoi din pricina plăcerii de a linguşi sau, din contră, din cauza urii faţă de stăpînitori: astfel, pentru că unii erau învrăjbiţi împotriva lor, iar alţii slugarnici, nici unora nu le păsa de viitorime. Dar tendinţa unui scriitor de a curteni o poţi uşor respinge; la denigrare însă şi la răutate oamenii îşi pleacă uşor urechea. De fapt, linguşirea cuprinde într-însa defectul hidos al servilismului, pe cînd bîrfirea are un fals aspect de libertate. Cît despre mine, n-am cunoscut de la Galba, Otho şi Vitellius nici un bine şi nici un fel de rău. N-aş putea nega că Vespasian mi-a deschis cariera onorurilor, că Titus a sporit-o şi că Domiţian a dus-o mai departe, dar cineva care şi-a arătat public buna-credinţă neştirbită trebuie să vorbească despre fiecare fără simpatie şi fără ură. Dacă voi avea zile de trăit, am lăsat pentru bătrîneţe principatul divinului Nerva şi imperiul lui Traian, materie mai bogată şi mai fără primejdie, epocă de o rară fericire a timpurilor, în care poţi gîndi ce vrei şi spune ce gîndeşti. Pornesc la o operă bogată în catastrofe, cu lupte îngrozitoare, sfîşiată de dezbinări, crudă chiar şi pe timp de pace. Patru împăraţi căzuţi prin sabie[30], trei războaie interne, mai multe în afară şi adesea de ambe feluri, succese în orient, înfrîngeri în occident; Illiricul revoltat, Galiile clătinîndu-se, Britannia cucerită şi îndată părăsită; neamurile sarmaţilor şi suebilor sculate împotriva noastră; dacii care s-au ilustrat prin dezastrele pe care ni le-au provocat şi la rîndul lor le-au suferit, parţii gata să apuce armele, datorită mistificării lor de către falsul Nero. Apoi Italia, izbită de noi nenorociri sau reînnoite după un lung şir de veacuri, bogata coastă a Campaniei cu oraşele înghiţite sau îngro-

[29] Cicero, *De orat.* II, 9, 36.

[30] Galba, Otho, Vitellius şi Domiţian.

pate[31], Roma pustiită de incendii, sanctuarele cele mai vechi distruse şi Capitoliul însuşi incendiat de mîinile cetăţenilor; ceremonii sacre profanate, adultere scandaloase; marea plină de exilaţi, stînci stropite de sînge. Dar cruzimea cea mai mare s-a dezlănţuit în Roma: nobleţea, averea, demnităţi, exercitate sau refuzate, erau considerate crime, şi virtuţile aveau ca urmare moartea cea mai sigură. Recompensele acordate delatorilor nu erau mai puţin odioase ca ticăloşiile lor: unii dobîndeau sacerdoţii şi consulate ca un fel de pradă de război, alţii procuraturi şi mare trecere la Palat, ei puneau mîna pe orice şi răsturnau totul din ură sau de frică. Sclavii erau asmuţiţi contra stăpînilor şi, dacă cineva n-avea duşmani, era doborît de prieteni. Totuşi acest secol n-a fost atît de steril în virtuţi, ca să nu fi dat şi exemple admirabile: mame care şi-au însoţit copiii fugari, soţii ce şi-au urmat bărbaţii în exil, rude neînfricate, gineri statornici, fidelitate îndîrjită la sclavi, chiar cînd erau supuşi torturilor, chinurile supreme ale oamenilor iluştri condamnaţi să moară, bărbăteşte suferite, şi sfîrşituri asemănătoare morţilor glorioase ale anticilor. Pe lîngă năpaste de tot felul care au căzut pe capul oamenilor, minuni pe cer şi pe pămînt, semne ale fulgerelor şi prevestiri bune, triste, îndoielnice şi evidente. Niciodată nu s-a dovedit prin nenorociri mai mari ale poporului roman sau prin semne mai învederate că zeii nu au grijă de salvarea noastră, ci de pedepsirea noastră"[32]. Am reprodus aproape în întregime acest prolog ca să se vadă starea de spirit în care Tacitus porneşte la înfăţişarea trecutului roman între anii 69 şi 96, trăit de el, căci în anul 69 era un adolescent. În orice caz, *Istoriile* sînt o prezentare pasionată, dramatică, largă şi amănunţită. Scena este imperiul întreg, supus forţelor dezlănţuite de dizolvare a construcţiei statale celei mai măreţe din istoria lumii de pînă atunci. Tacitus afirmă că: „Anul de sub consulatul lui Servius Galba, a doua oară, şi al lui Titus Vinius (anul 69 — *n.n.*) este pentru ei ultimul şi pentru stat aproape cel din urmă de existenţă"[33]. Actorii sînt comandanţii de armate, soldaţii de diferite neamuri, senatul, provinciile, mulţimea nepăsătoare sau distrîndu-se de multe ori etc., iar atmosfera de maximă încordare: ambiţii ce se înfruntă, pasiuni, bătălii, crime, jafuri, atrocităţi de

[31] Erupţia vulcanului Vezuviu care a îngropat sub lavă oraşele Herculanum şi Pompeii.

[32] Tacitus, *Hist.* I, 11.

[33] *Ibidem.*

tot felul, de parcă lumea ar fi fost tîrîtă de o forţă malefică a destinului. Tacitus se sileşte să le reprezinte, folosind toate procedeele artei, făcîndu-şi cititorul să le retrăiască prin forţa unică a talentului: descrieri, povestiri, portrete, analize de caractere ale personajelor acţiunii, discursuri fictive în momentele de mare tensiune, caracterizări, reflexii scăpărătoare etc. şi un stil de mare clasă, ţintind parcă şi reuşind, prin educaţia sa retorică, să cucerească aplauze. Se mai adaugă faptul că noua retorică, pe care o vedem şi în poezie, de exemplu în tragediile lui Seneca sau în *Pharsalia* lui Lucan, cu stilul ei mereu incitant şi izbitor, cu formulări neaşteptate, mereu surprinzător, spre a produce efecte, l-a influenţat şi pe Tacitus. La începutul *Istoriilor* mai ales, aproape fiecare capitol este o bucată de bravură, care se încheie cu formulări concentrate, antitetice sau cu sentinţe de neuitat. Discursurile inventate sau prelucrate abundă; ele sînt compuse cu atîta măiestrie, încît uneori par neverosimile. Toate mijloacele sînt folosite spre a impresiona. Alături de istoric şi de artist vezi moralistul în sensul francez al cuvîntului şi un psiholog de mare intuiţie al stărilor de spirit ale personajelor sau maselor, reacţiile lor sufleteşti în diferite situaţii. În *Istorii*, vezi oameni vii, ce-i drept mai mult în ce e mizerabil în sufletul omenesc — căci epoca era tragică —, decît în ce e de admirat. Mai tîrziu, în partea a doua a cărţilor ce ni s-au păstrat, tonul este mai calm. S-a afirmat că *Istoriile* au mai mult aparenţa de roman; în orice caz, aceasta e impresia lectorului modern. Informaţia lui Tacitus este conştiincioasă şi atitudinea faţă de adevărul faptelor corectă: o dovedeşte comparaţia cu ceilalţi scriitori de mai tîrziu ce relatează în general despre aceleaşi fapte (Suetoniu, Plutarh în biografiile lui Galba şi Otho, Cassius Dio).

Istoriile au avut mare succes chiar de la apariţia lor, pe grupe de cîte trei cărţi, se crede. Pliniu cel Tînăr, într-o scrisoare adresată lui Tacitus, datată prin anii 106-107, răspunzînd la o cerere a acestuia de a-i relata împrejurările morţii unchiului său, Pliniu cel Bătrîn, provocată de erupţia Vezuviului, „pentru ca s-o transmită cît mai exact posterităţii", îi mulţumeşte, căci, zice el: „dacă acest sfîrşit al lui va fi cunoscut de toată lumea, datorită ţie, el va avea parte de o glorie nepieritoare. Nemurirea scrierilor tale (*scriptorum tuorum aeternitas*) va contribui mult la perpetuarea memoriei sale"[34].

[34] Pliniu cel Tînăr, *Ep.* VI, 16.

O altă scrisoare a aceluiaşi adresată „dragului său Tacitus", începe cu cuvintele: „Prevăd, şi presimţirea nu mă înşală, că *Istoriile* tale vor fi nemuritoare"[35].

Ultima operă şi cea mai reprezentativă a lui Tacitus sînt *Analele*. După ce scrisese istoria evenimentelor pe care le trăise, care-l obsedaseră şi a căror victimă directă sau indirectă fusese, el se întoarce cu *Analele* la începutul principatului, pornind însă de la moartea lui August, care inaugurase sistemul, şi continuînd pînă la moartea lui Nero istoria imperiului sub conducerea unor membri ai dinastiei Iulio-Claudiene (14-68). Cei mai mulţi cercetători cred că ea cuprindea 18 cărţi. S-au păstrat însă doar cărţile I—a IV-a, începutul cărţii a V-a (cîteva capitole) şi cartea a VI-a (cu cîteva capitole lipsă la început), care tratează domnia lui Tiberiu (14-37) şi cărţile a XI-a, a XII-a, a XIII-a, a XIV-a, a XV-a, a XVI-a, cuprinzînd domnia lui Claudiu, începînd însă cu anul 47 şi pînă la moartea lui (anul 54), şi a lui Nero pînă în anul 66, cu doi ani înainte de moartea acestuia; lipsesc domnia lui Caligula în întregime, o bună parte a domniei lui Claudiu (41-47) şi sfîrşitul domniei lui Nero. Lacuna mare o alcătuiesc deci cartea a V-a şi cărţile a VII-a—a XI-a. În cursul lucrării, mai sînt cîteva mici lacune.

Titlul original al lucrării a fost *Libri ab excessu divi Augusti (Cărţi de la moartea divinului August)*, ceea ce arată diviziunea ei pe ani, dar rar Tacitus îşi numeşte opera şi *Annales* (III, 65 şi IV, 32). Ca şi *Agricola* şi *Istorii*, opera are un prolog, acum însă mai scurt. După ce repetă şi aici că istoria principatului lui Tiberiu, Caligula, Claudiu şi Nero, scrisă pe cînd aceştia erau în viaţă, a fost falsificată de autori de frică, iar, după moartea lor, alterată din pricina urii lor proaspete, Tacitus declară că el va scrie fără mînie şi fără părtinire *(sine ira et studio)* neavînd nici un motiv pentru acestea. Aceeaşi declaraţie de imparţialitate şi obiectivitate.

Dar, dacă pentru *Istorii* avea informaţii directe sau altele primite de la contemporani, în *Anale* informaţiile lui se bizuie în cea mai mare parte pe scrierile predecesorilor. Istoricul avea la îndemînă ca documentaţie protocoalele şedinţelor senatului *(Acta senatus)*, sau jurnalul oficial al Romei *(Acta diurna)*. Pe lîngă acestea însă, operele, rar citate şi azi pierdute, ale lui Cluvius Rufus, Fabius Rusticus, Plinius Maior, scrisorile şi discursurile lui Tiberiu, me-

[35] *Ibidem* VII, 33.

moriile Agrippinei şi ale lui Domitius Corbulo, ilustrul general, mărturii ale bătrînilor necitaţi pe nume şi cu siguranţă multe alte surse. Cînd informaţiile surselor concordă, le primeşte şi el, cînd ele se contrazic, le analizează şi, dacă par neconvingătoare, le respinge sau le reproduce luîndu-şi măsuri de precauţie printr-o expresie ca: „sînt unii care ne-au transmis că..." sau „sînt unii care neagă...", „am auzit de la cei mai bătrîni"...; Grija lui Tacitus pentru o informare serioasă, atît cît era posibil pe atunci, este constantă.

Două sînt liniile pe care se desfăşoară relatarea evenimentelor: cele întîmplate la Roma şi cele ce au loc la graniţele imperiului spre asigurarea dominaţiei romane. Altminteri, puţine sînt datele privitoare la istoria provinciilor: despre starea lor economică şi socială, despre feluritele popoare, felul de viaţă particulară, organizare, instituţii, tradiţie, evoluţie etc. Şi doar atunci cînd vin în atingere cu Roma.

Despre atitudinea politică, se poate spune că în tot timpul vieţii ea a fost aceeaşi. Tacitus nu este republican. Oricît regretă timpurile de glorie ale vechii republici, consideră că într-adevăr compromisul inaugurat de August, diarhia, conducerea de către un singur om în colaborare cu senatul (consiliul de stat) este singura soluţie de guvernare posibilă pentru un uriaş imperiu. Ultimul secol de lupte civile şi de anarhie la Roma, provocate de setea de putere a cîte unui singur om: Marius, Sulla, Caesar, Pompei, Octavian, era o lecţie. Chiar în prologul la *Istorii*, Tacitus spunea că: „după Actium, a fost în interesul păcii *(pacis interfuit)* ca toată puterea să fie încredinţată unui singur om. El nu judecă lucrurile ca teoretician, ci ţinînd seama de experienţa istorică a statului roman. El are nevoie în primul rînd de pace şi de ordine. Libertatea şi egalitatea în drepturi politice şi civile nu pot coexista decît într-o orînduire de stat cumpătată... Setea de putere, înrădăcinată de mult în sufletele oamenilor, a crescut şi a răbufnit o dată cu mărirea statului, căci cîtă vreme el era o organizaţie moderată, egalitatea se menţinea uşor. Dar cînd, după subjugarea lumii şi după nimicirea cetăţilor şi regilor rivali, ne-am fi putut aştepta la o putere netulburată, au izbucnit primele lupte între patricieni şi plebe. Se iviră cînd tribuni răzvrătitori, cînd consuli atotputernici, iar în for şi în Roma încercări de războaie civile; apoi Caius Manius, născut din cea mai de jos plebe, şi Lucius Sulla, cel mai crud dintre nobili, au transformat în dominaţie libertatea învinsă prin puterea armelor"[36]. Ta-

[36] Tacitus, *Hist.* II, 38.

citus admite din necesitate principatul, chiar dacă succesiunea la conducere nu se face prin alegere, cum ar fi dorit el, ci prin ereditate în sînul aceleiaşi familii. Ne amintim că în *Agricola*, chiar dacă era vorba despre despoticul Domiţian, Tacitus spunea: „Şi sub principi răi se pot găsi oameni mari"[37]. Altă soluţie nu vedea. Galba, adresîndu-i-se lui Piso, pe care-l alesese ca succesor, spunea: „Dacă corpul imens al imperiului ar putea să se ţină pe picioare şi să se echilibreze fără un conducător, eu aş fi meritat ca republica să înceapă cu mine", dar încheia: „Aici (la noi) nu se întîmpla ca la neamurile conduse de regi: o anumită familie de stăpînitori şi, ceilalţi, sclavi. Tu ai să conduci oameni care nu pot suporta nici întreaga sclavie, nici întreaga libertate"[38]. Este de înţeles bucuria cu care Tacitus saluta alegerea lui Nerva ca împărat, prin care se contopeau două lucruri altădată incompatibile: monarhia şi libertatea, dar aceasta e forma ideală a principatului, căci nu era vorba de libertate în general, ci de libertatea senatului de a-l alege împreună cu conducătorul statului pe succesor.

Despre scopul urmărit de istoric, Tacitus spune: „Socot că rostul cel mai de seamă al *Analelor* este ca virtuţile să nu fie trecute sub tăcere şi ca să existe o temere de hula posterităţii pentru vorbe şi fapte ticăloase"[39]. Numai că cercetînd o epocă în care găseşte atîta decădere morală: servilismul senatorilor, adularea împăratului, corupţia membrilor familiilor celor mai nobile, depravarea femeilor, ambiţia şi intrigile lor, abuzurile provocate de deţinătorii puterii la Roma şi în provincii, cruzimea şi lăcomia de bani a delatorilor, megalomania pînă la demenţă a unor împăraţi, plebea romană nepăsătoare, exclusă din viaţa politică şi neurmărind altceva decît „pîine şi jocuri de circ"[40], cum zice Iuvenal, revoltele în legiunile de la graniţe, condamnări la moarte, nenumărate crime, exilările şi sinuciderile etc. nu-i dau decît rar prilejul să pună în lumină virtuţile. Atmosfera întreagă a epocii este de opresiune, cu toate consecinţele psihice şi morale pe care le provoacă. Istoricul le dezvăluie cu un spirit ascuţit; tonul este din ce în ce mai amar şi obosit. Doar cînd şi cînd autorul găseşte şi prezintă caractere, acţiuni şi figuri mari, de exemplu pe Germanicus, în care vede un vii-

[37] Idem, *Agricola* 42.
[38] Idem, *Hist.* I, 16.
[39] V. III, 65.
[40] Iuvenal, *Sat.* X, 81.

tor împărat de care ar fi fost fericit să aibă parte Roma, un comandant de oşti ca Domitius Corbulo, care aplica vechea disciplină romană trupelor lui şi asigura graniţele unui imperiu minat de vicii înăuntru şi ameninţat continuu din afară, eroismul moral al unui personaj de pe orice treaptă socială şi de orice neam, ca al libertei Epicharis, „care suportă toate chinurile la care e supusă de schingiuitori" şi nu-i trădează pe membrii de seamă ai conspiraţiei, ce se întrec în laşitate după descoperirea de către Nero a conjuraţiei lui Piso, figura impresionantă a lui Arminius, luptătorul pentru libertatea germanilor, figura demnă a senatorului filozof Paetus Thrasea, devotamentul eroic al soţilor, fiilor şi fiicelor care înfruntă aceleaşi nenorociri ca şi cei condamnaţi la moarte sau exil etc., etc.

Atît de dese şi de grozave sînt aceste nenorociri care s-au abătut asupra Imperiului Roman, încît lui Tacitus i se pare uneori că ele provin din mînia zeilor *(ira numinum, ira deum)*; altă dată crede că zeii sînt binevoitori romanilor, însă de cele mai multe ori răzbunători şi alteori indiferenţi; cînd lucrurile sînt de neînţeles sau ele îi apar ca o minune, vorbeşte de destin, ursită, soartă *(fatum)*. Acesta ar determina viaţa oamenilor sau a societăţilor; el se actualizează printr-o întîmplare norocoasă sau nefericită; în fine, alteori *fortuna* are înţelesul de soartă. Uneori constată, pesimist (III, 18), că cu cît meditează mai mult la fapte noi şi vechi, cu atît vede o putere care-şi bate joc de realităţile omeneşti. S-a căutat să se alcătuiască dintr-asta un sistem de filozofie a istoriei la Tacitus, pornind mai ales de la perechea *fatum–fortuna*, atît de des întrebuinţate însă în stilul poeţilor (bunăoară, de Vergiliu în *Eneida*, de care el a fost vădit influenţat). Tacit relatează despre semne prevestitoare (arătări), de cele mai multe ori de rău; vorbeşte de locuri sfinte lovite de trăsnet, animale sau copii monstruoşi, semne cereşti, minuni etc. şi crede că astrologia este o ştiinţă adevărată, dar speculată deseori de şarlatani. În această privinţă, împărtăşeşte credinţele şi superstiţiile contemporanilor.

Cu toate acestea, ideea misiunii Romei de dominare şi conducere a neamurilor care alcătuiesc această organizaţie statală uriaşă, imperiul, şi de asigurare a păcii, ordinii şi civilizaţiei, dincolo de care nu este decît barbarie şi haos, este la el o idee obsesivă şi o îngrijorare permanentă. Conducătorul acestui stat, zice Tacitus, este mai înainte de orice un *imperator* (conducător suprem al armatei); el trebuie să aibă în primul rînd capacitatea de mare comandant de

oşti *(imperatoria virtus)*[41] şi să asigure prin forţa armelor tot ce ar ameninţa din afară şi dinăuntru imperiul. De aici, mulţumirea lui Tacitus cînd descrie bătăliile victorioase ale romanilor împotriva celor care-i primejduiesc liniştea la hotare, cruzimea răzbunării cu care sînt pedepsiţi cei ce-l atacă. Vorbind despre o represiune a germanilor, el zice: „Caesar (Germanicus) a împărţit legiunile dornice de luptă în patru coloane, pentru ca prădăciunea lor să fie cît mai mare, şi devastează prin foc şi sabie o suprafaţă de cincizeci de mile. Nici sex, nici vîrstă nu află îndurare; cele profane la fel cu cele sfinte sînt făcute una cu pămîntul"[42]. Şi tot aşa despre neamuri germanice care se bat între ele: „Zeii s-au îndurat de noi şi ne-au dăruit acest spectacol: mai mult de şaizeci de mii dintr-înşii au căzut, nu de armele şi de săgeţile noastre, ci, ceea ce e şi mai minunat, spre desfătarea noastră şi a ochilor noştri. De le-ar rămîne acestor neamuri — aşa mă rog — şi de-ar ţine multă vreme, dacă nu dragostea de noi, măcar ura dintre ele, de vreme ce acum, cînd soarta imperiului zoreşte *(urgentibus imperii fatis)*, norocul nu ne mai poate dărui nimic mai mult decît discordia dintre duşmani"[43]. Presentimentul sfîrşitului imperiului îl obsedează. De aici atitudinea dură şi expresia crudă faţă de factorii de disoluţie internă, după părerea sa: decăderea morală, revoltele militare, cultele străine, mai cu seamă evreii (*Hist.* V, 5) şi creştinii (XV, 44) etc. O unitate se retrage din luptă; pedeapsa: unul din zece soldaţi să fie omorît prin bătaie cu ciomegele (decimarea); după aceea, zice Tacitus, s-au văzut bune rezultate (III, 21).

Analele se termină brusc cu condamnarea de către Nero a lui Paetus Thrasea şi cu sinuciderea acestuia (XVI, 35). Ele ar mai fi continuat o carte şi jumătate. Partea ultimă s-a pierdut, probabil. Tacitus ar fi încetat din viaţă prin anul 117 sau nu mult după aceea. Deşi în prologul la *Istorii* declara că „dacă ar mai avea zile de trăit" ar scrie şi istoria principatului sub Nerva şi Traian, aceasta nu s-a mai realizat, fie că n-a mai avut timp s-o facă, fie că evenimentele îi erau prea aproape ca să poată fi privite din perspectivă istorică şi imparţial.

---

[41] Tacitus, *Agricola* 39.
[42] V. I, 51.
[43] Tacitus, *Germania* 33.

Cum principiul după care se condusese era să înfăţişeze „nu numai întîmplările şi urmările faptelor, care de cele mai multe ori sînt fortuite, ci să se cunoască raţiunea şi cauzele lor"[44], după terminarea *Istoriilor* el a întreprins istoria epocii anterioare lor, epoca iulio-claudiană, pornind de la moartea lui August şi pînă la moartea lui Nero, ba încă a intenţionat să scrie după aceea, ne spune în *Anale* (III, 24) şi istoria principatului lui August. Dar cu cît se afundă mai mult în trecut (după *Istorii*) cu atît spectacolul — oameni, întîmplări, caractere — îi apare mai întunecat, explicarea evenimentelor şi judecata asupra oamenilor mai amară, tendinţa lui spre pesimism fiind mai mare: „Dar mie, zice el (III, 18), cu cît mai multe fapte, mai noi sau din vechime, îmi trec din nou prin minte, cu atît mai mult mi se înfăţişează diferitele moduri în care soarta îşi bate joc de lucrurile oamenilor, în tot ce fac"[45]; sau în alt loc (VI, 22): „Dar eu, de cîte ori aud vorbindu-se despre aceste chestiuni şi altele asemenea, nu pot spune hotărît *(in incerto iudicium est)* dacă lucrurile se desfăşoară după o lege a destinului şi printr-o necesitate imutabilă, sau la voia întîmplării"[46].

Un om cu un spirit grav şi cu o sensibilitate morală rănită de ce trăise el însuşi retrăieşte cercetînd una din epocile cele mai tulburi şi reînvie oamenii, actorii ei. *Analele* înfăţişează istoria în acţiune. Povestirea este dramatică, cu scene emoţionante, personajele acţionează sub ochii noştri, caracterele lor, mobilurile faptelor lor şi scopurile urmărite ne sînt descoperite, stările lor sufleteşti sînt analizate de un ochi ce nu încetează să privească dinăuntru evenimentele şi oamenii: *introspicere*, zice el (IV, 32). S-ar putea spune că *Analele*, mai cu seamă, sînt o continuă introspecţie a marelui istoric, psiholog, gînditor şi totodată artist. Rolul oratorului, deosebit de mare în *Istorii*, aproape că dispare în *Anale*. Tonul (în latineşte *color*), care era mai viu şi mai aprins în *Istorii*, este aici mai reţinut şi mai grav. Stilul este concentrat, abrupt şi aspru, de o forţă poetică uimitoare. Nu este scriitor latin care să fi încălcat mai îndrăzneţ sintaxa obişnuită decît Tacitus. Ţinta este reprezentarea sugestivă prin toate mijloacele. Acest spirit frămîntat moral a făcut cel mai mare efort de exprimare expresivă şi originală, fiindcă a fost cel

[44] Idem, *Hist.* I, 4.
[45] V. III, 18.
[46] V. VI, 22.

mai profund cercetător de suflete şi cel mai preocupat să-şi împlinească datoria asumată, aceea de a descoperi şi a spune adevărul. Dacă a reuşit întotdeauna şi cît, este obiect de discuţie; nimeni nu i-a pus la îndoială conştiinciozitatea documentării şi buna-credinţă. Numele şi renumele lui Tacitus în istoria culturii europene este legat îndeosebi de ultima sa operă, *Analele*.

Traducerea *Analelor* s-a făcut după următoarele ediţii: Cornelius Tacitus, *Ab excessu divi Augusti*, ediţia a IX-a, datorată lui Karl Nipperdey, sub îngrijirea lui Georg Andresen, Berlin, 1892; Tacitus, *Annales*, Émile Jacob, Paris, 1912; Tacitus, *Annales*, text stabilit şi tradus de Henri Goelzer, éd. Belles Lettres, Paris, 1923-1925; Erick Koestermann, *Taciti Annales*, ed. Teubner, Leipzig, 1969-1971.

În note, ori de cîte ori se trimite la textul *Analelor*, se menţionează numai cartea (notată cu cifră romană) şi capitolul (notat cu cifră arabă), fără a mai menţiona titlul lucrării.

De asemenea, am socotit potrivit să dăm în note, pe lîngă surse, şi informaţii suplimentare despre realităţi şi personaje ale Antichităţii, uşurînd astfel cititorului modern lectura textului lui Tacitus.

Gh. Guţu

Lista abrevierilor

Tacitus, *Agricola* = Cornelius Tacitus, *Vita Iulii Agricolae (Viaţa lui Iulius Agricola)*

Tacitus, *Dialogus* = Cornelius Tacitus, *Dialogus de oratoribus (Dialogul despre oratori)*

Tacitus, *Germania* = Cornelius Tacitus, *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum (Despre originea, aşezarea, obiceiurile şi neamurile germanilor)*

Tacitus, *Hist.* = Cornelius Tacitus, *Historiae (Istorii)*

Cicero, *De orat.* = Cicero, *De oratore (Despre orator)*

Horaţiu, *Od.* = Horatius, *Carmina (Ode)*

Horaţiu, *Sat.* = Horatius, *Sermones (Satire)*

Iuvenal, *Sat.* = Iuvenalis, *Satirae (Satire)*

Marţial, *Epigrame* = Martialis, *Epigrammae (Epigrame)*

Ovidiu, *Pont.* = Ovidius, *Epistulae ex Ponto (Scrisori din Pont)*

Pliniu cel Tînăr, *Ep.* = Plinius Minor, *Epistulae (Scrisori)*

Pliniu cel Bătrîn, *Nat. Hist.* = Plinius Maior, *Naturalis Historia (Istoria Naturală)*

Quintilian, *Inst. or.* = Quintilianus, *Institutio oratoria (Arta oratoriei)*

Seneca, *Contr.* = Seneca (retor), *Controversiae (Declamaţii pe teme juridice)*

Suetoniu, *Vit. XII Caes.* = Suetonius, *Vitae duodecim Caesarum (Vieţile celor doisprezece împăraţi)*

Vergiliu, Æn. = Vergilius, *Æneis (Eneida)*

Cartea I

1 Oraşul Roma a fost la început condus de regi; libertatea şi consulatul au fost instituite de Lucius Brutus; dictaturile erau temporare; nici puterea decemvirală n-a durat mai mult de doi ani, nici autoritatea consulară a tribunilor militari n-a ţinut prea mult. Dominaţia lui Cinna şi, tot aşa, a lui Sulla n-a fost lungă; puterea lui Pompeius şi a lui Crassus a trecut repede în mîna lui Caesar, iar forţele armate ale lui Lepidus şi Antonius, în cea a lui Augustus, care, sub titlul de „princeps", a luat sub conducerea lui toate treburile statului istovit de luptele civile[1]. Dar evenimentele fericite sau nefericite ale vechiului regim republican au fost istorisite de scriitori iluştri, iar pentru înfăţişarea vremurilor lui Augustus n-au lipsit talente de seamă, pînă ce ele n-au fost izgonite de linguşirea care sporea; istoria faptelor lui Tiberius şi Caius (Caligula) şi ale lui Claudius şi Nero[2], scrise pe cînd aceştia erau la putere, este falsificată de frică, iar cea de după moartea lor este influenţată de uri prea proaspete. De aici, hotărîrea mea de a înfăţişa cîte ceva

---

[1] Scurtă privire asupra modului de guvernare a Romei: fundată, după legendă, în anul 753 a.Chr., Roma a fost condusă de regi pînă în anul 509 a.Chr. După alungarea ultimului rege, Tarquinius Superbus, a fost condusă de doi consuli cu putere anuală. Primii consuli au fost Lucius Brutus şi Colatinus. Dictatura era o măsură de excepţie, în cazuri grele; dictatorul era ales de senat, şi puterea lui dura doar şase luni. De la anul 451-444 a.Chr., Roma a fost condusă de un colegiu de zece persoane (decemviri), iar, de la 444 la 367 a.Chr., de tribuni militari, fie patricieni, fie plebei, cu putere consulară. Perioade de conducere personală: consulatul lui Cinna de la 87 la 84 a.Chr., dictatura lui Sulla de la 82 la 79 a.Chr., primul triumvirat al lui Pompeius, Iul. Caesar şi Crassus; al doilea triumvirat al lui Lepidus, Marcus Antonius şi Octavian (viitorul August), începînd din anul 49 a.Chr. În anul 29 a.Chr., Octavian primeşte din partea senatului titlul de „imperator" (comandant suprem al armatei) pe viaţă. El a domnit pînă în anul 14 p.Chr.

[2] Urmaşii lui August: Tiberius între 14 şi 37 p.Chr., Caius (Caligula) între 37 şi 41 p.Chr., Claudius între 41 şi 54 p.Chr., şi Nero între 54 şi 68 p.Chr.

despre Augustus, şi anume ultimele evenimente, apoi principatul lui Tiberius şi celelalte, fără ură şi fără părtinire, porniri ale căror cauze îmi sînt străine.

2 După ce, Brutus şi Cassius fiind ucişi[3], n-au mai existat nici un fel de armate republicane, după ce Sextus Pompeius a fost zdrobit în Sicilia[4] şi după ce, prin înlăturarea lui Lepidus[5] şi uciderea lui Antonius[6], nici chiar în partidul iulian nu mai rămăsese alt conducător afară de Caesar, acesta, renunţînd la titlul de triumvir, luînd consulatul şi mulţumindu-se, spre ocrotirea plebei, cu puterea tribuniciană, de îndată ce şi i-a atras pe soldaţi momindu-i cu daruri, plebea, prin distribuiri gratuite de grîu, şi pe toţi prin dulceaţa păcii, a început să se ridice puţin cîte puţin, să-şi însuşească atribuţiile senatului, magistraţilor şi legilor, fără ca cineva să se opună, deoarece fruntaşii cei mai vajnici pieriseră în războaie sau prin proscripţii, iar ceilalţi dintre nobili, cu cît erau mai grabnici la supunere, cu atît erau mai înălţaţi prin averi şi onoruri, şi astfel, cîştigaţi de pe urma vremurilor noi, preferau prezentul sigur primejdiilor din trecut. Nici provinciile nu priveau rău noua stare de lucruri, căci nu mai aveau încredere în puterea senatului şi a poporului din cauza luptelor dintre conducători şi a lăcomiei magistraţilor, sprijinul legilor, încălcate prin forţă, prin influenţă politică şi pînă la urmă prin bani, fiind fără putere.

3 De altminteri, August, ca să aibă pe ce-şi sprijini stăpînirea, l-a distins pe Claudius Marcellus, fiul surorii sale, un tinerel abia, cu demnitatea de pontifice şi cea de edil[7] curùl, iar pe Marcus Agrippa[8], om de obîrşie modestă, dar bun militar şi părtaş la vic-

---

[3] Ucigaşii lui Caesar la ideile lui martie (15 martie 44), după înfrîngerea de la Philippi din anul 42 a.Chr.

[4] Fiul lui Pompeius Magnus, învins de Octavian şi de Marcus Vipsanius Agrippa (36 a.Chr.) la Naulochos, pe coasta nordică a Siciliei; retrăgîndu-se în provincia Asia, a fost ucis de ofiţeri ai lui Antonius.

[5] Marcus Æmilius Lepidus, constrîns de Octavian să se retragă din triumvirat (36), s-a întors la Roma şi a murit în anul 13 a.Chr.

[6] Marcus Antonius s-a sinucis după înfrîngerea de la Actium (31 a.Chr.); Octavian nu mai are acum nici un rival.

[7] Marcus Claudius Marcellus, căsătorit cu Iulia, fiica lui August, a fost desemnat ca succesor al acestuia; în acest scop, a fost numit, deşi foarte tînăr, pontifice şi edil curùl. Pontificii, şaisprezece la număr în acest timp, se ocupau cu supravegherea cultului religios; edilii, cu administraţia oraşului, poliţia Romei, alimentarea populaţiei, controlul pieţei etc. Marcellus a murit prematur, în anul 23 a.Chr.

[8] Marcus Vipsanius Agrippa, cel mai bun general al lui Octavian August (63–12

torie, prin două consulate consecutive; apoi, după moartea lui Marcellus, şi l-a luat ca ginere; pe Tiberius Nero şi pe Claudius Drusus, fiii lui din partea soţiei[9], i-a onorat cu titlul de „imperator", deşi pe-atunci casa îi era întreagă; căci el introdusese în familia Caesarilor (adoptîndu-i) pe fiii lui Agrippa, Caius şi Lucius, înainte chiar ca ei să fi depus toga pretextă, şi dorise arzător, opunîndu-se numai de formă, să fie numiţi „principes" (conducători) ai tinerimii şi să fie desemnaţi (cu anticipaţie) consuli[10]. După stingerea din viaţă a lui Agrippa, pe Lucius, pe cînd se ducea la armatele din Spania, şi pe Caius, care se reîntorcea grav rănit din Armenia, i-a răpus o moarte grăbită[11] fie de soarta lor, fie de uneltirile mamei lor vitrege, Livia; cum Drusus[12] murise mai înainte, Tiberius Nero rămînea singurul în viaţă dintre copiii vitregi; spre el începu să conveargă totul: este adoptat ca fiu[13], asociat la conducerea statului, făcut părtaş al puterii tribuniciene, prezentat ostentativ tuturor armatelor, nu, ca pînă atunci, prin uneltirile secrete ale mamei lui, ci prin îndemnuri făţişe. Căci ea îl subjugase într-atîta pe August la bătrîneţe, încît acesta îl alungă în insula Planasia pe Agrippa Postumus[14], unicul său nepot, un tînăr necultivat, e drept, şi îngîmfat prosteşte de forţa lui fizică, care totuşi nu se dovedise vinovat de nimic rău. În schimb, pe Germanicus, fiul lui Drusus, îl puse la

---

a.Chr.) în toate luptele purtate. După moartea lui Marcellus, a fost căsătorit cu Iulia (18 a.Chr.), rămasă văduvă.

[9] Tiberius Claudius Nero, viitorul împărat, şi Nero Claudius Drusus erau fii ai lui Tiberius Claudius Nero şi ai Liviei Drusilla. Aceasta divorţînd, s-a căsătorit (38 a.Chr.), deşi însărcinată, cu Octavian August.

[10] August îi adoptase în anul 17 a.Chr. pe Caius şi Lucius Caesar, fiii lui Agrippa cu Iulia. *Toga praetexta* se purta de copii cam pînă la 17 ani, după care îmbrăcau *toga virilis:* „principii tinerimii" era un titlul care-i desemna pe viitori succesori ai împăratului: Caius şi Lucius urmau să devină consuli la vîrsta de 20 de ani.

[11] Lucius a murit în anul 2 p.Chr., iar Caius în 4 p.Chr. Livia Drusilla, născută la 30 ianuarie 58 a.Chr., a treia soţie a lui August, avea un caracter dominator: aceasta a determinat adoptarea lui Tiberius ca succesor, eliminarea lui Agrippa Postumus; a fost duşmana lui Germanicus şi a familiei lui; a intrat în familia Iulia prin dispoziţia testamentară a lui August, primind numele de Iulia-Augusta. A murit în 29 p.Chr., la vîrsta de 86 de ani.

[12] Drusus, fratele lui Tiberius, a murit în anul 9 p.Chr.

[13] În anul 4 p.Chr.

[14] Numit aşa fiindcă se născuse după moartea tatălui său; era al treilea fiu al Iuliei cu Vipsanius Agrippa: a fost exilat din Roma după moartea lui August, ucis din ordinul lui Tiberius.

comanda celor opt legiuni de pe Rin şi-l obligă pe Tiberius să-l adopte, deşi în casa lui Tiberius mai exista un tînăr, dar ca să se poată bizui pe mai multe forţe de sprijin. Război în acea vreme nu mai era, decît cel cu germanii, şi acela mai mult spre a spăla ruşinea suferită prin pierderea armatei cînd cu Quintilius Varus[15], decît din dorinţa de a întinde hotarele imperiului sau pentru vreun folos de seamă. Pe plan intern, linişte deplină: aceleaşi denumiri ale demnităţilor politice; oamenii mai tineri erau născuţi după victoria de la Actium[16], chiar şi bătrînii, cei mai mulţi, se născuseră în timpul războaielor civile; cîţi mai rămăseseră din cei care să fi apucat republica?

4 După schimbarea deci a regimului statului, nu mai rămînea nici urmă din vechile şi sănătoasele moravuri; renunţînd la egalitate, toţi ascultau de ordinele principelui, fără nici o îngrijorare deocamdată, cît timp August, în puterea vîrstei, s-a ţinut tare şi a menţinut puterea casei sale şi totodată pacea. După ce, înaintînd în vîrstă, a început să fie chinuit încă şi de boli, iar sfîrşitul i se apropia şi noi speranţe se năşteau, unii, puţini la număr, vorbeau, zadarnic însă, despre binefacerile libertăţii, o mare parte se temeau de un război, alţii îi doreau. Marea majoritate îşi dădeau cu părerea, prin aprecieri diferite, despre stăpînitorii care ar urma să vină: Agrippa[17], ziceau ei, violent din fire şi pe deasupra îndîrjit de ruşinea suferită, nu este potrivit nici ca vîrstă, nici ca experienţă în treburile obşteşti pentru o sarcină atît de importantă; Tiberius Nero este matur[18], cu mari merite militare, dar are în fire vechea şi înnăscuta trufie a familiei Claudia, dă multe semne de cruzime care, oricît de stăpînită, tot izbucneşte. Apoi, a fost crescut din fragedă copilărie în casa domnitoare; de tînăr s-au grămădit asupra lui consulate, triumfuri; chiar şi în anii cînd, sub aparenţa unei retrageri, a trăit în exil la Rhodos[19], nu a plănuit altceva decît răzbunare,

---

[15] Una dintre cele mai grave înfrîngeri suferite de romani în luptele cu germanii (9 p.Chr.); aceştia l-au atras în Pădurea Teutoburgică pe consulul Publius Quintilius Varus şi i-au ucis trei legiuni.

[16] Victorie hotărîtoare (31 a.Chr.), care a dus la sfîrşitul regimului republican.

[17] Agrippa Postumus fusese îndepărtat din Roma în insula Planasia, probabil la îndemnul Liviei.

[18] Tiberius avea atunci 56 de ani.

[19] Din cauza vieţii scandaloase a Iuliei, fiica lui August şi soţia lui, în a treia căsătorie a ei, s-a retras timp de opt ani (6 a.Chr.-2 p.Chr.) la Rhodos şi a trăit în singurătate.

prefăcătorie, plăceri desfrînate ascunse. Se mai adaugă la asta mama lui, de o nestăpînită violenţă femeiască: vor trebui să slujească unei femei[20] şi pe deasupra la doi tineri care un timp vor apăsa statul pînă cînd, într-o bună zi, îl vor sfîrteca.

5 Pe cînd lumea vorbea despre acestea şi altele la fel, starea de sănătate a lui August se înrăutăţea şi unii bănuiau că e vorba de o crimă a soţiei lui. Într-adevăr, se răspîndise zvonul că, cu cîteva luni mai înainte, August, alegîndu-şi cîţiva oameni de încredere şi un singur însoţitor, pe Fabius Maximus[21], s-ar fi dus la Planasia, ca să-l vadă pe Agrippa; acolo, s-ar fi văzut multe lacrimi de ambele părţi, multe semne de iubire, şi de aici speranţa că s-ar putea ca tînărul să se întoarcă în casa bunicului său; Fabius Maximus ar fi destăinuit secretul soţiei sale, Marcia, şi aceea, Liviei. Faptul a ajuns la cunoştinţa lui August şi, nu mult după aceea Fabius Maximus murind[22] — nu se ştie dacă nu şi-a curmat singur viaţa —, s-ar fi auzit la înmormîntarea lui bocetele Marciei, care se învinuia că ea fusese cauza morţii soţului ei. Oricum vor fi stat lucrurile, de-abia ajuns în Illyricum[23], Tiberius este chemat printr-o scrisoare urgentă a mamei sale: nu se ştie bine dacă l-a mai găsit în viaţă pe August, la Nola[24], sau mort. Căci Livia înconjurase casa şi blocase drumurile cu gărzi straşnice, iar între timp se răspîndeau veşti îmbucurătoare, pînă cînd, după ce se luaseră toate măsurile pe care le impunea momentul, lumea a aflat în acelaşi timp că August a decedat şi că Tiberius Nero a preluat conducerea.

6 Primul act al noului principat a fost asasinarea lui Postumus Agrippa: deşi luat pe neaşteptate şi neînarmat, cu greu l-a răpus un centurion, oricît de vajnic a fost acela. Despre acest lucru, Tiberius n-a vorbit nimic în faţa senatului: se prefăcea că ar fi fost vorba de o poruncă a tatălui său, prin care acesta ar fi ordonat tribunalului însărcinat cu paza ca, în momentul în care viaţa lui s-ar fi încheiat, să nu şovăie să-l ucidă pe Agrippa. Fără îndoială că August spusese

---

[20] Livia, Germanicus, fiul adoptiv al lui Tiberius, şi Drusus, fiu adevărat.

[21] Paulus Fabius Maximus, consul în anul 11 a.Chr. şi proconsul al Asiei în anii 10 şi 9 a.Chr. Poetul Ovidius i-a dedicat poezii în *Scrisori din Pont* (III, 3; III, 8).

[22] În anul 14 p.Chr., cu cîteva luni înaintea lui August.

[23] Fusese trimis acolo, spre a potoli o revoltă militară.

[24] Oraş în Campania, la nord-est de Neapole.

multe şi aspre vorbe, plîngîndu-se de moravurile tînărului, şi prin asta reuşise ca exilarea acestuia să fie confirmată printr-o hotărîre a senatului; n-a mers însă niciodată pînă acolo încît să ducă la moarte pe vreunul din familia lui şi nici nu era de crezut că-l condamnase la moarte pe nepotul lui ca să asigure domnia unui fiu vitreg. Este mai probabil că Tiberius şi Livia, unul de frică, cealaltă din ura ei de mamă vitregă, au grăbit asasinarea tînărului suspect şi detestat. Centurionului care-i raporta lui Tiberius, după regula militară, că ordinul se executase, acesta i-a răspuns că el n-a ordonat aşa ceva şi că trebuie să se dea socoteală senatului de cele întîmplate. Îndată ce Sallustius Crispus[25], cunoscător al hotărîrilor secrete (el trimisese tribunului ordinul de executare), află aceasta, temîndu-se să nu treacă el drept vinovat — în care caz era la fel de primejdios să spună o minciună sau să dezvăluie adevărul —, i-a atras atenţia Liviei să nu lase să se divulge secretele palatului, sfaturile prietenilor şi serviciile soldaţilor, iar Tiberius să nu slăbească forţa conducerii, aducînd toate chestiunile la cunoştinţa senatului: principiul unei conduceri imperiale este acela de a nu avea de dat socoteală decît unui singur om.

7 În vremea aceasta, la Roma se aruncau în slugărnicie consuli, senatori, cavaleri: cu cît era cineva mai ilustru, cu atît era mai făţarnic şi mai grăbit la supunere; cu faţa prefăcută, ca să nu pară bucuroşi de moartea principelui de dinainte, sau prea trişti de venirea cestuilalt, amestecau laolaltă lacrimile, veselia, plînsul, linguşirea. Sextus Pompeius şi Sextus Appuleius, consulii, au depus primii jurămîntul de credinţă lui Tiberius; după aceştia, Seius Strabo şi C. Turranius, unul, prefectul cohortelor pretoriene, celălalt, al aprovizionării, apoi senatul, militarii şi poporul. Căci Tiberius începea totul cu consulii, ca şi cum ar mai fi existat vechiul regim republican şi ca şi cum el ar fi stat la îndoială să ia conducerea supremă; nici chiar edictul prin care convoca senatul nu l-a dat decît în virtutea puterii tribuniciene, primită de el sub August. Textul edictului fusese scurt şi pe un ton foarte modest; „va consulta senatul în privinţa onorurilor de adus tatălui său; el nu se va depărta de corpul aceluia şi aceasta e singura dintre îndatoririle ofi-

[25] Caius Sallustius Crispus, nepot de soră şi fiu adoptiv al istoricului al cărui nume îl poartă, cavaler roman, consilier al lui August şi al lui Tiberius. Un portret la moartea lui se află în III, 30. Poetul Horatius îi dedicase o odă (II, 2).

ciale pe care şi-o atribuie". Dar, îndată după decesul lui August, dăduse cohortelor pretoriene consemnul ca împărat; avea la dispoziţie gardă, ostaşi înarmaţi şi toate celelalte ale curţii; în for îl escortau soldaţi, în sala de şedinţe a senatului îl însoţeau soldaţi. A trimis mesaje armatei, ca şi cum ar fi luat conducerea supremă; nicăieri nu era şovăielnic decît cînd vorbea în senat. Motivul principal provenea din teama ca nu cumva Germanicus, în mîna căruia erau atîtea legiuni[26], precum şi nenumărate corpuri auxiliare ale aliaţilor şi care se bucura de o extraordinară simpatie populară, să nu prefere să aibă puterea supremă decît s-o aştepte. Ţinea întru cîtva seama şi de opinia publică, voind mai degrabă să pară că a fost chemat şi ales de republică decît că s-a urcat la conducere prin intrigile unei soţii şi prin adoptarea de către un bătrîn[27].

Abia mai tîrziu s-a văzut că nehotărîrea lui fusese doar prefăcătorie, spre a putea sonda sentimenele mărimilor: răstălmăcindu-le cuvintele şi privirile în tot atîtea vini, el le ascundea în sine, păstrîndu-le.

8 În prima zi de şedinţă a senatului, Tiberius n-a îngăduit să se discute decît despre ultimele măsuri privitoare la August, al cărui testament, adus de faţă de către vestale, cuprindea ca moştenitori pe Tiberius şi pe Livia; Livia era adoptată în familia Iulia şi dăruită cu numele de Augusta. În al doilea rînd, veneau nepoţii şi strănepoţii[28]; în al treilea rînd, îi înscrisese pe fruntaşii statului, cei mai mulţi urîţi de el, dar aceasta din vanitate şi dorinţă de glorie în faţa posterităţii. Legatele nu întreceau pe cele obişnuite la un particular decît prin aceea că dăruia poporului şi plebei 43 500 000 de sesterţi, cîte 1 000 de sesterţi soldaţilor cohortelor pretoriene, cîte 500 celor din cohortele urbane şi cîte 300 legionarilor şi cohortelor de cetăţeni romani. S-a discutat apoi despre onorurile funebre: dintre părerile exprimate, cele care au părut mai deosebite au fost aceea a lui Gallus Asinius[29], care propunea trecerea cortegiului prin poar-

---

[26] Opt legiuni.

[27] Livia şi August.

[28] Nepoţii: Drusus şi Germanicus; strănepoţii; fiii lui Germanicus: Nero, Drusus şi Caius (Caligula).

[29] Caius Asinius Gallus, fiu al lui Asinius Pollio, a fost consul în anul 8 a.Chr. şi proconsul în 10 p.Chr. Cumnat al Agrippinei, văduva lui Germanicus, a fost bănuit mai tîrziu ca amant al ei. Moare în închisoare în anul 33 p.Chr.

ta triumfală, şi cea a lui L. Arruntius[30], care propunea ca în faţa cortegiului să fie purtate titlurile legilor date de August şi numele neamurilor învinse de el. La acestea, Messala Valerius[31] adăugă că ar trebui ca jurămîntul către Tiberius să fie reînnoit în fiecare an; întrebat de Tiberius dacă din însărcinarea lui exprimase aceste idei, Messala răspunse că o făcuse din iniţiativă proprie şi că, în treburile de interes public, nu se va folosi decît de judecata lui, chiar cu primejdia de a jigni pe cineva: era singura formă de linguşire ce încă nu fusese folosită! Senatorii strigau într-un glas că trupul lui August trebuie să fie purtat la rug pe umerii lor. Cu o trufaşă modestie, Tiberius consimţi şi sfătui poporul printr-un edict să nu stăruie, aşa cum altădată tulburase prin manifestări exagerate funeraliile divinului Iulius, ca August să fie ars mai degrabă în for decît pe Cîmpul lui Marte, la lăcaşul ce-i fusese destinat[32]. În ziua ceremoniei funerare, soldaţii stăteau chipurile de pază, rîzîndu-şi mult de măsurile militare. Unii văzuseră ei înşişi, şi alţii aflaseră de la părinţi ziua aceea a unei sclavii neînvîrtoşate încă şi a unei libertăţi nefericit revendicate, cînd uciderea dictatorului Caesar li se părea unora cea mai urîtă faptă, iar altora, cea mai frumoasă. Acum, ziceau ei, trebuie să apere, cu forţa armată, fireşte, un împărat bătrîn, care a avut o lungă domnie şi le-a asigurat şi moştenitorilor săi puterea asupra statului, pentru ca înmormîntarea lui să se desfăşoare în linişte.

9 După aceasta, August a dat mult de vorbă despre el, cei mai mulţi minunîndu-se de lucruri fără importanţă: că în ziua cînd a luat conducerea a fost aceeaşi cu ziua cînd şi-a dat sfîrşitul[33], că a murit la Nola, în casa şi în odaia de culcare în care murise tatăl lui, Octavius[34]. Toată lumea vorbea de numărul consulatelor sale,

---

[30] Fost consul în anul 6 p.Chr., lăudat de Tacit pentru meritele şi corectitudinea lui, moare sinucigîndu-se (v. VI, 48).

[31] Marcus Valerius Messala Messalinus, fiul cel mai mare al lui Messala Corvinus, prezentat de Tacit ca un adulator nedemn, moare cîţiva ani după anul 21 p.Chr.

[32] La Idele lui martie în anul 44 a.Chr., mulţimea, în urma discursului funebru al lui Marcus Antonius, a transportat cadavrul lui Caesar în for, unde fusese ucis, şi nu pe Cîmpul lui Marte, unde trebuia să fie ars.

[33] A fost ales prima oară consul la 19 august 43 a.Chr. şi a murit la 19 august, 14 p.Chr.

[34] Caius Octavius, soţul Atiei, nepoata lui Iulius Caesar, a murit în anul 58 p.Chr. la Nola.

prin care-i egalase pe Valerius Corvus şi pe C. Marius laolaltă[35], de cei treizeci şi şapte de ani în care avusese puterea tribuniciană fără întrerupere[36], de titlul de comandant suprem pe care-l obţinuse de douăzeci şi una de ori[37] şi de alte onoruri[38], repetate sau noi. Dar cunoscătorii judecau în chip felurit viaţa lui, unii elogiindu-l, alţii criticîndu-l. Cei dintîi spuneau că el a fost împins la războaie civile, care nu se pot nici pregăti, nici duce prin mijloace morale, din pietate faţă de părintele său şi fiindcă aşa impuneau împrejurările în care se afla statul, în care pe atunci nu mai existau legi. Îi făcuse multe concesii lui Antonius, pînă să se răzbune pe ucigaşii tatălui său, şi de asemenea multe lui Lepidus. După ce însă acesta, îmbătrînind, s-a ramolit din trîndăvie, iar celălalt s-a distrus prin patimile lui, pentru ţara dezbinată nu mai rămînea altă salvare decît să fie guvernată de un singur om. Statul totuşi şi-a găsit aşezarea nu prin regalitate şi nici prin dictatură, ci prin numele de „princeps" (luat de August): imperiul este acum încins de apele Oceanului şi de fluvii depărtate[39]; legiunile, provinciile, flotele, în sfîrşit totul este strîns unit; există lege faţă de cetăţeni şi moderaţie faţă de aliaţi; Roma, şi ea, e splendid înfrumuseţată; puţine chestiuni au fost rezolvate prin forţă, aceasta, ca ceilalţi să se bucure de linişte.

10 De cealaltă parte, se spunea că pietatea faţă de părintele său şi împrejurările politice ale vremii au fost folosite ca pretext; în realitate, stăpînit de pofta de dominaţie, a recrutat veterani de-ai legiunilor prin sume mari de bani, şi-a alcătuit, deşi era doar un tînăr particular, o armată, a corupt legiunile consulului[40]; s-a pre-

---

[35] August a fost consul de treisprezece ori; Valerius Corvus, învingător al galilor, samniţilor şi etruscilor (sec. al IV-lea a.Chr.), a fost consul de şase ori, iar Caius Marius de şapte ori.

[36] Puterea de tribun al poporului dădea celui învestit dreptul de veto împotriva unei hotărîri a senatului sau consulilor, dreptul convocării poporului în adunări şi inviolabilitatea personală.

[37] Titlul de „imperator" era conferit, în timpul republicii, de soldaţii generalului învingător în lupte şi ratificat de senat.

[38] Titlul de „Augustus" i-a fost conferit în anul 27 a.Chr.; ziua sa de naştere era considerată ca zi festivă; numele lunii Sextilis (luna a VI-a, pornind de la 1 martie) a fost numită de atunci luna „August"; se făceau sacrificii pentru sănătatea lui; era invocat în jurăminte etc.

[39] Rin, Dunăre, Eufrat.

[40] Două legiuni ale lui M. Antonius trecuseră în noiembrie 44 de partea lui Octavian.

făcut că ţine cu partidul pompeian şi apoi, îndată ce, printr-un decret al senatului, a pus mîna pe fascii şi pe demnitatea de pretor[41] după moartea lui Hirtius şi Pansa[42], fie că aceştia au fost ucişi de duşmani, fie că pe Pansa l-a răpus otrava picurată în rană, iar pe Hirtius propriii lui soldaţi, uneltitorul trădării fiind el, Caesar Octavian a pus stăpînire pe oştile amîndurora; fără voia senatului, şi-a însuşit cu forţa consulatul, iar trupele, pe care le primise ca să lupte contra lui Antonius, le-a întors împotriva regimului republican. Urmară proscripţiile cetăţenilor, împărţirea pămînturilor, acte care n-au fost lăudate nici de cei care le-au făcut.

Uciderea lui Cassius şi a Brutilor[43] au fost, să zicem, acte prin care-şi răzbuna părintele, deşi s-ar cuveni ca urile personale să fie sacrificate interesului general; dar Pompeius[44] a fost amăgit de el printr-o aparenţă de pace, iar Lepidus, printr-un simulacru de prietenie; după aceea, Antonius, înşelat prin tratatele de la Tarent şi Brundisium şi prin căsătorirea surorii sale cu el, a plătit cu capul această înrudire vicleană[45]. Fără îndoială, după toate acestea, a fost pace, dar o pace însîngerată: urmară dezastrele militare ale lui Lollius şi Varus, iar, la Roma, uciderea unor oameni ca Varro, Egnatius, Iulius[46]. Nici viaţa lui particulară nu era cruţată: i-a răpit lui Nero[47] nevasta şi i-a întrebat în rîs pe pontifici dacă ea se poate căsători legiuit fiind însărcinată, fără să fi născut încă; se vorbea de luxul risipitor al lui Q. Pedius şi Vedius Pollio[48]; după toate

---

[41] La propunerea lui Cicero, asasinat mai tîrziu din ordinul lui, i s-a conferit la 1 ianuarie 43 a.Chr. de către senat calitatea de pretor.

[42] Consuli în anul 43 a.Chr.: Hirtius a pierit în lupta de la Mutina (Modena), iar Pansa, cîteva zile după aceea.

[43] Este vorba de Marcus Iunius Brutus, unul dintre asasinii lui Iulius Caesar, şi de Decimus Iunius Brutus, adversar al lui Octavian în războiul civil.

[44] Sextus Pompeius, fiul marelui Pompei, care, după ce combătuse cel de-al doilea triumvirat, a încheiat o pace cu Octavian (39 a.Chr.), dar după 3 ani a fost atacat şi învins; Lepidus a fost constrîns să se retragă din viaţa publică.

[45] Cu Marcus Antonius, Octavian încheiase acorduri militare în 40 şi 37 a.Chr., prin care Antonius lua conducerea Orientului, şi Octavian a Occidentului; spre a le întări, Octavian i-a dat-o în căsătorie lui Antonius pe sora lui Octavia.

[46] Marcus Lollius, învins în anul 16 a.Chr. în luptele cu neamuri germanice, şi Quintilius Varus, ucis în 9 a.Chr. în Pădurea Teutoburgică; Varro Murena şi Egnatius Iulius, acuzaţi de conspiraţie contra lui August, au fost condamnaţi la moarte; Iulius Antonius, fiul lui Marcus Antonius.

[47] Pe Livia, nevasta lui Tiberius Claudius Nero.

[48] Quintus Pedius şi Vedius Pollio, amici ai lui August.

astea, de Livia ca mamă, o piază rea pentru viaţa publică, iar ca maşteră, o piază rea pentru casa Caesarilor[49]. August, se adăuga, n-a mai lăsat nimic ca onoruri zeilor, de vreme ce a vrut să fie cinstit în temple şi în chip de fiinţă divină de către flamini şi preoţi[50]. Nici Tiberius n-a fost ales ca urmaş din iubire sau din grija pentru binele public, ci, fiindcă îi ghicise aroganţa şi cruzimea, îşi căutase gloria printr-o comparaţie cu un ticălos. Într-adevăr, cu cîţiva ani mai înainte, pe cînd cerea acordarea din nou a puterii tribuniciene pentru Tiberius, deşi vorbind elogios despre el, aruncase întîmplător cîteva cuvinte despre firea acestuia, despre aspectul şi conduita lui, pe care, avînd aerul că le scuză, le reproba. De altminteri, după ce s-a terminat, după datină, cu înmormîntarea lui August, i s-a decretat un templu cu un cult religios.

11 Urmară apoi rugăminţile adresate de senatori lui Tiberius. Dar el vorbea, aducînd cînd un motiv, cînd altul, despre mărimea imperiului, despre slabele lui puteri...: numai mintea divinului August, zicea, putuse să poarte asemenea povară; el, chemat de acela să-şi asume o parte din treburile statului, înţelesese prin experienţă cît de grea, cît de supusă capriciilor soartei este sarcina de a conduce totul. De aceea, într-un stat care se sprijină pe atîţia bărbaţi de seamă, să nu lase totul pe seama unui singur om; mai mulţi inşi vor îndeplini mai uşor treburile statului, dacă-şi vor uni eforturile. Un asemenea discurs avea mai mult nobleţe decît bună-credinţă. La Tiberius, chiar şi în bucuriile pe care nu le ascundea, cuvintele, fie din cauza firii lui, fie din obişnuinţă, erau totdeauna în doi peri şi neclare; atunci însă, fiindcă se străduia să-şi ascundă adînc gîndurile, ele erau înfăşurate în obscuritate şi ambiguitate. Dar senatorii, a căror singură teamă era să nu pară că înţeleg, se revărsau în plînsete, lacrimi şi jurăminte; întindeau mîinile spre zei, spre statuia lui August şi chiar spre genunchii lui Tiberius, cînd deodată el porunci să se aducă o condică şi să i se dea citire. Se cuprindeau în ea resursele statului, cîţi cetăţeni şi aliaţi erau sub arme, cîte flote, regate şi provincii existau, veniturile de pe impozitele directe sau indirecte, cheltuielile obligatorii şi gratificaţiile. Toate acestea

---

[49] Livia era bănuită de a fi provocat moartea lui Marcellus, a lui Caius şi Lucius Caesar şi a lui Postumus Agrippa (cf. *supra* 1, 3).

[50] După anul 29 a.Chr., August a primit să i se instituie un cult religios şi temple, dar numai în provinciile orientale şi asociat cu cel al zeiţei Roma.

le scrisese August cu mîna lui şi adăugase sfatul să se păstreze imperiul în hotarele de atunci, nu se ştie dacă de frică sau din invidie.

12 Între timp, senatul coborîndu-se la cele mai înjositoare rugăminţi, Tiberius spuse întîmplător că dacă el nu se simte în stare să-şi ia toată povara conducerii statului, ar primi totuşi să se îngrijească de orice sector al acestuia ce i s-ar încredinţa. Atunci Asinius Gallus: „Întreb, zice, Caesar, ce parte a conducerii statului ai voi să ţi se încredinţeze?" Surprins de întrebarea neaşteptată, Tiberius rămase un moment tăcut; apoi, reculegîndu-se, răspunse că nu este potrivit cu modestia lui să aleagă sau să refuze ceva dintr-o sarcină de care ar prefera să fie scutit cu totul. Din nou Gallus — căci bănuise după privirea lui Tiberius că-l jignise — zise că nu i-a pus întrebarea ca să despartă lucruri care nu se pot separa, ci ca prin chiar mărturisirea lui să se facă dovada că unul este corpul statului şi acesta trebuie să fie condus de o singură voinţă. A mai adăugat un elogiu la adresa lui August şi i-a cerut lui Tiberius însuşi să-şi amintească de propriile victorii în războaie şi de tot ce făcuse strălucit în timp de pace vreme de atîţia ani. Prin aceasta n-a potolit însă mînia lui Tiberius, care îl detesta mai demult şi îl bănuia că, de vreme ce o luase în căsătorie pe fiica lui Marcus Agrippa[51], fosta lui soţie, urzeşte planuri ce depăşesc pe cele de simplu cetăţean şi păstrează trufia moştenită de la Asinius Pollio[52], tatăl său.

13 După aceea, Lucius Arruntius, nedeosebindu-se mult de discursul lui Gallus, l-a jignit la fel, deşi Tiberius nu avea nici un fel de pornire veche împotriva lui Arruntius; îl suspecta totuşi fiindcă era bogat, cutezător, înzestrat cu calităţi excepţionale şi se bucura de o faimă asemenea. Într-adevăr, August, în convorbirile din ultimele lui zile, pe cînd îi examina pe cei care ar fi vrednici să

---

[51] Vipsania Agrippina, prima soţie a lui Tiberius, de care acesta a divorţat, constrîns de August să o ia în căsătorie pe Iulia.

[52] C. Asinius Pollio (76 a.Chr.-5 p.Chr.) om politic însemnat şi scriitor (autor al unei opere istorice asupra epocii lui Iulius Caesar, care s-a pierdut), după ce a combătut primul triumvirat şi mai ales pe Pompeius, a devenit prietenul lui Iulius Caesar, alături de care a fost în lupta de la Pharsalus şi în cele care urmară. A refuzat însă să colaboreze cu Octavian. A fost unul dintre protectorii poetului Vergilius la începutul carierii acestuia; poetul i-a dedicat *Bucolica a IV-a.*

obţină locul de conducător, dar l-ar refuza, sau ar fi neînzestraţi, dar l-ar voi, sau ar fi capabili şi în acelaşi timp doritori, spusese că Marcus Lepidus[53] este capabil, dar dispreţuieşte rolul, Gallus Asinius este foarte doritor, dar inferior cerinţelor. Lucius Arruntius nu este nevrednic şi, dacă s-ar ivi ocazia, ar îndrăzni. Despre primii doi, istoricii sînt de acord; în locul lui Arruntius, unii istorici l-au citat pe Cneus Piso[54]; toţi, în afară de Lepidus, au pierit după aceea, de pe urma feluritelor acuzaţii ticluite de Tiberius. Quintus Haterius şi Mamercus Scaurus i-au rănit şi ei sufletul bănuitor[55], Haterius spunînd: „Pînă cînd vei răbda, Caesar, ca statul să nu aibă un conducător?", Scaurus[56], afirmînd că există speranţa că rugăminţile senatului nu vor fi zadarnice din aceea că Tiberius nu intervenise opunîndu-se moţiunii consulilor, în virtutea puterii lui tribuniciene. Împotriva lui Haterius s-a pornit pe dată; Scaurus, pe care se mîniase mai înverşunat, a fost trecut sub tăcere. Obosit de strigătele tuturor şi de stăruinţele unuia şi altuia, s-a înduplecat puţin, nu pînă într-atît încît să declare că primeşte conducerea, ci doar încetînd să mai refuze şi să se lase rugat. Se ştie bine că Haterius, intrînd în Palat ca să-şi ceară iertare, pe cînd se tîra la genunchii lui Tiberius care mergea, era gata să fie ucis de soldaţi, fiindcă Tiberius, fie întîmplător, fie împiedicîndu-se de mîinile lui, căzuse la pămînt. Nu s-a potolit însă văzînd primejdia prin care trecuse un astfel de bărbat, pînă ce Haterius nu s-a rugat de Augusta[57], fiind salvat prin rugăminţile ei foarte insistente.

14 Nici faţă de Augusta linguşeala senatorilor n-a cunoscut margini. Unii spuneau că ea ar trebui să poarte titlul de „Mamă", alţii

---

[53] Lucius Arruntius, v. cap. 8, nota 30; Marcus Æmilius Lepidus, consul în anul 6 p.Chr., a refuzat proconsulatul în anul 21. A fost unul din personajele de seamă ale epocii lui Tiberius prin calităţile sale: înţelepciune, modestie, demnitate.

[54] Cneus Calpurnius Piso, fost proconsul al Africii, consul sub Tiberius şi legat al Siriei; despre evenimentele din ultima parte a vieţii lui, v. II, 55 şi 57, II, 69-73 şi III, 8, 15.

[55] Quintus Haterius, orator faimos în vremea lui August, în timpul lui Tiberius, adulator slugarnic.

[56] Mamercus Æmilius Scaurus, orator renumit şi delator, a dus o viaţă imorală; acuzat prima dată de călcare a legii maiestăţii, a doua oară că ar fi scris versuri injurioase la adresa lui Tiberius, a prevenit condamnarea sinucigîndu-se.

[57] Livia, mama lui Tiberius.

de „Mama Patriei", cei mai mulţi propuneau ca la numele de Caesar să se adauge „Fiul Iuliei". Tiberius, declarînd că onorurile acordate femeilor trebuie să fie măsurate şi că el însuşi va practica aceeaşi moderaţie cu cele care i s-ar atribui, de fapt ros de invidie şi considerînd înălţarea unei femei ca o micşorare a autorităţii lui, n-a permis nici măcar să i se acorde un lictor[58] şi s-a opus să se ridice un altar al adoptării ei şi altele de acest fel. În schimb, a cerut puterea proconsulară pentru Germanicus Caesar; o delegaţie a fost trimisă ca să i-o încredinţeze şi totodată să-i prezinte condoleanţe pentru moartea lui August. Dacă n-a făcut acelaşi lucru pentru Drusus[59], motivul este că acesta era consul desemnat şi era prezent la acea şedinţă a senatului. A numit doisprezece candidaţi la pretură, numărul fixat de August şi, cum senatul stăruia să-l mărească, s-a legat prin jurămînt că el nu-l va spori.

15 Atunci, pentru prima oară, alegerile au trecut de la popor la senat; căci, deşi pînă la această dată cele mai importante chestiuni se rezolvau după voia principelui, unele totuşi se hotărau prin sufragiile triburilor. Poporul nu s-a plîns de răpirea acestui drept decît prin murmure slabe, iar senatul, scutit de cheltuieli şi de rugăminţi umilitoare, a fost bucuros, căci Tiberius se limita să nu recomande mai mult de patru candidaţi care trebuia să fie desemnaţi fără a putea fi respinşi, iar senatorii erau cruţaţi să mai solicite voturile. Totodată, tribunii plebei cerură să dea jocuri publice pe cheltuielile lor, care, adăugate la celelalte, să fie numite, după numele lui August, Augustale. S-a aprobat, dar s-a hotărît ca banii să fie daţi din tezaurul statului, ca tribunii să poată purta în circ veşmîntul triumfal, dar nu li s-a îngăduit să fie duşi în car. Apoi, celebrarea anuală a acestor jocuri a trecut pe seama pretorului, în sarcina căruia cădea judecarea proceselor dintre cetăţeni şi străini.

16 Astfel stăteau lucrurile la Roma, cînd în legiunile[60] din Panonia[61] pătrunse răzvrătirea, nu din alte motive decît că schimba-

---

[58] Lictorii, un fel de ofiţeri de ordonanţă, însoţeau, mergînd înaintea lor, pe magistraţii superiori, dictator, consuli, pretori; purtau pe umărul stîng fascii cu o secure, semn al autorităţii; dictatorul putea să aibă 24 de lictori, consulul 12 şi pretorul 2.

[59] Drusus Caesar era fiul lui Tiberius şi al Vipsaniei Agrippina.

[60] O legiune este o unitate militară de aproximativ 5000–6000 de soldaţi, recrutaţi în general dintre cetăţeni romani şi cuprinzînd 10 cohorte, 30 de manipule şi 60 de centurii (100 de oameni de fiecare, conduse de un centurion). În timpul lui August, serviciul militar la care se angaja cineva era de 20 de ani: unii soldaţi rămîneau şi după

rea împăratului le dădea prilej de tulburări şi deştepta speranţa de avantaje de pe urma unui război civil. În taberele de vară se aflau laolaltă trei legiuni sub comanda lui Iunius Blaesus, care, aflînd de sfîrşitul lui August şi venirea la conducere a lui Tiberius, întrerupsese, din cauza doliului public sau de bucurie, serviciile obişnuite. Dintr-asta a fost începutul, soldaţii începură să-şi dea frîu liber, să nu se mai înţeleagă între ei, să plece urechea la vorbele celor mai răi, în sfîrşit să dorească destrăbălarea şi lenea, să dispreţuiască disciplina şi munca. Era în tabără un oarecare Percennius, altădată şef de aplauze la teatru, apoi soldat de rînd, obraznic la vorbă şi priceput să agite mulţimile de spectatori în favoarea unui actor sau altul. Acesta începu să incite puţin cîte puţin, prin convorbiri nocturne, spiritele simple ale oamenilor, care se întrebau îngrijoraţi care va fi, după August, viaţa soldatului sau, după ce se lăsa seara şi cei mai cuminţi se risipeau, să îi adune pe toţi răii.

17 În sfîrşit, după ce se iviră şi alţi partizani ai revoltei, Percennius, ca şi cum ar fi fost un orator, îi întreba: „Pentru ce ascultaţi ca nişte sclavi de cîţiva centurioni şi de şi mai puţini tribuni[62]? Cînd vom îndrăzni să cerem măsuri de îndreptare, dacă nu ne adresăm unui împărat nou şi încă nesigur pe sine cu rugăminţi sau cu armele? Destul că atîţia ani am făcut, din laşitate, greşeala să suportăm, bătrîni fiind, şi cei mai mulţi cu trupul sfîrtecat de răni, treizeci şi patruzeci de ani de serviciu militar. Nici chiar cei liberaţi nu termină cu milităria, ci, sub drapel, suportă sub alt nume aceleaşi munci. Şi dacă unii mai rămîn cu viaţă după atîtea necazuri, mai sînt şi duşi la alt capăt de lume, unde primesc drept pămînt de cultivat mîlul băltoacelor sau tihăraiele munţilor. De fapt, slujba la oaste este grea şi din ea nu te alegi cu nimic; trupul şi sufletul ţi se preţuiesc la zece aşi pe zi, dintr-asta îmbrăcăminte, arme, corturi; dintr-asta plătim ca să scăpăm de cruzimea centurionilor şi de povara corvezilor. Dar vergile şi rănile, iarna aspră, verile trudite, războiul crunt sau pacea sterilă sînt aceleaşi şi aceleaşi, fără sfîrşit.

---

aceea, formau detaşamente de veterani *(vexilarii)*, erau scutiţi de alte lucrări şi corvezi, dar erau obligaţi să lupte; se bucurau la eliberare de recompense în bani şi în loturi de pămînt. În acest timp, legiunea era condusă de un legat (senator de rang pretorian).

[61] Panonia, provincie romană începînd din anul 9 p.Chr., care cuprindea teritoriul din dreapta Dunării şi a rîului Sava de astăzi.

[62] Tribunii militari, după reforma lui C. Marius, conduceau o cohortă.

Nu există nici o altă uşurare decît dacă s-ar intra la militărie în anumite condiţii: soldaţii să aibă o soldă de un dinar pe zi[63], după şaisprezece ani de serviciu să fie liberaţi, dincolo de această limită să nu mai fie trecuţi sub drapel, iar răsplata să li se plătească în bani şi în aceeaşi tabără. Oare cohortele pretoriene[64], care au căpătat cîte doi dinari pe zi şi care, după şaisprezece ani, sînt lăsate la vatră, înfruntă mai multe primejdii decît noi? Asta nu înseamnă că defăimez gărzile Romei. Totuşi, cantonaţi în mijlocul unor neamuri fioroase, noi privim din corturile noastre duşmanul."

18 Mulţimea îl aclama, stîrnită în diferite moduri: unii soldaţi arătîndu-şi indignaţi urmele vergilor, alţii părul albit, cei mai mulţi hainele în zdrenţe şi corpul gol. În cele din urmă, ajunseră la asemenea grad de furie, încît s-au gîndit să contopească cele trei legiuni într-una singură. Renunţînd la acest gînd din ambiţie, căci fiecare pretindea această onoare pentru legiunea lui, recurg la altceva şi pun la un loc cele trei acvile[65], stindardele legiunilor; totodată grămădesc brazde de pămînt şi înalţă o tribună, ca locul de adunare să se vadă de cît mai departe. Pe cînd zoresc cu treaba, iată că apare Blaesus mustrîndu-i, oprind pe unul şi pe altul şi strigînd: „Mînjiţi-vă mai bine mîinile în sîngele meu: mai mică va fi ticăloşia dacă veţi ucide pe generalul vostru, decît dacă vă răsculaţi contra împăratului; eu, sau voi păstra cît sînt în viaţă credinţa legiunilor, sau, ucis, vă voi grăbi căinţa."

19 Brazdele se înălţau în continuare şi ajunseseră pînă la pieptul unui om, pînă cînd, în sfîrşit, răzvrătiţii, învinşi de stăruinţa îndîrjită a lui Blaesus, se lăsară de ce plănuiau. Blaesus, cu multă abilitate în vorbire, le spune că dorinţele lor trebuie să fie aduse la cunoştinţa împăratului nu prin răscoale şi tulburări, că nici cei dinaintea lor n-au cerut vechilor generali, nici ei n-au prezentat divinului August cereri atît de ciudate şi că e rău ales momentul să sporească grijile unui împărat care-şi începe funcţia. Dacă totuşi ţintesc să încerce să obţină, în timp de pace, ceea ce nici învingăto-

---

[63] Un dinar de argint avea la origine valoarea de şaisprezece aşi.

[64] Cohortele pretoriene, mai întîi în număr de 9, apoi sporite, aveau garnizoana la Roma şi alcătuiau trupele de gardă ale împăratului, fiecare cohortă avea 1 000 de soldaţi (pedeştri şi călări) şi era condusă de un tribun. Comanda lor o avea prefectul pretoriului, numit de împărat.

[65] Emblema unei legiuni: un vultur de aur sau argint cu aripile destinse, la capătul unei vergi.

rii în războaie civile n-au pretins, de ce se gîndesc, împotriva tradiţiei de supunere a soldatului şi contra legilor disciplinei, să folosească forţa? Să se numească delegaţi şi să li se dea instrucţiuni în prezenţa lui. Strigară într-un glas ca fiul lui Blaesus să îndeplinească această misiune şi să ceară eliberarea soldaţilor după şaisprezece ani de serviciu; zic că celelalte instrucţiuni le vor da cînd vor fi obţinut succes la primul punct. După plecarea tînărului, a fost oarecare linişte, dar soldaţii se mîndreau cu faptul că fiul generalului devenise susţinătorul cauzei tuturor: aceasta dovedea că storseseră prin constrîngere ceea ce n-ar fi putut obţine prin ascultare.

20 În acest timp, manipulele trimise la Nauportus[66] înainte de începerea revoltei pentru repararea drumurilor, podurilor şi alte lucrări, după ce au aflat că în lagăr au izbucnit tulburări, smulg din pămînt stindardele şi, după ce jefuiesc satele din apropiere, ba chiar şi Nauportus, care era un fel de municipiu, îi imobilizează pe centurioni, bătîndu-şi joc de ei şi insultîndu-i, şi în sfîrşit îi iau la bătaie cu vergile. Mînia lor cea mare era însă pe Aufidienus Rufus, prefectul castrului[67], pe care, aruncîndu-l jos din căruţă, îl încarcă cu bagajele lor şi-l mînă în fruntea coloanei, întrebîndu-l în batjocură dacă suportă bucuros greutăţi atît de mari şi marşuri atît de lungi. Într-adevăr, Rufus, multă vreme simplu soldat, după aceea centurion şi apoi prefect al castrului, căuta să reînvie vechea şi aspra militărie, hîrşit cu munca şi cu truda şi mai neîndurător cu alţii, fiindcă şi el le suferise.

21 La sosirea lor, revolta se aprinse din nou, şi răsculaţii, risipindu-se, începură să jefuiască ţinuturile din jur. Ca să-i înspăimînte pe ceilalţi, Blaesus porunceşte ca vreo cîţiva dintre ei, mai cu seamă cei încărcaţi cu pradă, să fie bătuţi cu vergile şi duşi la închisoare, căci chiar şi atunci generalul mai era ascultat de centurioni şi de cei mai buni soldaţi. Aceia se opuneau, opintindu-se în cei care-i tîrau, se apucau cu mîinile de genunchii celor din jur, aci chemau pe nume pe cîte unul dintre ai lor, aci apelau la centuria din care făceau parte, la cohorta sau legiunea lor, strigînd că aceeaşi nenorocire îi ameninţă pe toţi. Totodată, aruncau ocări peste ocări asupra generalului, luau mărturie cerul şi zeii, încercau orice

---

[66] Nauportus, oraş în Panonia superioară.

[67] Un fel de şef al serviciilor de geniu, cu sarcina de a construi şi întreţine castrul şi de a lua toate măsurile de cantonament, întreţinere a drumurilor etc.

mijloc ca să provoace ură, milă, teamă sau mînie. Toţi ceilalţi aleargă într-ajutor şi, spărgînd închisoarea, îi dezleagă din lanţuri, iar pe dezertori şi pe condamnaţii la moarte îi iau cu ei.

22 Atunci vîlvătaia revoltei se înteţi; apărură mai multe căpetenii. Ba chiar un oarecare Vibulenus, soldat de rînd, înălţat în faţa tribunei lui Blaesus pe umerii celor din jurul lui, se adresă soldaţilor aţîţaţi şi curioşi să afle ce are de gînd, zicînd: „Măcar voi le-aţi redat acestor nevinovaţi şi nenorociţi lumina zilei şi viaţa; cine însă îi va reda fratelui meu viaţa, cine-mi va reda fratele? Trimis la voi de către armata din Germania pentru interesele noastre comune, Blaesus l-a ucis prin gladiatorii lui, pe care-i ţine şi-i înarmează ca să le facă de petrecanie soldaţilor. Spune, Blaesus, unde i-ai aruncat cadavrul? Chiar şi duşmanii au parte de înmormîntare. Cînd îmi voi fi potolit durerea cu sărutările, cu lacrimile mele, porunceşte să fiu şi eu omorît, pentru ca cei de faţă să îngroape nişte soldaţi ucişi fără nici o altă vină decît că ne îngrijeam de nevoile legiunilor."

23 Vibulenus înteţea efectul celor spuse, plîngînd şi lovindu-şi pieptul şi faţa cu pumnii. Apoi, cei pe umerii cărora se sprijinea, dîndu-se la o parte şi el sărind jos şi căzînd la picioarele unuia şi altuia, a stîrnit atîta consternare şi mînie, încît o parte dintre soldaţi i-a pus în lanţuri pe gladiatorii din slujba lui Blaesus, alta pe ceilalţi sclavi ai acestuia, iar alţii se răspîndiră să caute cadavrul. Şi dacă nu s-ar fi aflat că nu se găseşte nici un cadavru, că sclavii, puşi la torturi, neagă orice omor şi că acela nici n-a avut vreodată un frate, erau gata să termine cu generalul. I-au izgonit totuşi din tabără pe tribuni şi pe prefectul castrului, au jefuit bagajele celor ce fugeau, iar pe centurionul Lucilius, căruia soldaţii îi puseseră porecla „dă-mi alta", fiindcă, după ce rupea o vargă de viţă pe spatele soldatului, cerea alta şi apoi alta, l-au omorît. Pe ceilalţi centurioni i-au salvat ascunzătorile; unul singur a fost reţinut de ei, Clemens Iulius, care era considerat potrivit să le transmită doleanţele, din pricina isteţimii minţii lui. Ba încă, legiunile a opta şi a cincisprezecea erau gata să se încaiere între ele, fiindcă prima cerea moartea centurionului Sirpicus, iar cei dintr-a cincisprezecea îl apărau, dacă cei dintr-a noua nu ar fi intervenit cu rugăminţi, iar, împotriva celor ce nu le luau în seamă, cu ameninţări.

24 Aflarea acestor veşti l-a decis pe Tiberius, deşi om închis în sine şi ascunzînd mai ales întîmplările rele, să-l trimită pe fiul său Drusus, însoţit de fruntaşi ai statului şi de două cohorte pretoriene, fără să-i dea nici un fel de instrucţiuni anume; avea să procedeze ţinînd seama de situaţie. Cohortele erau întărite, mai mult ca de obicei, cu soldaţi aleşi. Se mai adăuga o mare parte din cavaleria pretoriană şi forţe militare solide de germani, care atunci erau în corpul de gardă personală a împăratului, şi totodată prefectul pretoriului, Ælius Seianus, făcut coleg al tatălui său, Strabo, şi bucurîndu-se de mare trecere pe lîngă Tiberius, ca să fie sfătuitor al tînărului şi să arate celorlalţi primejdiile şi răsplăţile. La apropierea lui Drusus, îl întîmpinau, făcîndu-şi oarecum datoria, legiunile, nu bucuroase, ca de obicei, nici strălucind de decoraţii, ci într-o stare de murdărie respingătoare şi cu priviri care, deşi imitau tristeţea, arătau mai degrabă îndărătnicia.

25 După ce Drusus a intrat înăuntrul fortificaţiei castrului, ei întăresc intrările prin pichete şi poruncesc ca grupuri de oameni înarmaţi să aştepte în locuri anumite ale taberei; ceilalţi înconjoară în şiruri nesfîrşite tribuna. Drusus stătea în picioare, cerînd cu mîna să se facă tăcere. Aceia, cînd îşi aruncau înapoi ochii la mulţimea lor, strigau cu glasuri înfricoşătoare, cînd priveau din nou la Caesar, se nelinişteau; un huiet învălmăşit, strigăte sălbatice şi deodată linişte: mînaţi de porniri contrarii, se înfricoşau şi înfricoşau. În sfîrşit, zgomotul încetînd un moment, Drusus dă citire scrisorii părintelui său, în care acela spunea că principala sa grijă este cea faţă de bravele legiuni cu care dusese cele mai multe războaie; îndată ce sufletul i se va linişti de durerea suferită, va aduce în faţa senatului cererile lor; l-a trimis deocamdată pe fiul lui, ca să le aprobe fără întîrziere ceea ce li se poate acorda pe loc; celelalte cereri trebuie să fie rezervate senatului, care nu se cuvine a fi lipsit de partea ce-i revine în privinţa clemenţei sau a severităţii.

26 Răspunsul adunării soldaţilor a fost că s-au dat centurionului Clemens instrucţiuni pe care să le prezinte. Acesta începe să vorbească despre liberarea din serviciu după şaisprezece ani, despre recompensele la finele milităriei, cere ca solda zilnică să fie un dinar, ca veteranii să nu mai fie reţinuţi sub drapel. Pe cînd Drusus spunea că pentru satisfacerea acestor cereri este nevoie de aprobarea senatului şi a tatălui său, este întrerupt prin strigăte: „De ce a

mai venit, dacă nu are permisiunea nici de a le spori soldaţilor solda, nici de a le uşura muncile, nici de a le face, la urma urmei, vreun bine? În schimb toţi au voie, pe Hercule, să-i bată cu vergile şi să-i omoare. Altădată, Tiberius zădărnicea dorinţele soldaţilor, punînd în faţă numele lui August. Drusus foloseşte din nou aceleaşi mijloace. Oare nu vor veni la ei niciodată decît fii de familie? Curios lucru, într-adevăr, că împăratul trimite în faţa senatului doar ce-i în folosul soldaţilor. Atunci acelaşi senat ar trebui să fie consultat şi cînd se dau ordine de pedeapsă sau de luptă; sau, poate, răsplăţile sînt la voia stăpînilor, iar pedepsele fără socoteală?"

27 În fine, părăsesc tribuna, arătînd pumnii, ori de cîte ori întîlneau vreun soldat pretorian sau vreunul din amicii lui Drusus, ca să dea prilej de ceartă şi pretext de încăierare cu armele. Erau mai ales porniţi împotriva lui Cneus Lentulus, fiindcă socoteau că el, întrecîndu-i pe ceilalţi şi prin etate, şi prin gloria militară, îl încurajează pe Drusus şi, mai mult decît oricare, condamnă ticăloşiile soldaţilor. Nu mult după aceea, pe cînd el se retrăgea împreună cu Drusus şi, prevăzînd pericolul, se îndrepta spre tabăra de iarnă, ei îl împresoară, întrebîndu-l „unde porneşte, spre împărat sau spre senat, ca să se opună şi acolo intereselor legiunilor?" Totodată se năpustesc spre el, aruncînd cu bolovani. Lovit de o piatră, plin de sînge şi sigur de pieire, a fost salvat fiindcă i-au sărit în ajutor o mulţime dintre soldaţii cu care venise Drusus.

28 Numai întîmplarea a făcut să treacă în linişte o noapte ameninţătoare care putea să ducă la crime: pe un cer senin s-a văzut că deodată luna păleşte. Neputînd să-şi explice cauza, soldaţii au luat aceasta ca o prevestire asupra situaţiei prezente, asemuind eclipsa astrului cu nefericirile lor şi crezînd că cele ce făceau ei vor ieşi cu bine, dacă zeiţa îşi va recăpăta strălucirea şi limpezimea. Ca urmare, au început să facă zgomot mare din obiecte de aramă, făcînd să răsune trîmbiţele şi goarnele; se înveseleau şi se întristau, după cum luna le părea mai strălucitoare sau mai întunecată. Dar după ce nişte nori care se iviseră au acoperit-o vederii, ei au crezut că a dispărut în întuneric: cum minţile, o dată înspăimîntate, sînt înclinate spre superstiţie, încep să se jelească, spunînd că li se prevesteşte o suferinţă veşnică şi că zeii şi-au întors faţa de la isprăvile lor. Drusus, socotind că trebuie să profite de această schimbare de spirit şi că ceea ce întîmplarea le oferise trebuie să

fie întors în serviciul înţelepciunii, ordonă ca oamenii lui să dea tîrcoale corturilor; este chemat centurionul Clemens şi alţii, simpatizaţi de mulţime pentru bunele lor purtări cu ea. Aceştia se vîră printre santinele, posturi şi gărzile de la porţi, le deşteaptă speranţe sau le sporesc teama: „Pînă cînd, zic ei, îl vom asedia pe fiul împăratului? Care va fi sfîrşitul neînţelegerilor? Vom depune oare jurămînt lui Percennius sau lui Vibulenus? Percennius şi Vibulenus vor da soldaţilor soldele şi celor liberaţi ogoare? La urma urmelor, în locul Neronilor şi Drusilor vor lua ei conducerea poporului roman? Mai bine, aşa cum am fost ultimii care am greşit, de ce nu sîntem primii care ne căim? Cererile făcute împreună cu toată lumea se satisfac tîrziu. O favoare personală, de îndată ce o meriţi, o şi primeşti." Spiritele fiind astfel impresionate şi ei nemaiavînd încredere unii într-alţii, recrutul se desparte de veteran şi legiunea de legiune. Apoi, puţin cîte puţin, se deşteaptă din nou plăcerea supuşeniei; părăsesc porţile, stindardele, care la începutul revoltei fuseseră adunate laolaltă, le pun din nou la locurile lor.

29 Făcîndu-se ziuă şi convocîndu-se o adunare, Drusus, deşi nepriceput în ale vorbirii, totuşi înzestrat cu o prestanţă înnăscută, veştejeşte faptele de mai înainte şi le aprobă pe cele prezente; declară că el nu se lasă învins de frică şi de ameninţări; dacă îi va vedea aplecaţi spre supunere, dacă îi va auzi rugîndu-se, va scrie tatălui său ca, înduplecîndu-se, să primească rugăminţile legiunilor. La cererea lor, sînt trimişi în delegaţie la Tiberius aceiaşi Blaesus, Lucius Apronius, cavaler roman din cohorta lui Drusus, şi Iustus Catonius, centurion primipil[68]. S-a ivit apoi o diferenţă de păreri: unii propuneau să se aştepte delegaţii şi între timp să se potolească soldaţii prin blîndeţe, alţii susţineau că trebuie să se procedeze prin mijloace energice: „mulţimea nu are niciodată măsură; dacă nu se teme, terorizează; dacă e înfricoşată, poate fi dispreţuită fără grijă. Cît timp sînt stăpîniţi de frica superstiţioasă, trebuie să se adauge la aceasta şi frica de general şi să se termine cu instigatorii revoltei." Drusus era, şi din firea lui, aplecat la măsuri mai aspre:

[68] Centurion primipil, comandant al primei centurii de triari, cel mai de frunte dintre centurionii unei legiuni; triarii sînt soldaţi mai bătrîni şi mai experimentaţi, formînd a treia linie de luptă a legiunii şi constituind rezerva ei. Centurionul primipilar păstra acvila legiunii.

chemînd la el pe Vibulenus şi Percennius, porunceşte să fie ucişi. Cei mai mulţi spun că au fost îngropaţi în cortul generalului, alţii că leşurile le-au fost aruncate dincolo de fortificaţie, ca să le vadă toţi.

30 Apoi sînt căutaţi principalii răzvrătitori; o parte din ei, rătăcitori în afara taberii, au fost ucişi de centurioni sau de soldaţi din cohortele pretoriene; pe unii i-au predat chiar manipulele, ca să-şi dovedească fidelitatea. Chinurile soldaţilor fuseseră sporite de o iarnă timpurie cu ploi nesfîrşite şi atît de năpraznice, încît nu puteau să iasă din corturi să se adune între ei: abia puteau să apere stindardele răpite de vijelie şi de apă. Mai stăruia şi frica de mînia cerului şi-şi ziceau că nu degeaba se întunecă astrele şi se năpustesc furtunile: alt mijloc de a mai scăpa de necazuri nu este decît să părăsească un castru blestemat şi pîngărit şi să se întoarcă fiecare, curăţiţi prin ispăşire, în tabăra lor de iarnă". Mai întîi, s-a întors legiunea a opta şi apoi a cincisprezecea; cei dintr-a noua strigară că trebuie să aştepte răspunsul în scris al lui Tiberius; apoi, rămaşi singuri, prin plecarea celorlalţi, au prevenit de bună voie o dificultate inevitabilă. Drusus, nemaiaşteptînd sosirea delegaţilor, fiindcă lucrurile se liniştiseră destul de mult, s-a întors la Roma.

31 Cam în acelaşi timp şi din aceleaşi cauze s-au răzvrătit legiunile germanice, cu cît mai multe cu atît mai violente, făcîndu-şi mari speranţe că Germanicus Caesar[69] nu va putea suporta conducerea altcuiva şi că se va da de partea legiunilor care, cu forţa, vor tîrî în curentul lor totul. Pe malul Rinului erau două armate: cea numită superioară, sub comanda legatului Caius Silius, şi cea inferioară, de care răspundea Aulus Caecina. Comanda supremă a lor o avea Germanicus, care pe atunci era ocupat cu recensămîntul galilor. Soldaţii de sub comanda lui Silius aşteptau nehotărîţi să vadă care va fi rezultatul revoltei celorlalte armate; cei din armata inferioară se lăsaseră duşi de furie, începutul făcîndu-l cei din legiunea a XXI-a şi a V-a, fiind apoi atrase şi legiunile I şi a XX-a, căci toate erau cazate în taberele de vară din ţara ubiilor[70], pierzînd

---

[69] Titlul de Caesar îl desemnează atît pe împărat, cît şi pe prezumtivul său succesor.

[70] Ubii, neam germanic care locuia pe malul drept al Rinului în timpul lui Iul. Caesar şi care a fost transferat de Vipsanius Agrippa pe malul stîng, unde, mai tîrziu (50 p.Chr.), împăratul Claudius a fondat cetatea Colonia Claudia Augusta Agrippinensis (azi, Köln).

vremea sau executînd sarcini uşoare. Ca urmare, un mare număr dintre ei, înrolaţi de curînd în Capitală[71], obişnuiţi să-şi facă toate mendrele, dar neducînd la greu, aflînd de moartea lui August, au umplut minţile simple ale celorlalţi: „A venit momentul, ziceau, ca veteranii să ceară de îndată liberarea, ca tinerii să ceară solde mai mari, să se pună capăt mizeriilor şi să se răzbune pe centurionii cei cruzi". Şi acestea nu le spunea un singur ins, ca Percennius la legiunile din Panonia, şi nici la urechea unor soldaţi fricoşi, aşteptînd să vadă ce vor face alte armate mai puternice, ci acum mii de guri şi mii de glasuri aţîţau revolta: puterea romană, ziceau, stă în mîinile noastre, prin victoriile noastre se măreşte imperiul, după numele noastre îşi iau comandanţii supranumele[72].

32 Nici legatul[73] nu încerca să se opună: nebunia atîtor inşi îi anihilase fermitatea. Deodată, ca nişte apucaţi, se reped cu săbiile scoase asupra centurionilor: aceştia erau străvechea ţintă a urii soldaţilor şi primele victime ale răzbunării. Culcîndu-i la pămînt, îi bat cu vergile, cîte şaizeci de lovituri de fiecare, ca numărul să fie egal cu cel al centurionilor dintr-o legiune: apoi, tîrîţi, sfîrtecaţi, unii din ei fără suflare, îi aruncă în faţa fortificaţiei sau în apele Rinului. Centurionul Septimius, după ce se refugiase la tribună şi se aruncase la picioarele lui Caecina, a fost reclamat de soldaţi într-atîta, pînă le-a fost dat să-l omoare. Cassius Chaerea, care mai tîrziu avea să-şi cîştige un nume la urmaşi prin uciderea lui Caius Caesar (Caligula)[74] şi care pe atunci era tînăr şi neînfricat, şi-a deschis drum cu sabia printre cei ce-i stăteau în cale, înarmaţi. De atunci încolo nici tribunul, nici prefectul castrului n-au mai avut vreo autoritate: gărzile de noapte, posturile de pază şi toate serviciile cerute de vreo necesitate prezentă şi le împărţeau singuri între ei. Pentru cei care cunosc mai adînc starea de spirit a soldaţilor, semnul cel mai clar al unei mişcări mari şi înverşunate era că nu

---

71 După dezastrul suferit de armata lui Quintilius Varus, August, spre a umple golurile, a înrolat şi liberţi sau sclavi din Roma.

72 Comandanţii îşi luau supranumele după numele popoarelor învinse.

73 În epoca republicană, tribunii militari, numiţi din clasa senatorială sau a cavalerilor, şase de fiecare legiune, conduceau pe rînd, timp de cîte o lună, legiunea; după ce la comanda unei legiuni sau a mai multora a fost pus un legat al împăratului, ei au devenit subalternii acestuia.

74 Devenit tribun al gărzilor pretoriene pe timpul lui Caius (Caligula), Cassius Chaerea a făcut o conspiraţie împotriva acestuia şi l-a ucis (41 p.Chr.).

erau risipiţi sau instigaţi de cîţiva inşi, ci se înflăcărau deodată, făceau deodată tăcere atît de unitar şi de statornic, încît ai fi crezut că sînt conduşi de cineva.

33 În vremea asta, lui Germanicus, ocupat de recensămîntul în Galii[75], i se aduse vestea că August murise. Era căsătorit cu Agrippina[76], nepoata acestuia, şi avea cu dînsa mai mulţi copii; el însuşi era fiul lui Drusus, fratele lui Tiberius, şi nepot al Augustei, dar era îngrijorat de ura împotriva lui a unchiului şi bunicii, ale căror motive erau mai puternice, fiindcă erau nedrepte. Într-adevăr, amintirea poporului roman despre Drusus era vie şi se credea că, dacă ar fi avut conducerea, ar fi redat libertatea; de aci, dragostea faţă de Germanicus şi aceeaşi speranţă. Căci tînărul avea firea unui cetăţean obişnuit, o amabilitate minunată, în contrast cu vorbirea şi privirile lui Tiberius, arogante şi misterioase. Se adăugau la acestea animozităţile dintre femei din cauza înţepăturilor de mamă vitregă ale Liviei la adresa Agrippinei; dar şi Agrippina era cam prea iute, numai că din fidelitate şi iubire faţă de soţ, oricît de nestăpînită îi era firea, aducea lucrurile pe calea cea bună.

34 Dar Germanicus, cu cît era mai aproape de rangul suprem, cu atît mai mult se străduia pentru Tiberius. Pe sequanii[77] din vecinătate şi triburile belgilor i-a făcut să depună jurămînt de credinţă. Apoi, aflînd de revolta legiunilor, plecînd în grabă, le-a găsit întîmpinîndu-l în afara lagărului, cu ochii în pămînt, ca şi cum s-ar fi căit. După ce, trecînd de întărituri, a intrat înăuntrul castrului, începură a se auzi plîngeri confuze. Ba unii, prinzîndu-i mîna, chipurile, ca să i-o sărute, îi băgau degetele în gură, ca să le atingă gingiile fără dinţi, iar alţii îi arătau trupurile gîrbovite de bătrîneţe. Germanicus ordonă ca mulţimea adunată în jur, fiindcă i se părea prea amestecată, să se dispună pe manipule: i s-a răspuns că aşa vor auzi mai bine; apoi porunci să se aducă în faţă stindardele, ca să poată distinge cel puţin cohortele: s-au supus, dar codindu-se. Atunci, începînd să vorbească, aduse un omagiu de veneraţie lui

---

[75] Cele patru provincii în care a fost împărţit teritoriul de către August au fost: Gallia Belgica, Lugdunensis, Aquitania şi Narbonensis.

[76] Agrippina era fiica lui Marcus Vipsanius Agrippa şi a Iuliei, deci nepoată a lui August. Germanicus avea pe atunci trei fii: Nero, Drusus şi Caligula; urmară trei fete: Agrippina minor, Iulia Drusilla şi Iulia Livilla.

[77] Sequanii, neam galic numeros, învecinat cu belgii.

August; trecu apoi la victoriile şi triumfurile lui Tiberius, amintind, cu laude deosebite, campaniile lui strălucite în Germania împreună cu acele legiuni; elogie acordul Italiei şi fidelitatea Galiilor: nicăieri, zicea, nici un fel de tulburare sau discordie. Aceste cuvinte au fost ascultate în tăcere sau cu un murmur slab.

35 Cînd a ajuns la răzvrătire şi, întrebînd unde este supunerea soldatului, unde e vechea faimă a disciplinii, unde oare i-a izgonit pe tribuni şi pe centurioni, toţi îşi dezgolesc trupurile şi-şi arată indignaţi cicatricele rănilor şi urmele vergilor; apoi, într-o învălmăşeală de glasuri, vorbesc de banii plătiţi pentru scutirea de corvezi, de insuficienţa soldei, de greutatea muncilor şi, arătîndu-le pe nume, se plîng de munca la construirea fortificaţiei, de săpatul şanţurilor, de căratul furajelor, al materialelor, al lemnului şi de orice alta se cere, cînd se iveşte o nevoie, sau ca să nu trîndăvească în tabără. Strigătele cele mai groaznice erau ale veteranilor, care, avînd cîte treizeci de ani, sau şi mai mult, de serviciu, se rugau să vină în ajutorul lor, vlăguiţi de putere cum sînt, ca să nu moară sub aceleaşi poveri, ci să obţină eliberarea, după o militărie atît de trudită, şi un repaus scutit de mizerie. Au fost şi unii care cereau sumele de bani lăsate lor prin testament de către August, adăugînd urări de succes lui Germanicus; iar dacă el dorea conducerea statului, s-au arătat gata să-i dea concursul. Atunci acesta, ca şi cum ar fi fost pîngărit de o crimă, a sărit imediat jos de pe tribună. Cum voia să plece, răsculaţii i-au opus armele, amenințîndu-l, dacă nu se întoarce înapoi. Dar el, strigînd că preferă să moară decît să-şi calce jurămîntul, şi-a apucat sabia de la şold şi, scoţînd-o din teacă, o înalţă şi era gata să şi-o înfigă în piept, dacă cei din jurul lui nu l-ar fi ţinut, prinzîndu-i dreapta. O parte din soldaţii de la margine, grămădiţi între ei şi — lucru greu de crezut — cîte unii înaintînd mai aproape de el, îl îndemnau să şi-o înfigă; ba chiar un soldat, cu numele de Calusidius, scoţînd-o din teacă, i-a oferit sabia lui, spunînd că e mai ascuţită. Fapta a părut chiar şi celor mai furioşi crudă şi demnă de un ticălos; a fost apoi un moment de calm, în care Germanicus a putut fi dus repede de către prieteni în cortul său.

36 Acolo s-a discutat despre măsurile de luat; într-adevăr, se vestea că răsculaţii pregătesc delegaţi care să atragă armata superioară la luptă pentru aceeaşi cauză; se auzea că se hotărîse ruinarea oraşului ubiilor[78] şi că, înfruptaţi din prada luată, vor porni la

[78] Colonia, Kölnul de azi.

jefuirea Galiilor. O teamă şi mai mare era aceea că duşmanul[79] era la curent cu revolta romanilor şi că, dacă malul Rinului ar fi părăsit, el ar da năvală; pe de altă parte, dacă s-ar înarma trupele auxiliare[80] şi aliaţii împotriva legiunilor, s-ar isca un război civil. Severitatea era primejdioasă, largheţea ruşinoasă; fie că s-ar aproba toate cererile răsculaţilor, fie nimic, statul ar fi oricum pus în pericol. Aşadar, după ce s-au cîntărit toate soluţiile, s-a hotărît să se ticluiască o scrisoare, ca din partea împăratului: se acorda liberarea celor care serviseră douăzeci de ani, erau trecuţi în rezervă cei cu şaisprezece ani de serviciu, dar aceştia erau reţinuţi sub drapel, fiind scutiţi de celelalte obligaţii, afară de aceea de a respinge duşmanul, se achitau legatele[81], aşa cum ceruseră, şi se dublau.

37 Soldatul a înţeles că totul fusese plăsmuit pentru a se cîştiga timp şi a cerut împlinirea pe loc a promisiunilor. Tribunii grăbesc liberarea: plata legatelor de pe urma lui August se amînă pînă în momentul aşezării în tabăra de iarnă a fiecăruia. Cei din legiunile a V-a şi a XXI-a nu s-au mişcat din loc pînă nu li s-a plătit în tabăra de vară, din fondurile de cheltuială, adunate, ale prietenilor lui Germanicus şi ale lui însuşi. Prima şi a XX-a legiune le-a condus în oraşul ubiilor legatul Caecina, într-un convoi ruşinos: casetele de bani, luate de la generalul-comandant, erau purtate între stindardele şi acvilele legiunilor. Plecînd la armata superioară, Germanicus a primit jurămîntul de credinţă al legiunilor a II-a, a XIII-a şi a XVI-a, care n-au şovăit o clipă; cei dintr-a XIV-a au stat puţin la îndoială: li s-au acordat banii şi liberarea, deşi nu le ceruseră.

38 În ţinutul chaucilor[82], detaşamente ale legiunilor revoltate care-şi aveau acolo garnizoana au făcut o încercare de răscoală, dar aceasta a fost pentru scurtă vreme reprimată, prin pedeapsa cu moartea a doi soldaţi, aplicată imediat. Ordinul fusese al lui Manius Ennius, prefectul castrului, care dădea mai degrabă un exemplu bun, decît avea dreptul s-o facă. Apoi, valurile răscoalei

---

[79] Germanii.

[80] Unităţi militare permanente, recrutate dintre locuitorii provinciilor cucerite, constituite din trupe de infanterie şi cavalerie; după un serviciu de 20–25 de ani, deveneau cetăţeni romani.

[81] Prin testamentul său, August a dat cîte 300 de sesterţi fiecărui soldat legionar (cf. *supra* 1, 8).

[82] Chaucii, neam germanic aşezat în lungul coastei Mării Nordului, între Albis (Elba) şi Amisia (Ems).

umflîndu-se, el a fugit şi a fost descoperit, deoarece ascunzişurile nu mai erau sigure, astfel că altă scăpare nu-i mai rămînea decît îndrăzneala. Nu prefectul, zicea, este atacat de ei, ci Germanicus, comandantul şi Tiberius, împăratul. Totodată, repezindu-se şi smulgînd din mîinile răzvrătiţilor, care i se opuseseră, steagul, s-a îndreptat spre malul Rinului şi, strigînd că, dacă vreunul din ei va ieşi din coloană, va fi socotit dezertor, a adus în tabăra de iarnă nişte soldaţi turbulenţi, dar care nu îndrăzniseră nimic.

39 În vremea aceasta, trimişii senatului ajung la Germanicus, care se întorsese la Altarul ubiilor[83]. Se aflau acolo, în taberele de iarnă, două legiuni, prima şi a XX-a, precum şi veteranii care, de curînd liberaţi, erau încă ţinuţi sub drapel. În aceşti soldaţi, speriaţi şi munciţi de conştiinţa vinei, intră frica: credeau că aceia veniseră din ordinul senatului, ca să anuleze ceea ce ei obţinuseră prin revoltă. Şi cum este obiceiul mulţimii să caute un vinovat la toate năzărelile ei, îl acuză pe fostul consul, Munatius Plancus[84], conducătorul delegaţiei, că el este autorul hotărîrii senatului. În toiul nopţii, încep să ceară stindardul aflat în locuinţa lui Germanicus, se adună în goană la uşa lui, forţează canaturile, şi sculîndu-l din pat, îl silesc, ameninţîndu-l cu moartea, să le dea stindardul. Apoi, rătăcind pe drumuri, dau peste delegaţi care, auzind de tulburare, se îndreptau spre Germanicus. Îi copleşesc cu ocări, se pregătesc să-i omoare, pe Plancus mai ales, pe care demnitatea îl împiedicase să fugă: primejduit, n-a avut altă scăpare decît tabăra primei legiuni. Acolo, îmbrăţişînd stindardele şi acvila, el se punea sub protecţia caracterului lor sacru. Şi, dacă portdrapelul Calpurnius n-ar fi împiedicat un act extrem de violenţă, s-ar fi întîmplat un lucru rar, chiar şi între duşmani: un trimis al poporului roman, într-o tabără romană, ar fi pîngărit cu sîngele lui altarele zeilor.

Dimineaţa, cînd se puteau distinge bine comandantul, soldaţii, faptele, Germanicus, intrînd în tabără, porunceşte ca Plancus să fie adus la el şi-l invită pe tribună lîngă dînsul. Apoi, blamînd nebunia lor blestemată şi declarînd că nu din mînia soldaţilor răscoala a răsuflat din nou, ci din mînia zeilor, le lămureşte pentru ce au venit delegaţii[85], deplînge cu violenţă violarea caracterului sacru al unei

---

[83] Colonia (v. nota 78), unde se ridicase un altar *(ara)* Romei şi lui August.

[84] Fusese consul în anul precedent.

[85] Ca să-i anunţe moartea lui August şi să-i confere calitatea de proconsul.

solii şi întîmplarea gravă şi nemeritată cu Plancus şi totodată arată ce ruşine şi-a luat asupra sa legiunea: adunarea fiind mai mult încremenită decît potolită, el lasă să plece solii sub protecţia călăreţilor din trupele auxiliare.

40 În această atmosferă de teamă, toţi îi reproşau lui Germanicus că nu pleacă la armata superioară, unde ar afla supunere şi ajutor contra rebelilor: „S-a greşit destul şi prea destul prin acordarea liberării, a sumelor de bani şi prin măsuri blînde. Dacă viaţa pentru el nu are preţ, de ce-l ţine între nişte turbaţi şi pîngăritori de orice lege omenească pe micuţul său fiu şi pe soţia lui, însărcinată[86]. Să-i redea măcar pe ei bunicului lor şi statului." Germanicus şovăi multă vreme: Agrippina refuza cu mîndrie, declarînd că descinde din divinul August şi că nu este bicisnică în faţa primejdiilor; în cele din urmă, îmbrăţişîndu-i cu multe lacrimi pîntecele şi pe copilul lor, el a convins-o să plece. Pornea un convoi de femei şi demn de milă; soţia fugară a comandantului purtînd la sîn micuţul copil, în jurul lor, plîngînd, soţiile prietenilor, pe care le lua cu dînsa; cei care rămîneau nu erau mai puţin trişti.

41 Tabloul nu era cel al unui Caesar falnic în mijlocul soldaţilor săi, ci unul asemenea unui oraş învins; gemetele şi plînsetele au izbit urechile şi au atras privirile chiar şi ale soldaţilor: ies din corturi, întrebîndu-se: ce plînsete se aud, de unde atîta jale? „Femei ilustre, şi nu au un centurion de pază, un soldat, nimic din ce se cade soţiei generalului-comandant, nimic din suita obişnuită. Şi ele se duc la treviri[87], neam credincios, cît pot fi nişte străini!" Îi cuprinde ruşinea şi mila şi le vine în minte tatăl ei, Agrippa, August bunicul, Drusus socrul şi ea însăşi, de o fecunditate deosebită, de o cinste admirabilă, apoi copilul, născut în tabără, crescut în mijlocul soldaţilor, pe care-l numeau cu o poreclă soldăţească „Caligula"[88], fiindcă de multe ori, ca să atragă simpatiile soldaţilor, îl încălţau cu acest fel de încălţăminte. Nimic însă nu i-a întors mai mult din calea pe care apucaseră ca ciuda pe treviri: se roagă, se pun împotrivă: „să se întoarcă, să rămînă!"; parte din ei o împiedică

---

[86] Viitorul Caligula şi Agrippina.

[87] Treviri, neam galo-germanic, ce locuia în stînga Rinului, pe malurile Mosellei, al cărui centru era oraşul *Treveri, Treviri* sau *Augusta Treverorum* (azi, Trier).

[88] Diminutiv din lat. *caliga* (încălţăminte soldăţească).

să treacă, cei mai mulţi se întorc către Germanicus. Acesta, stăpînit încă de durere şi mînie, începu astfel către cei ce-l înconjurau:

42 „Soţia sau fiul nu-mi sînt mai scumpi decît părintele meu şi decît statul, dar pe acela-l va apăra maiestatea lui, imperiul roman va fi apărat de celelalte armate. Pe nevastă şi pe copiii mei, pe care i-aş sacrifica bucuros pentru gloria voastră, îi trimit acum departe de nişte oameni furioşi, pentru ca crima ce ameninţă, oricare ar fi ea, să fie ispăşită doar prin sîngele meu, şi ca uciderea strănepotului lui August şi omorîrea nurorii lui Tiberius să nu vă facă şi mai vinovaţi. Căci ce n-aţi îndrăznit şi ce n-aţi pîngărit în aceste zile? Ce nume voi da acestei mulţimi? Să vă numesc „soldaţi" pe voi, care l-aţi împresurat cu şanţuri şi arme pe fiul împăratului vostru? Sau „cetăţeni", pe voi, care dispreţuiţi într-atîta autoritatea senatului? Aţi călcat şi ceea ce la duşmani este lege, inviolabilitatea soliei şi dreptul ginţilor. Divinul Iulius a potolit o revoltă a armatei printr-un singur cuvînt, numind „cviriţi"[89] pe cei ce nu-şi respectau jurămîntul; divinul August a făcut să tremure legiunile, după Actium, prin figura şi privirile lui. Dacă pe mine, care nu sînt la fel cu ei, dar sînt născut din ei, m-ar dispreţui vreun soldat din Spania sau Siria, aceasta ar fi totuşi ceva uimitor şi nedemn. Tu, prima legiune, care ai primit stindardele din mîna lui Tiberius, şi tu, a douăzecea legiune, tovarăşa mea în atîtea lupte, cu atîtea recompense răsplătită, aceasta e frumoasa mulţumire pe care o aduceţi comandantului vostru? Asta e vestea pe care-o voi aduce tatălui meu, care află doar ştiri îmbucurătoare din alte provincii? Soldaţii lui tineri, veteranii lui, nu se mai satură de liberări şi de bani; numai aici centurionii sînt ucişi, tribunii sînt izgoniţi, comandanţii legiunilor sînt închişi, taberele, fluviile sînt mînjite de sînge, iar eu duc o viaţă nesigură printre oameni care mă duşmănesc.

43 Pentru ce, dar, în prima zi de adunare, mi-aţi smuls sabia pe care mă pregăteam să mi-o înfig în piept, prieteni nesocotiţi? Mai bine făcea şi mai mult ţinea la mine acela care-mi oferea spada lui. Cel puţin aş fi căzut fără a mai fi ştiut de atîtea ticăloşii ale armatei mele; aţi fi ales un comandant care, dar ar fi lăsat nepedepsită moartea mea, ar fi răzbunat totuşi pieirea lui Varus şi a celor trei

---

[89] La Roma, în anul 47 a.Chr., Iulius Caesar, vorbind unei legiuni revoltate, care cerea eliberarea şi ameninţa Capitala, i-a numit pe revoltaţi *quirites* (cetăţeni, civili). Ei i-au răspuns că sînt soldaţi şi l-au urmat la război în Africa.

legiuni. De ar voi zeii ca belgii, oricît de mult îşi oferă ei serviciile, să nu aibă parte de onoarea şi de gloria de a fi venit în ajutor romanilor şi de a fi înfrînat popoarele Germaniei! Spiritul tău, primit în cer, divine August, chipul tău, tată Drusus, şi amintirea lăsată de tine să spele, cu aceiaşi soldaţi ai voştri, care încep a fi pătrunşi de ruşine şi de dorinţa gloriei, această pată a răzvrătirii şi să îndrepte spre pieirea duşmanilor furia neînţelegerilor interne! Iar voi, la care văd acum alte priviri, alte simţiri, dacă-i redaţi senatului pe trimişii săi, dacă arătaţi supunere împăratului, dacă-mi redaţi soţia şi copilul, feriţi-vă de orice atingere cu cei răi şi îndepărtaţi dintre voi răzvrătitorii: aceasta va fi dovada sigură a căinţei, aceasta, chezăşia credinţei voastre".

44 La aceste cuvinte, cerînd iertare şi recunoscînd că mustrările sînt drepte, soldaţii se rugau să-i pedepsească pe vinovaţi, să-i ierte pe cei care s-au lăsat înşelaţi şi să-i ducă împotriva duşmanului; să fie rechemată soţia lui, îl implorau ei, să se întoarcă înapoi „copilul legiunilor"[90] şi să nu fie dat ostatic în mîna galilor. Germanicus răspunse că Agrippina nu se poate întoarce, dînd ca motiv apropierea sorocului naşterii şi venirea iernii; va veni însă fiul lui; celelalte să le îndeplinească ei. Cu totul schimbaţi, aleargă în toate părţile şi-i aduc în lanţuri pe cei mai răi răzvrătiţi în faţa lui C. Caetronius, legatul primei legiuni, care îl judeca pe fiecare şi-l pedepsea astfel: legiunile stăteau ca la adunare cu săbiile scoase; acuzatul era prezentat la tribună de către un tribun; dacă soldaţii strigau că este vinovat, era azvîrlit jos şi ucis. Soldaţii se bucurau chiar de omorîrea lui, ca şi cum s-ar fi spălat ei înşişi de vină; nici Germanicus nu-i oprea, căci, el nedînd nici un ordin, sălbăticia faptei şi oroarea stîrnită cădea tot asupra lor. Urmîndu-le exemplul nu mult după aceea, veteranii sînt trimişi în Raetia[91], chipurile ca să apere provincia de suebii[92] care o ameninţau, de fapt, ca să fie scoşi din aceste tabere, tot atît de înfiorătoare încă prin cruzimea remediului, cît şi prin amintirea nelegiuirii săvîrşite. Apoi, Germanicus se ocu-

---

[90] Caius Caligula.

[91] Regiune în Alpii centrali, corespunzînd Tirolului de azi, unei părţi din Bavaria şi din Elveţia. Era locuită de reţi şi vindelici. August îi învinsese şi-i pusese sub conducere romană.

[92] Veche populaţie germanică (suebi, suabi, strămoşii şvabilor), întinzîndu-se de la coasta Mării Baltice pînă la nordul Raetiei.

pă de selecţionarea centurionilor: fiecare centurion, strigat de generalul comandant, îşi spunea numele, centuria, locul de baştină, numărul anilor de serviciu militar, ce fapte deosebite săvîrşise în lupte şi, cine avea, recompensele militare. Dacă tribunii şi soldaţii legiunii atestau zelul şi cinstea lui, îşi păstra gradul; dacă îi obiectau toţi lăcomia de bani sau cruzimea, era concediat din militărie.

45 Ordinea fiind astfel restabilită, rămînea o dificultate întru nimic mai mică, pricinuită de îndîrjirea legiunilor a V-a şi a XXI-a, care-şi aveau taberele de iarnă la 60 de mile depărtare, în locul numit Vetera[93]. De fapt, soldaţii acestora începuseră primii răscoala şi cu mîinile lor se săvîrşiseră crimele cele mai groaznice: neînfricoşaţi de pedeapsa aplicată camarazilor lor şi nerevenindu-şi prin căinţă, ei stăruiau în pornirile lor mînioase. De aceea, Germanicus se pregăteşte să coboare pe Rin legiunile, flota şi aliaţii, hotărît ca, dacă ei refuză să asculte de el, să recurgă la forţă.

46 Dar la Roma, necunoscîndu-se încă rezultatul tulburărilor din Illyricum şi aflîndu-se de revolta legiunilor din Germania, oraşul alarmat îl acuza pe Tiberius că în vreme ce-şi bate joc, printr-o şovăială simulată, de senatori şi de plebe, care n-au nici putere, nici arme, soldaţii se revoltă şi nu pot fi potoliţi prin autoritatea încă slabă a doi tineri[94]. Ar fi trebuit să se ducă el însuşi şi să le opună maiestatea sa de împărat soldaţilor, care s-ar fi supus, dacă l-ar fi văzut pe şeful statului, om cu o lungă experienţă şi în acelaşi timp arbitrul suprem în ce priveşte severitatea sau răsplata. August, deşi slăbit de bătrîneţe, a putut să se ducă de-atîtea ori în Germania. Tiberius, în floarea vîrstei, şedea în senat, ca să caute pricină cuvintelor senatorilor. S-au luat destule măsuri de aservire a Capitalei; ar trebui să se aplice măsuri de potolire a spiritelor soldaţilor, ca ei să voiască să suporte pacea.

47 Hotărîrea neclintită şi nestrămutată a lui Tiberius faţă de aceste vorbe a fost să nu piardă din vedere esenţialul şi să nu expună riscului nici persoana lui, nici statul. Multe şi felurite gînduri îl munceau: armata din Germania era mai puternică, cea din Panonia mai aproape; aceea se sprijinea pe forţele militare ale Galiilor,

---

[93] De fapt, *Vetera castra*, cantonament roman, localitate situată la confluenţa rîului Lippe cu Rinul.

[94] Drusus Caesar şi Germanicus Caesar.

aceasta amenința Italia; căreia din ele să-i dea întîietate? Și apoi se temea ca cei lăsați la urmă să nu se aprindă, simțindu-se jigniți. Prin fiii lui însă ele puteau fi vizitate deodată, fără a pune în joc autoritatea imperială, față de care respectul e și mai mare de la distanță. Totodată, tinerilor li se poate ierta dacă lasă pe seama tatălui lor unele hotărîri; pe cei care le-ar rezista lui Germanicus sau lui Drusus îi poate domoli sau zdrobi el însuși. Dar ce-ar mai rămîne, dacă l-ar nesocoti pe împărat? De altfel, ca și cum ar fi fost gata din clipă în clipă de plecare, își alese însoțitori de drum, își făcu bagajul, își echipă navele, apoi, aducînd pretexte diferite, cînd iarna, cînd treburile, i-a înșelat mai întîi pe cunoscători, apoi mulțimea, și foartă multă vreme provinciile.

48 Dar Germanicus, deși își strînsese la un loc armata și pregătise pedepsirea vinovaților, socotind că trebuie să le dea un răgaz ca, ținînd seama de exemplul recent, să-și dea seama de interesul lor, îi scrie lui Caecina, anunțîndu-l că vine cu o armată puternică și că, dacă ei nu-i pedepsesc mai înainte pe vinovați, va proceda la un măcel fără alegere. Caecina citește în secret scrisoarea stegarilor legiunilor și cohortelor, precum și celor mai nepătați soldați din tabără și-i îndeamnă să-i salveze pe toți de dezonoare și pe ei înșiși de moarte; căci în timp de pace se ține seama de motive și de merite, dar, cînd se dezlănțuie războiul, cad laolaltă nevinovați și vinovați. Aceia, încercîndu-i pe cei pe care-i socotesc apți pentru această acțiune, după ce văzură că majoritatea soldaților își văd de datoria lor, hotărăsc, după sfatul comandantului, momentul în care să se repeadă cu sabia asupra celor mai ticăloși și mai porniți la răzvrătire. Atunci, la semnalul cuvenit, năvălesc în corturi, îi ucid, fără ca ei să se aștepte, neștiind nimeni, afară de cei inițiați, din ce s-a început măcelul și care-i va fi sfîrșitul.

49 Spectacolul a fost cu totul deosebit de cel al tuturor luptelor civile care s-au dat vreodată. Se despart în părți opuse și se năpustesc cu armele nu la o luptă și din tabere față în față, ci de pe aceleași paturi pe care stătuseră ziua, cînd mîncau, și noaptea, cînd se odihneau. Țipete, răni, sînge în văzul tuturor; cauza însă, necunoscută; totul, la voia întîmplării. Au fost uciși și unii din soldații buni; după ce răzvrătiții înțeleseră împotriva cui se pornise prăpădul, au pus și ei mîna pe arme. Nu era de față, ca să-i domolească, nici comandant, nici tribun: s-a permis mulțimii să-și facă

voia, să se răzbune şi să se sature. Apoi, Germanicus intrînd în tabără, numind cu lacrimi multe cele întîmplate nu mijloc de îndreptare, ci masacru, porunci să se ardă corpurile. Atunci, aceste spirite sălbăticite sînt cuprinse de dorinţa de a porni la luptă împotriva duşmanului: „nu pot fi îmblînzite altfel sufletele camarazilor morţi, decît dacă în piepturile lor nelegiuite primesc răni cinstite". Germanicus se alătură înflăcărării soldaţilor şi, trăgînd un pod peste Rin, trece dincolo douăsprezece mii de soldaţi ai legiunilor, douăzeci şi şase de cohorte de aliaţi şi opt escadroane de călăreţi, al căror spirit de disciplină nu fusese contaminat de această răscoală.

50 Veseli şi nu departe de noi se aflau germanii, pe cînd noi eram ţinuţi de doliul pricinuit de moartea lui August şi apoi din cauza revoltelor. Dar romanii, printr-un marş grăbit, străbat pădurea Caesia[95] şi taie linia de hotar începută de Tiberius, îşi aşază tabăra chiar pe hotar, întăresc frontul şi spatele cu un val şi laturile cu trunchiuri de copaci. Apoi trec mai departe prin nişte defileuri întunecate şi chibzuiesc dacă, din cele două drumuri care se făceau, să aleagă pe cel mai scurt şi mai obişnuit, sau pe cel mai anevoios şi mai neumblat, dar tocmai de aceea şi mai neprivegheat de duşmani. Alegînd calea cea mai lungă, zoresc cu toate celelalte: într-adevăr, cercetaşii aduseseră vestea că noaptea aceea era una de sărbătoare la germani şi de veselire prin ospeţe festive. Lui Caecina i se ordonă s-o ia înainte cu cohorte uşor înarmate şi să îndepărteze obstacolele din păduri; legiunile urmează la o oarecare distanţă. O noapte luminată de stele îi ajuta. Au ajuns la satele marsilor[96] şi au pus posturi de pază în jurul lor; aceştia erau încă întinşi pe paturi sau pe lîngă mese, fără nici o teamă şi fără să fi pus mai dinainte străji de noapte: din nepăsare, totul era lăsat în părăsire; de război, nici o teamă, iar pacea lor nu era decît moleşeală şi dezordine de oameni beţi.

51 Germanicus a împărţit legiunile dornice de luptă în patru coloane, pentru ca prădăciunea să fie cît mai mare, şi devastează prin foc şi sabie o suprafaţă de cincizeci de mile. Nici sex, nici vîrstă nu află vreo îndurare; cele profane, la fel ca cele sfinte şi templul[97]

---

[95] Caesia, pădure pe malul drept al Rinului.

[96] Trib germanic din dreapta Rinului.

[97] Probabil un sanctuar la care se adunau triburile din jurul marsilor: bructerii, tubanţii, usipeţii.

cel mai vestit la acele neamuri, pe care ei îl numeau al Tanfanei[98], sînt făcute una cu pămîntul. Soldaţii care-i măcelăriseră pe duşmanii pe jumătate adormiţi, neînarmaţi sau rătăcind care încotro n-au suferit o rană. Acest masacru i-a trezit pe bructeri, pe tubanţi şi pe usipeţi, care au ocupat văile împădurite prin care avea să se întoarcă armata. Comandantul află de aceasta şi porni la drum şi totodată la luptă. O parte din călăreţi şi cohortele auxiliare erau în frunte, urma apoi legiunea întîi; cei din legiunea a XXI-a, bagajele fiind la mijloc, formau flancul stîng, iar cei dintr-a V-a, flancul drept; legiunea a XX-a întărea spatele; şi urmau apoi ceilalţi dintre aliaţi. Dar duşmanii, cît timp convoiul îşi rărea rîndurile trecînd prin defileu, rămaseră nemişcaţi; apoi, hărţuind uşor laturile şi frontul, s-au năpustit cu toată puterea asupra ariergărzii. Cohortele uşor înarmate erau puse în derută de trupele dese ale germanilor; atunci Germanicus, ajungînd la cei din legiunea a XX-a, strigă cu glas puternic că acesta este momentul să-şi spele ruşinea; să meargă înainte şi să se grăbească să preschimbe greşeala lor în glorie. Inimile se înflăcărează şi dintr-un singur atac soldaţii rup rîndurile duşmanului, îl silesc să iasă la loc deschis şi-l măcelăresc; în acelaşi timp, cei din fruntea coloanei au reuşit să iasă din păduri şi şi-au întocmit tabără de apărare. După aceea, drumul le-a fost liniştit, şi soldaţii, încrezători prin tot ce făcuseră de curînd şi uitînd trecutul, au fost cazaţi în taberele de iarnă.

52 Aceste veşti l-au bucurat şi în acelaşi timp l-au îngrijorat pe Tiberius: era bucuros că răzvrătirea fusese potolită, dar faptul că Germanicus îşi atrăsese iubirea soldaţilor prin recompense băneşti şi prin liberarea mai devreme din serviciu, iar pe deasupra gloria militară cîştigată de acesta îl neliniştea. A făcut totuşi un raport senatului despre faptele lui de arme şi a adus meritelor lui multe elogii pompoase în cuvinte, mai mult de formă decît ca să creadă cineva că-s venite din inimă. Îl lăudă apoi mai pe scurt pe Drusus şi modul cum pusese capăt mişcărilor din Illyricum[99], dar mai apăsat şi vorbind sincer. Concesiile pe care Germanicus le făcuse soldaţilor săi el le-a extins şi asupra legiunilor din Panonia.

---

[98] Tanfana, zeiţă germanică ai cărei preoţi prevesteau viitorul.

[99] Illyricum, teritoriul locuit de iliri, neam indo-european, întinzîndu-se din Epir pînă în peninsula Istria, iar spre est pînă în bazinul rîurilor Drava şi Morava, aproximativ teritoriul actual al Iugoslaviei.

53 În acelaşi an, s-a sfîrşit din viaţă Iulia[100], relegată de tatăl ei, August, din cauza vieţii ei desfrînate în insula Pandateria, apoi în oraşul Rhegium de pe malul strîmtorii Siciliei. Fusese căsătorită cu Tiberius, pe cînd Caius şi Lucius erau în floarea vîrstei, dar îl dispreţuise, ca fiindu-i inferior; acesta, şi nu altul, a fost motivul intim pentru care Tiberius s-a retras la Rhodos. Obţinînd conducerea imperiului, a lăsat-o pe această femeie, izgonită, compromisă şi, după omorîrea lui Postumus Agrippa, lipsită de orice speranţă, să moară de mizerie şi de o lungă sleire fizică, socotind că moartea ei va trece neluată în seamă datorită duratei exilului. Un motiv asemănător de cruzime a fost cel împotriva lui Sempronius Gracchus[101], care, provenit dintr-o familie nobilă, dotat cu o minte ascuţită şi cu o elocvenţă folosită însă la rău, o necinstise pe aceeaşi Iulia, pe cînd era soţia lui Marcus Agrippa. Şi nu s-a limitat doar să-şi facă poftele; după ce i-a fost dată în căsătorie lui Tiberius, o aţîţa neîncetat împotriva soţului ei, făcînd-o să se îndărătnicească şi să-l urască. Se credea că o scrisoare cu atacuri violente la adresa lui Tiberius pe care Iulia o scrisese tatălui ei, August, fusese compusă de Gracchus. Ca urmare, alungat la Cercina, o insulă lîngă coasta Africii[102], a îndurat exilul timp de paisprezece ani. Soldaţii trimişi să-l omoare l-au găsit pe un cap al ţărmului, neaşteptîndu-se la nimic bun. La sosirea lor, a cerut un scurt răgaz, ca să dea printr-o scrisoare ultimele dispoziţii soţiei sale, Aliaria, şi şi-a întins gîtul călăilor cu o fermitate în faţa morţii cu totul demnă de numele de Sempronius; prin felul lui de viaţă decăzuse. Unii istorici ne-au transmis că aceşti soldaţi n-au fost trimişi de la Roma, ci de către Lucius Asprenas, proconsulul Africii, din ordinul lui Tiberius, care sperase, în zadar însă, că vestea uciderii poate fi pusă pe seama lui Asprenas.

---

[100] Iulia (anul 39 a.Chr.–14 p.Chr.), fiica lui August din căsătoria cu Seribonia; în anul 25 a.Chr., se căsătorise cu Marcus Claudius Marcellus, care a murit în anul 23 a.Chr. În anul 21 a.Chr., a fost căsătorită cu camaradul de arme al tatălui său, Marcus Vipsanius Agrippa, cu care a avut cinci copii: Caius şi Lucius Caesar, Iulia, Agrippina (maior) şi Agrippa Postumus. Murindu-i şi al doilea soţ, în anul 12 a.Chr., în anul următor a fost dată în căsătorie lui Tiberius, care s-a separat de ea, retrăgîndu-se la Rhodos. A fost condamnată de August pentru adulter şi relegată în insula Pandateria şi apoi în oraşul Rhegium.

[101] Despre Sempronius Gracchus nu se ştie nimic mai mult. Se presupune că ar fi poetul citat de Ovidius într-una din *Scrisorile* sale *din Pont* (*Pont.* IV, 16, 13).

[102] În golful Sirta Mică.

54 Tot în acest an, s-au instituit noi ceremonii religioase, creîndu-se colegiul preoţilor augustali[103], aşa cum altădată Titus Tatius înfiinţase colegiul Titiilor spre păstrarea riturilor sabinilor[104]. S-au tras la sorţi dintre fruntaşii Romei douăzeci şi una de persoane, la care se adăugară Tiberius, Drusus, Claudius[105] şi Germanicus. Jocurile augustale, care se dădeau atunci pentru prima oară, au fost tulburate de un scandal pricinuit de rivalitatea dintre histrioni. August se arătase indulgent faţă de acest gen de amuzament, deoarece făcea voia lui Maecenas[106], care se prăpădea de dragoste pentru Bathyllus[107], dar nici lui nu-i displăceau astfel de distracţii şi socotea că este politic să participe la plăcerile mulţimii. Alta era norma de conduită a lui Tiberius, dar el nu îndrăznea să îndrepte spre moravuri mai aspre un popor tratat timp de atîţia ani atît de îngăduitor.

55 Drusus Caesar şi G. Norbanus fiind consuli[108], lui Germanicus i se decernă triumful, măcar că războiul dura încă: deşi el îl pregătea cu tot zelul pentru vară, a luat-o înainte pornind la începutul primăverii printr-o incursiune neaşteptată în ţinutul chattilor[109]. Îi venise gîndul că poate duşmanii se vor dezbina, unii trecînd de partea lui Arminius[110], iar alţii de partea lui Segestes,

---

[103] Colegiu sacerdotal de 21 de persoane, al cărui rol era să întreţină cultul lui August divinizat.

[104] Titus Tatius, după tradiţie rege sabin asociat cu Romulus; cult arhaic rezervat anumitor persoane, căzut în desuetudine şi reînviat de August, în tendinţa lui de reformă religioasă şi morală a societăţii romane.

[105] Viitorul împărat.

[106] Caius Cilnius Maecenas, cavaler roman de veche şi nobilă familie etruscă, multă vreme prietenul şi consilierul cel mai apropiat al lui August în treburile politice, care a îndeplinit cu abilitate însărcinările cele mai delicate ale acestuia. În perioada războiului civil, în lipsa lui August, a condus un timp chiar şi Roma. N-a căutat nici un fel de onoruri publice. A format şi sprijinit un cerc literar cuprinzînd pe cei mai mari poeţi ai epocii: Vergilius, Horatius, Propertius ş.a. Mare amator de poezie, a fost el însuşi scriitor, mediocru însă şi prea afectat.

[107] Bathyllus, pseudonimul unui pantomim din Alexandria Egiptului, favoritul lui Maecenas.

[108] Anul 15 p.Chr.

[109] Chattii, neam germanic între Rin şi Main.

[110] Arminius, conducătorul cheruscilor, neam germanic puternic, a colaborat mai întîi cu romanii, apoi, devenit duşman neînduplecat al lor, a fost cel care a întins cursa împotriva lui Quintilius Varo în Pădurea Teutoburgică. Acum lupta împotriva lui Germanicus şi a lui Segestes, socrul său, aliat cu romanii. Moare în anul 19 p.Chr., la

ambii bine cunoscuţi, primul prin perfidia lui faţă de noi, celălalt prin fidelitatea lui. Arminius instiga la revoltă Germania; Segestes, adeseori în trecut şi chiar cu prilejul ultimului ospăţ, după care s-a şi pornit războiul, i-a destăinuit lui Varus că se pregăteşte o rebeliune şi l-a sfătuit să-i pună în lanţuri şi pe el, şi pe Arminius, şi pe ceilalţi fruntaşi: „căpeteniile o dată îndepărtate, mulţimea nu va îndrăzni nimic; mai mult, el va avea vreme să distingă între vinovaţi şi nevinovaţi". Dar Varus, fie din voia soartei, fie prin lovitura lui Arminius, a murit. Segestes, deşi era tîrît în război prin învoirea neamului său cu ceilalţi germani, rămînea de părerea contrară, ura lui fiind şi mai mare din motive personale, căci Arminius îi răpise fata promisă altuia: un ginere urît de socrul lui, care-i era duşman. Ceea ce la oameni care se înţeleg sînt legături de dragoste, la ei, care erau învrăjbiţi, deveneau aţîţare a mîniei.

56 Aşadar, Germanicus îi dă lui Caecina patru legiuni, cinci mii de soldaţi auxiliari şi trupele strînse în grabă dintre germanii care locuiau dincoace de Rin. El însuşi ia cu sine tot atîtea legiuni, dar un număr îndoit de aliaţi. După ce a construit o întăritură pe urmele postului de comandă al tatălui său pe muntele Taunus, aruncă în luptă împotriva chattilor armata despovărată de bagaje, Lucius Apronius fiind lăsat în urmă pentru refacerea drumurilor şi a podurilor. Căci — lucru rar pentru acea climă —, din cauza secetei şi a apelor scăzute, accelerase marşul fără a întîlni vreo piedică; se temea însă ca, la întoarcere, să n-aibă parte de ploi şi de umflarea rîurilor. Dar asupra chattilor a căzut atît de neaşteptat, încît cei neputincioşi, bătrînii, femeile şi copiii, au fost de îndată capturaţi sau ucişi. Cei tineri trecuseră înot rîul Adrana[111] şi îi împiedicau pe romanii care voiau să construiască un pod. Apoi, alungaţi prin proiectilele maşinilor noastre şi prin săgeţi, încercînd în zadar să obţină condiţii de pace, după ce unii au dezertat la Germanicus, ceilalţi, părăsindu-şi satele şi tîrgurile, s-au împrăştiat prin păduri. Germanicus, dînd foc localităţii Matium[112] — aceasta era capitala tribului —, după ce a pustiit locurile deschise, s-a întors spre Rin, duşmanii nemaiîndrăznind să atace ariergarda în retragere, ceea ce

---

vîrsta de 37 de ani. Tacitus îi laudă (II, 82) mîndria, spiritul de independenţă şi setea de libertate.

[111] Actualul rîu Eder.

[112] Actualul Wiesbaden.

este un obicei al lor, ori de cîte ori se retrag mai mult din şiretenie decît de frică. Cheruscii[113] avuseseră de gînd să-i ajute pe chatti, dar i-a speriat Caecina, care-şi ducea trupele cînd într-un loc, cînd într-altul; pe marsi, care au îndrăznit să-l atace, i-a respins într-o luptă victorioasă.

57 Nu după multă vreme, au venit soli din partea lui Segestes, cerînd ajutor împotriva actelor de violenţă ale oamenilor lui de care era împresurat: mai multă trecere avea la ei Arminius, fiindcă îi îndemna la război, căci barbarii, cu cît cineva este mai temerar, cu atît e socotit mai de nădejde şi mai valoros în situaţiile tulburi. Segestes îl trimisese şi pe fiul lui, numit Segimund, cu solii, dar tînărul şovăia, simţindu-şi vinovăţia. Într-adevăr, în anul în care Germaniile s-au răzvrătit, el, care fusese făcut preot la Altarul ubiilor, îşi rupsese bentiţele sfinte, fugind la rebeli. Îndemnat totuşi să-şi pună speranţa în clemenţa romanilor, a prezentat mesajul tatălui său, şi, fiind primit cu bunăvoinţă, a fost trimis cu o escortă pe malul galic[114] al Rinului. Germanicus a socotit că merită să-şi întoarcă trupele din drum; s-a angajat în luptă cu asediatorii, şi Segestes, împreună cu un mare număr de rude şi de clienţi, a fost eliberat. Erau între ei femei nobile, printre care soţia lui Arminius[115] şi totodată fata lui Segestes, avînd faţă de noi mai mult sentimentele soţului decît ale tatălui ei: n-a scos o lacrimă, nici un cuvînt, să ceară îndurare; cu mîinile încrucişate sub vestmînt, îşi privea pîntecele îngreunat. Erau aduse acolo obiectele răpite celor învinşi după masacrul armatei lui Varus, date drept pradă celor mai mulţi care se predau acum; venea în acelaşi timp Segestes, impunător la vedere, şi, cu gîndul la alianţa lui leală, neînfricat.

58 Cuvintele lui au fost cam acestea: „Nu este pentru prima oară cînd îmi dovedesc credinţa şi statornicia. De cînd am fost dăruit de August cu cetăţenia, mi-am ales prietenii şi duşmanii ţinînd seama de interesele voastre, nu fiindcă mi-aş urî ţara (de fapt, trădătorii sînt detestaţi chiar de cei pe care îi preferă alor lor), ci fiindcă aceasta este în interesul atît al romanilor, cît şi al germanilor, şi fiindcă voiam mai degrabă pace decît război. De aceea l-am învinuit faţă de Varus, care conducea pe-atunci armata, pe Arminius, răpitorul fetei mele şi violatorul tratatului cu voi. Tot amînat prin

[113] Cheruscii avuseseră multă vreme hegemonia asupra celorlalte neamuri germanice.
[114] Pe malul stîng al Rinului.
[115] Pe nume Tusnelda.

nepăsarea comandantului şi fiindcă prea puţină apărare găseam în legi, i-am cerut să mă pună în lanţuri şi pe mine, şi pe Arminius, şi pe complicii lui. Mi-e martoră acea noapte. Ce bine ar fi fost să fie pentru mine ultima! Ceea ce a urmat poate fi mai degrabă deplîns decît scuzat: pe scurt, eu l-am pus în lanţuri pe Arminius şi la rîndul meu am suferit lanţurile din partea partizanilor lui. Acum, de vreme ce mi-a fost dat să vorbesc cu tine, prefer situaţia din trecut celei de acum şi liniştea — tulburărilor, nu pentru vreo răsplată, ci spre a mă elibera de bănuiala de perfidie şi totodată spre a fi un bun mijlocitor de pace pentru neamul germanilor, dacă el preferă pieirii sale căinţa. Pentru greşeala de tinereţe a fiului meu, cer iertare; fiica mea mărturisesc că a fost adusă aici cu sila. Este în voia ta să judeci ce este mai important: că a fost însărcinată de Arminius sau că e fiica mea?" Răspunzînd cu blîndeţe, Germanicus promite copiilor şi rudelor lui siguranţa vieţii, iar lui, o aşezare în vechea provincie[116]; apoi şi-a adus înapoi armata şi a primit, la propunerea lui Tiberius, titlul de „imperator". Soţia lui Arminius a născut un copil de sex masculin, care a fost crescut la Ravenna; cum l-a lovit apoi soarta bătîndu-şi joc de el voi povesti la timpul cuvenit.

59 Vestea predării lui Segestes şi a primirii lui cu bunăvoinţă răspîndindu-se, ea a fost primită cu speranţă sau cu durere, după cum fiecare era împotriva războiului sau îl dorea. Pe Arminius, în afară de violenţa lui înnăscută, răpirea soţiei şi sclavia pruncului pe care ea avea să-l nască îl scoteau din minţi; alerga, străbătînd ţara cheruscilor, cerînd arme împotriva lui Segestes, arme împotriva lui Caesar. Nici de la ocări nu se abţinea: „Straşnic tată, mare general, vitează armată: cu atîtea braţe au răpit o biată femeie! De loviturile lui, zicea Arminius, au căzut trei legiuni şi tot atîţia comandanţi, căci el nu poartă războiul prin trădare şi nu împotriva unor femei însărcinate, ci pe faţă, contra unor soldaţi înarmaţi. În crîngurile sfinte ale germanilor se mai pot vedea stindardele romanilor, pe care le-a atîrnat cu mîna lui în cinstea zeilor strămoşeşti. Segestes locuiască pe malul celor învinşi, deie-i fiului său slujba de preot al unor simpli muritori; germanii nu-şi vor ierta niciodată că au văzut, între Elba şi Rin, vergi, securi[117] şi togă romană. Alte neamuri nu cunosc ce înseamnă stăpînirea romană, n-au suferit tor-

[116] De dincoace de Rin.

[117] Simbol al autorităţii romane (fascii).

turile, nu ştiu ce-s dările; fiindcă ei s-au liberat de toate acestea, iar faimosul August cel pus în rîndul zeilor, „a plecat fără succes, a fost ales vestitul Tiberius, ca ei să nu se teamă de un tinerel fără experienţă[118] şi de o armată răzvrătită. Dacă preţuiesc mai mult patria lor, părinţii şi vechile obiceiuri decît nişte stăpîni şi noi colonii, să-l urmeze mai degrabă pe el, Arminius, care-i duce la glorie şi libertate, decît pe Segestes, care-i duce la o nemernică sclavie."

60 Prin astfel de cuvinte au fost aţîţaţi nu numai cheruscii, ci şi neamurile învecinate, şi de partea lui Arminius a trecut şi unchiul lui, Inguiomerus[119], care se bucura de multă cinste la romani: de aceea, teama lui Germanicus spori. Şi, ca greul războiului să nu apese într-un singur loc, spre a distruge duşmanul, l-a trimis pe Caecina cu patruzeci de cohorte romane prin ţara bructerilor către fluviul Amisia[120], iar prefectul Pedo şi-a condus cavaleria prin ţinutul frisilor[121]. Germanicus însuşi transporta cu el, îmbarcate pe corăbii, patru legiuni, străbătînd lacurile[122]; infanteria, cavaleria şi flota au sosit totodată la fluviul mai sus pomenit. Deoarece chaucii ne promiteau ajutoare, au fost asociaţi alor noştri. Pe bructeri, care-şi arseseră tot ce aveau, i-a risipit cu o trupă uşor înarmată Lucius Stertinius, trimis de Germanicus. În timp ce soldaţii ucideau şi prădau, el a găsit acvila legiunii a XXI-a, pierdută o dată cu Varus. Apoi, trupa a fost dusă pînă la cele mai îndepărtate locuri ale bructerilor, şi tot teritoriul dintre fluviile Amisia şi Lupia[123] a fost pustiit, nu departe de Pădurea Teutoburgică, în care se zicea că zac neîngropate rămăşiţele lui Varus şi ale legiunilor lui.

61 Pe Germanicus îl cuprinde atunci dorinţa de a aduce ultimele onoruri soldaţilor şi generalului lor. Toată armata prezentă era covîrşită de milă gîndindu-se la rude, la prieteni şi, în sfîrşit, la nenorocirile războaielor şi la soarta oamenilor. A fost trimis înainte Caecina, ca să cerceteze ascunzişurile pădurilor şi să facă poduri şi zăgazuri în apa băltită şi pe terenurile înşelătoare. Străbat apoi locuri triste, înfiorătoare şi la vedere, şi prin amintirile pe care le

---

[118] Germanicus.

[119] Inguiomerus era fratele lui Segestes şi al lui Segimer, tatăl lui Arminius.

[120] Azi, Ems.

[121] Frisii, neam germanic, învecinat cu bructerii şi chaucii.

[122] Lacurile estuarului Zuidersee.

[123] Azi, rîul Lippe.

trezesc. Primul castru al lui Varus, după perimetrul lui larg şi după suprafaţa centrului de comandă, dovedea că fusese acolo munca a trei legiuni; mai departe, o întăritură, pe jumătate dărîmată, şi un şanţ nu prea adînc arătau locul unde se retrăseseră resturile armatei decimate; în mijlocul cîmpului, oase înălbite, risipite sau grămădite la un loc, după cum soldaţii fugiseră sau rezistaseră. Alături, zăceau frînturi de arme, ciolane de cai şi totodată ţeste de oameni, atîrnate în trunchiuri de copaci; în crîngurile lor sacre din apropiere, se vedeau altarele barbare, pe care îi jertfiseră pe tribuni şi pe centurionii primipili[124]. Supravieţuitorii acestui masacru, scăpaţi din luptă sau din lanţuri, arătau celorlalţi unde le-au căzut comandanţii, unde le-au fost răpite acvilele, unde a primit Varus prima rană, unde, străpungîndu-se, nefericitul, cu mîna lui, şi-a găsit moartea, de pe care dîmb a vorbit Arminius germanilor, cîte spînzurători şi ce gropi făcuseră pentru captivi şi cum el îşi bătea joc cu trufie de stindardele şi de acvilele noastre.

62 Apoi soldaţii romani, care se aflau aici după şase ani de la dezastru, începură să adune osemintele celor trei legiuni, fără ca nimeni să ştie dacă acoperă cu pămînt rămăşiţele duşmanilor sau pe-ale oamenilor lor: îi îngropau pe toţi ca pe nişte semeni, ca pe nişte rude, iar mînia împotriva duşmanului sporea; erau mîhniţi şi totodată îndîrjiţi. Prima brazdă de pămînt la înălţarea mormîntului a pus-o Germanicus; îndeplinea astfel o datorie foarte plăcută celor morţi şi se alătura durerii celor prezenţi. Lucru pe care Tiberius nu l-a aprobat, fie că interpreta în rău tot ce făcea Germanicus, fie crezînd că prin spectacolul celor ucişi şi neîngropaţi armata fusese ţinută în loc de la luptă şi făcută mai temătoare de duşmani; zicea apoi că un general, învestit cu demnitatea de augur şi cu cele mai venerabile funcţii religioase, nu s-ar fi căzut să se atingă de nimic dintr-ale înmormîntării.

63 Dar Germanicus, urmărindu-l pe Arminius care se retrăgea în locuri neumblate, de îndată ce s-a ivit prilejul, porunceşte călăreţilor să dea un iureş şi să alunge duşmanul de pe cîmpul pe care acela se aşezase. Arminius dă ordin ca ai săi să-şi strîngă rîndurile şi să se apropie de păduri; apoi întoarce frontul şi dă celor pe care-i ascunsese prin păduri semnalul de atac: călăreţii noştri erau zăpăciţi de noua direcţie de luptă, iar cohortele trimise într-ajutor,

[124] Cf. I, 29, nota 68.

respinse înapoi de gloata celor care fugeau, au mărit dezordinea; ar fi fost împinşi într-o mlaştină cunoscută de învingători şi primejdioasă pentru neştiutori, dacă Germanicus n-ar fi ordonat legiunilor să înainteze în ordine de bătaie: duşmanul este cuprins de groază, soldatul nostru capătă încredere; şi unii, şi alţii se retrag fără o victorie decisivă. Apoi Germanicus, ducîndu-şi din nou armata pe malurile fluviului Amisia, şi-a îmbarcat legiunile pe corăbii, aşa cum le adusese; o parte din cavalerie a primit ordin să caute să ajungă pe ţărmul Oceanului la Rin; Caecina, care-şi conducea soldaţii lui, a fost făcut atent ca, deşi se reîntorcea pe drumuri cunoscute, să treacă cît mai repede de „Punţile lungi". Acesta era un drum îngust între nişte bălţi nesfîrşite, întărit odinioară de Lucius Domitius[125], şi în jurul lui, de-o parte şi de alta, lacuri mocirloase care ţineau omul pe loc prin mîlul lor greu, străbătute de rîuri care se distingeau anevoie; în jur, păduri uşor povîrnite, pe care atunci Arminius le umpluse cu oamenii săi, fiindcă ajunsese înaintea soldaţilor noştri, încărcaţi de bagaje şi de arme, luînd-o pe scurtături şi mergînd în marş forţat. Caecina, care nu ştia cum să repare podurile vechi şi în acelaşi timp să respingă duşmanii, a hotărît să fixeze tabăra pe locul unde se aflau şi ca unii soldaţi să înceapă lucrul, iar alţii lupta.

64 Barbarii, silindu-se să străbată posturile noastre şi să se repeadă asupra celor care lucrau la întăriturile, ne hărţuiesc, ne împresoară, ne atacă; strigătele lucrătorilor se amestecă cu ale luptătorilor. Totul era la fel de potrivnic romanilor; locul plin de băltoace adînci, terenul tot atît de nesigur pentru cine sta locului, pe cît de lunecos pentru cei care înaintau, trupurile îngreuiate de platoşe; nici lănci nu puteau arunca la ţintă dintre valuri. Dimpotrivă, cheruscii erau obişnuiţi să lupte în mlaştini: aveau staturi înalte şi suliţe lungi, care puteau răni chiar de la mare distanţă. Noaptea, în sfîrşit, a scutit de înfrîngere legiunile noastre, care se clătinau. Germanii, neobosiţi din pricina succeselor obţinute şi nevoind să se odihnească nici măcar acum, au deviat toate apele ce izvorau din înălţimile ce-i împrejmuiau spre locurile din vale: terenul e inundat şi tot ce se lucrase e ruinat; munca soldaţilor noştri trebuia să fie luată de la capăt. Caecina avea patruzeci de ani de serviciu militar, fie în subordine, fie la comandă, era obişnuit şi cu succesele, şi cu si-

[125] Lucius Domitius Ahenobarbus, bunicul lui Nero, viitorul împărat.

tuaţiile grele şi, de aceea, nu se înfricoşa. Aşadar, cumpănind tot ce se poate întîmpla, nu a găsit nimic mai bun decît să reţină duşmanul în pădure, pînă ce el îşi va trece mai întîi răniţii şi soldaţii mai greu înarmaţi. Căci la mijloc între munţi şi bălţi se întindea o cîmpie care-i permitea să desfăşoare un front de luptă mai puţin adînc. Se aleg legiunile: a cincea la flancul drept, a douăzeci şi una la cel stîng, cei din legiunea întîi ca avangardă, iar cei dintr-a douăzecea, spre a face faţă atacurilor celor ce-i vor urmări.

65 Noaptea n-au avut pic de odihnă din pricini diferite: barbarii, prin ospeţele lor de bucurie, prin cîntările vesele şi prin chiotele lor sălbatice, umpleau adîncul văilor şi pădurile care huiau de ecoul lor; la romani, focuri slabe, glasuri întrerupte; ei înşişi zăceau peste tot pe lîngă parapet sau umblau încolo şi încoace în jurul corturilor, mai mult neputînd dormi decît făcînd de veghe. Pe general l-a spăimîntat un vis groaznic: se făcea că vede şi aude, chemîndu-l la dînsul, pe Quintilius Varus, mînjit de sînge şi ridicîndu-se din mlaştini, dar că el nu-i dădea ascultare şi respingea mîna pe care acela i-o întinsese. Cînd se crăpă de ziuă, legiunile trimise pe laturile frontului şi-au părăsit poziţiile — de frică sau din indisciplină, nu se ştie —, ocupînd repede cîmpul de dincolo de bălţi. Arminius, deşi nimic nu-l împiedica să atace, totuşi pentru moment s-a stăpînit; dar cînd văzu bagajele împotmolindu-se în nămol şi în gropi, în jurul lor soldaţii rupînd rîndurile, stindardele unităţilor amestecîndu-se şi, ca în astfel de împrejurări, pe fiecare grăbit să scape el, cu greu dînd ascultare ordinelor, porunceşte germanilor să sară la luptă strigînd: „Priviţi-i pe Varus şi legiunile din nou încercuite de aceeaşi soartă."

De îndată, cu cei mai buni soldaţi el taie coloana noastră şi-şi îndreaptă loviturile mai ales asupra cailor, rănindu-i. Aceia, alunecînd în sîngele lor şi-n mîlul bălţilor, dînd peste cap călăreţii, risipeau pe cei ce le stăteau în cale şi-i călcau în picioare pe cei căzuţi. Necazul cel mare era că acvilele nu puteau nici să le ducă prin ploaia de săgeţi, nici să le înfigă în pămîntul mîlos. Pe cînd Caecina susţinea curajul alor săi, alunecînd de pe calul ucis sub el, era să fie împresurat, dacă nu i-ar fi venit în ajutor legiunea întîi. Am avut noroc cu lăcomia duşmanilor care, lăsîndu-se de măceluri, umblau acuma după pradă; spre înserat, după mari sforţări, legiunile au ieşit la loc deschis şi tare. Dar cu asta necazurile nu se sfîrşesc; trebuia construit parapetul, căutat material pentru terasa-

ment, după ce se pierduseră în mare parte mijloacele cu care se cară pămîntul şi se taie brazdele; manipulele[126] n-aveau corturi, răniţii n-aveau pansamente; trecîndu-şi unii altora hrana mînjită de sînge sau de noroi, începură să se plîngă de întunericul de moarte, zicînd că ei, atîtea mii de oameni, nu mai au de trăit decît o zi.

66 Din întîmplare, un cal, rupîndu-şi hăţul, alergînd în toate părţile şi speriat de strigăte, i-a răsturnat pe cîţiva dintre cei care-i săriseră în cale. S-a iscat o panică atît de mare în tabără, ai noştri crezînd că au năvălit peste ei germanii, încît cu toţii s-au năpustit spre porţi, vrînd să ajungă la poarta decumană[127] mai ales, care era în partea opusă duşmanilor şi li se părea mai sigură.

Caecina, aflînd că frica fusese neîntemeiată, dar neputînd nici cu autoritatea lui, nici prin rugăminţi, şi nici chiar cu mîna să li se opună soldaţilor sau să-i oprească, s-a aruncat la pămînt pe pragul porţii şi soldaţilor li s-a făcut milă, fiindcă trebuiau să treacă peste corpul generalului; doar astfel, în sfîrşit, le-a închis calea; totodată, tribunii şi centurionii i-au convins că panica lor fusese fără rost.

67 Atunci, convocîndu-i pe toţi la centrul de comandă şi poruncindu-le să asculte în tăcere cuvintele lui, generalul le arată gravitatea momentului de faţă şi ce e de făcut. Singura lor salvare stă în viteţia lor, dar aceasta trebuie să fie folosită cu prudenţă, şi ei trebuie să rămînă locului înăuntrul parapetului, pînă ce duşmanii se vor apropia mai mult, în speranţa că-l vor străpunge; apoi trebuie să forţeze ieşirea printr-un asalt din toate părţile; doar prin această străpungere a rîndurilor duşmanului pot ajunge la Rin. Dacă fug, îi aşteaptă şi mai multe păduri, mlaştini şi mai adînci, sălbăticia duşmanilor; dacă învinge, a lor este onoarea, gloria; le reaminteşte de tot ce au drag acasă şi sfînt în tabără; despre un eşec posibil, nici un cuvînt. Caii legaţilor şi ai tribunilor, începînd cu ai săi, îi dă apoi celor mai curajoşi dintre ei, fără a ţine seamă de ranguri, pentru ca aceştia mai întîi şi îndată după ei pedestraşii să se năpustească asupra duşmanului.

68 Germanii erau tot atît de neliniştiţi, agitaţi de speranţe, de lăcomie şi de părerile diferite ale conducătorilor. Arminius propu-

---

126 V. I, 16 nota 60: un manipul avea două centurii.

127 Castrul roman în formă de pătrat sau dreptunghi, orientat spre răsărit, avea patru porţi: poarta din faţă se numea poarta pretorie, cea din spate poarta decumană, cea din latura stîngă şi din cea dreaptă poarta principală stîngă şi dreaptă.

nea să-i lase pe romani să iasă din tabără şi, după ce-or ieşi, să-i împresoare din nou prin locurile mlăştinoase şi greu de străbătut; Inguiomerus îndemna la măsuri mai crude şi, de aceea, pe placul barbarilor, şi anume să înconjoare, bine înarmaţi, meterezul: „cucerirea lagărului este uşoară, zicea el, vor avea mai mulţi captivi, prada le va fi intactă". Aşadar, în zorii zilei umplu cu pămînt şanţurile, aruncă peste ele lese de nuiele, se caţără pe coama parapetului, unde soldaţii erau rari şi ca împietriţi de frică. După ce Caecina i-a văzut urcaţi pe întăritură, dă cohortelor semnalul: goarnele şi trompetele răsună. Apoi, strigînd şi năvălind, îi înconjoară pe germani din spate, arătîndu-le batjocoritor că aici nu sînt păduri şi mlaştini, ci zei egal de drepţi pe locuri drepte. Duşmanilor, care credeau că exterminarea romanilor va fi uşoară şi că vor avea de-a face cu puţini soldaţi, şi aceia rău înarmaţi, sunetul trompetelor, strălucirea armelor le-au apărut cu cît mai neaşteptate, cu atît mai mari; căzeau unii după alţii: lacomi cînd biruiau, învinşi, ei îşi pierd capul. Arminius şi Inguiomerus au părăsit lupta, primul neatins, celălalt grav rănit; gloata a fost masacrată tot timpul cît a durat furia şi lumina zilei. Noaptea, în sfîrşit, legiunile au fost readuse în tabără. Deşi aveau mai multe răni şi aceeaşi lipsă de hrană-i chinuia, victoria le dădea şi forţă, şi sănătate, şi de toate din belşug.

69 În vremea aceasta, se răspîndise zvonul împresurării armatei şi acela că Galiile sînt ţinta unui atac cotropitor al germanilor; dacă Agrippina nu s-ar fi opus tăierii podului de peste Rin, s-ar fi găsit oameni care, de frică, ar fi îndrăznit să comită această ticăloşie. Dar această femeie cu suflet mare a luat asupra-şi, în acele zile, îndatoririle unui comandant şi a distribuit soldaţilor îmbrăcăminte şi pansamente, după cum erau fie lipsiţi de tot, fie răniţi. Caius Plinius[128], istoricul războaielor purtate cu germanii, ne spune că ea a stat la capătul podului, aducînd legiunilor care se întorceau elogii şi mulţumiri. Acest lucru l-a nemulţumit foarte adînc pe Tiberius: „Acestea nu sînt ocupaţii nevinovate, prin asta nu se caută simpatiile soldaţilor împotriva celor din afară. Nu-i mai rămîne nimic unui împărat, cînd o femeie trece în revistă manipulele[129], întîm-

[128] Caius Plinius Maior (Pliniu cel Bătrîn), autorul *Istoriei naturale (Naturalis historia)* în 37 de cărţi şi a *Războaielor cu germanii*, în 20 de cărţi; această din urmă lucrare s-a pierdut.

[129] V. I, 16, nota 60.

pînă stindardele militare, încearcă să-i cîştige prin daruri pe soldaţi, ca şi cum ar fi prea puţin pentru dorinţa ei de popularitate că-l poartă peste tot pe băiatul generalului[130] în haine soldăţeşti şi permite ca Caesar să fie numit de ei «Caligula». Acum Agrippina înseamnă în ochii armatei mai mult decît comandanţii de legiune şi decît generalii: răscoala, căreia numele împăratului nu i s-a putut opune, a fost înăbuşită de o femeie." Seianus[131] aţîţa aceste resentimente şi le înteţea; bun cunoscător al firii lui Tiberius, el sădea în sufletul lui porniri de ură de lungă durată, pe care acela să le tăinuiască şi să le dea pe faţă mult sporite.

70 Dintre legiunile pe care le adusese cu corăbiile, Germanicus i-a dat lui Publius Vitellius[132] să conducă pe uscat legiunile a doua şi a paisprezecea, ca flota, astfel uşurată, să poată naviga pe o mare puţin adîncă sau, la vremea refluxului, să se poată fixa locului. Vitellius a avut parte la început de un drum nestînjenit, pe teren uscat sau puţin umezit de fluxul mării; acvilonul pornind apoi să bată furios, căci era timpul echinocţiului, cînd valurile Oceanului se umflă îngrozitor, trupele au fost tîrîte şi duse de valuri. Tot uscatul era acoperit de ape; marea, ţărmul, cîmpiile arătau la fel; nu se puteau deosebi locurile nesigure de terenul solid, nici valurile de adîncături. Soldaţii sînt răsturnaţi de valuri şi înghiţiţi de vîltori; vite, bagaje, trupuri neînsufleţite plutesc prin mijlocul apelor şi se ciocnesc între ele. Manipulele se învălmăşesc, soldaţilor le ajunge, unora, apa pînă la piept, altora pînă la gură şi, uneori, pierzînd pămîntul de sub picioare, sînt risipiţi sau înecaţi. Nici glasul comandantului, nici îndemnurile reciproce nu le veneau în ajutor contra talazurilor vrăjmaşe; nici o deosebire între cel vrednic şi cel laş, între cel isteţ şi cel nătîng, între chibzuinţă şi întîmplare: cu toţii sînt năpădiţi cu furie egală. În cele din urmă, Vitellius, reuşind să ajungă pe un loc mai înalt, îşi adună acolo soldaţii. Au petrecut noaptea fără de nici unele, fără foc, cei mai mulţi goi sau cu trupul stîlcit, tot pe atîta demni de plîns cît şi cei pe care-i încercuise

---

[130] Caligula.

[131] Lucius Ælius Seianus, prefectul pretoriului, un personaj important, care a exercitat o influenţă nefastă asupra împăratului Tiberius şi despre care va fi adesea vorba în cărţile următoare.

[132] Publius Vitellius, legat al lui Germanicus, unchiul împăratului cu acelaşi nume, cu domnie de scurtă durată. Despre el, v. mai ales III, 10, 13, 17, 19.

duşmanul; aceia cel puţin aveau putinţa să moară glorios, ei nu au parte decît de un sfîrşit obscur. Lumina zilei le-a redat pămîntul şi au pătruns pînă la rîul Visurgis[133], unde pornise Germanicus cu flota lui; au scăpat în fine cu bine legiunile, deşi s-a răspîndit zvonul că s-ar fi înecat; dar speranţă de scăpare n-au avut, pînă nu i-au văzut pe Caesar şi armata lui reîntorcîndu-se.

71 Sertinius, trimis mai dinainte să-l primească drept supus pe Segimer, fratele lui Segestes, îl dusese pe el şi pe fiul lui în cetatea ubiilor. Amîndoi au fost iertaţi, Segimer cu uşurinţă, fiul lui după oarecare şovăieli, fiindcă se zicea că-şi bătuse joc de corpul lui Quintilius Varus. De altă parte, pentru repararea pierderilor suferite de armată s-au luat la întrecere Galiile, Hispania şi Italia, oferind fiecare ce avea la dispoziţie: arme, cai, aur. Lăudîndu-le zelul şi neacceptînd decît arme şi cai pentru război, Germanicus i-a ajutat pe soldaţi din banii lui. Ca să mai aline amintirea înfrîngerii şi prin blîndeţea purtării, vizita răniţii, lăuda faptele fiecăruia, le cerceta rănile, îi încuraja, pe unul dîndu-i speranţe, pe altul trezindu-i dorinţa de glorie; prin vorba ce le-o adresa şi prin grija ce le-o purta, îi lega de el pe toţi şi îi întărea pentru luptă.

72 În acest an s-au decernat însemne triumfale lui Aulus Caecina, Lucius Apronius şi Caius Silius pentru faptele de arme săvîrşite, împreună cu Germanicus. Tiberius a respins titlul de „părinte al patriei", pe care poporul insista să i-l acorde, şi n-a admis, deşi senatul făcuse propunerea, să se depună jurămînt de respectare a hotărîrilor sale, spunînd că totul în viaţa omului e nestatornic; cu cît ar dobîndi mai mult, cu atît e mai în nesiguranţă. Prin asta totuşi nu convingea pe nimeni de sentimentele sale liberale, căci restabilise legea maiestăţii, care la cei vechi avea acelaşi nume, dar privea alte delicte: dacă se atenta la maiestatea poporului roman prin trădarea armatei, prin răzvrătirea plebei şi, în sfîrşit, prin administrarea necinstită a bunurilor publice: se acuzau faptele, vorbele rămîneau nepedepsite. August a fost cel dintîi care, sub aparenţa aplicării acestei legi, a instituit o anchetă asupra unor pamflete infamante, mîniat de îndrăzneala lui Cassius Severus, care defăimase prin scrieri insolente femei şi bărbaţi iluştri. Apoi Tiberius, întrebat

[133] Azi, Weser.

de pretorul[134] Pompeius Macer dacă se cade să primească acţiuni de dare în judecată potrivit legii maiestăţii, a răspuns că legile trebuie aplicate. Pe el îl mai îndîrjeau şi nişte versuri anonime, răspîndite public, asupra cruzimii şi trufiei lui şi despre neînţelegerile cu mama lui.

73 Nu va fi fără rost să amintesc de acuzaţiile încercate mai întîi împotriva lui Falanius şi Rubrius, modeşti cavaleri romani, ca să se vadă de la ce începuturi şi cu ce mare artă a lui Tiberius a pătruns pe nesimţite această molimă funestă, cum apoi a fost potolită şi în cele din urmă a izbucnit cu furie şi a cotropit totul. Pe Falanius, acuzatorul îl învinuia că printre adoratorii lui August, care, formînd un fel de colegii, se adunau în toate casele[135], îl primise pe un oarecare Cassius, un histrion depravat, şi că, vînzîndu-şi grădinile, înstrăinase totodată o statuie a lui August. Lui Rubrius îi aducea drept vină că a profanat, prin călcarea unui jurămînt, divinitatea lui August. Cînd acestea au ajuns la cunoştinţa lui Tiberius, el a scris consulilor „că nu de aceea i s-a decretat tatălui său apoteozarea, ca apoi această onoare să se întoarcă spre pieirea cetăţenilor. Cassius este un histrion care, printre alţii, participase la spectacolele de acest gen pe care mama sa le consacrase memoriei lui August; nu este un act contrar credinţelor religioase că statuile lui, ca şi alte chipuri ale zeilor, sînt incluse în vînzările de grădini şi de case; în ce priveşte călcarea jurămîntului, aceasta ar trebui privită ca o înşelare a lui Iupiter: de insultele aduse zeilor să se îngrijească zeii".

74 Nu mult după aceea, Granius Marcellus, pretorul Bitiniei[136], a fost acuzat de călcarea legii maiestăţii de chiar cvestorul lui[137], Caepio Crispinus, alăturîndu-i-se şi Romanus Hispo. Acest Crispinus a inventat o carieră pe care după aceea nefericirea vremilor şi neruşinarea oamenilor au făcut-o să fie larg practicată. Căci sărac,

---

[134] Pretorul avea atribuţii judiciare.

[135] Este vorba de un cult privat al lui August.

[136] Probabil că Marcus Granius Marcellus era proconsul. În anul 27 a.Chr., August împărţise provinciile imperiului în provincii imperiale, cele în care erau cantonate legiuni şi alte forţe militare, conduse de un legat propretor numit de împărat, şi senatoriale, conduse de un proconsul ales de senat. Bitinia era provincie senatorială.

[137] Magistrat însărcinat cu atribuţii financiare; în provincii, un fel de adjunct al proconsulului sau propretorului.

necunoscut, mereu agitat, insinuîndu-se prin rapoarte secrete în sufletul împăratului şi sporindu-i cruzimea, în curînd puse în primejdie cele mai înalte persoane; cîştigîndu-şi mare trecere în faţa unui singur om şi ura tuturor, el a dat un exemplu, cei ce l-au urmat, ajunşi din săraci bogaţi şi din dispreţuiţi temuţi, au pricinuit pieirea multora şi pînă la urmă pe-a lor. Acum el îl acuza pe Marcellus că spusese la adresa lui Tiberius cuvinte injurioase, învinuire fără scăpare, deoarece acuzatorul alegea din purtările lui Tiberius pe cele mai urîte şi le dădea ca fiind criticate de acela: fiindcă purtările erau reale, vorbele despre ele erau luate drept adevărate. Hispo adăugă că statuia lui Marcellus era aşezată mai sus decît ale Caesarilor şi că altei statui a lui August, tăindu-i-se capul, i-a fost pus în loc cel al lui Tiberius. La aceasta, el s-a aprins într-atît, încît, rupînd tăcerea, a declarat că şi el îşi va da părerea în această cauză, pe faţă şi sub jurămînt, ca şi ceilalţi să fie siliţi să facă la fel. Mai dăinuiau chiar şi atunci cîteva urme ale libertăţii care se stingea. Astfel, Cneius Piso[138] zise: „Al cîtelea la rînd îţi vei rosti părerea, Caesar? Dacă vei fi primul, voi avea după cine să mă iau; dacă după noi toţi, mă tem ca, fără să ştiu, să nu fiu de altă părere." Uluit de aceste cuvinte, cu cît se înfierbîntase mai imprudent, cu atît mai mult căindu-se şi răbdînd, şi-a dat părerea ca acuzatul să fie absolvit de acuzaţiile de călcare a legii maiestăţii. Cea despre concusiune[139] a fost trimisă la instanţa recuperatorilor[140].

75 Nemulţumindu-se cu cauzele care se judecau în senat, Tiberius lua parte la procese, aşezîndu-se într-un colţ al estradei, ca să nu-l facă pe pretor să se ridice de pe scaunul curùl[141]; şi au fost multe cazuri în care hotărîrea s-a dat împotriva intervenţiilor şi recomandărilor celor mari. Dar, în timp ce se lua în seamă dreptatea, libertatea judecătorilor era stînjenită. Senatorul Pius Aurelius, plîngîndu-se că prin construirea unui drum public şi prin tragerea unei conducte de apă i se stricase casa, cerea sprijinul celorlalţi senatori. Cum pretorii tezaurului public se opuneau, i-a venit în

---

[138] Cel de care a fost vorba în I, 13.

[139] Însuşire de bani publici. Procesele de acest fel aveau loc în faţa unui colegiu de trei sau cinci judecători.

[140] Judecători însărcinaţi cu recuperarea şi restituirea banilor şi bunurilor ilegal dobîndite.

[141] Scaun fără spătar, de fildeş şi mai tîrziu de metal, pe picioare în X, rezervat magistraţilor (consuli, cenzori, pretori, edili), cînd exercitau funcţia de judecător.

ajutor Tiberius şi i-a acordat o sumă egală cu preţul casei, doritor să-şi cheltuiască banii într-un chip care să-i facă cinste, virtute pe care a păstrat-o multă vreme, pe cînd la celelalte a renunţat. Lui Propertius Celer, fost pretor, care cerea să i se permită să se retragă din senat din cauza sărăciei[142], i-a dat un milion de sesterţi: se ştia bine că strîmtorarea lui se datora tatălui său. Altora, care încercau acelaşi lucru, le-a impus să-şi justifice motivele în faţa senatului; din dorinţa de severitate, era aspru chiar cînd făcea un bine. Urmarea a fost că ceilalţi au preferat tăcerea şi sărăcia lor mărturisirii şi binefacerii.

76 În acelaşi an, din cauza unor ploi necontenite Tibrul crescînd, inundase locurile joase ale oraşului; cînd s-a retras, a urmat năruirea multor case şi pierderi mari de oameni. De aceea, Asinius Gallus a propus să se consulte cărţile sibiline[143]. Tiberius s-a opus: era tot atîta de ascuns în cele religioase ca şi-n cele profane; le-a încredinţat însă grija de a lua măsuri împotriva revărsării fluviului lui Ateius Capito şi lui Lucius Arruntius. A hotărît ca Ahaia şi Macedonia, care se plîngeau de sarcinile lor, să fie uşurate de conducerea proconsulară şi să treacă sub conducerea împăratului[144]. Drusus prezidase spectacolele de gladiatori oferite de Tiberius în numele fratelui său, Germanicus, şi al lui, ca unul care era foarte bucuros de vărsare de sînge, măcar şi ieftin, lucru de care poporul s-a înfricoşat; se zicea că şi tatăl său[145] îl mustrase. Motivul pentru care acesta nu participase la spectacol era interpretat în mod diferit: unii ziceau că din silă de mulţime, alţii, din cauza firii lui morocănoase şi de teama unei comparaţii, fiindcă August era voios să

---

[142] După o dispoziţie a lui August, averea unui senator trebuia să fie de cel puţin un milion de sesterţi.

[143] Cărţile sibiline (*Libri Sibyllini*) erau o mare colecţie de texte oraculare obscure, pe care, după legendă, regele Tarquinius Superbus le primise de la Sibylla de la Cumae. Ele se consultau în cazuri de calamităţi naturale sau cînd statul se afla în primejdie. Erau păstrate într-un templu pe Capitoliu; au fost distruse de un incendiu, în anul 83 a.Chr. Senatul le-a reconstituit în anul 76 a.Chr. după alte oracole, orientale. Sub August, s-a revizuit colecţia, şi textul definitiv a fost depus în templul lui Apollo de pe Palatin. Un colegiu sucerdotal (*XV viri sacris faciundis*) îl avea în pază şi numai acesta îl consulta, în situaţii critice.

[144] Ahaia şi Macedonia erau provincii senatoriale; conduse de proconsuli care se schimbau des şi voiau să se îmbogăţească în scurtul timp al funcţiei lor, erau mai apăsate de nevoi decît cele imperiale.

[145] Tiberius.

ia parte la ele. N-aş crede că dăduse astfel fiului său prilejul să-şi arate cruzimea şi să stîrnească duşmănia poporului, deşi s-a spus şi asta.

77 De altă parte, dezordinile la teatru, începute cu un an înainte, s-au dezlănţuit, fiind ucişi nu numai oameni de rînd, dar şi soldaţi şi un centurion, iar un tribun al cohortei pretoriene[146] fiind rănit, în timp ce-i apărau pe magistraţi de ocările mulţimii şi căutau să potolească scandalul. S-a discutat despre aceste tulburări în senat, şi unii propuneau ca pretorilor să li se dea dreptul să-i pedepsească pe actori bătîndu-i cu vergile. Haterius Agrippa, tribunul poporului, s-a opus şi a fost dojenit de Asinius Callus în cuvîntarea lui. Tiberius n-a scos o vorbă: oferea senatului acest simulacru de libertate. Împotrivirea tribunului a prevalat totuşi pentru că divinul August spusese odată că actorii nu pot fi bătuţi cu vergile, iar Tiberius nu-şi permitea să încalce vorbele acestuia. S-au luat multe măsuri privind limitarea plăţii actorilor şi împotriva dezmăţului susţinătorilor lor[147], dintre acestea cele mai însemnate au fost: ca un senator să n-aibă voie să intre în casele comedianţilor, cavalerii să nu se strîngă în jurul lor cînd ies în public, să nu asiste nimeni la spectacolele lor altundeva decît la teatru, iar pretorii să aibă dreptul de a pedepsi cu exilul excesele spectatorilor.

78 La cererea spaniolilor, s-a permis înălţarea unui templu închinat lui August în colonia taraconeză[148], şi faptul a fost dat ca exemplu tuturor provinciilor. Poporul cerînd să fie scutit de impozitul de unul la sută asupra vînzărilor, instituit după războaiele civile, Tiberius a răspuns printr-un edict că tezaurul militar se sprijină pe acel venit şi totodată că statul nu poate să suporte sarcinile lui decît dacă veteranii sînt concediaţi în al douăzecilea an de serviciu. Astfel, măsurile rău chibzuite, luate în timpul ultimei revolte, prin care soldaţii obţinuseră cu forţa sfîrşitul serviciului lor la şaisprezece ani, au fost abolite[149].

---

[146] Comandantul pretorienilor care asigurau liniştea la spectacole.

[147] Suporterii plătiţi.

[148] Cît timp fusese în viaţă, August se opusese să i se ridice temple, acceptase doar să fie onorat printr-un cult privat (asemănător cu cel al zeilor penaţi) şi să i se ridice temple doar în provinciile orientale, asociind la numele lui şi numele Romei. Este prima dată cînd o colonie occidentală, cea din Tarraco (azi, Tarragona, în Spania), obţine această concesie, urmată repede şi de alte provincii.

[149] Concesie făcută soldaţilor de către Germanicus; v. I, 56.

79 S-a discutat apoi în senat în urma raportului lui Arruntius şi Ateius, dacă, spre a împiedica revărsările Tibrului, să se abată cursul apelor şi lacurile datorită cărora se umflă, şi au fost ascultate delegaţiile municipiilor şi ale coloniilor. Florentinii cereau ca rîul Claris[150] să nu fie abătut din matca lui obişnuită şi derivat în Arnus, căci aceasta ar fi pentru ei un dezastru. Interamnaţii au adus motive asemănătoare: cele mai rodnice cîmpii ale Italiei, ziceau ei, se vor prăpădi, dacă rîul Nar — căci aceasta era intenţia —, împărţit în rîuşoare, le va acoperi de mlaştini. Pe deasupra, reatinii nu se sfiau să declare că se opun ca lacului Velin să i se închidă vărsarea în Nar, căci astfel ar inunda locurile din jurul lui; natura s-a îngrijit foarte bine de nevoile oamenilor; ea a dat fluviilor gurile lor, cursul lor, o obîrşie, de asemenea, un capăt; trebuie să se aibă în vedere şi credinţele religioase ale aliaţilor, care au închinat apelor din ţinutul lor ceremonii religioase, dumbrăvi sfinte şi altare; nici chiar Tibrul n-ar dori să curgă mai puţin falnic, lipsit fiind de rîurile vecine. Fie rugăminţile coloniilor, fie greutatea lucrărilor de executat, fie credinţele religioase au făcut să se aprobe părerea lui Cneus Piso, care spusese că nu trebuie să se schimbe nimic.

80 Lui Poppaeus Sabinus[151] i se prelungeşte şefia provinciei Moesia, adăugîndu-se la aceasta Achaia şi Macedonia. Căci, între altele, Tiberius avea obiceiul de a menţine în funcţii pe mulţi pînă la sfîrşitul vieţii, în aceleaşi posturi de comandă a armatelor sau la conducerea provinciilor. Motivele transmise nouă diferă: unii spun că, din sila de a-şi face griji noi, păstra neschimbate cele hotărîte; alţii, că din invidie, ca să nu fie prea mulţi cei care să se bucure; sînt unii care cred că, pe cît de subtilă îi era mintea, pe atît de greu lua o hotărîre. Căci nu căuta la calităţile eminente, dar, iarăşi, ura viciile: din partea celor prea valoroşi se temea de o primejdie pentru el, din partea celor prea răi, de scandal public. Din cauza acestei şovăieli, ajunsese pînă la urmă să încredinţeze provincii de condus unora cărora n-avea să le permită să iasă din Roma.

---

[150] Claris, afluent al Tibrului; Arnus, azi Arno; interamnaţii, locuitorii oraşului Interamnum în Umbria (azi, Terni); Nar, afluent al Tibrului, azi Nera; reatinii, locuitorii din Reate (azi, Rieti), în ţara sabină.

[151] Caius Poppaeus Sabinus, consul în anul 9 p.Chr., legat al celor două Moesii în perioada anilor 12–35 p.Chr., bunicul dinspre mamă al faimoasei Poppaea, viitoarea soţie a împăratului Nero.

81 Despre comiţiile consulare[152], care au avut loc atunci pentru prima oară de cînd conducea el, cu greu aş putea afirma ceva: atît de diferite sînt ştirile, nu numai în operele istoricilor, dar şi în alocuţiunile lui. Uneori, trecînd sub tăcere numele candidaţilor, vorbea doar de originea fiecăruia, despre viaţa şi campaniile lui militare; altădată, omiţînd chiar şi aceste indicaţii şi îndemnînd candidaţii să nu tulbure alegerile făcîndu-şi propagandă, a promis că de asta se va ocupa el.

De cele mai multe ori, a vorbit doar de aceia care îi declaraseră că vor să candideze şi pe-ale căror nume le-ar fi încredinţat consulilor; pot şi alţii să se declare, dacă se bizuie pe trecerea şi meritele lor: vorbe frumoase în formă, dar goale sau înşelătoare; cu cît erau mai acoperite sub aparenţa de libertate, cu atît aveau să ducă la o mai grea sclavie.

---

[152] Alegerile consulare aveau loc vara; candidaţii aleşi intrau în funcţie la 1 ianuarie următor.

Cartea a II-a

1 Sub consulatul lui Sisena Statilius Taurus şi al lui Lacius Libo[1], regatele Orientului şi provinciile romane[2] au fost agitate de tulburări, începutul făcîndu-l parţii[3], care dispreţuiau, socotindu-l străin, pe regele lor cerut de la Roma şi acceptat de ei, deşi acesta era din neamul Arsacizilor[4]. Este vorba de Vonones[5], dat ca ostatic

---

[1] Anul 16 p.Chr.

[2] Regatele Orientului la care se referă Tacitus sînt regatul parţilor şi al Armeniei; acesta din urmă se învecina cu provinciile romane Asia, Galatia, Bitinia şi Pont.

[3] Parţii: un trib iranian care s-a instalat sub conducerea căpeteniei lor Arsakes în regiunea de la sudul Mării Caspice, Parthyene. Supuşi unor diferite stăpîniri, parţii au devenit independenţi şi au constituit un regat condus de dinastia Arsacizilor. Puterea lor a crescut, şi sub Mithridates I (178–138 a.Chr.) şi-au extins stăpînirea asupra Mesopotamiei. În timpul lui Mithridates II (anii 123–87 a.Chr.), au intrat în contact cu romanii; frontiera dintre parţi şi romani s-a stabilit pe Eufrat, iar Mithridates a primit titlul de „amic al poporului roman". Dar tendinţa regilor parţi de a revendica întreaga moştenire a perşilor a dus la un lung conflict cu romanii. În timpul lui August, au recunoscut supremaţia romană şi au acceptat ca acesta să-l numească pe regele lor.

[4] Armenia, regiune în nord-estul Asiei Mici, între Pontul Euxin şi Marea Caspică, ocupată în secolul al VII-lea a.Chr. de populaţia indo-europeană a armenilor. Între secolele al VI-lea—al IV-lea, au constituit o satrapie a perşilor. Cucerită în anul 331 a.Chr. de Alexandru cel Mare, a rămas apoi sub dominaţia regilor seleucizi. Antiochos III (cel Mare) a împărţit-o în anul 211 a.Chr. în Armenia Mare la est de Eufrat şi Armenia Mică la vest de Eufrat. Regatul Armeniei atinge apogeul în timpul lui Tigranes II (anii 95–59), care, aliat cu Mithridates VI, regele Pontului, anexează nordul Mesopotamiei, regatul Siriei şi Fenicia; înfrînt de romani, renunţă la cuceriri, devenind stat clientelar roman. Teritoriul său a fost teatrul multor lupte între romani şi parţi; aceştia voiau să pună pe tronul Armeniei un Arsacid. În fine, romanii au acceptat ca tronul Armeniei să fie ocupat de un principe part, dar cu statut de rege clientelar al Romei.

[5] Vonones a ajuns rege al parţilor în anul 16 a.Chr. A fost repede detronat şi a devenit rege al Armeniei, dar, izgonit şi de aici, a fost relegat de Germanicus în Cilicia; în anul 19 p.Chr., fugind de acolo, a fost prins şi ucis.

lui August de către Phraates[6]. Căci Phraates, deşi respinsese armatele şi generalii romani, îşi îndreptase toate omagiile de veneraţie către August şi, pentru întărirea prieteniei, îi trimisese o parte din copiii lui, nu atît pentru că se temea de noi, cît fiindcă nu avea încredere în oamenii lui.

2 După moartea lui Phraates şi a regilor ce i-au urmat[7], din cauza vărsărilor de sînge din ţara lor, au venit la Roma soli de-ai fruntaşilor parţilor, ca să-l cheme acasă pe Vonones, cel mai mare dintre copiii lui. August a socotit aceasta ca un lucru de mare fală pentru el şi l-a încărcat pe tînăr de daruri. Barbarii l-au primit bucuroşi, cum sînt ei aproape totdeauna la schimbarea domniilor. Apoi i-a cuprins ruşinea: „Parţii s-au păcătoşit, ziceau ei; au cerut rege din altă lume, corupt de toate năravurile duşmanilor; acum tronul arsacizilor este socotit şi atribuit ca o funcţie de conducere a provinciilor romane. Unde este gloria de altădată a celor ce-l ucideau pe Crassus şi-l izgoneau pe Antonius, dacă asupra parţilor domneşte un serv de-al lui August, care a îndurat atîţia ani sclavia? Vonones însuşi, înstrăinat de datinile strămoşilor, ieşind rar la vînătoare şi nepreocupîndu-se de cai, aţîţa şi mai mult indignarea lor; de cîte ori străbătea oraşele, era purtat în lectică şi arăta dispreţ faţă de ospeţele din ţara lor. Grecii care-l însoţeau erau luaţi în rîs şi tot astfel obiceiul de-a închide şi pecetlui cele mai neînsemnate lucruri. Dar intrarea la el era uşoară, avea o fire blîndă, prevenitoare, calităţi necunoscute parţilor, care le socoteau năravuri noi, străine; şi fiindcă erau străine de obiceiurile lor, urau deopotrivă şi defectele lui, şi calităţile.

3 Ca urmare, îl cheamă în locul lui pe Artabanus[8], crescut la dahi; acesta, respins la prima ciocnire, îşi reface forţele şi pune

[6] Phraates IV, din dinastia Arsacizilor, a ajuns la tron după asasinarea tatălui său, în anul 37 a.Chr. Relaţiile lui cu romanii n-au fost bune la început. Marcus Antonius, care pătrunsese cu armatele în Parţia, a fost învins în anul 36 a.Chr. Apoi ele s-au îmbunătăţit, şi Phraates i-a restituit lui August (anul 20 a.Chr.) steagurile capturate lui Crassus după înfrîngerea romanilor la Carrae (anul 53 a.Chr.). Ca să întărească şi mai mult pacea cu romanii, a trimis la Roma ca ostateci patru din fiii lui, între care şi Vonones. A fost ucis în anul 2 a.Chr. de unul dintre fii, Phraataces.

[7] După moartea lui Phraates, a urcat la tron Phraates V, ucis şi el în anul 4 p.Chr., apoi, pentru cîteva luni, Orodes II, şi el asasinat şi înlocuit cu Vonones.

[8] Artabanus III a avut o lungă domnie (anii 10-40 p.Chr.); fusese crescut la dahi, trib scitic de pe coasta sud-orientală a Mării Caspice.

mîna pe domnie. Vonones, învins, şi-a găsit refugiul în Armenia, care, pe atunci, neavînd rege şi oscilînd între regatul parţilor şi puterea romană, n-avea încredere în noi din cauza crimei lui Antonius, care, ademenindu-l pe Artavasdes[9], regele armenilor, prefăcîndu-se a-i fi prieten şi punîndu-l apoi în lanţuri, pînă la urmă-l ucise. Fiul acestuia, Artaxias, amintindu-şi de tatăl său şi fiind pornit contra noastră, s-a apărat cu ajutorul arsacizilor şi pe el, şi regatul lui. Artaxias, fiind omorît prin trădarea unor inşi din preajma lui, armenilor le-a fost dat de către August ca rege Tigranes[10], instalat la domnie de Tiberius Nero. Dar domnia lui Tigranes n-a durat mult, şi nici cea a copiilor lui[11], deşi aceştia, după obiceiul barbar, se însoţeau frate cu soră, căsătorindu-se între ei şi domnind împreună.

4 Apoi, din ordinul lui August a fost impus ca rege Artavasdes, după aceea scos din domnie, nu fără grele pierderi din partea noastră. Atunci, pentru pacificarea Armeniei a fost ales Caius Caesar[12]. Acesta, după voia armenilor, l-a pus la domnie pe Ariobarzanes, ca origine din neamul mezilor, om cu un fizic impunător şi cu un caracter frumos. Dar Ariobarzanes pierind de o moarte întîmplătoare, armenii nu i-au suportat pe urmaşii lui; după ce au făcut o încercare dînd domnia unei femei numite Erato şi după izgonirea în scurt timp a acesteia, nehotărîţi şi dezbinaţi, mai mult fără stăpîn decît liberi, l-au primit la domnie pe fugarul Vonones. Dar cînd Artabanus începu să-l ameninţe, el negăsind decît prea puţin sprijin la armeni sau, dacă ar fi fost apărat prin forţele noastre, trebuia ca noi să pornim la război cu parţii, guvernatorul Siriei, Creticus Silanus[13], chemîndu-l la el, îl puse sub pază, lăsîndu-i fastul şi numele de rege. Cum s-a străduit Vonones să scape de această bătaie de joc, vom spune la locul cuvenit.

---

[9] Artavasdes, urmaşul lui Tigranes I la tronul Armeniei Mari, în anul 54 a.Chr. aliat cu romanii în campania lui Crassus, îi trădase trecînd repede în tabăra parţilor. Revenind după 20 de ani la o alianţă cu romanii, Marcus Antonius îl puse în lanţuri şi-l purtă în triumful lui la Alexandria; la îndemnul Cleopatrei, îl ucise în anul 31 a.Chr.

[10] Tigranes II, fiul lui Artavasdes şi fratele lui Artaxias, a fost adus la domnie în anul 20 a.Chr. de Tiberius Nero, cu consimţămîntul lui August.

[11] Tigranes III şi Erato, sora lui.

[12] Caius Caesar, fiul lui Vipsanius Agrippa şi al Iuliei, îl pusese pe tron în timpul expediţiei sale în Armenia pe Ariobarzanes (anul 1 a.Chr.).

[13] Fusese consul în anul 7 a.Chr. şi apoi legat al Siriei, cînd a fost înlocuit cu Cneus Piso; era înrudit cu Germanicus.

5 De altminteri, lui Tiberius nu i-a părut prea rău că treburile în Orient se încurcă; în acest chip, putea să-l despartă pe Germanicus de legiunile lui obişnuite şi, punîndu-l la conducerea unor noi provincii, să-l expună perfidiei şi întîmplărilor soartei. Dar acela, cu cît simpatiile soldaţilor faţă de el erau mai vii şi aversiunea unchiului său mai hotărîtă, cu atît mai mult, preocupat de grăbirea victoriei, medita la planurile de luptă şi se gîndea la tot ce, în cei trei ani de cînd ducea războiul, îi ieşise rău sau bine. În lupte regulate şi pe teren deschis germanii sînt puşi pe fugă; ceea ce îi ajută sînt pădurile, mlaştinile, verile scurte şi iernile timpurii; soldaţii săi sînt stînjeniţi nu atît de răni, cît de lungimea marşurilor şi de pierderea armelor; Galiile sînt stoarse, tot furnizîndu-le cai; un convoi lung de bagaje poate uşor cădea în curse şi e greu de apărat. În schimb, dacă ar porni pe mare, luarea în stăpînire a ţărmului le-ar fi uşoară, iar duşmanilor necunoscută; totodată, războiul ar începe mai devreme; legiunile şi proviziile ar putea fi transportate în acelaşi timp; călăreţii şi caii vor ajunge nevătămaţi în mijlocul Germaniei prin gurile şi albiile fluviilor.

6 Aşadar, acesta e scopul spre care tinde, trimiţîndu-i să facă recensămîntul Galiilor[14] pe Publius Vitellius şi pe Caius Antius; Silius, Anteius şi Caecina[15] sînt însărcinaţi cu construirea unei flote. Au socotit că o mie de corăbii sînt de ajuns şi au grăbit executarea lor: unele scurte, cu pupa şi prora înguste şi cu pîntecele larg, ca să reziste mai uşor valurilor; altele cu carena plană, ca să se poată opri în nisip fără primejdie; mai multe avînd cîte o cîrmă şi în faţă, şi în spate, pentru ca, schimbînd direcţia de vîslire, să poată acosta într-o parte sau alta; multe din ele aveau punţi pe care să fie purtate maşinile de război şi totodată să servească la transportul cailor sau al proviziilor; toate, uşor de condus cu pînzele şi iuţi prin vîslele lor, apăreau prin elanul soldaţilor şi mai impunătoare, şi mai înfricoşătoare. Insula batavilor[16] fusese fixată dinainte ca loc de întîlnire, fiind potrivită, din pricina uşurinţei de acostare, şi

---

[14] Germanicus întrerupsese acest recensămînt ca să potolească revolta legiunilor în anul 14 p.Chr.

[15] Caius Silius era legatul propretor al Germaniei superioare, iar Aulus Caecina, legatul Germaniei inferioare; Anteius nu este amintit vreundeva.

[16] Batavii, neam germanic, ocupau o insulă foarte aproape de Marea Nordului, formată între cursul vechi al Rinului şi Vahalis (azi, Waal).

la primirea trupelor, şi la mutarea războiului în altă parte. Căci Rinul, care curge neîntrerupt, înconjurînd doar cîteva insule mici, la începutul ţinutului batavilor se desparte, s-ar zice, în două fluvii, păstrînd în partea unde curge de-a lungul Germaniei numele şi repeziciunea cursului său şi vărsîndu-se în Ocean; în partea dinspre malul galic, este mai lat şi curge mai liniştit (schimbîndu-i numele, oamenii locului îi zic Vahalis) şi apoi îşi schimbă şi acest nume cu cel de fluviul Mosa[17] şi se varsă prin gurile foarte largi ale acestuia în acelaşi Ocean.

7 Dar Caesar, pînă să se adune la un loc navele, ordonă ca Silius să facă o incursiune cu trupe uşor înarmate în ţinutul chattilor[18]; el însuşi, aflînd că fortăreaţa de pe ţărmul fluviului Lupia[19] este asediată, a pornit într-acolo cu şase legiuni. Silius, din cauza unor ploi neaşteptate, n-a făcut altceva decît că a luat o mică pradă şi le-a prins pe soţia şi pe fata lui Arpus, conducătorul chattilor; nici Germanicus n-a putut să dea lupta cu asediatorii, care, la vestea sosirii lui, s-au risipit; dărîmaseră totuşi mormîntul ridicat de curînd legiunilor lui Varus şi vechiul altar consacrat lui Drusus. Germanicus a reconstruit altarul şi a defilat el însuşi cu legiunile în jurul lui, în amintirea tatălui său; mormîntul, a crezut potrivit să nu-l mai înalţe. A întărit apoi tot ţinutul dintre fortul Aliso şi Rin cu noi fortificaţii şi parapete.

8 Între timp, flota sosise. După ce Germanicus a trimis înainte proviziile şi a distribuit navele legiunilor şi aliaţilor, intrînd pe canalul care poartă numele de „Canalul drusian" şi rugîndu-se tatălui său, Drusus, ca, bucuros şi împăcat, prin exemplul lui şi prin amintirea planurilor şi operaţiilor sale, să-l ajute şi pe el, care îndrăzneşte să meargă pe aceleaşi urme, străbate lacurile şi apele Oceanului, navigînd cu bine pînă la fluviul Amisia[20]. Flota a fost lăsată la gura Amisiei, de-a stînga fluviului; a fost o greşeală că, avînd intenţia să meargă în ţinuturile din dreapta, nu şi-a debarcat soldaţii pe malul de dincolo; astfel s-au pierdut mai multe zile cu construirea unui pod. Cavaleria şi legiunile au trecut primele estuare fără nici o grijă, căci apele nu începuseră să crească; dar ariergarda tru-

[17] Azi, Meuse.
[18] V. I, 55, nota 109.
[19] Azi, Lippe.
[20] Azi, Ems.

pelor auxiliare şi batavii care făceau parte din ea, sărind în apă şi vrînd să-şi arate îndemînarea de înotători, au fost aruncaţi de valuri şi unii înghiţiţi. Pe cînd Germanicus trasa terenul de construire a taberei, se anunţă trădarea, în spatele lui, a angrivarilor[21]. Stertinius[22], trimis îndată cu cavalerie şi trupe uşor înarmate, a răzbunat perfidia prin foc şi prin masacre.

9 Între romani şi cherusci curgea fluviul Visurgis. Pe malul acestuia, apărură Arminius şi ceilalţi fruntaşi, întrebînd dacă Caesar[23] sosise; după ce i s-a răspuns că este acolo, l-a rugat să-i permită o vorbă cu fratele său. Acesta slujea în armata romană şi era numit Flavus[24], binecunoscut prin fidelitatea lui; de altminteri, cu cîţiva ani mai înainte, îşi pierduse un ochi într-o luptă sub comanda lui Tiberius. Dîndu-i-se permisiunea şi înaintînd, este salutat de Arminius; acesta, îndepărtînd din jurul lui însoţitorii, cere ca şi arcaşii aşezaţi pe malul nostru să se retragă şi, după ce şi aceştia s-au îndepărtat, îl întreabă de unde acea sluţire a feţei lui. După ce acesta i-a indicat locul şi lupta, Arminius întreabă ce răsplată a primit. Flavus îi spuse că solda i s-a mărit, că a primit un colan, o coroană şi alte recompense militare; Arminius şi-a bătut joc de preţul ieftin al sclaviei.

10 Apoi încep să discute, de pe poziţii contrare: Flavus amintind de măreţia Romei, de forţele lui Caesar şi adăugînd că pe învinşi îi aşteaptă pedepse grele, dar că cei ce se supun au parte de clemenţă, că nici soţia lui, nici fiul lui nu sînt trataţi ca duşmani; Arminius, vorbindu-i de datoria faţă de patrie, de libertatea moştenită din strămoşi, de zeii lor proprii, de mama lor care se alătură rugăminţilor lui, cerîndu-i să nu prefere să-şi părăsească şi să-şi trădeze rudele de sînge, celelalte rubedenii şi tot neamul lui, decît să le fie comandant. Puţin cîte puţin ajunseră la insulte; n-ar fi fost opriţi să se încaiere nici de fluviul dintre ei, dacă Stertinius, venind în goana mare, nu l-ar fi ţinut în loc pe Flavus, care clocotea de mînie şi-şi cerea armele şi calul. Pe malul dimpotrivă se vedea Arminius, amenînţînd şi chemîndu-ne la luptă; căci în vorbele lui

---

[21] Angrivarii locuiau pe ambele maluri ale fluviului Visurgis (Weser), la nord de cherusci şi la sud de chauci.

[22] Lucius Stertinius: v. I, 60.

[23] Germanicus.

[24] Numele roman al fratelui lui Arminius, în latină, „Blondul".

arunca multe cuvinte în latineşte, ca unul care servise în castrele romane ca şef al celor din neamul lui.

11 A doua zi, armata germanilor a apărut în linie de bătaie dincolo de Visurgis. Germanicus, socotind că nu se cade unui comandant să pună în primejdie legiunile fără să fi făcut poduri şi orînduit posturi, şi-a trecut dincolo cavaleria prin vad. Comanda o aveau Stertinius şi Æmilius, unul dintre primipilari, care au pătruns prin puncte depărtate între ele, ca să răsfire forţele duşmanilor. Chariovalda, şeful batavilor, s-a repezit unde era fluviul mai repede. Cheruscii, prefăcîndu-se că fug, l-au atras într-o cîmpie înconjurată de înălţimi împădurite; apoi, apărînd din nou şi adunîndu-se din toate părţile, îi resping pe cei ce le rezistă, îi urmăresc pe cei ce se retrag, o parte atacîndu-i pe cei ce se strînseseră în cerc, iar alţii risipindu-i de departe. Chariovalda, după ce-a susţinut mult timp atacul sălbatic al duşmanilor, îndemnîndu-şi oamenii să spargă în rînduri strînse cetele ce năvăleau, iar el însuşi năpustindu-se unde gloata era mai mare, copleşit de ploaia de săgeţi şi calul fiind ucis sub el, cade mort; tot aşa, în jurul lui, mulţi dintre fruntaşii batavilor; pe ceilalţi i-au salvat vitejia lor sau călăreţii lui Stertinius şi ai lui Æmilius, veniţi în ajutor.

12 Caesar, trecînd fluviul Visurgis, a aflat de la un transfug că Arminius şi-a ales locul de luptă, că şi alte neamuri s-au adunat în pădurea consacrată lui Hercule şi că vor îndrăzni să dea un asalt de noapte asupra taberelor romane. S-a dat crezare informaţiei fugarului; de fapt, se şi vedeau focuri, iar iscoadele noastre, strecurîndu-se mai aproape, au raportat că se aude nechezat de cai şi huietul unui convoi nesfîrşit deplasîndu-se în dezordine. Aşadar, Germanicus, socotind că, în preajma ceasului decisiv al sorţii războiului, trebuie să cerceteze sentimentele soldaţilor, se frămînta întrebîndu-se cum le-ar putea cunoaşte cu adevărat. Tribunii şi centurionii, îşi zicea, îi aduc veşti mai mult bucuroase decît întemeiate, firea liberţilor este slugarnică, prietenii sînt înclinaţi spre linguşire; dacă ar convoca o adunare, ce ar spune unii ar aplauda ceilalţi. El trebuie să le pătrundă adînc gîndurile cînd îşi rostesc la mesele lor soldăţeşti, aflîndu-se între ei şi nesupravegheaţi, speranţa sau frica.

13 După lăsarea nopţii, ieşind din augural[25] pe o cale ascunsă, necunoscută santinelelor, însoţit de un singur om şi-avînd pe umeri

[25] Locul din apropierea cortului comandantului, unde se luau auspiciile.

o blană de animal sălbatic, porneşte pe drumurile castrelor, se opreşte în faţa corturilor şi se bucură de ce aude vorbindu-se despre el: unul laudă nobleţea generalului, altul înfăţişarea lui aleasă, cei mai mulţi răbdarea, amabilitatea, acelaşi fel de-a fi la treburi serioase şi la glume, şi declară că ei trebuie să-şi arate recunoştinţa în luptă şi totodată să jertfească răzbunării şi gloriei lui pe duşmanii perfizi, violatori ai păcii. În vremea aceasta, unul dintre duşmani, care cunoştea limba latină, împingîndu-şi calul către întăritura noastră, promite în gura mare, în numele lui Arminius, că cei ce vor dezerta la ei vor căpăta neveste, pămînt şi cîte o sută de sesterţi pe zi pe toată durata războiului. Această jignire a sporit mînia legiunilor: „Să se facă ziuă şi să se dea lupta; soldaţii îşi vor lua ei singuri ogoarele germanilor şi le vor răpi nevestele; primesc prevestirea şi-şi hotărăsc drept pradă femeile şi banii duşmanilor." Pe la veghea a treia[26], germanii porniră la asalt, fără s-arunce o săgeată după ce văzură în faţa întăriturilor noastre desele cohorte şi se încredinţară că nimic nu era lăsat la voia întîmplării.

14 În aceeaşi noapte, Germanicus a avut un vis frumos; se făcea că aducea o jertfă şi, toga pretextă[27] fiindu-i stropită de sîngele victimei, primea alta, mai frumoasă, din mîna Augustei, bunica lui[28]. Încurajat de prevestire şi auspiciile confirmînd-o, convoacă adunarea soldaţilor şi le expune măsurile prevăzute de el în vederea luptei apropiate. Nu numai cîmpiile, zicea, sînt bune de luptă pentru soldaţii romani, ci, socotind bine, atît pădurile, cît şi înălţimile împădurite; căci scuturile imense ale barbarilor şi suliţele lor foarte mari nu se pot folosi, printre trunchiuri de copaci şi tufişuri răsărite din pămînt, la fel de bine ca lăncile, spadele şi platoşele strînse bine pe corp. Să-şi îndesească loviturile, să caute să-l lovească pe duşman la faţă cu vîrful spadei: germanul nu are nici platoşă, nici coif, şi nici chiar scuturi cu întăriturile de fier sau de piele, ci nişte împletituri de răchită sau nişte scînduri subţiri cu desene în culori; cei din prima linie, de bine, de rău, au suliţe, ceilalţi însă au doar nişte ţepuşe arse la vîrf sau scurte. Iar trupul lor, pe cît e de fioros la vedere şi de rezistent la un atac scurt, pe atît nu poate suferi

---

[26] Între miezul nopţii şi ora 3.

[27] Toga pretextă, albă şi tivită cu o bandă purpurie, nu era numai toga copiilor de familie de pînă la 15-16 ani, ci şi a persoanelor care săvîrşeau un act religios (pretori, consuli, preoţi).

[28] Livia, mama lui Drusus şi a lui Tiberius.

rănile; fără ruşine de mişelia lor, şi fără să le pese de şefi, dau înapoi şi-o iau la fugă, fricoşi cînd dau de greu, iar cînd au succes nu mai ţin seama de nici o lege divină sau omenească. Dacă, sătui de-atîtea drumuri şi de mare, vor să le pună capăt, această bătălie le dă tocmai prilejul; mai aproape de ei este Alba[29] decît Rinul; iar după asta nu va mai fi război, dacă îl vor ajuta pe el, care calcă pe urmele tatălui şi unchiului său[30], să pună piciorul, biruitor, pe aceleaşi ţinuturi.

15 Cuvîntarea generalului înflăcără soldaţii şi se dădu semnalul luptei. Nici Arminius, nici ceilalţi fruntaşi ai germanilor nu încetau să declare, fiecare oamenilor lor, că aceştia sînt romanii cei mai iuţi la fugă din armata lui Varus, care, ca să scape de război, s-au apucat de revolte; dintre aceştia, unii opun duşmanilor, a doua oară îndîrjiţi, şi zeilor mîniaţi spatele lor plin de răni, iar alţii trupurile frînte de valuri şi furtuni, fără nici o speranţă de succes. Au recurs la flotă şi la pustietăţile Oceanului, ca nimeni să nu le iasă în cale la venire şi nici să-i urmărească, după ce-or fi respinşi; dar, cînd se vor încăiera corp la corp, zadarnic le va fi învinşilor ajutorul vînturilor şi vîslelor. Să-şi aducă aminte de lăcomia romanilor, de cruzimea şi de trufia lor. Ce altceva le mai rămîne germanilor decît să îşi păstreze libertatea sau să moară, înainte de a ajunge sclavi?

16 Astfel înflăcăraţi şi cerînd lupta, coboară pe o cîmpie numită Idistavisus. Aceasta, aşezată la mijloc între Visurgis şi nişte dealuri, se lărgeşte sau se strîmtează inegal, după cum malurile fluviului se retrag sau ridicăturile munţilor le rezistă. În spatele ei, se ridica o pădure cu ramurile copacilor înalte şi pămînt gol între trunchiurile lor. Armata barbarilor ocupă cîmpul şi poalele pădurilor: numai cheruscii s-au aşezat pe înălţimi, ca să năvălească de sus asupra romanilor în luptă. Armata noastră porni în această ordine: în frunte, auxiliarii gali şi germani şi după ei arcaşii pedeştri; apoi patru legiuni şi, împreună cu două cohorte pretoriene, Caesar şi cavaleria de elită; în sfîrşit, tot atîtea alte legiuni, trupe uşor înarmate cu arcaşi călări şi celelalte cohorte ale aliaţilor. Soldaţii erau atenţi şi pregătiţi, ca ordinea de marş să se păstreze şi în luptă.

---

[29] Azi, Elba.

[30] Ale lui Drusus şi ale lui Tiberius, învingători în trecut prin aceste locuri.

17 Văzînd gloatele cheruscilor care, cu firea lor nestăpînită, săriseră la luptă, Germanicus porunceşte ca cei mai straşnici călăreţi să-i atace dintr-o parte, iar Stertinius, cu celelalte escadroane, să-i înconjoare şi să-i lovească de la spate; el însuşi, zicea, va fi lîngă ei la momentul potrivit. În vremea asta — o întîmplare de cel mai bun augur —, opt acvile ce se vedeau îndreptîndu-se spre păduri şi intrînd în ele au atras atenţia generalului. El strigă soldaţilor să pornească şi să urmeze păsările romane, divinităţile proprii ale legiunilor. Pedestraşii pornesc la atac şi totodată călăreţii, trimişi mai dinainte, împing ariergarda şi flancurile. Şi — lucru extraordinar — două coloane ale duşmanilor, fugind în sens contrar, se năpusteau: cei care stătuseră ascunşi în păduri spre locurile deschise, şi cei care se aşezaseră pe cîmpuri spre pădure. La mijloc între ei erau, alungaţi de pe coline, cheruscii; în mijlocul lor, se vedea Arminius, care, cu mîna, cu glasul şi arătîndu-şi rana, încerca să susţină lupta. Se aruncase asupra arcaşilor şi era gata să le spargă rîndurile, dacă cohortele de reţi, de vindelici[31] şi gali nu i-ar fi opus stindardele lor. Printr-o sforţare a lui şi prin avîntul calului, a străbătut mai departe, mînjit pe faţă cu propriul sînge, ca să nu fie recunoscut. Unii spun că, reperat de către chauci, care slujeau în trupele auxiliare romane, a fost lăsat să scape. Vitejia lui, sau aceeaşi înşelăciune, l-a făcut scăpat şi pe Inguiomerus[32]; ceilalţi au fost peste tot măcelăriţi. Pe mulţi dintre cei care au încercat să treacă înot fluviul Visurgis, săgeţile aruncate asupra lor sau curentul apei şi pînă la urmă îngrămădeala celor ce se năpusteau şi malurile care se prăvăleau i-au acoperit, afundîndu-i. Unii, printr-o fugă ruşinoasă, urcîndu-se în vîrful copacilor şi ascunzîndu-se printre ramuri, erau străpunşi în batjocură de arcaşii aduşi în acest scop; pe alţii i-au strivit copacii doborîţi.

18 A fost o victorie mare, iar pentru noi fără vărsare de sînge. De la al cincilea ceas al zilei şi pînă noaptea, duşmanii ucişi au umplut cu leşurile şi armele lor o întindere de zece mii de paşi[33]; printre prăzile luate de la ei s-au găsit cătuşe pe care le aduseseră pentru romani, fiind siguri de victorie. Pe locul de luptă, armata l-a proclamat pe Tiberius „imperator" şi a înălţat o movilă, punînd pe

[31] V. I, 44, nota 91.
[32] Unchiul lui Arminius.
[33] Un pas roman = 1,4785 m.

ea armele ca trofee şi înscriind dedesubt numele neamurilor învinse.

19 Vederea acestei movile i-a umplut pe germani de mai multă durere şi mînie decît rănile, jalea, dezastrele. Ei, care nu pînă mai deunăzi se pregăteau să plece din sălaşurile lor şi să se retragă dincolo de Elba, acum vor să se lupte, înşfacă armele; mulţimea, fruntaşii, tineretul, bătrînii atacă pe neaşteptate coloana romană în marş şi o tulbură. În sfîrşit, îşi aleg un loc mărginit de fluviu şi de păduri, pe o cîmpie strîmtă şi mlăştinoasă; dar şi pădurile erau înconjurate de o baltă adîncă, afară doar că de-o parte angrivarii[34] ridicaseră un terasament larg, ca să se separe de cherusci. Aici s-a fixat pedestrimea; cavaleria au ascuns-o în dumbrăvile din apropiere, ca să atace din spate legiunile, cînd vor intra în pădure.

20 Din toate acestea nimic nu-i era necunoscut lui Caesar: le cunoştea planurile, poziţiile, mişcările lor făţişe, ca şi pe cele ascunse şi încerca să le întoarcă vicleniile spre propria lor pieire. I-a încredinţat legatului Seius Strabo[35] cavaleria şi cîmpul; a dispus pedestrimea în aşa fel încît o parte să intre în pădure pe teren neted, iar alta să forţeze trecerea peste terasamentul din faţa lor; sarcina cea mai grea şi-a asumat-o el, pe celelalte le-a încredinţat legaţilor. Cei cărora le căzuseră locurile plane au pornit uşor la atac; cei care trebuiau să ia cu asalt terasamentul erau izbiţi, ca şi cum s-ar fi apropiat de un zid, cu grele lovituri. Generalul şi-a dat seama că lupta de aproape e dezavantajoasă şi, retrăgînd puţin legiunile, porunceşte prăştierilor şi trăgătorilor de la baliste să arunce proiectilele şi să respingă duşmanul. Au fost aruncate suliţe cu balistele şi, cu cît apărătorii erau mai la vedere, cu atît erau prăvăliţi cu mai multe răni. După ce întăritura a fost cucerită, Caesar, cel dintîi, împreună cu cohortele pretoriene, a dat atacul asupra pădurilor; acolo lupta s-a dat corp la corp; duşmanul avea în spate balta, romanii fluviul şi munţii; şi pe unii, şi pe alţii nevoia îi silea la acest loc de luptă; speranţa sta în vitejie, salvarea în victorie.

21 Curajul germanilor nu era mai prejos, dar ei erau întrecuţi de noi prin genul lor de luptă şi de arme: în locurile strîmte, mulţimea lor imensă nu putea nici să împingă înainte suliţele, nici să

[34] Populaţie germană între Ems şi Weser.

[35] Lucius Seius Strabo, în anul 18 p.Chr. consul împreună cu Germanicus.

le retragă, nici să atace în salturi, nici să-şi folosească iuţeala; dimpotrivă, soldatul nostru, cu scutul strîns la piept şi cu mîna strîngînd bine mînerul spadei, sfîrteca membrele mari ale barbarilor, feţele lor descoperite, şi-şi deschidea drum culcînd la pămînt duşmanii. Arminius ezita, din cauza primejdiilor ce nu mai conteneau sau fiindcă rana de curînd primită îl stînjenea. Dimpotrivă, pe Inguiomerus, care alerga peste tot locul, îl părăsea mai mult norocul decît curajul. Ca să fie mai uşor recunoscut, Germanicus îşi scosese casca şi cerea soldaţilor să înteţească măcelul: „Nu e nevoie de captivi, numai stîrpirea acestui neam va pune capăt războiului." Către sfîrşitul zilei, scoate din luptă o legiune spre a pregăti cantonamentul; celelalte s-au săturat pînă noaptea de sîngele duşmanilor. Cavaleria luptase fără un rezultat clar.

22 Germanicus, după ce i-a lăudat pe învingători în faţa adunării soldaţilor, a înălţat un trofeu de arme cu această mîndră inscripţie: „După înfrîngerea neamurilor dintre Rin şi Elba, armata lui Tiberius Caesar a consacrat acest monument lui Marte, lui Iupiter şi lui August". Despre el n-a pomenit nimic, fie de teama de invidie, fie socotind că-i este de ajuns conştiinţa faptei împlinite. Apoi îi dă lui Stertinius sarcina războiului contra angrivarilor, dacă aceştia nu se vor fi grăbit să se supună. Aceia, rugători, nerefuzînd nici o condiţie, au obţinut iertarea pentru tot ce săvîrşiseră.

23 Dar vara fiind înaintată, unele legiuni au fost aduse în tabăra de iarnă pe uscat; pe cele mai multe, Caesar le-a îmbarcat pe nave şi le-a transportat pe fluviul Amisia la Ocean. La început, apa liniştită forfotea de vîslele a o mie de corăbii şi se lăsa stăpînită de pînzele lor; apoi, dintr-o grămadă de nori negri s-a revărsat potop de grindină; totodată, valurile răscolite din toate părţile, după direcţiile în care băteau vînturile în furtună, întunecau zarea, împiedicau cîrmirea; soldaţii, fricoşi şi necunoscători ai primejdiilor mării, încurcînd mateloţii sau ajutîndu-i anapoda, zădărniceau serviciile celor pricepuţi. Apoi tot cerul, toată marea au ajuns pradă austrului, vînt violent datorită ţinuturilor umede ale Germaniei, rîurilor ei adînci şi şirului imens de nori pe care-i cară, şi devenind mai groaznic prin asprimea nordului învecinat, care a răpit navele şi le-a împrăştiat în largul Oceanului sau le-a mînat spre blestemate insule cu stînci prăpăstioase sau cu bancuri de nisip ascunse. Abia scăpaseră cu greu de acestea cînd, curentul schimbîndu-se şi pur-

tîndu-i în direcţia în care bătea vîntul, ei nici nu s-au putut fixa în ancore, nici n-au mai putut scoate apa care îi năpădea: cai, vite, bagaje, chiar şi arme sînt aruncate-n mare, ca să se uşureze navele care luau apă pe lături şi se afundau în valurile ce le acopereau.

24 Pe cît e mai violent Oceanul decît celelalte mări şi Germania întrece, prin asprimea climei, celelalte ţări, pe atît acel dezastru a depăşit oricare altul prin noutatea şi mărimea lui; în jurul lor, erau ţărmuri duşmane sau o mare atît de întinsă şi de adîncă, încît se credea că e ultima şi că dincolo de ea nu mai sînt pămînturi. Parte din corăbii au fost înghiţite, cele mai multe, aruncate pe insule aflate mai departe: soldaţii, nefiind acolo nici urmă de viaţă omenească, au pierit de foame, afară de cei care şi-au ţinut zilele cu trupurile cailor striviţi de stînci, aruncate în acelaşi loc. Singură trirema lui Germanicus a acostat pe pămîntul chaucilor; în toate acele zile şi nopţi striga de pe stîncile şi ţărmurile cele mai înaintate că el este vinovat de asemenea nenorocire; cu greu l-au împiedicat prietenii să-şi pună capăt vieţii în aceeaşi mare. În sfîrşit, apele retrăgîndu-se şi vîntul fiind prielnic, navele, şonticăind şi cu puţini vîslaşi, cu haine întinse în loc de pînze şi unele trase de altele mai zdravene, s-au reîntors. După ce-au fost grabnic reparate, Germanicus le-a trimis să cerceteze insulele. Prin această măsură, au fost culeşi foarte mulţi naufragiaţi; pe mulţi ni i-au redat angrivarii, care fuseseră de curînd luaţi sub protecţia noastră, după ce i-au răscumpărat de la neamurile mai dinăuntrul ţării; unii au fost aruncaţi de valuri în Britannia şi ne-au fost înapoiaţi de micii regi de acolo. Cu cît cineva se întorcea mai de departe, cu atît mai multe minunăţii povestea: vîrtejuri groaznice, păsări nemaivăzute, chipuri de fiinţe jumătate om, jumătate animal, fie că le văzuseră, fie că de frică şi le închipuiseră.

25 Dar vestea pierderii flotei stîrni la germani o nouă speranţă de victorie în război şi totodată îl hotărî pe Germanicus să termine cu duşmanul. Ordonă lui Caius Silius[36] să pornească cu treizeci de mii de pedestraşi şi trei mii de călăreţi asupra chattilor[37]; el însuşi invadează cu trupe şi mai mari ţara marsilor[38], al căror şef, Mallovendus, supus de curînd nouă, ne informează că într-o dumbravă

---

[36] Legatul legiunilor din Germania superioară.

[37] V. I, 55.

[38] Teritoriu cuprins între rîul Lippe şi Ruhr.

din apropiere e îngropată acvila unei legiuni a lui Varus, păzită de un post neînsemnat de strajă. De îndată a fost trimisă o mînă de oameni care să atragă liniile din faţă ale duşmanului şi alţii care, înconjurîndu-l de la spate, să sape pămîntul; norocul i-a ajutat şi pe unii, şi pe ceilalţi. Cu atît mai hotărît pătrunde Caesar în interiorul ţării, pustieşte, nimiceşte duşmanul care nu îndrăzneşte să se încaiere la luptă sau, dacă rezista pe undeva, era respins imediat, mai înfricoşat ca niciodată, cum s-a aflat de la captivi. Într-adevăr, marsii spuneau deschis că romanii sînt invincibili şi nu pot fi răpuşi de nici o nenorocire: după ce flota le-a fost distrusă, după ce şi-au pierdut armele, după ce ţărmurile au fost acoperite cu cadavrele cailor şi oamenilor lor, pornesc din nou cu aceiaşi vitejie, cu aceiaşi furie, şi parcă ar fi crescut la număr.

26 Soldaţii au fost apoi readuşi în taberele de iarnă, mulţumiţi că prin această expediţie fericită compensaseră nefericirile de pe mare. Caesar le-a sporit bucuria prin dărnicia lui, plătind fiecăruia paguba pe care declara că o suferise. El nu se îndoia că duşmanii se clatină rău şi că fac planuri să ceară pace; dacă ar mai avea la dispoziţie o vară, războiul, îşi zicea, s-ar putea termina. Dar Tiberius îl sfătuia prin scrisori dese să se întoarcă la Roma pentru triumful ce îi fusese decernat: „A avut destule victorii şi destule încercări ale sorţii. A purtat mari lupte şi a obţinut mari succese; să-şi amintească şi de acele grave, totuşi, şi dureroase pierderi pe care, fără nici o vină a generalului, le pricinuiseră vînturile, valurile. El, care a fost trimis de nouă ori de August în Germania, a rezolvat cele mai multe situaţii mai mult prin chibzuială decît prin forţă. Aşa au fost aduşi sub stăpînire sugambrii[39], aşa au fost constrînşi să facă pace suebii[40] şi regele Maroboduus. Tot astfel s-ar putea ca şi cheruscii şi celelalte neamuri răzvrătite, acum că s-a dat satisfacţie răzbunării romanilor, să fie lăsate să se lupte între ele. Germanicus se rugă să i se mai acorde un an spre a duce la capăt cele începute. Tiberius pune la încercare şi mai insistent simţul de măsură al acestuia, oferindu-i al doilea consulat, ale cărui îndatoriri să le îndeplinească fiind prezent la Roma. Adăuga totodată că, dacă războiul ar trebui totuşi continuat, să dea prilej de glorie şi fratelui

[39] Sugambrii locuiau pe malul drept al Rinului. Tiberius şi Drusus îi învinseseră (anul 8 a.Chr.) şi-i transportaseră în stînga Rinului.

[40] V. I, 44, 92.

său Drusus care, nemaiexistînd vreun alt duşman pe-atunci, n-ar putea nicăieri să cîştige titlul de „imperator" şi să fie încununat cu lauri decît în Germania. Germanicus n-a mai şovăit, deşi îşi dădea seama că totul este inventat şi că, din invidie, i se smulgea cinstea unei victorii deja cîştigate.

27 Cam în acelaşi timp, Libo Drusus[41] din familia Scribonilor, este denunţat că urzeşte o conspiraţie. Voi înfăţişa mai amănunţit începutul, urmarea şi deznodămîntul acestei afaceri, fiindcă atunci pentru prima oară au fost născocite metodele care apoi au ros statul timp de atîţia ani. Firmius Catus, un senator dintre prietenii intimi ai lui Libo, îl împinse pe acest tînăr nesocotit şi înclinat spre toate aiurelile, să se încreadă în promisiunile chaldeilor[42], în misterele magilor şi chiar în tălmăcitorii de vise. Îi vorbeşte tot timpul de străbunicul lui, Pompeius, de mătuşa lui Scribonia, care odată fusese soţia lui August, de Caesari, verii lui, de casa lui încărcată cu chipuri de strămoşi şi îl îndeamnă la lux şi la împrumuturi, făcîndu-se tovarăş al plăcerilor desfrînate şi al legăturilor lui, ca să-l prindă în laţ prin mai multe dovezi.

28 Cînd găseşte destui martori şi destui sclavi care să recunoască aceleaşi lucruri, cere o audienţă la împărat, după ce vina şi numele acuzatului îi fuseseră aduse la cunoştinţă acestuia prin cavalerul roman Flaccus Vescularius[43], care putea ajunge mai uşor la Tiberius. Fără să dispreţuiască informaţia, Caesar a refuzat audienţa: pot să comunice uşor, zicea, prin intermediul aceluiaşi Flaccus. În vremea asta, îl distinge pe Libo cu funcţia de pretor, îl reţine la masă, neschimbat la faţă, fără pic de emoţie în vorbă; pînă într-atît îşi ascunsese mînia; el prefera să afle, deşi putea să le interzică, toate spusele şi faptele aceluia, pînă cînd un oarecare Iunius, solicitat de Libo să cheme prin descîntece umbrele morţilor din infern, transmise această informaţie lui Fulcinius Trio. Acest Trio avea un talent deosebit printre acuzatori şi era un om foarte doritor să-şi facă o faimă rea. Imediat intentează proces acuzatului, se adresează consulilor şi cere o cercetare în faţa senatului. Senatorii sînt con-

---

[41] Marcus Libo Drusus avea drept bunică după mamă pe Scribonia şi era prin mama sa nepot al lui Sextus Pompeius.

[42] Astrologii veniţi din Orient.

[43] Prieten intim al lui Tiberius, care-l însoţise pe acesta în retragerea lui la Rhodos.

vocaţi, spunîndu-li-se că se impune deliberarea asupra unei chestiuni importante şi înspăimîntătoare.

29 În vremea asta, Libo, schimbîndu-şi veşmintele[44], însoţit de femei din elita societăţii, lua la rînd casele, ruga rudele, căuta o voce care să-i ia apărarea împotriva primejdiilor, dar toţi îl refuzau, aducînd pretexte diferite, de fapt din aceeaşi teamă. La prima şedinţă, copleşit de frică şi de amărăciune sau, cum ne-au transmis unii, prefăcîndu-se bolnav, a fost adus în lectică pînă la uşile curiei; sprijinindu-se de fratele lui şi, întinzîndu-şi mîinile către Tiberius, implorîndu-l cu vorbe rugătoare, este ascultat de acesta cu faţa lui impasibilă. Apoi împăratul citeşte actele de acuzare şi numele acuzatorilor, controlîndu-şi tonul în aşa fel încît să nu pară că uşurează vinile, dar nici că le agravează.

30 Pe lîngă Trio şi Catus se mai adăugaseră Fonteius Agrippa[45] şi Caius Vibius[46]. Ei se certau între dînşii pentru a hotărî cui să-i revină dreptul de a rosti discursul de încheiere împotriva acuzatului, pînă cînd Vibius, fiindcă nu se înţelegeau, iar Libo se prezentase fără apărător, declarînd că el va expune unul cîte unul capetele de acuzare, a produs nişte piese cu adevărat absurde, în care se spunea că Libo ar fi consultat ghicitorii, ca să ştie dacă e pe punctul de-a dobîndi atîtea averi, încît s-acopere cu bani toată Via Appia pînă la Brundisium[47]. Erau acolo şi alte acuzaţii de-acest fel, stupide, fără temei, şi, dacă le luai mai uşor, vrednice de milă. Totuşi, pe una din hîrtii acuzatorul susţinea că, la numele Caesarilor şi ale senatorilor, Libo adăugase cu mîna lui nişte însemne teribile sau misterioase[48]. Fiindcă acuzatul nega, s-a hotărît să fie anchetaţi, supunîndu-i la torturi, sclavii lui care-i cunoşteau scrisul. Şi fiindcă printr-o veche decizie a senatului se interzicea ca un sclav să de-

---

[44] Un acuzat se prezenta neîngrijit la proces, în veşmînt de doliu, togă cenuşie, cu barba crescută şi părul încîlcit, spre a stîrni mila.

[45] V. şi II, 86.

[46] Caius Vibius Serenus, fost proconsul în Spania în anul 23, va fi condamnat şi deportat în insula Amorgos (IV, 13); în anul următor, a fost acuzat de fiul său şi condamnat (IV, 28) pentru călcarea legii maiestăţii.

[47] Via Appia, numită astfel după numele censorului Appius Claudius care a început construirea ei, lega Roma de Capua; în anul 268 a.Chr., a fost prelungită pînă la Beneventum; în anul 190 a.Chr., pînă la Venusio şi, în sfîrşit, pînă la Tarentum şi Brundisium (azi, Brindisi).

[48] De felul celor înscrise pe tăbliţele cu descîntece.

punã împotriva stăpînului său, şiretul Tiberius, născocitorul unei noi norme de drept, porunci ca toţi să fie vînduţi unui funcţionar al vistieriei statului, ca, vezi bine, să se poată ancheta sclavii ce depuneau contra lui Libo fără a se încălca decizia senatului. Faţă de acestea, acuzatul ceru amînarea pe-a doua zi a cercetării şi, întorcîndu-se acasă, încredinţă ultimele sale rugăminţi către împărat lui Publius Quirinius[49], o rudă a lui.

31 I s-a răspuns să se adreseze senatului. Între timp, casa îi era împresurată de soldaţi: făceau zgomot chiar la intrare, încît puteau fi auziţi şi văzuţi, în vreme ce Libo, chinuit chiar şi la ospăţul pe care-l pregătise ca cea din urmă plăcere a lui, chemă pe cineva să îl străpungă, apucă de braţ sclavii, le puse în mînă spada lui. Şi în vreme ce aceia, fugind speriaţi, răsturnară o lumînare pusă pe masă, în întunericul care pentru dînsul era să fie al morţii şi-a aplicat două lovituri în pîntece. La gemetele celui care se prăbuşea, au alergat liberţii, iar soldaţii, după ce l-au văzut mort, s-au retras. Totuşi, acuzaţia a fost dusă pînă la capăt în senat cu aceeaşi străşnicie, şi Tiberius s-a jurat că, dacă Libo nu s-ar fi grăbit să-şi pună capăt zilelor, ar fi cerut senatorilor să-i lase viaţa, oricît de vinovat fusese.

32 Bunurile lui au fost împărţite între acuzatori; celor care făceau parte din clasa senatorilor le-a fost acordată pretura peste rînd[50]. Atunci Cotta Messalinus[51] a propus ca chipul lui Libo să nu figureze la funeraliile urmaşilor lui, iar Cneus Lentulus[52], ca nici un membru al familiei Scribonia să nu poarte supranumele de Drusus. La propunerea lui Pomponius Flaccus[53], au fost decretate zile de rugăciuni publice la adresa zeilor, iar la aceea a lui Lucius Piso,

---

[49] Publius Sulpicius Quirinius, personaj important şi om bogat, fără copii. Consilier al lui Caius Caesar în Orient, numit de August legat al Siriei; consul în anul 12 p.Chr., a murit în anul 21 p.Chr. şi a fost înmormîntat (III, 48) făcîndu-i-se funeralii publice.

[50] Înainte de a fi îndeplinit condiţiile: să fi împlinit vîrsta cerută şi să fi exercitat edilitatea curùlă.

[51] Marcus Aurelius Cotta Messalinus, fiu al lui Messala Corvinus, orator, consul în anul 20 p.Chr. Acuzat în anul 31 p.Chr., a fost salvat de Tiberius, de prietenia căruia se bucura (v. VI, 5).

[52] Cneus Lentulus, lăudat de Tacitus (IV, 44).

[53] Lucius Pomponius Flaccus, consul desemnat în acest an, om bogat, propretor în Moesia, legat propretor în Siria în anul 32, unde a şi murit în anul următor.

Gallus Asinius[54], Papius Mutilus şi Lucius Apronius[55] s-a hotărît să se aducă ofrande lui Iupiter, lui Marte şi zeiţei Concordia şi ca ziua idelor lui septembrie[56], în care se sinucisese Libo, să fie ţinută ca zi de sărbătoare; am amintit propunerile şi linguşirile lor, ca să se ştie că această boală este veche în statul nostru. S-au luat apoi decizii ale senatului de izgonire din Italia a astrologilor şi magilor: dintre aceştia, Lucius Pituanius a fost aruncat de pe Stînca Tarpeiană, iar pe Publius Marcius consulii l-au pedepsit să fie scos dincolo de poarta Esquilină şi, după ce au poruncit trompetelor să sune, să fie executat după vechiul obicei[57].

33 La şedinţa din ziua următoare a senatului Quintus Haterius[58], consularul şi Octavius Fronto[59], fost pretor, s-au ridicat cu multă vehemenţă împotriva luxului cetăţii; s-a hotărît să nu se mai facă vase de aur masiv pentru serviciile de masă şi veşminte de mătase pentru bărbaţi, îmbrăcăminte înjositoare. Fronto a mers mai departe şi a cerut să se pună măsură la argintărie, mobilă şi la numărul sclavilor de casă; căci mai dăinuia încă obiceiul ca senatorii, dacă socoteau că ceva este în interesul statului, să-l propună cînd îşi dădeau părerea asupra chestiunii în discuţie. Gallus Asinius a combătut propunerea spunînd: „O dată cu mărirea imperiului au sporit şi averile particulare, şi aceasta nu este ceva nou, ci se vede din ce s-a întîmplat cu cele mai vechi moravuri: alta era averea Fabriciilor, alta a Scipionilor[60]; totul este în raport cu starea statului; cînd acesta era sărac, casele cetăţenilor erau strîmte; după ce a ajuns la asemenea grad de măreţie, treptat-treptat, ei s-au îmbogăţit. Tot astfel, în privinţa numărului sclavilor, a argintăriei şi a obiectelor de uz, nimic nu este exagerat sau modest decît în raport

---

54 V. I, 8.

55 Alţi senatori cu roluri importante în viaţa publică.

56 Ziua de 13 septembrie.

57 După un vechi obicei, criminalii erau aruncaţi de pe Stînca Tarpeiană. Dincolo de poarta Esquilină se întindea cîmpul esquilin, locul unde se făceau execuţiile. Poporul era convocat să asiste; cadavrele condamnaţilor rămîneau neîngropate.

58 Fost consul şi orator de seamă sub August. În timpul lui Tiberius, s-a distins prin adulaţie şi servilism.

59 Personaj necunoscut.

60 Exemple de familii nobile din vremea republicii; prima, vestită prin străvechea austeritate a moravurilor (C. Fabricius a murit sărac şi a fost îngropat de fiica lui pe banii statului), cealaltă, prin nivelul înalt de cultură şi rafinament al modului ei de viaţă, influenţate de cultura greacă.

cu starea materială a posesorului. Censul fixat senatorilor şi cavalerilor este deosebit[61], nu fiindcă ei sînt diferiţi prin natura lor, ci, precum unii sînt mai presus decît ceilalţi prin locurile lor la teatru, prin rangurile şi prin funcţiile lor, tot aşa trebuie să fie prin mijloacele care servesc la liniştea sufletească şi la sănătatea fizică; afară doar dacă oamenii cei mai străluciţi nu trebuie să suporte mai multe griji şi primejdii mai mari, dar să fie lipsiţi de mijloacele de a-şi uşura grijile şi primejdiile." Mărturisirea viciilor, sub formulări onorabile, şi moravurile asemănătoare ale ascultătorilor au făcut ca intervenţia lui Gallus să fie aprobată uşor de senatori. Tiberius adăugase că nu este momentul unei cenzurări morale şi că, dacă moravurile s-ar degrada întrucîtva, nu va lipsi omul care să le îndrepte.

34 În aceeaşi şedinţă, Lucius Piso[62], blamînd corupţia din for, sentinţele nedrepte, cruzimea oratorilor care ameninţau pe toată lumea cu acuzaţiile lor, declară că pleacă şi părăseşte Roma şi că va trăi într-un loc ascuns şi depărtat, la ţară; totodată, se pregătea să părăsească senatul. Tiberius a fost impresionat şi, deşi încercase să-l potolească şi el însuşi pe Piso cu vorbe blînde, i-a îndemnat şi rudele lui să-l reţină prin prestigiul lor sau prin rugăminţi. Asta nu l-a împiedicat pe acelaşi Piso să dea dovadă de indignare liber exprimată, dînd-o în judecată pe Urgulania[63], pe care prietenia cu Augusta o ridicase deasupra legilor. Dar nici Urgulania n-a dat ascultare citaţiei, ci, neluîndu-l în seamă pe Piso, s-a dus acasă la Caesar, şi nici Piso n-a renunţat, deşi Augusta se plîngea că este jignită şi umilită. Tiberius, socotind că doar atîta e politic să-i facă pe plac mamei sale, anume să declare că va merge la tribunalul pretorului şi că va asista la judecată pe Urgulania, a pornit de la palat, după ce poruncise ca soldaţii să-l urmeze de departe. Mulţimea se grămădise în calea lui să-l vadă, iar el, compunîndu-şi faţa, pierdea timpul de mers cu conversaţii felurite, pînă ce, rudele lui Piso încercînd zadarnic să-l facă pe acesta să se răzgîndească, Augusta porunci să i se plătească suma pe care o cerea. Acesta a

---

[61] Senatorii trebuiau să aibă o avere de cel puţin un milion de sesterţi, cavalerii, de cel puţin patru sute de mii.

[62] Lucius Cornelius Piso; v. şi IV, 21.

[63] Piso o dăduse în judecată pe Urgulania, prietenă a Liviei, pentru o datorie pe care aceasta nu voia s-o plătească, dar nici să se prezinte la proces.

fost sfîrşitul afacerii din care Piso a ieşit cu cinste, iar Caesar cu o mai mare faimă. De altminteri, puterea Urgulaniei era atît de mare, încît, fiind chemată ca martoră într-un proces care se dezbătea în senat, a socotit nedemn să se prezinte: a fost trimis pretorul ca s-o interogheze acasă, în vreme ce pînă şi fecioarele vestale, după vechiul obicei, erau ascultate în for şi în faţa tribunalului, atunci cînd depuneau mărturie.

35 N-aş aminti de suspendarea afacerilor publice din acest an, dacă n-ar merita să cunoaştem părerile lui Cneus Piso şi ale lui Asinius Gallus în această privinţă. Piso, deşi Caesar spusese că va absenta un timp, socotea că afacerile publice trebuie să continue cu atît mai mult, pentru că ar fi o cinste pentru conducerea statului ca, în lipsa principelui, senatul şi cavalerii să-şi poată îndeplini sarcinile. Gallus, fiindcă Piso i-o luase înainte cu acest simulacru de libertate, zicea că nimic mai de seamă sau pe măsura demnităţii poporului roman nu se poate face decît în prezenţa şi sub ochii împăratului şi de aceea dezbaterile asupra municipiilor Italiei şi asupra provinciilor, cînd mulţi delegaţi de-ai lor veneau la Roma, trebuie să fie rezervate prezenţei acestuia. Aceste chestiuni au fost dezbătute cu multă înverşunare de amîndouă părţile, timp în care Tiberius asculta şi tăcea; afacerile publice au fost totuşi suspendate.

36 Apoi s-a mai iscat o dispută între Gallus şi Caesar. Căci Gallus a propus să se facă alegeri de magistraţi o dată pentru următorii cinci ani şi ca legaţii legiunilor, care îndeplineau această funcţie militară înainte de pretură, să fie încă de atunci desemnaţi ca pretori, iar împăratul să numească doisprezece candidaţi pentru fiecare an. Nu era îndoială că această propunere avea o ţintă adîncă şi că se încerca atingerea temeliilor secrete ale puterii. Tiberius totuşi, ca şi cum printr-asta s-ar fi sporit puterea lui, a răspuns că „e greu pentru modestele lui însuşiri să aleagă atîţia candidaţi şi să amîne pe atîţia alţii. Cu greu se pot evita nemulţumirile şi la alegerile pe cîte un an, deşi speranţa într-un viitor apropiat consolează nereuşita; cîtă ură îşi va atrage din partea celor care sînt respinşi pentru o durată mai mare de cinci ani? De unde se poate prevedea ce intenţii, ce familie şi ce avere va avea cineva într-un timp atît de lung? Oamenii se îngîmfă chiar cînd sînt desemnaţi pe un an; cum ar fi, cînd s-ar vedea în funcţie timp de cinci ani? În fine, se încinceşte numărul magistraţilor şi se răstoarnă legile, care au stabilit

anumite intervale de timp, ca zelul candidaţilor să se arate şi ca ei să ceară sau să obţină onoruri." Prin această cuvîntare, aparent binevoitoare, Tiberius a păstrat neatins temeiul conducerii imperiului.

37 De asemenea, i-a ajutat pe unii senatori să-şi menţină averea cerută de rang. Cu atît mai de mirare a fost că a primit prea dispreţuitor rugăminţile lui Marcus Hortalus[64], un tînăr nobil ajuns într-o vădită sărăcie. Era nepotul oratorului Hortensius, determinat de către divinul August printr-un dar de un milion de sesterţi să-şi ia o soţie, să aibă copii, ca familia lui ilustră să nu se stingă. La o şedinţă a senatului, care se ţinea pe Palatin, pe cînd cei patru fii ai lui stăteau la intrarea în clădire, Hortalus, cînd i-a venit rîndul să vorbească, privind cînd către statuia lui Hortensius, aşezată printre oratori, cînd către cea a lui August, începu astfel: „Onoraţi senatori, pe aceşti copii, al căror număr şi vîrstă fragedă o vedeţi, nu i-am avut din voia mea, ci fiindcă aşa mă îndemna împăratul; totodată, strămoşii mei meritaseră să aibă urmaşi. Căci eu, care din cauza vicisitudinilor vremii nu putusem să primesc sau să dobîndesc nici bani, nici simpatiile poporului, nici elocvenţă, un dar ce se moştenea în familia noastră, aş fi fost mulţumit dacă avutul meu modest n-ar fi fost nici pentru mine o ruşine, nici altora o povară. La porunca împăratului, mi-am luat o soţie. Iată odraslele şi urmaşii atîtor consuli, atîtor dictatori! Şi nu spun asta ca o învinuire, ci făcînd apel la mila ta. Ei vor dobîndi, în timpul glorioasei tale domnii, onorurile pe care tu li le vei acorda; pînă atunci apără-i de sărăcie pe strănepoţii lui Quintus Hortensius, pe copiii de suflet ai divinului August!"

38 Aplecarea binevoitoare a senatului a fost pentru Tiberius un îndemn să se opună şi mai hotărît. El răspunse cam astfel: „Dacă toţi săracii vor începe să vină aici şi să ceară bani pentru copiii lor, fiecare nu se va mai sătura, iar statul se va ruina. Cu siguranţă nu de aceea ne-au permis înaintaşii noştri să ieşim cîteodată din marginile chestiunii în discuţie şi, atunci cînd îi vine cuiva rîndul la cuvînt, să propună ceva de interes general, pentru ca noi să discutăm treburi particulare şi să ne sporim averea, stîrnind prin asta

[64] Marcus Hortensius Hortalus este nepotul marelui orator de la finele republicii Quintus Hortensius Hortalus (114-50 a.Chr.), rivalul lui Cicero şi apoi prieten respectat.

nume rău senatului, fie că se înduplecă să facă hatîruri, fie că le respinge. Căci acestea nu sînt rugăminţi, ci o cerere stăruitoare nelalocul ei şi neprevăzută ca, atunci cînd senatorii s-au adunat pentru alte chestiuni, să se ridice cineva şi să facă presiuni prin numărul şi vîrsta copiilor lui asupra sensibilităţii senatului, să exercite aceeaşi presiune asupra mea şi, oarecum, să spargă cu forţa vistieria, pe care, dacă o vom goli prin acordare de favoruri, va trebui s-o umplem la loc prin crime. Divinul August ţi-a dat bani, Hortalus, dar nu fiindcă i-ai cerut şi nu cu condiţia să-ţi dea mereu. Altminteri, străduinţa va slăbi, indolenţa se va mări dacă temerea de viitor şi speranţa nu mai depind de fiecare, ci toţi, fără de grijă, vor aştepta ajutoare de la alţii, de nimica buni pentru ei şi împovărători pentru noi." Deşi acestea şi altele la fel au fost ascultate cu încuviinţarea tuturor celor care au obiceiul să laude tot ce vine de la conducători, bun sau rău, mulţi însă le-au primit în tăcere sau cu un murmur înăbuşit. Tiberius a înţeles. După ce a păstrat cîtva timp tăcerea, a spus că lui Hortalus i-a răspuns el însuşi; altminteri, dacă senatorii sînt de părere, va da copiilor de sex masculin ai acestuia cîte două sute de mii de sesterţi. Unii senatori i-au mulţumit; Hortalus n-a scos o vorbă, fie de frică, fie că păstra, chiar în strîmtorarea lui materială, ceva din nobleţea strămoşească. După aceea, Tiberius a rămas neînduplecat, deşi familia lui Hortensius decăzuse, ajungînd într-o mizerie umilitoare.

39 În acelaşi an, îndrăzneala unui singur sclav era să împingă statul în dezbinări şi lupte civile, dacă nu s-ar fi luat măsuri din vreme. Un sclav al lui Postumus Agrippa, pe nume Clemens, aflînd de moartea lui August, a făcut un plan mai presus de curajul unui sclav, anume să pornească spre insula Planasia şi, răpindu-l pe Agrippa printr-o înşelăciune sau cu forţa, să-l ducă la armatele din Germania. Încetineala unei nave de transport a împiedicat realizarea ideii sale îndrăzneţe şi, cum între timp Agrippa fusese omorît, trecînd la un plan mai mare şi mai plin de primejdii, îi fură cenuşa şi, ajungînd la Cora, un promontoriu al Etruriei, se ascunde în locuri necunoscute, aşteptînd să-i crească părul şi barba; căci ca vîrstă şi chip semăna bine cu stăpînul său. Apoi, prin oameni potriviţi, complici ai secretului său, răspîndeşte zvonul că Agrippa trăieşte, mai întîi prin vorbe spuse în taină, apoi prin zvonuri vagi şoptite la ureche celor mai creduli sau, iarăşi, adresîndu-se celor turbulenţi şi de aceea doritori de răzvrătire. El însuşi începu să pătrundă prin

oraşe, cînd se lăsa întunericul, neapărînd în public şi nici mai multă vreme în aceleaşi locuri. Dar, fiindcă adevărul se întăreşte la lumina zilei şi prin trecere de timp, iar minciuna prin grabă şi incertitudine, el fugea de vîlva pe care o stîrnise, sau i-o lua înainte.

40 Între timp, zvonul că Agrippa a fost salvat din mila zeilor se răspîndea prin Italia şi era crezut la Roma. Cînd a ajuns Clemens la Ostia, o mare mulţime se grămădea în jurul lui şi tot astfel în Capitală, la adunările clandestine. Pe Tiberius îl munceau gînduri felurite: să-l aresteze pe sclav cu forţa militară, sau să lase să se risipească zvonurile deşarte prin trecerea timpului? Acum îşi zicea că nu trebuie să nesocotească nimic, acum că nu trebuie să se teamă de orice, şovăind între ruşine şi teamă. În sfîrşit, lasă treaba pe seama lui Sallustius Crispus[65]. Acela alege doi dintre clienţii săi (unii zic că erau soldaţi) şi-i îndeamnă ca, prefăcîndu-se a-i fi partizani, să-i ofere bani lui Clemens şi să-i promită credinţă în caz de primejdie. Aceştia fac cum li s-a poruncit. Apoi, pîndindu-l într-o noapte cînd nu era păzit, sprijiniţi şi de alţi oameni potriviţi, îl pun în lanţuri, îi astupă gura şi-l tîrăsc în Palat. Lui Tiberius, care-l întreba cum a făcut de-a devenit Agrippa, se zice că i-a răspuns: „Tot aşa ca şi tine, Caesar." N-a putut fi silit să-şi divulge complicii, iar Tiberius, neîndrăznind să-l pedepsească în văzul tuturor, a poruncit să fie omorît într-o parte ascunsă a Palatului şi să-i fie scos corpul pe furiş. Şi, deşi se spusese că mulţi din casa împăratului, cavaleri şi senatori, îl susţinuseră cu averea şi-l ajutaseră cu sfaturile, nu s-a mai făcut nici o anchetă.

41 La sfîrşitul anului, se dedică un arc de triumf aproape de templul lui Saturn[66], în cinstea recuceririi, sub conducerea lui Germanicus şi sub auspiciile lui Tiberius, a stindardelor pierdute o dată cu Varus, un templu zeiţei Fors Fortuna lîngă Tibru, în grădinile pe care dictatorul Caesar le lăsase prin testament poporului roman, şi un sanctuar cu o statuetă a lui August la Bovillae[67], consacrat familiei Iulia.

Sub consulatul lui C. Caelius şi Lucius Pomponius[68], în a şaptea zi înaintea calendelor lui Iunie[69], Germanicus a serbat triumful

---

[65] V. I, 6.

[66] Se mai văd şi azi la picioarele Capitoliului opt coloane din templul lui Saturn.

[67] Orăşel în preajma Căii Appia, aproape de străvechea cetate Alba Longa.

[68] Anul 17. Despre Lucius Pomponius Flaccus, v. II, 32.

[69] Ziua de 26 mai.

împotriva cheruscilor, chattilor şi angrivarilor şi asupra tuturor celorlalte neamuri care locuiesc pînă la fluviul Elba. În cortegiul triumfului se vedeau prăzile luate, captivi şi panouri reprezentînd munţii, fluviile, mările; şi fiindcă lui Germanicus i se interzisese să termine războiul, acesta era considerat ca terminat. Înfăţişarea maiestoasă a acestuia, carul încărcat cu cei cinci copii ai lui[70] atrăgea şi mai mult privirile tuturor. Dar stăruia în sufletele lor o frică ascunsă, cînd se gîndeau că simpatiile mulţimii nu i-au purtat noroc tatălui său, Drusus, că unchiul lui, Marcellus, a fost răpit de tînăr iubirii călduroase a plebei şi că manifestările de dragoste ale poporului roman sînt scurte şi menesc a rău.

42 De altminteri, Tiberius a dat plebei, în numele lui Germanicus, cîte trei sute de sesterţi de om şi s-a desemnat singur coleg la consulat al acestuia[71]. Dar prin aceasta nereuşind să facă să se creadă că îl iubeşte sincer, a hotărît să-l îndepărteze pe tînăr, sub pretext că-i face o cinste, şi a inventat motive sau, acestea oferindu-i-se întîmplător, şi le-a însuşit. Regele Archelaus stăpînea de cincizeci de ani Cappadocia[72], dar era rău văzut de Tiberius, fiindcă, pe cînd acesta trăia la Rhodos[73], nu-i arătase respectul cuvenit. Archelaus nu din trufie neglijase s-o facă, ci sfătuit de intimii lui August, căci, Caius Caesar fiind în mare cinste şi fiind trimis să se ocupe de treburile Orientului, prietenia cu Tiberius se considera primejdioasă. Cînd, neamul Caesarilor stingîndu-se, acesta a dobîndit conducerea supremă, l-a atras pe Archelaus printr-o scrisoare a mamei lui, care, neascunzînd nemulţumirile fiului ei, îi oferea iertarea, dacă el ar veni s-o ceară. Acela, nepricepînd înşelătoria sau, dacă ar fi dat de înţeles că o pricepe, temîndu-se de un act de violenţă, vine repede la Roma. Primit cu asprime de împărat şi îndată acuzat în senat, şi-a încheiat zilele fie de voie, fie că aşa i-a fost soarta, nu din cauza vinilor inventate, ci chinuit de îngrijorare, fiind totodată istovit de puteri, mai ales că regii nu sînt obişnuiţi să fie trataţi la fel ca orişicine, necum să fie înjosiţi. Regatul i-a

---

[70] Cei cinci copii născuţi pînă în acel moment erau: Nero, Drusus, Caius (Caligula), Agrippina şi Drusilla.

[71] Pentru anul 18.

[72] Archelaus, fost ofiţer al lui Mithridates, pus pe tronul regatului Cappadociei de către Marcus Antonius în anul 36 a.Chr. Cappadocia se mărginea la est cu Armenia, la sud cu Cilicia, la nord cu regatul Pontului.

[73] Între anii 6 a.Chr.-2 p.Chr., cît a durat exilul voluntar al lui Tiberius.

fost transformat în provincie romană, şi Tiberius, declarînd că de pe urma veniturilor ei impozitul de unu la sută[74] se poate reduce, a hotărît ca pe viitor să fie de unu la două sute. În acelaşi timp, Antiochus, regele commagenilor[75], şi Philopator, regele cilicienilor[76] murind, neamurile lor erau frămîntate de tulburări, mulţi dorind o conducere romană, alţii una regală; provinciile Siria şi Iudeea, copleşite de poveri, cereau o micşorare a tributului.

43 Aşadar, despre acestea şi despre Armenia, cum am mai amintit mai sus[77], a vorbit Tiberius senatorilor, adăugînd că agitaţia din Orient nu poate fi potolită decît prin înţelepciunea lui Germanicus, căci „vîrsta mea, zicea, este în declin, iar a lui Drusus nu încă destul de coaptă". Atunci, printr-o decizie a senatorilor, provinciile de dincolo de mare[78] au fost puse sub conducerea lui Germanicus, dîndu-i-se o autoritate mai mare, oriunde s-ar fi dus, decît a celor desemnaţi prin tragere la sorţi sau trimişi de împărat[79]. Dar Tiberius îl îndepărtase din Siria pe Creticus Silanus, ca fiind legat prin rudenie cu Germanicus, căci fiica lui Silanus fusese promisă ca soţie lui Nero, cel mai mare dintre fiii lui, şi-l pusese la conducere pe Cneius Piso[80], om cu o fire violentă, neştiind ce înseamnă supunerea, de o trufie moştenită de la tatăl său. Acesta, în timpul războiului civil, dăduse un ajutor puternic partidelor care se ridicaseră în Africa împotriva lui Caesar, şi apoi, după ce i-a urmat pe Brutus şi pe Cassius[81], dîndu-i-se voie să se întoarcă la Roma, a refuzat să candideze la demnităţi, pînă ce a fost solicitat să primească consulatul oferit de August. Dar trufia moştenită de la tatăl său era aţîţată şi de nobleţea şi averea Plancinei[82], soţia lui; de-abia se dădea în lături din faţa lui Tiberius, iar pe copiii acestuia[83], dis-

---

[74] Taxă asupra vînzărilor şi cumpărărilor.

[75] Commagene, mic regat la nordul Siriei, cu capitala Samosata.

[76] De fapt, numai al unei părţi din Cilicia, provincie romană din anul 102 a.Chr. pe coasta de sud a Asiei Mici.

[77] V. II, 1-4.

[78] Provinciile din Orient.

[79] Guvernatorii provinciilor senatoriale şi ai celor imperiale.

[80] V. I, 13.

[81] Ucigaşii lui Iulius Caesar.

[82] Munatia Plancina, fiica sau nepoata lui Munatius Plancus, fost consul şi proconsul al Galiei, căruia poetul Horatius îi dedicase o odă (I, 7).

[83] Drusus şi Germanicus.

preţuindu-i, îi considera mult mai prejos decît el. Piso nu se îndoia că a fost ales la conducerea Siriei spre a înfrîna aspiraţiile lui Germanicus. Unii credeau că-i fuseseră date de Tiberius însărcinări secrete; cu siguranţă, Augusta a sfătuit-o pe Plancina să o ţină sub observaţie pe Agrippina cu femeiască gelozie. Într-adevăr, Palatul era împărţit în două partide adverse, după simpatiile secrete pe care unii le aveau pentru Drusus sau pentru Germanicus. Tiberius ţinea cu Drusus, care era fiul lui şi din sîngele lui; aversiunea unchiului faţă de Germanicus sporise iubirea celorlalţi pentru el, aceasta fiindcă era superior prin strălucirea neamului său după mamă, avîndu-l ca bunic pe Marcus Antonius[84] şi ca unchi din partea mamei pe August. Dimpotrivă, Pomponius Atticus, străbunicul lui Drusus, cavaler roman, părea că dezonorează figurile din familia Claudia[85]. Apoi soţia lui Germanicus, Agrippina, prin numărul copiilor şi prin renumele ei, o întrecea pe Livia[86], soţia lui Drusus. Dar fraţii se înţelegeau foarte bine între ei, netulburaţi de rivalităţile celor din preajma lor.

44 Nu mult după aceea, Drusus a fost trimis în Illyricum, ca să se obişnuiască cu războiul şi să-şi cîştige iubirea soldaţilor; totodată, Tiberius socotea că tînărul, care se cam deda plăcerilor oraşului, este mai bine să trăiască în tabără şi că el însuşi este mai în siguranţă ştiind că amîndoi fiii lui ţin sub ordinele lor legiunile. Pretextul l-au constituit suebii, care cereau ajutor romanilor contra cheruscilor, căci, romanii plecînd şi ei fiind lipsiţi de orice teamă din afară, germanii, după obiceiul neamului şi din dorinţa de a se întrece în glorie, îşi întorseseră armele asupra lor înşişi. Puterea ambelor popoare şi vitejia conducătorilor lor era egală, dar pe Maroboduus[87] titlul de rege îl făcea să fie urît de neamul său; Arminius, care lupta pentru libertate, era iubit de-ai săi.

---

[84] Antonia, mama lui Germanicus, era fiica lui Marcus Antonius, triumvirul, şi al Octaviei, sora lui August.

[85] Mama lui Drusus fusese Vipsania, fiica lui Vipsanius Agrippa şi a Ceciliei Attica, la rîndul ei fiica lui Pomponius Atticus, prietenul cel mai intim al lui Cicero, despre care mărturiseşte corespondenţa dintre ei (*Epistulae ad Atticum*, în 16 cărţi), cea mai interesantă operă epistolară reală a antichităţii.

[86] Livia sau Livilla a fost măritată mai întîi cu Caius Caesar, fiul lui Agrippa, şi apoi cu Drusus.

[87] V. II, 26.

45 Aşadar, nu numai cheruscii şi aliaţii lor, vechi soldaţi de-ai lui Arminius, luară armele, dar chiar şi neamuri suebe din regatul lui Maroboduus, semnonii şi longobarzii[88], au trecut de partea lui. Prin adăugarea acestora, Arminius ar fi fost mai puternic decît Inguiomarus, dacă acesta n-ar fi fugit la Maroboduus cu o trupă de clienţi, nu din alt motiv decît că socotea nedemn ca el, om bătrîn şi unchi, să asculte de un tînăr, fiul fratelui lui. Cele două armate se desfăşoară în ordine de luptă, cu şanse egale, şi nu ca altădată la germani, luptînd prin atacuri dezordonate sau în cete răzleţe; războiul lung împotriva noastră îi obişnuise să-şi urmeze stindardele, să se sprijine pe rezerve, să asculte de ordinele comandanţilor. Atunci Arminius, călare, trecînd totul în revistă, pe măsură ce ajungea la o unitate, spunea că libertatea a fost recîştigată, că legiunile au fost măcelărite, şi arăta prăzile luate pînă atunci şi armele din mîinile multora, răpite romanilor. Dimpotrivă, pe Maroboduus îl numea un fugar care se fereşte de lupte, ocrotit de ascunzătorile pădurilor Hercyniei[89], şi adăuga că ceruse de curînd pace prin daruri şi solii, el, trădătorul de patrie şi sluga lui Caesar, care trebuie alungat cu aceeaşi înverşunare cu care îl omorîseră pe Quintilius Varus. Să-şi amintească numai de-atîtea bătălii cîştigate şi, pînă la urmă, de izgonirea romanilor, fapte care au dovedit prea bine de partea cui a fost victoria finală.

46 Nici Maroboduus nu se lăsa mai prejos, fie fălindu-se, fie ocărîndu-şi duşmanul; ţinîndu-l de mînă pe Inguiomerus, declara că în persoana aceluia stătea toată gloria cheruscilor, că după planurile aceluia s-a întreprins tot ce a avut succes; Arminius este un smintit şi, lipsit de experienţă, îşi atribuie gloria altuia, pentru că a înşelat prin perfidia lui trei legiuni care se rătăciseră, şi pe comandantul lor[90], care nu se aştepta la o cursă, spre marea nenorocire a Germaniei şi spre ruşinea lui, căci soţia şi fiul lui sînt încă în sclavie[91]. Pe cînd el, Maroboduus, atacat de douăsprezece legi-

---

[88] Semnonii, puternic trib al suebilor, aşezaţi pe teritoriul dintre Elba şi Oder; longobarzii locuiau de-a lungul cursului inferior al Elbei.

[89] Pădurea Hercyniei, cea mai mare dintre pădurile Germaniei, se întindea de la izvoarele Dunării pînă la pădurile Boemiei; Caesar spune (*Bellum Gallicum* VI, 25) că trebuiau şaizeci de zile ca să fie străbătută în lungime şi nouă, în lăţime.

[90] Aluzie la Quintilius Varus şi la înfrîngerea romanilor în Pădurea Teutoburgică.

[91] Tusnelda, soţia lui Arminius, şi fiul lui se găseau la Ravenna, prizonieri ai romanilor.

uni de sub comanda lui Tiberius, salvase nepătată gloria germanilor şi apoi a tratat cu romanii de la egal la egal; şi nu-i pare rău că a lăsat să depindă de ei înşişi alegerea: fie un război cu forţele neştirbite, fie o pace fără vărsare de sînge. Ambele armate, aţîţate prin astfel de cuvinte, erau stimulate şi de motive proprii: cheruscii şi longobarzii luptau pentru vechea lor glorie sau pentru independenţa lor proaspăt dobîndită; ceilalţi, pentru mărirea stăpînirii lor. N-a existat vreodată o ciocnire de forţe mai mare şi cu un rezultat mai nesigur: de ambele părţi, aripa dreaptă intră în debandadă; se spera că lupta va reîncepe, dar Maroboduus şi-ar fi retras tabăra pe nişte înălţimi: acesta a fost semnul înfrîngerii; slăbit puţin cîte puţin prin dezertări, el s-a retras în ţara marcomanilor[92] şi a trimis soli la Tiberius, să ceară ajutor. I s-a răspuns că nu este drept să apeleze la armatele romane, de vreme ce nu-i ajutase pe romani în nici un fel, cînd ei luptau împotriva aceluiaşi duşman. A fost trimis totuşi Drusus, ca să asigure pacea.

47 În acelaşi an, s-au prăbuşit de pe urma unui cutremur din timpul nopţii douăsprezece oraşe vestite din Asia[93]: cu cît dezastrul a fost mai neaşteptat, cu atît a fost mai grav. Căci nu aveau obişnuitul mijloc de scăpare în asemenea cazuri, fuga la cîmp, fiindcă erau înghiţiţi de crăpăturile pămîntului. Se spune că s-au prăbuşit munţi uriaşi şi că s-au înălţat cîmpii, iar printre ruine au sclipit focuri. Catastrofa cea mai grea i-a izbit pe locuitorii oraşului Sardes[94], care au fost şi cel mai mult ajutaţi, căci împăratul le-a promis zece milioane de sesterţi şi i-a scutit de toate dările către tezaurul statului sau al împăratului pe timp de cinci ani. Cei din Magnesia, de la poalele muntelui Sipylus, suferind pagube aproape tot atît de mari, au fost ajutaţi aproape tot aşa. Cei din Temnos, Philadelphia, Ægeas, Apollonis, Mostene, Hyrcania macedoniană, Hierocaesarea, Myrina, Cyme şi Tmolus au fost scutiţi de dări pe aceeaşi durată de timp şi s-a hotărît să fie trimis un membru al senatului care să constate situaţia la faţa locului şi să ia măsuri de îndreptare. A fost ales Marcus Ateius, fost pretor, ca nu cumva, Asia fiind condusă de un fost consul, să se nască rivalităţi între doi oameni de acelaşi rang şi din această cauză dificultăţi.

---

[92] Marcomanii, neam germanic aşezat mai întîi pe cursul mijlociu al Elbei şi al Oderului, apoi mai spre sud, în ţara boilor (Boemia de azi).

[93] Din Asia Mică.

[94] Veche capitală a Lidiei.

48 La marea dărnicie în interesul public, Tiberius adăugă o generozitate ce merită egală recunoştinţă: bunurile Æmiliei Musa, o libertă bogată care decedase fără să-şi facă testament, şi pe care le reclama tezaurul imperial, el le dădu lui Æmilius Lepidus, de casa căruia se părea că ea ţinuse, iar moştenirea lui Patuleius, un bogat cavaler roman, deşi el însuşi era trecut[95] ca moştenitor al unei părţi din bunuri, a trecut-o pe seama lui Marcus Servilius, despre care aflase că fusese înscris în acte anterioare, nepuse la îndoială. El declara că nobleţea amîndurora trebuie să fie ajutată cu aceşti bani. N-a primit, iarăşi, niciodată moştenirea cuiva, dacă n-o meritase, fiindcă-i fusese prieten. Pe necunoscuţi sau pe cei ce-l declarau ca moştenitor pe împărat din ură faţă de alţii, îi respingea cu totul. De altminteri, precum a ajutat sărăcia cinstită a unor nevinovaţi, tot astfel a exclus din senat, sau le-a permis să se retragă singuri, pe cei risipitori sau săraţi din cauza ticăloşiilor, pe Vibidius Virro, Marius Nepos, Appius Appianus, Cornelius Sulla şi Q. Vitellius.

49 Tot în aceeaşi vreme, a dedicat unele lăcaşuri ale zeilor, ruinate de vechime sau de foc, şi începute de August: cel al lui Bachus, al Proserpinei şi al lui Ceres de lîngă Circus Maximus, cel pe care-l închinase dictatorul Aulus Postumius, şi, în acelaşi loc, lăcaşul zeiţei Flora, ridicat de edilii Lucius şi Marcus Publicius, templul lui Ianus, pe care-l înălţase lîngă piaţa de legume Caius Duilius[96], care cel dintîi a repurtat o victorie pe mare şi cucerise triumful naval prin înfrîngerea punilor. Templul Speranţei a fost sfinţit de Germanicus; pe acesta îl închinase Aulus Atilius în acelaşi război[97].

50 În vremea asta, legea împotriva violării maiestăţii prindea puteri. Appuleia Varilla, nepoată de soră a lui August[98], era acuzată de un delator că încălcase legea maiestăţii, bătîndu-şi joc, prin

---

[95] Obiceiul de a lăsa ca moştenitor pe împărat, iniţiat pe vremea lui August, nu era totdeauna dezinteresat. Mulţi dintre condamnaţii la moarte sau dintre cei care preveneau sentinţa sinucigîndu-se, îl înscriau în testamentul lor şi pe împărat, şi astfel asigurau urmaşilor lor măcar o parte din moştenire. Tacitus notează faptul totdeauna.

[96] Consulul Caius Duilius a fost primul dintre comandanţii romani care a repurtat o victorie navală: i-a învins pe cartaginezi în anul 260 a.Chr.; i s-a ridicat o columnă, ornată cu ciocurile corăbiilor capturate (*columna rostrata*).

[97] Consul în anii 258 şi 254 a.Chr., în timpul primului război punic.

[98] Fiica surorii lui August, Octavia, care avusese un copil cu Sextus Appuleius; fiul acestuia, purtînd acelaşi nume, era tatăl Appuleiei Varilla.

cuvinte insultătoare, de divinul August, de Tiberius şi de mama lui şi, deşi legată prin rudenie cu împăratul, era vinovată de adulter. În ce priveşte adulterul, s-a crezut că e suficient să se ia măsuri conform legii Iulia[99]. Împăratul a cerut ca în privinţa acuzaţiei de încălcare a maiestăţii să se facă o distincţie: dacă ea a spus vreo vorbă ticăloasă la adresa lui August, să fie condamnată; cît despre vorbele aruncate împotriva lui, să nu fie obiect de cercetare. Întrebat de consul ce crede despre vorbele urîte ce i se pun în seamă împotriva mamei lui, Tiberius a păstrat tăcere; apoi, la următoarea şedinţă a senatului, i-a rugat pe senatori şi în numele aceleia ca vorbele oricui despre dînsa, în orice fel rostite, să nu fie considerate ca un cap de acuzaţie. Astfel, a făcut ca Appuleia să fie achitată de vina încălcării maiestăţii; a cerut şi o mai uşoară pedeapsă pentru adulter: a sfătuit rudele ei ca, după exemplul strămoşilor[100], să o îndepărteze din Roma la o distanţă mai mare de două sute de mile. Lui Manilius, amantul ei, i s-a interzis şederea în Italia şi Africa.

51 Despre înlocuirea pretorului Vipstanus Gallus, care murise, s-a iscat o discuţie. Germanicus şi Drusus, căci pe atunci erau încă la Roma, îl sprijineau pe Haterius Agrippa, rudă a lui Germanicus; dimpotrivă, cei mai mulţi senatori îşi dădeau silinţa ca, în ce priveşte candidaţii, să se dea întîietate celor cu mai mulţi copii, aşa cum prevedea legea. Tiberius era încîntat, văzînd senatul divizat între fiii lui şi respectarea legilor. A ieşit învinsă, fără îndoială, legea[101], dar nu imediat şi cu o slabă majoritate, aşa cum erau înfrînte legile cînd mai aveau încă putere.

52 În acelaşi an[102], a început războiul în Africa, duşmanii fiind conduşi de Tacfarinas. Acesta era, de neamul lui, un numid[103] care slujise în trupele auxiliare romane. Apoi, dezertînd, începu mai întîi s-adune vagabonzi, obişnuiţi cu tîlhăriile, pentru prădăciuni şi răpiri, apoi să-i organizeze, ca pe soldaţi, în detaşamente şi esca-

[99] Legea Iulia, propusă de August în anul 17 a.Chr., prevedea relegarea în diferite insule a vinovaţilor de adulter şi confiscarea unei părţi din bunurile lui: conform acestei legi a fost pedepsită Iulia, fiica lui August, exilată în insula Pandateria, unde a murit în anul 14, şi Iulia minor, nepoata lui, de asemenea exilată în anul 28 p.Chr.

[100] Vechi tribunal de familie.

[101] Legea Papia Poppaea din anul 9 p.Chr. prevedea unele privilegii pentru taţii cu mulţi copii.

[102] În anul 17 p.Chr.

[103] Din Numidia, care se întindea aproximativ pe teritoriul Algeriei de azi.

droane, şi pînă la urmă a fost considerat drept comandant nu al unor cete dezordonate, ci al musulamilor[104]. Aceştia erau un neam puternic, învecinat cu deşerturile Africii şi neavînd pînă atunci oraşe; ei au luat armele şi i-au atras în război şi pe mauri, vecinii lor; şeful lor era Mazippa. Armata a fost împărţită: Tacfarinas ţinea în tabără oameni aleşi, înarmaţi la fel ca romanii, şi-i obişnuia cu disciplina şi cu comenzile; Mazippa, cu o trupă uşoară înarmată, semăna incendii, moarte, groază. Îi siliseră pe cinithii[105], neam însemnat altminteri, să facă acelaşi lucru, cînd Furius Camillus, proconsulul Africii, şi-a dus legiunea, împreună cu trupele aliate aflate sub drapel, împotriva duşmanului, o forţă militară modestă, dacă te gîndeşti la mulţimea numizilor şi maurilor; dar grija cea dintîi era să nu-i facă pe barbari să renunţe de frică, la război; de fapt, speranţa lor i-a dus la înfrîngere. Aşadar, legiunea este aşezată la mijloc, cohortele uşoare şi două corpuri de cavalerie la aripi. Tacfarinas nu s-a eschivat de la luptă. Numizii au fost împrăştiaţi şi, după mulţi ani, gloria militară a fost dobîndită de un Furius. Căci, după ilustrul liberator al Romei[106] şi după fiul lui, Camillus, onoarea de comandant suprem trecuse la alte familii; ba chiar cel despre care vorbesc nu avea experienţa războaielor. Cu atît mai mult Tiberius a fost înclinat să-l laude în senat; senatorii i-au decernat însemnele triumfale, ceea ce lui Camillus, din cauza felului său modest de viaţă, nu i-a pricinuit nici un rău.

53 Anul următor[107] i-a avut drept consuli pe Tiberius pentru a treia oară şi pe Germanicus pentru a doua. Dar Germanicus a fost investit cu această onoare la Nicopolis[108], oraş din Achaia, unde venise străbătînd coasta ilirică şi vizitîndu-l pe fratele său Drusus, care se afla în Dalmaţia, după ce avusese parte, pe Marea Adriatică şi apoi pe Marea Ionică, de o grea navigaţie. De aceea, a folosit cîteva zile ca să-şi repare flota. În acest timp, a vizitat golful renumit prin victoria de la Actium, trofeele închinate de August şi

---

[104] Populaţie la sudul golfului Sirta Mică.

[105] Neam învecinat cu musulamii.

[106] Considerat ca al doilea fondator al Romei după invazia galilor din anul 387 a.Chr.

[107] Anul 18 a.Chr.

[108] Nicopolis („Oraşul victoriei"). Sînt mai multe oraşe cu acest nume; acesta a fost fundat de August pentru comemorarea victoriei de la Actium împotriva lui Antonius din anul 31 a.Chr.

locul taberelor lui Antonius, în amintirea înaintaşilor lui. Căci, precum am spus, unchiul lui după mamă era August, iar bunicul lui, Antonius; era acolo o privelişte ce-i amintea de multe dureri şi multe bucurii. De aici, s-a dus la Atena şi, în cinstea tratatului de alianţă cu acest vechi oraş, i-a făcut favoarea să-l viziteze însoţit doar de un lictor. Grecii l-au primit cu cele mai deosebite onoruri, etalînd faptele şi vorbele memorabile ale înaintaşilor lor, ca adulaţia să aibă şi mai mult preţ.

54 De-acolo, ajuns în insula Eubeea, a trecut la Lesbos, unde Agrippina l-a născut pe ultimul lor copil[109], pe Iulia. Apoi, trece pe lîngă coastele Asiei, vizitează Perinthul[110] şi Byzanţul, oraşe ale Traciei, intră prin strîmtorile Propontidei şi prin gura Pontului[111], din dorinţa de a cunoaşte locuri vechi şi frumoase; totodată, ajută provincii secătuite prin lupte interne sau prin abuzurile magistraţilor. La întoarcere, pornind să vadă misterele din Samothracia[112], l-a oprit din drum acvilonul, care sufla împotrivă. Apoi, vizitînd Troia şi toate acele locuri venerabile prin nestatornicia soartei şi prin originea neamului nostru[113], a navigat din nou pe lîngă coasta Asiei şi a acostat la Colophon[114], ca să consulte oracolul lui Apollo din Claros. Acolo nu proroceşte o femeie, ca la Delfi, ci un preot ales din anumite familii şi aproape totdeauna din Milet[115]. Acesta aude doar numele şi numărul celor ce vin să-l consulte, apoi, coborînd într-o peşteră, bea apă dintr-un izvor sfînt şi, deşi nu ştie nici literele şi nici ce-i poezia, dă răspunsuri în versuri la lucrurile pe care fiecare şi le-a pus în gînd. Şi se zicea că lui Germanicus îi prezisese, în mod învăluit, cum sînt de obicei oracolele, o moarte prematură.

---

[109] Iulia Livilla, născută în anul 18 p.Chr., căsătorită în anul 33 p.Chr. cu Marcus Vinicius, victimă, împreună cu soţul ei, a Messalinei, în anul 41 p.Chr.

[110] Veche cetate în Tracia şi port pe coasta Propontidei (Marea Marmara), la vest de Bizanţ.

[111] Actualul Bosfor.

[112] Insula Samothracia, în partea de nord a Mării Egee, lîngă coasta Traciei; acolo îşi celebrau misterele cabirii.

[113] După legendă, fugarii din Troia, după distrugerea cetăţii, au ajuns, sub conducerea lui Æneas, în Italia.

[114] Oraş însemnat pe coasta Lidiei; în apropierea lui, era localitatea Claros, cu un vestit templu al lui Apollo.

[115] Oraş pe coasta Asiei Mici, la vărsarea rîului Meandru în mare, lîngă care se afla cetatea Didyma, cu un templu al lui Apollo.

55 Dar Cneus Piso, ca să grăbească înfăptuirea planurilor lui, intră furios în Atena, înspăimîntîndu-i locuitorii şi-i ocărăşte într-o cuvîntare violentă, blamîndu-l indirect pe Germanicus că, neţinînd seama de prestigiul poporului roman, tratase cu prea mare bunăvoinţă nu pe atenienii care de mult nu mai existau, după atîtea înfrîngeri suferite, ci acele scursori ale tuturor neamurilor, care s-au aliat cu Mithridates împotriva lui Sulla şi cu Antonius împotriva divinului August. Pe lîngă acestea, le reproşa vini vechi: războaiele nefericite împotriva macedonilor şi actele de violenţă faţă de concetăţeni. Se considera jignit de ei şi era mîniat şi din motivul personal că nu luaseră în seamă rugăminţile lui de a-l ierta pe un oarecare Theophilus, condamnat ca falsificator de areopag[116]. După aceea, navigînd repede pe lîngă Ciclade şi urmînd cele mai scurte căi pe mare, îl ajunge în insula Rhodos pe Germanicus, care fusese informat de învinuirile aduse; dar el se purtă cu atîta bunătate încît, iscîndu-se o furtună care-l mîna pe Piso spre nişte stînci în mare, deşi ar fi putut atribui moartea duşmanului său unui accident, a trimis cîteva trireme, cu ajutorul cărora l-a salvat din primejdie. Totuşi, Piso nu s-a potolit şi, suportînd greu o întîrziere de o zi, l-a părăsit pe Germanicus şi i-a luat-o înainte. După ce a ajuns în Siria[117] la legiunile de-acolo, prin mare dărnicie, prin captare de simpatii, prin ajutorul dat celor mai netrebnici dintre soldaţii de rînd, în vreme ce-i înlătura pe vechii centurioni sau tribuni severi atribuind posturile lor clienţilor lui sau celor mai stricaţi oameni; a introdus lenea în tabără, dezmăţul în oraş şi, permiţînd ca soldaţii rătăcitori să-şi facă toate mendrele pe la ţară, a reuşit să-i corupă într-asemenea hal, încît în vorbirea lor obişnuită Piso era numit „Tatăl legiunilor". Nici Plancina nu se mărginea la cele cuvenite unei femei, a luat parte la exerciţiile călăreţilor, la manevrele cohortelor, arunca vorbe jignitoare la adresa Agrippinei şi a lui Germanicus, făcînd chiar ca unii dintre soldaţii buni să fie gata să dea ascultare unor îndemnuri urîte, fiindcă se răspîndise un zvon secret că tot ce se întîmplă nu-i fără voia împăratului. Toate acestea îi erau cunoscute lui Germanicus, dar preocuparea lui urgentă era să se ducă mai întîi în Armenia[118].

---

[116] Colegiul arhonţilor avea şi atribuţii judiciare.

[117] Siria era o puternică bază militară romană, unde se aflau patru legiuni.

[118] Armenia Mare, la est de Eufrat, se mărginea la nord cu Caucazul, la sud cu provinciile romane, Pont, Cappadocia şi Cilicia, la sud cu regatul parţilor şi Media.

56 Din vechime, neamul acesta era de prea puţină încredere atît prin firea oamenilor, cît şi din cauza aşezării ţării, fiindcă, întinzîndu-se mult de-a lungul provinciilor noastre, pătrunde adînc pînă în ţara mezilor. Aşezaţi la mijloc între cele mai mari imperii, sînt mai mult dezbinaţi între ei, fie din ură împotriva romanilor, fie invidiindu-i de parţi. În vremea aceea, după izgonirea lui Vonones[119], nu aveau rege, dar simpatia tuturor înclina spre Zenon, fiul lui Polemon, regele Pontului[120]; pentru că acesta, imitînd încă de copil obiceiurile şi felul de viaţă al armenilor, luînd parte la vînători, la ospeţe şi la tot ce este în cinste la aceştia, îşi atrăsese şi pe fruntaşii lor, şi poporul de rînd. Aşadar, Germanicus, cu aprobarea nobililor şi înconjurat de o mare mulţime, i-a pus pe cap tiara regală în oraşul Artaxata[121]. Ceilalţi, închinîndu-se regelui, l-au salutat cu numele de Artaxia, nume pe care i-l dăduseră după numele oraşului. Cappadocia, transformată în provincie romană, l-a primit ca guvernator pe Quintus Veranius[122]. La conducerea Comagenei este pus Quintus Servaeus; ea trecea atunci pentru prima oară sub autoritatea unui pretor.

57 Rezolvarea cu succes a tuturor chestiunilor care-i priveau pe aliaţi nu-i aducea lui Germanicus nici o bucurie, din cauza orgoliului lui Piso, care, deşi i se ordonase să aducă o parte din legiuni în Armenia, el în persoană sau prin fiul lui[123], nu făcuse nici una, nici alta. S-au întîlnit în sfîrşit la Cyrrhus[124], în tabăra de iarnă a legiunii a zecea, amîndoi cu o figură neclintită, Piso ca să nu arate că îi e frică, Germanicus ca să nu se vadă că ameninţă; de fapt, precum am spus, el era mai blînd din fire. Dar prietenii lui, meşteri să întărîte duşmăniile, să exagereze adevărul şi să sporească minciunile, îi învinuiau în diferite feluri şi pe Piso, şi pe Plancina, şi pe fiii lor[125]. În sfîrşit, fiind invitaţi şi cîţiva intimi, Germanicus a început convorbirea, aşa cum îi dictau mînia şi efortul de a o

---

[119] V. II, 1-4.

[120] Zenon, fiul lui Polemon I, regele Pontului şi al Bosforului, pus pe tron de Marcus Antonius şi confirmat de August după victoria de la Actium.

[121] Artaxata, oraşul cel mai important al Armeniei, aşezat pe rîul Araxes.

[122] Unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Germanicus, precum se va vedea în procesul lui Cneus Piso (III, 10 sqq.).

[123] Marcus Calpurnius Piso, fiul şi sfătuitorul tatălui său în toate împrejurările.

[124] Oraş din nordul Siriei, aproape de Antiohia.

[125] În afară de Marcus, Piso mai avea un fiu, Cneus.

ascunde; Piso i-a răspuns cu pretenţii insolente; s-au despărţit, arătîndu-şi ura pe faţă. După aceea, el apărea rar la tribunalul lui Germanicus, iar, cînd participa, era încruntat, dînd a înţelege că e de părere contrară. I s-a auzit chiar şi glasul la un banchet dat de regele nabateilor[126]; pe cînd acesta oferea nişte coroane de aur grele lui Germanicus şi Agrippinei şi unele uşoare lui Piso şi celorlalţi, acesta spuse că ospăţul se dă în cinstea fiului împăratului roman şi nu al unui rege part; totodată a aruncat coroana şi s-a pornit cu multe critici împotriva luxului, critici pe care, deşi aspre, Germanicus le-a răbdat.

58 În vremea aceasta veniseră soli de la Artabanus[127], regele parţilor. Îi trimisese ca să reamintească de prietenia lui şi de tratatul încheiat cu noi, adăugînd că doreşte să le reînnoiască şi că în cinstea lui Germanicus va face astfel încît să vină el însuşi la ţărmul Eufratului; cerea în acelaşi timp ca Vonones să nu mai fie lăsat să rămînă în Siria, ca să nu mai atragă la revolte prin trimişii din vecinătate pe fruntaşii neamurilor. La acestea, Germanicus a răspuns pe un ton solemn, vorbind despre prietenia romanilor cu parţii cu demnitate, şi cu tact de venirea în întîmpinare a regelui şi de onoarea ce i se face. Vonones a fost îndepărtat la Pompeiopolis, oraş maritim al Ciliciei[128]. Făcuse aceasta nu numai ca să răspundă rugăminţilor lui Artabanus, ci şi ca să-l înfrunte pe Piso, căruia acela îi era foarte drag, din cauza multor servicii şi cadouri prin care şi-o atrăsase pe Plancina.

59 Sub consulatul lui Marcus Silanus şi Lucius Norbanus[129], Germanicus plecă în Egipt, ca să cunoască trecutul. Dar pretextul lui era să se îngrijească de nevoile provinciei; într-adevăr, a micşorat preţul grîului, deschizînd hambarele publice[130], şi a luat alte măsuri plăcute poporului: mergea neînsoţit de escortă, cu picioarele descoperite, îmbrăcat ca grecii[131], imitîndu-l în aceasta pe Publius Scipio[132], despre care se spune că a făcut la fel în Sicilia,

---

[126] Nabateii, popor din nordul Arabiei, avînd drept capitală Petra.

[127] Despre Artabanus, v. II, 3.

[128] Fusese ridicat de Pompeius (de unde numele) pe ruinele vechiului oraş Soli.

[129] Anul 19 p.Chr.

[130] Suetoniu ne spune (*Tib.* 52) că vizita se făcea în timpul unei crize de alimente.

[131] În sandale greceşti: o pingea groasă cu cureluşe care se legau în jurul gambei.

[132] P. Cornelius Scipio Africanus, care-i învinsese pe cartaginezi.

deşi războiul cu punii era în toi. Tiberius, după ce l-a dojenit uşor în privinţa îmbrăcăminţii şi a purtării lui, l-a mustrat foarte aspru că, împotriva hotărîrilor lui August, a intrat în Alexandria fără învoirea împăratului. Căci, printre alte metode secrete ale stăpînirii lui, August şi-a rezervat Egiptul, interzicînd senatorilor sau celor mai de seamă cavaleri romani să pătrundă aici fără permisiunea lui, ca nu cumva cineva să înfometeze Italia, stabilindu-se în acea provincie şi ţinînd în mînă punctele-cheie ale uscatului şi mării, şi putînd rezista cu o mică garnizoană celor mai mari armate[133].

60 Dar Germanicus, neaflînd că această călătorie este dezaprobată, naviga în susul Nilului, începînd cu oraşul Canopus[134]. Acest oraş fusese întemeiat de spartani, numit aşa după cîrmaciul corabiei lor, Canopus, îngropat acolo pe vremea cînd Menelau, la reîntoarcerea lui în Grecia, fusese aruncat în partea opusă a mării şi pe pămîntul Libiei. De acolo, Germanicus a vizitat gura din apropiere a Nilului, consacrată lui Hercule[135], despre care indigenii susţin că s-a născut la ei, fiind cel mai vechi erou cu acest nume, şi că cei care au fost după aceea înzestraţi cu aceeaşi vitejie s-au numit la fel; apoi a vizitat ruinele măreţe ale vechii Thebe[136]. Pe giganticele construcţii se mai găseau caractere ale scrisului egiptean, care arătau bogăţia de pe vremuri a oraşului; unul dintre preoţii mai bătrîni, primind porunca să tălmăcească cele scrise în limba strămoşească, spunea că acolo locuiseră odinioară şapte sute de mii de bărbaţi în stare să poarte armele şi că Rhamses[137] a pus stăpînire, cu această armată, pe Libia şi Etiopia, pe mezi şi pe perşi, pe Bactriana şi pe Sciţia, pe ţinuturile ocupate de sirieni, armeni şi vecinii lor capadocienii, apoi a ţinut sub conducerea lui toată întinderea de pămînt de la marea bitinică[138] pînă la cea liciană. Se puteau citi, de asemenea, tributurile impuse neamurilor, cantitatea de argint şi de aur, numărul de arme şi de cai, darurile de adus templelor, fildeş şi

---

[133] August îşi rezervase conducerea personală a Egiptului, grînarul Italiei, şi măsura se respecta în continuare. Pentru administrarea provinciei, împăratul alegea el însuşi o persoană din clasa cavalerilor.

[134] Pe un braţ al vărsării Nilului în mare. Oraşul era renumit prin luxurie.

[135] „Gura lui Hercule", un alt braţ al Nilului.

[136] Resturile cetăţii se aflau între localităţile Karnak şi Luxor.

[137] Rhamses II, regele Egiptului (anii 1298-1232 a.Chr.)

[138] Marea bitinică este Marea Neagră; marea liciană este Mediterana dintre Rhodos şi Cipru.

mirodenii, cantitatea de grîu şi tot felul de lucruri necesare, pe care fiecare neam trebuia să le plătească, nu mai puţin bogate decît le impun acum stăpînirea parţilor sau puterea romană.

61 Dar Germanicus îşi dădu silinţa să vadă şi alte minunăţii, dintre care cele mai de seamă au fost statuia de piatră a lui Memnon[139] care, cînd e bătută de razele soarelui, scoate un sunet armonios, piramidele înălţate prin întrecerea dintre regi şi prin bogăţia lor, ca nişte munţi printre nisipurile risipite de vînt şi greu de străbătut, lacurile săpate în pămînt, ca să primească apele revărsate ale Nilului; iar în altă parte, cheile acestui fluviu, de mare adîncime, pe care cercetătorii n-au putut-o măsura. De acolo a ajuns la Elephantina[140] şi Syene, odinioară marginile imperiului roman, care se întinde acum pînă la Marea Roşie.

62 Pe cînd Germanicus îşi petrecea această vară vizitînd mai multe provincii, Drusus şi-a cîştigat merite deosebite, aţîţîndu-i pe germani la lupte între ei şi aducîndu-l pe Maroboduus, slăbit de forţe, pînă la ruină. Era printre gotoni[141] un tînăr nobil, anume Catualda, odinioară fugar gonit cu forţa de Maroboduus, care acum, în situaţia nesigură a acestuia, a îndrăznit să se răzbune. Acesta pătrunde cu o trupă puternică în ţara marcomanilor şi, atrăgîndu-i pe fruntaşi să treacă de partea lui, năvăleşte în palatul regelui şi în fortăreaţa de alături. S-au găsit acolo vechi prăzi de-ale suebilor, de asemenea cantinieri şi negustori din provinciile noastre, pe care legăturile comerciale, apoi dorinţa de cîştig şi în sfîrşit uitarea de patrie îi strămutase din locurile lor în ţara duşmanului.

63 Fiind părăsit de toţi, Maroboduus n-a găsit altă scăpare decît în îndurarea împăratului. Trecînd Dunărea pe-acolo pe unde ea curge de-a lungul provinciei Noricum[142], i-a scris lui Tiberius nu ca un fugar sau ca cineva care se roagă, ci amintindu-i ce fusese mai înainte: deşi multe neamuri, zicea, îl chemau la ele pe vestitul rege de-altădată, el preferase prietenia cu romanii. Împăratul i-a răspuns că va avea în Italia un loc de şedere sigur şi onorat, dacă va rămîne aici: dacă interesele lui i-ar dicta altceva, va putea pleca cu încre-

---

[139] Închinată, după legendă, lui Memnon, fiul Aurorei, ucis de Ahile.

[140] Elephantina, insula vecină cu prima cataractă a Nilului; Syena, actualul Asuan.

[141] Populaţie germanică pe Vistula inferioară.

[142] Noricum, provincie între Raetia şi Panonia şi între Dunăre şi Alpi.

derea cu care venise. Dar în faţa senatului a declarat că nici Filip n-a fost la fel de primejdios atenienilor, nici Pyrrhus sau Antiochus poporului roman, ca Maroboduus. Avem discursul lui în care arată importanţa omului, sălbăticia neamurilor supuse lui, cît de aproape de Italia este acest duşman, dezvăluind planurile pe care le făcuse spre a-l doborî. Şi, într-adevăr, Maroboduus a fost ţinut la Ravenna şi, ori de cîte ori suebii se obrăzniceau, era scos la iveală, ca putînd să se întoarcă la domnie. Dar el n-a ieşit din Italia timp de optsprezece ani şi a îmbătrînit pierzînd mult din faima lui, din cauza prea marii dorinţe de-a trăi[143]. Aceeaşi soartă nefericită a avut-o şi Catualda, şi aceeaşi scăpare. Izgonit nu mult după aceea de trupele hermundurilor[144] conduşi de Vibilius şi primit la noi, este trimis la Forum Iulium[145], colonie din Galia Narboneză. Barbarii care îi însoţiseră pe amîndoi, ca să nu tulbure provinciile liniştite amestecîndu-se cu populaţia, au fost aşezaţi dincolo de Danubiu, între rîurile Marus şi Cusus, dîndu-li-se ca rege Vannius, din neamul quazilor[146].

64 De îndată ce s-a anunţat că Germanicus le dăduse armenilor ca rege pe Artaxias, senatorii au decretat ca Germanicus şi Drusus să intre în Roma cu ovaţii[147]. S-au construit şi arcuri de triumf cu statuile Cezarilor de ambele laturi ale templului lui Marte Răzbunătorul. Tiberius era mai bucuros că încheiase pace prin înţelepciune, decît dacă ar fi pus capăt războiului pe cîmpul de bătălie. Deci, la fel procedează şi cu Rhescuporis, regele Traciei, folosind abilitatea. Întreg acest neam fusese sub stăpînirea lui Rhoemetalces[148]; după moartea acestuia, August a dat o parte din Tracia lui Rhescuporis, fratele lui, şi cealaltă fiului lui, Cotys. La acea împărţire, ogoarele, oraşele şi ţinuturile învecinate cu grecii i-au

---

[143] A murit în anul 37 p.Chr.

[144] Populaţie germanică din partea de nord a Bavariei actuale.

[145] Actualul Fréjus.

[146] Trib germanic din neamul suebilor, în Moravia actuală.

[147] Ovaţia era un triumf mai mic, acordat de senat învingătorului, care conducea cortegiul mergînd pe jos, şi ducîndu-se la templul lui Iupiter Capitolinul, spre a-i sacrifica oi.

[148] Tracia era în acest timp regat clientelar roman. Rhoemetalces fusese, în războiul dintre Octavian şi Marcus Antonius, de partea celui dintîi şi murise asasinat după o domnie de 23 de ani (11 a.Chr.-12 p.Chr.).

revenit lui Cotys; ţinuturile necultivate, sălbatice, învecinate cu duşmanii, lui Rhescuporis; aşa erau şi firile regilor: unul blînd şi plăcut[149], celălalt, violent, lacom şi nesuferind pe nimeni lîngă el. Dar la început ei au trăit într-o înţelegere aparentă; apoi Rhescuporis începu să treacă peste hotarul lui, să-şi însuşească din ce-i fusese dat lui Cotys şi să-l atace dacă îi rezista, cu oarecare şovăire, cît timp a trăit August, fondatorul celor două domnii, de care, dacă l-ar fi dispreţuit, se temea că-l va pedepsi. Auzind însă de schimbarea principelui[150], trimitea bande de tîlhari, dărîma fortăreţe, tot pricini de război.

65 De nimic nu era mai îngrijorat Tiberius decît ca pacea să nu fie tulburată. El alege un centurion care să transmită regilor să nu pornească războiul. Imediat, Cotys dă drumul trupelor pe care le adunase. Rhescuporis, cu moderaţie prefăcută, cere o întîlnire cu acela: printr-o convorbire, zicea, s-ar putea pune capăt neînţelegerilor. N-a trebuit mult timp ca să se stabilească momentul, locul şi, în sfîrşit, condiţiile, pentru că amîndoi cedau şi acceptau, unul din complezenţă, celălalt din perfidie. Rhescuporis, pentru a pecetlui, cum zicea, învoiala, a mai dat şi un banchet şi, veselia lungindu-se pînă noaptea tîrziu cu mîncare şi băutură, îl pune în lanţuri pe imprudentul Cotys, care, după ce înţelesese viclenia, invoca dreptul sacru al domniei, zeii aceleiaşi familii şi legea invitării la masă a unui oaspete[151].

După ce a pus stăpînire pe toată Tracia, Rhescuporis i-a scris lui Tiberius că i s-a întins o cursă şi că el a prevenit complotul; în acelaşi timp, pretextînd un război împotriva bastarnilor[152] şi sciţilor, se întărea cu trupe de pedestraşi şi de călăreţi. I s-a răspuns indulgent că, dacă nu e vorba de o înşelătorie, el poate să aibă

---

[149] Cotys avea o fire blîndă şi cultiva poezia. Ovidius, în exil la Tomis, îi dedică o poezie din *Ponticele* sale (II, 9) numindu-l (vers 5) „*mitissime iuvenum*" (cel mai blînd dintre tineri) şi „un al doilea Orfeu" (v. 53-54).

[150] Prin moartea lui August, în anul 14 p.Chr.

[151] Caracterul sacru al ospeţiei.

[152] Bastarnii sau peucinii, populaţie de neam germanic de la izvoarele Vistulei, au migrat spre sud-estul Europei, aşezîndu-se la est de Carpaţi spre gurile Dunării, de unde făceau dese incursiuni la sudul fluviului. Tacitus (*Germania*, 46) spune: „Chipul li se cam sluţeşte din pricina încuscririi fruntaşilor lor cu sarmaţii", şi exclamă: „*Sordes omnium ac torpor*" (Necurăţenie la toţi şi trîndăvie!). Arheologic, au fost identificaţi în Moldova de sud şi în spaţiul dintre Prut şi Nistrul mijlociu.

încredere în propria lui nevinovăţie; de altfel, nici principele, nici senatul n-ar putea distinge, decît printr-o cercetare atentă, ce este drept de ce este nedrept; prin urmare, să-l predea pe Cotys romanilor, să vină şi el şi să arunce asupra aceluia învinuirea odioasă.

66 Această scrisoare a fost trimisă în Tracia de către Latinius Pandusa, propretorul Moesiei, împreună cu soldaţii cărora să le fie predat Cotys. Rhescuporis, şovăind între frică şi mînie, a preferat să fie vinovat de o crimă săvîrşită decît de una plănuită: porunceşte să fie ucis Cotys şi declară, minţind, că acela şi-a pus singur capăt zilelor. Tiberius nu şi-a schimbat metodele altădată practicate, ci, decedînd Pandusa, pe care Rhescuporis îl învinuia că-i e duşman, l-a pus la conducerea Moesiei înadins pe Pomponius Flaccus[153], cu vechi state în armată, care era în strînsă prietenie cu regele şi prin asta mai potrivit ca să-l înşele.

67 Flaccus, trecînd în Tracia, l-a înduplecat prin mari promisiuni pe regele care stătea la îndoială şi se gîndea la crimele comise, să intre printre posturile romane. Îndată, el a fost înconjurat, chipurile în semn de onoare, de o escortă numeroasă. Tribunii şi centurionii îl sfătuiau şi-l îndemnau să meargă mai departe; cu cît se depărtau de graniţă, cu atît mai clar era pentru el că este un prizonier sub pază; în cele din urmă, dîndu-şi seama de soarta ce-l aşteaptă, a fost dus la Roma. Acuzat în senat de soţia lui Cotys[154], este condamnat să stea departe de regatul său. Tracia este împărţită între Rhoemetalces-fiul, despre care se ştia bine că se împotrivise planurilor tatălui său, şi copiii lui Cotys; şi fiindcă aceştia erau încă mici, conducerea regatului este dată între timp fostului pretor Trebellienus Rufus, după exemplul înaintaşilor care-l trimiseseră în Egipt, ca tutore al copiilor lui Ptolemeu, pe Marcus Lepidus[155]. Rhescuporis a fost dus la Alexandria, şi acolo, încercînd să fugă sau plăsmuindu-se învinuirea că o făcuse este omorît.

68 În acelaşi timp, Vonones, despre care am spus că fusese îndepărtat în Cilicia, corupînd paznicii, a încercat să fugă la armeni, apoi la albani şi la heniochi[156], în fine la regele sciţilor, rudă cu

---

[153] Consulul din anul 17 p.Chr.

[154] Antonia Trifena, fiica regelui Pontului, Polemon.

[155] Aşa cum Marcus Æmilius Lepidus, fost de două ori consul şi censor, fusese odinioară trimis (în anul 201 a.Chr.) în Alexandria Egiptului, ca tutore al lui Ptolemeu IV Epifanes.

[156] Triburi din Caucaz.

el. Sub cuvînt că pleacă la vînătoare, se depărtă de locurile de pe ţărmul mării, se îndreptă spre înălţimile împădurite, neumblate, apoi, în goana calului, ajunse la rîul Pyramus, ale cărui poduri locuitorii din partea locului, auzind de fuga regelui, le tăiaseră, iar prin vad nu se putea trece. Urmarea: este prins pe ţărmul rîului de Vibius Fronto, prefectul cavaleriei, şi pus în lanţuri. Apoi, reangajatul Remmius, şi mai înainte pus să-l păzească pe rege, simulînd că ar fi fost cuprins de furie, l-a străpuns cu sabia. De unde, credinţa sporită că-i fusese complice şi că, din teama de a fi denunţat, provocase moartea lui Vonones.

69 Germanicus, întorcîndu-se din Egipt, află că toate dizpoziţiile sale date legiunilor sau oraşelor fuseseră anulate sau înlocuite cu altele, contrare. De aici, învinuiri grele împotriva lui Piso; nu mai puţin aspre erau vorbele pe care acela le îndrepta împotriva lui Germanicus. După aceasta, Piso a hotărît să părăsească Siria. Apoi, reţinut de îmbolnăvirea lui Germanicus, după ce a aflat că acesta s-a făcut bine şi că se aduceau mulţumiri zeilor pentru însănătoşirea lui, împrăştie cu lictorii lui animalele de jertfă aduse acolo, pregătirile de sacrificiu şi mulţimea în sărbătoare a locuitorilor Antiohiei[157]. Apoi, se retrage la Seleucia[158], aşteptînd evoluţia bolii ce îl chinuia pe Germanicus. Convingerea acestuia că fusese otrăvit de Piso sporea violenţa sălbatică a bolii. S-au găsit resturi de corpuri omeneşti, scoase din pămîntul din preajma zidurilor, formule magice şi blesteme cu numele lui Germanicus săpat pe nişte tăbliţe de plumb, oase pe jumătate arse, mînjite cu sînge stricat, şi alte făcături prin care se crede că sufletele sînt afurisite să ajungă la zeităţile infernului. Totodată, oameni trimişi de Piso erau angajaţi să spioneze înrăutăţirea bolii.

70 Aceste veşti, pe care Germanicus le aflase, i-au produs tot atîta mînie cît şi teamă. Dacă uşa casei îi va fi asediată, dacă va trebui să-şi dea ultima suflare sub ochii duşmanilor, ce se va întîmpla cu nefericita lui soţie, cu copilaşii lui? „Se pare, îşi zicea, că otrava lucrează prea încet; Piso se grăbeşte şi zoreşte, ca să stăpînească el singur provincia. Dar Germanicus nu este sfîrşit pînă într-atît şi răsplata crimei nu va rămîne ucigaşului.“ Îi scrie o scrisoare prin care îi declară că rupe prietenia cu el; mulţi zic că-i

---

[157] Capitala Siriei.

[158] Portul Antiohiei, la gura fluviului Oronte.

poruncise să părăsească provincia. Fără a mai întîrzia, Piso se îmbarcă, pornind pe mare, dar îşi reducea viteza de plutire ca să se întoarcă mai de aproape, dacă moartea lui Germanicus i-ar fi deschis intrarea în Siria.

71 Germanicus, înviorat puţin şi începînd să spere, mai apoi însă sleit de puteri, cînd a văzut că sfîrşitul îi e aproape, le-a vorbit astfel prietenilor din jurul lui: „Dacă aş fi murit din voia soartei, plîngerea mea ar fi îndreptăţită chiar faţă de zei, fiindcă mă răpesc printr-o moarte prematură, în plină tinereţe, părinţilor, copiilor, patriei. Acum, răpus de crima lui Piso şi a Plancinei, adresez inimilor voastre ultimele mele rugăminţi: să spuneţi părintelui şi fratelui meu ce răni crunte m-au sfîşiat, ce uneltiri m-au împresurat, cum mi-am sfîrşit nefericita viaţă prin moartea cea mai grea. Toţi cei pe care, cît am trăit, speranţele mele îi mişcau, înrudirea de sînge îi impresiona şi chiar invidia îi stimula, vor lăcrima că un om de seamă altădată, care a supravieţuit atîtor războaie, a căzut prin perfidia unei femei. Veţi avea ocazia să vă plîngeţi în faţa senatului, să invocaţi legile. Datoria cea mai de seamă a prietenilor nu este să-l însoţească pe cel mort cu bocete neputincioase, ci să-şi amintească ce a vrut el şi să îndeplinească ce le-a încredinţat; pe Germanicus îl vor plînge chiar oameni care nu l-au cunoscut. Voi răzbunaţi-l, dacă aţi ţinut mai mult la mine decît la rangul meu. Arătaţi-o poporului roman pe nepoata lui August şi totodată soţia mea, înfăţişaţi-i pe cei şase copii. Mila va fi de partea acuzatorilor; celor ce plăsmuiesc însărcinări criminale oamenii nu le vor da crezare, sau nu îi vor ierta." Prietenii, atingînd mîna celui ce se stingea, au jurat că vor renunţa mai degrabă la viaţă decît la răzbunare.

72 Apoi, întorcîndu-se spre soţia lui, a rugat-o, în amintirea lui şi de dragul copiilor, să lepede mîndria, să-şi plece firea în faţa sorţii care o prigoneşte şi, o dată reîntoarsă la Roma, să nu-i întărîte pe cei mai tari, rivalizînd cu ei în prestigiu. Acestea le spusese pe faţă, iar altele în secret, printre care se crede că şi-a făcut cunoscută teama lui faţă de Tiberius. Nu mult după aceasta, s-a stins, spre marea jale a provinciei şi a neamurilor dimprejur. L-au plîns popoarele străine şi regii lor: era atît de binevoitor cu aliaţii, atît de iertător cu duşmanii! La fel de venerabil, cînd îl vedeau şi-l auzeau; deşi păstra măreţia şi demnitatea rangului său înalt, scăpase de invidie şi de aroganţă.

73 Înmormîntarea sa, fără chipurile strămoşilor[159] şi fără pompă, s-a remarcat prin laudele aduse şi prin amintirea virtuţilor lui. Unii îi comparau înfăţişarea, vîrsta şi felul morţii, din cauza chiar şi a vecinătăţii locurilor în care pierise, cu soarta lui Alexandru cel Mare. Căci amîndoi, falnici la trup, de neam ales, netrecuţi mult de treizeci de ani, muriseră printre neamuri străine, prin cursele întinse de ai lor; dar Germanicus era blînd cu prietenii, cumpătat în plăceri, căsătorit o singură dată, avînd copii legitimi şi nu mai puţin războinic decît Alexandru, chiar dacă n-a fost temerar şi-a fost împiedicat s-aducă în sclavie Germaniile înfrînte prin atîtea victorii. Dacă ar fi fost singur conducător al treburilor, dacă ar fi avut dreptul şi numele de rege, ar fi cîştigat cu atît mai repede gloria militară a lui Alexandru, cu cît îl întrecea prin clemenţă, prin temperanţă şi prin alte calităţi sufleteşti. Nu se ştie sigur dacă trupul lui, despuiat înainte de a fi ars în forul din Antiohia, loc destinat înmormîntării, a prezentat sau nu semne de otrăvire, căci fiecare dădea o versiune diferită, după cum era mai înclinat către Germanicus, compătimindu-l şi avînd o bănuială anterioară, sau era favorabil lui Piso.

74 S-a ţinut o consfătuire între legaţi şi alţi senatori care se aflau acolo, spre a hotărî cui să-i revină conducerea Siriei. Fiindcă ceilalţi nu se prea îndemnau, au şovăit mult timp între Vibius Marcus şi Cneus Sentius[160]; apoi Marcus a cedat în faţa lui Sentius, care era mai bătrîn şi ţinea mai mult să fie ales. Acesta a trimis-o la Roma pe Martina, o femeie faimoasă prin otrăviri în acea provincie, foarte dragă Plancinei, la insistenţele lui Vitellius, lui Veranius[161] şi ale celorlalţi, care puneau la cale învinuirile şi actul de acuzare, ca şi cum s-ar fi admis deja să se deschidă o acţiune[162].

75 Dar Agrippina, deşi copleşită de durere şi bolnavă, neputînd să suporte tot ce i-ar fi întîrziat răzbunarea, s-a îmbarcat pe o corabie, cu cenuşa lui Germanicus şi cu copiii. Toţi erau înduioşaţi văzînd cum femeia cea mai aleasă prin nobleţea neamului, obişnuită, după frumoasa ei căsătorie, să fie înconjurată de oameni ce-o

---

[159] După obiceiul roman, în cortegiul funebru al oamenilor de seamă se purtau chipurile strămoşilor.

[160] Amîndoi, foşti consuli.

[161] Despre Publius Vitellius v. I, 70; despre Quintus Veranius, v. II, 56.

[162] Pretorul putea să accepte sau să refuze o acţiune în judecată.

venerau şi-o fericeau, purta acum la piept rămăşiţele celui decedat, nesigură de răzbunarea ei, îngrijorată de ce o aştepta, expusă de atîtea ori loviturilor soartei, fiindcă născuse atîţia copii spre nefericirea ei[163]. Lui Piso în vremea asta i-a sosit la Cos[164] vestea că Germanicus s-a stins. Atunci, nestăpînindu-se, taie animale de jertfă, se duce la temple, neputîndu-şi înfrîna bucuria, iar Plancina, dezvăluindu-şi neobrăzarea mai mult ca el, şi-a schimbat întîia oară doliul de după moartea surorii ei cu o îmbrăcăminte veselă.

76 Veneau mulţime de centurioni la Piso şi îi spuneau că se poate bizui pe devotamentul legiunilor: să se întoarcă în provincia pe nedrept luată, care nu are o conducere. Îl consultă de aceea pe M. Piso, fiul său; acesta era de părere că trebuie să se grăbească să ajungă la Roma: n-a comis pînă acum nimic de neispăşit, nu trebuie să se teamă de bănuieli ce nu pot sta în picioare, sau de vorbe goale. Neînţelegerea cu Germanicus îl poate face să fie duşmănit, nu pedepsit; luîndu-i-se conducerea provinciei, s-a dat o satisfacţie adversarilor săi. Dacă însă se reîntoarce şi Sentius i se opune, se poate naşte un război civil; nici centurionii, şi nici soldaţii nu vor rămîne mult de partea lui: amintirea proaspătă a generalului lor şi devotamentul înrădăcinat adînc faţă de Cezari e mai puternic.

77 Dimpotrivă, Domitius Celer, unul dintre prietenii lui apropiaţi, l-a sfătuit să profite de ocazie: Piso, zicea el, nu Sentius a fost pus la conducerea Siriei; lui i-au fost date fasciile şi autoritatea de pretor, lui, legiunile. Dacă s-ar ivi vreun atac din partea duşmanilor, cine le-ar opune mai pe drept armele, decît acela care a primit autoritatea de legat şi instrucţiuni personale? Trebuie să lase timp zvonurilor să se învechească; de multe ori, oameni nevinovaţi nu sînt în stare să ţină piept unei uri proaspete. Dacă însă ar avea în mînă armata, dacă i-ar spori forţele, multe lucruri imprevizibile s-ar putea, cu voia soartei, întoarce în bine. „Ne grăbim oare să acostăm o dată cu cenuşa lui Germanicus, pentru ca mulţimea neştiutoare, aţîţată de bocetele Agrippinei, să te înşface de la primul zvon, fără a putea fi ascultat şi apărat de cineva? Ai de partea ta complicitatea cu Augusta şi sprijinul lui Tiberius, dar acestea într-ascuns; de moartea lui Germanicus nu sînt nici unii mai tare îndureraţi, de ochii lumii, decît cei care se bucură cel mai mult."

---

[163] Căci stîrnise astfel gelozia cumnatei sale (II, 43).

[164] Insulă în Marea Egee, la nord-vest de Rhodos.

78 Nu i-a fost greu acestuia să-l atragă la părerea lui pe Piso, înclinat, cum era, spre violenţă; trimiţîndu-i o scrisoare lui Tiberius, îl învinuieşte pe Germanicus de risipă şi de trufie, spunînd că el a fost izgonit ca să se facă loc liber unei schimbări de regim şi că a reluat comanda armatei cu aceeaşi lealitate cu care a condus-o. Totodată, îi porunceşte lui Domitius ca, îmbarcîndu-se pe o triremă, să se ducă în Siria, evitînd coastele şi navigînd pe lîngă insule în largul mării. Acesta organizează în manipule dezertorii care alergau la el, înarmează oamenii de corvoadă şi, pe cînd navele se îndreptau spre continent, capturează un detaşament de recruţi în drumul lor spre Siria; scrie regişorilor din Cilicia să-l ajute cu trupe auxiliare. Tînărul Piso se dovedea plin de energie la treburile militare, deşi spusese că n-ar trebui pornit războiul.

79 Aşadar, navigînd pe lîngă coastele Liciei şi Pamfiliei[165], s-au încrucişat cu corăbiile care o duceau pe Agrippina; amîndouă taberele, îndîrjite, şi-au pregătit mai întîi armele; apoi, din frica reciprocă, nu s-a trecut dincolo de injurii: Marcus Vibius l-a somat pe Piso să vină la Roma ca să se apere în faţa judecăţii. Acesta, bătîndu-şi joc, răspunse că va fi acolo cînd pretorul care anchetează în procesele de otrăviri va fixa un termen inculpatului şi acuzatorilor. Între timp, Domitius, acostînd la Laodiceea, oraş din Siria[166], se îndrepta spre tabăra de iarnă a legiunii a şasea, căci o socotea mai potrivită pentru noile planuri, cînd îi iese înainte legatul Pacuvius. Sentius îl previne pe Piso de aceasta printr-o scrisoare şi-i recomandă să nu încerce să cîştige armata prin corupţie şi provincia prin război. Îi adună apoi pe toţi pe care-i ştia că n-au uitat de Germanicus şi că se opun adversarilor lui şi, vorbindu-le de maiestatea împăratului, spunînd că statul este atacat prin forţa armelor, porneşte cu o trupă puternică gata de luptă.

80 Piso, deşi încercările lui dăduseră greş, nu a neglijat măsurile cele mai sigure pe care i le dicta momentul, ci a ocupat un fort foarte întărit din Cecilia, numit Celenderis; căci, amestecînd dezertorii, recruţii de curînd capturaţi, sclavii săi şi pe cei ai Plancinei cu trupele auxiliare pe care le trimiseseră regişorii din Cilicia[167], făcuse, cel puţin ca număr, o legiune. Declara că el, reprezentantul

---

[165] Ţări pe litoralul de sud al Asiei Mici.
[166] Laodiceea, oraş şi port în Siria, la sud de Seleucia.
[167] Menţionaţi în II, 78.

împăratului, este izgonit din provincia pe care i-o dăduse acesta, nu de legiuni (căci la chemarea lor venise), ci de Sentius, care-şi ascunde ura personală sub false învinuiri. Să se aşeze numai în linia de bătaie şi soldaţii nu vor voi să lupte: îl vor vedea pe Piso, numit de ei însişi odinioară „tatăl lor", superior, dacă se judecă pe dreptate şi, dacă e vorba de forţa armelor, nelipsit de puteri. Apoi îşi desfăşoară manipulele în faţa meterezelor fortului, pe o costişă abruptă şi rîpoasă, căci în rest erau înconjuraţi de mare. În faţa lor, veteranii dispuşi pe centurii şi rezervele: de-o parte, asprimea soldaţilor, de alta, a locurilor; dar aceştia nu aveau nici curaj, nici speranţă şi nici arme, decît nişte unelte ţărăneşti, pe care le apucaseră în grabă, de nevoie. Cînd au ajuns la încăierare, bătălia a fost nehotărîtă doar pînă au urcat cohortele romane pe platou: cilicienii o iau la fugă şi se închid în fortăreaţă.

81 În vremea asta, Piso încearcă zadarnic să atace flota, care aştepta la o mică distanţă; reîntorcîndu-se şi, din înaltul zidurilor, ba zbuciumîndu-se, ba chemînd pe nume pe cîte unul şi atrăgîndu-l prin răsplăţile promise, încerca să-i aţîţe la revoltă şi îi mişcase într-atît, încît un stegar din legiunea a şasea a trecut la el cu steag cu tot. Atunci Sentius ordonă să sune cornii şi trompeţii, să se ocupe parapetul, să se înalţe scările şi cei mai viteji să urce la asalt, iar alţii să arunce din catapulte lănci, bolovani şi torţe incendiare. În sfîrşit, Piso, înverşunarea slăbindu-l cu totul, s-a rugat ca, predînd armele, să poată rămîne în fortăreaţă, pînă ce Cezar va fi consultat cui să-i încredinţeze Siria. Condiţiile i-au fost respinse şi nu i s-au acordat altceva decît corăbii şi putinţa de a călători în siguranţă pînă la Roma.

82 Dar la Roma, după ce s-a aflat de boala lui Germanicus, cum toate veştile, ca tot ce vine de departe, erau exagerate, pretutindeni se vedea durere şi mînie: lumea izbucnea în plîns. „Iată de ce a fost trimis Germanicus la capătul pămîntului, iată de ce i s-a dat lui Piso conducerea provinciei; la asta au dus tainicele convorbiri ale Augustei cu Plancina. Drept au vorbit bătrînii despre Drusus[168], care spunea că stăpînitorilor nu le plac firile populare ale fiilor lor şi că nu de altceva au fost ei înlăturaţi din cale, decît fiindcă au vrut să dea poporului roman egalitatea în drepturi, redîndu-i liber-

[168] Tatăl lui Germanicus.

tatea." Ştirea că Germanicus a murit a aprins într-atîta aceste vorbe ale mulţimii, încît chiar înainte de a se da edictul magistraţilor, înainte de decizia senatului, întrerupîndu-se orice activitate publică, au părăsit toţi forurile şi s-au închis în case. Peste tot tăcere şi gemete, nimica prefăcut de ochii lumii. Şi, cu toate că nu renunţau la toate semnele de doliu, erau şi mai îndureraţi în suflet. Întîmplător, nişte neguţători care plecaseră din Siria pe cînd Germanicus mai era în viaţă aduseseră veşti mai îmbucurătoare despre starea sănătăţii lui. Pe dată au fost crezute, pe dată răspîndite: oricine prinsese veştile din zbor le transmitea altora, şi aceia altora, mai mulţi încă, înflorindu-le de bucurie. Alergă toţi încoace şi încolo prin oraş, forţează uşile templelor; noaptea e priincioasă credulităţii şi spusele sînt mai îndrăzneţe pe întuneric. Tiberius nu s-a opus acestor zvonuri false, şi ele după un timp s-au stins; poporul l-a plîns şi mai amarnic pe Germanicus, de parcă i-ar fi fost răpit a doua oară.

83 Au fost găsite şi decernate onoruri pe măsura iubirii fiecăruia faţă de Germanicus sau a inventivităţii lui deosebite: să-i fie numele celebrat în cîntecele salienilor[169], să se aşeze scaune curule în locurile rezervate preoţilor augustali şi, deasupra lor, coroane de frunze de stejar[170], la jocurile din circ o statuie de fildeş înfăţişîndu-l să fie în fruntea procesiunii, să nu se aleagă alt flamin sau augur în locul lui Germanicus decît din familia Iulia. Pe lîngă acestea, să i se ridice arcuri de triumf la Roma, pe malul Rinului şi pe muntele Amanus din Siria[171], cu o inscripţie care să arate faptele lui de arme şi că a murit pentru binele statului, un cenotaf la Antiohia, unde fusese ars, şi un catafalc la Epidafne[172], unde-şi dăduse sfîrşitul. Cu greu ar fi putut număra cineva statuile şi locurile unde se propunea să fie onorat. Fiindcă se propusese să fie expus un medalion de aur de o mărime deosebită, cu chipul lui printre cele ale maeştrilor elocinţei, Tiberius a afirmat că-i va consacra unul obişnuit, la fel cu al celorlalţi, că de fapt elocinţa nu se judecă după

---

[169] Colegiu sacerdotal instituit de regele Numa Pompilius. În cîntecele şi dansurile rituale ale salienilor, la 1 martie în fiecare an, erau pomenite, alături de numele zeilor, şi numele lui August, pe cînd acesta era în viaţă.

[170] Germanicus făcea parte din colegiul augustalilor, în anul 14 p.Chr. Se cerea acum să i se aşeze un scaun curul printre cele rezervate preoţilor augustali şi să se pună de-asupra lui o coroană din ramuri de stejar, simbol al virtuţilor civice.

[171] Muntele separă Siria de Cilicia.

[172] Epidafne, suburbie a Antiohiei.

rangul cuiva şi e destulă onoare să fii socotit printre vechii scriitori[173]. Ordinul cavalerilor a dat numele lui Germanicus escadronului căruia i se zicea „al tinerilor" şi a hotărît ca, la idele lui iulie[174], portretul lui să fie purtat în frunte, urmat de corpurile de cavalerie. Cele mai multe onoruri se păstrează şi azi; altele însă au fost îndată părăsite, iar altele, cu trecerea timpului, au fost date uitării.

84 Durerea era încă proaspătă, cînd Livia, sora lui Germanicus şi soţia lui Drusus[175], a născut doi gemeni de parte bărbătească. Această întîmplare, rară şi îmbucurătoare chiar pentru căminele modeste, l-a umplut pe Tiberius de-atîta bucurie, încît nu s-a stăpînit să se fălească în faţa senatorilor că nici unui bărbat roman de-asemenea înalt rang nu i s-a întîmplat să aibă două odrasle gemene: el preschimba totul, chiar şi ce-aducea întîmplarea, în lauda sa proprie. Dar aceasta era pentru popor, într-un asemenea moment, o pricină de durere sporită, căci socotea că Drusus, sporindu-şi familia cu aceşti copii, primejduia şi mai mult casa lui Germanicus.

85 În acelaşi an, senatul a luat măsuri aspre pentru înfrînarea destrăbălării femeilor şi s-a prevăzut ca una al cărui bunic, tată sau soţ a fost cavaler roman să nu poată să-şi vîndă corpul pe bani. Într-adevăr, Vistilia, născută dintr-o familie de pretor[176], făcuse cunoscut edililor că practicase prostituţia, după obiceiul admis de cei vechi, care socoteau că mărturisirea publică a ticăloşirii este destulă pedeapsă pentru femeile neruşinate. I s-a cerut socoteală lui Titidius Labeo, soţul Vistiliei, pentru faptul că nu supusese rigorilor legii o soţie vădit vinovată. Acela a pretextat că i se dăduseră şaizeci de zile de gîndire şi că termenul nu trecuse; s-a socotit însă suficient pentru a se decide asupra Vistiliei, şi aceasta a fost izgonită în insula Serifos[177]. S-a discutat apoi despre interzicerea

---

[173] Germanicus scrisese cîteva comedii în limba greacă.

[174] Ziua de 15 iulie.

[175] Livia (Livilla), sora lui Germanicus, moare în anul 31 p.Chr. Căsătorită mai întîi cu Caius Caesar şi, după moartea lui, cu Drusus Caesar, i-a avut cu acesta pe Iulia şi doi gemeni: Germanicus şi Tiberius. Germanicus a murit de copil (anul 23 a.Chr.); Tiberius a fost eliminat de Caligula (anul 38 p.Chr.). Sedusă de Seian şi ucigîndu-şi soţul (v. IV, 32), este condamnată la moarte de Tiberius.

[176] Vistilia, fiica fostului pretor Sextus Vistilius (VI, 9), avusese şase soţi şi numeroşi copii, dintre care mai însemnaţi: Publius Pomponius Secundus (V, 8), Cneus Domitius Corbulo (XI, 18) şi Milonia Caesonia, soţia viitorului împărat Caligula.

[177] Una din insulele Ciclade.

cultelor egiptean şi iudaic şi s-a dat o decizie a senatului ca patru mii de liberţi molipsiţi de această superstiţie[178] să fie trimişi, dacă sînt apţi ca vîrstă, în insula Sardinia pentru stîrpirea tîlhăriilor de acolo; dacă ar muri din cauza climatului nesănătos, ar fi o pagubă mică; ceilalţi trebuiau să părăsească Italia, dacă pînă la un anumit termen nu se leapădă de riturile lor nelegiuite.

86 După aceea, Tiberius a propus să se aleagă o fecioară în locul Occiei, care timp de cincizeci şi şapte de ani prezidase ceremoniile cultului Vestei cu cea mai mare pietate; le aduse mulţumiri lui Fonteius Agrippa şi lui Domitius Pollio, care se întrecuseră în devotament faţă de stat, oferindu-şi fetele. A fost preferată fiica lui Pollio, nu din alt motiv decît că mama ei rămăsese statornică în căsnicie, căci Agrippa, prin divorţ, micşorase prestigiul casei sale. Împăratul a consolat-o pe cea care nu fusese aleasă cu o dotă de un milion de sesterţi.

87 Fiindcă poporul se plîngea de scumpetea alimentelor, Tiberius fixă preţul grîului pe care cumpărătorul îl avea de plătit şi se angajă să dea el în plus negustorilor cîte doi sesterţi de baniţă. Cu toate acestea, n-a primit să-şi ia titlul de „părinte al patriei", care-i fusese oferit şi mai înainte[179], şi i-a mustrat aspru pe aceia care numiseră activităţile sale „divine", şi pe el însuşi „stăpînul". Sub un principe care se temea de libertate şi ura linguşirea, un discurs era lucru stînjenitor şi plin de riscuri.

88 Găsesc la istoricii şi la senatorii acelor vremi şi informaţia că a fost citită în senat o scrisoare a lui Adgandestrius, conducătorul chattilor, prin care acesta promitea că-l va ucide pe Arminius, dacă i s-ar trimite otrava cu care să săvîrşească omorul; i s-a răspuns că poporul roman se răzbună pe duşmanii săi nu prin înşelăciune şi mijloace ascunse, ci pe faţă şi cu armele. Prin acest mîndru răspuns, Tiberius se făcea egalul vechilor comandanţi de oşti care se împotriviseră propunerii de otrăvire a lui Pyrrhus şi o denunţaseră[180]. De altminteri Arminius, după retragerea romanilor şi alungarea lui Maroboduus, voind să devină rege, şi-a ridicat împotrivă-i pe compatrioţii săi setoşi de libertate şi, atacat cu armele,

---

[178] Se referă la evrei.

[179] În anul 15 p.Chr. (II, 72).

[180] Consulii C. Fabricius şi Q. Æmilius, în anul 278 a.Chr.

cum rezultatul luptelor era schimbător, a căzut victima unui complot al celor din jurul lui. A fost, fără îndoială, eliberatorul Germaniei; el n-a atacat poporul roman la începuturile lui, ca alţi regi sau comandanţi de oşti, ci imperiul în culmea puterii lui, neavînd totdeauna succese în lupte, dar neînvins într-un război. A trăit treizeci şi şapte de ani; puterea lui a durat doisprezece; este cîntat şi astăzi la neamurile barbare, fiind necunoscut în analele grecilor, şi nu atît de cunoscut cît merită, romanilor, căci noi ridicăm în slăvi trecutul şi nu ne interesăm de ce se întîmplă sub ochii noştri.

Cartea a III-a

1 Nerenunţînd să călătorească pe mare în timp de iarnă, Agrippina ajunse în insula Corcyra[1], aşezată în faţa ţărmurilor Calabriei. Acolo rămîne cîteva zile ca să-şi liniştească sufletul, căci era amarnică în durere şi neînvăţată să îndure. În vremea asta, aflîndu-se de sosirea ei, cei mai apropiaţi prieteni şi un mare număr de ostaşi care slujiseră sub Germanicus, apoi mulţi alţii din municipiile învecinate, care nici măcar nu-l cunoscuseră, o parte socotind că e de datoria lor faţă de împărat, iar cei mai mulţi luîndu-se după dînşii, se porniră spre Brundisium, care era locul cel mai apropiat şi cel mai sigur de debarcare. De îndată ce flota s-a văzut venind din larg, se umplură nu numai portul şi locurile învecinate cu marea, ci şi zidurile, acoperişurile şi orice înălţime de pe care se putea vedea pînă departe de o mulţime de oameni îndureraţi şi întrebîndu-se între ei dacă s-o primească pe Agrippina, cînd va debarca, în tăcere sau cu oarecare aclamaţii. Nu se ştia bine ce-ar fi mai potrivit cu momentul, cînd flota s-a apropiat încet-încet, nu cu lopătari vîslind voioşi, cum se obişnuia, ci pe faţa tuturor văzîndu-se tristeţea. Cînd Agrippina, însoţită de doi copii[2], ieşi din corabie cu ochii în pămînt şi ţinînd la piept urna funerară, se auzi acelaşi geamăt al mulţimii; n-ai fi putut deosebi rudele de străini, plînsul bărbaţilor de al femeilor, doar că cei care ieşiseră în întîmpinare şi simţeau proaspătă durerea îi întreceau pe însoţitorii Agrippinei, sfîrşiţi de-o lungă jale.

2 Împăratul trimisese două cohorte de pretorieni, ordonînd în plus ca magistraţii Calabriei, cei din Apulia şi Campania să aducă

---

[1] Actuala Corfu.

[2] Caius Caligula, care-l însoţea pe Germanicus în Siria, şi micuţa Iulia Livilla, născută la Lesbos, cu puţin înainte. Ceilalţi copii rămăseseră la Roma.

ultimele onoruri fiului său. Ca urmare, cenuşa a fost purtată pe umerii tribunilor şi centurionilor; în faţa lor, erau steagurile, lipsite de podoabe, şi fasciile aplecate în jos; atunci cînd treceau prin colonii, poporul îmbrăcat în negru şi cavalerii în *trabea*[3] ardeau, după mijloacele locului, stofe, mirodenii şi alte ofrande obişnuite la înmormîntări. Chiar cei din oraşele îndepărtate ieşeau în întîmpinare şi, dedicînd zeilor mani[4] jertfe şi altare, îşi arătau durerea prin lacrimi şi prin bocete. Drusus a ieşit înainte la Terracina[5] împreună cu Claudius[6], fratele lui Germanicus, şi cu copiii acestuia care rămăseseră la Roma. Consulii Marcus Valerius şi Marcus Aurelius[7] (de-abia intraseră în funcţie), senatul şi mare parte din popor umpluseră calea şi, răspîndiţi în mulţime, plîngeau fiecare în voia lui, departe de orice linguşire, căci toţi ştiau că Tiberius e bucuros de moartea lui Germanicus şi îşi ascunde rău această bucurie.

3 Tiberius şi Augusta[8] s-au abţinut să apară în public, socotind că e mai prejos de maiestatea lor să plîngă în faţa lumii, sau ca nu cumva, ochii tuturor fiind aţintiţi asupra feţei lor, să nu se vadă că nu-s sinceri. Pe Antonia, mama lui Germanicus, n-o găsesc amintită de istorici şi nici în jurnalul Romei[9] căar fi luat parte la vreo ceremonie mai de seamă, deşi, pe lîngă Agrippina, pe lîngă Drusus şi Claudius, sînt consemnate pe nume chiar celelalte rude de sînge ale lui, fie că aceasta era împiedicată de starea sănătăţii, fie că sufletul copleşit de durere n-a putut suporta, văzînd-o, mărimea nenorocirii sale. Aş crede mai degrabă că a fost oprită de Tiberius şi de Augusta, care nu ieşeau din Palat, pentru ca durerea lor să pară egală cu a ei şi că, urmînd exemplul mamei, şi bunica, şi unchiul se abţinuseră să apară.

4 Ziua în care rămăşiţele lui Germanicus au fost depuse în mormîntul lui August[10] a fost cînd apăsătoare prin tăcere, cînd înfiorată de bocete; străzile oraşului erau pline; pe Cîmpul lui Marte,

---

[3] Trabea, togă ornată cu benzi de culoare purpurie, orizontale, era purtată la solemnităţi şi ceremonii.

[4] Sufletele celor morţi.

[5] Oraş în Laţiu.

[6] Viitorul împărat, între anii 41-54 p.Chr.

[7] Consuli în anul 20 p.Chr.

[8] Livia, mama lui Tiberius.

[9] Pe care Tacitus îl numeşte *Acta populi Romani* sau *Diurna populi romani*.

[10] Mausoleul lui August, în Cîmpul lui Marte.

pretutindeni torţe strălucitoare. Acolo, soldaţii în arme, magistraţii fără însemne, poporul rînduit pe triburi strigau atît de nestingherit şi de deschis că s-a prăbuşit statul, că nu mai e nici o speranţă, încît ai fi zis că uitaseră de cei care-i conduc. Totuşi, pe Tiberius nimic nu l-a tulburat mai adînc ca manifestările de dragoste aprinsă ale oamenilor faţă de Agrippina, pe care o numeau podoaba patriei, singura vrednică de sîngele lui August, întruchiparea unică a vechilor virtuţi şi, întorcîndu-şi privirile spre cer, rugau zeii să-i ţină copiii nevătămaţi şi să-i ajute să supravieţuiască duşmanilor.

5 Erau unii care căutau zadarnic să vadă pompa unor funeralii publice şi comparau ceremonia cu onorurile şi măreţia înmormîntării pe care August i-o făcuse lui Drusus, tatăl lui Germanicus: într-adevăr, el însuşi, pe un timp de iarnă foarte aspru, ieşise înaintea cortegiului pînă la Ticinum[11] şi, nedespărţindu-se de corpul decedatului, a intrat o dată cu el în Roma: în jurul catafalcului, se aflau chipurile celor din familia Iulia şi Claudia[12]; fusese deplîns în for, fusese lăudat de la tribună; i se aduseseră toate onorurile rămase din strămoşi şi cele născocite de urmaşi, laolaltă, pe cînd Germanicus n-a avut parte nici de cele datorate oricărui nobil. Corpul, fireşte, i-a fost ars cum s-a putut, pe pămînt străin, din cauza lungimii drumului; cu atît mai multă cinstire trebuia să i se acorde apoi, cu cît soarta i-o refuzase prima oară. Fratele lui[13] nu i-a ieşit înainte decît cale de o zi, iar unchiul, nici măcar pînă la porţile oraşului. Unde sînt acele datini din bătrîni, chipul celui răposat aşezat pe patul funebru, versurile compuse în amintirea meritelor lui, elogiile şi lacrimile, sau măcar semnele unei dureri prefăcute?

6 Tiberius a aflat de acestea şi, ca să pună capăt vorbelor mulţimii, a amintit printr-un edict că mulţi dintre romanii iluştri au înfruntat moartea spre binele statului, dar nimeni n-a fost însoţit de un atît de viu regret. Acesta este un lucru de laudă şi pentru el, şi pentru toţi, cu condiţia să se păstreze o măsură. Aceleaşi manifestări nu sînt la fel de potrivite oamenilor celor mai de seamă şi unui popor ce stăpîneşte lumea, ca familiilor sau cetăţilor modeste. Era firesc ca unei dureri recente să-i urmeze jalea şi după întristare

---

[11] Azi, Pavia.

[12] Drusus aparţinea familiei Claudia, dar, devenind soţul Antoniei minor, nepoata lui August, şi fiul Liviei, se înrudise şi cu familia Iulia.

[13] Drusus, fiul celui menţionat anterior.

să vină uşurarea; acum însă, sufletul trebuie să-şi recapete tăria, aşa cum divinul Iulius, după pierderea unicei sale fiice[14], şi August, după ce şi-a pierdut nepoţii[15], au alungat tristeţea. Nu e nevoie de exemple mai vechi, care arată de cîte ori poporul roman a suportat cu curaj înfrîngerile armatelor, moartea comandanţilor, distrugerea familiilor nobile. Conducătorii sînt muritori, statul este etern. De aceea, să-şi reia ocupaţiile obişnuite şi, de vreme ce spectacolul jocurilor megalesiene[16] se apropie, să-şi reia chiar petrecerile.

7 Apoi, reluîndu-se activităţile publice prin încetarea doliului, s-au întors toţi la treburile lor, şi Drusus a plecat la armatele din Illyricum. Toţi erau curioşi să vadă cum se va răzbuna pe Piso, mulţi se plîngeau că acela, cutreierînd în vremea asta încîntătoarele ţinuturi ale Asiei şi Ahaiei, prin tărăgăneala lui arogantă şi perfidă, distruge probele crimelor săvîrşite. Căci se răspîndise zvonul că Martina, faimoasa otrăvitoare, trimisă de Cn. Sentius la Roma, precum am spus, murise de o moarte neaşteptată la Brundisium, că otrava fusese ascunsă într-un nod al părului ei şi că nu i se găsise pe corp nici un fel de semn că-şi pricinuise singură moartea.

8 Dar Piso, trimiţîndu-şi mai înainte fiul la Roma[17] şi dîndu-i recomandări prin care să-l îmblînzească pe împărat, porneşte către Drusus, despre care spera că nu e chiar atît de furios de moartea fratelui său, cît mai degrabă favorabil lui, căci îl scăpase de un rival. Tiberius, ca să-şi arate judecata nepărtinitoare, îl primeşte binevoitor pe tînăr şi-l dăruieşte cu generozitatea obişnuită faţă de fiii familiilor nobile. Drusus îi răspunde lui Piso că, dacă învinuirile ce i se pun pe seamă sînt adevărate, el este primul care-şi va răzbuna durerea, dar că preferă să fie neadevărate şi fără temei, şi ca moartea lui Germanicus să nu provoace pieirea nimănui. Acestea le-a spus el în auzul tuturor, evitînd orice convorbire în secret;

---

[14] Iulia, fiica lui Caesar, dată de soţie lui Pompeius spre a consolida raporturile dintre ei în primul triumvirat, a murit în anul 54 a.Chr.

[15] Marcus Claudius Marcellus, fiul surorii lui August; Caius şi Lucius Caesar, fiii Iuliei cu Vipsanius Agrippa.

[16] Jocurile megalesiene, date în cinstea Cibelei, numită de romani Magna Mater sau Mater Idaea, fuseseră introduse la Roma din Asia Mică în anul 204 a.Chr.; se ţineau anual între 4-10 aprilie.

[17] Marcus Piso, v. II, 57.

nimeni nu se îndoia că aşa îi recomandase Tiberius, de vreme ce Drusus, altminteri fără experienţa lumii şi avînd o fire deschisă, ca orice tînăr, folosea atunci metode diplomatice de om bătrîn.

9 Piso, trecînd Marea Dalmaţiei[18] şi lăsîndu-şi corăbiile la Ancona, ajunge din urmă, prin Picenum[19] şi apoi pe calea Flaminia, legiunea care venea din Panonia la Roma şi avea să se îndrepte apoi spre apărarea Africii[20]; ceea ce făcuse vîlvă era felul în care se purtase, pe drum şi în timpul marşului, arătîndu-se deseori soldaţilor. De la Narnia[21], ca să înlăture orice bănuială, sau fiindcă intenţiile celor temători sînt şovăielnice, s-a îmbarcat pe Nar şi apoi pe Tibru şi a sporit furia mulţimii acostînd lîngă mormîntul Cezarilor[22]. Ziua în amiaza mare, pe ţărmul plin de lume, el, însoţit de un mare număr de clienţi, Plancina cu o suită de femei, păşeau cu feţele voioase. Ce stîrnea mai ales ura şi indignarea erau casa lor ce se înălţa în preajma forului, decorată ca-n zi de sărbătoare, banchetul şi mesele încărcate şi, locul fiind expus vederii tuturor, lipsa completă dė discreţie.

10 A doua zi, Fulcinius Trio[23] l-a chemat în judecată pe Piso în faţa consulilor. Dimpotrivă, Vitellius cu Veranius[24] şi cei care-l mai însoţiseră pe Germanicus susţineau că Trio nu are nici un rol aici, că ei nu sînt acuzatori, ci denunţători şi martori ai celor întîmplate şi că au de îndeplinit dispoziţiile încredinţate de Germanicus. Acela, renunţînd la urmărire în cazul de faţă, a obţinut să acuze viaţa anterioară a lui Piso; s-a cerut lui Tiberius să primească el instruirea procesului. Nici acuzatul nu se opunea la asta, temîndu-se de pornirile împotriva lui ale poporului şi ale senatorilor; dimpotrivă, îşi zicea, Tiberius este destul de tare ca să dispreţuiască zvonurile, şi e legat de el prin complicitatea mamei sale; un singur

---

[18] Marea Adriatică.

[19] Oraş şi port la nordul provinciei Picenum (azi, Regione delle Marche); Via Flaminia, construită în anul 220 p.Chr. de censorul Caius Flaminius, lega prin Umbria Roma de Ariminum (azi, Rimini).

[20] Legiunea a IX-a Hispana fusese transferată în Africa, spre a face faţă tulburărilor iscate de Tacfarinas (II, 52).

[21] Localitate pe rîul Nar, afluent al Tibrului.

[22] Mausoleul lui August, în Cîmpul lui Marte.

[23] V. II, 56.

[24] Publius Vitellius, legat al lui Germanicus (I, 70); Quintus Verranus, legat al provinciei Cappadocia (II, 56); ei se aflau la Antiohia, cînd Germanicus se sfîrşea.

om distinge mai uşor adevărul de exagerările răuvoitoare, pe cînd la cei mulţi primează ura şi invidia. Tiberius înţelegea prea bine ce înseamnă pentru el judecarea procesului şi la ce bîrfeli va fi el însuşi expus. Ca urmare, chemînd pe lîngă el cîţiva dintre intimi, ascultă ameninţările acuzatorilor, iar de partea cealaltă rugăminţile, şi trece întreaga cauză asupra senatului.

11 Între timp, Drusus, întorcîndu-se din Illyricum, deşi senatorii deciseseră să i se acorde ovaţii pentru supunerea lui Maroboduus şi pentru succesele din vara trecută, şi-a amînat cinstirea pentru mai tîrziu şi a intrat în Roma. După aceea, Piso, cerînd să fie apărat de Lucius Arruntius, Publius Vinicius, Asinius Gallus, Æserninus Marcellus şi Sextus Pompeius, şi aceştia scuzîndu-se cu motive diferite, a fost asistat de Marcus Lepidus, Lucius Piso şi Livineius Regulus[25], oraşul întreg aşteptînd nerăbdător să vadă cît de credincioşi sînt prietenii lui Germanicus, ce încredere în el are acuzatul, dacă Tiberius îşi înfrînează şi-şi stăpîneşte sentimentele. Niciodată poporul n-a fost mai încordat şi nu şi-a permis mai multe şoapte într-ascuns împotriva împăratului sau mai multă tăcere bănuitoare.

12 În ziua şedinţei senatului, Tiberius a ţinut o cuvîntare de o moderaţie cumpănită. Piso, spunea el, a fost legatul şi prietenul tatălui său şi, la propunerea senatului, el i l-a dat ca ajutor lui Germanicus la administrarea treburilor Orientului. Dacă acolo l-a întărîtat pe tînăr prin îndărătnicia lui şi prin şicane, s-a bucurat de moartea acestuia sau l-a suprimat prin crimă, senatorii trebuie să judece fără părtinire. „Căci, dacă legatul[26] şi-a depăşit limitele datoriei şi a refuzat să dea ascultare generalului comandant, dacă s-a bucurat de moartea lui şi totodată de durerea mea, îl voi urî, îi voi închide uşa casei mele şi voi răzbuna eu insulta personală, şi nu prin autoritatea de şef al statului. Dar dacă se descoperă o crimă ce trebuie pedepsită, oricine ar fi victima, e datoria voastră să-i consolaţi pe copiii lui Germanicus şi pe noi, părinţii, dîndu-ne o justă satisfacţie. În acelaşi timp, examinaţi dacă Piso a încercat să tulbure şi să răzvrătească legiunile, dacă a căutat să-şi atragă sol-

---

[25] Marcus Lepidus, consul în anul 6 p.Chr. (I, 13); Lucius Piso este fratele acuzatului; Livineius Regulus, necunoscut.

[26] Cneus Piso, care-l înlocuise ca legat al lui Tiberius în Siria pe Creticus Silanus (II, 4), fusese, după consulatul din anul 7 a.Chr., legat al lui August în Spania.

dații prin momeli, dacă a intrat în provincie prin forța armelor sau dacă acestea nu sînt decît neadevăruri sporite de către acuzatori, de-al căror zel exagerat eu am tot dreptul să mă supăr. Căci la ce a trebuit să despoaie corpul și să-l expună ochilor mulțimii, la ce a trebuit să se răspîndească printre străini zvonul că a fost răpus prin otrăvire, dacă pînă acum acest lucru rămîne încă nesigur și trebuie lămurit? Îmi plîng, desigur, fiul și totdeauna îl voi plînge, dar nici pe acuzat nu-l împiedic să dea pe față tot ce ar putea să-i sprijine nevinovăția sau, dacă a fost vreo nedreptate din partea lui Germanicus, să o poată arăta. Vouă vă cer ca, fiindcă acest proces este în legătură cu durerea mea, să nu luați învinuirile ce se aduc drept lucruri dovedite. Dacă pe unii dintre voi înrudirea de sînge și încrederea pe care Piso și-o pune în voi v-a făcut să-i fiți apărători, ajutați-l pe cel primejduit, atît cît poate fiecare, cu elocința și cu zelul lui. Îi îndemn pe acuzatori să depună același efort și să arate aceeași statornicie. Nu vom fi acordat lui Germanicus decît un singur privilegiu: acela ca procesul morții lui să aibă loc mai degrabă în curie decît în for, mai degrabă în fața senatului decît a judecătorilor; în rest, un tratament egal. Nimeni să nu ia în seamă lacrimile lui Drusus, nimeni, mîhnirea mea și nici ce se scornește împotriva noastră."

13 S-a hotărît apoi să se acorde două zile acuzatorilor pentru expunerea învinuirilor și, după un interval de șase zile, alte trei zile pentru apărarea acuzatului. Începu mai întîi Fulcinius, spunînd lucruri vechi și fără nici un rost privitoare la modul arogant și lacom în care acela guvernase Spania; motive care, de s-ar fi dovedit adevărate, nu-i pricinuiau nici un rău acuzatului, în cazul că ar fi reușit să fie dezvinovățit de acuzațiile recente, iar de-ar fi fost respinse, nu-i aduceau iertarea, dacă era învinovățit de fărădelegi mai mari. După el Servaeus[27], Veranius și Vitellius, toți cu aceeași ardoare, Vitellius însă și cu multă elocință, au susținut că din ură față de Germanicus și din dorința de răsturnare a ordinii, Piso a corupt soldații de rînd, făcîndu-i să se destrăbălează și să se năpustească asupra aliaților, pînă într-acolo încît era numit de către cei mai răi „părinte al legiunilor" și, invers, s-a pornit sălbatic împotriva celor buni și îndeosebi în contra însoțitorilor și prietenilor lui Germanicus. În cele din urmă, l-a răpus și pe el prin vrăji și prin otravă. În

[27] Quintus Servaeus, prieten al lui Germanicus (II, 56).

sfîrşit, au urmat ceremonii şi jertfe nelegiuite aduse de el şi de Plancina, statul a fost atacat cu forţe armate şi, doar învins în luptă, a putut fi adus ca acuzat în faţa judecăţii.

14 Apărarea s-a frămîntat degeaba cu celelalte învinuiri, căci nu se putea nega nici ademenirea soldaţilor, nici faptul că provincia fusese dată pe mîna ticăloşilor şi nici insultele la adresa generalului; doar acuzaţia de otrăvire a părut că a reuşit s-o combată, pe care nici acuzatorii n-o sprijineau cu argumente destul de tari, afirmînd că la ospăţul lui Germanicus, cum Piso şedea mai sus ca el[28], îi otrăvise cu mîna lui bucatele. Într-adevăr, părea absurd ca, înconjurat de sclavi străini, în văzul atîtor martori şi în faţa lui Germanicus, să fi îndrăznit s-o facă; Piso oferea cercetărilor sclavii lui de casă şi cerea totodată să fie supuşi la chinuri slujitorii de la masa lui Germanicus. Judecătorii însă, din motive diferite, erau neînduplecaţi. Tiberius, din pricina războiului pe care acela îl provocase în provincie, senatul, fiindcă niciodată nu crezuse că Germanicus murise altfel decît prin crimă [...][29]. În acelaşi timp, din faţa curiei se auzeau glasurile mulţimii: dacă Piso va scăpa prin sentinţele judecătorilor, nu va scăpa de mîna lor. Tîrîseră statuile lui Piso pe treptele Gemoniilor[30] şi le-ar fi sfărîmat, dacă, la porunca lui Tiberius, n-ar fi fost apărate şi puse la loc. Apoi, vîrît într-o lectică, a fost condus de un tribun al cohortelor pretoriene, ceea ce a dat naştere la zvonuri diferite: lumea se întreba dacă acela îl urmase ca să-i păzească viaţa, sau ca să se asigure de moartea lui.

15 Plancina era tot atît de urîtă, dar ea avea protecţie mai mare şi de aceea nu se ştia bine cît şi-ar permite Tiberius împotriva ei. Cît timp Piso mai avea oarecari speranţe, ea promitea că-i va fi alături în orice situaţie şi, dacă ar trebui, l-ar însoţi în moarte; dar îndată ce a obţinut, prin rugăminţi în taină, iertarea Augustei, a început să se depărteze încet-încet de soţul ei şi să se îngrijească de propria ei apărare. După ce inculpatul a înţeles că acest lucru îi este fatal, neştiind dacă să mai facă vreo încercare, fiind însă îndemnat

---

[28] După modul de a sta la masă al romanilor, Piso, ca oaspete a lui Germanicus, era aşezat pe sofaua (de trei meseni, lat. *triclinium*) din centru, iar Germanicus la dreapta lui.

[29] Lacună în text.

[30] Gemoniile, scările în pantă de pe Capitoliu spre Tibru, pe care erau tîrîte în cîngi cadavrele celor executaţi, spre a fi aruncate în apele rîului.

de fiii săi, se îmbărbătează iarăşi şi se întoarce la senat. Aici, a avut de îndurat reluarea acuzaţiilor, strigătele ostile ale senatorilor, toate invectivele şi crudele ameninţări, dar nimic nu l-a înspăimîntat mai mult decît că l-a văzut pe Tiberius fără milă şi fără mînie, dîrz şi închis în sine, ca să nu fie învins de nici un sentiment. Întors acasă, prefăcîndu-se că-şi pregăteşte apărarea pe-a doua zi, scrie cîteva cuvinte şi le încredinţează unui libert; după care îşi vede de obişnuita îngrijire a trupului. Apoi, noaptea tîrziu, după ce soţia lui ieşise din cameră, porunceşte să se închidă uşile. În zorii zilei, a fost găsit înjunghiat în gîtlej; lîngă el, jos, era pumnalul.

16 Îmi amintesc că am auzit de la cei mai bătrîni că de mai multe ori s-au văzut în mîna lui Piso nişte înscrisuri pe care el nu le-a împărtăşit altora, dar prietenii lui spuneau adeseori că acestea cuprindeau scrisori de-ale lui Tiberius şi instrucţiuni împotriva lui Germanicus, pe care el era hotărît să le dea în vileag şi să-l acuze pe împărat, dacă n-ar fi fost amăgit de către Seianus cu promisiuni deşarte; apoi, că el n-ar fi murit din proprie voinţă, ci ucis de un asasin, trimis anume. Eu n-aş putea să garantez nici una, nici alta dintr-acestea, totuşi nu puteam ascunde ce mi s-a povestit de oameni care mai trăiau cînd eram eu tînăr. Împăratul, luîndu-şi un aer de tristeţe, plîngîndu-se în faţa senatului că printr-o astfel de moarte Piso a căutat să stîrnească ură împotriva lui, a ordonat să fie chemat Marcus Piso[31] şi prin multe întrebări a vrut să afle cum şi-a petrecut Piso ultima zi de viaţă şi ultima noapte. Şi după ce acela a răspuns la cele mai multe cu înţelepciune, la altele însă mai necugetat, Tiberius dă citire unei scrisori din partea lui Piso, compusă de acela cam în aceşti termeni: „Răpus de conjuraţia duşmanilor mei şi de ura stîrnită printr-o acuzaţie mincinoasă, de vreme ce adevărul şi nevinovăţia mea nu au nicăieri un loc de apărare, iau martori zeii nemuritori, o, Caesar, că am trăit păstrînd credinţă faţă de tine şi tot astfel pietate faţă de mama ta; vă rog pe voi să aveţi grijă de copiii mei, dintre care Cneus Piso[32] nu are legătură cu cele de care am avut parte, oricare ar fi acestea, deoarece în tot acest timp el a trăit la Roma, iar Marcus Piso m-a sfătuit să nu mă întorc în Siria. Oh, de l-aş fi ascultat eu pe fiul meu, un tînăr, mai degrabă decît el, de tatăl său, bătrîn! Cu atît mai mult mă rog să nu

[31] Fiul cel mare al lui Cn. Piso.

[32] Alt fiu al lui Cn. Piso, care rămăsese la Roma.

ispăşească el, nevinovat fiind, vina nebuniei mele. Pentru cei patruzeci şi cinci de ani de supunere devotată, pentru colegialitatea cu tine la consulat[33], eu, cel apreciat cîndva de tatăl tău, divinul August, şi prietenul tău, care nu-ţi va mai cere nimic după aceea, te rog să-l salvezi pe nefericitul meu fiu." Despre Plancina n-a pomenit nimic.

17 După aceea, Tiberius l-a disculpat pe tînăr de acuzaţia că a participat la un război civil (acestea erau, fireşte, ordinele tatălui, zicea el, şi fiul nu le putea nesocoti); totodată, a deplîns soarta acestei nobile familii şi chiar marea nenorocire a lui Piso, pe care, oricum, o meritase. Despre Plancina a vorbit jenat şi ruşinat, aducînd ca scuză rugăminţile mamei sale; împotriva acesteia mai ales se înteţeau plîngerile într-ascuns ale tuturor oamenilor de seamă: „Aşadar asta înseamnă pentru o bunică respectarea legilor sfinte: să privească la ucigaşa nepotului ei, să îi vorbească, s-o scape de pedeapsa senatului? Atunci numai Germanicus n-a avut parte de tot ceea ce legile asigură tuturor cetăţenilor? El a fost plîns de glasul lui Vitellius şi al lui Veranius, iar Plancina a fost apărată de împărat şi de Augusta! Nu mai rămînea decît ca ea s-aplice acum otrăvurile şi meşteşugul ei, care i-au reuşit atît de bine, asupra Agrippinei, asupra copiilor ei, şi să-i sature pe prea buna ei bunică şi pe unchiul ei cu sîngele unei familii atît de nefericite." S-au pierdut două zile cu acest simulacru de proces, în care Tiberius insista pe lîngă copiii lui Piso să îşi apere mama. Şi în timp ce acuzatorii şi martorii vorbeau cu pasiune, întrecîndu-se, dar nimeni nu le răspundea, creştea mai mult înduioşarea decît ura. Cel dintîi căruia i s-a cerut părerea, Aurelius Cotta, consulul (căci cînd împăratul prezenta raportul, magistraţii, de asemenea, îşi dădeau părerea), a propus ca numele lui Piso să fie şters din faste[34], o parte din bunurile lui să fie confiscate, altă parte să fie trecută asupra fiului său, Cneus Piso, iar acesta să-şi schimbe prenumele; ca Marcus Piso, luîndu-i-se rangul şi primind cinci milioane de sesterţi, să fie relegat[35] pe timp de zece ani, iar Plancina să fie achitată la rugăminţile Augustei.

---

[33] În anul 7 a.Chr.

[34] Fastele consulare: registru cu foştii consuli, ţinut de pontifici; prin aceasta se ştergea amintirea unui condamnat.

[35] Expulzat, păstrîndu-şi drepturile civile.

18 Tiberius a îmblînzit multe dintre aceste propuneri, cerînd, de pildă, ca numele de Piso să nu fie scos din faste, de vreme ce al lui Marcus Antonius, care dusese război împotriva patriei, şi al lui Iulius Antonius, care pîngărise familia lui August[36], nu fuseseră şterse. Şi pe Marcus Piso l-a salvat de dezonoare şi i-a lăsat bunurile tatălui său, căci, aşa cum am spus adesea, Tiberius era destul de rezistent la pofta de bani, iar atunci şi de ruşine că Plancina fusese achitată. De asemenea, cînd Valerius Messalinus propusese să se înalţe o statuie de aur în templul lui Marte Răzbunătorul, iar Caecina Severus[37], un altar zeiţei Răzbunării, el s-a opus, spunînd că acestea se fac pentru sărbătorirea unor victorii asupra neamurilor străine şi că nenorocirile interne trebuie să fie învăluite de tristeţe. Messalinus mai adăugase că trebuie să li se aducă mulţumiri lui Tiberius şi Augustei, Antoniei[38], Agrippinei şi lui Drusus pentru răzbunarea lui Germanicus, şi omisese numele lui Claudius. Mai mult încă, Lucius Asprenas l-a întrebat în faţa senatorilor pe Messalinus dacă-l trecuse anume cu vederea[39]; de abia atunci s-a adăugat şi numele lui Claudius. Mie, cu cît mai multe fapte, mai noi sau din vechime, îmi tot reamintesc, cu atît mai limpede mi se înfăţişează felul în care soarta îşi bate joc de viaţa oamenilor, de toate faptele lor. Într-adevăr, prin renume, prin speranţe şi prin respectul public, toţi erau mai chemaţi să conducă imperiul decît acela pe care soarta îl ţinea ascuns ca să-l facă, în viitor, împărat.

19 După cîteva zile, Tiberius a propus senatului să le acorde lui Vitellius, lui Veranius şi lui Servaeus funcţii sacerdotale; promiţîndu-i lui Fulcinius votul pentru onorurile la care candida, l-a sfătuit să nu-şi piardă talentul oratoric prin violenţa sa. Acesta a fost sfîrşitul răzbunării morţii lui Germanicus, moarte comentată în chipuri diferite, nu numai de către oamenii care trăiau pe atunci, dar chiar şi în vremurile următoare, în aşa măsură cele mai mari evenimente prezintă două feţe: în timp ce unii cred că tot ce aud

---

[36] Iulius Antonius, fiul lui Marcus Antonius, triumvirul, fusese acuzat de adulter cu Iulia, fiica lui August, şi condamnat la moarte (anul 2 a.Chr.).

[37] Despre Valerius Messalinus, v. I, 8; despre Caecina Severus, v. I, 31.

[38] Mama lui Germanicus.

[39] Numele lui Claudius, viitorul împărat, este omis, ca şi în cazul întîmpinării urnei cu cenuşa lui Germanicus (III, 5).

ei este lucru sigur, alţii răstălmăcesc ei înşişi adevărul în contrariul său, iar ambele tendinţe îşi sporesc puterile pe măsura trecerii timpului. Dar, revenind, Drusus, care plecase de la Roma spre a reînnoi auspiciile, s-a întors apoi sărbătorit cu ovaţii[40]. Cîteva zile mai tîrziu, Vipsania, mama lui, şi-a dat sfîrşitul, singura dintre copiii lui Agrippa care a murit de moarte bună[41]; cît despre ceilalţi, este ştiut că unul a murit prin sabie, iar restul, se crede, prin otravă sau prin înfometare.

20 În acelaşi an, Tacfarinas, despre cum am amintit că fusese bătut de Camillus în timpul verii precedente, reîncepe războiul în Africa, mai întîi prin jafuri răzleţe şi nepedepsite, din cauza repeziciunii cu care opera, apoi nimicind sate şi ducînd cu el prăzi mari; în cele din urmă, a asediat, nu departe de rîul Pagyda, o cohortă romană. Comandantul postului fortificat era Decrius, un om viteaz, care ştie ce e viaţa militară şi socotind acea împresurare o ruşine. Acesta, îndemnîndu-şi soldaţii să dea lupta în cîmp deschis, îşi dispune linia de bătaie în faţa castrului; cohorta fiind respinsă la primul atac, el aleargă hotărît printre săgeţi în calea celor ce fugeau, îi ceartă pe stegari că nişte soldaţi romani o iau la fugă în faţa unor cete fără căpătîi şi a unor dezertori, se străduieşte, cu corpul plin de răni, măcar că-i fusese străpuns un ochi, să facă faţă duşmanului; n-a încetat să lupte pînă ce n-a căzut, părăsit de ai săi.

21 După ce a aflat despre acestea Lucius Apronius (căci el îi urmase lui Camillus), îngrijorat mai mult de ruşinea suferită de ai săi decît de gloria duşmanului, porunceşte, măsură rară în această vreme şi de veche amintire, ca, prin tragere la sorţi, unul din zece soldaţi ai cohortei care îşi pierduse onoarea să fie omorît prin bă-

---

[40] Un comandant de oşti înzestrat cu *imperium* avea această calitate doar în afara zidurilor Romei. Drusus, revenind la Roma pentru funeraliile lui Germanicus, pierduse calitatea. Spre a o recăpăta, trebuia să părăsească Roma; ovaţiile pe care i le decretase senatul erau o onoare care se dădea celor investiţi cu *imperium*.

[41] Vipsania Agrippa, fiica lui M. Vipsanius Agrippa şi prima soţie a lui Tiberius; acesta a fost constrîns de August să divorţeze de ea, spre a se căsători cu Iulia. Ceilalţi copii ai lui Vipsanius Agrippa au murit tragic: Caius şi Lucius Caesar foarte tineri; Agrippa Postumus, asasinat din ordinul lui Tiberius (I, 3-6); Iulia minor, relegată de August pentru adulter în insula Trimera, a murit în anul 28 p.Chr., după douăzeci de ani de surghiun (IV, 71), iar Agrippina, soţia lui Germanicus, în anul 31 p.Chr., poate sinucigîndu-se sau prin inaniţie (VI, 25).

taie cu ciomegele. Severitatea lui a avut un efect atît de mare, încît un corp de veterani, nu mai mulţi de cinci sute la număr, a risipit aceleaşi trupe ale lui Tacfarinas care atacaseră postul de comandă numit Thala[42]. În această luptă, Rufus Helvius, un simplu soldat, şi-a cîştigat meritul de a fi salvat un cetăţean, şi a fost dăruit de Apronius cu un colan şi o suliţă[43]. Tiberius a adăugat la acestea şi coroana civică[44], pe care i-ar fi putut-o acorda şi Apronius, în calitate de proconsul, regretînd, zicea el, această omisiune mai mult decît supărat de ea. Tacfarinas, fiindcă numizii fuseseră înfrînţi şi se dădeau înapoi de la asedii, a început războiul de hărţuială, fugind de cîte ori era încolţit şi apoi apărînd din nou şi atacînd din spate. Cît timp barbarul a folosit această tactică, şi-a bătut joc fără a putea fi pedepsit de romanii care se osteneau degeaba; după ce s-a îndreptat spre ţinuturile maritime, împiedicat de pradă, se fixa în tabere stabile. Apronius Caesianus[45], trimis de tatăl său cu cavalerie şi cohorte auxiliare, la care îi adăugase pe cei mai sprinteni dintre soldaţii legiunilor, dă o luptă victorioasă împotriva numizilor şi-i alungă în deşert.

22 Dar, la Roma, Lepida, care, pe lîngă nobleţea neamului Æmiliilor, îi avea ca străbunici pe Lucius Sulla şi pe Cneus Pompeius[46], a fost acuzată că a pretins a fi mama unui prunc făcut cu Publius Quirinius, un om bogat fără copii. Se mai adăugau învinuiri de adultere, de otrăviri şi acuzaţia că pusese întrebări prin ghicitori chaldei despre casa lui Tiberius. Acuzata era apărată de fratele ei, Manius Lepidus. Quirinius, care, după ce divorţase de ea, era încă pornit împotriva ei, sporise mai degrabă compătimirea faţă de această femeie, oricît de neruşinată şi ticăloasă era ea. Cu greu ar fi putut întrezări cineva ce gîndea în acest proces Tiberius, atît de mult se schimbau la el şi se amestecau semnele de mînie şi de indulgenţă. După ce a cerut senatului să nu se discute acuzaţiile de călcare a maiestăţii, i-a ademenit pe M. Servilius, unul dintre

---

[42] Localitate în Numidia orientală, nu departe de limita de la care începe deşertul.

[43] Decoraţii militare.

[44] Se conferea celui care salva viaţa unui cetăţean roman.

[45] Fiul comandantului Lucius Apronius.

[46] Faustulus Sulla, fiul dictatorului Lucius Sulla, se căsătorise cu fiica lui Pompeius, din care căsătorie se născuse o fată, Cornelia, măritată cu Q. Æmilius Lepidus, mama Æmiliei Lepida. Logodită cu Lucius Caesar, la moartea acestuia (I, 3) s-a căsătorit cu Sulpicius Quirinius şi apoi cu Mamercus Æmilius Scaurus, cu care a avut o fată.

foştii consuli, şi pe alţi martori să dea pe faţă lucruri pe care ar fi voit chipurile să le combată. Tot aşa, pe sclavii Lepidei, ţinuţi sub pază militară, i-a trecut pe seama consulilor şi n-a permis să fie supuşi prin torturi la cercetări despre tot ce privea familia sa. Chiar şi pe Drusus, consulul desemnat[47], l-a lipsit de îndatorirea de a-şi rosti primul părerea, ceea ce alţii socoteau că este un act de cetăţean adevărat, ca ceilalţi să nu fie obligaţi să se alăture părerii lui; unii însă îl interpretau mai mult ca pe un act de cruzime. Drusus n-ar fi cedat, dacă n-ar fi avut datoria să condamne.

23 În zilele jocurilor romane[48], care întrerupseseră procesul, Lepida a intrat în teatru[49] însoţită de femei de rang mare, jelindu-se şi invocîndu-şi strămoşii şi pe însuşi Pompeius, constructorul acestei clădiri ce-i poartă numele şi ale cărui statui sînt în văzul tuturor, a stîrnit atîta milă, încît toţi, izbucnind în lacrimi, rosteau ameninţări şi blesteme împotriva lui Quirinius, acest bătrîn lipsit de moştenitori şi din cea mai de jos familie, căruia îi fusese dată ea, cea destinată odinioară să fie soţia lui Lucius Caesar şi nora lui August. După aceea însă, sclavii fiind supuşi la chinuri, s-au dat pe faţă ticăloşiile ei şi senatul a votat propunerea lui Rubellius Blandus, prin care i se interziceau apa şi focul[50]. Drusus a fost de aceeaşi părere, deşi alţii făcuseră propuneri mai blînde. Apoi lui Scaurus, care avusese cu Lepida o fată, i s-a făcut concesia ca bunurile să nu-i fie confiscate. Numai atunci, în fine, a dezvăluit Tiberius că aflase chiar de la sclavii lui Quirinius că Lepida încercase să-l otrăvească.

24 O mîngîiere în mijlocul nenorocirilor care căzuseră asupra familiilor ilustre (căci la scurt timp Calpurnii pierduseră pe Piso, iar Æmilii pe Lepida) a fost faptul că Decimus Silanus a fost redat familiei sale, Iunia[51]. Voi aminti pe scurt cele ce i s-au întîmplat.

---

[47] Consulul desemnat pentru anul următor îşi exprima primul părerea cînd asista la şedinţă.

[48] Jocurile romane se celebrau de la 4 la 19 septembrie.

[49] Teatrul lui Pompeius, construit din piatră pe Cîmpul lui Marte în timpul consulatului acestuia din anul 55 a.Chr.; a fost primul teatru stabil la Roma. Mai înainte, spectacolele se dădeau pe scene provizorii. Teatrul a fost distrus în anul 22 p.Chr. de un incendiu (III, 72). Tiberius l-a reconstruit pe propria sa cheltuială, dar i-a păstrat numele.

[50] Rubellius Silanus, consul supleant în acest an: „a interzice apa şi focul" este formula prin care cineva este pedepsit cu exilul.

[51] Decimus Iunius Silanus, fratele lui Marcus Iunius Silanus, consulul din anul 15 p.Chr., a fost unul dintre amanţii Iuliei minor, condamnat în anul 8 p.Chr. cu exilul.

Pe cît de mult l-a ajutat soarta pe August în viaţa publică, pe-atît de neprielnică i-a fost în cea particulară, din cauza neruşinării fetei şi nepoatei lui, pe care le-a izgonit din Roma, iar pe amanţii lor i-a pedepsit cu moartea sau cu exilul. Căci numind vina, destul de răspîndită între bărbaţi şi femei, cu numele grav de sacrilegiu şi de călcare a maiestăţii, el trecea dincolo de limitele clemenţei strămoşilor şi chiar de legile date de el. Dar sfîrşitul altora şi totodată celelalte întîmplări ale acelei epoci le voi povesti dacă, terminînd cu cele ce mi-am propus, voi mai avea zile şi pentru altă lucrare. Decimus Silanus, amantul nepoatei lui August, deşi nu s-a luat împotriva lui o măsură mai aspră decît excluderea dintre prietenii principelui, a înţeles că prin aceasta i se indică exilul şi, abia după ce Tiberius a luat conducerea supremă, a îndrăznit să roage senatul şi pe principe, bizuindu-se şi pe trecerea fratelui său, Marcus Silanus, care se distingea prin nobleţea deosebită a neamului şi prin marea lui elocvenţă. La mulţumirile lui Silanus, Tiberius a răspuns în faţa senatorilor că şi el se bucură că fratele acestuia se reîntoarce dintr-o călătorie lungă şi că lucrul acesta îi este permis pe drept, fiindcă n-a fost izgonit printr-o decizie a senatului sau printr-o lege; el însă îşi asumă toate ofensele aduse părintelui său, iar prin reîntoarcerea lui Silanus nu a fost anulată voinţa lui August. După aceea, Silanus şi-a dus viaţa la Roma, dar n-a mai obţinut onoruri.

25 Mai tîrziu, s-a discutat despre îmblînzirea legii Papia Poppaea, pe care August o dăduse la bătrîneţe, după legile iuliene[52], spre a-i pedepsi pe celibatari şi a spori tezaurul public. Printr-asta însă nu creştea nici numărul căsătoriilor, nici cel al copiilor de crescut, tendinţa de a nu avea urmaşi fiind mai puternică, iar mulţimea celor ce se puneau în primejdie crescînd din ce în ce, fiindcă orice familie era năruită prin interpretările delatorilor şi, precum mai înainte era chinuită din pricina viciilor, acum era din cauza legilor. Acest fapt mă îndeamnă să vorbesc, luînd-o mai de departe, despre începuturile dreptului şi să examinez cum s-a ajuns la această mulţime nesfîrşită şi variată de legi.

---

[52] Legea Papia Poppaea, din anul 8 p.Chr. (*pro suspiciendis liberis*), prin care se acordau unele avantaje sau recompense părinţilor cu mai mulţi copii, înlocuia legea Iulia (*de maritandis ordinibus*) din anul 18 a.Chr., dată de August. Amîndouă legile aveau ca scop sporirea populaţiei de cetăţeni liberi, micşorată prin războaiele civile, combaterea celibatului şi pedepsirea adulterului.

26 Cei mai vechi oameni trăiau pe vremuri fără să se robească poftelor urîte, fără ticăloşii şi fără crime, şi de aceea fără pedepse sau constrîngeri. Nu era nevoie de răsplăţi, deoarece cinstea se respecta din proprie pornire şi, fiindcă oamenii nu doreau nimic împotriva moralei, nu erau opriţi de la nimic prin frică. După ce însă egalitatea a dispărut şi în locul cumpătării şi ruşinii au pătruns ambiţia şi violenţa, au apărut tiraniile şi, la multe popoare, ele au dăinuit pentru totdeauna. Unii imediat, iar alţii, după ce s-au săturat de regi, au preferat legile. La început, acestea erau simple, ca pentru spiritele rudimentare. Mai mare faimă au avut cele ale cretanilor, date de Minos, ale spartanilor, date de Lycurg, şi apoi ale atenienilor[53], mai îngrijite şi mai multe, pe care le-a dat Solon. La noi, Romulus domnise după voia lui; Numa[54] a înfrînat poporul prin legi religioase şi prin dreptul divin; s-au descoperit şi legi care provin de la Tullus şi Ancus. Dar Servius Tullius a fost cel mai de seamă dătător de legi, cărora şi regii trebuiau să li se supună.

27 După izgonirea lui Tarquinius[55], poporul a avut mult de luptat[56], împotriva intrigilor patricienilor ca să-şi apere libertatea şi să întărească înţelegerea. Au fost creaţi apoi decemvirii şi, adoptîndu-se tot ce era mai de seamă prin alte părţi, au fost alcătuite cele Douăsprezece Table, ultimele legi bazate pe echitate. Căci au urmat legi, deşi uneori împotriva răufăcătorilor ca urmare a unui delict, totuşi cele mai deseori impuse cu forţa prin neînţelegerea dintre clase, din dorinţa de a dobîndi onoruri nepermise, de-a izgoni din Roma bărbaţi vestiţi şi din alte motive condamnabile. Dintr-asta se iviră Gracchii[57] şi Saturninii, agitatorii plebei, şi Drusus,

---

[53] Minos, regele mitic al Cretei; Lycurg, cel mai vechi legislator al Spartei; Solon, unul dintre cei şapte înţelepţi ai grecilor, care a dat legi atenienilor în anii 594-593 a.Chr.

[54] Numa, al doilea rege al Romei, reformatorul religios al romanilor; Tullus Hostilius şi Ancus Martius, al treilea şi al patrulea rege; Servius Tullius, al şaselea rege, cel mai de seamă organizator al vechii Rome; moare asasinat.

[55] Izgonirea lui Tarquinius Superbus şi instaurarea republicii în anul 509 a.Chr.

[56] Luptele dintre patricieni şi plebei prin care s-a ajuns treptat la aprobarea unor legi care egalizau într-un fel cele două clase: dreptul de căsătorie între plebei şi patricieni (anul 445 a.Chr.), admiterea plebeilor la cele mai înalte magistraturi (legile Liciniae Sextiae din 367 a.Chr.), admiterea plebeilor în marile colegii sacerdotate (anul 300 a.Chr.).

[57] Tiberius Gracchus şi Caius Gracchus, tribuni ai poporului; ambii au fost asasinaţi, primul în anul 133, celălalt în anul 123 a.Chr.; L. Apuleius Saturninus, tribun al

un la fel de mare demagog, larg în concesii în numele senatului: aliaţii au fost corupţi, dîndu-li-se speranţe, sau înşelaţi prin intervenţia tribunilor. Şi nici chiar în timpul războiului italic[58] şi apoi în timpul celui civil nu s-a renunţat la votarea multor legi diferite, pînă ce L. Sulla, dictatorul[59], abolindu-le sau modificîndu-le pe cele anterioare, după ce adăugase mai multe, a introdus o pauză, nu pentru multă vreme, în această privinţă. Urmară apoi propunerile, care aveau să aducă alte tulburări, ale lui Lepidus[60] şi, nu mult după aceea, le-a fost redată tribunilor libertatea de a agita poporul, oricum ar voi el. Au fost propuse legi nu numai de interes comun, dar chiar privind cîte o singură persoană şi, statul decăzînd de tot, legile se înmulţiră.

28 Atunci Cneus Pompeius a fost ales consul a treia oară, spre a îndrepta moravurile[61], dar prin remediile lui el a fost mai dăunător decît delictele; autor al legilor lui, tot el a ajuns să le desfiinţeze[62]; tot ce apăra prin forţa armelor a pierdut prin arme. După aceea, timp de douăzeci de ani[63], a fost o neîntreruptă dezbinare; n-a mai existat nici moralitate, nici dreptate; cele mai ticăloase fapte rămîneau nepedepsite, iar multe fapte cinstite au adus după ele moartea. În sfîrşit, în cel de-al şaselea consulat al său, Caesar August, sigur de putere, a anulat cele ce decretase în timpul triumviratului şi a dat legi prin care să putem avea pace şi un conducător. De atunci, opreliştile legilor au devenit mai aspre, s-au creat păzi-

---

plebei în anul 101 a.Chr.; Marcus Livius Drusus, de asemenea tribun, propusese (anul 91 a.Chr.) o lege agrară, care prevedea totodată acordarea cetăţeniei romane italicilor.

[58] Războiul italic (social) cu neamurile din Italia cărora li se refuza cetăţenia română (anii 91-88 a.Chr.) şi războiul civil dintre Caius Marius şi Lucius Sulla (anii 88-82 a.Chr.).

[59] Dictatura lui Sulla (81-79 a.Chr.) a adus profunde schimbări prin reducerea puterii tribunilor, reglementarea accesului la diferite magistraturi, administrarea provinciilor, reforma justiţiei ş.a.

[60] Marcus Æmilius Lepidus, consul în anul 78 a.Chr., a încercat să răstoarne legiuirile lui Sulla prin restituirea proprietăţilor confiscate prin proscripţiuni în timpul dictaturii acestuia. În anul 70 a.Chr., Cneus Pompeius a restabilit puterea tribunilor poporului.

[61] În anul 52 a.Chr., după asasinarea lui Publius Clodius, duşmanul de moarte al lui Cicero.

[62] Prin inconsecvenţă şi slăbiciune.

[63] De la bătălia de la Pharsalus şi victoria lui Iul. Caesar asupra lui Pompeius (anul 48 a.Chr.) pînă la al şaselea consulat al lui Octavian August (anul 28 a.Chr.).

tori ai lor[64] şi, îmboldiţi de legea Papia Poppaea, prin recompense, ei făcuseră ca, dacă cineva renunţa la privilegiul părinţilor cu copii, poporul, ca un părinte al tuturor, să intre în proprietatea bunurilor declarate fără moştenitori. Dar aceşti păzitori au mers şi mai departe: ei puseseră stăpînire pe Roma, pe Italia şi pe toţi cetăţenii, oriunde s-ar fi aflat; poziţiile materiale ale multora au fost ruinate şi teroarea s-ar fi întins asupra tuturor, dacă Tiberius, ca să îndrepte situaţia, n-ar fi ales prin tragere la sorţi cinci foşti consuli, cinci foşti pretori şi cinci senatori, care, îmblînzind în multe cazuri rigorile legii, au adus, pentru un moment, o oarecare uşurare.

29 În acelaşi timp, Tiberius l-a recomandat senatorilor pe Nero[65], unul dintre copiii lui Germanicus, adolescent acum, şi a cerut să fie scutit de funcţia de vigintivir şi să candideze la cvestură cu cinci ani mai înainte de termenul cerut de legi, nu fără a stîrni rîsul ascultătorilor. Aducea drept motivare că şi lui, şi fratelui său i se acordase aceeaşi favoare la cererea lui August. Nu mă îndoiesc că şi atunci au fost unii care şi-au bătut joc într-ascuns de rugăminţile de acest fel; şi totuşi, erau aici începuturile înălţării Cezarilor la funcţii supreme, vechea tradiţie mai era încă sub ochii oamenilor şi mai slabă era legătura dintre copiii soţiei şi un tată vitreg, decît cea dintre un bunic şi nepotul său. Se adăugă la aceasta pontificatul şi, în prima zi a intrării lui Nero în for[66], împărţirea de daruri plebei, foarte bucuroasă că vede un fiu al lui Germanicus ajuns la pubertate. Bucuria aceasta a fost apoi sporită de căsătoria lui Nero cu Iulia, fiica lui Drusus. Dar, pe cît era aceasta pe placul tuturor, pe atît de rău era primită vestea că fiului lui Claudius îi fusese sortit să-l aibă ca socru pe Seianus. Se părea că Tiberius pătase nobleţea familiei şi că-l înălţase prea mult pe Seianus, bănuit deja că ar nutri speranţe nemărginit de mari.

30 La finele anului, au decedat doi oameni de seamă: L. Volusius şi Sallustius Crispus[67]. Volusius era dintr-o familie veche, care

---

[64] Acuzatori, delatori.

[65] Fiul mai mare al lui Germanicus, care acum avea 14 sau 15 ani; *vigintivir* este un membru al unei comisii de douăzeci de persoane cu sarcini subalterne; era prima treaptă a funcţiilor pregătitoare pentru o carieră senatorială. Nero a murit de tînăr, victimă a intrigilor lui Seianus (IV, 59, 67 şi V, 3 şi 4).

[66] În anul 20.

[67] Lucius Volusius Saturninus, fost consul suffect, proconsul al Africii, succesorul lui Quintilius Varus şi legat propretor al Siriei; despre Sallustius Crispus, v. I, 6.

totuşi nu depăşise pretura; el dobîndise primul din familie consulatul, ba chiar avusese şi funcţia de censor pentru alegerea decuriilor de cavaleri[68] şi adunase primul bogăţiile datorită cărora acea familie a avut o putere foarte mare. Crispus era născut dintr-o familie de cavaleri, fiind nepot de soră al lui C. Sallustius, strălucitul istoric roman, care l-a adoptat şi i-a dat numele său. Acesta, deşi accesul la onoruri îi era uşor, imitîndu-l pe Maecenas şi neavînd rang de senator, i-a întrecut în putere pe mulţi dintre cei care obţinuseră triumfuri sau dintre foştii consuli, deosebindu-se de felul de viaţă al vechilor romani prin eleganţă şi rafinamente şi semănînd, prin bogăţia şi huzurul lui, mai mult cu un om robit plăcerilor. Sub această aparenţă se ascundea însă o vigoare a spiritului care-l face apt de importante acţiuni, cu atît mai mare cu cît el zicea că-i plac somnul şi lîncezeala. Ca urmare, cît a trăit Maecenas, a fost al doilea, iar apoi principalul personaj pe care se bizuiau actele secrete ale împăraţilor; după ce fusese complice la uciderea lui Postumus Agrippa, la bătrîneţe s-a bucurat mai mult de aparenţa prieteniei lui cu principele decît de forţa ei reală. La fel i se întîmplase şi lui Maecenas, fie că, prin voia soartei, rareori influenţa cuiva durează foarte mult, fie că pe cei mari îi apucă sila, după ce au acordat toate favorurile, şi aşijderea pe acoliţii lor, cînd nu le mai rămîne nimic de rîvnit.

31 Urmează acum al patrulea consulat al lui Tiberius şi al doilea al lui Drusus[69], demn de remarcat prin colegialitatea dintre părinte şi fiul lui. Cu trei ani înainte, aceeaşi demnitate o avuseseră Tiberius împreună cu Germanicus, nu prea plăcută unchiului; şi apoi nici nu erau atît de legaţi prin raporturi naturale. La începutul acestui an, ca să-şi caute, chipurile, de sănătate, Tiberius s-a retras în Campania, fie pregătindu-se puţin cîte puţin pentru o absenţă lungă şi continuă, fie, poate, ca Drusus, în lipsa tatălui, să îndeplinească singur sarcinile consulatului. Din întîmplare, o chestiune neînsemnată, care a căpătat proporţiile unei mari dispute, i-a oferit tînărului prilejul de a-şi crea simpatii. Domitius Corbulo, fost pretor, s-a plîns în senat că L. Sulla[70], un tînăr nobil, nu îi cedase locul la un spectacol de gladiatori. În favoarea lui Corbulo pledau vîrsta lui, obiceiul din strămoşi şi felul de a vedea al celor bătrîni;

---

[68] Grupuri de cîte zece persoane din clasa cavalerilor, alese spre a fi judecători.

[69] Anul 21 p. Chr.

[70] Lucius Cornelius Sulla Felix, descendent al lui Faustus Sulla, fiul dictatorului.

dimpotrivă, Mamercus Scaurus, Lucius Arruntius şi alte rude ale lui Sulla se străduiau să-l apere. Se întreceau unii pe alţii-n cuvîntări şi aminteau exemplele strămoşilor care pedepsiseră prin decrete aspre lipsa de respect a tineretului, pînă cînd Drusus rosti cîteva cuvinte care aveau darul să potolească spiritele: s-a dat satisfacţie lui Corbulo prin glasul lui Mamercus, cel mai fecund dintre oratorii vremii, unchi şi totodată tată vitreg al lui Sulla. Acelaşi Corbulo, atacînd întruna starea drumurilor din Italia, stricate şi impracticabile din cauza fraudelor antreprenorilor şi a incuriei magistraţilor, a primit bucuros să ia asupra lui îndeplinirea acestei sarcini: lucrul nu a fost atîta spre folosul public, cît ruinător pentru mulţi particulari, asupra averii şi reputaţiei cărora era pornit fără milă prin condamnări şi scoatere la licitaţie a bunurilor lor.

32 Nu mult după aceea, printr-o scrisoare trimisă senatului, Tiberius a informat că provincia Africa este din nou tulburată de incursiuni ale lui Tacfarinas şi că senatorii trebuie să aleagă, după judecata lor, un proconsul priceput în arta militară, viguros fizicește şi avînd capacitatea să ducă un război. Sextus Pompeius, prinzînd ocazia de a stîrni ură împotriva lui Marcus Lepidus, l-a acuzat că este indolent, fără nici o stare şi că este o ruşine pentru strămoşii lui, şi de aceea ar trebui să fie exclus de la tragerea la sorţi pentru conducerea Asiei. Senatul, opunîndu-se, socotea că Lepidus e mai degrabă blînd decît nevolnic, că strîmtoarea materială a părinţilor şi rangul neamului, păstrat fără să se facă de ocară, trebuie socotite mai mult o cinste pentru el decît o pată. Ca urmare, a fost trimis în Asia. Cît despre conducerea Africii, s-a decis ca împăratul să aleagă cui trebuie să-i fie încredinţată.

33 Cu această ocazie, Severus Caecina[71] a propus să se interzică oricărui magistrat însărcinat cu conducerea unei provincii să-şi ia cu el nevasta. El declarase de mai multe ori că se înţelege foarte bine cu soţia lui, care a născut şase copii, şi că ce propune tuturor este o regulă pe care-a respectat-o în casa lui, reţinîndu-şi soţia în Italia, deşi el fusese timp de patruzeci de ani în serviciu militar prin mai multe provincii. Nu degeaba, zicea el, se hotărîse odinioară ca femeile să nu fie duse pe la popoarele aliate şi pe la neamurile străine: compania femeilor provoacă încurcături în timp de

[71] Comandase sub Germanicus armata Rinului inferior.

pace prin luxul lor, în timp de război prin frica lor şi transformă armata romană în marş făcînd-o să se asemene cu un convoi barbar. Nu numai că acest sex e slab şi incapabil să facă faţă la eforturi, dar, dacă i se dă frîu liber, este crud, ambiţios şi lacom de putere; ele se vîră printre soldaţi, au centurioni la ordin; de curînd, o femeie a trecut în revistă exerciţiile cohortelor şi defilarea legiunilor[72]. Să se gîndească singuri că, de cîte ori unii dintre magistraţi sînt acuzaţi de extorcare de bani publici, cele mai multe vini sînt puse în seama soţiilor lor, de ele se alipesc îndată cei mai stricaţi dintre provinciali; ele iau în mînă afacerile şi ele le rezolvă; se ţin două escorte, sînt două centre de comandă, şi ordinele femeilor sînt cele mai îndîrjite şi cele mai violente; ele, care altădată erau ţinute în frîu prin legile Oppia[73] şi altele, acuma, rupînd orice oprelişti, sînt stăpîne pe case, pe tribunale şi chiar şi peste armate.

34 Puţini au fost aceia care au aprobat cele auzite; cei mai mulţi protestau, strigînd că nu s-a supus deliberării chestiunea şi că Caecina nu este demn să fie cenzorul într-o problemă atît de importantă. Apoi Valerius Messalinus, al cărui tată era Messala şi care reînvia imaginea elocvenţei părinteşti, a răspuns că multe măsuri aspre ale celor vechi au fost schimbate în bine şi îndulcite; Roma nu mai este asediată de războaie, şi provinciile nu-i mai sînt duşmane; puţine sînt favorurile făcute necesităţilor femeilor, care nu împovărează căminul conjugal şi cu atît mai puţin pe aliaţi; la toate celelalte sînt părtaşe cu soţii lor şi aceasta nu-i nici o piedică în timp de pace. Războaiele, fireşte, trebuie să fie purtate de oameni înarmaţi. Dar, pentru cei care se întorc după atîtea trude, ce poate fi mai meritat decît plăcuta companie a unei soţii? Numai că unele femei, se va zice, s-au lăsat duse de ambiţie sau de lăcomie. Şi ce urmează de aci? Oare cei mai mulţi dintre magistraţii înşişi nu-s stăpîniţi de variate patimi? Pentru asta nu înseamnă totuşi să nu fie trimis nici unul în provincie. Cei neînsuraţi sînt oare cu toţii fără pată? Legile Oppia au fost odată foarte bune; aşa cereau imprejurările în care se afla statul; după aceea, s-a mai lăsat cîte ceva din ele şi s-au mai îmblînzit, fiindcă situaţia era mai uşoară. În zadar

---

[72] Aluzie, probabil, la Plancina, soţia lui Cneus Piso.

[73] Legea Oppia din anul 215 a.Chr., în vremea celui de-al doilea război punic, înfrîna luxul femeilor în ceea ce priveşte bijuteriile, veşmintele preţioase, cheltuielile făcute pentru serbări sau ospeţe etc.; fusese completată după aceea şi cu alte legi.

îmbrăcăm slăbiciunea noastră în alte vorbe: dacă o femeie întrece măsura, într-asta e vina bărbatului. În fine, din cauza slăbiciunii sufleteşti a unuia sau a doi inşi, este greşit să se răpească soţilor împărtăşirea şi a binelui, şi a răului. Totodată, un sex slab din firea lui este lăsat fără apărare şi expus pornirii lui spre lux şi poftelor altora. Căsniciile rămîn cu greu nezdruncinate, chiar cînd sînt sub o pază mereu prezentă; ce se va întîmpla, dacă timp de mai mulţi ani ele se şterg din minte printr-un fel de divorţ? Senatorii trebuie, într-adevăr, să ia măsuri împotriva celor care păcătuiesc prin alte părţi, dar cu condiţia să nu uite ticăloşiile de la Roma. La acestea, Drusus a mai adăugat cîteva cuvinte despre căsnicia lui: „Conducătorii statului, zicea, sînt obligaţi să se ducă mai adesea în părţile îndepărtate ale imperiului. De cîte ori divinul August n-a călătorit în Occident şi în Orient, însoţit de Livia! Şi el însuşi s-a dus în Illyricum şi, la nevoie, se va duce şi în alte părţi, dar nu totdeauna cu sufletul împăcat, dacă ar fi despărţit de prea scumpa lui soţie şi mamă a atîtor copii ai lor." Astfel, propunerea lui Caecina n-a fost luată în seamă.

35 La şedinţa următoare a senatului, Tiberius i-a desemnat printr-o scrisoare pe Marcus Lepidus şi pe Iunius Blaesus pentru alegerea unuia dintre ei ca proconsul al Africii, după ce i-a mustrat indirect pe senatori că lasă pe seama împăratului toate grijile conducerii. Apoi au fost ascultaţi amîndoi candidaţii, Lepidus scuzîndu-se mai insistent, aducînd ca motiv sănătatea lui şubredă, vîrsta copiilor, o fată de măritat şi lăsînd să se înţeleagă, ceea ce trecea sub tăcere, că Blaesus este unchiul lui Seianus şi de aceea e foarte tare. Blaesus răspunse cu aerul că refuză, dar nu cu aceeaşi fermitate şi neavînd de ce să fie ajutat din cauza acordului unanim al adulatorilor.

36 După aceea, s-au dat pe faţă plîngeri pînă atunci ascunse: creştea îndrăzneala tuturor ticăloşilor de a arunca insulte fără teamă de pedeapsă şi de a stîrni ura împotriva oamenilor cinstiţi la adăpostul chipului lui Caesar[74]: liberţi, ba chiar şi sclavi, îl ameninţau cu vocea sau cu pumnii pe patronul sau pe stăpînul lor şi astfel erau temuţi. Ca urmare, senatorul Caius Cestius a vorbit spunînd că principii într-adevăr sînt asemenea cu zeii, dar zeii n-ascultă rugăminţile

[74] Statuile împăraţilor garantau dreptul de azil.

celor ce-i imploră decît dacă sînt drepte, şi nimeni nu se refugiază pe Capitoliu sau în alte temple ale Romei, ca să facă dintr-asta un sprijin al infamiilor. Legile au fost pesemne abolite, fiind cu totul răsturnate, dacă lui, în plin for, în pragul curiei, i se aruncă ocări şi ameninţări de către Annia Rufilla, pe care o condamnase pentru fraudă, şi el nu îndrăzneşte să se adreseze justiţiei din cauză că ea îi pune în faţă chipul împăratului. Mulţime de voci în jurul lui atesta fapte asemănătoare şi altele mai grave: senatorii îl rugau pe Drusus să dea o pedeapsă exemplară: Drusus a poruncit ca Rufilla să fie chemată şi, fiind dovedită vinovată, să fie dusă la închisoare.

37 De asemenea, Considius Æquus şi Caelius Cursor, cavaleri romani, au fost pedepsiţi la propunerea lui Tiberius şi printr-o decizie a senatului, pentru că l-au acuzat prin false învinuiri de călcare a legii maiestăţii pe pretorul Magius Caecilianus. Amîndouă condamnările[75] erau interpretate spre lauda lui Drusus: „Trăind la Roma, zicea lumea, şi participînd la reuniuni şi la conversaţii, mai îmblînzea gîndurile secrete ale tatălui său." Nici aplecarea spre plăceri a tînărului nu displăcea: „Să se ocupe mai degrabă cu asta, să-şi treacă ziua cu clădirile[76] şi noaptea cu ospeţele decît să se chinuie, singur şi neatras de nici un fel de plăceri, cu o vigilenţă mohorîtă şi cu griji nesănătoase."

38 Căci, într-adevăr, Tiberius şi acuzatorii erau neobosiţi. Ancharius Priscus îl acuzase de concusiune pe Caesius Cordus, proconsulul Cretei, adăugînd şi învinuirea de călcare a maiestăţii, care era pe-atunci adaosul la toate acuzaţiile. Tiberius, aflînd că Antistius Vetus, unul dintre fruntaşii Macedoniei, fusese achitat de învinuirea de adulter, mustrîndu-i pe judecători, l-a adus din nou în faţa judecăţii spre a se apăra de acuzaţia de călcare a maiestăţii, ca fiind un răzvrătitor amestecat în planurile lui Rhescuporis, în vremea în care, după uciderea lui Cotys, acela punea la cale un război împotriva noastră. Ca urmare, i s-au interzis acuzatului apa şi focul şi s-a hotărît, în plus, să fie ţinut într-o insulă, fără vreo legătură nici cu Macedonia, nici cu Tracia. Căci Tracia, după ce conducerea ei a fost împărţită între Rhoemetalces şi copiii lui Cotys, care, fiind prea mici, îl aveau drept tutore pe Trebellienus Rufus,

[75] A Ruffilei şi a acestor cavaleri romani.

[76] Ca un pasionat de arhitectură.

neobişnuită cu conducerea noastră, era revoltată pe romani, învinuindu-i la fel de mult pe Rhoemetalces ca şi pe Trebellienus că lasă nepedepsite încălcările făcute de oamenii lor. Coelaleţii, odrişii şi diii[77], neamuri puternice, luară armele sub conducători feluriţi, dar asemănători între ei prin originea lor joasă: aceasta a fost şi cauza că nu s-au unit între ei pentru un război de temut pentru noi. Unii răscoală ţinuturile vecine, alţii trec muntele Haemus[78], ca să răzvrătească popoare îndepărtate; cei mai mulţi şi cei mai bine organizaţi îl împresoară pe rege şi oraşul Philippopolis, întemeiat de Filip al Macedoniei.

39 La aflarea acestor veşti, P. Vellaeus[79] (acesta conducea armata cea mai apropiată) trimite călăreţi auxiliari şi cohorte uşoare împotriva unor oameni care rătăceau după prăzi, sau ca să-şi strîngă ajutoare; el însuşi conducea grosul pedestrimii, spre a sparge asediul. Totul a mers foarte bine: jefuitorii au fost ucişi şi la asediatori s-au produs dezbinări; în acelaşi timp, regele făcu la timp o ieşire din încercuire, o dată cu sosirea legiunii. Nu s-ar putea zice că a fost un front sau o luptă regulată aceasta, în care oameni pe jumătate înarmaţi şi răzleţiţi au fost măcelăriţi, fără ca noi să fi vărsat un pic de sînge.

40 În acelaşi an, neamurile Galiilor s-au răzvrătit din cauza mărimii datoriilor, avîndu-i în frunte, ca aprigi instigatori, pe Iulius Florus la treviri[80] şi Iulius Sacrovir la edui[81]. Amîndoi erau din familii alese, vestite prin serviciile aduse romanilor de înaintaşii lor şi de aceea odinioară li se acordase cetăţenia romană, cînd aceasta era un lucru rar şi numai o răsplată a meritului. Aceştia, atrăgîndu-şi-i prin convorbiri secrete pe oamenii cei mai curajoşi sau pe cei pe care nevoia îi silea să recurgă la fapte deznădăjduite, fie din sărăcie, fie din teama de urmările ticăloşiilor, pun la cale ca Florus să-i răscoale pe belgi[82], şi Sacrovir pe galii mai din apro-

---

[77] Coelaleţii, triburi munteneşti, unul la poalele Balcanilor, altul în Rhodope; odrişii, neam tracic din centrul Traciei (Bulgaria centrală de azi), întinzîndu-se pînă la Marea Neagră; diii, trib pe muntele Rhodope.

[78] Balcani.

[79] Publius Vellaeus, legat propretor al provinciei Moesia, succesor al lui Pompeius Flaccus.

[80] Despre treviri, v. I, 41.

[81] Eduii locuiau pe teritoriul dintre Araris (azi, Saône) şi fluviul Liger (azi, Loire); capitala lor era la Bibracte sau Augustodunum (actualul Autun).

[82] Populaţii care ocupau nord-estul Galiei, de la Sena pînă la Rin.

piere. Aşadar, în întruniri particulare sau în adunări, ei ţineau cuvîntări răzvrătitoare, vorbind despre nesfîrşitul număr de dări, despre povara dobînzilor la împrumuturi, despre cruzimea şi trufia celor ce-i conduceau; adăugau că soldaţii romani sînt înclinaţi la revoltă acum, că au aflat de moartea lui Germanicus şi că e ocazia cea mai bună de a-şi recîştiga libertatea, dacă se gîndesc cît de săracă e Italia, iar ei cît de puternici, cît de nevolnică la război e plebea de la Roma şi cum nu e nimic de valoare în armatele noastre, afară de străinii înrolaţi.

41 Aproape n-a existat neam care să nu fi fost atins de seminţele acestei răzvrătiri; dar cei care s-au răsculat întîi au fost andecavii şi turonii[83]. Dintre aceştia, pe andecavi i-a potolit legatul Acilius Aviola, chemînd o cohortă care era în garnizoană la Lugdunum; turonii au fost înfrînţi de soldaţii unei legiuni pe care o trimisese Visellius Varro, legatul Germaniei inferioare, sub comanda aceluiaşi Aviola şi cu cîţiva fruntaşi de-ai Galiilor, care au dat ajutor ca să-şi ascundă răzvrătirea şi s-o dea mai bine la iveală la momentul potrivit. Chiar Sacrovir a fost văzut, cu capul descoperit, chemînd la luptă de partea romanilor, spre a-şi arăta, cum zicea el, curajul, dar prizonierii îl acuzau că se pusese înainte, ca să fie recunoscut, spre a nu fi izbit de săgeţi. Tiberius, consultat despre această situaţie, n-a luat în seamă informaţia şi, prin nehotărîrea lui, a prelungit războiul.

42 În vremea asta, Florus, stăruind în planurile lui, atrase de partea sa un escadron de cavalerie, recrutat dintre trevirii aparţinînd armatei noastre şi supus la aceeaşi disciplină, ca, măcelărindu-i pe negustătorii romani, să înceapă războiul; puţini dintre călăreţi fură corupţi; cei mai mulţi rămaseră la datorie. Alţii, anume mulţimea datornicilor sau a clienţilor lui Florus, luară armele şi se îndreptau spre defileurile împădurite, numite Arduenna[84], cînd legiunile din ambele armate, pe care Visellius şi Caius Silius[85] li le scoaseră în cale pe drumuri opuse, i-au împiedicat să înainteze. Trimis înainte cu o trupă de elită, Iulius Indus, de acelaşi neam cu Florus, dar adversar al lui şi tocmai de aceea mai doritor să ne facă servicii,

---

[83] Pe teritoriul provinciei Anjou şi la est de aceasta, în regiunea Touraine de azi.

[84] Azi, Ardenne.

[85] Visellius Varro era comandantul armatei Germaniei inferioare, cu comandamentul la Colonia (azi, Köln); Caius Silius conducea legiunile armatei din Germania superioară în calitate de legat propretor.

a risipit mulţimea, în neorînduială încă. Florus, după ce a scăpat de învingători ascunzîndu-se în tainiţe puţin cunoscute, în cele din urmă, văzînd soldaţii care-i tăiaseră ieşirile, s-a sinucis. O dată cu el, s-a sfîrşit şi revolta trevirilor.

43 Cu eduii a fost mai greu, căci neamul era mai bogat, iar trupele de represiune, mai îndepărtate. Augustodunum, capitala lor, fusese ocupat de Sacrovir cu cohorte înarmate, cu gîndul să-i ia prizonieri pe feciorii celor mai nobile familii din Galia care studiau acolo artele liberale şi, cu ajutorul acestui zălog, să-şi facă părtaşi din părinţii şi din rudele lor; totodată, împarte arme, făurite în taină, tinerilor din oraş. Cu totul, erau patruzeci de mii; o cincime a primit arme de legionar, iar ceilalţi, suliţe, cuţite şi alte arme de vînătoare. Li se mai adaugă şi sclavi meniţi să lupte ca gladiatori, înveşmîntaţi cu totul în fier, după obiceiul locului; aceştia se numesc „cruppellarii"[86], sînt greoi la atac, dar bine apăraţi de lovituri. Sporeau aceste trupe şi oameni veniţi de la neamurile vecine, care, deşi nu se aliaseră pe faţă, erau reprezentate de inşi plini de avînt. Le mai era de folos şi neînţelegerea dintre generalii romani, care se certau pentru comandă. În fine, Varro, slăbit de bătrîneţe, a cedat în faţa lui Silius, aflat în plină putere.

44 Dar la Roma s-a auzit că s-au răzvrătit nu numai trevirii şi eduii, ci şi cele şaizeci şi patru de neamuri ale Galiilor, cărora li s-au aliat germanii şi că Spaniile şovăie; totul era exagerat prin zvonuri, cum se obişnuieşte, şi era crezut cu adevărat. Cetăţenii cinstiţi erau îngrijoraţi de soarta statului; mulţi însă, detestînd prezentul şi dorind o schimbare, se bucurau chiar de primejdiile proprii şi-l ocărau pe Tiberius că-n vremea unor tulburări atît de mari îşi face de lucru cu rapoartele delatorilor. „Oare şi Sacrovir va fi acuzat în senat de călcarea maiestăţii? S-au ivit în sfîrşit oameni care să stăvilească prin forţa armelor mesajele lui sîngeroase. Decît o pace ruşinoasă, mai bine chiar războiul." Tiberius, arătîndu-se foarte puţin îngrijorat, şi-a petrecut aceste zile ca de obicei, fără să-şi schimbe nici locul şi nici faţa, fie din tărie sufletească, fie că aflase că primejdia este mai mică şi mai uşoară decît se vorbea.

45 În vremea asta, Silius, pornind cu două legiuni, trimiţînd mai înainte un corp de trupă auxiliară, pustieşte satele sequanilor

[86] Cuvînt celtic, neatestat în altă parte.

de la marginea ţinutului, învecinate cu edulii şi aliate cu ei în luptă. Apoi se îndreaptă spre Augustodunum în marş forţat; stegarii se întreceau între ei şi chiar soldaţii de rînd fremătau, grăbind să nu piardă vremea cu repaosul obişnuit şi cu odihna în timpul nopţilor: de-ar vedea numai duşmanul în faţa lor şi-ar fi văzuţi, este destul spre a învinge. La douăsprezece mile de Augustodunum, le-au apărut, într-o cîmpie întinsă, Sacrovir şi trupele lui. Îi aşezase în prima linie pe cei cu armură de fier, la aripi cohortele, în spate pe cei pe jumătate înarmaţi. El însuşi mergea printre fruntaşi de la unii la alţii pe un cal falnic, amintea vechile fapte de glorie şi ce înfrîngeri provocaseră ei romanilor, cît de frumoasă e libertatea pentru învingători şi cu cît mai grea le-ar fi sclavia, de-ar fi învinşi a doua oară.

46 Aceste îmbărbătări nu durară mult şi nici cei ce le auzeau nu erau bucuroşi de ele: într-adevăr, legiunile noastre se apropiau în linie de bătaie şi aceşti tîrgoveţi, fără nici o ordine, nepricepuţi în ale războiului, nu erau în stare nici să vadă ceva şi nici să audă. Dimpotrivă, Silius, deşi puternica speranţă de victorie îl scutea să-şi mai îndemne oastea, striga totuşi că ar trebui singuri să se ruşineze că ei, învingătorii germanilor, sînt duşi împotriva unor asemenea duşmani ca galii. O singură cohortă îi zdrobise de curînd pe turoni, un escadron de cavalerie pe treviri, cîteva escadroane, chiar din armata lui, pe sequani: „Biruiţi-i, în fine, pe edui, care, cu cît sînt mai avuţi şi mai dedaţi plăcerilor, cu atît sînt mai nevolnici la lupte, şi aveţi grijă de fugari." La aceste cuvinte izbucniră urale; cavaleria a împresurat duşmanul şi pedestraşii au atacat din faţă. La flancuri, nici o rezistenţă care să-i ţină în loc; puţină întîrziere au provocat galii împlătoşaţi, căci armura lor rezista lăncilor şi săbiilor. Dar soldaţii noştri, punînd mîna pe securi şi pe topoare, ca şi cum ar fi avut de străpuns un zid, zdrobeau armurile şi corpurile; unii, înarmaţi cu pîrghii şi cu furci, răsturnau aceste trunchiuri masive şi inerte; culcaţi la pămînt şi nefăcînd nici o sforţare să se ridice, erau părăsiţi de parcă ar fi fost morţi: Sacrovir porni mai întîi spre Augustodunum; apoi, de frică să nu fie predat romanilor, se îndreptă spre o casă foarte apropiată, cu cei mai credincioşi oameni ai lui. Acolo s-a omorît cu mîna proprie; ceilalţi, prin lovituri date unii altora; au dat foc casei şi-au ars cu toţii o dată cu casa aprinsă peste ei.

47 Doar atunci Tiberius a scris senatului atît despre începerea, cît şi despre terminarea războiului; n-a ascuns şi n-a adăugat nimic

din cele adevărate, ci spunea că legaţii, prin devotamentul şi vitejia lor, iar el, prin măsurile luate, au biruit dificultăţile. În acelaşi timp, arăta şi motivele pentru care el însuşi sau Drusus nu plecaseră la acest război, proslăvind mărirea imperiului şi adăugînd că nu e potrivit pentru conducătorii statului ca, dacă vreun neam sau altul se răscoală, ei să plece din Capitală, centrul de comandă al lumii romane. Acum, că nu se poate bănui că o face de frică, se va duce să vadă situaţia la faţa locului şi să restabilească lucrurile. Senatorii au decretat mulţumiri zeilor, rugăciuni şi alte onoruri pentru întoarcerea lui. Numai Dolabella Cornelius[87], vrînd să-i întreacă pe ceilalţi şi mergînd pînă la o adulaţie absurdă, a propus ca Tiberius, venind din Campania, să intre în Roma primit oficial cu ovaţii. De aceea, urmă o scrisoare a principelui în care afirma că el nu este atît de lipsit de glorie ca, după ce învinsese atîtea neamuri din cele mai viteze, după ce primise în tinereţe atîtea triumfuri sau le refuzase, să caute acum, la bătrîneţe, o răsplată deşartă pentru o plimbare la o palmă de loc de Roma.

48 Cam tot pe atunci, a cerut senatului ca moartea lui Sulpicius Quirinius să fie onorată prin funeralii publice. Quirinius nu avea nici o legătură cu vechea familie a Sulpiciilor, căci era născut în municipiul Lanuvium; dar, fiind fără preget în serviciul militar şi pus să îndeplinească cele mai grele slujbe, a cîştigat consulatul sub divinul August; apoi, după cucerirea fortificaţiilor homonadezilor[88] în Cilicia, a dobîndit însemnele triumfului şi a fost dat ca sfetnic al lui C. Caesar la conducerea Armeniei; pe Tiberius, de asemenea, îl slujise pe cînd acesta trăia la Rhodos. El însuşi a destăinuit aceasta în senat, după ce lăudase serviciile pe care Quirinius i le făcuse şi acuzase pe Marcus Lollius[89], pe care-l învinuia că îndemnase pe Caius Caesar să fie răuvoitor şi duşmănos. Dar ceilalţi nu aveau o frumoasă amintire despre Quirinius, din cauza primejdiilor în care o vîrîse pe Lepida[90], precum şi a bătrîneţii lui zgîrcite şi arogante.

---

[87] Fostul consul în anul 10 p.Chr., legat propretor al Dalmaţiei în anul 14 p.Chr., mai tîrziu, proconsul al Africii.

[88] Populaţie de pe muntele Taurus, în Asia Mică.

[89] Marcus Lollius fusese desemnat drept consilier al lui Caius în expediţia din Armenia. Horatius i-a dedicat o odă (IV, 9). A fost unul dintre organizatorii jocurilor seculare din anul 17 p.Chr.

[90] V. III, 23.

49 La sfîrşitul anului, Caius Lutorius Priscus, un cavaler roman, după ce compusese o poezie, foarte răspîndită în public, în care deplîngea sfîrşitul lui Germanicus, fiind dăruit de Tiberius cu o sumă de bani, a fost tîrît în faţa justiţiei de un delator. Acesta îl învinuia că mai scrisese o poezie, pentru Drusus, bolnav pe-atunci, care, dacă acesta ar muri, s-ar răspîndi în public, aducîndu-i şi mai mare răsplată. Această poezie o citise din fanfaronadă în casa lui Publius Petronius, fiind de faţă soacra acestuia şi multe femei nobile. De îndată ce s-a ivit delatorul, celelalte, înspăimîntate, au mărturisit, şi doar Vitellia a susţinut cu tărie că n-a auzit nimic. Dar cei ce-i aduceau învinuiri care îl puteau duce la pieire au avut mai multă crezare şi, la propunerea lui Haterius Agrippa, consulul desemnat, s-a pronunţat împotriva acuzatului pedeapsa capitală.

50 Manius Lepidus a fost de altă părere şi a vorbit astfel: „Dacă luăm în seamă, onoraţi senatori, cu ce vorbe nelegiuite şi-a întinat C. Lutorius Priscus mintea lui şi urechile ascultătorilor, nici temniţa, nici laţul spînzurătorii şi nici torturile aplicate sclavilor n-ar fi de ajuns împotriva lui. Dar dacă ticăloşiile şi crimele nu au nici o măsură, moderaţia principelui, exemplele strămoşilor şi ale voastre pun oarecari limite pedepselor şi măsurilor de remediere; şi dacă există diferenţă între fapte neserioase şi fapte criminale, între vorbe şi acte nelegiuite, este cazul să luăm o hotărîre prin care nici delictul acestuia să nu rămînă nepedepsit, nici noi să nu ne căim, fie de clemenţa, fie de severitatea noastră. Adeseori l-am auzit pe principele nostru plîngîndu-se cînd cineva, luîndu-şi singur zilele, se grăbea fără să mai aştepte mila lui. Lutorius este încă viu; dacă va fi păstrat în viaţă, nu va deveni o primejdie pentru stat; dacă va fi omorît, nu va fi un exemplu. Scrierile lui, pe cît sînt de pline de aiureli, tot pe-atît sînt lipsite de valoare şi efemere. Nu se poate teme nimeni de ceva grav şi serios din partea unui om care, dîndu-şi pe faţă singur ticăloşia, a căutat să se strecoare nu în sufletele unor adevăraţi bărbaţi, ci într-ale unor femei slabe. Cu toate acestea, să părăsească Roma şi să i se interzică apa şi focul. Consider această pedeapsă potrivită şi dacă ar fi vinovat de călcarea maiestăţii."

51 Numai fostul consul, Rubellius Blandus, i s-a alăturat lui Lepidus; ceilalţi au urmat propunerea lui Agrippa. Priscus a fost dus în temniţă şi omorît pe loc. Tiberius a învinuit printr-o scrisoare

senatul, însă pe ocolite, aşa cum obişnuia el; elogiind credinţa celor ce răzbunau cu asprime injuriile, oricît de mici, aduse principelui, ruga senatul să nu mai aplice pedepse atît de precipitate cuvintelor, lăudîndu-l pe Lepidus fără să-l blameze pe Agrippa. Ca urmare, senatul a luat hotărîrea ca deciziile senatorilor să nu fie transmise tezaurului[91] decît după zece zile, iar condamnaţilor să li se prelungească viaţa în acest răstimp. Dar nici senatul n-avea libertatea de-a reveni asupra hotărîrii, şi nici Tiberius nu se îmblînzea prin această amînare.

52 Consulii anului următor au fost Caius Sulpicius[92] şi Decimus Haterius, an fără tulburări în afară, dar în interior de o severitate temută contra luxului, care se întindea nemăsurat la tot ce poate provoca risipă de bani. Unele cheltuieli, deşi mai mari, se făceau în secret, ascunzîndu-se preţurile; cele însă pentru masă şi pentru petreceri, care dădeau de vorbă la toată lumea, stîrneau îngrijorarea ca Tiberius, care era de o economie ca în vechime, să nu recurgă la măsuri mai aspre. Căci, mai întîi Bibulus[93], apoi şi ceilalţi edili, arătaseră că se nesocoteşte legea de limitare a cheltuielilor, că preţurile la cele necesare traiului, deşi fixate, sporesc din zi în zi şi că ele nu pot fi oprite prin măsuri obişnuite; senatorii consultaţi au trecut întreaga chestiune pe seama împăratului. Dar Tiberius, după ce a reflectat mult dacă vicii atît de răspîndite pot fi înfrînte, sau dacă nu cumva constrîngerea aduce mai mult pagubă statului, apoi gîndindu-se cît de ruşinos ar fi pentru el să încerce un lucru fără să aibă succes, sau, dacă ar reuşi, ar provoca dezonoarea şi înjosirea celor mai vestite personaje, în cele din urmă trimise o scrisoare senatului, cam cu acest cuprins:

53 „Onoraţi sènatori, poate că în alte chestiuni ar fi mai bine ca eu să fiu întrebat fiind de faţă şi să spun ce cred că este mai potrivit cu interesul public; în această dezbatere însă, a fost mai bine că lucrurile nu se discută sub ochii mei, pentru că, atunci cînd mi-aţi semnala expresia feţei şi teama fiecăruia din cei care sînt învinuiţi de-un lux neruşinat, să nu-i mai văd şi eu şi oarecum să-i prind ca vinovaţi. Dacă edilii, bărbaţi destoinici, s-ar fi consfătuit mai

---

91 Edilii curùli aveau între altele şi sarcina de a depune şi păstra deciziile senatului în lăcaşul tezaurului, care se afla lîngă templul lui Saturn.

92 Anul 22 p.Chr. Caius Sulpicius Galba era fratele mai mare al viitorului împărat Galba; despre Decimus Haterius Agrippa, v. I, 71.

93 Unul dintre edili.

înainte cu mine, nu ştiu dacă nu i-aş fi îndemnat să treacă mai bine cu vederea aceste vicii prea puternice şi înrădăcinate, decît să reuşească doar să dea pe faţă păcate cărora nu sîntem în stare să le ţinem piept. Dar cel puţin ei şi-au făcut datoria, aşa cum aş voi ca şi ceilalţi magistraţi să îşi îndeplinească sarcinile; mie însă nici nu mi se cade să păstrez tăcere şi nici nu mi-e uşor să vorbesc pe faţă, fiindcă rolul meu nu este cel de edil, de pretor sau de consul: se cere unui principe să vadă lucrurile mai larg şi mai de sus; pe cînd fiecare îşi dobîndeşte cinstea pentru tot binele făcut de el, păcatele de care toţi sînt vinovaţi sînt imputate unui singur om. Căci ce-aş putea încerca să interzic în primul rînd şi să readuc la felul vechi de viaţă? Oare întinderile nesfîrşite ale fermelor noastre? Numărul şi neamurile din care provin ale sclavilor de casă? Cantitatea de argintărie şi aurărie? Minunile de lucrături în bronz şi în lemn? Nestematele aidoma ale bărbaţilor şi femeilor şi acele capricii, doar ale femeilor, pentru care se duc pe pietre nestemate la popoarele străine sau duşmane banii noştri?

54 Ştiu bine că la ospeţe şi în diferite cercuri excesele acestea sînt condamnate şi că se cere să se pună o măsură; dar dacă cineva ar face o lege şi ar stabili pedepse, aceiaşi inşi vor striga că se răstoarnă statul, că se pregăteşte pieirea celor mai de vază oameni şi că, de fapt, nu-i nimeni fără vină. Şi totuşi, nici bolile trupeşti, dacă sînt vechi şi lăsate prea mult să se agraveze, nu le poţi ţine-n loc decît prin mijloace dure şi greu de suportat; un suflet corupt, care în acelaşi timp corupe şi pe alţii, bolnav şi aprins de patimi, nu poate fi domolit prin mijloace mai blînde decît poftele de care arde el. Atîtea legi născocite de străbuni, atîtea pe care le-a dat divinul August, unele căzute în uitare, celelalte — ticăloşie şi mai mare! — nesocotite din dispreţ, au făcut ca luxul să fie şi mai nestînjenit. Căci atunci cînd pofteşti ceva ce n-a fost oprit încă, te temi că ar putea fi oprit, dar, cînd vei fi trecut opreliştile fără a fi pedepsit, nu mai există după aceea nici teamă, nici ruşine. De ce odinioară domnea economia? Fiindcă fiecare se înfrînta singur, fiindcă eram cu toţii cetăţeni ai unui singur oraş; nici chiar cînd stăpîneam Italia întreagă nu aveam aceleaşi pofte ca acum. Prin victoriile asupra neamurilor străine, ne-am obişnuit să prăpădim bunurile altora; prin cele asupra cetăţenilor noştri, să le prăpădim chiar şi pe-ale noastre. Ce neînsemnat e răul asupra căruia ne atrag atenţia edilii! Cît de uşor ar trebui să ne pară, dacă am privi la

celelalte! Dar, pe Hercule, nimeni nu ne spune că Italia are nevoie de hrană din afară, că viaţa poporului roman e pusă în joc în fiecare zi de valurile şi furtunile pe mare; dacă nu ne vor veni în ajutor — şi stăpînilor, şi sclavilor, şi ogoarelor noastre — proviziile provinciilor, ne vor apăra pesemne parcurile noastre, vilele noastre de odihnă de la ţară! Iată grija ce-apasă pe umerii principelui; aceasta, neluată în seamă, ar tîrî tot statul în prăpastie. La celelalte rele trebuie să căutăm leacul în noi înşine; pe noi ar putea să ne schimbe în bine onoarea, pe cei săraci nevoia, pe cei bogaţi îndestularea. Sau, dacă vreunul dintre magistraţi ne promite că va avea atîta zel şi severitate încît să stăvilească răul, pe acesta eu îl laud şi mărturisesc că mă uşurează de o parte a grijilor mele. Dar dacă ei vor să acuze viciile şi apoi, după ce şi-au cîştigat faimă pentru asta, creează duşmănii şi mi le lasă în seamă, credeţi-mă, onoraţi senatori, că nici eu nu sînt prea doritor de nemulţumiri: dacă pe cele grele şi adeseori nedrepte le iau asupra mea în interesul statului, de cele fără temei şi fără rost şi care nu-mi pot fi de folos nici mie, şi nici vouă, vă rog, precum e drept, să fiu cruţat."

55 După ce a fost ascultată scrisoarea lui Tiberius, edilii au fost scutiţi de această sarcină; luxul la mese, practicat cu cheltuieli nemăsurate timp de o sută de ani, de la finele războiului actiac[94] pînă la luptele prin care Servius Galba[95] a pus mîna pe putere, puţin cîte puţin a încetat să crească. Aş vrea să cercetez cauzele acestei schimbări. Familiile nobile, bogate odinioară sau vestite prin strălucirea lor, din dorinţa nestăpînită de grandoare, decădeau. Căci pe atunci era încă permis să se facă daruri plebei, aliaţilor, regilor şi să se primească daruri; cu cît cineva lua ochii lumii prin bogăţia lui, prin casa şi prin fastul lui, cu atît era considerat mai de seamă prin numele şi clientela lui. După ce s-a dezlănţuit asupra lor furia asasinatelor şi renumele ducea sigur la pieire, cei rămaşi se întoarseră la o viaţă mai cuminte. Totodată, oamenii noi[96] din municipii şi din colonii, ba chiar şi din provincii, adeseori admişi să intre în

---

[94] Bătălia de la Actium (anul 31 a.Chr.).

[95] Servus Sulpicius Galba, devenit împărat în anul 68 p. Chr., după moartea lui Nero.

[96] Se numeau „oameni noi" (*homines novi*) cei din familii din afara Romei, municipii, colonii sau chiar provincii, care pentru prima dată obţineau magistraturi senatoriale. Galia Narboneză şi Spania au fost primele care au dat magistraţi superiori Romei.

senat, au adus cu ei cumpătarea lor de acasă; şi, deşi mulţi dintre ei, prin norocul sau iscusinţa lor, ajungeau la o bătrîneţe îndestulată, păstrau totuşi deprinderile de mai înainte. Dar exemplul cel mai de seamă de trai cumpătat a fost, prin îmbrăcămintea şi felul lui de hrană ca-n vechime, Vespasian[97]. Apoi dorinţa de a fi pe placul principelui şi zelul de a-l imita a fost mai puternic decît pedeapsa prevăzută de legi şi teama de ele. De nu cumva există în tot ce se întîmplă în lume un fel de ciclu, aşa încît, precum se schimbă periodic anotimpurile, tot astfel şi moravurile; nu toate ale înaintaşilor au fost mai bune; chiar şi epoca noastră a produs multe fapte de laudă şi creaţii de talent, care ar trebui să fie imitate de urmaşi. De-ar dăinui însă aceste întreceri în virtute cu strămoşii!

56 Tiberius, după ce-şi cîştigă faima de om moderat prin înfrînarea delatorilor care se năpusteau asupra oricui, trimise o scrisoare senatului, prin care cerea puterea tribuniciară pentru Drusus. Acesta e titlul pe care Augustus l-a găsit spre a desemna culmea puterii, ca să nu-şi ia titlul de rege sau de dictator, şi totuşi printr-o denumire anume să fie mai presus de celelalte autorităţi. I-a ales după aceea pe Marcus Agrippa ca tovarăş la această demnitate şi, după moartea acestuia, pe Tiberius Nero, ca să nu fie îndoială cine îi e succesorul. Astfel credea el că se retează speranţele necugetate ale altora; totodată, avea încredere în tactul lui Tiberius şi în autoritatea lui personală[98]. Urmînd acest exemplu, Tiberius îl apropie pe Drusus de conducerea supremă, după ce, cît trăise Germanicus, se abţinuse de la o alegere între cei doi. Dar la începutul scrisorii, după ce i-a rugat pe zei ca planurile sale să fie spre binele statului, a spus cîteva vorbe despre caracterul tînărului, fără a exagera nimic: că are o soţie şi trei copii, că e la vîrsta la care şi el a fost chemat de August să-şi asume această sarcină. Hotărîrea lui, adăuga, nu este grăbită. Drusus e asociat la o răspundere ce-i este

---

[97] Titus Flavius Vespasianus, născut în anul 9 p.Chr. într-o localitate din apropiere de Reate, la nord-est de Roma; viitorul împărat între anul 69–79 p.Chr. a făcut o carieră militară străbătînd toate treptele, începînd cu aceea de tribun militar. A fost proclamat împărat de soldaţi după moartea lui Nero şi după lupta pentru succesiune dintre Galba, Otho şi Vitellius. Tacitus şi-a început cariera sub domnia lui, fiind cvestor în acest timp.

[98] Marcus Vipsanius Agrippa a fost asociat la puterea tribuniciană probabil în anul 18 a.Chr.; Tiberius a primit aceeaşi funcţie în anul 6 a.Chr., cu şase ani după moartea lui Agrippa.

cunoscută abia după o experienţă cîştigată timp de opt ani, după ce a reprimat revolte şi a dus la bun sfîrşit războaie, după ce a obţinut triumful şi a fost de două ori consul.

57 Senatorii prevăzuseră această cuvîntare; de aceea, linguşirea a fost mai studiată; şi totuşi, nu s-a găsit altceva de propus decît statui principilor, altare zeilor, arcuri de triumf şi alte manifestări obişnuite. Doar Marcus Silanus[99], ca să înjosească funcţia consulară, a cerut, spre onoarea principilor, ca pe monumentele, atît publice, cît şi particulare, să se înscrie spre indicarea datelor nu numele consulilor anului, ci ale celor ce exercitau puterea tribuniciană. Se zice însă că, propunînd ca deciziile senatului din acea zi să fie gravate în litere de aur şi afişate în curie, Quintus Haterius s-a făcut de rîs, om bătrîn, care n-avea să se aleagă de pe urma adulaţiei lui respingătoare decît cu hula tuturor.

58 În acest timp, lui Iunius Blaesus[100] i s-a prelungit conducerea Africii; Servius Maluginensis, flamin al lui Iupiter[101], cerea să capete conducerea Asiei, repetînd întruna că fără temei s-a spus că flaminilor lui Iupiter nu le e îngăduit să iasă din Italia şi că el are acelaşi drept ca flaminii lui Marte şi ai lui Quirinus; or, dacă aceştia trăgeau la sorţi provincii, pentru ce era lucrul acesta oprit flaminilor lui Iupiter? Nu există nici un plebiscit în această privinţă, nu se găseşte nimic în cărţile de ritual care să-i oprească. Adeseori, pontifii săvîrşeau ceremoniile în cinstea lui Iupiter, dacă flaminul era împiedicat de boală sau de vreo însărcinare publică. Timp de şaptezeci şi cinci de ani după moartea lui Cornelius Merula[102], n-a mai fost ales alt flamin în loc, şi totuşi ceremoniile n-au încetat. Apoi, dacă vreme de atîţia ani a fost posibil să nu se aleagă flamin, fără vreo pagubă pentru cele sfinte, cum să nu fie mai uşor să lipsească el pentru a exercita sarcina de proconsul pe un singur an? Odinioară, certurile particulare au făcut ca flaminii

---

[99] Despre Marcus Iunius Silanus, v. III, 24; despre Orientus Haterius, v. IV, 6.

[100] Unchiul lui Seianus era proconsul al Africii: v. III, 35.

[101] Flaminul era un preot al unei singure divinităţi, supus unor condiţii riguroase de viaţă. Flaminii mai importanţi erau cel al lui Iupiter *(flamen Dialis)*, al lui Marte şi al lui Quirinus. Li s-au adăugat mai tîrziu doisprezece pentru divinităţile mai mici *(flamines minores)*. Flaminul Dial era cel mai important dintre toţi. Se bucura de onoruri deosebite, dar era supus unor rigori speciale; între altele, să nu lipsească de acasă decît de două ori şi două nopţi pe an, şi aceasta cu permisiunea pontifului suprem (III, 71).

[102] Flamin Dial înainte de anul 86 a.Chr.

să fie împiedicaţi de marii pontifi să meargă în provincii; acum, prin bunăvoinţa zeilor, pontiful suprem este şi cel dintîi dintre oameni[103]; el nu este supus nici rivalităţilor, nici urilor sau simpatiilor personale.

59 Cum augurul Lentulus[104] şi alţii îl combăteau pe Servius în diferite feluri, s-a ajuns la hotărîrea să se aştepte părerea marelui pontif; Tiberius, amînînd cercetarea privitoare la dreptul flaminului, a mai redus ceremoniile pentru puterea tribuniciană a lui Drusus, blamînd anume ciudăţenia propunerii lui Silanus cu literele de aur, ca fiind contrară vechiului obicei. S-a dat citire apoi scrisorii lui Drusus, care, deşi ticluită spre a părea modestă, a fost socotită ca foarte orgolioasă. „Pînă într-atîta, ziceau, a decăzut totul, încît tînărul, după ce a primit o onoare atît de mare, nu s-a înfăţişat zeilor Romei, n-a călcat pragul senatului şi nici măcar n-a luat auspiciile pe pămîntul străbun. O fi vreun război, sau o fi reţinut la capătul pămîntului, cel care tocmai cutreiera ţărmurile şi lacurile Campaniei![105] Astfel se formează conducătorul neamului omenesc; asta învaţă el în primul rînd din sfaturile părinteşti! Un împărat bătrîn, să zicem, suportă greu vederea cetăţenilor şi aduce ca pretext oboseala vîrstei şi eforturile depuse; pe Drusus ce altceva-l împiedică decît orgoliul?"

60 Dar Tiberius, întărind pentru sine puterea principatului, îi oferea senatului umbra puterii de altădată, trimiţîndu-i spre examinare cererile provinciilor. Se răspîndise printre cetăţile greceşti permisiunea şi abuzul de a acorda locuri de azil[106]: templele erau pline de sclavii cei mai răi; sub aceeaşi tutelă erau primiţi acolo oameni copleşiţi de datorii faţă de creditori sau bănuiţi de crime capitale. Nu exista autoritate destul de puternică spre a înfrîna răscoalele unei mulţimi care proteguia fărădelegile oamenilor, la fel ca şi ceremoniile zeilor. Ca urmare, s-a hotărît ca oraşele să trimită titlurile lor de drept şi delegaţi. Unele dintre ele au renunţat de la sine, fiindcă îşi luaseră pe nedrept permisiunea; multe se bizuiau

---

[103] Principele era şi pontif suprem; în acest caz, Tiberius.

[104] Cneus Cornelius Lentulus, fost consul în anul 14 a.Chr. şi proconsul al Africii, prieten al lui Tiberius.

[105] Drusus se dusese la tatăl său.

[106] Din gr. àsylon (lăcaş inviolabil); unele temple renumite se bucurau de dreptul de a adăposti oameni pasibili de pedeapsă.

pe credinţe străvechi sau pe servicii aduse poporului roman. A fost o zi mare aceea cînd senatul a cercetat atent privilegiile acordate de strămoşi, tratatele cu aliaţii, ba chiar hotărîrile regilor care stăpîniseră înainte de romani şi cultul zeilor, fiind liber să aleagă, ca odinioară, ce să confirme şi ce să modifice.

61 Cei dintîi dintre toţi s-au prezentat efesenii, spunînd că Diana şi Apollo nu s-au născut la Delos, cum se credea îndeobşte; exista la ei rîul Cenchrius şi dumbrava sfinţită Ortygia, unde Latona, îngreunată de sarcină şi sprijinindu-se de un măslin care se vede şi azi, a dat naştere acestor zeităţi; la îndemnul zeilor, li s-a consacrat acest crîng. Tot acolo, Apollo, după uciderea Cyclopilor[107], şi-a găsit adăpost, scăpînd de mînia lui Iupiter. Apoi tatăl Liber[108], învingător în război, le-a iertat pe acele amazoane care-l rugau îmbrăţişîndu-i altarul. După aceea, prin asentimentul lui Hercule, pe cînd el stăpînea Lidia, sfinţenia templului a fost sporită şi privilegiile lor n-au fost micşorate nici sub stăpînirea perşilor; acestea au fost respectate şi de macedoni şi apoi de noi.

62 Îndată după ei veniră magnesienii[109]; se sprijineau pe deciziile lui Lucius Scipio şi Lucius Sulla care au cinstit fidelitatea şi vitejia magnesienilor, primul după înfrîngerea lui Antioh[110], al doilea după cea a lui Mithridate, acordînd drept de azil inviolabil templului Dianei Leucophryne. Locuitorii din Afrodisia[111] şi după ei cei din Stratonicea au prezentat un decret al dictatorului Caesar, privitor la vechile servicii făcute partidului său, şi un altul mai recent al divinului August, în care erau lăudaţi că suportaseră invazia parţilor, fără ca statornica lor credinţă faţă de poporul roman să fie zdruncinată. Oraşul afrodisienilor proteguia cultul Venerei, iar cel al stratonicienilor, pe cel al lui Iupiter şi-al Triviei[112]. Cei din Hie-

---

[107] Delegaţii din Efes, oraş pe coasta ionică; Delos este una dintre insulele Ciclade; Latona, mama Dianei şi a lui Apollo. Acesta, după legendă, a ucis ciclopii, uriaşii care, înăuntrul vulcanului Etna, fabricau fulgerele lui Iupiter, de pe urma cărora a murit Esculap, fiul său.

[108] Un alt nume al zeului Bacchus; acesta purtase, după legendă, un război cu amazoanele, fecioare războinice în Asia Mică.

[109] Magnesia, oraş pe rîul Meandru.

[110] Antioh, regele Siriei, învins în 189 a.Chr. de Lucius Cornelius Scipio Asiaticus; în războiul cu Mithridates, Sulla primise ajutorul acestei cetăţi şi ea a fost declarată liberă.

[111] Afrodisia, localitate între Caria şi Frigia; afrodisienii se închinau Afroditei.

[112] Stratonicea, oraş în Caria; Hecate, identificată la romani cu Diana Trivia.

rocaesarea[113] o luau şi mai de departe: ei susţineau că la ei îşi are sediul Diana Persică şi că templul a fost dedicat ei de regele Cyrus; erau amintite numele lui Perpenna, al lui Isauricus şi al multor altor generali, care acordaseră inviolabilitatea nu numai templului, ci şi unei suprafeţe de două mii de paşi din jurul lui. Veniră apoi cei din Cipru care vorbeau de trei temple, înălţate, unul, cel mai vechi, în cinstea Venerei din Paphos de către Aerias, al doilea, de către fiul acestuia Amathus, Venerei Amathusiene, iar al treilea, închinat lui Iupiter Salamineanul, de Teucer, pe cînd fugise acolo din pricina mîniei lui Telamon, tatăl său[114].

63 Au fost ascultaţi şi solii altor oraşe. Senatorii, fiind obosiţi de numărul mare al acestora şi fiindcă dezbaterile erau pătimaşe, au lăsat pe seama consulilor să examineze drepturile şi, dacă ar fi în ele vreo înşelătorie, să treacă întreaga chestiune din nou senatului. Consulii au informat că, pe lîngă oraşele de care am amintit, la Pergam era un loc de azil bine ştiut în templul lui Esculap şi că celelalte oraşe îşi sprijină pretenţiile pe tradiţii obscure din cauza vechimii. Astfel, delegaţii din Smirna citează un oracol al lui Apollo, din a cărui poruncă au ridicat ei templul Venerei Stratonice; cei din Tenos amintesc de oracolul aceluiaşi, prin care li s-ar fi poruncit să-i închine o statuie şi un templu lui Neptun. Cei din Sardes invocă tradiţii mai apropiate: dreptul lor ar fi un dar al lui Alexandru cel Mare, victorios; tot aşa, milesienii se bizuiau pe un drept acordat lor de regele Darius; şi unii, şi alţii au de onorat cultul zeilor Diana şi Apollo. Cretanii au cerut dreptul de azil pentru statuia divinului August. Au fost redactate deciziile senatului, prin care, deşi acestor drepturi li se arăta mare cinstire, totuşi li se impunea să fie măsurate; s-a hotărît ca ele să fie gravate pe table de aramă şi aşezate în temple spre a li se sfinţi amintirea, ca sub aparenţa îndatoririlor religioase să nu se ajungă la abuzuri.

64 Cam în acelaşi timp, o boală gravă a Iuliei Augusta[115] l-a silit pe principe să se întoarcă grabnic la Roma[116], fie că pînă în

---

[113] Oraş din Lidia; Diana Persică, probabil o divinitate asiatică asimilată cu Diana. Marcus Perpenna îl învinsese pe regele Aristonicos în anul 129 a.Chr. şi îl capturase; Publius Cornelius Isauricus, coleg la consulat cu Iul. Caesar în anul 48 a.Chr.

[114] Temple faimoase închinate Venerei.

[115] Livia.

[116] Tiberius se afla în Campania de mai bine de un an: părăsise Roma după ce luase consulatul împreună cu fiul său, Drusus.

acel moment armonia dintre mamă şi fiu era sinceră, fie că ura dintre ei era ascunsă. Nu cu mult înainte, Iulia, închinînd o statuie divinului August, pusese să se scrie numele lui Tiberius după al ei: se credea că pe cît de mult a socotit el acest lucru mai prejos de maiestatea împăratului, pe atîta şi-a ascuns această jignire grea, tăinuind-o. Senatul a decretat atunci rugăciuni zeilor şi jocurile mari[117], pe care să le prezideze pontificii, augurii şi cvindecemvirii, împreună cu septemviri şi cu membrii colegiului augustalilor[118]. Lucius Apronius propusese ca şi feţialii[119] să prezideze aceste jocuri. Tiberius s-a opus, distingînd atribuţiile colegiilor sacerdotale şi reamintind exemple: „Niciodată, zicea, feţialii nu au avut un rol atît de mare; dacă au fost adăugaţi augustalii este fiindcă acesta e un colegiu propriu familiei pentru care se îndeplinesc juruinţele făcute zeilor."

65 Nu mi-am propus să redau toate părerile, ci doar pe cele care se disting fie prin nobleţea lor, fie printr-o neruşinare condamnabilă, pentru că socot că rostul cel mai de seamă al analelor este ca virtuţiile să nu fie trecute sub tăcere şi ca să existe o temere de hula posterităţii pentru vorbe şi fapte ticăloase. De altminteri, timpurile acelea au fost atît de pătate şi murdărite de linguşire, încît nu numai bărbaţii cei mai de frunte ai statului, care trebuiau să-şi apere locul de vază prin acte de supunere, dar şi toţi foştii consuli, o mare parte dintre foştii pretori şi chiar mulţi senatori de rînd se ridicau pe întrecute să facă propuneri neruşinate şi nemaiauzite. Se zice că Tiberius, de cîte ori ieşea din senat, obişnuia să spună în greceşte: „Oh, oameni gata de sclavie!" Probabil că şi lui, care nu iubea libertatea publică, îi era silă de servilismul atît de josnic al acestor slugi.

66 Încet-încet trecură de la neruşinare la cruzime. Mamercus Scaurus[120], unul dintre foştii consuli, pretorul Iunius Otho şi edilul

---

[117] Jocurile mari sînt jocurile romane; v. III, 23.

[118] Marile colegii sacerdotale.

[119] Alt colegiu sacerdotal, compus din douăzeci de preoţi, instituit de Numa. Feţialii aveau datoria de a prezenta duşmanilor declaraţiile de război, de a lua parte la tratatele de pace, veghind la respectarea lor şi la tot ce prevedea dreptul sacru în privinţa politicii externe.

[120] Despre Mamercus Scaurus, v. I, 13; Iunius Otho şi Brutidius Niger sînt amintiţi de Seneca cel Bătrîn ca oratori.

Brutidius Niger îl tîrăsc pe Caius Silanus[121], proconsulul Asiei, în faţa judecăţii, învinuit de aliaţi de extorcare de bani, şi îl acuză şi ei că a insultat divinitatea lui August şi că a dispreţuit maiestatea lui Tiberius, Mamercus aducînd totodată exemple din vechime pe Lucius Cotta, acuzat de Scipio Africanul, Servius Galba, acuzat de Cato Censorul, şi Publius Rubellius, de Marcus Scaurus[122]. Vezi bine, Scipio şi Cato răzbunau crime ca acestea, şi tot astfel ilustrul Scaurus, străbunicul lui Mamercus, pe care el, ruşinea strămoşilor, îl necinstea printr-o nemernică silinţă. Iunius Otho fusese mai demult dascăl de şcoală elementară, apoi, ajungînd senator prin trecerea pe care o avea Seianus, încerca să-şi facă uitată originea obscură prin îndrăzneli neruşinate. Brutidius, înzestrat cu multe calităţi, dacă ar fi mers pe drum cinstit, putea s-ajungă la o situaţie strălucită; era împins însă de nerăbdare, căutînd să-şi întreacă egalii, apoi superiorii şi pînă la urmă propriile speranţe; un lucru care a nenorocit pe mulţi, chiar dintre cei cinstiţi, care, dispreţuind o înălţare înceată, dar sigură, aleargă după succese grabnice, chiar cu primejdia unui dezastru.

67 Se adăugară la numărul acuzatorilor Gellius Publicola şi Marcus Paconius: cel dintîi, cvestorul, cel de-al doilea, legatul lui Silanus. Nu era îndoială că el se făcuse vinovat de cruzime şi de luare de bani, dar se îngrămădeau pe capul lui multe acuzaţii care ar fi fost periculoase şi pentru nişte nevinovaţi; pe lîngă atîţia senatori ce erau împotriva lui, el răspundea singur, nepriceput în arta de-a vorbi, celor mai talentaţi oratori ai Asiei, aleşi anume ca să-l acuze, apăsat fiind de-o frică pentru persoana proprie care paralizează chiar şi o elocvenţă încercată; Tiberius îl intimida cu vorba, cu privirea şi cu faptul că, foarte deseori, îi punea el însuşi întrebări: nu putea nici să le combată, nici să le eludeze, ba chiar de multe ori trebuia să recunoască, de teamă ca împăratul să nu fi întrebat degeaba. Pe deasupra, un agent al fiscului îi cumpărase pe sclavii lui Silanus, ca astfel să fie anchetaţi, fiind supuşi la chinuri; şi ca nici unul dintre prieteni să nu-i vină în ajutor în această primejdie, i se pun în spate şi acuzaţii de călcare a legii maiestăţii, oprelişte şi obligaţie de a tăcea. Ca urmare, după ce a cerut un

[121] Caius Iunius Silanus fusese consul în anul 10 p.Chr. şi apoi proconsul al Asiei în anii 20-21 p.Chr.

[122] Vechi procese; iată cum era invocată tradiţia ca scuză a mişeliei.

răgaz de cîteva zile, a renunţat să se mai apere, îndrăznind să-i trimită lui Tiberius un memoriu, în care amesteca revoltă şi rugăminţi.

68 Tiberius, pentru ca măsurile pe care le pregătea împotriva lui Silanus să fie considerate mai îndreptăţite dacă ar cita un precedent, ordonă să se dea citire scrisorii divinului August despre Volesus Messala, şi el proconsul al Asiei[123], şi deciziei senatului împotriva lui. Apoi îi cere părerea lui Lucius Piso[124]. Acela, după ce a lăudat mult clemenţa principelui, a propus să i se interzică lui Silanus apa şi focul şi să fie deportat în insula Gyaros[125]. Ceilalţi au fost de aceeaşi părere, numai că Cneus Lentulus[126] a adăugat că bunurile lui Silanus din partea mamei sale ar trebui să fie exceptate — într-adevăr, el era născut dintr-o Atia — şi trecute fiului său, ceea ce Tiberius a aprobat. Dar Cornelius Dolabella[127], împingînd şi mai departe linguşirea, după ce a înfierat moravurile lui Silanus, a adăugat că nici un om care duce o viaţă scandaloasă şi are o faimă urîtă nu mai trebuie să fie ales la conducerea unei provincii, iar acest lucru să-l decidă principele. „Căci legile pedepsesc delictele; n-ar fi mult mai convenabil pentru candidaţii înşişi şi mai bine pentru aliaţi să se ia măsuri mai dinainte, ca să nu se facă greşeli?"

69 Tiberius s-a împotrivit la acestea, spunînd că nu-i era necunoscut ce se vorbea despre Silanus, dar nu că trebuie să se ia o hotărîre după zvonuri. „Mulţi s-au purtat în provincie altfel decît se spera sau era de temut din partea lor: pe unii îi îndeamnă la fapte mai frumoase importanţa rolului, pe alţii, îi prosteşte: principele nici nu poate cuprinde totul cu ştiinţa lui, şi nici nu-i bine să se lase condus de influenţe din afară. De aceea, legile sînt făcute pentru fapte comise, pentru că cele viitoare ne sînt necunoscute. Aşa au stabilit strămoşii: pedepsele să fie o urmare a delictelor anterioare. Cei de azi să nu răstoarne cele ce-au fost înţelept întocmite şi mereu respectate. Destule poveri au principii şi chiar destulă putere. Ori de cîte ori puterea se măreşte, dreptatea se micşo-

---

123 Fost proconsul al Asiei (anul 11-12 p. Chr.). Procesul se judecase mai înainte de moartea lui August.

124 V. II, 34.

125 Mică insulă a Cicladelor, renumită ca loc de deportare.

126 Pentru Cneus Cornelius Lentulus, v. I, 27.

127 Publius Cornelius Dolabella, fost proconsul în Africa (III, 47).

rează; nu trebuie să se folosească autoritatea, acolo unde se poate acţiona prin legi." Cu cît mai rar se vedea la Tiberius spirit cetăţenesc, cu atît aceste cuvinte au fost primite mai bucuros. Pe deasupra, el, care ştia să se tempereze, dacă nu era împins de o ură personală, a adăugat că „insula Gyaros este sălbatică şi nelocuită; să se facă o concesie familiei Iunia şi unui om altădată de-acelaşi rang cu ei şi acesta să plece mai degrabă la Cythnos[128]; acest lucru îl cere şi Torquata, sora lui Silanus, o vestală de-o virtute ca-n vechime". La părerea aceasta s-au alăturat toţi.

70 Au fost apoi audiaţi cei din Cirenaica[129]: Caesius Cordus a fost condamnat pentru luare de bani, acuzatorul fiind Ancharius Priscus. S-a cerut apoi să fie judecat pentru călcare a legii maiestăţii Lucius Ennius, un cavaler roman, fiindcă topise o statuie ce-l întruchipa pe împărat şi-o prefăcuse în argintărie de folosinţă obişnuită. Tiberius s-a opus să se admită acuzaţia; Ateius[130] a protestat pe faţă, chipurile în numele libertăţii: „Nu trebuie, zicea, să se răpească senatorilor dreptul de a hotărî, iar o asemenea nelegiuire nu trebuie să rămînă nepedepsită. Fireşte, principele poate s-arate că nu-i pasă de această jignire personală, dar să nu fie mărinimos faţă de insultele aduse statului." Tiberius a înţeles aceste cuvinte, mai mult cum stăteau lucrurile decît cum erau prezentate, şi a stăruit să se opună. Capito s-a remarcat şi mai mult prin infamia lui, fiindcă, bun cunoscător al dreptului divin şi uman, necinstise meritele lui de om politic şi frumoasele lui calităţi din viaţa particulară.

71 S-a ivit apoi o chestiune de ordin religios: în ce templu să se depună o ofrandă pe care cavalerii romani o închinaseră divinităţii Fortuna Equestris pentru însănătoşirea Augustei. Căci, deşi zeiţa avea multe lăcaşuri la Roma, nici unul totuşi nu avea acest supranume. S-a găsit un templu la Antium şi s-a zis că toate ceremoniile din oraşele Italiei, templele şi statuile zeilor sînt sub jurisdicţia şi autoritatea poporului roman: astfel darul a fost depus la Antium. Şi, fiindcă tot se discuta despre chestiuni religioase, principele a dat răspunsul, amînat puţin mai înainte, privitor la Servius

---

[128] Insulă la sudul Eubeii.

[129] Caesius Cordus, proconsul al Cretei şi al Cirenei, oraş mare şi provincie în Libia.

[130] Ateius Capito, jurist şi orator din vremea lui August, celebru prin slugărnicie (I, 76).

Maluginensis[131], şi a dat citire hotărîrii pontifilor: „Cînd flaminul lui Iupiter este bolnav, el poate lipsi din Roma, după socotinţa marelui pontif, mai mult de două nopţi, cu condiţia ca aceasta să nu se întîmple în zilele de sacrificii publice şi nici mai mult de două ori pe an." Aceste reguli, stabilite pe vremea lui August, arătau destul de clar că flaminilor lui Iupiter nu li se permite o absenţă de un an şi conducerea de provincii. Se mai amintea totodată exemplul marelui pontif Lucius Metellus, care-l împiedicase pe flaminul Aulus Postumius[132] să plece din Roma. Astfel, conducerea Asiei a fost acordată aceluia dintre foştii consuli care era cel mai vechi după Maluginensis.

72 Tot în vremea aceasta, Lepidus[133] a cerut senatului încuviinţarea de a repara şi împodobi basilica lui Paulus, monument al familiei Æmilia[134]. Exista încă de pe atunci obiceiul dărniciei în interesul public: August nu-i oprise pe Taurus, pe Philippus şi pe Balbus[135] să contribuie cu prăzile luate de la duşmani sau cu prisosul averii lor la împodobirea Romei şi la gloria urmaşilor. După exemplul lor, şi Lepidus, deşi avea o avere modestă, a reînviat gloria strămunilor lui. La rîndul său, Tiberius a promis că va înălţa din nou teatrul lui Pompei, mistuit de un incendiu întîmplător, pentru că nimeni din familie n-ar fi avut cu ce să-l restaureze, rămînîndu-i totuşi numele de Pompei[136]. Totodată, l-a ridicat în slăvi pe Seianus pentru că, prin munca şi prin vigilenţa lui, chipurile, o năpastă atît de mare s-a mărginit la un singur edificiu. Senatorii au hotărît să se ridice o statuie lui Seianus, care să fie aşezată în teatrul lui Pompei; nu mult după aceea, principele, onorîndu-l pe Iunius Blae-

---

131 V. cap. 58.

132 Aulus Postumius, consul şi flamin al lui Marte, fusese împiedicat de Lucius Metellus, marele pontif, să se ducă la armata din Sicilia, în primul război punic (anul 242 a.Chr.).

133 Despre Marcus Lepidus, v. I, 13.

134 Basilica romană era un edificiu cu o mare sală la parter şi uneori alta la etaj; servea ca tribunal sau loc de afaceri. Basilica Æmilia fusese restaurată de edilul L. Æmilius Paulus şi de fiul său cu acelaşi nume, consul în anul 34 a.Chr.; fusese distrusă de un incendiu şi restaurată de August.

135 Statilius Taurus, consul în anii 37 şi 26 p.Chr., a construit un amfiteatru la Roma; Lucius Marcus Philippus, consul suffect în 38 a.Chr., restaurase templul lui Hercule; Lucius Cornelius Balbus, fost proconsul al Asiei, construise un teatru de piatră, inaugurat în anul 13 p.Chr.

136 V. III, 23.

sus[137], proconsulul Africii, cu însemnele triumfului, a spus că face aceasta în cinstea lui Seianus, căruia Blaesus îi era unchi. Şi totuşi, meritele lui Blaesus meritau o altfel de onoare.

73 Într-adevăr, Tacfarinas, deşi respins de atîtea ori, procurîndu-şi trupe de ajutor din interiorul Africii, ajunsese la atîta insolenţă, încît a trimis soli la Tiberius, să ceară, culmea, o aşezare stabilă pentru el şi pentru armata lui sau, altminteri, ameninţa cu un război interminabil. Se zice că niciînd principele n-a fost mai indignat de jignirea adusă lui şi poporului roman decît acum, cînd un dezertor şi un tîlhar se comporta ca un duşman; nici chiar lui Spartacus[138], care, după atîtea dezastre ale armatelor consulare, pîrjolea nepedepsit Italia, cu toate că statul era zguduit de marile războaie cu Sertorius[139] şi cu Mithridates[140], nu-i fusese dat să fie luat sub protecţie printr-un tratat, necum un bandit ca Tacfarinas să se poată răscumpăra de răul ce-l făcuse — acum, cînd poporul roman era în culmea puterii — prin pacea acordată şi prin cedare de pămînturi. Tiberius îl însărcinează pe Blaesus să-i ademenească pe ceilalţi, cu speranţa depunerii armelor fără nici o pedeapsă, şi să pună, cu orice preţ, mîna pe şeful lor.

74 Datorită acestei promisiuni, mulţi s-au supus; apoi, împotriva metodelor de luptă ale lui Tacfarinas, ai noştri au folosit o tactică asemănătoare cu a lui. Căci, deoarece acela, inferior prin forţa armată, dar superior prin stratageme, făcea incursiuni cu mai multe bande, apoi se retrăgea anume şi încerca să ne prindă-n curse, romanii pregătesc trei căi de atac şi tot atîtea coloane de luptă. Una dintre ele, sub comanda lui Cornelius Scipio, închide căile prin care se făceau prădăciunile asupra oraşului Leptis[141] şi cele de retragere, apoi, în ţinutul garamanţilor[142]; de partea opusă, Blaesus-fiul

---

[137] V. III, 35.

[138] Spartacus, conducătorul marii revolte a sclavilor din anii 73-71 a.Chr.

[139] Quintus Sertorius conducea triburile de rebeli contra Romei. Pînă la urmă, a fost ucis.

[140] Mithridates, regele Pontului, fusese în cele trei războaie purtate cu romanii un grav pericol: după ce ocupase provinciile romane din Asia Mică, aproape întreaga Grecie şi cucerise Atena în primul război (anii 88-84 a.Chr.), au fost necesare încă două războaie (al doilea între anii 83-81 şi al treilea între 74-64 a.Chr.), comandate de Licinius Lucullus (al doilea) şi de Pompei (al treilea) pînă ce Mithridates să se supună şi să moară, trădat fiind de fiul său.

[141] Leptis minor, în apropierea oraşului Sussa din Tunisia.

[142] Populaţie aşezată dincolo de munţii Atlas.

conducea o trupă proprie, care să împiedice jefuirea în voie a satelor ce ţineau de Cirta[143]; la mijloc, însuşi generalul, cu ostaşi aleşi, stabilind pichete şi întăriturí în locuri potrivite, îi strîmtora pe duşmani şi le stînjenea mişcările, căci, în orice direcţie ar fi voit s-o ia, sau în faţă, sau în lături şi de multe ori în spate se izbeau de o parte dintre soldaţii romani: în acest fel, mulţi duşmani au fost ucişi sau capturaţi. După aceea, Blaesus subîmparte cele trei coloane ale armatei în mai multe detaşamente, punîndu-le sub comanda unor centurioni a căror vitejie fusese dovedită. El nu-şi retrage trupele după sfîrşitul verii, cum era obiceiul, nici nu le-aşează în taberele de iarnă ale vechii provincii, ci, dispunînd construirea de posturi întărite ca în prag de război, prin soldaţi uşor înarmaţi, cunoscători ai deşertului, îl ataca pe Tacfarinas, care-şi schimba mereu sălaşele, pînă ce, fratele acestuia fiind luat prizonier, Blaesus s-a întors, mai devreme totuşi decît era în interesul aliaţilor, căci lăsa în urma lui mulţi oameni prin care războiul ar fi putut reîncepe.

Tiberius, crezînd că totul s-a terminat, i-a acordat lui Blaesus permisiunea de a fi salutat de legiuni ca *imperator*, o veche cinstire faţă de generalii care, după săvîrşirea de fapte glorioase, erau proclamaţi astfel în elanul de bucurie al armatei victorioase. Şi August a acordat acest titlu unora. Ultima dată a fost acordat de Tiberius în cinstea lui Blaesus.

75 În acest an, au decedat doi bărbaţi iluştri: Asinius Saloninus[144], care-i avea ca bunici pe Marcus Agrippa şi pe Asinius Pollio, personaj însemnat căci era frate cu Drusus şi ales să ia în căsătorie o nepoată a lui Tiberius, şi Capito Ateius[145], de care am mai pomenit, care ajunsese să fie pe primul loc la Roma în ştiinţa dreptului şi al cărui bunic fusese centurion al lui Sulla, iar tatăl, un fost pretor. August grăbise înălţarea lui la consulat, pentru ca prin importanţa acestei funcţii să i-o ia înainte lui Labeo Antistius[146], care de asemenea excela în această ştiinţă. Căci acea epo-

---

[143] Capitala vechiului regat al Numidiei (azi, Qacentina/Constantinea).

[144] Fiu al lui Asinius Gallus, era logodit cu o fiică a lui Germanicus, fiul adoptiv al lui Tiberius, denumit frate al lui Drusus, fiindcă se născuse din căsătoria Vipsaniei cu Asinius Gallus, după părăsirea ei de către Tiberius.

[145] Ateius Capito, jurist şi orator din timpul lui August, consul în epoca acestuia; se remarcase prin atitudinea servilă faţă de acesta.

[146] Marcus Antistius Labeo, jurisconsult de seamă, cu o atitudine independentă, a refuzat consulatul pe care i-l oferea August.

că a produs în acelaşi timp două podoabe ale unei ere de pace: dar Labeo, prin independenţa lui neclintită şi tocmai de aceea prin renumele lui, era mai vestit; pe Capito, complezenţa lui îl făcea să fie mai preţuit de cei puternici. Primul, pentru că n-a reuşit să fie decît pretor, s-a bucurat de o consideraţie mai mare, pentru că fusese nedreptăţit; celălalt, fiindcă a ajuns să fie consul, şi-a atras ura pe care o naşte invidia.

76 Tot pe atunci s-a stins din viaţă, la şaizeci şi şase de ani după lupta de la Philippi, Iunia[147], nepoata lui Cato, soţia lui Caius Cassius şi sora lui Marcus Brutus. Testamentul ei a făcut multă vîlvă în popor, căci Iunia, avînd o mare avere şi înscriindu-i printre moştenitori, ca o onoare, pe mai toţi oamenii de seamă ai Romei, l-a omis pe Tiberius. Lucru căruia el nu i-a dat mare importanţă şi nici nu s-a opus ca înmormîntarea să fie onorată cu elogiul ei de pe rostrele din for şi cu pompa obişnuită. Cortegiul era precedat de douăzeci de chipuri aparţinînd familiilor celor mai strălucite, Manlii, Quinctii[148] şi alte nume de egală noblețe a neamului; dar, mai presus de ele, străluceau Brutus şi Cassius, tocmai pentru că chipurile lor nu se vedeau.

---

[147] Deci la vîrsta de nouăzeci de ani. Iunia era fiica mai mare a surorii lui Marcus Porcius Cato de Utica, Servilia. Aceasta se căsătorise prima dată cu M. Iunius Brutus, unire din care a rezultat Marcus Brutus, ucigaşul lui Iul. Caesar, apoi a doua oară cu Decimus Iunius Silanus, consul în anul 62 a.Chr. Dintre surorile lui Brutus, a treia (Tertia sau Tertulla) se căsătorise cu Caius Cassius, cumnatul şi complicele la asasinarea dictatorului.

[148] Fiul lui Titus Manlius Torquatus, consul în anul 165 a.Chr., intrase prin adopţiune în familia lui Iunius Silanus. Nu se cunosc legăturile lui cu familia Quinctia.

Cartea a IV-a

1 În timpul consulatului lui C. Asinius şi C. Antistius[1], Tiberius era într-al nouălea an de conducere în linişte a statului şi de înflorire a casei sale (el socotea moartea lui Germanicus printre întîmplările norocoase), cînd soarta începu să tulbure totul, iar el să se pornească pe cruzimi, sau să dea altora putinţa de a fi cruzi. Începutul şi cauza schimbării a fost Ælius Seianus, prefectul cohortelor pretoriene, despre puterea căruia am amintit deja; acum voi vorbi despre originea, despre caracterul lui şi voi arăta prin ce crimă a încercat să ajungă la conducere. Se născuse la Vulsinii[2], ca fiu al lui Seius Strabo, un cavaler roman. În prima tinereţe fusese în suita lui Caius Caesar, nepotul divinului August; lumea vorbea că se prostituase pe bani cu bogatul şi risipitorul Apicius.[3] Apoi, prin mijloace diferite, l-a îmbrobodit pînă într-atîta pe Tiberius, încît pe acest om ascuns faţă de alţii l-a făcut să fie doar cu el imprudent şi deschis, nu atît prin abilitatea lui (căci a fost învins tocmai prin mijloace de acest fel), ci din mînia zeilor împotriva statului roman, căruia puterea şi căderea lui Seianus i-au fost o năpastă deopotrivă de mare. Corpul îi era rezistent la eforturi, spiritul îndrăzneţ; ştia să-şi ascundă viciile şi să-i calomnieze pe alţii; de ochii lumii, arăta o reţinere prefăcută, în suflet nutrea o amarnică poftă de mărire şi, pentru aceasta, uneori, vedeai la el dărnicie, fast, mai des însă

[1] Cele relatate au loc în anul 23 p.Chr. Caius Asinius Pollio, fiu al lui Asinius Gallus (despre care v. I, 12, 13 şi VI, 23), pretor în anul 20 p.Chr., Caius Antistius Vetus, de asemenea pretor în anul 20 p.Chr., consul, probabil, în anul 55 p.Chr.

[2] Vulsinii, oraş în Etruria, azi Bolsena. Despre Seius Strabo, v. I, 7.

[3] Marcus Gavius Apicius a trăit pe vremea lui August şi a lui Tiberius şi a frecventat cercul prietenilor lui Seianus; era foarte priceput în arta culinară, calitate din care îşi făcuse o faimă.

hărnicie şi vigilenţă, nu mai puţin dăunătoare, cînd servesc numai spre a cuceri puterea.

2 El a sporit puterea, mai înainte modestă, a funcţiei de prefect al pretoriului, strîngînd la un loc într-un singur castru[4] cohortele risipite în Roma, pentru ca ele să primească ordinele în acelaşi timp şi ca, prin forţa lor şi văzîndu-se unele pe altele, să se nască încrederea în ele însele şi frica în ceilalţi. Pretindea că soldaţii împrăştiaţi trăiesc în neorînduială; „Dacă se întîmplă ceva neaşteptat, i se poate face faţă cu o forţă de-ajutor mai mare; pe de altă parte, vor fi mai disciplinaţi dacă tabăra se va stabili departe de ademenelile Capitalei." De îndată ce castrul a fost terminat, el începu puţin cîte puţin să se strecoare în sufletele soldaţilor, întîmpinîndu-i şi chemîndu-i pe nume; totodată, alese el însuşi centurionii şi tribunii. Nu se ferea să-i atragă de partea lui pe senatori, cinstindu-şi protejaţii cu onoruri sau provincii; Tiberius era atît de binevoitor şi de afectuos cu el, încît nu numai în conversaţia lui, dar şi în senat şi-n faţa poporului îl numea adesea pe Seianus tovarăşul lui de lucru şi permitea ca portretele lui să fie cinstite prin teatre, prin foruri şi pe la comandamentele legiunilor.

3 De altminteri, casa domnitoare fiind plină de Cezari, un fiu în floarea vîrstei şi nepoţi mari acum[5] constituiau un obstacol în calea dorinţelor acestuia; fiindcă era riscant să atace atîţia inşi cu forţa, viclenia îi impunea anumite intervale între crime. Alese de aceea o cale mai ascunsă şi hotărî să înceapă cu Drusus, împotriva căruia era pornit de o mînie recentă. Căci Drusus, neputînd să suporte un rival şi fiind mai iute din fire, născîndu-se întîmplător o ceartă, ridică pumnul asupra lui Seianus şi, fiindcă acesta îl ridică şi el, l-a izbit peste faţă. Ca urmare, cum era hotărît să încerce totul, lui Seianus i s-a părut că cel mai nimerit lucru este să-şi întoarcă privirile spre Livia, soţia lui Drusus, care, soră a lui Germanicus şi în copilărie prea puţin atrăgătoare, devenise apoi de-o rară frumuseţe.

---

[4] În timpul lui August, erau doi prefecţi ai pretoriului, şi la Roma nu se aflau decît trei cohorte pretoriene, răspîndite în diferite locuri. Seianus, rămas singur prefect, le-a reunit într-o cazarmă întărită cu ziduri de cărămidă, turnuri şi creneluri, situată aproape de poarta Nomentană, la sud-est de Roma.

[5] Succesiunea lui Tiberius era asigurată prin fiul său, Drusus, prin fiii acestuia, acum copii, Germanicus şi Tiberius Gemellus, şi prin fiii lui Germanicus, acum mari, Nero, Drusus şi Caligula.

Prefăcîndu-se că este aprins de dragoste pentru ea, a ademenit-o să cadă în păcat şi, după ce prima lui ticăloşie a pus stăpînire pe dînsa — căci femeia, după ce-şi pierde cinstea, nu mai este în stare să refuze nimic —, a împins-o să se gîndească la o căsătorie cu el, la asocierea ei la conducere şi la uciderea soţului. Şi astfel, ea, nepoata lui August[6] şi nora lui Tiberius, care avea copii cu Drusus, se pîngărea pe sine, strămoşii şi urmaşii, printr-un adulter cu un provincial, pînă într-atît încît sacrifica poziţia ei înaltă şi prezentă în aşteptarea unei întorsături nelegiuite şi îndoielnice. Eudemus, prieten şi medic al Liviei, care, sub pretextul profesiunii sale, era adesea în apropierea ei, a fost luat ca tăinuitor. Seianus îşi alungă din casă soţia, pe Apicata, cu care avea trei copii, ca să nu dea de bănuit amantei. Dar grozăvia crimei îl făcea să se teamă, să tot amîne şi să ia uneori hotărîri contrarii.

4 Între timp, la începutul anului, Drusus, unul dintre copiii lui Germanicus, a îmbrăcat toga virilă; toate deciziile pe care senatul le luase pentru fratele său Nero au fost reînnoite. Tiberius a rostit apoi un discurs, lăudîndu-şi mult fiul, care era faţă de copiii fratelui său[7] de o bunătate părintească. Într-adevăr, Drusus, deşi puterea nu prea face casă bună cu armonia, se arăta egal de bun cu tinerii familiei, sau cel puţin nu dimpotrivă. Apoi reveni la vechiul său plan, adesea simulat, de a pleca în provincii. În calitate de comandant suprem, el aducea ca temei numărul mare de veterani în retragere şi necesitatea de a completa armatele prin recrutări; căci, zicea el, soldaţi voluntari nu se găsesc, şi, chiar dacă ar fi cîţi trebuie, nu au aceeaşi vitejie şi cuviinţă, fiindcă de cele mai multe ori se înrolează de bunăvoie săracii şi cei fără căpătîi. Totodată, a înfăţişat pe scurt numărul legiunilor şi provinciile pe care le au de apărat. Acelaşi lucru cred că trebuia să-l fac şi eu, arătînd ce forţe militare romane erau atunci sub arme, ce regi erau aliaţi cu noi şi cu cît mai redus era teritoriul pe care se întindea imperiul.

5 Italia era apărată dinspre cele două mări de două flote, una la Misenum şi cealaltă la Ravenna[8], iar ţărmul cel mai apropiat de noi al Galiei, de navele de război pe care, după ce August le cap-

[6] Mama sa, Antonia minor, era fiica Octaviei, sora lui August.

[7] Germanicus.

[8] Flota de la Misenum asigura navigaţia pe Marea Tireniană, cea de la Ravenna, pe Marea Adriatică; Forum Iulii, azi Fréjus, la nord-vest de Marsilia.

turase prin victoria de la Actium, le trimisese la Forum Iulii cu un corp solid de vîslaşi. Dar forţa militară principală, opt legiuni, era pe malurile Rinului, spre a ţine piept germanilor şi totodată galilor. Spaniile, de curînd potolite, erau ocupate de trei legiuni[9]. Domnia asupra maurilor o primise regele Iuba, ca dar al poporului roman. Celelalte regiuni ale Africii erau apărate de două legiuni, şi Egiptul de tot atîtea; de aici încolo, imensul teritoriu de la hotarul Siriei şi pînă la Eufrat era ţinut sub ascultare de patru legiuni, împreună cu hiberii, albanii[10] şi alţi regi învecinaţi, apăraţi împotriva stăpînirilor străine de marea noastră putere militară. Tracia era sub stăpînirea lui Rhoemetalces şi a copiilor lui Cotys; ţărmul Dunării îl apărau două legiuni în Panonia şi două în Moesia; tot atîtea erau stabilite în Dalmaţia, care, prin poziţia regiunii, fiind în spatele acelora, dacă Italia ar fi cerut un ajutor imediat, puteau să fie chemate de la mică distanţă; de altminteri, Capitala îşi avea propriii soldaţi: trei cohorte urbane şi nouă pretoriene, recrutate aproape numai în Etruria şi Umbria, sau din vechiul Laţiu şi din coloniile romane de altădată. Iar pentru cele de trebuinţă ale provinciilor serveau triremele aliaţilor şi corpurile de cavalerie şi de infanterie auxiliare; acestea cuprindeau un număr de oameni aproape tot atît de mare. Dar un calcul exact ar fi riscant să fac, pentru că aceste forţe treceau dintr-o parte într-alta, după împrejurări, creşteau ca număr şi uneori scădeau.

6 Cred că este potrivit să trec în revistă şi celelalte sectoare ale vieţii publice, cum se prezentau ele pînă la această dată, de vreme ce acest an a adus cu sine începutul schimbării în rău a conducerii lui Tiberius. În primul rînd, treburile publice şi cele mai importante afaceri ale particularilor se dezbăteau în faţa senatorilor, şi celor mai de seamă dintre ei li se dădea putinţa să le discute amănunţit; pe cei înclinaţi spre linguşire îi oprea însuşi Tiberius; de cîte ori acorda onoruri, avea în vedere nobleţea strămoşilor, faptele strălucite în război şi marile talente în timp de pace, în aşa fel încît era

---

[9] După o campanie de şapte ani (anii 26-19 a.Chr.) împotriva cantabrilor şi asturilor răzvrătiţi, August împărţise Spania în trei provincii: Lusitania (Portugalia de azi), Spania taraconeză (Spania occidentală şi nordică) şi Baetica (Spania orientală la sud de fluviul Duero pînă la Gibraltar). Pînă atunci Spania fusese împărţită în două: Hispania Citerior (Spania taraconeză) şi Hispania Ulterior (Lusitania şi Baetica).

[10] Hiberii, populaţie la sudul regiunii Caucazului; la vestul acestora, albanii.

sigur că alţii mai buni nu se găseau. Consulii aveau prestigiul lor, şi pretorii de asemenea; chiar magistraţii inferiori îşi exercitau liber puterea; legile, cu excepţia aceleia care privea încălcarea maiestăţii, erau corect aplicate. Dijmele în grîu, impozitele indirecte şi celelalte venituri ale statului erau percepute prin societăţile de cavaleri romani[11]. Tiberius încredinţa administrarea bunurilor sale oamenilor celor mai de ispravă, dintre care unii nu-i erau cunoscuţi decît prin faimă; o dată angajaţi, erau păstraţi mai departe fără întrerupere, şi cei mai mulţi îmbătrîneau în aceleaşi slujbe. Plebea, într-adevăr, suferea de scumpetea alimentelor, dar în privinţa aceasta principele nu avea nici o vină; din contră, a compensat, prin cheltuielile şi stăruinţa lui, urmările nerodniciei pămîntului şi ale furtunilor pe mare. În acelaşi timp, avea grijă ca provinciile să nu se răzvrătească din cauza unor poveri noi şi să le suporte pe cele vechi, fără a fi expuse lăcomiei sau cruzimii magistraţilor; pedepse corporale şi confiscări de avere nu existau. Domeniile principelui în Italia erau puţine, sclavii lui erau cuviincioşi, casa lui se mărginea la cîţiva liberţi; de cîte ori avea vreo neînţelegere cu un particular, lucrurile se rezolvau în for şi prin justiţie.

7 Aceste norme el le menţinea nu prin blîndeţe, într-adevăr, ci prin asprime şi de cele mai multe ori făcîndu-se temut, totuşi le menţinea, pînă ce, prin moartea lui Drusus, elé au fost total schimbate; de fapt, cît a trăit Drusus, ele au dăinuit, căci Seianus, puterea lui fiind încă nouă, voia să se remarce prin sfaturi înţelepte; apoi se temea ca Drusus să nu se răzbune, căci nu-şi ascundea ura şi se plîngea adesea că, deşi principele avea un fiu în putere, altcineva era chemat să-l ajute la conducere. „Cît mai era pînă să fie numit coleg? Primele încercări de dominaţie au în faţă un urcuş foarte greu; după ce l-ai trecut, ţi se alătură şi simpatii, şi ajutoare. S-a şi construit un castru după voia prefectului, i s-au dat pe mînă soldaţii, chipul lui se vede printre monumentele lui Pompeius, nepoţii lui vor fi şi ai familiei Drusilor. După acestea nu rămîne decît să rugăm zeii să-i pună o măsură ca să se mulţumească cu atît." Aşa vorbea el, nu rareori, nici doar în faţa cîtorva; de altminteri, chiar şi secretele îi erau trădate, fiindcă soţia îi era necredincioasă[12].

---

[11] Acestea luau în arendă strîngerea dărilor pe o anumită sumă şi apoi percepeau ele, adesea abuzînd, dările de tot felul.

[12] Iunia Livilla, devenită iubita lui Seianus (IV, 3).

8 Aşadar, Seianus, socotind că trebuie să se grăbească, a ales o otravă care, strecurîndu-se cu încetul, să poată fi asemuită cu o boală întîmplătoare. Aceasta i-a fost dată de eunucul Lygdus, după cum s-a aflat cu opt ani mai tîrziu. De altfel, Tiberius, în toate acele zile ale bolii lui Drusus, neavînd nici o teamă, sau ca să-şi arate tăria sufletească, ba chiar şi după ce acesta a decedat, dar nu fusese încă înmormîntat, a venit în senat; consulilor, care şedeau pe bănci la rînd cu toţi ceilalţi, arătîndu-şi astfel mîhnirea[13], le-a atras atenţia să-şi păstreze locul lor de onoare şi, înăbuşindu-şi plînsul, printr-un discurs neîntrerupt a îmbărbătat senatul care izbucnise în lacrimi. „El ştie foarte bine, zicea, că poate fi blamat, pentru că a înfruntat privirile senatorilor, durerea fiind atît de proaspătă; jeluitorii cu greu suportă vorbele adresate lor de rude şi de-abia suportă lumina zilei; pentru aceasta, nu trebuie să fie învinuiţi de slăbiciune; el totuşi şi-a căutat o consolare mai puternică în devotamentul faţă de interesul statului." După ce a vorbit, înduioşindu-se de bătrîneţea înaintată a Augustei, de vîrsta necoaptă a nepoţilor şi de-a lui care se îndreaptă spre sfîrşit, a cerut să fie aduşi copiii lui Germanicus, unica mîngîiere a nenorocirilor prezente. Consulii, ieşind din senat, după ce i-au încurajat pe tineri prin cîteva cuvinte, îi aduc în faţa lui Tiberius. Acesta, luîndu-i de mînă, zise: „Onoraţi senatori, pe aceşti copii, orfani de tată, i-am încredinţat unchiului lor şi l-am rugat, deşi avea urmaşi, să-i îngrijească la fel ca pe cei de-un sînge cu el, să-i crească, să-i formeze, spre binele atît al lui, cît şi al urmaşilor. Acum, cînd Drusus ne-a fost răpit, îmi întorc rugăminţile spre voi şi vă implor în faţa zeilor şi-a patriei, luaţi pe seama voastră şi conduceţi-i pe strănepoţii lui August, născuţi din atît de străluciţi strămoşi, şi împliniţi-vă rolul vostru şi pe-al meu. Aceştia vă vor ţine vouă, Nero şi Drusus, loc de părinţi: voi sînteţi sortiţi prin naştere ca binele şi răul vostru să fie legat de-al statului."

9 Aceste cuvinte au fost ascultate cu multe lacrimi şi apoi cu urări de bine; şi, dacă şi-ar fi terminat cuvîntarea aici, era gata să umple sufletele auditorilor de înduioşare şi de admiraţie pentru el; dar, revenind la propunerea lui, neserioasă şi de-atîtea ori luată în rîs, de a preda puterea, consulii sau altcineva luînd conducerea statului[14], a lipsit de orice crezămînt tot ce era sincer şi de laudă în

[13] În semn de doliu, nu şedeau pe scaunele curule, ci la rînd cu ceilalţi senatori.
[14] Cum făcuse şi după moartea lui August (I, 12).

vorba lui. S-au decretat aceleaşi onoruri în memoria lui Drusus ca şi cele în memoria lui Germanicus, dar s-au adăugat şi multe altele, după cum îi place de obicei unei linguşiri ce vine după alta. Ceremonia funebră, prin pompa chipurilor strămoşilor mai ales, a fost un spectacol măreţ; Æneas, obîrşia neamului Iulia, şi toţi regii albani, Attus Clausus şi celelalte efigii ale Claudiilor treceau într-un şir lung sub ochii spectatorilor.

10 În această relatare a morţii lui Drusus, am înfăţişat ce-au spus cei mai mulţi şi cei mai demni de încredere autori; dar n-aş putea trece cu vederea un zvon atît de mult răspîndit în vremea aceea, încît nu s-a stins nici pînă acum; Livia fiind coruptă să făptuiască crima, zice-se că Seianus şi-l atrăsese de partea lui şi pe eunucul Lygdus, drăgostindu-l, căci acesta, prin vîrstă şi prin frumuseţe, îi era drag stăpînului său şi era printre slujitorii lui cei mai preţuiţi; apoi, după ce între complici s-au stabilit locul şi momentul otrăvirii, Seianus a mers cu îndrăzneala pînă acolo, încît a întors-o şi, acunzîndu-l pe Drusus prin vorbe ocolite că vrea să-şi otrăvească tatăl, l-a sfătuit pe Tiberius să respingă primul pahar pe care fiul i l-ar oferi, cînd va fi la el la masă; astfel înşelat, cînd a venit la ospăţ, după ce a primit paharul, Tiberius i l-a oferit lui Drusus, şi acesta, neştiutor şi dîndu-l voiniceşte peste cap, a sporit bănuiala că de frică şi de ruşine el şi-a dat singur moartea pe care o plănuise pentru tatăl său.

11 Aceste zvonuri de care vorbea lumea, mai cu seamă că nu sînt confirmate de nici un autor, pot fi uşor respinse. Căci ce om, fie el şi mai mărginit, necum Tiberius, trecut prin atîtea în viaţă, ar fi pricinuit moartea fiului său fără să-l asculte, şi aceasta cu mîna lui şi nemaiputînd să îndrepte nimic dacă s-ar fi căit. De ce n-ar fi supus mai întîi la chinuri pe cel ce dădea otrava şi n-ar fi cercetat cine l-a pus la cale, de ce, în sfîrşit, n-ar fi procedat cu tărăgăneala care-i era în fire chiar faţă de străini şi cu reţinere faţă de unicul său fiu, căruia pînă atunci nu i se reproşa nici o faptă urîtă? Cum însă Seianus era socotit născocitorul tuturor crimelor, poveştile cele mai monstruoase erau crezute din pricina iubirii nemăsurate pe care i-o arăta principele şi a urii celorlalţi faţă de amîndoi; zvonul este de altfel mult mai grozav ori de cîte ori este vorba de moartea celor mari. De altminteri, planul crimei, destăinuit de Apicata, soţia lui Seianus, a fost dat pe faţă prin torturarea lui Eudemus şi a lui

Lygdus. Dintre istorici, nu s-a găsit nici unul atît de pornit împotriva lui Tiberius încît să-i pună pe seamă fapta, deşi pe altele le-au cercetat în toate felurile şi le-au exagerat. Motivul care m-a făcut să relatez şi să combat acest zvon a fost ca, printr-un exemplu izbitor, să resping aceste istorii neadevărate şi să cer cititorilor în mîna cărora va ajunge lucrarea mea să nu prefere, spre a ne minuna, nişte poveşti de necrezut, răspîndite fără măsură, faptelor adevărate şi nealterate.

12 Oricum, în timp ce Tiberius făcea elogiul fiului său de la tribuna forului, senatul şi poporul, mai mult prefăcîndu-se decît din inimă, adopta atitudinea şi vorbele celor îndureraţi, dar bucurîndu-se în ascuns că familia lui Germanicus înfloreşte din nou. Acest început de popularitate şi faptul că Agrippina, mama copiilor, îşi ascundea prea puţin speranţele, le-au grăbit pieirea. Căci Seianus, văzînd că moartea lui Drusus n-a fost răzbunată cu pedepsirea asasinilor şi că nu s-a decretat doliu public, nepregetînd la crimă şi fiindcă începutul îi reuşise, se tot frămînta cu gîndul cum să-i doboare pe copiii lui Germanicus, a căror succesiune la tron era neîndoielnică; să-i otrăvească pe toţi trei nu putea: fidelitatea celor care vegheau asupra lor era vestită, cinstea Agrippinei, de neclintit. Începu dar să o atace, învinuind-o de înverşunare, să aţîţe împotriva ei vechea ură a Augustei şi conştiinţa vinovată de proaspătă complicitate a Liviei, pentru ca amîndouă s-a acuze în faţa lui Tiberius că e mîndră de copiii ei, că e sprijinită de simpatiile mulţimii şi că aspiră cu ardoare la putere. Iar Livia, prin calomniatori abili (între alţii, îl alesese pe Iulius Postumus[15], care, amant al Mutiliei Prisca, se număra printre intimii bunicii ei şi foarte potrivit pentru planurile nepoatei — căci Prisca avea mare trecere pe lîngă Augusta), o făcea pe bătrînă, din fire foarte îngrijorată de putere, să n-o poată deloc suferi pe nora ei. În plus, apropiaţii Agrippinei erau ademeniţi să-i aţîţe firea clocotitoare prin vorbe de rea-credinţă.

13 Dar Tiberius, neîntrerupîndu-şi activitatea publică, făcîndu-şi din treburile lui o consolare, se ocupa cu împărţirea dreptăţii pentru cetăţeni şi cu plîngerile aliaţilor. Astfel, la propunerea lui, senatul a decis ca oraşelor Cibyra din Asia şi Ægium din Ahaia[16], avariate

---

[15] Un C. Iulius Postumus era în anul 48 p.Chr., după o inscripţie, prefect al Egiptului; Mutilia Prisca, altfel necunoscută.

[16] Cibyra, oraş comercial în Frigia; Ægium, oraş în Ahaia.

de un cutremur de pămînt, să li se vină în ajutor prin scutirea de impozite timp de trei ani. Vibius Serenus, proconsul al Spaniei ulterioare, condamnat pentru exercitarea violenţei într-o funcţie publică, este deportat, pentru atrocitatea procedeelor, în insula Amorgos[17]. Carsidius Sacerdos, învinuit că l-ar fi ajutat cu grîu pe Tacfarinas, duşmanul nostru, este achitat, şi tot astfel Caius Gracchus[18], acuzat de aceeaşi vină. Pe acesta, tatăl lui, Sempronius, îl luase cu el să-l însoţească în exil şi-l dusese din fragedă copilărie în insula Cercina. Acolo a crescut printre surghiniuţi şi oameni ce nu ştiau ce-i învăţătura; apoi şi-a asigurat existenţa făcînd comerţ cu mărfuri mărunte prin Africa şi Sicilia; totuşi, nu a scăpat de primejdiile care pîndesc marile averi. Şi dacă Ælius Lamia şi Lucius Apronius[19], care cîrmuiseră Africa, nu l-ar fi protejat, căci era nevinovat, datorită strălucirii acestei familii nefericite şi nenorocirilor tatălui său, el ar fi fost pierdut.

14 Şi în acest an au sosit la Roma delegaţii ale oraşelor greceşti, ca să li se confirme vechiul drept de azil, pe care îl cereau cei din Samos pentru templul Iunonei şi cei din Cos pentru cel al lui Æsculap. Samienii se bizuiau pe o decizie a amfictionilor[20], care aveau autoritatea de a judeca în toate chestiunile pe vremea cînd grecii, întemeind oraşe în Asia, stăpîneau întreaga coastă a mării. Locuitorii din Cos veneau cu un drept tot atît de vechi, dar la acesta se adăugau serviciile pe care ni le făcuseră prin acest loc de azil; căci, atunci cînd, la porunca regelui Mithridates, cetăţenii romani din toate insulele şi oraşele Asiei erau masacraţi, aceştia îi vîrîseră în templul lui Æsculap salvîndu-i[21]. În sfîrşit, după atîtea plîngeri, de cele mai multe ori zadarnice, ale pretorilor legate de dezmăţul comedianţilor, Tiberius aduse în faţa senatului această chestiune: „Histrionii provoacă multe tulburări în public şi scandaluri ruşinoase în

---

[17] Amorgos, insulă în Ciclade, loc de deportare.

[18] Fiul lui Sempronius Gracchus, deportat de August în insula Cercina, pe coasta Africii, din cauza legăturilor amoroase cu Iulia, fiica lui.

[19] Ælius Lamia, consul (anul 3 p.Chr.) şi proconsul al Africii, fusese un spirit cultivat; Horatius îi dedică două ode (I, 26 şi III, 17); despre Lucius Apronius, v. III, 21.

[20] Amfictionii, delegaţi ai diferitelor cetăţi greceşti, asociate în scop religios şi politic şi avînd un sanctuar comun.

[21] În anul 88, Mithridates Eupator a ordonat ca toţi cetăţenii romani din Asia Mică să fie masacraţi.

casele oamenilor. Spectacol născocit de osci odinioară[22], o foarte ieftină distracţie populară, ajunsese la atîta ticăloşie şi provoca atîtea încăierări, încît trebuie să i se pună stavilă prin autoritatea senatului." Comedianţii au fost atunci expulzaţi din Italia.

15 În acelaşi an, Tiberius avu din nou de suportat pierderi dureroase: stingerea din viaţă a unuia dintre gemenii lui Drusus[23], şi totodată moartea unui prieten. Acesta era Lucilius Longus[24], tovarăş al lui în toate, atît la rău, cît şi la bine, şi singurul dintre senatori care-l însoţise în retragerea lui la Rhodos. Astfel, deşi era un om nou, senatorii au decretat să i se facă din banii statului o înmormîntare deosebită şi o statuie în forul lui August[25]. Toate hotărîrile se mai discutau încă în senat. De exemplu, procuratorul Asiei, Lucilius Capito[26], fiind acuzat de provincia lui, a trebuit să-şi susţină cauza în senat; Tiberius afirma cu tărie că nu i-a dat altă putere decît asupra sclavilor familiei lui şi-asupra fondurilor sale particulare; dacă şi-a însuşit autoritatea pretorului şi a folosit forţa militară, înseamnă că a nesocotit instrucţiunile ce-i dăduse; să fie audiaţi aliaţii. După terminarea procesului, acuzatul a fost condamnat. Din cauza acestei hotărîri şi fiindcă în anul precedent oraşele din Asia obţinuseră satisfacţie în procesul lui Caius Silanus[27], ele au decis să ridice un templu în cinstea lui Tiberius, a mamei lui şi a senatului. Li s-a permis să-l construiască. Pentru aceasta, Nero[28] a adus în numele lor mulţumiri senatorilor şi bunicului său, fiind înconjurat cu sentimente de afectuoasă bucurie de către senatori, care, amintirea lui Germanicus fiind încă proaspătă, credeau că-l văd şi că-l aud pe acela. Modestia tînărului şi nobleţea figurii, demnă

---

[22] Este vorba de atelane, piese bufe, jucate cu măşti, numite astfel după localitatea Atella din Campania; au fost reprezentate mai întîi în limba oscă, apoi în latină; introduse la Roma în anul 363 a.Chr., ele decăzuseră în farse obscene.

[23] Germanicus, copil de patru ani (v. II, 84).

[24] Lucilius Longus, intim al lui Tiberius, fost consul în anul 7 p.Chr., îl însoţise pe acesta în timpul retragerii la Rhodos; un „om nou", adică cel dintîi din familia lui care obţinuse o magistratură curulă.

[25] Forul lui August, întinzîndu-se la poalele şi la estul colinei Capitoliului, era înconjurat de portice; la mijloc, se afla templul lui Marte Răzbunătorul.

[26] Lucilius Capito, procurator al provinciei senatoriale Asia; nu avea deci dreptul să se ocupe decît de bunurile împăratului.

[27] V. III, 66-69.

[28] Fiul lui Germanicus.

de un principe, li-l făceau şi mai drag din cauza primejdiei ce-l ameninţa, căci pornirile de ură ale lui Seianus împotriva lui le erau cunoscute.

16 Cam în acelaşi timp, trebuind să se aleagă un flamin al lui Iupiter în locul lui Servius Maluginensis[29], decedat, Tiberius a vorbit şi despre nevoia de a se vota o nouă lege în acest sens. El spuse că după vechiul obicei se numeau trei patricieni deodată, dintre cei născuţi din părinţi căsătoriţi prin *confarreatio*[30], din care se alegea unul singur; dar aceasta nu mai este atîta de uşor ca altădată, fiindcă obiceiul căsătoriei prin *confarreatio* a fost părăsit sau păstrat doar de cîţiva. Şi el vedea mai multe motive ale acestui fapt: de cele mai multe ori, indiferenţa bărbaţilor şi femeilor; la aceasta adăuga dificultăţile ce se iveau de pe urma acestei ceremonii, care erau evitate dinadins, şi faptul că bărbatul care dobîndea demnitatea de flamin şi femeia care trecea sub puterea maritală a flaminului ieşeau de sub autoritatea părintească. Aşadar, propunea el, trebuie să se remedieze situaţia printr-un decret al senatului sau printr-o lege, aşa cum August îndulcise vechile şi prea severele legiuiri, adaptîndu-le la timpurile de faţă. Ca urmare, după ce au fost examinate îndatoririle religioase, s-a hotărît ca, în privinţa datorinţei flaminului, să nu se schimbe nimic, dar s-a propus o lege după care soţia flaminului lui Iupiter este sub autoritatea soţului numai din punct de vedere religios; în rest, ea este supusă dreptului comun al femeilor. Fiul lui Maluginensis l-a înlocuit pe tatăl său. Ca să se ridice prestigiul preoţilor şi ca să fie mai zeloşi la îndeplinirea ceremoniilor, s-a decis să se acorde două milioane de sesterţi vestalei Cornelia, aleasă spre a o înlocui pe Scantia, şi ca, de cîte ori Augusta venea la teatru, aceasta să ia loc printre vestale.

17 Sub consulatul lui Cornelius Cethegus şi Visellius Varro[31], pontifii şi, după exemplul lor, şi ceilalţi preoţi, făcînd rugăciuni

---

[29] Despre flamini şi despre Servius Maluginensis, v. III, 58 şi 71.

[30] Romanii aveau trei feluri de căsătorie. *Confarreatio* era cea mai solemnă. Ea impunea un angajament religios în prezenţa a zece martori, a marelui pontif şi a flaminului lui Iupiter, era însoţită de rugăciuni şi sacrificii; la altar se prezenta o prăjitură din făină curată (lat. *far*). O astfel de căsătorie era indisolubilă. Din cauza formalităţilor riguroase, ea a căzut în desuetudine. Căsătoria prin *coempio* (cumpărare) era o tranzacţie fictivă între tatăl fetei şi viitorul ginere; cea prin *usus* era bazată pe dreptul de posesiune, prin convieţuire, timp de mai mult de un an, a femeii cu bărbatul.

[31] În anul 24 p.Chr., Visellius Varro, fiul lui Caius Visellius Varro, a fost legat al Germaniei inferioare (v. III, 41).

pentru sănătatea principelui, l-au pomenit totodată şi pe Nero, şi Drusus, nu atît de dragul tinerilor, cît din linguşire, căci într-o vreme de corupţie morală este la fel de primejdios a nu linguşi deloc şi a linguşi prea mult. Tiberius, care n-a fost niciodată prea blînd cu familia lui Germanicus, atunci însă a fost îndurerat, spunînd, fără a se stăpîni, că tinerii sînt puşi pe aceeaşi treaptă cu el, un om bătrîn. Chemîndu-i pe pontifi, i-a iscodit, întrebîndu-i dacă n-or fi făcut asta la rugăminţile sau ameninţările Agrippinei. Aceia, deşi tăgăduiau, au fost mustraţi, e drept, uşor, căci mulţi erau rude de-ale lui sau fruntaşi ai statului; altminteri, în senat, într-un discurs, a recomandat ca în viitor nimeni să nu exalte minţile necumpănite ale tinerilor prin onoruri premature, făcîndu-i trufaşi; Seianus stăruia tot timpul şi spunea că statul este divizat ca printr-un război civil; sînt oameni care se numesc pe faţă partizanii Agrippinei şi, dacă nu li se rezistă, vor fi din ce în ce mai mulţi; nu există alt mijloc de a stăvili discordia decît de a doborî unul sau doi dintre cei care sînt gata de acţiune.

18 Sub acest motiv, Seianus îl atacă pe Caius Silius[32] şi pe Tatius Sabinus. Prietenia cu Germanicus le-a fost fatală amîndurora; se adăuga, la Silius, şi faptul că timp de şapte ani comandase o foarte mare armată, că fusese învingător în războiul cu Sacrovir, cîştigînd însemnele triumfale în Germania şi că cu cît avea să se prăbuşească de la mai mare înălţime, cu atît mai multă frică avea să sădească în alţii. Mulţi credeau că sporise iritarea lui Tiberius tocmai prin nestăpînirea lui, spunînd întruna că soldaţii lui rămăseseră supuşi, pe cînd alţii se lăsau duşi de spiritul de revoltă şi că Tiberius n-ar fi păstrat puterea, dacă şi aceste legiuni ar fi fost cuprinse de dorinţa răzvrătirii. Principele socotea că prin astfel de vorbe se minează poziţia sa înaltă şi că el nu e în stare să se plătească de un serviciu atît de mare. Căci binele făcut nouă numai într-atît ne place, cît credem că putem să ne-achităm de el; cînd întrece însă cu mult puterea noastră, în loc de recunoştinţă, îl răsplătim cu ură.

19 Silius o avea ca soţie pe Sosia Galla, urîtă de principe din cauză că Agrippina o iubea. A hotărît deci să-i aducă în faţa judecăţii pe amîndoi, lăsîndu-l deocamdată în pace pe Sabinus; a fost

---

[32] Comandase sub Germanicus armata Rinului superior în calitate de legat propretor al Germaniei superioare şi învinsese o revoltă a neamurilor galice condusă de Sacrovir în anul 21 p.Chr. (I, 31 şi III, 42-46).

asmuţit împotriva lor consulul Varro care, pretextînd că răzbună unele fapte duşmănoase împotriva tatălui său[33], slujea, spre ruşinea lui, pornirile de ură ale lui Seianus. Acuzatul a cerut o scurtă amînare pînă ce acuzatorul său avea să iasă din funcţie, dar Tiberius s-a opus; „Se obişnuieşte, zicea, ca magistraţii să fixeze termenul de judecată particularilor; nu trebuie să fie nesocotit dreptul consulului, pe vigilenţa căruia se bizuie apărarea statului de orice vătămare." Era un obicei al lui Tiberius să acopere delictele criminale de curînd născocite sub o denumire din vechime. Aşadar, se convoacă cu toată seriozitatea senatorii, ca şi cum în cazul lui Silius s-ar fi procedat după legi, ca şi cum Varro chiar ar fi fost consul, ca şi cum statul chiar ar fi fost republică; acuzatul nu scotea o vorbă, căci, dacă începea să se apere, nu se ferea să spună de-a cui mînie e oprit s-o facă! Era acuzat că a ascuns multă vreme trădarea lui Sacrovir din complicitate, că şi-a pîngărit victoria prin jafuri, că nu a ţinut-o în frîu pe Sosia, soţia lui. Fără îndoială, ei nu puteau scăpa de acuzaţiile de însuşire a banului public; dar tot procesul a fost astfel condus, încît să fie unul de călcare a maiestăţii. Silius a luat-o înaintea condamnării ce-l ameninţa, punîndu-şi capăt zilelor.

20 S-a pornit totuşi o urmărire furioasă asupra bunurilor lui, nu pentru ca banii să fie restituiţi neamurilor tributare, căci nimeni nu le revendica; dar au fost răpite darurile acordate lui de August, socotindu-se amănunţit tot ce reclama tezaurul imperial. Era pentru prima oară că Tiberius se arăta interesat de averea altuia. Sosia este exilată potrivit propunerii lui Asinius Gallus, care ceruse ca o parte din bunuri să fie confiscată, şi cealaltă să fie lăsată copiilor. Dimpotrivă, Manius Lepidus[34] a propus ca o pătrime din avere să fie acordată acuzatorilor, după cum cerea legea, şi restul, copiilor. Eu sînt încredinţat că acest Manius Lepidus a fost un om serios şi înţelept în acele nefericite vremuri, căci el uşurat multe pedepse dictate de crudele linguşiri ale altora; nu era totuşi lipsit de simţul măsurii, de vreme ce s-a bucurat de autoritate şi de o trecere statornică în faţa lui Tiberius. De aceea, sînt silit să mă întreb dacă simpatia faţă de unii şi duşmănia faţă de alţii a celor mari este determinată de destin şi de sorţii sub care te-ai născut, ca toate

[33] Caius Visellius Varro, tatăl consulului din acest an, care avusese unele neînţelegeri cu C. Silius privitoare la comanda războiului cu eduii (III, 43).

[34] V. III, 50.

celelalte, sau dacă nu cumva depinde de înţelepciunea noastră şi este posibil ca, între opoziţia neînduplecată şi o servilitate josnică, să străbatem un drum lipsit de dorinţa de înălţare, dar şi de primejdie. Apoi, Messalinus Cotta[35], născut din strămoşi tot atît de iluştri, dar cu altă fire, a propus ca, printr-o decizie a senatului, să se ia măsura ca magistraţii, chiar dacă sînt nevinovaţi şi străini de ce fac soţiile lor, să fie pedepsiţi pentru vinile săvîrşite de soţii în provincie, ca şi cum ar fi vinile lor.

21 S-a deliberat apoi despre Calpurnius Piso, om de familie nobilă şi neînfricat. Căci acesta, precum am spus[36], strigase în senat că va pleca din Roma din cauza facţiunilor de delatori şi, dispreţuind puterea Augustei, cutezase s-o aducă la judecată pe Urgulania, scoţînd-o din casa principelui. Toate acestea, Tiberius le-a tratat pe moment ca orice cetăţean; dar, în sufletul lui care îşi tot pritocea mîniile, chiar dacă furia jignirii se domolea, stăruia amintirea ei. Un oarecare Granius l-a acuzat pe Piso că vorbeşte în secret împotriva maiestăţii imperiale; pe de-asupra, că avea la el în casă otravă şi că venea în senat înarmat cu un pumnal. Această ultimă acuzaţie, fiind prea grozavă ca să fie de crezut, a fost abandonată; de celelalte însă, care erau o mulţime, s-a admis să fie acuzat, dar procesul nu a fost dus la capăt din pricina morţii lui la timp venită. S-a făcut un raport asupra exilatului Cassius Severus, om de joasă obîrşie, care pricinuise mult rău în viaţă, dar era puternic datorită elocinţei lui; prin multele duşmănii pe care şi le atrăsese, ajunsese să fie izgonit în Creta în urma unei judecăţi a senatului, sub jurămînt; dar acolo, ocupîndu-se cu aceleaşi pîri, a trezit urile vechi şi altele noi; interzicîndu-i-se focul şi apa, a îmbătrînit pe stînca de la Seriphos[37].

22 În acelaşi timp, pretorul Plautius Silvanus[38] a aruncat-o pe fereastră, din motive necunoscute bine, pe Apronia, nevasta lui; adus în faţa principelui de socrul lui, Lucius Apronius, a răspuns, cu mintea rătăcită, că ar fi fost cufundat într-un somn greu şi de

---

[35] Consulul din anul 20 p.Chr.

[36] Despre Lucius Calpurnius Piso, v. II, 34.

[37] Una dintre insulele Ciclade, unde se făceau deportări; Cassius Severus a murit în mizerie în anul 37 p.Chr.

[38] Probabil fiul mai mare al lui M. Plautius Silvanus, consul în anul 2 a.Chr., iar acesta fiul Urgulaniei, despre care v. II, 34.

aceea nu ştie nimic; că soţia sa şi-ar fi curmat singură zilele. Pe dată, Tiberius a pornit spre casa acestuia şi s-a dus să vadă camera de dormit: acolo se distingeau urmele faptului că femeia se zbătuse şi fusese îmbrîncită. El face un raport senatului; după ce s-au desemnat judecătorii, Urgulania, bunica lui Silvanus, i-a trimis nepotului ei un pumnal. S-a crezut chiar că ar fi făcut-o la îndemnul lui Tiberius, din pricina prieteniei Augustei cu Urgulania. Acuzatul, după ce a încercat în zadar pumnalul, şi-a întins sclavului braţul să-i taie vinele. Curînd după aceea, Numantina[39], fosta lui soţie, acuzată că luase minţile soţului ei prin farmece şi băuturi vrăjite, a fost declarată nevinovată.

23 Abia acest an a pus capăt lungului război[40] purtat de poporul roman împotriva numidului Tacfarinas. Căci generalii anteriori, cînd credeau că faptele lor de arme sînt suficiente pentru dobîndirea însemnelor triumfale, îl lăsau pe duşman în pace; pînă atunci, se ridicaseră la Roma trei statui încununate cu lauri[41], dar Tacfarinas prăda mai departe Africa, avînd forţe sporite de ajutoarele maurilor, care, fiindcă Ptolemeu, fiul lui Iuba, ca un tînăr ce era, nu se îngrijea de nimic, în loc să mai asculte de liberţii regelui şi de poruncile sclavilor lui, preferaseră războiul. Depozitarul prăzilor şi tovarăşul de jafuri al lui Tacfarinas era regele garamanţilor[43]: el nu pornea la luptă cu o armată, ci trimitea trupe uşoare despre care, cît erau încă în depărtare, se zvonea că sînt o forţă mult mai mare; în acelaşi timp, chiar din provincie se grăbeau să vină la el toţi dezmoşteniţii sorţii şi toţi turbulenţii, fiindcă Tiberius, după campania lui Blaesus, poruncise ca legiunea a IX-a să fie rechemată, ca şi cum în Africa n-ar mai fi fost duşmani, iar Publius Dolabella[44], proconsul în acel an, nu îndrăznise nici el s-o reţină, temîndu-se mai mult de ordinul lui Tiberius decît de primejdiile războiului.

24 Ca urmare, Tacfarinas, răspîndind zvonul că imperiul roman este atacat şi de alte neamuri şi că de aceea romanii se retrag puţin

---

[39] Fiica lui Q. Fabius Maximus Africanus, consul în anul 10 a.Chr. S-a căsătorit a doua oară cu Sextus Apuleius, consul în anul 14 p.Chr.

[40] Războiul durase şapte ani.

[41] A lui Marcus Furius Camillus, a lui Lucius Apronius şi a lui Iunius Blaesus. V. II, 52; III, 21 şi 72.

[43] V. III, 74.

[44] V. III, 47.

cîte puţin din Africa, că cei rămaşi pot fi împresuraţi dacă toţi cei care preferă sclaviei libertatea ar tăbărî asupra lor, îşi sporeşte forţele şi, după ce-şi pune tabăra la Thubuscum[45], încercuieşte cetatea. Dar Dolabella, strîngînd toţi soldaţii pe care îi avea, prin groaza ce-o răspîndea numele de roman şi fiindcă numizii nu pot rezista pedestrimii în linie de luptă, sparge la primul atac asediul şi întăreşte poziţiile cele mai potrivite; totodată, şefilor musulamilor[46], care pregăteau o defecţiune, li se taie capetele cu securea. Apoi, fiindcă se ştia din multele expediţii împotriva lui Tacfarinas că un duşman care se deplasează nu trebuie urmărit cu trupe greu înarmate şi atacat într-o singură bătălie, după ce l-a chemat pe Ptolemeu cu partizanii lui, a rînduit patru coloane de luptă, puse sub comanda legaţilor sau a tribunilor; şefi de-ai maurilor conduceau mici unităţi de pradă; Dolabella însuşi conducea toate acţiunile.

25 Nu mult după aceea, soseşte vestea că numizii se fixaseră, făcîndu-şi colibele într-o fortificaţie pe jumătate dărîmată cu numele de Auzea, incendiată cîndva de ei înşişi, încrezători în poziţia locului, fiindcă acesta era închis jur împrejur de vaste văi împădurite. Atunci cohorte uşor înarmate şi escadroane de cavalerie, neştiind singure în ce parte se duc, sînt pornite la iuţeală în marş forţat. În zori de zi, în sunetul trîmbiţelor şi cu strigăte sălbatice, au căzut asupra duşmanilor pe jumătate adormiţi; caii numizilor aveau piedici la picioare sau rătăceau în diferite locuri la păscut. La romani — pedestraşii în rînduri strînse, escadroanele la locurile lor, totul gata de luptă; la duşmani, dimpotrivă, neaşteptîndu-se nimic din toate astea — nici arme, nici ordine, nici plan, ci, ca nişte vite, erau tîrîţi, ucişi sau prinşi. Soldaţii furioşi, care-şi aminteau de atîtea sforţări făcute şi de lupta, de-atîtea ori dorită, cu nişte adversari care le scăpau din mîini, se săturau de răzbunare şi de sînge. Printre manipule se răspîndeşte îndemnul ca toţi să-l urmărească pe Tacfarinas, cunoscut lor prin atîtea lupte: războiul nu se va termina decît dacă şeful duşmanilor va fi ucis. Dar acesta, văzîndu-şi oamenii de gardă doborîţi, fiul pus în lanţuri şi duşmanii năvălind de pretutindeni asupra lui, năpustindu-se în contra săgeţilor, a scăpat de robie printr-o moarte scump plătită de romani. Astfel s-a terminat războiul.

---

[45] Oraş din Numidia.
[46] V. II, 52.

26 Dolabella a cerut însemnele triumfale, dar Tiberius l-a refuzat, doritor să-i facă pe plac lui Seianus, pentru ca gloria lui Blaesus, unchiul acestuia, să nu fie umbrită. Dar prin aceasta Blaesus n-a devenit mai ilustru şi, în acelaşi timp, onoarea refuzată i-a sporit lui Dolabella gloria. Într-adevăr, deşi avusese o armată mai mică, el luase prizonieri de seamă, pricinuise moartea comandantului duşmanilor şi dobîndise faima terminării războiului. Îl însoţeau soli ai garamanţilor, rareori văzuţi la Roma, pe care acest neam, speriat de moartea lui Tacfarinas şi simţindu-se vinovat, îi trimisese spre a da satisfacţie poporului roman. După aceea, aflîndu-se de zelul lui Ptolemeu în timpul acestui război, a fost reînnoit un obicei din vechime: a fost trimis un senator care să-i înmîneze un sceptru de fildeş şi o togă brodată, vechi daruri ale senatului, şi să-i acorde titlul de rege, aliat şi prieten.

27 În aceeaşi vară, doar o întîmplare a înăbuşit focarele unui război cu sclavii, răspîndite prin toată Italia. Instigatorul răscoalei, Titus Curtisius, un fost soldat dintr-o cohortă pretoriană, chema la libertate, mai întîi prin întruniri clandestine la Brundisium şi prin oraşele învecinate, apoi prin manifeste afişate pe faţă, mulţimea de sclavi neciopliţi şi sălbatici de prin pădurile îndepărtate, cînd, ca printr-o minune a zeilor, trei bireme, care serveau interesele celor ce navigau pe acea mare, au poposit la ţărm. În acest ţinut se afla şi cvestorul Curtius Lupus, căruia, după un vechi obicei, îi revenea sarcina de a supraveghea cărările de păşunat. Acesta, organizîndu-şi mateloţii de pe corăbii, a zădărnicit conspiraţia chiar la începutul ei. Tribunul Staius[47], trimis în grabă de Tiberius cu o trupă puternică, l-a adus la Roma pe şeful conjuraţiei şi pe cei mai îndrăzneţi partizani ai lui. Oraşul era şi pînă atunci îngrijorat de numărul mare al sclavilor de pe domenii, care creştea peste măsură, în timp ce plebea liberă se împuţina din zi în zi[48].

28 Acelaşi an ne dă o pildă groaznică a nenorocirii şi sălbăticiei vremurilor acestora: un tată acuzat şi fiul său, acuzator (amîndoi

---

[47] Tribun al unei cohorte pretoriene.

[48] Fraţii Gracchi — amîndoi victime ale ideilor lor generoase — încercaseră să stăvilească acest proces vechi şi primejdios, anume pauperizarea agricultorilor liberi, însoţită de scăderea natalităţii în rîndul oamenilor liberi, prin limitarea latifundiilor, exploatate cu sclavi. Şi August făcuse încercări în acest sens prin legea Papia Poppaea.

cu numele de Vibius Serenus[49]) au fost aduşi în faţa senatului. Tatăl adus acolo din exil, acoperit de slin şi în haine zdrenţăroase, atunci legat în lanţuri, iar fiul, un tînăr sigur pe sine, de mare eleganţă, cu o faţă voioasă, acuzîndu-l, denunţător şi martor totodată; spunea că i s-au întins curse principelui, că au fost trimişi instigatori la un război civil în Galia, adăugînd că fostul pretor Caecilius Cornutus le furnizase bani. Acesta, sătul de cîte a tras şi fiindcă primejdia în care se afla însemna pentru el sfîrşitul, şi-a grăbit singur moartea. Dimpotrivă, acuzatul şi-a păstrat tot curajul: întorcîndu-se spre fiul lui, îşi zăngănea lanţurile şi se ruga zeilor răzbunători să-i dea măcar putinţa reîntoarcerii în exil, unde-ar trăi departe de-asemenea moravuri, şi să-l ajungă într-o zi pe fiul său pedeapsa lor. Despre Cornutus afirma cu tărie că este nevinovat şi că se speriase de învinuiri mincinoase, lucru uşor de dovedit, dacă s-ar descoperi şi alţi complici; căci el n-ar fi putut, avînd un singur părtaş, să unelteaască uciderea principelui şi o revoluţie.

29 Atunci, acuzatorul îi numeşte pe Cneus Lentulus şi pe Seius Tubero[50], spre marea ruşine a lui Tiberius, deoarece fruntaşi ai statului, ba chiar prieteni intimi ai principelui, ca Lentulus, acum bătrîn de tot, şi Tubero, cu o sănătate şubredă, erau chemaţi la judecată şi învinuiţi de a fi pus la cale revolte ale duşmanilor şi răsturnarea ordinii în stat. Dar ei au fost pe dată scoşi din cauză; în privinţa tatălui, s-a anchetat punîndu-i-se sclavii la tortură, dar ancheta s-a întors împotriva acuzatorului. Acesta, înnebunit de crima săvîrşită şi totodată îngrozit de strigătele mulţimii care-l ameninţa cu temniţa, cu aruncarea de pe stînca tarpeiană sau cu pedepsele împotriva paricizilor, a plecat din Roma. Readus de la Ravenna, este constrîns să-şi continue acuzaţia: Tiberius nu-şi ascundea vechea ură faţă de Serenus exilatul. Căci acesta, după ce fusese condamnat Libo[51], îi trimisese lui Tiberius o scrisoare în care-i reproşa că numai străduinţa lui nu fusese răsplătită şi adăuga cîteva cuvinte care, ajunse la urechea unui om trufaş şi gata să se supere[52], mai

---

[49] C. Vibius Serenus, fost proconsul al Spaniei, condamnat în anul 23 p.Chr. şi deportat în insula Amorgos (IV, 13); fiul lui fusese delator de meserie.

[50] Cn. Lentulus, fost consul în anul 18 a.Chr., avea acum 81 de ani; Seius Tubero, consul în anul 20 p.Chr.

[51] Procesul lui Libo Drusus avusese loc în anul 16 p.Chr. (II, 27-31), şi Vibius Serenus fusese unul dintre acuzatori.

[52] Tiberius.

mult îl îndîrjiseră pe acesta, decît îl ajutaseră pe Serenus. De toate acestea pomenea acum Tiberius, după opt ani de zile, învinuindu-l şi de alte fapte săvîrşite între timp, măcar că torturile, prin neclintirea sclavilor, dăduseră mărturie contrară.

30 După ce s-a propus ca Serenus să fie pedepsit după obiceiul din strămoşi, a intervenit, opunîndu-se, Tiberius, ca să mai scadă ura pe care ar fi stîrnit-o pedeapsa. Gallus Asinius propunînd ca Serenius să fie închis la Gyaros sau la Donusa, el a respins şi această părere, spunînd că ambele insule sînt lipsite de apă şi că, dacă cuiva i se lasă viaţa, trebuie să-i fie date şi mijloacele de a şi-o duce. Astfel, Serenus este dus din nou în insula Amorgos. Şi fiindcă Cornutus se sinucisese, s-a discutat despre suprimarea recompenselor acuzatorilor, în caz că cineva, acuzat de călcarea maiestăţii, îşi curmă singur zilele înainte de a se fi terminat procesul. Senatul era gata să voteze această propunere, dacă Tiberius nu s-ar fi plîns mai apăsat decît îi era obiceiul, luînd pe faţă partea acuzatorilor şi spunînd „că legile sînt nesocotite şi că statul e pe marginea prăpastiei; să răstoarne mai degrabă legiuirile decît să-i îndepărteze pe păzitorii lor". În acest fel, delatorii, o speţă de oameni devenită o calamitate publică şi care nu fuseseră nicicînd, nici măcar prin pedepse, destul ţinuţi în frîu, erau ademeniţi acum prin recompense.

31 Aceste întîmplări atît de dese şi de triste sînt întrerupte de o mică bucurie: Caius Cominius, un cavaler roman, dovedit că scrisese o poezie defăimătoare împotriva principelui, a fost iertat de Tiberius la rugăminţile şi de hatîrul fratelui acestuia, care era senator. Era de aceea cu atît mai de mirare că un om care ştia ce-i binele şi ce nume bun aduce clemenţa prefera totuşi duritatea. Căci nu păcătuia prin lipsă de inteligenţă; şi-apoi nu-i greu de înţeles cînd sînt lăudate sincer faptele celor mari şi cînd — cu o bucurie prefăcută. El însuşi chiar, care altminteri îşi studia vorbirea şi îşi găsea greu cuvintele, se exprima mai curgător şi mai uşor de cîte ori venea în sprijinul cuiva. Dar în privinţa lui Publius Suillius[53],

[53] Publius Suillius Rufus, fiul Vistilliei (II, 85), era fratele ilustrului general de mai tîrziu Domitius Corbulo; delator crud şi venal, a fost exilat, dar în anul 44 p.Chr. a fost consul supleant sub Claudius (XI, 5-7 şi XIII, 42); l-a acuzat pe Seneca în anul 58 p.Chr. şi a fost exilat din nou.

cvestor altădată al lui Germanicus şi izgonit din Italia pentru că luase bani la judecarea unui proces, şi-a spus cu atîta înfocare părerea că trebuie să fie exilat într-o insulă, încît a întărit cu jurămînt că pedeapsa e în interesul statului. Măsura, rău privită pe moment, s-a întors apoi spre lauda lui Tiberius după întoarcerea din exil a lui Suillius, pe care epoca următoare l-a găsit atotputernic, venal, folosindu-se mult timp şi cu succes de prietenia lui Claudius, dar niciodată spre binele cuiva. Aceeaşi pedeapsă s-a hotărît şi împotriva senatorului Catus Firmius[54], fiindcă o chemase în judecată pe sora lui sub acuzaţii false de călcare a legii maiestăţii. Catus, precum am spus, îl atrăsese pe Libo într-o cursă şi apoi, denunţîndu-l, îl dusese la pieire. Aducîndu-şi aminte de serviciile lui, dar folosind alte motive, Tiberius obţinuse să fie iertat de exil; nu s-a opus însă să fie exclus din senat.

32 Ştiu bine că cele mai multe fapte pe care le-am relatat şi le voi relata par probabil mărunte şi puţin însemnate pentru a fi amintite; nimeni însă nu trebuie să compare analele noastre cu operele celor care au scris istoria veche a poporului roman. Aceia înfăţişau pe larg şi în mod liber războaie fără seamăn, cuceriri de oraşe, regi fugăriţi ori prinşi în luptă sau, cînd se întorceau la evenimentele interne, înfruntările consulilor cu tribunii, legile agrare şi frumentare, luptele dintre plebei şi patricieni[55]. Strădania mea se exercită pe un spaţiu strîmt şi lipsit de glorie: o pace neîntreruptă sau prea puţin tulburată, tristele întîmplări din Roma şi un împărat neinteresat să mărească imperiul[56]. Totuşi, nu va fi fără folos dacă se pătrunde în miezul faptelor, care la prima vedere par neînsemnate, dar din care iau naştere cauzele care produc marile evenimente.

33 Căci toate neamurile şi oraşele sînt conduse fie de popor, fie de oameni mai de seamă, fie de un singur om[57]; o formă de conducere a statului rezultată dintr-o alegere şi combinare armonioasă a acestor puteri este mai uşor de lăudat decît de realizat sau, dacă

---

[54] V. II, 27-31.

[55] Aluzie la Titus Livius, probabil.

[56] Prin testamentul său, August recomandase succesorilor săi să nu lărgească hotarele imperiului; v. I, 11.

[57] Despre cele trei forme de guvernămînt: democraţie, aristocraţie, monarhie şi formele degenerate ale lor, demagogie, oligarhie şi ohlocraţie, v. Polybius VI, cap. 3 şi Cicero, *De republica*, 29-45.

se realizează, nu este durabilă. Aşadar, precum odinioară, cînd plebea era puternică sau cînd predominau patricienii, trebuia să se cunoască firea mulţimii şi mijloacele prin care să fie condusă cu măsură, şi, precum cei care studiaseră bine spiritul senatului şi al nobililor, erau consideraţi pricepuţi în politică şi înţelepţi, tot astfel, lucrurile schimbîndu-se cu totul şi nemaiexistînd altă formă de conducere romană decît cea a unui singur om, este poate util să fie cercetate şi transmise urmaşilor faptele din acest timp, fiindcă puţini disting cu mintea lor binele de rău, ce-i folositor de ce-i dăunător, cei mai mulţi trăgînd învăţăminte din cele întîmplate altora. De altminteri, aceste scrieri ale mele, dacă pot fi utile, sînt foarte puţin plăcute. Căci descrierile de ţări, varietatea luptelor, meritele glorioase ale generalilor reţin interesul cititorilor şi captivează; eu trebuie să înşir ordine crude, acuzaţii nesfîrşite, prietenii înşelătoare, primejdii ce ameninţă oameni nevinovaţi, aceleaşi pricini de pieire, luptîndu-mă cu monotonia faptelor pe care le relatez şi cu saţul ce-l produc. În plus, rar se găseşte un defăimător al vechilor istorici şi nici nu interesează pe cineva dacă ai lăudat mai mult oştirile punice sau pe cele romane; în schimb, urmaşii multora dintre cei care, sub domnia lui Tiberius, au suferit pedeapsă sau dezonoare sînt în viaţă; admiţînd chiar că familiile acestora s-au stins cu totul, poţi găsi oameni care, din cauza asemănării moravurilor lor, socot că relatarea păcatelor altora este un reproş la adresa lor. Chiar gloria şi virtutea îşi au duşmanii lor, ca şi cum ele ar acuza prea de aproape purtările lor cu totul diferite. Dar mă întorc acum la ceea ce mi-am propus.

34 În timpul consulatului lui Cornelius Cossus şi Asinius Agrippa[58], Cremutius Cordus[59] este chemat în judecată sub învinuirea nouă şi nemaiauzită pînă atunci că, publicînd nişte anale şi lăudîndu-l pe Marcus Brutus, îl numise pe Caius Cassius „ultimul dintre romani". Acuzatorii erau Satrius Secundus şi Pinarius Natta, clienţi ai lui Seianus: lucru foarte primejdios pentru acuzat, ca şi faptul că Tiberius îi asculta apărarea cu o privire furioasă. Hotărît să renunţe la viaţă, Cremutius începu astfel: „Onoraţi senatori, într-atîta

---

[58] Anul 25 p.Chr.; Cornelius Cossus, fiul lui Cneus Cornelius Lentulus, supranumit Gaetulicus pentru victoriile lui în Africa şi fost consul sub August; Asinius Agrippa, al treilea fiu al lui Asinius Gallus şi al Vipsaniei Agrippina.

[59] Cremutius Cordus scrisese o istorie a războaielor civile, animată de spirit republican, şi alta a domniei lui August.

sînt de nevinovat în ce priveşte faptele, încît îmi sînt acuzate cuvintele. Dar nici ele nu-s spuse împotriva principelui sau împotriva mamei principelui, la care se referă legea călcării maiestăţii. Se spune că i-am lăudat pe Brutus şi pe Cassius; despre faptele lor au vorbit foarte mulţi şi nimeni n-a pomenit de ei fără să-i laude. Titus Livius, vestit printre cei mai de seamă istorici prin elocinţa lui şi prin respectul adevărului, a adus atît de mari laude lui Cneus Pompeius, încît August îl numea „Pompeianul", şi aceasta n-a tulburat prietenia lor. Pe Scipio, pe Afranius[60], chiar pe Cassius şi pe Brutus nu-i numeşte nicăieri „bandiţi şi paricizi", cum li se spune acum, ba adeseori îi aminteşte ca „bărbaţi de seamă". Scrierile lui Asinius Pollio[61] ne transmit amintirile cele mai frumoase despre ei; Messala Corvinus[62] nu înceta să-l numească pe Cassius „generalul" lui: amîndoi s-au bucurat tot timpul de averea lor şi de onoruri. La cartea lui Marcus Cicero[63], în care acesta l-a ridicat în slăvi pe Cato, cum altfel a răspuns Caesar dictatorul decît printr-o replică în scris, ca în faţa unor judecători? Scrisorile lui Antonius şi discursurile lui Brutus cuprind invective împotriva lui August, fără temei de altfel, dar multe de o mare violenţă; poeziile lui Bibaculus şi ale lui Catullus[64], pline de injurii la adresa Cezarilor, le citeşte toată lumea; dar însuşi divinul Iulius, însuşi divinul August le-au suportat şi le-au lăsat să circule; nu ar fi uşor să spun dacă din moderaţie sau din înţelepciune, căci ocările dispreţuite se trec cu timpul; dacă te mînii pe ele, reiese că sînt îndreptăţite.

35 Nu mai vorbesc de greci, la care nu numai libertatea, dar nici excesul ei nu se pedepseau sau, dacă cineva dădea atenţie vorbelor, se răzbuna prin vorbe. Dar îndeosebi le era îngăduit, fără ca nimeni

---

[60] Adversari ai lui Iulius Caesar şi partizani ai lui Pompeius în timpul războiului civil; Quintus Metellus Pius Scipio, consul în anul 51 a.Chr., s-a sinucis după bătălia de la Tapsus (anul 46 a.Chr.), iar Lucius Afranius, consul în anul 60 a.Chr., a murit în aceeaşi bătălie.

[61] Istoria războiului civil a acestui scriitor s-a pierdut.

[62] Marcus Valerius Messala Corvinus, mai întîi partizan al lui Brutus, i s-a alăturat, după înfrîngerea republicanilor la Philippi, lui Octavian, care a fost coleg de consulat în anul 31 a.Chr.

[63] Cicero a compus în anul 46 a.Chr. o lucrare intitulată *Cato*. Iulius Caesar l-a combătut într-o altă lucrare în două cărţi, numite *Anticatones*, pierdute azi.

[64] M. Furius Bibaculus, poet din şcoala poeţilor noi (neóterai), compusese epigrame violente împotriva lui Iulius Caesar (Horatius, *Satire* II, 5, 40, îl satirizează pentru stilul său umflat şi ridicol); Caius Valerius Catullus, marele poet liric (87-54 a.Chr.), scrisese cîteva epigrame împotriva lui Caesar şi a protejaţilor lui.

să cîrtească, să-şi dea părerea despre cei pe care moartea i-a pus în afara urii sau părtinirii. Oare împing eu poporul prin cuvîntări la un război civil, în timp ce Cassius şi Brutus, cu armatele, ocupă cîmpiile de la Philippi? Oare aceştia, care-au murit acum şaptezeci de ani, de vreme ce sînt recunoscuţi prin chipurile lor pe care nici învingătorul nu le-a distrus, nu trebuie să-şi păstreze locul în amintirea istoricilor? Posteritatea dă fiecăruia cinstirea cuvenită. Dacă pe mine m-aşteaptă condamnarea, nu vor lipsi oameni care să-şi amintească de Cassius şi de Brutus, dar şi de mine." După ce a ieşit din senat, el şi-a pus capăt vieţii prin inaniţie. Senatorii au decis ca edilii să-i ardă cărţile, dar unele au mai rămas, ascunse şi publicate apoi. De aceea, este şi mai de rîs prostia acelora care cred că, prin puterea lor cît sînt în viaţă, se poate stinge şi memoria epocii următoare. Dimpotrivă, cînd talentele sînt pedepsite, autoritatea lor sporeşte, şi nici regii străini, nici cei care au practicat aceeaşi sălbăticie nu au reuşit altceva decît ca ei să se aleagă cu ruşinea, iar acelea cu gloria.

36 De altminteri, anul a fost atît de continuu ocupat cu dări în judecată, încît, în zilele Serbărilor Latine[65], Calpurnius Salvianus i s-a adresat lui Drusus, prefectul Capitalei, care tocmai urcase la tribună ca să ia auspiciile, acuzîndu-l pe Sextus Marius[66]; Tiberius a blamat în văzul lumii fapta, şi aceasta a fost cauza exilului lui Salvianus. Cizicienilor[67] le-a fost imputată oficial neglijarea ceremoniilor în cinstea divinului August, adăugîndu-se şi acuzaţiile de violenţă asupra cetăţenilor romani; ei şi-au pierdut prin asta libertatea pe care o meritaseră în războiul cu Mithridates, cînd, fiind împresuraţi de armată, regele fusese alungat tot atît prin fermitatea lor, cît şi prin sprijinul lui Lucullus[68]. În schimb, proconsulul Fonteius Capito, care guvernase provincia Asia, este achitat, dovedindu-se că acuzaţiile lui Vibius Serenus[69] sînt false. Aceasta totuşi

---

[65] Străvechi serbări publice, ce aveau loc în luna aprilie a fiecărui an. Ele reuneau neamurile latine pe muntele Alban. Toţi magistraţii din Roma luau parte la ele. Conducerea Romei era în acest timp încredinţată unui tînăr din cele mai alese familii, cu titlul de prefect al Capitalei. Acum, prefectul era Drusus, fiul lui Germanicus.

[66] Marcus Sextus, proprietar de mine de aur şi argint în Spania.

[67] Locuitorii oraşului Cyzic, pe coasta meridională a Propontidei (Marea Marmara).

[68] Lucius Licinius Lucullus condusese războiul împotriva lui Mithridates între anii 73-67 a.Chr. A fost celebru prin bogăţia sa şi prin ospeţele sale copioase.

[69] V. II, 30; IV, 13 şi 28.

nu i-a adus nici un neajuns lui Serenus, pe care ura publică îl punea şi mai mult la adăpost, căci, cu cît era un acuzator mai pornit, cu atît devenea într-un fel o persoană sacrosanctă; doar delatorii mediocri şi fără reputaţie erau supuşi pedepselor.

37 În acelaşi timp, Spania ulterioară[70], trimiţînd delegaţi la senat, a cerut ca, după exemplul Asiei, să primească îngăduinţa de a construi un sanctuar în cinstea lui Tiberius şi a mamei sale. Cu această ocazie, împăratul, altminteri ferm în dispreţul lui pentru onoruri, dar socotind că trebuie să răspundă celor care îl acuzau în şoaptă că s-a schimbat din dorinţa de mărire, a ţinut un discurs, vorbind cam astfel: „Ştiu, onoraţi senatori, că mulţi au regretat fermitatea mea obişnuită, cînd nu m-am opus oraşelor din Asia[71], care cereau de curînd acelaşi lucru; dar vă voi împărtăşi totodată şi motivele tăcerii mele din trecut şi ce-am hotărît pentru viitor. Deoarece divinul August nu s-a opus să i se ridice, lui şi oraşului Roma, un templu la Pergam[72], eu, care respect toate faptele şi spusele lui ca pe o lege, am urmat cu atît mai bucuros exemplul dat, cu cît la respectul meu se adăuga şi veneraţia senatului. Dar, dacă îngăduinţa acordată o singură dată este scuzabilă, a te lăsa venerat în chip de zeu în toate provinciile este lucru pretenţios şi trufaş, iar cinstirea făcută lui August se va risipi, dacă ea se acordă tuturor prin adulaţii de tot felul.

38 Eu, onoraţi senatori, vă declar şi vreau să-şi amintească şi urmaşii că sînt muritor şi că-mi îndeplinesc îndatoriri omeneşti, şi că-mi este destul să ocup locul cel mai de seamă; dacă ei mă vor crede demn de strămoşii mei, preocupat de interesele voastre, neclintit în primejdii, neînfricat faţă de duşmăniile înfruntate spre binele tuturor, vor acorda destulă şi prea destulă cinstire memoriei mele. Acestea sînt pentru mine temple în sufletele voastre, acestea îmi sînt statuile cele mai frumoase, şi ele sînt durabile. Căci cele care se clădesc din piatră, dacă judecata urmaşilor asupra lor se preface în ură, sînt dispreţuite ca şi cum ar fi morminte. De aceea, îi rog pe aliaţi, pe cetăţeni şi pe zeii înşişi, pe aceştia din urmă

---

[70] V. IV, 5.

[71] Provinciile asiatice căpătaseră această permisiune în anul 23 a.Chr.

[72] Pergam, oraş în Misia, capitală a regatului Atalizilor, lăsat moştenire romanilor de regele Attalus III şi devenind astfel capitala provinciei romane Asia, era vestit printr-un templu închinat Romei şi lui August şi printr-o faimoasă bibliotecă.

să-mi dea pînă la finele vieţii o minte aşezată şi care să înţeleagă legile umane şi divine, iar pe cei dintîi ca, atunci cînd voi fi plecat dintre voi, să cinstească cu laudă şi bune amintiri faptele şi faima numelui meu." După aceea, a stăruit, chiar şi în convorbirile particulare, să respingă cultul persoanei sale. Alţii explicau această atitudine ca fiind modestie, mulţi ca neîncredere în sine, şi unii ca micime de suflet. „Într-adevăr, ziceau ei, cei mai valoroşi oameni doresc cele mai înalte onoruri. În acest fel au ajuns în rîndul zeilor Hercule şi Bacchus la greci şi Quirinus la noi. August, care a sperat aceasta, a făcut mai bine. Celelalte bunuri sînt pe dată la îndemîna principilor: de un singur lucru trebuie să se preocupe fără încetare: memoria mereu vie a numelui; căci cine dispreţuieşte gloria, acela dispreţuieşte şi virtuţile."

39 Dar Seianus, ameţit de norocul lui prea mare şi pe deasupra aprins de dragoste pentru femeie (căci Livia îi cerea stăruitor căsătoria făgăduită), redactează o cerere către Tiberius; căci era pe atunci obiceiul ca oricine să se adreseze în scris principelui, chiar cînd acesta era de faţă. Cuprinsul ei era următorul: „Datorită bunăvoinţei lui August, zicea, şi apoi numeroaselor aprecieri din partea lui Tiberius, el s-a obişnuit să nu prezinte speranţele şi dorinţele lui mai întîi zeilor, ci principelui. N-a dorit niciodată strălucirea onorurilor: preferă veghile şi străduinţele, ca un simplu soldat, pentru siguranţa împăratului. Şi totuşi, a dobîndit cea mai frumoasă onoare; aceea de a fi socotit demn de a se înrudi cu familia imperială[73]; de-atunci a început să spere. Şi fiindcă a auzit că August, cînd a fost să-şi mărite fiica[74], s-a gîndit un moment şi la un cavaler roman, de aceea, dacă s-ar căuta un soţ pentru Livia, să nu uite un prieten care s-ar mulţumi doar cu fala acestei legături de rudenie. Căci el nu vrea să scape de îndatoririle ce i-au fost impuse; îi este destul ca familia lui să fie apărată de atacurile nedrepte ale Agrippinei, şi aceasta în interesul copiilor lui; căci el va fi avut parte de multe şi prea multe zile, de vreme ce şi le-a trăit alături de un astfel de principe."

40 La acestea, Tiberius, lăudînd devotamentul lui Seianus şi amintindu-i discret favorurile pe care el însuşi i le făcuse, după ce a cerut un răgaz spre a se gîndi la această chestiune în întregul ei,

---

[73] Fiica lui Seianus fusese logodită cu un fiu al lui Claudius, Drusus.

[74] Iulia, văduvă după moartea lui Agrippa (Suetoniu, *Aug.* 63).

a adăugat că ceilalţi muritori, cînd chibzuiesc ceva, ţin socoteală de interesul lor; cu principii, lucrul stă cu totul altfel: ei trebuie să ţină seama, în chestiunile importante, de opinia tuturora. De aceea, el nu recurge la un răspuns uşor de dat, anume că Livia singură poate decide dacă, după Drusus, trebuie să se mai căsătorească, sau mai degrabă să-şi ducă viaţa în aceeaşi familie; ea are o mamă şi o bunică[75], sfătuitorii ei cei mai apropiaţi. El va vorbi mai direct; mai întîi, despre pornirile duşmănoase ale Agrippinei, care se vor aprinde şi mai tare, dacă această căsătorie a Liviei va dezbina familia Cezarilor ca şi în două partide. Şi aşa rivalitatea femeilor iese la iveală, şi pe nepoţii săi îi chinuie aceste neînţelegeri; ce se va întîmpla dacă vrajba dintre ele se va înteţi printr-o asemenea căsătorie? „Căci te înşeli, Seiane, dacă crezi că poţi să rămîi la acelaşi rang şi că Livia, căsătorită întîi cu Caius Caesar şi apoi cu Drusus, va putea trăi cu gîndul că are să îmbătrînească lîngă un cavaler roman. Admiţînd că eu aş fi de acord, poţi crede că cei care i-au văzut pe fratele ei[76], pe tatăl ei şi pe strămoşii noştri în cele mai înalte posturi de conducere vor îngădui-o? Fără îndoială, tu vrei să rămîi pe locul tău; acei magistraţi şi acei fruntaşi ai statului care, fără voia ta, dau buzna peste tine şi te consultă în toate chestiunile, spun pe faţă că te-ai ridicat încă demult deasupra rangului de cavaler, că i-ai întrecut cu mult pe prietenii tatălui meu şi, din ură faţă de tine, mă acuză şi pe mine. August, zici, s-a gîndit să-şi dea fiica unui cavaler roman. Este de mirare, pe Hercule, că, fiind tras în toate părţile de griji şi prevăzînd că cel care s-ar înrudi cu el ar fi înălţat cu mult deasupra altora, a aruncat în unele conversaţii numele lui Caius Proculeius[77] şi-al cîtorva, care duceau o viaţă cu totul liniştită şi nu se amestecaseră deloc în treburile publice? Dar dacă sîntem mişcaţi de o şovăială a lui August, de ce nu sîntem şi mai tare mişcaţi de alegerea făcută, căsătorindu-şi fiica întîi cu Marcus Agrippa şi apoi cu mine? Pentru prietenia ce-ţi port, nu ţi-am ascuns toate acestea; de altminteri, nu mă voi împotrivi nici planurilor tale, nici celor ale Liviei. Ce frămînt eu în minte, prin ce legături mă pregătesc să te unesc cu mine, deocamdată nu-ţi voi

---

[75] Mama Livillei era Antonia minor, fiica Octaviei şi a triumvirului Marcus Antonius; bunică îi era Livia Augusta, mama lui Tiberius.

[76] Fratele ei era Germanicus, tatăl ei era Claudius Drusus, fratele lui Tiberius.

[77] Caius Proculeius Murena, cumnat al lui Maecenas şi colaborator al lui August.

împărtăşi; îţi voi spune doar că nu este rang atît de înalt pe care virtuţiile tale şi devotamentul tău faţă de mine să nu-l merite; la momentul potrivit, voi vorbi despre aceasta fie în senat, fie în faţa poporului."

41 Seianus îi scrise din nou, dar acum nu despre căsătorie, ci, mergînd cu temerile lui mai departe, încearcă să înlăture bănuielile ascunse împotriva lui, zvonurile mulţimii şi invidia ce-l ameninţă. Şi, ca să nu-şi slăbească puterea îndepărtînd mulţimea de oameni care veneau în casa principelui sau, primindu-i, să nu dea prilej de învinuiri duşmanilor, a ajuns la ideea să-l îndemne pe Tiberius să-şi ducă viaţa departe de Roma, într-o localitate încîntătoare. Într-adevăr, avea în vedere multe avantaje: audienţele vor fi în mîna lui, corespondenţa, fiindcă se transmitea prin soldaţi, va fi la discreţia lui; apoi Tiberius, pe măsură ce îmbătrînea, pierzîndu-şi vigoarea într-o localitate retrasă, i-ar fi trecut mai uşor frînele conducerii; pe deasupra, dacă nu s-ar mai vedea gloata de clienţi care vin să îl salute, invidia faţă de el s-ar micşora şi, înlăturîndu-se aceste deşertăciuni, puterea lui reală ar creşte. Aşadar, puţin cîte puţin, începe să se plîngă de greutăţile întîmpinate în Capitală, de îmbulzeala mulţimii, de valul celor care vin la el, lăudînd liniştea şi singurătatea care te pun la adăpost de supărări şi de necazuri şi-ţi dau putinţa să te ocupi în voie de treburile importante.

42 Întîmplător, procesul intentat în acele zile lui Votienus Montanus, orator de mare talent[78], l-a determinat pe Tiberius, care şovăia încă, să se convingă că trebuie să evite adunările senatului şi vorbele care, adesea adevărate şi greu de suportat, i se aruncau în faţă în public. Căci Votienus era acuzat pentru insulte la adresa lui Caesar; martorul Æmilius[79], un militar, din zelul lui de a-şi dovedi depoziţia, repeta toate ocările şi, deşi senatorii căutau să le acopere cu strigătele lor, el stăruia cu şi mai multă tărie; Tiberius a auzit astfel vorbele urîte cu care era insultat într-ascuns. A fost atît de zguduit, încît striga că se va apăra fie pe dată, fie în timpul procesului, şi cu greu s-a liniştit în urma rugăminţilor celor din preajma lui şi a linguşelilor tuturor. Votienus, fireşte, a fost condamnat pentru călcarea legii maiestăţii. Tiberius, căruia i se repro-

---

[78] Votienus Montanus, din Narbona, a fost exilat în insulele Baleare, unde a murit în anul 27 p.Chr.

[79] Fost centurion primipil (II, 11).

şase neîndurarea faţă de acuzaţi, s-a îndărătnicit şi mai mult; pe Aquilia, acuzată de adulter cu Varius Ligur[80], deşi consulul desemnat, Lentulus Gaetulicus, ceruse să fie pedepsită conform cu legea Iulia, a pedepsit-o cu exilul; pe Apidius Merula, fiindcă nu jurase pe actele lui August, l-a şters de pe lista senatorilor.

43 Au fost ascultate apoi delegaţiile lacedemonienilor şi ale mesenienilor[81], care se certau pentru dreptul asupra templului Dianei Limnatide[82]. Lacedemonienii susţineau că templul a fost consacrat zeiţei de strămoşii lor, că le-a fost luat cu forţa armelor de regele Filip al macedonilor[83] cu care se luptaseră şi că apoi le-a fost redat prin hotărîrea lui Caius Caesar[84] şi a lui Marcus Antonius. La rîndul lor, mesenienii se refereau la o veche împărţire a Peloponezului între urmaşii lui Hercule şi afirmau că regelui lor i-a revenit cîmpia Denthelia, pe care se află acest templu: dovada acestui fapt sînt, ziceau, sculpturile în piatră şi în aramă veche, care se păstrează. Cît despre faptul că se recurge la mărturii ale poeţilor şi ale analelor, ei au mai multe şi mai demne de crezare: Filip nu a luat hotărîrea printr-un act de putere, ci fiindcă aşa era drept; aceeaşi a fost hotărîrea regelui Antigonos[85] şi a generalului roman Mummius[86]; tot aşa au hotărît milesienii[87], luaţi oficial ca arbitri, şi în cele din urmă Atidius Geminus, pretorul Ahaiei[88]. Astfel, s-a dat cîştig de cauză mesenienilor. Pe de altă parte, segestanii[89] au cerut să se restaureze templul Venerei de pe muntele Eryx, dărăpănat de vechime, amintind vestita lui origine, măgulitoare pentru Tiberius; el şi-a asumat cu plăcere sarcina, ca unul care se înrudea cu zeiţa. Apoi au fost discutate rugăminţile masilienilor[90] şi s-a decis după

---

[80] V. VI, 30.

[81] Lacedemonienii locuiau regiunea denumită Laconia, cu capitala Sparta; se învecina la vest cu Messenia, acum făcînd parte din provincia romană Ahaia.

[82] Templul zeiţei Diana (Artemis) din localitatea Limnai, la hotarul dintre Laconia şi Messenia.

[83] Filip II, tatăl lui Alexandru cel Mare.

[84] Caius Iulius Caesar.

[85] Antigonos Doson, regele Macedoniei, a ocupat Sparta în anul 222 a.Chr.

[86] Lucius Mummius Achaicus, consul în anul 146 a.Chr., a cucerit Corintul.

[87] Arbitri din Milet, oraş important pe coasta Asiei Mici.

[88] Fost legat propretor al provinciei pe vremea lui August.

[89] Locuitori ai oraşului Segeste, pe coasta nordică a Siciliei. După tradiţie, templul fusese ridicat pe muntele Eryx din apropiere de către troianul Æneas, fiul zeiţei Venus, strămoşul romanilor şi al gintei Iulia, căruia îi aparţinea şi Tiberius.

[90] Massalia (azi, Marsilia), colonie grecească fondată pe la 599 a.Chr., centru co-

precedentul în cazul lui Publius Rutilius[91]: pe acest Rutilius, exilat, locuitorii din Smirna[92] îl adoptaseră ca cetăţean al lor; Volcatius Moschus, exilat ca şi acela, devenit cetăţean al Massiliei, îşi lăsase bunurile acestei cetăţi, ca fiind patria lui.

44 În acest an, au murit doi bărbaţi de seamă: Cneus Lentulus[93] şi Lucius Domitius[94]. Lentulus, pe lîngă meritul de a fi fost consul şi de a fi dobîndit triumful pentru că i-a învins pe geţi, s-a bucurat şi de gloria că suportase cu demnitate sărăcia şi că, apoi, făcînd cinstit avere, se folosise de ea cu măsură. Domitius îşi datora strălucirea părintelui său, care fusese stăpînul mării în războiul civil, pînă ce trecuse în partidul lui Antonius şi apoi în cel al lui Caesar. Bunicul[95] lui căzuse la Pharsalus, luptînd de partea optimaţilor[96]. El însuşi fusese ales s-o ia în căsătorie pe Antonia cea mică, fiica Octaviei. A trecut apoi fluviul Elba în fruntea unei armate şi a pătruns în Germania mai adînc decît oricare dintre predecesori; pentru aceste fapte, a dobîndit însemnele triumfului. Tot în acest an, s-a stins şi Lucius Antonius[97], născut dintr-o familie ilustră, dar nefericită, căci după ce tatăl său, Iulius Antonius, a fost pedepsit cu moartea pentru adulterul cu Iulia, August l-a alungat pe fiul acestuia, un tinerel de-abia şi nepot de soră a lui, în oraşul Massilia: sub pretextul că face acolo studii, se ascundea exilul. I s-au dat totuşi la înmormîntare onorurile cuvenite şi, printr-o decizie a senatului, rămăşiţele pămînteşti i-au fost depuse în mormîntul familiei Octavia.

45 În acelaşi an, un ţăran, termestin[98] de neamul lui, a comis o crimă fioroasă în Spania citerioară. Acesta, atacîndu-l pe neaşteptate pe pretorul Lucius Piso[99], care călătorea fără nici o măsură de

---

mercial înfloritor în strînse legături cu romanii încă de pe vremea celui de al doilea război punic; a fost cucerită de Iulius Caesar în anul 49 a.Chr.

91 V. III, 66.

92 Oraş comercial din Ionia, cu un port renumit (azi, Izmir).

93 Cornelius Lentulus, fost consul în anul 14 a.Chr.; în anul 10 a.Chr., condusese o expediţie împotriva triburilor daco-geţilor. Primise însemnele triumfale.

94 Lucius Domitius Ahenobarbus, consul în anul 14 a.Chr., proconsul, mai tîrziu, al Africii şi Illyricului; bunicul lui Lucius Domitius Ahenobarbus, viitorul împărat Nero.

95 Adversar al lui Iulius Caesar, a distrus în anul 42 a.Chr. flota triumvirilor; împăcat cu Marcus Antonius, a fost proconsul al Bitiniei.

96 Partidul lui Pompei.

97 Lucius Antonius era fiul Marcellei, nepoată de soră a lui August, şi a lui Iulius Antonius.

98 Din localitatea Termes, în Spania Taraconeză, aproape de izvorul fluviului Duero.

99 Probabil, unul dintre fiii lui Lucius Piso, prefect al Romei.

siguranţă, l-a omorît dintr-o singură lovitură; apoi, fugind în goana calului, după ce a ajuns în nişte văgăuni împădurite, dînd drumul calului, a scăpat de următori, ascunzîndu-se prin locuri prăpăstioase şi neumblate. Dar n-a putut să-i înşele multă vreme, căci, calul fiind prins şi dus prin satele apropiate, s-a aflat cine-i era stăpînul; acesta, găsit şi supus la chinuri ca să-şi denunţe complicii, striga cît îl ţinea gura, pe limba lui, că degeaba este întrebat; pot să vină de faţă părtaşii lui şi să-l privească; nu există durere, oricît de mare ar fi, care să-l facă să spună adevărul. Cînd, a doua zi, a fost din nou adus la cercetări, s-a smuls din mîinile paznicilor şi s-a repezit cu capul într-o stîncă cu atîta putere, încît a rămas mort pe loc. Se crede totuşi că Piso a fost ucis într-o cursă pusă la cale de termestini, pentru că urmărea, cu o asprime mai mare decît puteau suporta barbarii, strîngerea sumelor datorate tezaurului şi neplătite.

46 Sub consulatul lui Lentulus Gaetulicus şi C. Calvisius[100], i s-au acordat lui Poppaeus Sabinus[101] însemnele triumfale pentru zdrobirea neamurilor tracilor, care trăiau pe înălţimile munţilor: fiind primitivi, erau cu atît mai neînfricaţi. Cauza revoltei, în afară de firea acestor oameni, era că nu voiau să audă de înrolări şi nu voiau să-i trimită pe cei mai zdraveni dintre tineri în oastea noastră; de altfel, nici de regii lor nu ascultau decît după pofte sau, dacă le trimiteau totuşi trupe auxiliare, le puneau la comandă oameni de-ai lor şi nu se războiau decît cu neamurile învecinate. Tocmai atunci se răspîndise zvonul că vor fi risipiţi şi amestecaţi cu alte neamuri şi că vor fi duşi în ţări îndepărtate. Dar, înainte de a lua armele, au trimis delegaţi ca să amintească de prietenia şi de supunerea lor şi să declare că acestea vor fi respectate dacă nu vor fi încărcaţi cu noi poveri; dar dacă li s-ar impune, ca unor învinşi, robia, declară că ei au arme, au oameni tineri şi curajul să lupte pentru libertate, sau să moară. Totodată, arătau întăriturile construite pe piscurile munţilor şi pe părinţii şi soţiile lor strînşi la un loc acolo; amenințau, spunînd că războiul va fi greu, aspru şi sîngeros.

47 Dar Sabinus, dîndu-le răspunsuri liniştitoare, pînă ce să-şi adune la un loc armata, după ce au venit Pomponius Labeo[102] din

---

[100] Anul 26 p.Chr.

[101] V. I, 80.

[102] Legat al Moesiei din anul 25 pînă în 33 p.Chr. aflat sub ordinele lui Poppaeus Sabinus şi comandînd două legiuni. Despre moartea lui, v. VI, 39.

Moesia cu o legiune şi regele Rhoemetalces[103] cu trupele ajutătoare alcătuite din oamenii lui care-i rămăseseră credincioşi, forţe militare care se adăugau la cele ale lui, a pornit împotriva duşmanilor aşezaţi prin trecătorile munţilor împăduriţi. Unii, mai îndrăzneţi, se arătau pe înălţimile descoperite. Comandantul roman, urcînd în ordine de bătaie, i-a respins uşor, fără mare vărsare de sînge din partea barbarilor, din cauză că locurile lor de retragere erau aproape. Apoi, Poppaeus, întărindu-şi poziţia, ocupă cu un detaşament puternic muntele îngust care, printr-o coamă netedă, neîntreruptă, ducea la cea mai apropiată fortificaţie, apărată de o mare forţă militară a duşmanilor, armată ordonată sau de strînsură; îi trimite totodată împotriva celor mai cutezători dintre ei, care, după obiceiul neamului, dănţuiau în faţa parapetului cu cîntece şi dansuri războinice, pe cei mai buni arcåşi ai lui. Aceştia, cît timp atacau de departe, au rănit mulţi duşmani, fără a fi suferit ceva; apropiindu-se mai mult, au fost puşi pe fugă printr-un atac neaşteptat şi au scăpat, ajungînd la o unitate de rezervă, o cohortă a sugambrilor[104], pe care comandantul roman o plasase la o mică distanţă, pregătită să înfrunte orice pericol şi, prin vacarmul cîntecelor şi armelor ei, tot atît de fioroasă ca duşmanul.

48 Apoi, castrul a fost mutat în apropierea duşmanilor, fiind lăsaţi la întăriturile de mai înainte acei traci, despre care am spus că ţineau cu noi: acestora li s-a permis să devasteze, să ardă şi să ia prăzi, cu condiţia ca jafurile să se facă doar cît ţine ziua, iar noaptea s-o petreacă la adăpost şi cu o bună gardă. Acest ordin a fost respectat la început; apoi însă, dedîndu-se la neorînduieli şi îmbogăţiţi din prăzile luate, nu mai făceau de gardă şi, din cauza petrecerilor cu mesele bogate, a somnului şi a beţiei, erau frînţi. Ca urmare, duşmanii, aflînd de nepăsarea lor, pregătesc două coloane de atac; cu una să năvălească asupra prădătorilor, iar cealaltă să ia cu asalt castrul roman, nu în speranţa de a-l cuceri, ci ca prin huietul strigătelor şi sub ploaia de săgeţi, cînd fiecare este atent la primejdia în care se află, să nu se audă zgomotul luptei celeilalte; au ales, pe deasupra, întunericul nopţii, spre a spori panica. Dar cei care puneau la încercare castrul legiunilor romane erau uşor respinşi; tracii din trupele auxiliare, îngroziţi de atacul neaşteptat, căci unii

[103] V. II, 67.
[104] V. II, 26.

zăceau pe lîngă palisade şi cei mai mulţi rătăceau pe-afară din întărituri, erau ucişi cu atît mai furios cu cît, numiţi transfugi şi trădători, erau acuzaţi că au luat armele ca să ajungă sclavi, şi ei, şi neamul lor.

49 A doua zi, Sabinus şi-a desfăşurat armata pe un loc plan, socotind că barbarii, voioşi de succesul lor de peste noapte, vor îndrăzni să dea lupta; şi pentru că nu coborau din fortificaţiile lor şi de pe înălţimile vecine, el a început să-i împresoare prin redute întărite, pe care le stabilea în locuri potrivite; apoi, unindu-le printr-un şanţ cu parapete, i-a înconjurat pe o circumferinţă de patru mii de paşi. După aceea, ca să le taie apa şi furajele, a început puţin cîte puţin să strîngă împresurarea şi să-i încercuiască pe o suprafaţă redusă; pe lîngă aceasta, ridică un rambleu, ca să poată arunca de aproape asupra duşmanilor pietroaie, lănci şi torţe. Dar nimic nu era mai chinuitor pentru aceştia ca setea, căci marea mulţime de luptători şi de neluptători nu se mai foloseau decît de un singur izvor. Totodată, caii, vitele, închişi laolaltă cu ei, după obiceiul barbarilor, mureau din lipsă de furaje; alături, zăceau cadavre de oameni, pe care rănile şi setea îi răpuseseră: totul era infectat de puroi, de împuţiciune, de molimă. La această situaţie critică s-a adăugat discordia, ultima pacoste: unii voiau să se predea, alţii preferau să moară, ucigîndu-se unii pe alţii: erau şi unii care propuneau, în loc de moarte fără răzbunare, un asalt de spargere a încercuirii.

50 Şi nu numai soldaţii de rînd aveau păreri atît de diferite, ci şi unul dintre şefii lor, anume Dinis, om înaintat în vîrstă şi care, printr-o lungă experienţă, cunoştea forţa ca şi clemenţa romanilor, susţinea că trebuie să depună armele, ca ultimă scăpare în nenorocirea lor; de altminteri, el s-a predat primul învingătorului, împreună cu soţia sa şi copiii. L-au urmat şi alţii, bătrîni neputincioşi sau femei, precum şi cei care erau mai doritori de viaţă decît de glorie. Dar tineretul era împărţit între Tarsa şi Turesis. Amîndoi erau hotărîţi să moară o dată cu libertatea lor, dar Tarsa, strigînd că sfîrşitul trebuie să fie grabnic şi că atît speranţele, cît şi temerile trebuie să fie curmate, a dat exemplul, împlîntîndu-şi sabia în piept; au fost şi alţii care au murit la fel. Turesis, cu trupa lui, aştepta noaptea, lucru de care comandantul nostru nu era neştiutor. Ca urmare, posturile au fost întărite cu forţe mai compacte. Se lăsase o noapte înspăimîntătoare, însoţită de furtună, iar duşmanii îi neli-

nişteau pe asediatori cînd prin strigăte confuze, cînd printr-o linişte adîncă. Sabinus trecea din post în post şi îndemna soldaţii să nu dea vreo ocazie celor ce voiau să-i atragă în cursă, fie prin zgomote confuze, fie prin aparenţa liniştii, ci să rămînă toţi nemişcaţi, la datoria lor, fără s-arunce săgeţile în gol.

51 În vremea aceasta, barbarii, coborînd în grupuri, ba aruncau asupra întăriturii noastre pietroaie ce se pot azvîrli cu mîna, ţăruşi cu vîrful întărit prin foc şi trunchiuri de copaci, ba umpleau şanţurile cu crengi, cu nuiele împletite, cu cadavre; unii, după ce-şi făcuseră punţi şi scări, le propteau de metereze, se agăţau de ele, le dădeau jos şi luptau corp la corp cu cei ce li se opuneau. Soldaţii noştri îi izgoneau cu săgeţi, îi împingeau cu scuturile, aruncau lănci de asediu şi prăvăleau asupra lor mormane întregi de pietre. Ai noştri aveau speranţă în victorie sau, dacă ar da înapoi, ştiau că vor păţi o mare ruşine; ceilalţi ştiau că aceasta le e ultima putinţă de salvare; mamele şi soţiile multora, care erau de faţă, le sporeau înflăcărarea cu strigătele lor jalnice. Noaptea veni la timp, ca să le sporească unora îndrăzneala şi altora spaima: loviturile sînt nesigure, rănile neaşteptate; nimeni nu distingea care-s ai săi şi care sînt duşmanii; din cauza ecoului muntelui, glasurile trimise înapoi, venind ca din spate, produceau atîta zăpăceală, încît romanii au lăsat în urmă cîteva întăriturii, crezîndu-le străpunse. Totuşi, duşmanii, afară de un mic număr, n-au reuşit să forţeze liniile noastre; cît despre ceilalţi, cei mai viteji dintre ei, fiind doborîţi sau răniţi, în zorii zilei romanii i-au împins pînă în vîrful fortificaţiei lor, unde pînă la urmă au fost nevoiţi să se predea. Localităţile din apropiere s-au predat şi ele, de voia lor; iarna pretimpurie şi aspră din muntele Haemus[105] veni în ajutor celor care mai rămăseseră, scutindu-i să fie supuşi cu forţa sau prin asediere.

52 Dar la Roma, după ce familia lui Tiberius fusese atît de încercată spre a se face începutul şirului de lovituri care aveau să ducă la pieirea Agrippinei, Claudia Pulchra, vara ei[106], este dată în judecată, acuzatorul fiind Domitius Afer[107]. Acesta, fost de

---

[105] Balcanii.

[106] Claudia Pulchra era fiica lui M. Valerius Messala Barbatus, care a murit, fiind consul, în anul 12 a.Chr., şi a Marcellei maior, fiica Octaviei, al cărei frate, August, era bunicul Agrippinei.

[107] Necunoscut.

curînd pretor, neavînd vreun nume mai de seamă şi grăbit să se pună în lumină cu orice preţ, o învinuia de viaţă imorală, de adulter cu Furnius, de planuri de a-l otrăvi şi blesteme la adresa principelui. Agrippina, mereu îndîrjită, dar de data asta furioasă şi de pericolul care o ameninţa pe ruda ei, se duce la Tiberius şi-l găseşte aducînd tocmai un sacrificiu părintelui său, August. De-aici începu cu reproşuri împotriva lui, zicîndu-i că nu se cade ca cineva să aducă jertfe divinului August şi să-i persecute în acelaşi timp pe urmaşii lui; spiritul lui divin nu a trecut în nişte chipuri mute; ea, care-i un chip viu şi e născută din sîngele divin, îşi dă bine seama de primejdie şi îmbracă veşmintele de doliu. În zadar este acuzată Pulchra; singurul motiv al nenorocirii acesteia este că şi-a ales — curată nebunie — s-o cultive pe Agrippina, uitînd că Sosia[108] a fost condamnată pentru aceeaşi vină. Aceste vorbe l-au silit pe Tiberius să scoată un răspuns, rar lucru la acest suflet ascuns; apucînd-o de mînă, i-a atras atenţia, citînd un vers grecesc, că „prin faptul că nu domneşte, nu înseamnă că-i jignită". Pulchra şi Furnius sînt condamnaţi. Afer a fost ridicat la rangul celor mai de seamă oratori; faima talentului lui s-a răspîndit şi a fost întărită prin afirmaţia lui Tiberius, care l-a numit un maestru în arta elocinţei cu drepturi depline; după aceea, Afer, luînd asupră-şi acuzaţii sau apărîndu-i pe inculpaţi, s-a bucurat de o mai bună faimă a elocinţei decît a moralităţii lui; de fapt, către finele vieţii lui, a pierdut chiar şi din elocinţă; mintea-i slăbise, dar el nu se putea abţine şi să tacă.

53 Dar Agrippina, neînduplecată în mînie şi căzînd bolnavă, pe cînd Tiberius îi făcea o vizită, după ce vărsase îndelung şi în tăcere multe lacrimi, începu apoi, amestecînd reproşuri cu rugăminţi, să-i ceară să vină într-ajutor singurătăţii ei şi să-i dea un soţ; este la o vîrstă la care se mai poate mărita; femeile cinstite n-au altă mîngîiere decît căsătoria; sînt în Roma bărbaţi care s-ar mîndri s-o ia pe soţia lui Germanicus cu copiii ei. Dar Tiberius, înţelegînd bine ce consecinţe politice are această cerere, ca să nu-şi dea pe faţă nemulţumirea sau temerea, a plecat fără să dea vreun răspuns, oricît stăruia ea. Acest fapt, nepomenit de nici unul dintre autorii de anale, eu l-am găsit în memoriile fiicei Agrippinei[109], mama împă-

[108] Despre Sosia Galla, v. cap. 19.

[109] Agrippina minor, despre care se va vorbi mult în cărţile XII, XIII şi XIV.

ratului Nero, care a transmis urmaşilor istoricul vieţii ei şi nenorocirile alor săi.

54 De altminteri, Seianus a lovit-o şi mai puternic pe această femeie îndurerată şi imprudentă trimiţînd la ea iscoade care, prefăcîndu-se prieteni, s-o avertizeze că i s-a pus la cale otrăvirea şi că ar trebui să evite invitaţiile la masă ale socrului ei[110]. Şi aceea, neştiind să se prefacă, cum şedea o dată la masă lîngă el fără să-i arunce o privire, fără să scoată o vorbă, nu s-a atins de nici o mîncare, pînă ce Tiberius a observat, din întîmplare sau fiindcă îi şoptise cineva; şi ca să o pună la încercare mai serios, lăudînd nişte fructe de pe masă, le-a oferit cu mîna lui nurorii sale; dintr-asta, bănuiala Agrippinei a crescut, şi ea le-a trecut, fără a se atinge de ele, sclavilor. Totuşi, Tiberius nu i-a adresat direct nici o vorbă; dar, întorcîndu-se către mama lui, zise că nu-i de mirare că-şi impusese o purtare mai severă cu o femeie care-l acuză că vrea s-o otrăvească. De-aici a ieşit zvonul că se plănuieşte moartea Agrippinei; dar că Tiberius nu îndrăzneşte să acţioneze pe faţă, ci că se încearcă săvîrşirea crimei în secret.

55 Dar Tiberius, ca să înlăture zvonurile, participa deseori la şedinţele senatului şi i-a ascultat timp de mai multe zile pe delegaţii Asiei, care îşi disputau fiecare onoarea de a ridica un templu în oraşul lor[111]. Unsprezece oraşe concurau, cu o ambiţie egală, dar cu forţe diferite. Toate invocau merite nu prea deosebite: vechimea originii, devotamentul lor faţă de poporul roman în războaiele cu Perses, cu Aristonicus şi cu alţi regi. Dar nici cei din Hypaepa, Tralles, şi nici cei din Laodicea şi Magnesia n-au fost luaţi în seamă, ca unii care nu aveau mijloacele necesare. Nici cei din Ilion, deşi aminteau de Troia, oraşul-mamă al Romei, nu se bizuiau decît pe gloria vechimii. A fost un moment de înclinare de partea celor din Halicarnas, care spuneau că timp de o mie două sute de ani nici un cutremur de pămînt nu zguduise localitatea lor şi dădeau asigurări că vor pune temeliile templului pe o stîncă tare[112]. Despre

---

[110] Tiberius, întrucît Agrippina era soţia lui Germanicus, fiul adoptiv al lui Tiberius.

[111] Templu în onoarea lui August, a Liviei şi a senatului; v. IV, 15.

[112] Perses, regele Macedoniei, învins în al treilea război de Lucius Æmilius Paulus la Pidna în anul 179 a.Chr.; Aristonicus al Pergamului; Hypaepa şi Tralles, oraşe în Lidia; Laodiceea, oraş în Frigia; Magnesia, oraş pe rîul Meandru; Helicarnas, veche cetate şi port, capitala Cariei, faimoasă prin mormîntul lui Mausolus.

cei din Pergam[113], care se bizuiau pe faptul că în oraşul lor este aşezat şi templul lui August, s-a crezut că tocmai de aceea au fost destul de onoraţi. Despre cei din Efes şi din Milet, s-a părut că-şi dotaseră destul oraşele cu cultul lui Apollo, iar ceilalţi cu cel al Dianei. Astfel a rămas să se discute doar despre cei din Sardes şi cei din Smirna. Sardienii au dat citire unui decret al etruscilor, care-i recunoşteau ca fraţi; căci Tyrrhenus şi Lydus, fiii regelui Atys, şi-au împărţit poporul din cauza numărului mare de locuitori: Lydus a rămas pe pământurile părinteşti. Tyrrhenus a trebuit să întemeieze aşezări noi, şi acestea au fost numite după numele conducătorilor, unele în Asia, şi altele în Italia. Apoi, bogăţia lidienilor sporind, au trimis colonii în acea parte a Greciei ce-şi trage numele de la Pelops[114]. Totodată, ei aminteau de documente de la generalii noştri şi de tratatele încheiate cu noi în războiul cu macedonenii[115], de bogatele lor cursuri de apă, de clima dulce şi de pământurile rodnice din jur.

56 Dar cei din Smirna, după ce au amintit de vechimea lor, fie că oraşul le fusese întemeiat de Tantalus, fiul lui Iupiter, fie de Theseus, tot din neam de zei, fie de una dintre amazoane, trecură la acele argumente în care-şi puneau cea mai mare nădejde; serviciile făcute poporului roman, căruia îi trimiseseră multe vase, nu numai pentru războaiele din afară, dar şi pentru cele purtate în Italia; ei cei dintîi ridicaseră un templu oraşului Roma, în timpul consulatului lui Marcus Porcius[116], cînd puterea era mare, dar nu atinsese totuşi culmea, căci Cartagina dăinuia încă, şi în Asia erau regi puternici. Totodată, ei aduceau în sprijin mărturia lui Lucius Sulla că într-o împrejurare foarte grea pentru armata romană[117], din cauza asprimii iernii şi a lipsei de îmbrăcăminte, cînd aceasta s-a anunţat la Smirna într-o adunare, toţi cei de faţă s-au dezbrăcat de hainele lor şi le-au trimis legiunilor romane. Astfel, cerîndu-se senatorilor părerea, aceştia au dat întîietate locuitorilor din Smirna. Vibius Marcus[118] propuse să i se dea lui Marcus Lepidus, proconsulul acestei provincii[119], un legat suplimentar, care să se îngrijeas-

---

[113] Pergam, v. III, 63; Sardes, v. II, 47; Smirna, II, 63.

[114] Peloponez. Pelops era fiul lui Tantal.

[115] În războiul cu regele Perses.

[116] Marcus Porcius Cato, consul în anul 195 a.Chr.

[117] În timpul războiului cu Mithridate Eupator.

[118] Consulul din anul 17 p.Chr., v. II, 74.

[119] Provincia Asia, în care se afla Smirna.

că de construcţia templului; fiindcă Lepidus, din modestie, refuza să-l aleagă el însuşi, a fost desemnat prin tragere la sorţi Valerius Naso.

57 În vremea aceasta, Tiberius, după un plan îndelung gîndit şi de mai multe ori amînat, a plecat în sfîrşit în Campania, ca să sfinţească, chipurile, un templu lui Iupiter la Capua şi altul lui August la Nola, de fapt însă hotărît să-şi ducă viaţa departe de Roma. Deşi, urmîndu-i pe cei mai mulţi istorici, am atribuit[120] motivul plecării sale uneltirilor lui Seianus, pentru că totuşi, după uciderea acestuia[121], Tiberius a continuat să ducă timp de şase ani aceeaşi viaţă retrasă, sînt îndemnat să mă întreb dacă n-ar fi mai drept să-i atribui această hotărîre chiar lui, care-şi ascundea astfel cruzimea şi desfrîul prin depărtarea locurilor, deşi actele lui se vădeau totuşi. Erau unii care credeau că, ajungîndu-l bătrîneţea, se mai ruşina şi de fizicul lui; într-adevăr, era înalt la trup, subţiratic, dar şi aplecat din spate, era pleşuv în creştetul capului, faţa îi era buburoasă şi de multe ori acoperită din loc în loc cu plasture; obişnuia şi în retragerea lui la Rhodos să evite reuniunile şi să-şi ascundă plăcerile. Se mai zicea şi că a fost silit şi de firea nestăpînită a mamei lui, pe care n-o suferea ca părtaşă a puterii, dar n-o putea îndepărta, deoarece primise propria lui putere din mîinile ei ca un dar. Căci August se gîndise într-o vreme să-l pună în fruntea statului pe Germanicus, nepot din partea surorii lui, lăudat de toată lumea, dar, învins de rugăminţile soţiei, l-a adoptat pe Tiberius şi l-a făcut pe acesta să-l adopte la rîndul lui pe Germanicus.

58 La plecare, era însoţit de un număr restrîns de persoane: un singur senator, fostul consul Cocceius Nerva, bun cunoscător al legilor şi, în afară de Seianus, un cavaler roman dintre cei mai de seamă, Curtius Atticus[122]; ceilalţi, aproape numai greci, erau literaţi cu care, conversînd, avea să-şi petreacă timpul în mod plăcut. Cunoscătorii într-ale astrologiei spuneau că Tiberius a plecat din Roma într-o asemenea conjuncţie a astrelor, încît era exclus să se mai întoarcă; cei care făceau prevestiri despre sfîrşitul apropiat al vieţii lui, răspîndindu-le, şi-au găsit dintr-asta moartea; ei nu prevedeau un lucru atît de incredibil, anume ca Tiberius să mai trăiască,

---

[120] V. IV, 41.

[121] În anul 31 p.Chr.

[122] Bun prieten, îl însoţise pe Tiberius în retragerea lui la Rhodos.

de bunăvoie, unsprezece ani departe de locul părintesc. Mai tîrziu s-a văzut cît de îngust e hotarul dintre ştiinţă şi eroare şi de cîtă obscuritate e acoperit adevărul; că nu se mai întoarce la Roma, n-a fost o vorbă spusă într-o doară; despre rest s-au înşelat, căci el a trăit pînă la adînci bătrîneţe în cîte-o localitate de ţară, apropiată sau de pe coasta mării, şi adesea şi-a făcut reşedinţa chiar lîngă zidurile Romei.

59 Din întîmplare, în acele zile o primejdie care ar fi putut să-l coste viaţa pe Tiberius a sporit acele zvonuri neîntemeiate şi i-a dat motiv să se încreadă şi mai mult în statornica prietenie a lui Seianus. Luau masa la o fermă, cu numele Spelunca, între marea Amyclaei şi înălţimile muntoase de la Fundi[123], într-o grotă naturală. Prăvălindu-se deodată nişte stînci de la intrarea acesteia, au fost striviţi cîţiva servitori: de unde spaima tuturor şi fuga celor ce luau parte la ospăţ. Seianus, sprijinindu-se pe un genunchi şi aplecat cu faţa şi cu mîinile deasupra lui Tiberius, s-a făcut pavăză împotriva năruirii pietrelor şi în această poziţie a fost găsit de soldaţii care veniseră în ajutor. De atunci, el deveni şi mai puternic şi, deşi sfaturile lui erau nefaste, era ascultat cu încredere, ca unul ce nu se îngrijora de sine. Îşi luase rolul de judecător nepărtinitor faţă de copiii lui Germanicus, punînd în locul lui pe alţii cu rolul de acuzatori şi cerîndu-le mai ales să-l urmărească necontenit pe Nero[124], cel mai apropiat urmaş. Acesta, deşi avea modestia ce se cuvine unui tînăr, totuşi, uitînd adesea de interesul lui în situaţia de faţă, era îmboldit de liberţii şi de clienţii lui, grăbiţi la dobîndirea puterii, să se arate curajos şi încrezător în sine; aceasta, ziceau ei, o vrea poporul roman şi o doreşte şi armata; nu va îndrăzni nimic împotriva lui acest Seianus, care acum îşi bate joc de răbdarea unui bătrîn şi, tot aşa, de nepăsarea unui tînăr.

60 Nero, care auzea aceste îndemnuri şi altele la fel, nu avea nici un fel de gînd rău, dar uneori îi mai scăpau din gură cuvinte arogante şi necugetate, pe care iscoadele din jurul lui, auzindu-le şi sporindu-le, le transmiteau şi, fiindcă Nero n-avea putinţa să se apere, se năşteau pe de-asupra şi fel de fel de îngrijorări ale altora. Căci unul evita să-i iasă în cale, altul, răspunzîndu-i la salut, se

---

[123] Amyclae, orăşel în Laţiu pe coasta mării, între Caieta şi Terracina; Fundi, localitate mai înăuntrul ţinutului.

[124] Fiul cel mare al lui Germanicus.

îndepărta pe dată, cei mai mulţi întrerupeau brusc convorbirea începută; dimpotrivă, partizanii lui Seianus, care erau pe acolo, se opreau locului şi rîdeau de el. Dar Tiberius îl primea cînd încruntat, cînd cu o faţă perfid surîzătoare. Fie că tînărul tăcea, fie că vorbea, tăcerea, ca şi vorba erau motiv de învinuire; nici noaptea nu-i era lipsită de primejdii, fiindcă soţia lui raporta Liviei ceasurile de veghe, de somn, suspinele, iar aceea le transmitea lui Seianus. Acesta îl atrase de partea lui şi pe Drusus, fratele lui Nero, punîndu-i în faţă speranţa de a lua conducerea supremă, dacă l-ar fi îndepărtat pe fratele lui mai mare, deja compromis. Drusus avea o fire aprigă; pe lîngă dorinţa de putere şi sentimentele de ură obişnuită între fraţi, era aprins şi de invidie că mamă-sa, Agrippina, ţinea mai mult la Nero. Nici Seianus nu-l îndrăgea pînă într-atît pe Drusus, ca să nu se gîndească cum l-ar putea răpune într-o zi, ştiindu-l foarte violent şi mai uşor de prins în cursă.

61 La sfîrşitul anului, au murit doi bărbaţi de seamă: Asinius Agrippa[125], dintr-o familie mai mult ilustră decît veche, pe care n-a înjosit-o prin felul lui de viaţă, şi Quintus Haterius[126], dintr-o familie senatorială, înzestrat cu o elocvenţă renumită cît timp a trăit el; calităţile talentului său nu se văd tot aşa de bine în discursurile care ni s-au păstrat. De fapt, el excela mai mult prin avînt decît prin îngrijire artistică; şi precum meditaţia şi studiul altora se impun din ce în ce mai mult la cei ce vin după ei, tot astfel acea armonie şi abundenţă a vorbirii lui Haterius s-a stins o dată cu el.

62 În timpul consulilor M. Licinius şi L. Calpurnius[127], o catastrofă neaşteptată a făcut tot atîtea victime ca şi războaiele cele mai mari; în acelaşi moment a început şi s-a sfîrşit. Un oarecare Atilius, de origine libert, pornind să construiască un amfiteatru la Fidenae[128], ca să dea un spectacol de gladiatori, nu i-a pus temeliile pe un loc solid, nici n-a consolidat grinzile de lemn ale construcţiei

---

[125] Despre Asinius Agrippa, v. IV, 33.

[126] Despre Quintus Haterius, v. I, 13; a murit la vîrsta de 90 de ani. Despre uşurinţa improvizării şi repeziciunea vorbirii lui, v. Seneca (retorul), *Contr.* IV, praef. 7 şi Seneca (filozoful), care spunea: „Vorbirea lui Q. Haterius, oratorul cel mai vestit pe vremea lui, nu cred că se deosebea prea mult de-a unui apucat. La el, nici o şovăială, nici o pauză; cînd începea, o ţinea aşa pînă la capăt" (*Scrisori către Lucilius* XL, 10).

[127] Anul 27 p.Chr.

[128] Oraş în Laţiu, la nord de Roma.

de deasupra prin crampoane puternice, şi aceasta ca unul care nu făcea treaba aceasta fiindcă avea mulţi bani sau din ambiţia de a-şi cîştiga popularitate în municipiul lui, ci pentru că urmărea un cîştig murdar. Au venit în masă doritorii de astfel de spectacole, lipsiţi în timpul domniei lui Tiberius de-asemenea plăceri[129], bărbaţi şi femei de toate vîrstele, cu atît mai numeroşi, cu cît locul era aproape de Roma; de aceea şi nenorocirea a fost mai mare: construcţia înţesată de lume s-a desfăcut din încheieturi, s-a prăbuşit înăuntru sau s-a dărîmat în afară, tîrînd de la înălţime şi acoperind o imensă mulţime de oameni, care priveau spectacolul sau erau acolo primprejur. Cel puţin, cei care muriseră stîlciţi de la începutul prăbuşirii, dacă aşa le-a fost dat, au scăpat de chinuiri; mai de plîns erau cei care, cu o parte a trupului schilodită, mai erau încă în viaţă şi încercau să recunoască, ziua cu ochii şi noaptea după urlete şi gemete, pe nevestele şi pe copiii lor. Mulţi alţii sosesc acolo la vestea nenorocirii: unul îşi jeleşte fratele, celălalt prietenul, altul părintele. Chiar unii dintre cei ai căror prieteni sau rude erau plecaţi din Roma din motive diferite erau totuşi înfricoşaţi, căci, neştiindu-se pe cine izbise această pacoste, din nesiguranţă frica se întinsese mai departe.

63 Cînd au început să se îndepărteze dărîmăturile, mulţime de oameni s-au repezit să-şi îmbrăţişeze morţii şi să-i sărute, şi adesea, între cei ce recunoşteau greşit un chip desfigurat, o statură sau o vîrstă asemănătoare, se iscau neînţelegeri. Cincizeci de mii de oameni au fost schilodiţi sau striviţi în această catastrofă. S-a luat măsura pentru viitor, printr-o decizie a senatului, ca nimeni să nu poată da un spectacol de gladiatori dacă nu are un venit de cel puţin patru sute de mii de sesterţi[130], şi să nu se construiască un amfiteatru decît pe un teren de o soliditate constatată. De altminteri, îndată după această calamitate, casele cetăţenilor de vază şi-au deschis larg uşile şi au fost oferite peste tot pansamente şi medici. Iar Roma, deşi avea un aspect trist în aceste zile, amintea de obiceiurile celor de pe vremuri, care, după lupte, îi ajutau pe răniţi prin generozitatea şi îngrijirea lor.

64 Amintirea acestei catastrofe încă nu se stinsese, cînd un incendiu de-o violenţă fără seamăn a izbucnit la Roma, pustiind toată

---

[129] Lui Tiberius nu-i plăceau astfel de spectacole.

[130] Averea pe care trebuia să o aibă cineva spre a intra în clasa cavalerilor.

colina Caelius[131]; lumea spunea că este un an aducător de moarte şi că principele luase hotărîrea de a părăsi oraşul împotriva auspiciilor; este obiceiul oamenilor de rînd de a căuta un vinovat la tot ce-aduce soarta; Tiberius i-a pus capăt, dîndu-le bani pe măsura pagubelor suferite de fiecare. I s-au adus mulţumiri în senat de către personaje importante şi a fost lăudat de tot poporul, pentru că, fără a favoriza pe cineva sau fără intervenţiile celor din jurul lui, ajutase din banii săi chiar oameni necunoscuţi, unii anume chemaţi la el. S-au mai făcut propuneri ca în viitor colina Caelius să se numească „Augustus", pentru că, atunci cînd totul ardea în jur, numai statuia lui Tiberius, aflată în casa senatorului Iunius, rămăsese neatinsă. Se spunea că se mai întîmplase asta altădată cu Claudia Quinta[132]: strămoşii noştri îi consacraseră o statuie în templul Mamei zeilor şi ea scăpase de două ori neatinsă de foc; familia Claudia[133] este sfîntă şi iubită de zei: trebuie deci să fie sporită sfinţenia unui loc în care zeii făcuseră o atît de mare cinste împăratului.

65 Poate nu e nepotrivit să amintesc că această colină s-a numit înainte Querquetulanus[134], fiindcă era acoperită de o pădure mare de stejari; apoi s-a numit Caelius după Caeles Vibenna, un şef al etruscilor, care, fiindcă ne dăduse ajutor, primise acest loc de aşezare din partea lui Tarquinius Priscus, sau din partea altui rege, căci în privinţa aceasta istoricii au păreri diferite; altminteri, nu este îndoială că o mulţime dintre ei au locuit chiar prin locurile joase şi din apropierea forului, de unde cartierul a fost numit cartierul „etrusc", după numele străinilor aşezaţi aici.

66 Dar dacă zelul cu care cei mari veniseră într-ajutor şi generozitatea principelui aduseseră o mîngîiere în aceste nefericite întîmplări, violenţa acuzatorilor devenea din ce în ce mai mare şi mai îndîrjită în fiecare zi, fără nici o putinţă de uşurare. Varus

---

[131] Caelius, colină marginală a Romei, la sud de Palatin şi la est de Aventin, în afara vechiului zid *(pomerium)* al cetăţii.

[132] După tradiţie, în timpul celui de-al doilea război punic, augurii au recomandat să se aducă la Roma statuia zeiţei Cybele *(Magna Mater)* de la Pessinunt. Nava care aducea statuia s-a împotmolit în Tibru. Claudia Quinta, faimoasă prin castitatea ei, a tras cu centura ei nava la ţărm, fără efort, ca o răsplată a zeilor.

[133] Căreia îi aparţinea şi Tiberius.

[134] Lat. *quercus* = stejar; *mons querquetulanus* = colina stejărişului, „stejărişul".

Quintilius[135], om bogat şi rudă a lui Tiberius, fusese acuzat de Domitius Afer[136], cel care făcuse să fie condamnată şi Claudia Pulchra, mama lui. Nimeni nu se mira, căci Afer, multă vreme sărac, după ce risipise fără socoteală răsplata altădată dobîndită, se pregătea de şi mai multe alte ticăloşii. De mirare era că Publius Dolabella[137] se asociase la delaţiune; avînd strămoşi iluştri şi fiind înrudit cu Varus, îşi pîngărea el însuşi nobleţea şi ducea la pierzanie o rudă de sînge. Senatul a rezistat totuşi şi şi-a dat părerea că trebuie aşteptat împăratul, decizie care era singurul mijloc de scăpare, pentru o vreme, de nenorocirile ce ameninţau.

67 Dar Tiberius, după ce a dedicat zeilor temple prin Campania[138], deşi recomandase printr-un edict ca nimeni să nu-i strice liniştea şi interzicea prin soldaţi, anume puşi, orice îmbulzeală în jurul lui, totuşi, dezgustat de municipii, colonii şi de toate localităţile de pe continent, s-a refugiat în insula Capreae[139], despărţită printr-un braţ de mare de trei mii de paşi de capul promontoriului Surrentum. Cred că ce-i plăcuse îndeosebi era însingurarea ei, fiindcă în jur era o mare care n-avea nici un port, ci doar cîte o radă pentru ambarcaţii mici; şi-apoi nimeni n-ar fi putut să acosteze, fără să fie anunţată garda. Iarna, clima insulei este blîndă, fiindcă muntele din faţă este ca un parapet ce o apără de vînturile năpraznice; vara, insula primeşte suflarea zefirului şi, cu marea nemărginită împrejur, este o încîntare; în faţa ochilor, se vede golful cel mai frumos, mai înainte ca erupţia Vezuviului[140] să fi schimbat înfăţişarea locului. Tradiţia spune că grecii au stăpînit acest ţinut şi că locuitorii insulei au fost teleboienii[141]. Acum, Tiberius construise pe ea douăsprezece vile cu nume diferite: pe cît era de absorbit altădată de treburile publice, pe atît de mult se moleşise de plăceri ascunse şi de o trîndăvie dăunătoare. Îi rămînea, fireşte, nesocotita aplecare spre bănuieli şi uşurinţa de a da crezare la orice,

---

[135] Fiul generalului care pierise în Pădurea Teutoburgică. Rudă cu Tiberius prin mama lui, Claudia Pulchra (v. cap. 52), fusese logodit, înainte de condamnarea acesteia, cu o fiică a lui Germanicus.

[136] Despre acesta, v. IV, 52.

[137] Publius Dolabella, proconsulul Africii, învingătorul lui Tacfarinas (IV, 23).

[138] Templul lui Iupiter la Capua şi al lui August la Nola (cap. 57).

[139] Azi, Capri; Surrentum, azi Sorrento.

[140] Din anul 79 p.Chr.

[141] Popor din Etolia.

pe care Seianus, obişnuit s-o alimenteze chiar de pe cînd era la Roma, o aţîţa şi mai mult prin intrigi acum făţişe, împotriva Agrippinei şi a lui Nero: pe urma lor, erau puşi soldaţi care îi raportau, ca printr-un fel de jurnal, veştile primite, vizitele la ei, tot ce făceau pe faţă sau într-ascuns; mai mult, se pun la cale oameni care să-i îndemne să se refugieze la armatele din Germania, sau să îmbrăţişeze, în locul cel mai plin de lume al forului, statuia lui August, chemînd în ajutor poporul şi senatul. Deşi aceia respinseseră asemenea sfaturi, li se puneau pe seamă, ca şi cum ei s-ar grăbi să le pună în aplicare.

68 Sub consulii Iunius Silanus şi Silius Nerva[142], anul a început printr-o ticăloşie ruşinoasă: a fost tîrît la temniţă un ilustru cavaler roman, Titius Sabinus, din pricina prieteniei cu Germanicus; într-adevăr, nu încetase să îi cinstească pe soţia şi pe copiii acestuia, îi vizita acasă, îi însoţea în public, singurul client ce mai rămăsese din atîţia alţii şi de aceea lăudat de oamenii cumsecade şi nesuferit păcătoşilor. Îl acuzau Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus şi Marcus Opsius, toţi foşti pretori şi doritori să dobîndească consulatul, oameni la care nu se putea ajunge decît prin Seianus, iar bunăvoinţa lui Seianus nu se cîştiga decît prin ticăloşie. S-a făcut învoiala între ei ca Latiaris, care era în oarecari relaţii cu Sabinus, să pună la cale cursa, ceilalţi să fie martori şi-apoi să pornească acuzaţia. Ca urmare, Latiaris îi adresa la început cîteva vorbe în treacăt, mai tîrziu îi lăuda statornicia pentru că, prieten al unei familii prospere altădată, n-o părăsise ca ceilalţi, acum, cînd era lovită; totodată, avea cuvinte de laudă pentru Germanicus, compătimind-o pe Agrippina. Şi după ce odată Sabinius — cum sufletul omului se înduioşează la o năpastă căzută cuiva — a izbucnit în lacrimi şi le-a însoţit de plîngeri, acesta l-a învinovăţit cu mai multă îndrăzneală pe Seianus, cruzimea lui, orgoliul şi ambiţiile lui; nici de la vorbe de ocară asupra lui Tiberius nu s-a abţinut. Aceste convorbiri, ca şi cum ar fi schimbat între ei mărturisiri vinovate, creară aparenţa unei prietenii strînse. Acum însuşi Sabinus îl căuta pe Latiaris, îl vizita acasă şi-i împărtăşea durerile lui, ca omului cel mai de încredere.

---

[142] Anul 28 p.Chr. Caius Iunius Silanus a fost acuzat mai tîrziu (VI, 9) de călcarea legii maiestăţii; salvat prin intervenţia tribunului Celsus, a fost, sub domnia lui Claudius, legat al Spaniei taraconeze. În anul 41, s-a căsătorit cu Æmilia Lepida, mama Messalinei, şi în anul 42 a fost ucis, victimă a libertului Narcissus şi a Messalinei; Publius Silvius Nerva era nepotul consulului din anul 20 p.Chr.

69 Cei de care am pomenit se sfătuiesc cum ar face ca aceste vorbe să fie auzite de mai mulţi inşi, căci locul în care se întîlneau trebuia să dea impresia de singurătate; dacă se ascundeau după uşi, se temeau de o privire, de vreun sunet, de vreo bănuială, cine ştie cum iscată. Cei trei senatori se pitesc între acoperişul şi tavanul casei, într-o ascunzătoare tot atît de ruşinoasă pe cît de nemernică era înşelătoria; îşi lipesc urechea de găuri şi de crăpături. În vremea asta, Latiaris, găsindu-l pe Sabinus prin oraş, îl cheamă la el acasă, în camera de dormit, avînd să-i spună, chipurile, veşti dintre cele mai noi; la acestea, a adăugat întîmplări din trecut şi altele din prezent, căci dispunea de un bogat material, şi-i creează noi motive de înfricoşare. Sabinus se plînge de aceleaşi nenorociri, dar stăruie mai mult, căci, atunci cînd necazurile încep să se deşarte, mai greu pot fi făcute să tacă. Atunci, acuzarea lor a fost gata: trimiţîndu-i o scrisoare lui Tiberius, ei înşişi i-au relatat planul înşelătoriei şi ticăloşia lor. Niciciînd oraşul n-a fost mai îngrijorat şi mai înfricoşat, fiecare ferindu-se de cei mai apropiaţi ai lui; întîlnirile, convorbirile, ascultătorii cunoscuţi şi necunoscuţi: totul era evitat; oamenii se păzeau, uitîndu-se în jurul lor, chiar şi de lucrurile fără grai şi neînsufleţite, de acoperişul casei şi de pereţi.

70 Iar Tiberius, făcînd printr-o scrisoare urările obişnuite de început de an la calendele lui ianuarie, a trecut la Sabinus, învinuindu-l că ar fi corupt cîţiva liberţi ai săi şi că ar fi atentat la viaţa lui; cerea fără ocol pedepsirea. Sentinţa s-a dat fără întîrziere. Condamnatul era tîrît spre locul de execuţie, strigînd cît mai putea — gura i se astupase cu toga şi gîtul era sugrumat de funie — că astfel se începe anul şi că acestea sînt victimele ce cad în cinstea lui Seianus. Oriunde îşi întorcea ochii, oriunde îi ajungeau vorbele: fugă în toate părţile şi pustietate; drumurile, pieţele sînt părăsite; unii se întorceau şi se arătau din nou, înspăimîntaţi tocmai de faptul că se temuseră. Ce zi, îşi ziceau ei, e scutită de pedepse, dacă atunci cînd se aduc sacrificii şi ofrande zeilor şi obiceiul cere să te abţii chiar şi de la vorbe urîte, vezi oameni puşi în lanţuri şi în ştreang? Nu fără rost se expusese Tiberius la atîta ură; căutase şi ţintise să nu se creadă că este o piedică pentru noii magistraţi să deschidă temniţa, aşa cum deschid capelele şi templele. Trimise apoi o scrisoare, prin care mulţumea senatorilor că pedepsiseră un om primejdios statutului, adăugînd că viaţa îi este nesigură, că bănuieşte şi

alte curse ale dușmanilor săi, fără a numi pe nimeni; totuși nu era îndoială că-i avea în vedere pe Nero și pe Agrippina.

71 Dacă planul meu n-ar fi fost să relatez faptele an după an, aș fi dorit mult să anticipez și să amintesc de îndată sfîrșitul pe care l-au avut Latinius și Opsius, precum și ceilalți născocitori ai acestei ticăloșii, nu numai după ce Caius Caesar[143] a luat puterea, ci chiar pe cînd trăia Tiberius, care, dacă nu voia ca aceia care slujiseră la săvîrșirea crimelor să fie răsturnați de alții, totuși, de multe ori, sătul de ei și alții proaspeți oferindu-se pentru această treabă, i-a doborît pe cei vechi, deveniți prea stînjenitori. Dar aceste pedepse și altele ale celor vinovați le voi relata la timpul lor. Asinius Gallus, ai cărui copii o aveau ca mătușă după mamă pe Agrippina[144], a propus ca principele să fie rugat să-și mărturisească senatului temerile și să permită acestuia să le înlăture. Tiberius nu prețuise nici una dintre calitățile lui mai mult, după socotința lui, decît talentul său de a se preface: tocmai de aceea a fost mai iritat că se dă pe față ceea ce ascundea. Dar Seianus l-a liniștit, nu din iubire pentru Gallus, ci ca să aștepte sfîrșitul șovăielilor principelui, știindu-l că se socotește încet, dar, cînd izbucnește, după vorbele de-amărăciune urmează îndată acte crude. În același timp, a murit Iulia[145], nepoata lui August, dovedită altădată ca vinovată de adulter, pe care el o condamnase și-o alungase în insula Trimerus, nu departe de coastele Apuliei. Acolo a îndurat exilul timp de douăzeci de ani, ducîndu-și zilele cu ajutorul Augustei[146], care, după ce-i răsturnase prin uneltiri ascunse pe copiii ei vitregi[147] în floarea vieții lor, își arăta acum pe față mila de cei pe care-i doborîse.

72 În același an, frisii[148], un popor de peste Rin, au tulburat pacea din cauza mai mult a lăcomiei noastre, decît că n-ar mai fi răbdat să se supună. Drusus le impusese un tribut modest, pe măsura strîmtorării lor, anume să dea un număr de piei de bou pentru

---

143 Caligula, după moartea lui Tiberius, în anul 37 p.Chr.

144 Soția lui Asinius Gallus, Vipsania, era, ca și Agrippina, fiica lui Vipsanius Agrippa.

145 V. III, 4 și III, 24.

146 Livia, mama lui Tiberius.

147 Copiii Iuliei cu Vipsanius Agrippa.

148 Neam germanic, aliat și tributar al romanilor după campania lui Drusus, fratele lui Tiberius, din anul 12 a.Chr.

nevoile noastre militare, fără ca nimeni să se gîndească la soliditatea şi la mărimea lor, pînă ce Olennius, primipilar, însărcinat cu administrarea frisilor, a ales ca măsură piei de zimbri, după modelul cărora să fie primite cele impuse ca tribut. Acest lucru, care şi celorlalte neamuri le-ar fi fost anevoios, le era şi mai greu de suportat germanilor, ale căror păduri sînt bogate în fiare foarte mari, în schimb vitele lor de casă sînt mici. Mai întîi, au fost siliţi să-şi dea boii, apoi ogoarele, pînă la urmă îşi dădeau în sclavie nevestele şi copiii. De aici, mînie, jelanii şi, fiindcă nimic nu le era de ajutor, războiul ca mijloc unic de salvare: soldaţii care se aflau acolo spre a ridica tributul au fost prinşi şi spînzuraţi în furci; Olennius[149] luînd-o înaintea frisilor învăţunaţi, a fugit şi şi-a găsit scăparea într-o fortăreaţă numită Flevum[150]; acolo era o trupă destul de mare de romani şi de aliaţi care apăra coastele Oceanului.

73 Aflînd de aceasta, Lucius Apronius[151], propretorul Germaniei inferioare, chemă detaşamente ale legiunilor din provincia superioară şi soldaţi de elită de infanterie şi, de asemenea, cavalerie din trupele auxiliare; ambele armate, transportate în acelaşi timp pe Rin, au fost duse împotriva frisilor: răzvrătiţii părăsiseră asediul fortăreţei şi plecaseră să-şi apere ţinuturile lor. Apronius întăreşte lagunele apropiate cu zăgazuri şi cu poduri, ca să-şi treacă soldaţii greu înarmaţi şi, în vremea asta, aflînd de nişte vaduri, ordonă ca un corp de cavalerie al caninefaţilor[152] şi pedestraşii germani care slujeau sub steagul nostru să-i atace din spate pe germani; aceştia, dispuşi în linie de bătaie, izgonesc trupele auxiliare şi călăreţii legiunilor trimise într-ajutor. Atunci, sînt trimise în luptă trei cohorte de infanterie uşoară, apoi încă două şi, după cîtva timp, toată cavaleria auxiliară; forţe destul de puternice, dacă ar fi atacat toate deodată; sosind pe rînd, nici nu au sporit curajul celor respinşi şi, pe de altă parte, erau cuprinşi de panica celor care fugeau. Apronius îi încredinţează lui Cethegus Labeo, legatul legiunii a V-a, ce

---

[149] Centurionul primei centurii al primei cohorte într-o legiune, considerat ca avînd rang de cinste deosebită.

[150] Fortăreaţă pe o insulă pe malul lacului format din revărsarea apelor în golful numit Zuidersee.

[151] Fusese legat sub ordinele lui Germanicus în Germania (I, 58) şi primise însemnele triumfale, luptase ca proconsul al Africii contra lui Tacfarinas în anii 18-20 p.Chr., acum era legat propretor al Germaniei inferioare, militar încercat şi aspru.

[152] Neam germanic de pe cursul inferior al Rinului.

mai rămăsese din trupele auxiliare. Acela, neştiind ce să facă în situaţia grea pentru ai săi, implora, trimiţînd curieri după curieri, un sprijin puternic al legiunilor. Acestea dau atacul, în frunte cu legiunea a V-a, şi după ce resping duşmanul într-o luptă aprigă, îşi retrag cohortele şi cavaleria, slăbite de rănile primite. Comandantul roman nici n-a pornit să-i răzbune pe cei morţi, nici nu le-a ars cadavrele, deşi căzuseră mulţi tribuni, prefecţi şi centurioni de prim rang. După aceea, s-a aflat de la dezertori că nouă sute de romani fuseseră nimiciţi în crîngul numit al Baduhennei[153], lupta prelungindu-se pînă a doua zi, şi că patru sute de oameni de-ai noştri, după ce ocupaseră ferma lui Cruptorix[154], fost altădată în solda noastră, temîndu-se de trădare, au căzut ucigîndu-se între ei.

74 După aceea, numele frisilor a devenit vestit printre germani: Tiberius ascundea pierderile suferite, ca să nu încredinţeze altuia conducerea unui război. Senatul nu se neliniştea că numele roman era necinstit la marginile imperiului, frica de ce se întîmplă în interior îi preocupa pe toţi; căutau un remediu la aceasta în linguşire. Astfel, deşi senatorii erau consultaţi despre chestiuni cu totul diferite, ei au propus să se ridice un altar Clemenţei şi altul Prieteniei, iar, de-o parte şi de alta a lor, statui ale lui Tiberius şi Seianus; mai cereau, prin insistente rugăminţi, să li se dea ocazia de a-i vedea. Aceia totuşi n-au venit la Roma sau în preajma ei; li s-a părut destul să părăsească pentru moment insula şi să se lase văzuţi într-un loc la hotarul Campaniei. Au venit acolo senatori, cavaleri şi o mare parte din popor, îngrijoraţi în privinţa lui Seianus, la care accesul era mai greu şi de aceea se acorda prin intervenţie şi prin complicitate cu planurile lui. Era sigur că aroganţa lui crescuse, cînd privea acel dezgustător spectacol de servilism în văzul tuturor. Într-adevăr, la Roma e un du-te-vino obişnuit şi, din cauza mărimii oraşului, nu se ştie la ce treburi se duce fiecare; aici, întinşi de-a valma pe cîmp sau pe litoral, îşi treceau ziua — noaptea suportînd protecţia portarilor sau îngîmfarea lor, pînă ce şi acest lucru le-a fost interzis. S-au reîntors la Roma, mulţi îngrijoraţi că Seianus nu-i cinstise măcar cu o vorbă, cu privirea; cîţiva erau prosteşte bucuroşi: îi ameninţa curînd sfîrşitul crud al unei prietenii funeste.

---

[153] Pădure unde se celebra cultul unei zeităţi germane cu acest nume.

[154] Personaj necunoscut.

75 În sfîrşit, Tiberius, după ce i-a dat-o lui Cneus Domitius[155] ca soţie pe Agrippina, fiica lui Germanicus, a poruncit ca nunta să se celebreze la Roma. Ceea ce îl făcuse să-l aleagă pe Domitius era, pe lîngă vechimea neamului său, înrudirea de sînge cu Caesarii, căci el se putea mîndri cu Octavia, bunica lui, şi prin aceasta cu August, ca fiindu-i unchi după mamă.

[155] Cneus Domitius Ahenobarbus, fiul Antoniei maior, care era la rîndu-i fiica Octaviei, sora lui August, personaj cinic şi bizar, tatăl împăratului Nero.

Cartea a V-a

1 Sub consulatul lui Rubellius şi Fufius, ambii avînd supranumele de Geminus[1], a murit Iulia Augusta[2], la o vîrstă foarte înaintată; era de neam foarte ales, născută fiind din familia Claudiilor şi adoptată de cea a Liviilor şi Iuliilor[3]. Prima oară, s-a măritat cu Tiberius Nero, cu care a şi avut copii; acesta, fugind din Italia în războiul de la Perusia[4], după ce s-a încheiat acordul de pace între Sextus Pompeius şi triumviri, s-a întors la Roma[5]. Octavian August, îndrăgostit de frumuseţea ei, a răpit-o soţului, nu se ştie dacă cu sau fără voia ei, fiind atîta de grăbit încît, nedîndu-i măcar timp să nască, o duse acasă la el gravidă. După aceea, ea n-a mai avut nici un copil; dar, prin căsătoria Agrippinei cu Germanicus[6], sîngele ei amestecîndu-se cu cel al lui August, a avut strănepoţi comuni cu el. În ce priveşte cinstea casei, a fost de o curăţenie a moravu-

---

[1] Anul 29 p.Chr. Consulii sînt Lucius Rubellius Geminus şi Caius Fufius Geminus. Din cartea a V-a nu ne-au rămas decît 2 fragmente: unul (cap. 1-5) se referă la anul 29 p.Chr., al doilea (cap. 6-11) la finele anului 31 p.Chr.

[2] Livia, numită şi Iulia Augusta prin testamentul lui August (I, 8), născută în anul 58 a.Chr., avea acum 86 de ani.

[3] Tatăl Liviei, Marcus Livius Drusus Claudianus, intrase în familia Livia prin adopţiune de către un Livius; Livia, apoi, intră tot prin adopţiune în familia Iulia.

[4] Livia s-a căsătorit cu Tiberius Claudius Nero în anul 43 a.Chr.; din căsătorie s-a născut Tiberius, viitorul împărat.

[5] După cucerirea oraşului Perusia (azi, Perugia), Lucius Antonius, fratele triumvirului, se refugiase cu foarte mulţi senatori şi cetăţeni care se opuneau sporirii puterii lui Octavian, cauzată de călcarea acordului dintre triumviri; printre refugiaţi se afla şi Tiberius Claudius Nero, care a fost proscris apoi din Italia. S-a întors la Roma numai după încheierea tratatului de pace de la Misenum (anul 39 a.Chr.) între Sextus Pompeius şi triumviri.

[6] Agrippina, fiica Iuliei, era nepoata lui August; Germanicus era fiul lui Drusus şi nepotul Liviei.

rilor ca pe vremuri; era afabilă mai mult decît se permitea femeilor de altădată; ca mamă era dominatoare, ca soţie era îngăduitoare, ştiind să se adapteze la abilitatea soţului şi la prefăcătoria fiului. Înmormîntarea ei a fost modestă, iar testamentul, multă vreme nerespectat. Elogiul de la tribuna forului i l-a făcut Caius Caesar[7], strănepotul ei, care a ajuns mai tîrziu la conducerea imperiului.

2 Dar Tiberius, neschimbîndu-şi întru nimic viaţa plină de desfătări, s-a scuzat printr-o scrisoare că lipsise de la înmormîntarea mamei, aducînd ca motiv importanţa treburilor sale; onorurile decretate cu largheţe de senat în amintirea ei le-a redus, chipurile din modestie, admiţînd doar cîteva şi adăugînd că nu trebuie să i se decerneze Liviei apoteozarea[8]; aceasta, zicea el, fusese voinţa mamei sale. Ba încă, într-o parte a scrisorii, blama prieteniile cu femeile, înţepîndu-l pieziş pe Fufius, consulul. Acesta se ridicase prin protecţia Augustei, se pricepea să-şi atragă simpatiile femeilor, pe deasupra era spiritual şi obişnuia să-l ironizeze pe Tiberius prin glume muşcătoare, de care cei atotputernici nu uită multă vreme.

3 De altminteri, din acel moment dominaţia lui deveni nestăvilită şi greu apăsătoare. Căci, cît timp era Augusta în viaţă, exista măcar o scăpare, fiindcă Tiberius avea un respect nestrămutat faţă de mama lui, şi Seianus nu îndrăznea să treacă peste autoritatea ei. Acum însă, ca şi cum ar fi fost scăpaţi din frîu, şi-au dat drumul: a fost trimisă o scrisoare senatului împotriva Agrippinei şi a lui Nero. Multă lume credea că scrisoarea fusese expediată mai dinainte, dar că fusese oprită de Augusta, căci nu mult după moartea ei i s-a dat citire în senat. Erau în ea expresii de o duritate calculată, dar nu era acolo vorba nici de revoltă armată, nici de vreun complot de răsturnare a puterii, ci i se reproşau nepotului amoruri cu băieţii şi neruşinarea. Despre nora lui nici atît n-a îndrăznit să inventeze; o acuza de vorbe arogante şi de spirit de revoltă; senatorii erau tare înspăimîntaţi, păstrînd tăcere, pînă ce cîţiva dintre cei care n-aveau nimic de sperat de pe urma unei atitudini morale (nenorocirile generale devin pentru unii ocazie de înălţare) au cerut să se delibereze asupra chestiunii, cel mai grăbit dintre ei fiind Cotta Messalinus cu o propunere odioasă; dar alţii dintre fruntaşii senatului şi

[7] Caius Caesar Caligula.

[8] I-a fost decretată mai tîrziu de împăratul Claudius.

mai cu seamă magistraţii erau înfricoşaţi; de fapt, Tiberius, deşi violent în acuzaţia lui duşmănoasă, lăsase restul în incertitudine.

4 Era în senat un oarecare Iunius Rusticus, însărcinat de împărat cu redactarea actelor adunării şi de aceea socotit ca adînc cunoscător al gîndurilor acestuia. Rusticus, împins fie de o pornire fatală (căci nu dăduse pînă atunci vreo probă de curaj), fie de un calcul greşit, uitînd de primejdiile prezentului şi temîndu-se de nesiguranţă, s-a alăturat celor care şovăiau şi îi îndemna pe consuli să nu înceapă dezbaterea; el susţinea că deciziile cele mai de seamă se pot schimba în cîteva momente şi că bătrînul s-ar putea căi într-o zi că a provocat sfîrşitul nefericit al familiei lui Germanicus. În acelaşi timp, poporul, purtînd chipurile Agrippinei şi ale lui Nero, a înconjurat curia şi, făcîndu-i urări de fericire lui Tiberius, striga că scrisoarea este falsă şi că, împotriva voinţei principelui, se tinde la nimicirea casei lui. Ca urmare, în acea zi nu s-a comis nimic grav. Circulau chiar sub numele unor foşti consuli nişte jalbe false împotriva lui Seianus, căci mulţi dădeau frîu liber invenţiilor lor, exersîndu-şi talentul prin anonimat şi tocmai de aceea cu mai multă insolenţă. De aici, mînia lui Seianus a fost şi mai violentă şi el a găsit motive de noi acuzaţii: „senatul, zicea, a dispreţuit durerea principelui; poporul e revoltat; se aud şi se citesc cuvîntări sediţioase şi, de asemenea, decizii ale senatului; ce mai rămîne decît ca răzvrătiţii să pună mîna pe arme şi să-şi aleagă drept conducători şi comandanţi supremi pe cei ale căror chipuri le urmează ca pe nişte stindarde?"

5 Aşadar, Tiberius, după ce a reluat acuzaţiile injurioase împotriva nepotului şi a nurorii sale, şi-a blamat poporul, plîngîndu-se în faţa senatorilor că maiestatea imperială fusese batjocorită public prin perfidia unui senator, şi a cerut ca întreaga chestiune să fie lăsată în seama lui. Mai mult nu s-a mai discutat, nu atît că ar fi voit să ia ei înşişi măsura pedepsei extreme, căci lucrul acesta le fusese oprit, ci să declare că, pregătiţi să-l răzbune pe principe, au fost opriţi din ordinul lui[9].

---

[9] Aici începe o lacună în care erau relatate evenimentele care avuseseră loc timp de aproape trei ani: condamnarea şi exilarea Agrippinei în insula Pandataria, exilul şi moartea lui Nero, fiul ei cel mare, arestarea lui Drusus, complotul lui Seianus împotriva lui Caius Caesar, căderea lui Seianus (18 oct. 31) şi urmările ei.

6 [...] S-au rostit patruzeci şi patru de discursuri asupra acestei chestiuni[10], dintre care cîteva din frică şi cele mai multe din obişnuinţă... Am crezut că mă voi alege eu cu ruşinea sau Seianus cu ura. Soarta s-a schimbat, şi acela care şi-l luase pe Seianus drept coleg şi ginere îşi iartă cel puţin greşeala; cei care l-au susţinut cu ticăloşiile lor se năpustesc în mod criminal asupra lui. Nu aş putea distinge dacă este mai de plîns să fii acuzat din cauza prieteniei sau să-ţi acuzi prietenul. Nu voi pune la încercare nici cruzimea, nici clemenţa cuiva, ci, liber şi împăcat cu mine însumi, voi preveni pericolul. Vă conjur, păstraţi-mi amintirea nu mîhnindu-vă, ci mai degrabă bucuroşi, punîndu-mă şi pe mine în rîndul celor care printr-un sfîrşit demn au scăpat de nenorocirile publice[11].

7 Apoi şi-a petrecut o parte din zi reţinînd pe cîte cineva, după cum avea dorinţa să stea lîngă el şi să-i vorbească, sau lăsîndu-l să plece. După ce se strînsese o mulţime de oameni şi care priveau cu toţii la faţa lui neînfricată, cînd credeau că mai e destul timp pentru hotărîrea supremă, s-a străpuns cu un pumnal pe care-l ascunsese în sîn. Împăratul nu l-a mai urmărit după moarte cu nici un fel de acuzaţii sau insulte, deşi pe Blaesus îl învinuise de multe fapte urîte.

8 S-au dezbătut apoi procesele lui Publius Vitellius şi Pomponius Secundus[12]. Pe cel dintîi denunţătorii îl acuzau că pusese la dispoziţia celor ce plănuiau răsturnarea ordinii politice cheile tezaurului al cărui prefect era, şi banii destinaţi armatei. Celui de-al doilea i se imputa de către Considius, un fost pretor, prietenia lui cu Æmilius Gallus[13], care, după pedepsirea lui Seianus, fugise în grădinile lui Pomponius, ca în cel mai sigur adăpost. Nimic nu le-a

[10] Este vorba, probabil, de procesul intentat Iuliei Livilla, complicea lui Seianus la otrăvirea soţului ei, Drusus.

[11] Discursul, nu se ştie al cui (unii bănuiesc că ar fi al unui prieten al lui Blaesus, unchiul lui Seianus), urmează după o lacună.

[12] Publius Vitellius, fost legat al lui Germanicus în campania acestuia în Germania (I, 70) prin anul 18 p.Chr., proconsul al Bitiniei şi acuzator al lui Piso în procesul de otrăvire al lui Germanicus (II, 74); Pomponius Secundus, fiu al Vistiliei (II, 85), citat de Quintilian (X, 1, 98) ca poet tragic şi de Tacitus însuşi (*Dial. de orat.* 13); a avut demnităţi sub Claudius şi a obţinut însemnele triumfale.

[13] Probabil rudă cu Seianus sau chiar fiul lui cel mai mare.

fost de ajutor celor primejduiţi, afară de devotamentul fraţilor lor[14], care s-au declarat garanţi pentru ei. Apoi, din cauza multor amînări ale proceselor, obosit să mai spere şi să se teamă, Vitellius, cerînd un cuţit de răzuit, chipurile necesar la studiile lui, şi-a făcut o uşoară tăietură a vinelor, punîndu-şi capăt zilelor din cauza amărăciunii sufleteşti. În schimb, Pomponius, un om cu maniere rafinate şi cu o minte aleasă, răbdînd cu calm vitregia soartei, i-a supravieţuit şi lui Tiberius.

9 S-a hotărît după aceea să se ia măsuri împotriva celorlalţi copii ai lui Seianus, deşi mînia poporului se stingea, şi cei mai mulţi se mulţumiseră cu execuţiile de mai înainte. Ca urmare, sînt duşi la temniţă un băiat, care-şi dădea seama de ce-l aştepta, şi o fetiţă atît de neştiutoare, încît întreba mereu ce greşeală făcuse şi unde era dusă, spunînd că nu mai face altădată şi că poate să fie bătută cu nuiaua pentru copii. Istoricii acestei epoci spun că, deoarece se credea că e nemaipomenit ca o fecioară să fie pedepsită cu pedeapsă triumvirală[15], ea a fost violată de călău în preajma funiei; apoi aceşti copii de vîrstă fragedă au fost strangulaţi, iar corpurile lor, aruncate în Gemonii[16].

10 În acelaşi timp, provinciile Asia şi Ahaia au fost alarmate de zvonul, mai mult uimitor decît de durată, că Drusus, fiul lui Germanicus[17], a fost văzut în insulele Ciclade şi apoi pe continent. Într-adevăr, un tînăr cam de aceeaşi vîrstă era, chipurile, recunoscut de cîţiva liberţi ai împăratului. Aceştia îl însoţeau peste tot ca să înşele lumea, astfel că necunoscătorii erau atraşi în cursă prin faima numelui, mai ales că grecii sînt de felul lor înclinaţi să dea crezare la tot ce-i nou şi curios. Ei născoceau şi totodată credeau că Drusus, scăpat din închisoare, se îndrepta spre armatele tatălui său şi că va invada Egiptul şi Siria. Era asaltat de tineri, care alergau la el din toate părţile, şi de simpatiile mulţimii, fiind încîntat de prezent şi făcîndu-şi speranţe himerice, cînd Poppaeus

---

[14] Fraţii lui Publius Vitellius: Lucius Vitellius (VI, 28), Quintus Vitellius, exclus din senat în anul 17 p.Chr. (II, 48) şi un Aulus despre care aminteşte Suetonius; fratele lui Pomponius Secundus se numea Quintus (VI, 8).

[15] Moartea prin strangulare.

[16] Pentru Gemonii, v. III, 14.

[17] Al doilea fiu al lui Germanicus (IV, 4). Se afla în închisoare din anul 30, unde a rămas pînă la moartea sa, în anul 33 (VI, 23).

Sabinus[18] se află vestea. Ocupat atunci în Macedonia, avea în grijă şi Ahaia. Aşadar, ca să preîntîmpine întîmplări fie adevărate, fie născocite, s-a îmbarcat, străbătînd în grabă golful Torone şi Thermaeus[19], trece pe lîngă Eubea, insulă a Mării Egee, pe lîngă portul Pireu, de pe coasta Aticii, apoi ajunge pe coasta Corintului şi traversează Istmul; îmbarcîndu-se din nou pe marea cealaltă[20] şi ajungînd la Nicopolis[21], colonie romană, află acolo că, întrebat cu abilitate, tînărul spusese că e fiul lui Marcus Silanus[22] şi că, părăsit de mulţi dintre însoţitori, el s-a urcat pe o navă, îndreptîndu-se, zice-se, spre Italia. Sabinus i-a raportat toate acestea lui Tiberius. Despre originea şi despre sfîrşitul acestei întîmplări eu n-am aflat nimic mai mult.

11 La finele anului[23], neînţelegerea dintre consuli, care creştea de multă vreme, a izbucnit. Căci Trio, gata să-şi caute duşmanii şi deprins cu procesele din for, îl criticase indirect pe Regulus că e prea lînced cu pedepsirea uneltelor lui Seianus. Regulus, măsurat din fire, cînd nu era atacat, nu numai că l-a repezit pe colegul lui, dar voia să-l şi tîrască într-o anchetă ca vinovat de conspiraţie. Deşi mulţi senatori se rugau de ei să pună capăt urii care îi ducea la pieire, au rămas duşmani, ameninţîndu-se, pînă ce au ieşit din funcţie.

---

[18] V. I, 80.

[19] Azi, golfurile Olintului şi al Tesalonicului.

[20] Marea Ionică.

[21] V. II, 53.

[22] Despre Marcus Iunius Silanus, v. III, 24.

[23] Anul 31 p.Chr. Consuli în acest an erau Fulcinius Trio (II, 28) şi Publius Memmius Regulus (VI, 4 şi XII, 22); va muri de bătrîneţe în anul 61; v. şi judecata lui Tacitus asupra lui, XIV, 47.

Cartea a VI-a

1 Cneus Domitius şi Camillus Scribonianus luaseră funcţii de consuli[1] cînd împăratul, traversînd braţul de mare care separă Capreae de Surrentum[2], naviga pe lîngă coasta Campaniei, stînd la îndoială dacă să intre în Roma sau, fiindcă decisese altfel, să se prefacă doar că ar veni. Coborînd adesea prin locurile din apropiere, intrînd chiar în grădinile lui de lîngă Tibru, s-a întors din nou la stîncile şi singurătatea mării, de ruşinea crimelor lui şi a patimilor desfrînate, de care se aprinsese atît de arzător încît, după năravul regilor orientali, pîngărea băieţii tineri, copii de nobili. Îl atrăgeau nu atît formele frumoase, cît îi aţîţau poftele infame candoarea copilărească a unora şi nobleţea neamului altora; atunci pentru prima dată s-au născocit cuvintele de *sellarii* şi *spintriae*, după scîrboşenia locului împreunărilor şi după varietatea lor multiplă. S-au tocmit sclavi anume, care să caute băieţi şi să-i aducă cu forţa, recompensîndu-i pe cei care acceptau şi amenin̦ţîndu-i pe cei ce refuzau; iar dacă vreo rudă sau părinte se împotrivea, ei foloseau forţa, răpirea şi tot ce le năzărea, ca faţă de prinşii de război.

2 Dar la Roma, la începutul anului, ca şi cum ticăloşiile Liviei[3] s-ar fi descoperit de curînd şi n-ar fi fost încă de mult pedepsite, se făceau în senat propuneri de măsuri grozave, chiar şi împotriva imaginilor şi amintirii sale; de asemenea, se propunea ca bunurile lui Seianus să fie luate din tezaurul public şi vărsate în vistieria imperială, ca şi cum aceasta ar fi avut vreo importanţă[4]. Aceste

---

[1] Anul 32 p.Chr.

[2] Sorrento, pe coasta Campaniei în faţa insulei Capri, era frecventat de mulţi oameni bogaţi.

[3] Livia Iulia, soţia lui Drusus (IV,8); trecuseră aproape zece ani de la începutul legăturii ei cu Seianus.

[4] Tezaurul statului, ca şi cel imperial, erau deopotrivă la dispoziţia împăratului.

propuneri le făceau Scipionii, Silanii, Cassiii cu aceleaşi cuvinte sau puţin schimbate, dar cu multă înfocare, cînd deodată se aude glasul lui Togonius Gallus care, luînd cuvîntul şi vrînd să-şi amestece numele lui modest cu numele ilustre, se face de rîsul tuturor. Căci îl ruga pe principe să aleagă un număr de senatori, dintre care douăzeci, traşi la sorţi şi încinşi cu sabie, să-i apere viaţa, de cîte ori ar intra în senat. Fără îndoială, luase în serios scrisoarea lui Tiberius prin care acesta cerea ca unul dintre consuli să-l escorteze, ca să poată veni în siguranţă de la Capreae la Roma. Tiberius, totuşi, care obişnuia să amestece gluma cu seriosul, aduse mulţumiri senatorilor pentru bunele lor sentimente. „Dar pe cine să excludă, pe cine să aleagă? Să fie mereu aceiaşi, sau mereu alţii? Cei care au avut funcţii înalte, sau tinerii? Cetăţenii particulari, sau unii dintre magistraţi? Ce spectacol vor oferi oameni încinşi cu sabie în pragul curiei? Ei nu ţine atîta la viaţă, ca ea să fie apărată cu armele." Spunea toate acestea privitor la Togonius, măsurîndu-şi cuvintele, ca să nu îndemne la mai mult decît la respingerea propunerii acestuia.

3 Dimpotrivă, pe Iunius Gallio[5], care propusese ca pretorienii, după eliberarea din serviciu, să capete dreptul de a sta la teatru în primele paisprezece rînduri[6], Tiberius l-a mustrat cu asprime, întrebîndu-l, ca şi cum ar fi fost acolo: „Ce are el să se ocupe de soldaţi, care nu trebuie să primească nici ordine, nici recompense decît de la împărat? Descoperise, se vede, ceva ce divinul August n-a prevăzut. Nu cumva acest satelit al lui Seianus urmărea mai degrabă discordie şi tulburare ca, sub aparenţa că-i onorează, să-i împingă pe aceşti oameni simpli să calce disciplina militară?" Răsplata cu care Gallio s-a ales de pe urma linguşelii, plănuită multă vreme, a fost aceasta: a fost exclus îndată din senat şi apoi izgonit din Italia; şi fiindcă era acuzat că va suporta prea uşor exilul la Lesbos, insulă vestită şi plăcută, pe care şi-o alesese, este readus la Roma şi ţinut sub pază în casele magistraţilor[7] În aceeaşi scri-

---

[5] Lucius Iunius Gallio, spaniol de origine, retor, amic al lui Seneca (retorul) şi lăudat de el (*Contr.* X, praef. 13); l-a adoptat pe cel mai mare dintre fiii lui, Marcus Annaeus Novatus. Tacitus îi caracterizează cu asprime felul de a vorbi (*Dial. de orat.* 26).

[6] Rezervate, prin legea tribunului plebei L. Roscius Otho din anul 67 a.Chr., celor din clasa cavalerilor.

[7] Cel pedepsit cu *libera custodia* era încredinţat unui magistrat, care, pe răspunderea lui, îl ţinea în casa lui, supraveghindu-l.

soare, Tiberius îl atacă pe Sextius Paconianus, fostul pretor, un om îndrăzneţ şi rău, scormonitor al secretelor tuturor şi ales de Seianus ca, prin intermediul lui, să i se întindă o cursă lui Caius Caesar; după ce acest lucru s-a dat pe faţă, urile, pe care de multă vreme şi le atrăsese, au izbucnit; era gata să se voteze pedeapsa cu moartea, dacă el n-ar fi declarat că are de făcut un denunţ.

4 Cînd însă începu să vorbească despre Latinius Latiaris[8], cum acuzatul şi acuzatorul erau la fel de odioşi, ofereau un spectacol de toată frumuseţea. Latiaris, precum am spus, fusese altădată principalul uneltitor al cursei întinse lui Titius Sabinus şi tot el a fost primul care şi-a luat acum pedeapsa. Între timp, Haterius Agrippa[9] i-a atacat pe consulii anului precedent[10]: „Pentru că, după ce s-au acuzat reciproc, acum tac? Se tem, desigur, şi conştiinţa vinovăţiei îi face să se alieze; dar senatorii nu trebuie să treacă sub tăcere cele ce-au auzit." Regulus răspunse că are timp destul să se răzbune şi că va continua urmărirea în prezenţa principelui; Trio, la rîndul lui, că n-a fost decît rivalitatea între colegi şi dacă, neînţelegîndu-se, îşi aruncaseră cîteva vorbe, ar fi mai bine să le uite. Agrippa insistînd, Sanquinius Maximus, fost consul[11], i-a rugat pe senatori să nu sporească grijile împăratului, căutînd pe deasupra să-l amărască: ştie el singur să ia măsurile cuvenite. Astfel s-a obţinut salvarea lui Regulus şi amînarea morţii lui Trio[12]. Haterius deveni şi mai odios. Moleşit de somn sau de nopţile pierdute cu plăcerile şi, din inerţie, netemîndu-se de principe oricît ar fi fost el de crud, pune la cale, la o crîşmă şi la petreceri cu femei stricate, pieirea unor bărbaţi iluştri.

5 Apoi Cotta Messalinus[13], autorul celor mai nemiloase propuneri şi de aceea urît de multă vreme, de îndată ce s-a ivit ocazia, a fost acuzat de multe: că îl numise pe Caius Caesar[14] „Caia", ca şi cum acesta ar fi avut o virilitate pidosnică, şi că, odată, pe cînd

---

[8] Despre Latinius Latiaris, v. IV, 68; despre Titius Sabinus, v. IV, 68-70.

[9] V. III, 9.

[10] V. V, 11.

[11] Quintus Sanquinius Marcus fost de două ori consul şi, în anul 39 p.Chr., prefect al Romei.

[12] S-a sinucis în anul 35, v. VI, 38.

[13] V. mai ales II, 32, IV, 20, V, 3. Poetul Ovidius, prieten al lui şi al familiei, îi trimite cîteva poezii din Pont *(Epistulae ex Ponto)*.

[14] Caligula; Caia, forma feminină a numelui Caius.

participa printre preoţi la un ospăţ de ziua naşterii Augustei[15], numise acest banchet „masă de nouă zile după moarte"; plîngîndu-se de marea putere a lui M. Lepidus şi a lui L. Arruntius[16], cu care era în ceartă pentru nişte bani, ar fi adăugat: „Pe ei îi va apăra, fireşte, senatul; pe mine însă Tiberuşul meu." Tăgăduind, era dat de minciună în toate de cele mai înalte personaje. Şi cum aceştia stăruiau, el s-a adresat principelui; nu după multă vreme, soseşte o scrisoare în care, în chip de apărare, Tiberius aminteşte de începutul prieteniei lui cu Cotta, pomeneşte de numeroasele lui servicii şi cere senatorilor să nu interpreteze în rău nişte cuvinte şi nişte glume nevinovate, ca la mese.

6 Ceea ce i-a părut deosebit a fost începutul acestei scrisori, care suna astfel: „Ce să vă scriu, onoraţi senatori, sau cum să vă scriu, sau ce să nu vă scriu deloc în acest moment, să mă bată zeii şi zeiţele mai rău decît simt eu că pier în fiecare zi, dacă ştiu." În aşa măsură crimele şi ticăloşiile lui se întorceau asupră-i, devenind un supliciu. Nu degeaba cel mai de seamă dintre filozofi[17] obişnuia să spună că, dacă s-ar deschide sufletele tiranilor, s-ar putea vedea că sînt chinuite şi lovite, fiindcă, precum sînt trupurile sfîşiate de loviturile de bici, tot aşa şi sufletele, de cruzime, de pofte desfrînate şi de gînduri urîte. Într-adevăr, pe Tiberius nici mărirea lui, şi nici singurătatea nu-l scuteau să-şi mărturisească singur mustrările de conştiinţă şi chinurile.

7 Apoi, dîndu-li-se senatorilor putinţa să decidă asupra senatorului Caecilianus, care adusese cele mai multe acuzaţii lui Cotta, au hotărît să i se aplice aceeaşi pedeapsă ca şi lui Aruseius şi Sanquinius, acuzatorii lui Lucius Arruntius[18]. Nimic n-a fost mai onorabil ca aceasta pentru Cotta, care, nobil într-adevăr, dar ruinat prin luxul lui şi dezonorat prin ticăloşiile lui, era pus pe aceeaşi treaptă, prin cinstea ce i se făcuse cu această pedeapsă, cu Arruntius, un om de foarte aleasă purtare. După aceasta, au compărut la judecată Quintus Servaeus[19], fost pretor, cîndva în suita lui Germanicus, şi Minucius Thermus, de rang ecvestru, consideraţi întrucîtva prieteni

---

[15] 30 ianuarie.

[16] V. I, 13 şi I, 8.

[17] Socrate.

[18] V. I, 8. Se crede că Tacitus a vorbit despre procesul lui Arruntius în cartea a V-a; despre moartea lui, v. VI, 48.

[19] Despre Q. Servaeus, v. II, 56.

ai lui Seianus. Dimpotrivă, Tiberius, acuzîndu-i ca principali tovarăşi ai crimelor aceluia, i-a cerut lui Caius Cestius-tatăl[20] să declare în faţa senatului tot ce îi scrisese acesta; iar Cestius şi-a asumat acuzarea.

Acesta a fost răul cel mai groaznic al acelor vremuri, că fruntaşii senatului se dedau la cele mai josnice delaţiuni, unii pe faţă, mulţi într-ascuns. Nu se mai făcea deosebire între străini şi rude, între prieteni şi necunoscuţi, între fapte recente sau uitate de vechime; dacă cineva vorbea în for, la o masă, despre indiferent ce lucru, putea fi acuzat; fiecare se grăbea s-o ia înaintea altuia şi să deseneze o victimă, unii ca să se pună la adăpost, cei mai mulţi ca şi cum ar fi fost contaminaţi de o boală contagioasă. Astfel, Minucius şi Servaeus, o dată condamnaţi, s-au alăturat denunţătorilor şi i-au tîrît în aceeaşi năpastă pe Iulius Africanus[21], din neamul santonilor, popor din Galia[22], şi pe Seius Quadratus, a cărui origine n-am aflat-o. Ştiu bine că cei mai mulţi autori au omis să relateze procesele multora şi pedepsele, fie fiindcă erau obositor de multe, fie temîndu-se să nu-şi dezguste cititorii cu fapte care şi pentru ei erau grozave şi întristătoare. Eu am dat peste multe dintre acestea, care cred că sînt demne de a fi cunoscute, deşi alţii nu le-au dat la iveală.

8 În vremea asta, cînd toţi ceilalţi se lepădaseră de ochii lumii de prietenia cu Seianus, Marcus Terentius, un cavaler roman, acuzat tocmai de aceasta, a îndrăznit să şi-o afirme şi a vorbit în faţa senatului astfel: „Poate că e mai puţin în interesul situaţiei mele să recunosc învinuirea decît s-o neg, dar, orice s-ar întîmpla, voi declara că i-am fost prieten lui Seianus, că am căutat să-i fiu şi că, după ce am reuşit, m-am bucurat. Îl văzusem conducînd, împreună cu tatăl său, cohortele pretoriene, apoi îndeplinind totodată funcţii de conducere la Roma şi în armată; prietenii şi rudele lui erau încărcaţi de onoruri; cu cît cineva era mai apropiat de Seianus, cu atît avea mai multă trecere pe lîngă împărat; cei pe care el îi duşmănea se luptau cu frica şi cu mizeria. Nu dau pe nimeni ca exemplu; pe toţi care n-am fost părtaşi la conjuraţia recentă îi voi apăra

---

[20] Despre Caius Cestius Gallus, v. III, 36.

[21] Probabil tatăl oratorului cu acelaşi nume, menţionat de Quintilian (*Inst. or.* XI, 18) ca unul dintre cei mai mari oratori; v. şi Tacitus, *Dial. de orat.* 14-15.

[22] Neam galic din Aquitania, la vărsarea Garonei în ocean, azi regiunea Saintonge.

cu primejdia numai a mea. Căci noi nu-l onoram pe un Seianus oarecare din Vulsinii, ci pe un membru al familiilor Claudia şi Iulia, în care intrase prin alianţă, pe ginerele tău, Caesar, pe colegul tău de consulat, pe cel ce lua asupră-şi îndatoririle tale în conducerea statului. Nu ni se cuvine nouă să judecăm pe cine ridici tu deasupra celorlalţi şi din ce cauză. Ţie ţi-au dat zeii decizia supremă în toate chestiunile, nouă ne-au lăsat doar gloria de a ne supune. Apoi, noi nu vedem decît cele ce se întîmplă sub ochii noştri: cine este încărcat de tine cu averi şi cu onoruri, cine are puterea de a ajuta sau de a face rău cuiva. Nimeni n-ar putea nega că Seianus a avut toate astea. Cît despre gîndurile secrete ale principelui şi planurile sale mai ascunse, nu este permis să le cercetăm, şi este şi periculos; şi oricum ar fi zadarnic. Gîndiţi-vă, senatori, nu la ultima zi a lui Seianus, ci la cei şaisprezece ani; ne ploconeam chiar şi-n faţa lui Satrius şi-a lui Pomponius[23] şi eram fericiţi, dacă eram cunoscuţi fie şi de liberţii şi de portarii lui. Cum oare?, se va zice, este aceasta o apărare a prietenilor lui Seianus în general, fără deosebire? Dimpotrivă, este necesară o distincţie clară: complotul împotriva statului, planul de ucidere a principelui trebuie să fie pedepsite; cît despre prietenia cu Seianus şi îndatoririle ei, dacă i-am pus capăt şi noi, şi tu, aceasta te va absolvi şi pe tine, Caesar, şi pe noi".

9 Fermitatea cuvîntării şi faptul că se găsise un om care să exprime ceea ce gîndea fiecare în sine au avut atîta putere, încît acuzatorii lui, adăugîndu-se şi vinile lor anterioare, au fost pedepsiţi cu exilul sau cu moartea. A urmat o scrisoare a lui Tiberius împotriva lui Sextus Vistilius24, fost pretor, pe care, fiindcă-i fusese foarte drag fratelui său Drusus, îl trecuse în suita sa. Cauza supărării pe Vistilius a fost fie că acesta compusese unele versuri împotriva lui Caius Caesar, prin care-l înfăţişa ca depravat, fie că Tiberius dăduse crezare unei acuzaţii mincinoase; de aceea, bătrînul, fiind exclus de la masa principelui, după ce încercase să-şi taie vinele cu mîna lui nesigură, şi le-a legat; rugîndu-se de Tiberius printr-o suplică şi primind un răspuns brutal, şi le-a deschis din nou. După aceea, au fost acuzaţi cu grămada de călcare a maiestăţii oameni

[23] Satrius Secundus, unul dintre acuzatorii lui Cremutius Cordus (IV, 34) client al lui Seian, apoi denunţător al conspiraţiei acestuia; Pomponius, poate fratele autorului de tragedii Publius Pomponius (V, 8).

[24] Poate tatăl Vistiliei; v. II, 85.

de rang şi unii care avuseseră cele mai mari onoruri: Annius Pollio şi Appius Silanus, împreună cu Scaurus Mamercus şi Sabinus Calvisius, la care s-a adăugat şi Vinicianus, fiul lui Pollio[25]. Senatorii erau cutremuraţi, căci cîţi dintre ei nu se înrudeau sau nu fuseseră prieteni cu atîţi bărbaţi iluştri? Totuşi Celsius, tribunul unei cohorte urbane, unul dintre denunţători, i-a scăpat de primejdie pe Appius şi pe Calvisius. Caesar a amînat procesul lui Pollio, al lui Vinicianus şi al lui Scaurus, ca să ancheteze el însuşi împreună cu senatul, adăugînd cîteva observaţii grave la adresa lui Scaurus.

10 Nici femeile n-au fost scutite de primejdie. Fiindcă nu puteau fi acuzate că vor să ia puterea, erau învinuite pentru lacrimile lor; a fost omorîtă o bătrînă, Vitia, mama lui Fufius Geminus[26], fiindcă bocise moartea fiului ei. Aşa stăteau lucrurile în senat. Tot astfel sînt condamnaţi la moarte de principe Vescularius Flaccus şi Iulius Marinus[27], doi dintre cei mai vechi amici, care-l însoţiseră la Rhodos şi erau nedespărţiţi de el la Capreae. Vescularius fusese mijlocitorul cursei puse la cale împotriva lui Libo[28]; cu ajutorul lui Marinus, Seianus îl suprimase pe Curtius Atticus[29]; lumea se bucurase şi mai mult văzînd că sfătuitorii lui Tiberius căzuseră victime ale propriilor exemple. Între timp, a murit de moarte bună pontiful Lucius Piso[30], lucru rar pentru cineva care se bucurase de o faimă atît de mare; nu fusese autorul nici unei propuneri slugarnice şi, de cîte ori nevoia îl silea, se înfrîna cu înţelepciune. Tatăl său, precum am spus, fusese censor. El a trăit pînă la optzeci de ani; obţinuse în Tracia onorurile triumfului; dar meritul lui cel mai mare a fost

---

[25] Annius Pollio, poate fiul triumvirului monetal din vremea lui August. Fiul său, M. Annius Vinicianus, supranumit astfel după mama sa, a conspirat împreună cu Scribonianus în anul 42 împotriva împăratului Claudiu şi s-a sinucis (XII, 52 şi XV, 56); C. Appius Silanus, consul în anul 29 p.Chr. (IV, 68); Mamercus Æmilius Scaurus, consul supleant în anul 21 p.Chr., orator renumit, delator (III, 66); acuzat de adulter cu Livia şi de magie, s-a sinucis în anul 34 (VI, 29); C. Calvisius Sabinus, consul în anul 28 p.Chr. (IV, 46). Condamnat la moarte, în urma implicării într-o conjuraţie, s-a sinucis în închisoare (VI, 14).

[26] V. V, 1.

[27] Despre Vescularius Flaccus, v.II, 28; Iulius Marinus, nemenţionat altundeva.

[28] Despre procesul lui Libo Drusus, v. II, 27 şi urm.

[29] Despre Curtius Atticus, v. IV, 58.

[30] Lucius Calpurnius Piso, consul în anul 15 a.Chr.; în anul 13 a.Chr., a condus o expediţie spre a apăra Macedonia şi coloniile din Tracia, de la Pontul Euxin; a fost prefect al Romei. Este tatăl Pisonilor, cărora Horatius le-a dedicat *Arta poetică*.

că, fiind prefect al Romei, a îndeplinit de minune o sarcină, devenită de curînd permanentă, care era mai împovărătoare, fiindcă cetăţenii nu se obişnuiseră încă să fie supuşi.

11 Căci înainte, cînd regii şi apoi magistraţii erau plecaţi din Roma, ca oraşul să nu rămînă fără conducere, se alegea cineva pentru acest răstimp, care să împartă dreptatea şi să ia măsuri pentru cazuri neprevăzute. Se zice că Romulus l-a ales ca locţiitor pe Denter Romulius, apoi Tullus Hostilius pe Numa Marcius, iar Tarquinius Superbus pe Spurius Lucretius. Mai tîrziu, consulii erau cei ce dădeau această misiune; există şi azi o reprezentare a acestui obicei cînd, spre a prezida Serbările Latine[31], se alege cineva care să ţină rol de consul. De altminteri, Augustus, în timpul războaielor civile, l-a pus pe Cilnius Maecenas, din clasa cavalerilor, la conducerea treburilor de la Roma şi din Italia. Apoi, după ce a ajuns să stăpînească tot imperiul, avînd în vedere mărimea populaţiei şi încetineala procedurilor legale, l-a ales pe unul dintre foştii consuli, să ţină-n frîu masele de sclavi şi pe acei cetăţeni care îndrăzneau să provoace tulburări, cînd n-aveau de cine să se teamă. Primul care a avut această funcţie şi care, după cîteva zile, a depus-o a fost Messala Corvinus[32], considerat ca neştiind s-o exercite. După aceea, Taurus Statilius[33], deşi înaintat în vîrstă, a îndeplinit-o strălucit. Apoi Piso, la fel de apreciat, a exercitat-o timp de douăzeci de ani şi a fost cinstit, printr-o decizie a senatului, cu funeralii publice.

12 Senatorii au discutat apoi raportul lui Quintilianus, tribun al plebei, despre o carte a Sibilei: quindecemvirul[34] Caninius Gallus ceruse ca ea să fie admisă printre celelalte cărţi ale aceleiaşi profetese şi să se dea o decizie a senatului în această privinţă. După ce s-a votat fără dezbatere, Tiberius a trimis o scrisoare prin care îl dojenea cu măsură pe tribun, care, fiind tînăr, nu cunoştea vechea tradiţie; lui Gallus însă îi reproşa că, deşi iniţiat în cunoaşterea ceremoniilor, cu toate că autorul cărţii era nesigur, înainte să fi avut

---

[31] V. IV, 36.

[32] Messala Corvinus a fost prefect al Romei în anul 15 p.Chr. (V, 34).

[33] V. III, 72.

[34] Colegiul quindecemvirilor avea în sarcină păstrarea şi consultarea cărţilor sibiline, ca şi supravegherea cultelor străine. Tacitus a făcut parte din acest colegiu (XII, 11).

părerea colegiului, fără ca acest text să fi fost citit şi versurile să fi fost apreciate de mai marii ritualului, cum se obişnuieşte, adusese această chestiune în faţa senatului, care nici nu era în număr legal. Totodată, pentru că multe profeţii neîntemeiate se răspîndeau sub acel nume celebru, el amintea că August stabilise un anume termen pînă cînd acestea trebuiau prezentate pretorului şi că nici un particular nu are voie să le ţină la el, ceea ce şi strămoşii noştri au decis după incendiul Capitoliului în războiul cu aliaţii[35]. După ce au căutat la Samos, la Ilion, în Eritreia, prin Africa, ba chiar şi prin Sicilia şi prin coloniile italice[36] profeţii de-ale Sibilei sau ale Sibilelor, dacă vor fi fost mai multe, au dat pretorilor însărcinarea să distingă, pe cît este în puterea omului, pe cele autentice. Aşadar, şi această carte a fost supusă atunci examinării quindecemvirilor.

13 În acelaşi an, scumpetea grîului a dus aproape la o revoltă; numeroase reclamaţii, timp de mai multe zile, adresate împăratului cu mai mare îndrăzneală ca de obicei, s-au auzit în teatru. Impresionat de ele, acesta a învinuit magistraţii şi senatorii că nu ţinuseră în frîu poporul cu ajutorul autorităţii publice, arătînd în plus din ce provincii şi în ce cantitate, mult mai mare decît August, alimentase el oraşul cu grîu. Ca urmare, a fost redactată o decizie a senatului de o severitate ca pe vremuri; consulii au dat un edict tot atît de drastic. Tăcerea lui Tiberius nu era o atitudine politică, cum crezuse el, ci era considerată drept trufie.

14 La finele anului, au căzut victime, acuzaţi că au participat la conspiraţie, cavalerii romani Geminius, Celsus[37] şi Pompeius. Dintre aceştia, Geminius, risipitor cu averea lui şi ducînd o viaţă desfrînată, era prieten cu Seianus, dar nu însemna nimic la treburi serioase. Tribunul Iulius Celsus, încătuşat fiind, şi-a desfăcut un lanţ, şi l-a trecut în jurul gîtului şi, trăgînd de el în sens contrar, s-a sugrumat. Rubrius Fabatus[38], sub cuvînt că, disperat de situaţia din

---

35 E vorba de războiul din anul 81 a.Chr. cu aliaţii italici; refuzîndu-li-se cetăţenia romană, aceştia s-au revoltat.

36 Cetăţile greceşti din sudul Italiei *(Magna Graecia)*.

37 Despre Iulius Celsus, tribunul unei cohorte urbane, v. VI,9; ceilalţi doi, necunoscuţi.

38 Altminteri necunoscut. Senatorii romani nu aveau voie, fără încuviinţarea împăratului, să facă lungi călătorii în afara Romei, cu excepţia călătoriilor în Italia şi Sicilia.

Roma, voia să fugă la parţi ca să găsească milă, a fost pus sub pază. E drept că, prins de un centurion la strîmtoarea Siciliei şi adus înapoi, el n-aducea nici o motivare plauzibilă a unei atît de lungi călătorii. A scăpat totuşi cu viaţă, fiind mai degrabă uitat decît iertat.

15 În timpul consulatului lui Servius Galba şi Lucius Sulla[39], după ce Tiberius se gîndise mult timp pe cine să aleagă ca soţi pentru nepoatele lui, fiindcă vîrsta de măritiş a fetelor îl zorea[40], s-a oprit asupra lui Lucius Cassius şi Marcus Vinicius. Vinicius era de fel dintr-un municipiu: născut la Cales[41], dintr-un tată şi bunic foşti consuli, era altminteri dintr-o familie de cavaleri, om blînd din fire şi cu o vorbire aleasă. Cassius era dintr-o familie de plebei din Roma, veche şi onorată, fusese educat cu o severă disciplină de tatăl său şi se distingea mai mult prin isteţime decît prin străduinţă. Acestuia i-a dat-o pe Drusilla, şi lui Vinicius pe Iulia, ambele fiice ale lui Germanicus. După aceea, a scris o scrisoare senatului, elogiindu-i pe tineri în cîteva cuvinte; apoi, dînd explicaţii destul de vagi asupra absenţei lui din Roma, a trecut la chestiuni mai grave şi la duşmăniile pe care şi le atrăsese pentru serviciile aduse statului; a cerut ca prefectul Macro[42] şi un mic număr de tribuni şi de centurioni să-l întovărăşească de cîte ori vine în senat. După ce senatul a dat o decizie în termeni largi şi fără nici o specificare a felului şi a numărului însoţitorilor, Tiberius nu s-a apropiat nici măcar de locuinţele din Roma, necum să vină vreodată la consiliul public, dînd de multe ori tîrcoale pe drumuri ocolite loculuí său de baştină şi evitîndu-l.

16 În vremea aceasta, o mulţime de acuzatori s-au năpustit asupra celor care-şi măreau averea prin camătă, călcînd legea dictato-

---

[39] Anul 33 p.Chr.; Servius Sulpicius Galba, viitorul împărat, care a domnit pentru scurtă vreme în anii 68–69; Lucius Cornelius Sulla Felix, probabil cel menţionat de Tacitus în III, 31.

[40] Cele două fiice ale lui Germanicus, Iulia Drusilla (de 16 ani acum) şi Iulia Livilla (de 15 ani); sora lor mai mare, Agrippina minor, se căsătorise în anul 28 p.Chr. cu Cneus Domitius Ahenobarbus (IV, 75); Lucius Cassius Longinus şi Marcus Vinicius fuseseră consuli în anul 30 p.Chr. Primul este fratele juristului Caius Cassius Longinus (XII, 11) şi a murit ucis din ordinul lui Caligula; al doilea, consul în anul 45 pentru a doua oară, a fost otrăvit din ordinul Messalinei, fiindcă nu voise să-i cedeze.

[41] Oraş din Campania, azi Calvi.

[42] Naevius Sertorius Macro, prefectul Romei, urmaş al lui Seianus.

rului Caesar[43] asupra proporţiei investirii fondurilor în împrumuturi cu dobîndă şi în posesiuni de terenuri înăuntrul Italiei, lege neaplicată de mult timp, fiindcă interesul particular are întîietate asupra binelui public. Camăta, e adevărat, este o veche plagă la Roma şi ea a fost de foarte multe ori pricină de revolte şi tulburări, de aceea era înfrînată de vechile moravuri, mai puţin corupte. Legea celor Douăsprezece Table a stabilit prima oară ca nimeni să nu ia o dobîndă mai mare de unu la sută anual, pe cînd mai înainte se proceda după bunul plac al celor bogaţi; apoi, printr-o propunere a tribunilor, ea a fost redusă la jumătate; pînă la urmă, împrumutul pe camătă a fost interzis; s-a încercat prin multe plebiscite combaterea încălcărilor acestora, care, de-atîtea ori reprimate, reapăreau prin şiretlicuri uimitoare. Dar atunci pretorul Gracchus[44], căruia îi revenise anchetarea cauzelor de acest fel, constrîns de numărul mare al infractorilor, a consultat senatul; senatorii, alarmaţi (căci nu era unul care să nu fie vinovat), au cerut o îngăduinţă principelui; şi acesta, acordînd-o, le-a dat un termen de un an şi şase luni, pînă cînd să-şi pună în ordine afacerile particulare, conform cu prevederile legii.

17 De aici, a rezultat o mare lipsă de numerar, fiindcă creditorii îşi retrăgeau deodată împrumuturile şi fiindcă, după atîtea confiscări şi vînzări ale bunurilor datornicilor, moneda era absorbită de tezaurul imperial şi de vistieria statului. Pe lîngă aceasta, senatul hotărîse ca fiecare creditor să investească două părţi din capitalul dat cu dobîndă în terenuri situate în Italia; ca urmare, creditorii reclamau restituirea în întregime a creanţei, iar debitorilor nu le convenea să-şi compromită creditul. Astfel, s-a iscat la început o alergătură în toate părţile şi rugăminţi peste rugăminţi; apoi, tribunalul pretorului a început să răsune de proteste: vînzările şi cumpărările propuse ca remediu aveau efect contrar, fiindcă creditorii îşi puseseră bine banii, spre a cumpăra pămînturi. Oferta abundentă de vînzări a făcut să scadă preţurile terenurilor; cu cît cineva era mai îndatorat, cu atît vindea mai greu; mulţi îşi pierduseră bunurile; ruinarea averii proprii aducea cu sine pierderea demnităţii şi

[43] Legea din anul 46, care prevedea că nimeni nu poate poseda în bani sau în împrumuturi mai mult de o treime din averea lui, restul trebuind să fie investit în posesiune de terenuri în Italia.

[44] Altminteri necunoscut.

a reputaţiei. În sfîrşit, a intervenit Tiberius, punînd la dispoziţia băncilor un fond de o sută de milioane de sesterţi, dînd posibilitatea unui împrumut fără dobîndă pe timp de trei ani, dacă debitorul putea garanta statul cu o valoare a terenurilor dublă faţă de cît împrumutase. Astfel, creditul a fost restabilit şi încet-încet au apărut şi creditori particulari; cumpărarea de terenuri nu s-a făcut în forma prevăzută de decizia senatului; ca în mai toate cazurile de acest fel, măsurile sînt aspre la început, iar la sfîrşit nimeni nu le mai ia în seamă.

18 Apoi reapărură vechile coşmare: Considius Proculus[45], pe cînd îşi serba fără nici o frică ziua de naştere, a fost acuzat de călcarea maiestăţii, tîrît în faţa senatului şi, în acelaşi timp, condamnat şi omorît. Surorii lui, Sancia, i s-a interzis apa şi focul; acuzatorul era Quintus Pomponius. Acesta, fire agitată, motiva că săvîrşeşte aceste fapte şi altele asemenea pentru ca, intrînd în graţiile principelui, să-şi salveze din primejdie fratele, Pomponius Secundus[46]. Se mai pronunţă trimiterea în exil a Pompeiei Macrina[47], pe al cărei soţ, Agricolus[48], şi pe al cărei socru, Laco, un fruntaş al aheilor, Tiberius, îi zdrobise. Tatăl ei, ilustru cavaler roman şi el, şi fratele ei, fost pretor, ameninţaţi cu condamnarea, s-au sinucis; învinuirile ce li se aduseseră erau că Marele Pompei îl numărase pe Teofanes din Milet, străbunicul lor, printre intimii lui şi că, după moartea acestuia, linguşirea grecească îi acordase onorurile divine.

19 După aceştia, Sextus Marius[49], omul cel mai bogat din cele două Spanii, este acuzat de incest cu fiica lui şi aruncat de pe stînca tarpeiană; şi, ca să nu fie îndoială că mărimea averii i-a pricinuit pieirea, deşi minele lui de aur şi de argint fuseseră confiscate în folosul statului, Tiberius şi le-a rezervat. Întărîtat de atîtea pedepse, ordonă ca toţi cei acuzaţi de complicitate cu Seianus, deţinuţi în temniţă, să fie omorîţi. Culcaţi la pămînt, zăceau, o masă de cadavre,

---

[45] Nu se ştie bine dacă e vorba de persoana menţionată în V, 8.

[46] Despre Publius Pomponius Secundus, v.V, 8.

[47] Pompeia Macrina era descendentă din Teofane din Mitilene, istoricul campaniilor militare ale lui Pompei şi sfătuitorul lui; fratele ei a fost pretor în anul 15 p.Chr.

[48] Iulius Agricolus era fiul lui Caius Iulius Laco I, care condusese Sparta în primii ani ai domniei lui Tiberius şi fu destituit.

[49] V. IV, 36.

bărbaţi, femei de toate vîrstele, oameni de vază sau de rînd, împrăştiaţi sau adunaţi grămadă. Nu se dădea voie nici rudelor sau prietenilor să se apropie, să verse lacrimi şi nici măcar să-i privească mai îndelung; gardienii, postaţi în jur şi spionînd durerea fiecăruia, însoţeau corpurile intrate în putrefacţie, pînă ce erau tîrîte spre a fi aruncate în Tibru, unde pluteau pe valuri sau erau aruncate la ţărm, şi nimeni n-avea voie să le ardă sau să le atingă: de frică mare amuţise orice simţire omenească pentru soarta altuia şi, cu cît creştea cruzimea, cu atîta dispărea compătimirea.

20 Cam în acelaşi timp, Caius Caesar[50], care-şi întovărăşea bunicul în retragerea lui la Capreae, a luat-o în căsătorie pe Claudia, fiica lui Marcus Silanus[51]. Caius ascundea sub o modestie ipocrită un suflet groaznic: nu scosese o vorbă la condamnarea mamei sale şi nici la moartea fraţilor lui[52]; orice dispoziţie ar fi avut Tiberius, el o imita, şi nici la vorbă nu se deosebea prea mult de el. De aici ieşise acea vorbă larg răspîndită apoi, a oratorului Passienus53: „N-a existat niciodată sclav mai bun, dar nici stăpîn mai rău."

N-aş vrea să trec sub tăcere o prevestire a lui Tiberius făcută lui Servius Galba, pe vremea aceea consul: chemîndu-l la el şi iscodindu-l într-o conversaţie despre multe altele, la sfîrşit i-a spus în greceşte această vorbă: „Şi tu, Galba, te vei înfrupta cîndva din puterea supremă", aluzie la tîrzia şi scurta lui domnie, descoperită lui Tiberius prin ştiinţa chaldeilor pe care, ca s-o dobîndească, avusese la dispoziţie timpul liber de la Rhodos şi pe maestrul Thrasillus[54], a cărui ştiinţă a pus-o la încercare în felul următor:

21 De cîte ori consulta un astrolog într-o chestiune de acest fel, el alegea vreun pridvor înalt al casei şi tovărăşia unui singur libert. Acesta, neştiutor de carte şi voinic, o lua înainte, prin locuri neum-

---

[50] Caius Caesar Caligula, fiul lui Germanicus, avea cel dintîi drept la succesiune.

[51] Cu numele întreg: Iulia Claudilla; despre M. Silanus, consul în anul 59, v. II, 59 şi III, 24.

[52] Agrippina, mama sa, fusese exilată în insula Pandataria în anul 29 p.Chr. şi a murit în acelaşi an (VI, 25); fraţii săi: Nero era mort de doi ani exilat în insula Pontia, şi Drusus era ţinut prizonier în palatul imperial şi lăsat să moară de foame.

[53] Caius Passienus Crispus, consul supleant în anul 27 şi obişnuit în anul 47 p.Chr., s-a căsătorit prima oară cu Domitia, mătuşa viitorului împărat Nero, şi apoi cu Agrippina, mama lui Nero, murind otrăvit de aceasta (XIII, 9).

[54] Thrasillus, astrolog şi erudit, prieten şi consilier al lui Tiberius, de la care a obţinut cetăţenia romană, numindu-se apoi Tiberius Claudius Thrasillus.

blate şi prăpăstioase (casa era clădită pe stînci), conducîndu-l pe acela a cărui ştiinţă Tiberius hotărîse s-o pună la încercare. Dacă se ivea vreo bănuială de vorbe deşarte sau de înşelătorie, îl arunca pe ghicitor, la întoarcere, în marea de dedesubt, ca să nu existe nici un ştiutor al secretului. Aşadar, Thrasillus, dus pe aceleaşi stînci, după ce-l impresionase pe Tiberius care-l iscodea, dezvăluindu-i iscusit tot ce privea conducerea lui şi viitorul, a fost întrebat dacă şi astrologul îşi făcuse horoscopul şi ce-i arătau lui acel an şi acea zi. Acela, calculînd poziţiile astrelor şi distanţele, şovăi la început, apoi se sperie şi, cu cît examina mai adînc, cu atît mai mult tremura de uimire şi de frică; în cele din urmă, strigă că-l ameninţă o primejdie, nelămurită pentru el şi poate chiar ultima. Atunci Tiberius, îmbrăţişîndu-l, îl felicită că poate prevesti pericolele şi-l asigură că va rămîne nevătămat; luînd drept oracol tot ce spunea acela, îl luă pe lîngă el printre cei mai intimi prieteni.

22 Dar eu, de cîte ori aud vorbindu-se despre aceste chestiuni şi de altele asemenea, nu pot spune hotărît dacă viaţa omului se desfăşoară după o lege a destinului şi după o necesitate imuabilă, sau la voia întîmplării. Într-adevăr, cei mai înţelepţi dintre cei vechi şi cei care le urmează ideile se deosebesc între ei şi mulţi au părerea, adînc întipărită, că zeii nu se preocupă nici de naşterea, nici de sfîrşitul nostru, nici, într-un cuvînt, de noi, oamenii: de aceea, zic ei, cei buni au parte de nenorociri şi cei răi de bucurii. Alţii, dimpotrivă, cred că este o legătură între destin şi întîmplările vieţii, dar că aceasta nu e determinată de mersul stelelor, ci de principiile şi de corelaţiile cauzelor naturale; şi totuşi, ei ne lasă nouă alegerea felului de viaţă care, o dată ales, determină ordinea, inevitabilă, a evenimentelor. Căci răul şi binele nu sînt ce crede vulgul: mulţi dintre cei ce par a se lupta cu nevoile sînt fericiţi şi mulţi dintre cei ce înoată în bogăţii sînt cu totul nefericiţi, dacă cei dintîi suportă bărbăteşte apăsarea soartei, iar ceilalţi se folosesc prosteşte de norocul lor. De altminteri, celor mai mulţi oameni nu li se poate scoate din minte ideea că viitorul cuiva e hotărît chiar de la naştere şi, dacă unele se întîmplă altfel decît i-a fost scris, vina o poartă şarlataniile prezicătorilor, care prezic ce nu ştiu: se pierde astfel încrederea într-o ştiinţă care şi-a dat serioase dovezi atît în vremea veche, cît şi într-a noastră. Într-adevăr, fiul aceluiaşi Thrasillus i-a prezis lui Nero că va lua conducerea imperiului, precum voi relata

la timpul potrivit, ca să nu mă depărtez acum prea mult de la firul povestirii.

23 În vremea aceloraşi consuli[55], s-a aflat de moartea lui Asinius Gallus[56], care a pierit, sigur, de nemîncare; dacă din voia lui sau forţat, nu se ştie bine. Caesar, întrebat dacă îngăduie să fie înmormîntat[57], nu s-a ruşinat să-şi dea încuviinţarea, pe deasupra învinuind împrejurările care-i răpiseră un acuzat înainte de a-i fi dovedită public vinovăţia. Vezi bine, vreme de trei ani nu avusese timp să supună judecăţii un fost consul, bătrîn şi tată al atîtor consulari[58]. Apoi s-a stins Drusus[59], după ce rezistase timp de nouă zile cu o hrană îngrozitoare, mîncînd cîlţi din umplutura saltelei. Unii autori ne-au transmis că lui Macro i se dăduse ordin ca, dacă Seianus ar fi încercat să reziste cu armele, să-l scoată pe tînăr de sub pază (căci era deţinut pe Palatin) şi să-l pună în fruntea poporului. Apoi, fiindcă se răspîndea zvonul că Tiberius se va împăca cu nora[60] şi cu nepotul său, a preferat să fie crud decît să se căiască.

24 Ba mai mult, s-a pornit cu insulte împotriva mortului: îi imputa patimi ruşinoase, o ură de moarte faţă de ai săi, sentimente duşmănoase faţă de stat, şi a poruncit să se dea citire unor însemnări ale faptelor şi spuselor lui, înregistrate amănunţit pe zile, lucru care a părut mai groaznic ca orice. Greu s-ar fi putut crede că, timp de-atîţia ani, fusese înconjurat de spioni care-i notau expresia feţei, gemetele şi chiar vreun murmur ascuns şi că bunicul lui putuse să asculte, să citească aceste însemnări şi să le divulge public, dacă rapoartele centurionului Attius şi ale libertului Didymus[61] n-ar fi

---

[55] Anul 33 p.Chr.

[56] V. I, 12. Asinius Gallus fusese arestat în anul 30, după căderea lui Seianus, fiind denunţat de către Tiberius senatului, în aceeaşi zi în care-l invitase la masă; fusese pus sub paza consulilor, nepermiţîndu-i-se să vadă pe nimeni; îl servea un singur sclav, aducîndu-i atîta mîncare cît să nu moară de foame.

[57] Condamnaţii la moarte nu erau înmormîntaţi, afară doar dacă îşi puneau singuri capăt zilelor.

[58] Titlul de „consular" desemnează un fost consul. Asinius Gallus avusese cinci sau şase fii: sînt cunoscuţi Asinius Saloninus, mort în anul 22 (III, 75), C. Asinius Pollio, consul în anul 23 (IV,1), Marcus Asinius Agrippa, consul în anul 25 (IV, 34), Sextus Asinius Celer, consul supleant în anul 38.

[59] Fiul lui Germanicus.

[60] Agrippina.

[61] Necunoscuţi altminteri.

înregistrat şi numele sclavilor care-l împinseseră pe Drusus, cînd încerca să iasă din cameră, şi îl înspăimîntaseră. Centurionul adăugase chiar şi propriile vorbe, nemaipomenit de sălbatice, ca şi cum ar fi fost o fală pentru el, precum şi cuvintele muribundului, prin care, la început prefăcîndu-se că şi-ar fi pierdut minţile, îl ocăra groaznic pe Tiberius. Apoi, după ce-şi pierduse orice speranţă de viaţă, îl afurisea cu blesteme bine gîndite şi bine potrivite, de exemplu: cum îşi ucisese acesta nora, cum îi ucisese pe fiul fratelui său şi pe nepoţi, umplînd de crime familia întreagă, tot aşa să ispăşească pîngărirea numelui lui şi al neamului, strămoşilor şi urmaşilor lui. Senatorii bombăneau, ce-i drept, sub chip că protestează, dar erau cuprinşi de frică şi de uimire că un om altădată abil şi misterios prin tăinuirea crimelor ajunsese la asemenea insolenţă încît, ca şi cum ar fi dat în lături pereţii carcerii, îl arăta pe nepotul său sub biciul unui centurion, implorînd în zadar, printre loviturile sclavilor, ultimele îmbucături în viaţa lui.

25 Nu se stinsese încă această durere, cînd s-a aflat de moartea Agrippinei, care, cred, a mai trăit după uciderea lui Seianus, doar susţinută de speranţe; văzînd că cruzimea împotriva ei nu se mai potolea, şi-a pus capăt vieţii, dacă nu cumva, refuzîndu-i-se hrana, s-a lăsat să se creadă că a ales moartea de bună voie. Într-adevăr, Tiberius s-a dezlănţuit împotriva ei cu cele mai neruşinate învinuiri, acuzîndu-i pe Agrippina de viaţă imorală şi pe Asinius Gallus că i-ar fi fost amant şi că din cauza morţii acestuia a ajuns ea să-i fie silă de viaţă. De fapt, Agrippina, neputînd păstra măsura şi avînd o mare dorinţă de a domina, prin preocupările ei bărbăteşti renunţase la slăbiciunile femeilor. Tiberius adaugă că ea murise în aceeaşi zi în care, cu doi ani înainte, Seianus îşi ispăşise vina[62], un lucru ce trebuie transmis posterităţii, şi s-a lăudat cu faptul că ea n-a fost strangulată, şi nici aruncată în Gemonii[63]; i s-au adus pentru aceasta mulţumiri şi s-a decretat ca în fiecare an, în a cincisprezecea zi înainte de calendele lui noiembrie, ziua morţii amîndurora, să se aducă o ofrandă lui Iupiter.

26 Nu mult după aceea, Cocceius Nerva[64], prieten nedespărţit al principelui, cunoscător adînc al tuturor legilor divine şi omeneşti,

---

[62] La 18 octombrie anul 31.

[63] Pedeapsă rezervată criminalilor.

[64] V. IV, 58.

avînd o condiţie socială solidă şi fiind în deplină sănătate, a luat hotărîrea să-şi pună capăt zilelor. Aflînd, Tiberius nu se mai despărţea de dînsul, îl întreba care îi sînt motivele, îl ruga stăruitor, îi declara în fine că e apăsător pentru conştiinţa lui şi pentru faima lui ca cel mai apropiat dintre prieteni, fără să aibă nici un motiv de a muri, renunţă să trăiască. Nevrînd s-asculte de nimic, Nerva a continuat să se abţină de la mîncare. Cunoscătorii gîndurilor lui spuneau că, cu cît vedea mai aproape strîmbătăţile vieţii publice, cu atîta, cuprins de indignare şi de frică, dorea, atîta timp cît era nepătat şi neprimejduit, să aibă un sfîrşit cinstit. Apoi, pieirea Agrippinei, lucru greu de crezut, atrase pe a Plancinei. Căsătorită odinioară cu Cneus Piso[65] în vreme ce Piso se prăbuşea, ea era protejată de rugăminţile Augustei[66] şi în egală măsură de duşmănia Agrippinei: cînd ura şi protecţia au încetat, a prins puteri dreptatea; acuzată de vini prea bine cunoscute, şi-a luat cu mîna proprie o pedeapsă mai degrabă tîrzie decît nemeritată.

27 La jelaniile după atîţia morţi la Roma, s-a adăugat şi mîhnirea că Iulia, fiica lui Drusus şi fosta soţie a lui Nero[67], s-a căsătorit, trecînd astfel în familia lui Rubellius Blandus[68], de al cărui bunic, un simplu cavaler din Tibur, mulţi îşi aminteau. La finele anului, murind Ælius Lamia[69], i s-au făcut funeralii publice; acesta, liberat în sfîrşit de conducerea, doar cu numele, a Siriei, fusese prefect al Romei. Se trăgea dintr-o familie de seamă şi avusese o bătrîneţe viguroasă; faptul că nu i se permisese să conducă provincia îi sporise stima tuturor. După aceea, murind Flaccus Pomponius[70], propretorul Siriei, se dădu citire în senat unei scrisori a lui Tiberius, prin care îi învinuia pe oamenii cei mai de seamă şi cei mai capabili să conducă armate că refuză această sarcină, adăugînd că el este silit să recurgă la rugăminţi ca unii consulari să fie convinşi a primi funcţii de conducere; uitase că Arruntius[71] era de zece ani împiedicat să se ducă în Spania.

---

[65] V. II, 43.

[66] Livia, care o duşmănea pe Agrippina; v. III, 17.

[67] V. III, 29.

[68] V. III, 23.

[69] V. IV, 13.

[70] V. II, 32.

[71] V. I, 13. Fusese numit ca înlocuitor al lui L. Piso, asasinat, la conducerea Spaniei citerior (IV, 45).

În acelaşi an, s-a stins din viaţă Marcus Lepidus, despre a cărui moderaţie şi înţelepciune am relatat destul în cărţile anterioare. Este inutil să mai arăt nobleţea neamului; într-adevăr, familia Æmilia a dat mulţi cetăţeni de seamă, şi chiar cei care, aparţinînd aceleiaşi familii, nu avuseseră moravuri prea frumoase, s-au bucurat de o situaţie strălucită.

28 În timpul consulilor Paulus Fabius şi L. Vitellius[72], a apărut în Egipt, după un lung şir de secole, pasărea fenix, care a dat prilej celor mai învăţaţi băştinaşi, precum şi grecilor, să discute îndelung despre această minune. Aş vrea să relatez părerile lor comune, apoi pe cele mai numeroase, în care există îndoială, dar care merită să fie cunoscute. Această vieţuitoare este consacrată Soarelui. Cei care i-au descris înfăţişarea sînt de acord că şi ciocul, şi podoaba penelor o deosebesc de celelalte păsări. Despre numărul anilor, părerile sînt diferite: cea mai răspîndită este că fiinţa se naşte la cinci sute de ani o dată; alţii afirmă că apare la o mie patru sute şaizeci şi unu de ani şi că prima oară a fost văzută în timpul domniei lui Sesosis[73], a doua oară pe cînd domnea Amasis, iar apoi în timpul lui Ptolomeu, al treilea rege al macedonilor, şi că de fiecare dată şi-a luat zborul spre oraşul numit Heliopolis[74], însoţită de un mare stol de altfel de păsări, fermecate de frumuseţea ei nemaivăzută. Dar vechimea aceasta este plină de întuneric: între Ptolemeu şi Tiberius, au fost mai puţin de două sute cincizeci de ani: de aceea, unii au crezut că acest fenix n-a fost cel adevărat, că n-a venit de pe pămîntul Arabiei şi că n-a avut nimic asemănător cu cel despre care vorbeşte vechea tradiţie. Într-adevăr, fenixul, după ce ajunge la capătul anilor săi, cînd simte că i se apropie sfîrşitul, îşi construieşte în ţara lui un cuib şi în el îşi varsă puterea lui de procreare, din care se naşte fătul; prima grijă a acestuia, cînd se face mare, este să-şi îngroape tatăl, dar nu oricum. Ia un bulgăre de smirnă şi se străduie să-l poarte o bună bucată de drum; dîndu-şi seama că poate duce greutatea şi poate face drumul, ridică trupul tatălui, îl duce la altarul Soarelui şi-l arde. Aceste amănunte sînt nesigure şi

---

[72] Anul 34 p.Chr.; Paulus Fabius Persicus, ale cărui vicii le satirizează Iuvenal în Satira a VIII; Lucius Vitellius este tatăl viitorului împărat din anul 69 p.Chr.

[73] Variantă a numelui Sesostris; a domnit între 1394 şi 1328 a.Chr. Amasis (anii 570–526 a.Chr.). Ptolemeu III Evergetul (anii 247–222 a.Chr.).

[74] Heliopolis („Oraşul Soarelui"), centru religios, azi Baalbek.

sînt exagerate prin legende, dar că această pasăre apare din vreme în vreme în Egipt nu este nici o îndoială.

29 Dar la Roma, unde omorurile se ţineau lanţ, Pomponius Labeo[75], despre care am spus că guvernase Moesia, şi-a tăiat venele, golindu-le de sînge; soţia lui, Paxaea, i-a urmat exemplul. Groaza de călău era pricina morţilor astfel grăbite; alt motiv era că cei condamnaţi, după ce li se confiscau bunurile, nu puteau fi înmormîntaţi; corpurile celor ce-şi făceau seama se înmormîntau, iar testamentul lor rămînea valabil; merita deci să se grăbească. Dar Tiberius, trimiţînd o scrisoare senatului, arătă că obiceiul strămoşilor fusese că, de cîte ori rupeau prietenia cu cineva, îi interziceau să le mai calce casa şi astfel puneau capăt relaţiilor; el, continuă, căutase să facă acelaşi lucru cu Labeo, dar acela, fiindcă era acuzat de proasta guvernare a provinciei şi de altele, îşi acoperise vina, expunîndu-l pe el urii, după ce-şi speriase degeaba soţia care, deşi vinovată, fusese în afară de orice primejdie.

Apoi este pus sub acuzaţie, pentru a doua oară, Mamercus Scaurus, ilustru prin originea lui nobilă şi prin talentul său oratoric, dar neruşinat prin felul lui de viaţă[76]. Prietenia cu Seianus nu-i dăunase întru nimic. L-a doborît ura, nu mai puţin capabilă de a duce pe cineva la moarte, nutrită împotriva lui de Macro, care se folosea de aceleaşi mijloace, dar mai pe ascuns. El denunţase subiectul unei tragedii compuse de Scaurus, adăugînd şi versuri care puteau fi interpretate ca potrivnice lui Tiberius. Dar acuzatorii Servilius şi Cornelius îi imputau adulterul cu Livia[77] şi practicarea magiei. Scaurus, cu un gest demn de vechii Æmilii, a anticipat condamnarea, după îndemnul soţiei sale, Sextia[78], care i-a fost imbold şi părtaşă a morţii.

30 Şi totuşi, acuzatorii, dacă se ivea prilejul, erau şi ei pedepsiţi; astfel, Servilius şi Cornelius, faimoşi prin căşunarea morţii lui Scaurus, au fost alungaţi în insule, interzicîndu-li-se focul şi apa, fiindcă luaseră bani de la Varius Ligur[79], ca să nu-l defere judecăţii. Tot astfel, Abudius Ruso, fost edil, care se zorise să-i facă rău lui

---

[75] Fusese legat al Moesiei între anul 25–33 p.Chr., v. IV, 47.

[76] V. I, 13; despre felul de viaţă al lui Mamercus Æmilius Scaurus, v. III, 66.

[77] Livia, văduva lui Drusus, fiul lui Tiberius, v. IV, 3.

[78] A doua soţie a lui, după Æmilia Lepida, v. III, 22, 23, 31.

[79] Acuzat de adulter în IV, 42, dacă nu e vorba de altă acuzaţie.

Lentulus Gaetulicus[80], sub care comandase o legiune, acuzîndu-l că-şi alesese drept ginere un fiu al lui Seianus, este el însuşi condamnat şi izgonit din Roma. Gaetulicus, în acea vreme, avea comanda legiunilor din Germania superioară şi cîştigase o popularitate uimitoare, fiind un om de mare blîndeţe, măsurat în severitate şi simpatizat chiar şi de armata învecinată[81] datorită lui Lucius Apronius, socrul său. De aceea, multă lume zicea că îndrăznise să-i trimită principelui o scrisoare, în care spunea „că înrudirea cu Seianus nu se făcuse din iniţiativa lui, ci la îndemnul lui Tiberius; că el s-a putut înşela ca şi Tiberius şi că aceeaşi greşeală nu poate să fie pentru acela fără urmări păgubitoare, iar pentru alţii să aducă pedeapsa cu moartea; că el îi va rămîne deplin credincios, dacă nu i se pune la cale vreo cursă; dacă i se dă un înlocuitor, va considera aceasta ca semn al condamnării lui la moarte; să facă un fel de pact, prin care principele să fie conducătorul imperiului, iar el să-şi păstreze conducerea provinciei". Aceste vorbe, deşi par uimitoare, găseau crezămînt în faptul că Gaetulicus a fost singurul dintre rudele lui Seianus care a rămas neatins[82] şi s-a bucurat de mare trecere. Tiberius se gîndea la ura publică pe care şi-ar atrage-o, la vîrsta lui înaintată şi la faptul că poziţia lui se sprijinea mai mult pe faimă decît pe forţă.

31 În timpul consulilor Caius Cestius şi Marcus Servilius[83], au venit la Roma unii nobili parţi, fără ştirea lui Artabanus[84]. Cît timp acesta s-a temut de Germanicus, a fost credincios romanilor şi drept cu supuşii lui; apoi şi-a arătat trufia faţă de noi şi cruzimea faţă de ai săi. Bizuindu-se pe războaiele victorioase purtate cu popoarele înconjurătoare, dispreţuind bătrîneţea neputincioasă în lupte a lui Tiberius şi dorind să cucerească Armenia, căreia, murind regele Artaxias[85], i-l impuse la conducere pe Arsaces, cel mai mare

---

[80] V. IV, 42.

[81] Din Germania inferioară, comandată de L. Apronius, despre care v. III, 24 şi IV, 73.

[82] Pînă în anul 39 p.Chr. cînd, sub domnia lui Caligula, a fost condamnat la moarte pentru călcarea legii maiestăţii.

[83] Anul 35 p.Chr.; despre Caius Cestius, v. III, 36; M. Servilius Nonianus, orator reputat şi istoric; despre el, în Quintilian (X, 102): „Pe acest Servilius l-am audiat şi eu; avea un talent strălucit, era bogat în sentenţii, dar mai puţin concentrat decît o cere gravitatea istoriei"; v. şi Tacitus, *Dial. de orat.* 23.

[84] V. II, 3.

[85] V. II, 56.

dintre copiii săi, ne făcu şi ocara de a trimite oameni care să ceară înapoi comoara lăsată de Vonones[86] în Siria şi Cilicia; în acelaşi timp, revendica vechile hotare ale perşilor şi ale macedonenilor şi spunea, din lăudăroşenie şi cu ameninţări, că va invada ţinuturile stăpînite altădată de Cyrus şi de Alexandru. De altă parte, cel care îndemna mai vîrtos pe parţi să trimită o solie secretă era Sinnaces, om de o mare nobleţe şi o bogăţie pe măsură, şi pe lîngă el Abdus, un eunuc: această condiţie la barbari nu este un lucru de dispreţ şi chiar contribuie la prestigiu. Aceştia, alăturîndu-şi alţi fruntaşi, findcă nu puteau pune la conducere pe nimeni din neamul Arsacizilor, pentru că cei mai mulţi fuseseră ucişi de Artabanus, sau alţii erau nevîrstnici, îl cereau de la Roma pe Phraates, fiul regelui Phraates[87]: „Ar fi nevoie, ziceau ei, doar de un nume şi de-o garanţie pentru ca, cu învoirea împăratului, neamul Arsacizilor să apară la malul Eufratului."

32 Tocmai asta dorea şi Tiberius. Îl încarcă de onoruri pe Phraates şi-i oferă mijloacele de a ajunge la rangul părintesc, credincios metodelor lui: de a aranja treburile din afară prin prudenţă şi abilitate şi de a evita, cît se poate, forţa armelor. Între timp, Artabanus, aflînd de cursa ce i se întindea, era cînd ţinut în loc de teamă, cînd se înflăcăra de dorinţa răzbunării. De fapt, barbarilor şovăiala li se pare ceva demn de un sclav; a acţiona repede, o faptă demnă de un rege. A prevalat totuşi interesul, aşa încît, invitîndu-l pe Abdus, sub aparenţa prieteniei, la un banchet, l-a făcut inofensiv printr-o otravă lentă, iar pe Sinnaces l-a împiedicat prin prefăcătorie şi prin daruri, dîndu-i totodată diverse însărcinări. Phraates, ajuns în Siria, în timp ce, părăsind felul de viaţă roman cu care se învăţase de atîţia ani, căuta să-şi însuşească obiceiurile parţilor şi nefiind în stare a trăi ca strămoşii lui, a fost răpus de o boală. Dar Tiberius n-a renunţat la planurile sale: pe Tiridates[88], care era din acelaşi sînge cu Artabanus, i-l face rival şi, pentru redobîndirea Armeniei, îl alege pe hiberianul Mithridates[89] şi îl împacă cu fratele lui

---

[86] V. II, 56 şi 58. Fusese rege al parţilor şi apoi al Armeniei; deposedat de Germanicus şi relegat în Cilicia în anul 19 p.Chr., a încercat să fugă de acolo; a fost prins şi executat.

[87] Fiul lui Phraates IV (II, 1) şi frate al lui Vonones, fusese trimis la Roma în anul 10 a.Chr.

[88] Tiridates, nepot al lui Phraates.

[89] Mithridates hiberianul a dobîndit regatul Armeniei. A fost mai tîrziu îndepărtat

Pharasmanes care avea conducerea alor săi[90]; în fruntea tuturor acţiunilor care se pregăteau în Orient l-a pus pe Lucius Vitellius[91]. Ştiu bine că numele acestui om este urît la Roma şi că se povestesc despre el multe ticăloşii, dar la conducerea provinciilor a dovedit o virtute de pe vremuri. Întors de acolo, de frica lui Caligula şi din prietenie faţă de Claudius, s-a schimbat şi, ajungînd la o slugărnicie ruşinoasă, a devenit pentru urmaşi un exemplu de adulaţie respingătoare. Începuturile lui s-au deosebit de ultima parte a vieţii, şi o bătrîneţe ticăloasă a şters amintirea calităţilor lui de tinereţe.

33 Dar dintre aceşti regi, Mithridates a fost primul care l-a împins pe Pharasmanes prin înşelăciune şi cu forţa să-i sprijine eforturile; s-au găsit nişte corupători care i-au hotărît cu mult aur pe slujitorii lui Arsaces să-şi ucidă stăpînul. Totodată, hiberii năvălesc cu oşti mari asupra Armeniei şi cuceresc oraşul Artaxata. Artabanus află de aceasta, îl pregăteşte pe fiul său, Orodes, să-l răzbune, îi dă trupe de-ale parţilor şi trimite oameni care să înroleze pe bani trupe auxiliare. De cealaltă parte, Pharasmanes s-a aliat cu albanii[92] şi i-a chemat de partea lui pe sarmaţi[93], ale căror căpetenii, după ce au primit daruri şi de la unii, şi de la alţii, s-au dat, după obiceiul neamului lor, şi cu unii, şi cu ceilalţi. Dar hiberii, stăpîni pe poziţiile lor, îi trec în grabă prin pasul Caspic pe sarmaţi, năvălind asupra armenilor. Iar sarmaţii care veneau în ajutorul parţilor erau lesne respinşi, deoarece duşmanul le tăia toate celelalte treceri; singura care mai rămăsese între mare[94] şi poalele munţilor Albani era închisă vara, fiindcă vînturile etesiene[95] inundă locurile joase; doar în timpul iernii austrul împinge din nou valurile către mare şi, apele retrăgîndu-se, dezvelesc o plajă strîmtă.

34 În vremea asta Orodes fiind lipsit de aliaţi, Pharasmanes, întărit prin trupe ajutătoare, îl provoca la luptă, îl ataca atunci cînd

---

de Caligula, dar a recăpătat tronul sub Claudius (XII, 8-9); nepotul său Radamistus l-a detronat şi i-a cauzat moartea (XII, 45-47).

90 Rege al hiberilor.

91 Era atunci legat al Siriei (VI, 28).

92 Popor din Caucaz.

93 Sarmaţii, grup de popoare iraniene, înrudiţi cu sciţii, ocupau pe atunci stepele de la nordul Mării Negre.

94 Marea Caspică.

95 Vînturile numite de greci „etesiene" sînt vînturi care suflă din nord, vara, în luna iulie, asupra Mediteranei orientale.

acesta refuza bătălia, îl asmuţea oprindu-l de la aprovizionarea cu furaje; adeseori, ca la asediu, îl împresura cu o centură de posturi, pînă ce parţii, nedeprinşi cu jignirile, îl înconjurară pe rege, cerîndu-i să dea lupta. La ei, toată puterea stă în cavalerie. Pharasmanes însă avea şi o bună pedestrime, căci hiberii şi albanii, trăind în locuri cu văi împădurite, sînt mai obişnuiţi cu greul şi răbdarea. Ei pretind că se trag din tesalieni[96], de pe vremea cînd Iason, după ce o răpise pe Medeea şi avusese copii cu ea, s-a întors în palatul regal al lui Æetes[97], pustiu acum, şi la Colchos[98], unde nu era rege. Multe locuri amintesc de numele şi de oracolul lui Phrixus[99]; nimeni nu ar îndrăzni să sacrifice un berbec, fiindcă se crede că Phrixus l-a adus acolo, fie că este vorba chiar de animal, fie de însemnul corabiei. Oricum, trupele fiind orînduite, de amîndouă părţile, în linie de bătaie, partul le vorbeşte despre Imperiul Orientului, de strălucirea arsacizilor şi, dimpotrivă, despre hiberii lipsiţi de glorie, cu mercenarii lor. Pharasmanes le aminteşte alor săi că nu au suferit niciodată jugul parţilor, că, cu cît au ţeluri mai înalte, cu atît, dacă învinge, au glorie mai mare, iar dacă fug, cu atît mai mare le va fi ruşinea şi primejdia; totodată, le arată propria linie de luptă şi, dincolo, trupele mezilor[100] înzorzonate cu aur: de-o parte războinicii, de cealaltă, prada.

35 Dar la sarmaţi nu se auzea doar vocea comandantului: se îndeamnă unii pe alţii să nu permită o luptă cu săgeţile; trebuie, ziceau ei, să se grăbească la atac şi la lupta corp la corp. De aici, urmară felurite moduri de luptă: parţii, deprinşi să şarjeze sau să fugă cu aceeaşi măiestrie, îşi distanţează escadroanele, caută lărgime spre a lovi mai bine; sarmaţii, renunţînd la arc, care bătea doar la mică distanţă, năvălesc cu ţepoaie şi cu săbii; acum era o alternare de şarje şi de retrageri, ca într-o luptă ecvestră, acum oamenii,

---

[96] Locuitorii Tesaliei, regiune în nordul Greciei, învecinată la vest cu Epirul şi la sud cu Macedonia.

[97] Tatăl Medeii, care fusese izgonit de la domnie.

[98] În Colchida, ţinut din sudul Caucazului, scăldat de rîul Phasis.

[99] După o legendă destul de complicată, regele Atamas a avut doi copii cu zeiţa Nefele: Phrixus şi Helle, iar Ino alţi doi. Pentru a-i feri pe cei doi copii de gelozia zeiţei Ino, la rugămintea Nefelei, zeul Hermes le trimise un berbec cu lîna de aur pe spatele căruia să fugă. În timpul zborului, Helle căzu în mare (de aici, numele de Hellespont), iar Phrixus a junse în Colchida, unde se însură cu fata regelui Æetes.

[100] Mezi, pentru parţi.

împingîndu-se cu corpurile şi cu armele, respingeau sau erau respinşi, ca într-o luptă a pedestrimii. Iar albanii şi hiberii pîndeau duşmanii, îi trînteau de pe cai, creîndu-le un pericol îndoit: călăreţii îi izbeau de sus şi pedestraşii îi răneau mai de aproape.

În acest timp, Pharasmanes şi Orodes, îmbărbătîndu-i pe viteji sau sprijinindu-i pe şovăielnici în văzul tuturor, se recunosc şi se reped unul asupra celuilalt cu armele şi caii, strigînd; Pharasmanes era mai impetuos, căci îl rănise pe Orodes străpungîndu-i casca, dar n-a putut să dea o a doua lovitură: calul l-a dus mai departe, iar pe rănit l-au apărat cei mai bravi din suita sa. Totuşi, zvonul, dovedit neadevărat, că Orodes ar fi fost ucis i-a înspăimîntat pe parţi, şi ei lăsară victoria celorlalţi.

36 După aceea, Artabanus porni cu toate forţele regatului său să se răzbune. S-a dat o luptă în care hiberii, buni cunoscători ai locurilor, au fost superiori; totuşi el n-ar fi renunţat, dacă Vitellius, concentrîndu-şi legiunile şi răspîndind zvonul că va invada Mesopotamia, nu l-ar fi făcut să se teamă de un război cu romanii. Îndată după aceea, părăsind Armenia, poziţia lui Artabanus s-a răsturnat, căci Vitellius îi ademenea pe parţi să părăsească un rege crud în timp de pace şi care îi ducea la pieire cînd pierdea bătăliile. Ca urmare, Sinnaces[101], despre care am spus mai înainte că îl duşmănea pe Artabanus, l-a atras de partea lui pe Abdagaeses, tatăl aceluia, şi pe alţii care într-ascuns nutreau acelaşi gînd, înverşunaţi acum, după atîtea dezastre; puţin cîte puţin, li se alăturară alţii, care, supuşi mai mult de frică decît din devotament, căpătaseră curaj găsindu-şi conducători. Lui Artabanus nu-i mai rămăsese nimeni alături, decît o gardă personală, compusă din străini izgoniţi din ţara lor, care nu ştiau ce-i binele şi nu le păsa de rău, nişte mercenari, unelte de crimă. Luîndu-i cu el, regele s-a grăbit să fugă în ţinuturile depărtate din preajma Sciţiei, în speranţa de a afla un ajutor, fiindcă avea legături de rudenie cu hyrcanii şi cu carmanii[102]; între timp, îşi zicea el, parţii, care-şi fac păreri bune despre cei de departe şi-s nestatornici faţă de cei prezenţi, s-ar putea schimba, căindu-se de ce-au făcut.

37 Artabanus fugind şi spiritele locuitorilor întorcîndu-se spre noul rege, Vitellius, după ce l-a îndemnat pe Tiridates[103] să prindă

---

[101] V. VI,31.

[102] Hyrcanii locuiau la est de Marea Caspică; carmanii, la nord de Golful Persic.

[103] V. VI, 32.

ocazia ce i se oferea, îşi duce floarea ostaşilor din legiuni şi a trupelor de aliaţi pe malul Eufratului. Pe cînd aduceau jertfe, unul săvîrşind, după obiceiul roman, sacrificiul *suovetaurilia*[104], iar celălalt jertfind o frumuseţe de cal spre a îmblînzi fluviul, localnicii au adus vestea că Eufratul creşte nemăsurat de mult fără o picătură de ploaie şi că valurile lui spumoase formează la suprafaţă cercuri în chip de diademă, ceea ce este semn de trecere cu bine a fluviului. Unii dădeau o interpretare mai subtilă, zicînd că începuturile acţiunii vor fi bune, dar nu vor dura mult, fiindcă semnele care se arată pe pămînt sau pe cer sînt mai de temei, pe cînd natura nestatornică a fluviilor acum arată semne bune, acum ţi le răpeşte. Oricum, făcîndu-se un pod de nave şi armata fiind trecută pe malul celălalt, cel dintîi care a venit în castrul nostru, însoţit de mii de călăreţi, a fost Ornospades[105]: acesta, exilat odinioară, aliat al lui Tiberius pe cînd acesta termina războiul din Dalmaţia, îşi cîştigase mari merite şi de aceea fusese dăruit cu cetăţenia romană; apoi, a redobîndit prietenia regelui şi, bucurîndu-se de mare cinste, a fost numit guvernator al ţinutului care, cuprins între Eufrat şi Tigru, fluvii vestite, a primit numele de Mesopotamia. Nu mult după aceea, Sinnaces îşi sporeşte forţele, iar Abdagaeses, personajul principal al acestei facţiuni, a adus pe deasupra tezaurul regelui şi podoabele regale. Vitellius, socotind că este de ajuns să fi arătat armatele romane, îi sfătuieşte pe Tiridate şi pe căpeteniile lui: pe unul să-şi amintească de bunicul lui, Phraates, şi de educatorul lui, Caesar August, pilde de laudă din amîndouă părţile, iar pe ceilalţi îi îndeamnă la supunere faţă de rege, respect faţă de noi şi păstrarea onoarei şi a cuvîntului dat. Apoi s-a întors în Siria cu legiunile.

38 Am unit la un loc cele întîmplate în două veri[106], ca sufletul să mi se liniştească de-atîtea nenorociri interne. Căci pe Tiberius, deşi trecuseră trei ani de la moartea lui Seianus[107], timpul, sau rugăminţile, sau saţiul, care pe ceilalţi oameni îi îmblînzesc, pe el nu-l potoleau, oprindu-l să mai pedepsească fapte nesigure sau de

---

[104] Sacrificiu pentru purificarea armatei, constînd din jertfirea unui porc, a unei oi şi a unui taur.

[105] Ornospades, nobil part, fusese alături de Tiberius în campania acestuia din Panonia şi Dalmaţia din anul 6–9 p.Chr.

[106] Evenimente din anii 35 şi 36.

[107] Seianus murise în anul 31, la 11 octombrie.

toţi uitate, pe care le lua drept foarte grave şi recente. Stăpînit de această temere, Fulcinius Trio[108] nemaisuportînd atacurile acuzatorilor săi, a scris în testamentul lui multe şi grozave lucruri împotriva lui Macro şi a liberţilor lui Tiberius, spunînd despre acesta că s-a ţicnit de bătrîneţe şi că absenţa lui continuă seamănă cu un exil. Acestor hîrtii, dosite de moştenitori, Tiberius porunci să li se dea citire, făcîndu-se că poate răbda libertatea altuia şi că dispreţuieşte ruşinea ce i se face; sau, poate, neştiutor mult timp de crimele lui Seianus, acum prefera să se divulge tot ce, oricum, se spunea împotriva lui şi să afle adevărul pe care linguşirea îl ascunde, măcar prin insultele ce i se aduc. Tot în aceste zile, senatorul Granius Marcianus, acuzat de Caius Gracchus de călcare a maiestăţii, şi-a pus capăt vieţii; iar Tarius Gratianus, fost pretor, a fost condamnat la moarte după aceeaşi lege.

39 La fel au sfîrşit Trebellienus Rufus şi Sextius Paconianus[109]; căci Trebellienus a murit sinucigîndu-se, iar Paconianus, din cauza unei poezii compuse de el împotriva principelui, a fost sugrumat în temniţă. Toate acestea Tiberius le afla nu ca odinioară, dintr-un loc de dincolo de mare şi prin mesageri veniţi de departe, ci din apropierea Romei, încît în aceeaşi zi, sau după trecerea unei nopţi, răspundea rapoartelor consulilor, aproape văzînd cu ochii lui valurile de sînge din case sau mîinile călăilor. La finele anului, s-a stins din viaţă Poppaeus Sabinus[110], om de origine modestă, care, prin amiciţia celor mari, dobîndise consulatul şi onorurile triumfului, fiind pus, timp de douăzeci şi patru de ani, la conducerea provinciilor celor mai importante nu fiindcă ar fi avut calităţi excepţionale, ci fiindcă era pe măsura îndatoririlor şi nu se ridica mai sus de-atît.

40 Urmă apoi consulatul lui Quintus Plautius şi Sex. Papinius[111]. Pentru că în acest an Lucius Aruseius [...] [112] fuseseră condamnaţi la moarte, nu se lua în seamă ca un lucru prea crud,

---

[108] Fulcinius Trio, faimosul delator, v. II, 28.

[109] Trebellienus Rufus, fost pretor şi tutore al copiilor lui Cotys, regele Traciei; despre Sextius Paconianus, v. VI, 3.

[110] Poppaeus Sabinus, consul în anul 9 p.Chr. (I, 80), căpătă însemnele triumfului în anul 26 (IV, 46).

[111] Anul 36 p.Chr. Quintus Plautius, frate sau rudă a lui M. Plautius despre care v. IV, 32; despre Sextus Papinius, v. VI, 49.

[112] Lacună în text; despre L. Aruseius, v. VI, 7.

din cauza obişnuinţei cu nenorocirile; dar ceea ce a îngrozit a fost faptul că Vibulenus Agrippa, un cavaler roman, după ce acuzatorii au terminat de vorbit, scoţîndu-şi din sîn o otravă, a înghiţit-o chiar în localul senatului; prăbuşindu-se, a fost dus în grabă, muribund, pe braţele lictorilor în carceră şi a fost sugrumat cu un laţ, deşi murise. Nici chiar Tigranes[113], care domnise altădată în Armenia şi era acum acuzat, n-a scăpat, cu tot numele lui de rege, de pedeapsa aplicată cetăţenilor obişnuiţi. Iar Caius Galba[114], fostul consul, şi cei doi Blaesi[115] şi-au pus singuri capăt vieţii, Galba fiindcă fusese oprit printr-o scrisoare aspră a lui Tiberius să tragă la sorţi o provincie, iar cei doi Blaesi fiindcă sacerdoţiile promise lor, pe cînd familia le era în toată puterea, fuseseră amînate după prăbuşirea ei. Apoi, ca şi cum ar fi fost vacante, Tiberius le-a acordat altora. Ei au înţeles că acesta e semnul condamnării la moarte şi au tras consecinţele. Æmilia Lepida, despre care am spus că se măritase cu tînărul Drusus[116], urmărindu-şi soţul cu necontenite acuzaţii, deşi dispreţuită de toată lumea, rămăsese nepedepsită cît trăise tatăl ei, Lepidus[117]; după aceea, delatorii o înşfăcară pentru adulter cu un sclav. Despre ticăloşia ei, nu era îndoială; aşadar, a renunţat să se apere şi şi-a pus capăt vieţii.

41 În timpul acesta, neamul cliţilor[118], aflat sub stăpînirea lui Archelau al Cappadociei[119], fiindcă era forţat să-şi declare, după obiceiul nostru, averile şi să plătească dări, s-a retras pe înălţimile muntelui Taurus; se punea în siguranţă împotriva trupelor regelui, incapabile să poarte un război; pînă ce legatul Trebellius, trimis de Vitellius, guvernatorul Siriei, cu patru mii de legionari şi cu trupe auxiliare alese, a încercuit cu lucrări de fortificaţie două coline pe care le ocupaseră barbarii (cea mai mică se numea Cadra, şi cealaltă Davara) şi i-a silit să se predea, după ce pe cei care îndrăzneau să-şi croiască o ieşire i-au răpus prin sabie, şi pe ceilalţi, prin înse-

---

[113] Tigranes IV.

[114] Despre Caius Sulpicius Galba, v. III, 52.

[115] Fiii lui Iunius Blaesus, unchiul lui Seianus.

[116] Se presupune că Tacitus relatase în cartea a V-a căsătoria ei cu Drusus, al doilea fiu al lui Germanicus.

[117] Lepidus moare în anul 33 (VI, 27).

[118] Neam din Cilicia orientală.

[119] Archelaos, fiul regelui (II, 42). Tiberius transformase regatul Cappadociei în provincie romană.

toşare. Pe de altă parte, Tiridates[120], cu voia parţilor, puse stăpînire pe Nicephorium, Anthemusiada şi alte oraşe care[121], întemeiate de macedoneni, poartă nume greceşti, precum şi pe cetăţile partice Halus şi Artemita[122]. Locuitorii lor erau care mai de care mai bucuroşi; îl blestemau din pricina cruzimii lui pe Artabanus, crescut printre sciţi, şi-şi puneau nădejdea în purtarea blîndă a lui Tiridates, care primise educaţie romană.

42 Cea mai mare linguşire i-o arătară locuitorii Seleuciei[123], oraş puternic, înconjurat cu ziduri, neatins de barbarie, ci păstrînd încă spiritul lui Seleucus, fondatorul. Trei sute de cetăţeni, aleşi după bogăţie sau după înţelepciune, formează un fel de senat; poporul îşi are şi el puterea sa: de cîte ori aceşti factori se înţeleg, nu se sinchisesc de parţi; de îndată ce sînt dezbinaţi, fiecare din ei chemîndu-l în ajutor împotriva rivalilor, partul chemat de o partidă îşi sporeşte puterea în dauna tuturor. Aşa se întîmplase şi de curînd, pe cînd domnea Artabanus[124], care a lăsat poporul la discreţia celor mari, ţinînd seama de interesul său, căci domnia poporului este mai aproape de libertate, pe cînd domnia cîtorva seamănă mai mult cu bunul plac al unui rege. Tiridates, la sosirea lui la Seleucia, este copleşit cu onorurile vechilor regi, ca şi cu cele pe care le-a inventat şi mai generos epoca noastră; totodată, se revarsă numai ocări asupra lui Artabanus, „care, dacă după mamă e un Arsacid, în rest e un degenerat". Tiridates dădu puterea în Seleucia poporului. Apoi, vrînd să fixeze ziua încoronării, a primit de la Phraates şi de la Hieron, care conducea cele mai puternice provincii[125], răspunsul că ei îi cer o scurtă amînare. S-a hotărît să-i aştepte pe aceşti oameni foarte puternici, şi între timp Tiridates s-a dus la Ctesiphon[126], sediul imperial. Dar cum aceştia tot amînau zi după zi, Surena[127], în faţa mulţimii şi în aclamaţii, l-a încins pe Tiridates cu diadema regală, după obiceiul ţării.

---

[120] Despre Tiridates, v. VI, 32.

[121] În Mesopotamia.

[122] Greu de localizat.

[123] Seleucia, oraş în Babilonia, pe malul drept al fluviului Tigru, fondat de regele Seleucus I Nicator în anul 302 a.Chr.; era locuit de babilonieni, greci şi evrei.

[124] Artabanus III.

[125] Doi satrapi, altminteri necunoscuţi.

[126] Oraş pe malul stîng al Tigrului, în faţa Seleuciei.

[127] Fruntaş ales dintre cele mai de seamă familii ale parţilor, al doilea în rang după rege.

43 Şi, dacă s-ar fi dus imediat în interior şi la alte neamuri, ar fi pus capăt îndoielii şovăitorilor şi toţi ar fi făcut una; asediind o fortăreaţă în care Artabanus îşi dusese vistieria şi femeile, dădu timp altora să-şi calce învoielile. Într-adevăr, Phraates şi Hieron, precum şi alţii, care nu participaseră la solemnitatea de ziua încoronării, unii de frică, alţii din ură împotriva lui Abdagaeses, care pe atunci domina curtea şi pe noul rege, trecură de partea lui Artabanus. Acesta a fost găsit în Hircania[128], acoperit de zdrenţe slinoase, cîştigîndu-şi hrana cu arcul. Mai întîi, s-a speriat, crezînd că i se întinde o cursă; cînd s-a încredinţat că aceştia veniseră să-i redea domnia, a prins curaj şi a întrebat ce înseamnă această bruscă schimbare. Atunci Hieron se porni împotriva lui Tiridates, spunînd că acela e un copil, că de fapt conducerea nu este în mîna unui Arsacid, că acesta e doar un nume deşert, purtat de un nevolnic moleşit de moravurile străine, şi că adevărata putere se află în familia lui Abdagaeses.

44 Avînd o îndelungă experienţă în ale domniei, Artabanus înţelese că sînt prefăcuţi în iubirea ce-i arată, dar că ura lor este sinceră; nezăbovind decît pînă să-şi adune trupe ajutătoare de-ale sciţilor, el plecă îndată, ca să prevină şiretlicurile duşmanilor şi răzgîndirea prietenilor. Nu-şi dezbrăcase zdrenţele murdare, ca să-şi atragă prin compătimire mulţimea, şi nu se dădea în lături de la prefăcătorie, rugăminţi şi de la orice altceva, ca să şi-i atragă pe cei şovăitori sau să-i îmbărbăteze pe cei ce erau gata să-l ajute. Însoţit de o trupă numeroasă, ajunse în preajma Seleuciei, în timp ce Tiridates, tulburat de vestea revenirii lui Artabanus şi în acelaşi timp de prezenţa acestuia, nu ştia ce hotărîre să ia: să meargă împotriva lui sau să prelungească cît mai mult timp războiul. Cei care preferau să dea o bătălie, forţînd situaţia, spuneau că duşmanii, lipsiţi de coeziune şi obosiţi de lungimea drumului, nici măcar nu s-au putut uni în cugetul lor s-asculte de un om pe care ei, trădători şi duşmani ai lui pînă de curînd, acum îl slujeau din nou. Dar Abdagaeses propunea să se retragă toţi în Mesopotamia, pentru ca, avînd fluviul drept apărare în faţă, chemîndu-i la luptă pe armeni, pe elymei[129] şi toate neamurile din spatele lor, cu forţele sporite prin trupele aliaţilor şi prin cele pe care le-ar fi trimis generalul

[128] V. VI, 36.

[129] Elymeii sau elamiţii locuiau în estul Mesopotamiei, la nord de Golful Persic.

roman, să încerce astfel norocul. Părerea aceasta s-a impus, fiindcă Abdagaeses avea mare autoritate, iar Tiridates era nevolnic în faţa oricărui pericol. Dar retragerea s-a prefăcut într-o fugă; începutul l-a făcut neamul arabilor; ceilalţi se retrag la casele lor, sau se duc în tabăra lui Artabanus, pînă cînd Tiridates, ajuns cu puţini oameni în Siria, îi liberează pe toţi, scăpîndu-i astfel de ruşinea trădării.

45 În acelaşi an, a izbucnit la Roma un năpraznic incendiu, care a pustiit o parte a Circului[130], învecinată cu Aventinul, şi chiar cartierul Aventinului; catastrofă pe care Tiberius a întors-o spre gloria lui, plătind el daunele clădirilor particulare şi ale caselor de închiriat. S-au învestit în acest gest de dărnicie o sută de milioane de sesterţi, şi el a fost cu atît mai bine primit cu cît Tiberius, destul de măsurat în construcţiile proprii, nici în ce priveşte cele publice n-a construit decît două edificii: templul ridicat în cinstea lui August[131] şi scena teatrului lui Pompei[132], pe care, după terminarea lor, nu le-a mai inaugurat, fie din dispreţ al popularităţii, fie că era apăsat de bătrîneţe. Pentru estimarea pagubelor suferite de fiecare au fost aleşi cei patru soţi ai nepoatelor lui: Cneus Domitius, Cassius Longinus, Marcus Vinicius şi Rubellius Blandus[133], cărora li s-a adăugat, numit de consuli, Publius Petronius[134]. Fiecare după mintea lui a căutat şi a făcut să se decreteze onoruri lui Tiberius. Nu s-a mai ştiut pe care le-a respins şi pe care le-a admis din cauza sfîrşitului său apropiat.

Nu mult după aceasta, şi-au preluat funcţia ultimii consuli ai lui Tiberius, Cneus Acerronius şi Caius Pontius[135]. Puterea lui Macro sporise peste măsură. El îi făcea curte din ce în ce mai mult în fiecare zi lui Caius Caesar[136], ceea ce nicicînd nu neglijase şi-şi atrăsese simpatia lui. După moartea Claudiei[137], despre a cărei

---

130 Circus Maximus, între Aventin şi Palatin.

131 Între Capitoliu şi Palatin, terminat probabil în anul 34 p.Chr.

132 V. III,72.

133 V. IV, 75; VI, 15 şi III, 23.

134 Despre Publius Petronius, v. III, 49.

135 Cn. Acerronius Proculus a fost proconsul al Ahaiei; C. Petronius Pontius este tatăl unei Pontia, faimoasă prin uciderea amîndor copii, citată de Iuvenal (VI, 638) şi Marţial (II, 34, 6; IV, 5; V, 75).

136 Caligula.

137 Fiica lui Marcus Silanus (VI, 20); a murit dintr-o naştere în anul 36 (Suetoniu, *Cal.* 12).

căsătorie cu acesta am amintit, el îşi îndemnase propria nevastă, pe Ennia, ca, prefăcîndu-se îndrăgostită de tînăr, să-l momească, făcîndu-l să se angajeze s-o ia în căsătorie. Acela nu refuză nimic, pînă să pună mîna pe putere, căci, deşi impulsiv din fire, învăţase foarte bine, trăind pe lîngă bunicul său, arta înşelăciunii şi a prefăcătoriei.

46 Tiberius ştia de toate acestea şi din această pricină nu se putea hotărî cui să lase conducerea statului: se gîndise mai întîi la vreunul dintre nepoţii lui: fiul lui Drusus[138], născut din sîngele lui, îi era mai aproape de inimă, dar nu intrase încă în pubertate; fiul lui Germanicus[139] era în puterea tinereţii, se bucura de simpatiile mulţimii, dar tocmai acest fapt era pentru bunic motiv ca să-l urască; chiar şi la Claudius[140] se gîndea, fiindcă era la vîrsta cuminţeniei şi înclinat spre studiu, dar mintea lui cea slabă era o piedică. Dacă ar fi căutat un succesor în afara casei sale, se temea ca memoria lui August şi numele Cezarilor să n-ajungă obiect de bătaie de joc şi de ocară; într-adevăr, nu-l preocupa într-atît iubirea contemporanilor, cît dorinţa de faimă bună la urmaşi. Apoi, nedecis şi sleit fiziceşte, a lăsat hotărîrea, de care nu era capabil, în voia soartei, scoţînd totuşi cîteva vorbe prin care se înţelegea că prevede viitorul. Căci pe Macro l-a dojenit, cu o formulă destul de clară, cum că părăseşte soarele care apune şi priveşte la cel care răsare. Iar lui Caius Caesar, care, într-o conversaţie iscată întîmplător, îşi bătea joc de Lucius Sulla, i-a prezis că va avea toate păcatele lui Sulla, dar nici una dintre calităţile lui. Totodată, îmbrăţişîndu-l cu multe lacrimi pe cel mai mic dintre nepoţi în timp ce Caius îl privea cu o faţă fioroasă: „Pe-acesta tu ai să-l ucizi, îi zise, dar şi pe tine, altul"[141]. Altminteri, deşi starea sănătăţii lui se înrăutăţea, nu renunţa întru nimic la poftele lui păcătoase, răbdînd în tăcere, spre a părea că-i tare, şi continuînd să-şi bată joc de arta medicilor şi de cei care, trecuţi de treizeci de ani, mai au nevoie de sfaturi, ca să distingă ce este util corpului lor şi ce-i vătămător.

---

[138] Tiberius Gemellus, unul dintre cei doi gemeni ai Liviei, sora lui Germanicus, născuţi din căsătoria cu Drusus (II, 84).

[139] Caius Caesar Caligula: cei doi fraţi ai lui pieriseră: Drusus mort prin inaniţie în închisoare (VI, 33), Nero, în exil (V, 5).

[140] Claudius, fratele lui Tiberius, viitorul împărat după Caligula, avea atunci 46 de ani.

[141] Caligula l-a şi ucis chiar în acest an (37 p.Chr.); dar şi el a fost ucis în anul 41 p.Chr.

47 Între timp, la Roma se arunca sămînţa fărădelegilor ce-aveau să vină şi după moartea lui Tiberius. Laelius Balbus[142] o acuzase de călcare a maiestăţii pe Acutia, care fusese un timp soţia lui Publius Vitellius[143]. Aceasta fiind condamnată, pe cînd se discuta stabilirea recompensei acuzatorului, Iunius Otho, tribunul poporului[144], interveni opunîndu-se. De aici, ura dintre ei şi, curînd, moartea lui Otho. Apoi Albucilla, faimoasă prin numeroşii ei amanţi, care fusese căsătorită cu Satrius Secundus[145], denunţătorul conspiraţiei, este citată sub acuzaţia de impietate faţă de principe. Erau implicaţi, în chip de complici şi amanţi ai ei, Cneus Domitius, Vibius Marsus şi Lucius Arruntius[146]. Despre strălucirea familiei lui Domitius am vorbit mai sus; chiar şi Marsus avusese în trecut onoruri şi era vestit prin talentele lui. Dar interogatoriul martorilor şi anchetarea prin torturi a sclavilor fuseseră făcute sub conducerea lui Macro, precum dovedesc procesele-verbale înaintate senatului; faptul că nu exista nici o scrisoare a lui Tiberius împotriva lor năştea bănuiala că, acela fiind bolnav şi, poate, neştiind nimic, cele mai multe acuzaţii fuseseră ticluite de Macro, din cauza cunoscutelor lui sentimente de duşmănie faţă de Arruntius.

48 Ca urmare, Domitius tot chibzuind la apărarea lui, iar Marsus dînd a înţelege că-şi hotărîse moartea prin inaniţie, şi-au prelungit viaţa. Prietenilor care-l îndemnau să amîne şi să întîrzie, Arruntius le-a răspuns că „nu acelaşi lucru stă bine tuturor: el a trăit destul şi n-are a se căi decît că şi-a dus o bătrîneţe chinuită, între batjocuri şi primejdii, urît multă vreme de Seianus, acum de Macro, şi mereu de vreunul din cei puternici, şi nu pentru vreo vină, ci fiindcă nu poate suferi ticăloşiile. E drept, în cele cîteva ultime zile ale principelui, ar putea scăpa cu viaţă; cum ar putea însă scăpa de tinereţea aceluia ce aşteaptă să-i urmeze? Dacă Tiberius, după atîta experienţă în treburile publice, a fost scos din minţi de pasiunea dominaţiei şi a devenit alt om, oare Caius Caesar, pînă mai ieri un

---

[142] Probabil fiul lui D. Laelius Balbus, consul în anul 6 a.Chr., faimos orator menţionat de Quintilian (X, 1, 24).

[143] Despre P. Vitellius, amic al lui Germanicus, v. I, 70 şi II, 74.

[144] Altminteri necunoscut.

[145] Amic al lui Seianus şi apoi denunţătorul lui (IV, 34).

[146] Cn. Domitius Ahenobarbus, căruia Tiberius i-o dăduse în căsătorie pe Agrippina, fiica lui Germanicus; despre Vibius Marsus, v. II, 74; despre Lucius Arruntius, fost consul în anul 6 p.Chr., v. I, 13.

băieţandru, neştiind de nici unele, şi educat cum e mai rău, va apuca pe o cale mai bună sub conducerea unui Macro care, fiind ales ca mai rău decît acela pentru a-l doborî pe Seianus, zdruncinase statul prin şi mai multe crime? De pe acum el vede în viitor o sclavie şi mai grea şi de aceea vrea să scape şi de trecut, şi de ceea ce are să vină curînd". Spunînd aceste vorbe de parcă ar fi fost profet, şi-a tăiat venele. Cele ce aveau să urmeze sînt o dovadă că Arruntius a făcut bine c-a murit. Albucilla, după ce s-a rănit cu o lovitură prea slabă, a fost dusă, din ordinul senatului, la închisoare. Se hotărăşte să fie pedepsiţi şi complicii desfrînării ei: Carsidius Sacerdos, fost pretor[147], să fie deportat într-o insulă, iar Pontius Fregellanus[148] să fie exclus din ordinul senatorilor; Laelius Balbus[149] este condamnat la aceeaşi pedeapsă, aceasta cel puţin votată cu bucurie, fiindcă se ştia că are o elocinţă feroce, gata să se dezlănţuie împotriva nevinovaţilor.

49 Tot în aceste zile, Sextus Papinius, dintr-o familie de foşti consuli[150], şi-a ales o moarte imediată şi oribilă, aruncîndu-se de la înălţime. Cauza era atribuită mamei sale, care, părăsită de multă vreme de soţul ei, prin cochetăria ei şi prin gustul ei de plăceri, îl împinsese pe tînăr la acte de care nu putea scăpa decît prin moarte. Aşadar, fiind acuzată în senat, deşi se arunca la picioarele senatorilor, vorbea de jalea oricărei mame, de sufletul mai slab al femeilor într-un astfel de caz şi de alte lucruri triste şi de compătimit, spre a-şi arăta durerea, totuşi a fost îndepărtată din Roma pe timp de zece ani, pînă ce fiul ei mai mic va fi ieşit din faza critică a adolescenţei.

50 Pe Tiberius îl părăseau acum corpul, puterile, nu însă şi prefăcătoria: avea aceeaşi duritate sufletească, era la fel de controlat în vorbă şi în privire, ascunzîndu-şi uneori printr-o bună dispoziţie studiată sfîrşeala, oricît de evidentă. După ce şi-a tot schimbat reşedinţele, s-a stabilit în fine pe promontoriul Misenum, într-o vilă al cărei stăpîn fusese odinioară Lucius Lucullus[151]. Acolo s-a aflat că se apropie de sfîrşit în felul următor. Era cu el un medic, vestit

147 V. IV, 13.

148 Nemenţionat altundeva.

149 V. VI, 47.

150 Fiul consulului din anul 36, v. VI, 40.

151 V. IV, 36.

prin arta lui, cu numele Charicles, care, deşi nu supraveghea regulat sănătatea principelui, totuşi îi stătea la dispoziţie cu sfaturile sale. Acesta, ca şi cum ar fi avut să lipsească puţin pentru treburile proprii, la plecare, luîndu-i mîna ca din datorie, i-a cercetat uşor pulsul. Lui Tiberius nu i-a scăpat gestul, căci, poate jignit şi ascunzîndu-şi cu atît mai mult mîna, a poruncit să se întindă din nou masa şi a stat la ea mai mult ca de obicei, ca şi cum ar fi făcut-o în cinstea prietenului care pleca. Charicles, totuşi, îl asigură pe Macro că Tiberius e pe sfîrşite şi că mai mult de două zile n-o va duce. Din clipa aceea, un zor în toate: consfătuiri între cei prezenţi, curieri către guvernatorii provinciilor şi către armate. În ziua a şaptesprezecea înaintea calendelor lui aprilie[152], respiraţia oprindu-i-se, s-a crezut că pacientul şi-a încheiat veleatul. Caius Caesar, însoţit de un mare număr de inşi care alergaseră să-l felicite, apărea tocmai să ia în primire puterea, cînd, pe neaşteptate, soseşte vestea că lui Tiberius îi revine glasul şi vederea şi că cere de mîncare spre a-şi reveni din această sfîrşeală. Pe toţi îi apucă frica. Cei mai mulţi se risipesc în toate părţile şi fiecare se preface îndurerat sau neştiutor. Caius Caesar, înlemnit şi amuţit, căzut din culmea speranţelor, îşi aştepta ziua cea din urmă. Macro, fără a-şi pierde firea, ordonă ca bătrînul să fie asfixiat sub multe aşternuturi şi ca toată lumea să se retragă de la pragul încăperii. Astfel sfîrşi Tiberius, la vîrsta de şaptezeci şi opt de ani.

51 Era fiul lui Nero şi din amîndouă părţile descindea din familia Claudia, deşi mama sa trecuse prin adopţiuni în familia Livia şi apoi în familia Iulia. Împrejurările din prima copilărie nu i-au fost prea favorabile: l-a urmat în exil pe tatăl său, care fusese proscris; cînd a intrat în familia lui August, a avut de luptat cu mulţi rivali cît timp au trăit Marcellus şi Agrippa, apoi Cezarii Caius şi Lucius; chiar fratele său Drusus se bucura mai mult de iubirea cetăţenilor. Dar ce l-a primejduit mai mult a fost căsătoria lui cu Iulia, căci a fost constrîns să suporte imoralitatea soţiei sale, sau să o evite[153]. Apoi, după ce s-a reîntors de la Rhodos, timp de doisprezece ani casa principelui a fost goală de alţi urmaşi. După aceea, timp de douăzeci şi trei de ani a avut conducerea imperiului roman. Chiar şi caracterul lui a fost deosebit după perioade: cît

[152] 16 martie.

[153] Din acest motiv zăbovise şapte ani la Rhodos.

timp a fost un simplu particular sau a îndeplinit comandamente militare sub August, s-a bucurat de o viaţă şi o reputaţie exemplare; cîtă vreme au trăit Germanicus şi Drusus, a fost un om ascuns şi abil în a simula virtuţile; de asemenea, în timpul vieţii mamei sale, oscila între bine şi rău: cît timp l-a iubit pe Seianus, sau s-a temut de el, a fost odios prin cruzime, dar îşi ascundea plăcerile desfrînate; în cele din urmă, cînd, dînd ruşinea şi frica la o parte, s-a lăsat condus doar de aplecarea lui naturală, a izbucnit în crime şi în destrăbălări.

Cartea a XI-a*

1 [...] Căci Messalina[1] a crezut că Valerius Asiaticus[2], fost de două ori consul, fusese cîndva amantul Poppaeii[3]; rîvnind totodată la parcul început de Lucullus[4], pe care Valerius îl înfrumuseţa cu o largheţe extraordinară, îl asmuţi împotriva amîndurora pe Suillius[5]. I se alătură şi Sosibius[6], educatorul lui Britannicus, sub aparenţa că-i vrea binele, spre a-l sfătui pe Claudius să se păzească de acte de violenţă şi de bogăţii, care sînt un pericol pentru conducători; el adăuga că Asiaticus, instigatorul principal al uciderii lui Caius Caesar Caligula, nu se temuse s-o declare într-o adunare a poporului roman şi, mai mult chiar, să-şi revendice gloria faptei sale; prin aceasta, devenise faimos în Roma, zicea el, şi în provincii se răspîndise zvonul că se pregăteşte să se ducă la armatele din Germania, deoarece, născut la Vienna[7] şi bizuindu-se pe legături pu-

---

* Marea lacună dintre cărţile a VI-a şi a XI-a cuprindea evenimentele unei perioade de aproape zece ani din istoria principatului: domnia lui Caligula (37-41 p.Chr.) şi domnia lui Claudius, fratele lui Germanicus (41-47). Din cartea a XI-a lipsesc primele capitole.

[1] Valeria Messalina, a treia soţie a lui Claudius, s-a căsătorit cu acesta în anii 39 sau 40; avea atunci cincisprezece ani. Fiică a lui Valerius Messala Barbatus şi a Domitiei Lepida (XI, 37), a avut cu Claudius doi copii: pe Octavia şi pe Britannicus.

[2] Valerius Asiaticus, prima oară consul supleant în 35 şi a doua oară consul obişnuit în 46, fusese prieten al lui Caligula, pe care însă îl trădase.

[3] Poppaea Sabina, fiica lui Poppaeus Sabinus (I, 80) şi mama viitoarei concubine şi apoi soţii a lui Nero (XIII, 45).

[4] Comandantul războiului împotriva lui Mithridates (74-67 a.Chr.). Grădinile se aflau pe actuala colină Pincio.

[5] Publius Suillius Rufus, fratele lui Corbulo (IV, 31).

[6] Probabil un libert, eliminat mai tîrziu de Agrippina. Tiberius Claudius Germanicus, supranumit Britannicus, în memoria cuceririi de către Claudius a Britanniei în anul 44, se născuse în anul 41.

[7] Oraş în Galia Narboneză, capitala alobrogilor, situat pe Ron; azi, Vienne.

ternice de rudenie, i-ar fi uşor să răscoale neamuri de aceeaşi origine cu el. Atunci Claudius, nemaicercetînd nimic, l-a trimis pe prefectul pretoriului, Crispinus[8], cu soldaţi pentru operaţiuni urgente, ca şi cum ar fi vrut să înăbuşe izbucnirea unui război. Acesta l-a descoperit pe Asiaticus la Baiae[9], l-a pus în lanţuri şi l-a adus în Capitală.

2 Nu i s-a dat putinţa de a se prezenta în faţa senatului: a fost interogat în iatacul împăratului şi în prezenţa Messalinei, în timp ce Suillius îl acuza de coruperea soldaţilor pe care şi-i atrăsese prin bani şi prin dezmăţ la orice ticăloşie; îl învinuia apoi de adulter cu Poppaea şi de năravuri pidosnice. La care acuzatul, rupînd tăcerea, izbucni: „Întreabă-i, Suillius, pe fiii tăi şi îţi vor declara că sînt bărbat", şi apoi porni să se apere. Claudius era mişcat în mod deosebit şi chiar şi Messalinei i-au dat lacrimile. Ieşind din iatac ca să şi le şteargă, i-a atras atenţia lui Vitellius[10] să nu cumva să-i scape acuzatul. Ea însăşi se grăbeşte să termine cu Poppaea, punînd pe lîngă dînsa oameni care s-o împingă să-şi pună capăt zilelor de groaza temniţei. Claudius era atît de neştiutor în toate, încît, după cîteva zile, îl chemă la el la masă pe Scipio[11], soţul Poppaeii, şi-l întrebă de ce nu şi-a adus şi soţia, iar acela îi răspunse că ea se prăpădise.

3 Dar tot chibzuind la achitarea lui Asiaticus, pe cînd Vitellius cu lacrimile în ochi îi amintea de lunga lui prietenie cu acuzatul, de devotamentul amîndurora faţă de Antonia, mama împăratului[12], de serviciile lui Asiaticus aduse statului şi de recenta campanie în Britannia, în fine de tot ce se părea că i-ar atrage mila, ceru să i se dea acestuia îngăduinţa de a-şi alege felul morţii. Claudius rosti apoi cîteva cuvinte în sensul aceleiaşi clemenţe. După aceea, fiindcă unii îl îndemnau pe Asiaticus să-şi pună capăt vieţii prin nemîncare, o moarte fără suferinţă, acesta le răspunse că refuză binele ce i se face: făcîndu-şi exerciţiile fizice obişnuite, luînd o baie şi

---

[8] Despre Rufrius Crispinus, v. XI, 4; XII, 42; XIII, 45; XV, 71; XVI, 17.

[9] Frumoasă localitate de băi termale de pe coasta Campaniei, între Cumae şi Puteoli.

[10] Tatăl viitorului împărat, favorit al lui Claudius; acum consul pentru a treia oară (VI, 28).

[11] Despre Publius Cornelius Scipio, v. III, 74.

[12] Antonia minor, mama lui Germanicus şi a lui Claudius (III, 3 şi IV, 44), murise în anul 37 p.Chr.

mîncînd bine dispus, după ce a spus că ar fi fost mai onorabil să piară prin perfidia lui Tiberius sau prin nebunia lui Caius decît să cadă datorită gurii spurcate a lui Vitellius, şi-a tăiat venele. Mai înainte totuşi, îşi examinase rugul şi poruncise să fie mutat în altă parte, pentru ca vîlvătaia focului să nu dăuneze umbrei dese a copacilor: atît de liniştit a fost în ultima clipă de viaţă!

4 Se convocă după aceea senatul, şi Suillius îşi continuă acuzaţiile, adăugînd la ele doi vestiţi cavaleri romani, pe numele lor Petra. Motivul condamnării lor la moarte era că-şi oferiseră casa întîlnirilor lui Mnester[13] cu Poppaea. Dar unul dintre ei fusese acuzat pentru un vis în care i s-ar fi arătat Claudius, încununat cu o coroană de spice întoarse în jos, iar el spusese că acesta e semn de mari lipsuri de alimente. Unii spun că el visase o coroană de frunze de viţă de vie care începuseră să albească şi că asta ar fi arătat că spre sfîrşitul toamnei principele avea să moară. Un lucru este sigur: oricum ar fi fost visul, amîndoi fraţii fură condamnaţi la moarte. Lui Crispinus i s-au decretat, ca recompensă, un milion şi jumătate de sesterţi şi însemnele preturii. Vitellius făcu să se voteze în plus un milion de sesterţi pentru Sosibius, fiindcă era preceptorul lui Britannicus şi-l ajuta cu sfaturi pe Claudius. Cerîndu-i-se şi lui Scipio să-şi dea părerea: „Deoarece, zise, am aceeaşi părere ca voi toţi despre faptele Poppaeii, consideraţi că spun acelaşi lucru ca voi toţi", compromis elegant între iubirea conjugală şi obligaţia de senator.

5 De atunci, Suillius n-a încetat să acuze cu cruzime, şi au fost mulţi cei care s-au luat la întrecere cu el. Căci principele, atribuindu-şi toate puterile legilor şi magistraţilor, deschisese cîmp larg jefuielii. Nu a existat marfă la piaţă care să se vîndă aşa de bine ca necinstea avocaţilor, într-atîta, încît Samius, un cavaler roman de vază, după ce i-a dat lui Suillius patru sute de mii de sesterţi şi a aflat că acesta îl trădase înţelegîndu-se cu adversarul, s-a străpuns cu sabia în casa avocatului[14]. Aşadar, la iniţiativa lui Caius Silius[15], consulul desemnat, despre puterea şi despre moartea căruia

---

[13] Un pantomim vestit, amant al Messalinei, care fusese în graţia lui Caligula; va fi condamnat la moarte în anul 48.

[14] Ca să creeze, credea el, un scandal public.

[15] Caius Silius era fiul legatului Germaniei superioare, Caius Aulus Caecina Largus (despre care v. I, 31). Va muri în anul 48 (XI, 27-35).

voi vorbi la timpul potrivit, senatorii se ridică toţi şi cer aplicarea legii Cincia[16], prin care din vechime se interzicea ca cineva să primească bani sau daruri ca să pledeze o cauză.

6 Apoi, fiindcă cei cărora li se pregătea această ocară murmurau, Silius, în conflict cu Suillius, s-a năpustit asupra lui cu violenţă, aducînd exemple ale vechilor oratori care socoteau că gloria şi bunul nume la urmaşi sînt singurele recompense ale elocinţei. „De altminteri, cea mai frumoasă şi cea dintîi dintre artele liberale este înjosită prin afaceri murdare; nici buna-credinţă nu rămîne întreagă, cînd cineva priveşte la mărimea profitului. Dacă procesele nu vor aduce nimănui cîştig, ele se vor împuţina; acum se încurajează duşmăniile, acuzaţiile, urile, nedreptăţile, încît, aşa cum o molimă aduce venituri doctorilor, tot aşa această plagă a proceselor aduce bani avocaţilor. Să-şi amintească de Caius Asinius, de Marcus Messala şi, din cei mai recenţi, de Arruntius şi de Æserninus[17]; ei au ajuns la cele mai înalte onoruri prin viaţă nepătată şi prin elocinţa lor." Consulul desemnat vorbind astfel şi alţi senatori manifestîndu-şi aprobarea, se pregătea tocmai propunerea ca avocaţii necinstiţi să fie daţi în judecată potrivit legii împotriva delapidării banului public, cînd Suillius, Cossutianus[18] şi ceilalţi, care vedeau că prin aceasta nu se hotărăşte judecarea — erau vădit vinovaţi —, ci pedepsirea lor, îl înconjoară pe Claudius, rugîndu-l ca faptele din trecut să fie graţiate. După ce acesta făcu semn că aprobă cererea, ei începură să se apere astfel:

7 „Care e omul atît de plin de el, încît să-şi facă speranţe de veşnicia faimei sale? Este vorba să te pregăteşti să dai un ajutor la nevoia şi treburile cuiva, pentru ca, din lipsă de avocaţi, el să nu fie la bunul plac al celor puternici. Dar elocinţa nu-ţi vine fără efort: trebuie ca cineva să-şi neglijeze treburile casei, ca să se poată ocupa de treburile altora. Mulţi oameni trăiesc de pe urma serviciului la oaste, iar unii, din agricultură; nimeni nu urmăreşte ceva

---

[16] Legea Cincia, după numele tribunului poporului M. Cincius Alimentus, care o propusese în anul 204 a.Chr.

[17] Despre Caius Asinius Pollio, v. I, 12; IV, 32; despre Marcus Messala Corvinus, v. II, 32 şi IV, 34; despre Lucius Arruntius, v. I, 13; despre Marcus Claudius Marcellus Æserninus, v. III, 11.

[18] Cossutianus Capito, ginerele lui Tigellinus, unul dintre cei mai zeloşi delatori din timpul lui Claudius şi al lui Nero (XIII, 33; XIV, 48; XVI, 17, 27, 28, 33).

în viaţă fără să fi socotit dinainte avantajele. Era uşor pentru Asinius şi Messala, îmbogăţiţi în timpul războaielor dintre Antonius şi August, sau pentru unii ca Æserninus şi ca Arruntius, moştenitori ai unor familii avute, să se arate generoşi; senatorii au însă exemple la îndemînă care aratã cu ce preţ obişnuiau Publius Clodius sau Caius Curia[19] să vorbească în adunări. Ei, senatori modeşti, într-un stat care are parte de linişte, nu cer decît să se bucure de binefacerile păcii. Principele să se gîndească la oamenii din popor, care strălucesc în for: dacă se suprimă recompensele talentelor, înseşi talentele vor dispărea." Claudius socoti că, dacă aceste idei erau mai puţin onorabile, ele nu erau cu totul lipsite de temei; fixă o limită de zece mii de sesterţi la plata avocaţilor, pe care cei care-o depăşeau se făceau vinovaţi de delapidare a banului public.

8 Cam în acelaşi timp, Mithridates[20], despre care am amintit că domnise asupra armenilor şi că fusese pus în lanţuri din ordinul lui Caius Caesar, s-a întors, la îndemnul lui Claudius, în regatul lui, încrezîndu-se în forţele lui Pharasmanes. Acesta, rege al iberilor şi totodată frate cu Mithridates, îi vestea că parţii sînt dezbinaţi în privinţa conducerii supreme şi că de chestiunile mai puţin importante nu se îngrijeau. De altfel, Gotarzes[21], pe lîngă multe acte de cruzime, pricinuise moartea lui Artabanus, fratele lui, a soţiei şi a fiului acestuia; de aceea, ceilalţi se înspăimîntară şi-l chemară pe Vardanes. Acela, care era gata de acte de mare îndrăzneală, porneşte străbătînd în două zile trei mii de stadii şi-l izgoneşte pe Gotarzes, luat pe neaşteptate şi îngrozit. În mare grabă, cucereşte provinciile învecinate, afară de cea a seleucenilor[22], care refuzau stăpînirea lui; aprins de mînie împotriva lor mai mult decît cerea momentul — îl trădaseră şi pe tatăl său —, Vardanes îşi pierde timpul cu asedierea unui oraş puternic, apărat şi de fluviul[23] din

---

[19] Publius Clodius, adversarul politic al lui Cicero, demagog, acuzat de acesta că primise bani de la Catilina; Caius Curio, tribun al plebei în anul 50 a.Chr., personaj versatil şi venal.

[20] Despre Mithridates şi raporturile cu fratele său Pharasmanes, rege al iberilor, v. VI, 32 şi 33. Mithridates, după ce cîştigase tronul Armeniei, a fost arestat de Caligula. Claudius l-a ajutat apoi să-şi redobîndească tronul.

[21] Gotarzes era fratele lui Artabanus III, regele parţilor; Vardanes, alt fiu al lui Artabanus.

[22] Despre locuitorii Seleuciei, v. VI, 42.

[23] Fluviul Tigru.

faţa lui, şi de un zid şi, în plus, de proviziile sale. În vremea asta, Gotarzes, întărit prin forţele dahilor şi hircanilor[24], reîncepe războiul. Vardanes, silit să părăsească Seleucia, îşi duce armata în cîmpiile Bactrianei[25].

9 Atunci, cum forţele Orientului erau împărţite şi nu se ştia bine spre cine-ar înclina, lui Mithridates i s-a oferit ocazia de a ocupa Armenia; romanii i-au dat concursul la dărîmarea fortăreţelor de pe înălţimi, în timp ce armata iberilor cutreierau cîmpiile. Armenii nu mai rezistau după ce prefectul Demonax[26], care îndrăznise să dea o luptă, fusese pus pe fugă. Puţină întîrziere a provocat Cotys[27], regele Armeniei minor, cu cîţiva fruntaşi trecuţi de partea lui; apoi însă acesta a fost ţinut în loc de o scrisoare a principelui şi totul a decurs în favoarea lui Mithridates, care a devenit mai crud decît ar fi fost în interesul lui la un început de domnie. Cît despre cei doi şefi ai parţilor, tocmai cînd se pregăteau de luptă au făcut pe neaşteptate o învoială la vestea unei conspiraţii a supuşilor lor, pe care Gotarzes i-a destăinuit-o fratelui său; au păşit unul către altul, mai întîi şovăitor; apoi şi-au strîns mîna dreaptă şi s-au legat în faţa altarelor zeilor să răzbune perfidia duşmanilor şi să se înţeleagă între ei. Au convenit că cel mai îndreptăţit să păstreze domnia este Vardanes; Gotarzes, ca să nu se nască nici un fel de rivalitate, s-a retras în adîncul Hircaniei. La reîntoarcerea lui Vardanes, Seleucia i se predă, în al şaptelea an după răscoala ei, spre marea ruşine a parţilor, de care o singură cetate îşi bătuse joc de atîta vreme.

10 Apoi el vizită provinciile cele mai importante; dorea mult să recucerească Armenia, dacă n-ar fi fost împiedicat de Vibius Marcus, legatul Siriei[28], care-l ameninţa cu războiul. În vremea asta, Gotarzes, căindu-se că a cedat domnia şi fiind chemat de fruntaşii ţării, care suportă mai greu sclavia în timp de pace, îşi aduna trupe. Vardanes porni împotriva lui şi-i ieşi înainte la rîul Erindes, a cărui trecere a fost mult disputată; el izbuti şi, prin lupte victorioase,

---

[24] Despre dahi, v. II, 3; despre hircani, v. VI, 36.

[25] Provincie la nord-estul regatului parţilor.

[26] Un satrap al unei prefecturi a parţilor.

[27] Un fiu al lui Cotys, fostul rege al Traciei despre care v. II, 67, căruia Caligula îi dăduse în anul 39 tronul Armeniei Mici.

[28] V. II,79; era legat al Siriei probabil din anul 42.

supuse toate neamurile pînă la Sindes, fluviu care-i separă pe dahi de arii[29]. Acolo, succeselor lui Vardanes li s-a pus capăt, căci parţii, deşi victorioşi, nu voiau să ducă război în ţinuturi îndepărtate. Aşadar, după ce el ridică monumente prin care îşi dovedea puterea şi arăta că nici unul dintre arsacizii de dinaintea lui nu impusese dări acelor neamuri, se reîntoarse în ţara sa încărcat de glorie şi de aceea mai trufaş şi mai neîndurător faţă de supuşi. Aceştia, pregătind mai înainte o cursă, l-au ucis pe Vardanes, imprudent şi împătimit de vînătoare. Era un om în prima tinereţe, şi ar fi avut un nume strălucit ca puţini dintre regii ajunşi la bătrîneţe dacă ar fi căutat tot atît iubirea supuşilor cît căuta să-i înspăimînte pe duşmani. Prin moartea lui, situaţia la parţi deveni tulbure, căci nu se înţelegeau pe cine să aleagă rege. Mulţi înclinau spre Gotarzes, alţii spre Meherdates[30], descendent din Phraates, dat nouă ca ostatic. În cele din urmă izbîndi Gotarzes; dar, o dată ajuns la tron, prin cruzimea şi prin desfrîul lui, îi sili pe parţi să trimită în secret principelui roman rugăminţi prin care cereau să-l lase pe Meherdates să ia conducerea supremă, pe care o avusese şi tatăl său.

11 În timpul aceloraşi consuli[31], Claudius a dat jocurile seculare în al optsutelea an de la fundarea Romei şi al şaizeci şi patrulea după cele date de August. Trec peste motivele ambilor principi, despre care am vorbit destul în cărţile pe care le-am compus despre domnia lui Domiţian[32]. Căci şi acesta a dat jocuri seculare şi la ele am fost de faţă mai de-aproape, fiind învestit cu sacerdoţiul cvindecemviral şi pe atunci pretor; nu spun aceasta ca o fală, ci fiindcă aceasta este din vechime o sarcină a colegiului cvindecemviral şi magistraţii îndeosebi îndeplineau îndatoririle ceremoniilor. Claudius asista la jocurile din circ, şi băieţii din familiile nobile executau pe cai „jocul Troiei"[33]; între aceştia erau şi Britannicus, fiul

---

[29] Despre dahi, v. II, 2; ariii sînt locuitorii provinciei Aria, la sud-vestul Bactrianei, actualul Afganistan.

[30] Meherdates, nepot al lui Phraates IV, fiu al lui Vonones.

[31] Anul 47 p.Chr., în care erau consuli Claudius şi Lucius Vitellius.

[32] Jocurile seculare erau serbări organizate la începutul unui secol de la fundarea Romei. Calculele erau diferite. August le-a organizat în anul 17 a.Chr., cu care ocazie poetul Horatius a compus cunoscutul *Carmen saeculare*. Claudius le calcula de la anul 753 a.Chr., anul legendar al fundării Romei; în anul 47 p.Chr., se împlineau opt sute de ani. Împăratul Domiţian le-a sărbătorit în anul 88 p.Chr.; despre ele Tacitus vorbise în *Historiae*, în cărţile care s-au pierdut.

[33] „Jocul troian" este descris de Vergilius în *Eneida* V, 545 şi urm.: grupuri de cîte

lui Claudius, şi Lucius Domitius[34], care prin adopţiune a fost chemat apoi la conducere şi a luat numele de Nero. Aplauzele mulţimii, mai vii faţă de Nero, au fost considerate un fel de prevestire. Se mai răspîndea şi vorba că, pe cînd era copil mic, doi balauri îi stăteau în preajmă în chip de păzitori, legendă fabuloasă, imitată după mituri străine; Nero însuşi, care nu era deloc modest, obişnuia să spună că în camera sa nu s-a văzut decît un singur şarpe.

12 De fapt, simpatiile mulţimii faţă de Nero îndeosebi se datorau amintirii lui Germanicus, al cărui singur urmaş de parte bărbătească era el. Pe de altă parte, Agrippina era compătimită din ce în ce mai mult din cauza cruzimii Messalinei; pe aceasta, mereu pornită împotriva ei, dar atunci şi mai pătimaşă, numai o iubire nouă, vecină cu nebunia o împiedica să ticluiască învinuiri şi să năimească acuzatori. Se îndrăgostise într-atît de Caius Silius[35], cel mai frumos dintre tinerii romani, încît îl făcuse să se despartă de soţia lui, Iunia Silana[36], o femeie nobilă, punînd astfel stăpînire pe amantul devenit liber. Silius era destul de conştient de ticăloşia faptei lui şi de primejdie. Dar, fiind sigur că va pieri dacă refuză şi avînd o umbră de speranţă că ar putea să-l înşele pe Claudius, fiind totodată răsplătit cu daruri mari, se consolă, aşteptînd viitorul şi bucurîndu-se de prezent. Messalina venea acasă la el, nu pe furiş, ci însoţită de o suită mare, se ţinea de el de cîte ori ieşea în oraş, îl încărca de averi şi de onoruri; în cele din urmă, ca şi cum puterea ar fi trecut în mîna altuia, în casa amantului se vedeau sclavii şi tot fastul împăratului.

13 Dar Claudius, neştiind nimic privitor la căsnicia lui şi exercitînd funcţia de censor, a dojenit prin edicte severe mulţimea pentru dezmăţul de la teatru, pentru că-l huiduise pe fostul consul Publius Pomponius (acesta era autorul piesei)[37] şi pe unele femei ilustre; apoi veni iarăşi cu o lege împotriva sălbăticiei creditorilor, oprindu-i să împrumute cu dobîndă feciorilor de familie sume de

---

doisprezece băieţi din familiile nobile, evoluînd călare în exerciţii care erau un spectacol încîntător. La defilare participau principii tinerimii, simbol naţional şi dinastic, căci ei proveneau din familia Iulia, coborîtoare din troianul Æneas, întemeietorul neamului roman.

34 Fiul lui Cn. Domitius Ahenobarbus şi al Agrippinei, viitorul împărat Nero.

35 V. XI, 5.

36 Iunia Silana, probabil fiica consulului din anul 15, Marcus Iunius Silanus. Despre raporturile ei cu Agrippina, v. XIII, 19 şi 22.

37 V. V, 8.

restituit la moartea părinţilor lor; apoi aduce în Roma, captîndu-le, izvoarele de apă de pe colinele Simbruine[38]; în sfîrşit, a introdus noi litere în alfabet, spunînd că nici alfabetul grecesc nu s-a inventat şi nu s-a desăvîrşit dintr-o dată.

14 Egiptenii au fost cei dintîi care şi-au reprezentat ideile prin figuri de animale; aceste semne[39], cele mai vechi din trecutul omului, sînt gravate pe piatră şi se văd şi astăzi; tot ei susţin că sînt inventatorii literelor şi că apoi fenicienii, fiindcă erau stăpînii mării, le-au adus în Grecia şi şi-au atribuit această glorie, ca şi cum ei ar fi născocit ceea ce de fapt primiseră de la alţii[40]. Într-adevăr, după tradiţie, Cadmus, venit pe mare cu corăbii de-ale fenicienilor, ar fi introdus la neamurile încă necioplite ale grecilor această artă. Unii ne spun că Cecrops atenianul sau tebanul Linus, iar, în epoca troiană, argivul Palamedes au inventat şaisprezece litere şi că apoi alţii, în primul rînd Simonides, le-au găsit pe celelalte[41]. În Italia, etruscii le-au învăţat de la Demaratos din Corint[42], iar aborigenii de la arcadianul Evandros[43]; formele literelor latine sînt cele ale celor mai vechi litere ale grecilor. Dar şi ale noastre au fost la început puţine; apoi au fost sporite. După acest exemplu, Claudius a adăugat trei litere[44], care s-au folosit cît a domnit el, dar apoi au fost părăsite; ele se pot vedea şi astăzi pe tablele publice de bronz expuse prin foruri şi prin temple.

15 Apoi Claudius a făcut un raport în senat asupra colegiului haruspicilor[45], spre a nu lăsa să se stingă din nepăsare ştiinţa cea mai veche din Italia: „ Adeseori, zicea el, în împrejurările grele ale

---

[38] Izvoare la estul Romei. Lucrările apeductului *(Aqua Claudia)*, începute pe timpul lui Caligula, fuseseră întrerupte şi reluate de Claudius: s-au terminat în anul 52.

[39] Hieroglifele.

[40] De fapt, fenicienii sînt inventatorii alfabetului.

[41] Cadmus, întemeietor al Tebei, Cecrops, al Atenei, Linus, poet prehomeric, şi Palamedes sînt, cu toţii, personaje mitice; Simonides din Cos, poet liric grec (559-468 a.Chr.).

[42] Demaratos din Corint, exilat din ţara lui, s-ar fi stabilit în Etruria; l-ar fi avut ca fiu pe Tarquinius Priscus, devenit rege al Romei.

[43] Miticul rege arcadian Evandru, care a fundat Pallanteum pe colina Palatinului.

[44] Cele trei litere: digamma invers pentru actualul *v*, antisigma pentru sunetele *bs* sau *ps* şi o literă pentru un sunet semiaspirat între *i* şi *u*.

[45] Haruspicii, prezicători ai viitorului şi tălmăcitori ai fenomenelor extraordinare (trăznete, cutremure etc.) după cercetarea măruntaielor păsărilor.

statului, romanii au apelat la ei; prin sfatul lor au fost restabilite ceremoniile şi au fost practicate apoi conform ritualului; mai marii etruscilor, fie de la sine, fie la îndemnul senatorilor romani, au păstrat această ştiinţă şi au transmis-o familiilor lor, ceea ce acum se întîmplă mai greu, din pricina indiferenţei generale faţă de frumoasele deprinderi şi, totodată, fiindcă se extind cultele străine[46]. În prezent, starea statului este înfloritoare; dar trebuie să aducem mulţumiri bunăvoinţei zeilor, ca nu cumva ceremoniile noastre sacre, pe care le-am respectat cînd eram în primejdie, să fie date uitării." S-a redactat apoi o decizie a senatului prevăzînd ca pontifii să vadă ce anume trebuie menţinut şi întărit din ritualul haruspicilor.

16 În acelaşi an, neamul cheruscilor[47] a cerut un rege de la Roma: fruntaşii lor pieriseră în războaiele civile şi nu mai rămăsese decît o odraslă regală, pe numele lui Italicus[48], care era ţinut la Roma. Tatăl său era Flavus, fratele lui Arminius, şi mama lui era fiica lui Actumer, căpetenie a chattilor; era frumos la chip şi priceput în mînuirea armelor şi la călărie, după obiceiul din ţara lui, ca şi dintr-a noastră. Aşadar, Claudius, dîndu-i bani şi o escortă, îl îndemnă să ia cu curaj rangul ce i se cuvine ca moştenire: el ar fi primul care, născut la Roma şi nefiind ostatic, ci cetăţean, se duce să conducă un neam străin. La început, venirea lui acolo a fost primită de germani cu bucurie; străin de certurile lor, purtîndu-se cu o bunăvoinţă egală, era înconjurat de toţi, era iubit uneori pentru blîndeţea şi cumpătarea lui, care nu displăceau nimănui, de cele mai multe ori pentru aplecarea lui spre băutură şi desfrînare, lucruri plăcute barbarilor.

Numele lui devenise vestit la neamurile învecinate, apoi şi mai departe, cînd cei care se înălţau prin lupte între partide, privindu-i cu ochi răi puterea, se împrăştiară pe la popoarele vecine, declarînd că Germaniei i se răpeşte vechea libertate şi că forţele romane îi ameninţă: „Am ajuns oare pînă acolo că nici un om născut pe aceste locuri nu poate îndeplini rolul de conducător, de trebuie să fie ridicată deasupra tuturor odrasla unui Flavus, o iscoadă? Degeaba

---

[46] Culte egiptene precum a zeiţei Isis şi al lui Serapis (babiloniano-egiptean), cultul iudaic şi cel creştin.

[47] Despre cherusci şi chatti, v. I, 55, 56.

[48] Italicus era nepot al lui Arminius; despre Flavus, v. II, 9.

ni se scoate înainte numele lui Arminius: chiar dacă fiul aceluia, crescut pe pămînt duşman, ar fi venit aici să domnească, ne-am fi putut teme că este corupt de educaţia primită, de sclavie, de felul de viaţă şi de toate stricăciunile străine; dar dacă Italicus ar avea firea părintelui, ei bine, nimeni mai mult decît tatăl lui n-a ridicat armele mai duşmănos împotriva patriei sale şi a zeilor penaţi[49]".

17 Prin aceste instigaţii şi altele asemenea, ei adunară mulţi soldaţi; nu mai puţini erau cei ce-l urmau pe Italicus. Acesta le amintea că n-a venit cu forţa şi fără voia lor, ci chemat de ei, deoarece îi întrecea pe toţi prin nobleţea neamului: „Să-i pună la încercare bravura şi să vadă dacă se dovedeşte vrednic de unchiul său Arminius şi de bunicul său Actumer. Şi nici de tatăl său nu-i e ruşine, care nu şi-a călcat credinţa faţă de romani, asumată cu consimţămîntul germanilor. A pune înainte cuvîntul „libertate" este o înşelătorie a celor care, decăzuţi în viaţa personală şi fiind o năpastă în viaţa publică, nu au altă speranţă decît să vîre dihonia între ai lor." Mulţimea îl aproba cu multă însufleţire şi, după o mare luptă între barbari, regele a ieşit învingător; apoi însă, alunecînd din cauza succesului spre trufie, a fost izgonit, dar apoi readus la conducere cu ajutorul longobarzilor[50]: victoriile şi insuccesele lui le slăbeau cheruscilor puterea.

18 În acelaşi timp, chaucii[51], nefiind ocupaţi cu lupte între ei şi bucuroşi de moartea lui Sanquinius[52], au făcut o incursiune în Germania inferioară sub conducerea lui Gannascus, pînă să sosească Corbulo[53]. Acesta, canninefat[54] de neamul lui, care slujise mult timp la noi în trupele auxiliare şi după aceea dezertase, practicînd, cu nişte vase uşoare, pirateria, pustia mai cu seamă ţărmul galilor, pe care-i ştia bogaţi şi incapabili de război. Dar Corbulo, după ce a sosit în provincie, cu mare grijă, urmată apoi de glorie, al cărui

---

[49] Tacitus atribuie aici germanilor o realitate religioasă romană.

[50] Despre longobarzi, v. II, 45.

[51] Chaucii locuiau între Ems şi Elba; v. I, 38.

[52] Quintus Sanquinius Maximus, consul supleant în anii 23 şi 39 p.Chr., a devenit prefect al Romei; predecesorul lui fusese Domitius Corbulo.

[53] Cneus Domitius Corbulo, fiu al pretorului cu acelaşi nume (III, 31), consul înainte de anul 46 şi apoi legat propretor al Germaniei inferioare, proconsul al provinciei Asia între anii 50–54, s-a ilustrat prin campaniile în Orient, sub Nero; şi-a pus capăt vieţii în anul 67, prevenind un ordin al lui Nero.

[54] Despre canninefaţi, v. IV, 73.

început a fost acea campanie, şi-a dus triremele pe apa Rinului, iar celelalte vase, pe fiecare după felul ei, prin estuare şi prin canale, scufundînd luntrile duşmanilor şi alungîndu-l pe Gannascus. După ce a potolit lucrurile, a readus la vechea disciplină legiunile, care se urneau greu la lucrări militare şi la muncă, şi erau bucuroase doar de prădăciuni. Corbulo porunci ca nimeni să nu-şi părăsească coloana şi să nu se angajeze fără ordin în luptă; gărzile la pichete, străjile, corvezile de zi şi de noapte, totul se făcea cu oameni înarmaţi; se zice că un soldat, care săpa neînarmat la întărituri şi altul, înarmat doar cu un pumnal, au fost pedepsiţi cu moartea. Exagerări şi poate poveşti anume inventate şi răspîndite, nu se ştie; ele şi-au avut totuşi originea în severitatea generalului, ca să se ştie că un om căruia i se atribuie atîta asprime chiar faţă de vini uşoare este straşnic şi neînduplecat faţă de marile greşeli.

19 Această spaimă de severitatea lui a avut un efect cu totul diferit asupra soldaţilor noştri şi a duşmanilor: noi ne-am sporit vitejia, iar barbarilor li s-a frînt semeţia. Neamul frisilor[55], ostil nouă sau necredincios, după revolta începută prin uciderea lui Lucius Apronius[56], ne-a dat ostatici şi s-a aşezat în ţinutul pe care li-l desemnase Corbulo; tot el le-a impus un senat, magistraţi şi legi; şi, ca să nu încalce cele hotărîte, a stabilit la ei un post fortificat de supraveghere, trimiţînd la fruntaşii chaucilor emisari care să-i ademenească să se supună şi să-l atace pe Gannascus, prinzîndu-l printr-o cursă. Capcana întinsă unui transfug care-şi călcase jurămîntul n-a fost deloc zadarnică sau mişelească. Dar moartea lui a impresionat spiritele chaucilor, şi Corbulo le dădea motive de răzvrătire, fapt care, dacă era privit cu bucurie de cei mai mulţi, era rău văzut de unii. Pentru ce să provoace duşmanul? Insuccesele vor cădea asupra statului: dacă va reuşi, se va socoti că un om care se distinge este primejdios păcii şi prea împovărător pentru un împărat nevolnic. Aşadar, Claudius interzisese orice nouă acţiune militară asupra germanilor, ba chiar ordonă ca garnizoanele să fie aduse dincoace de Rin.

20 Ordinul i-a fost înmînat lui Corbulo, pe cînd tocmai construia un castru pe pămînt duşman. Acesta, luat pe neaşteptate şi

---

[55] V. I, 60.
[56] V. IV, 73.

năpădit în acelaşi timp de multe alte griji — teama de împărat, dispreţul din partea barbarilor, bătaia de joc a aliaţilor —, n-a scos alt cuvînt decît: „Ferice de generalii romani de pe vremuri!" şi a dat ordin de retragere. Pentru ca totuşi soldaţii să nu se dedea lenei, a săpat un canal de douăzeci şi trei de mile[57] între Mosa[58] şi Rin, ca să preîntîmpine primejdiile navigaţiei pe Ocean. Totuşi, Claudius i-a acordat însemnele triumfului, deşi îi interzisese războiul. Nu mult după aceea, Curtius Rufus[59] a dobîndit aceeaşi onoare. Acesta poruncise să se sape în ţinutul mattiac[60] o mină spre a căuta filoane de argint: profitul a fost neînsemnat şi de scurtă durată, în schimb legiunile, pentru truda lor de a săpa galerii şi de a lucra sub pămînt, ceea ce şi la lumina zilei este greu, s-au ales cu paguba. Soldaţii supuşi acestor munci, fiindcă şi alţii din mai multe provincii le îndurau la fel, făcură în secret o plîngere în numele armatelor, rugîndu-l pe împărat ca generalilor cărora li se va atribui comanda armatelor să li se acorde mai dinainte însemnele triumfului.

21 Despre originea lui Curtius Rufus, despre care unii au spus că era fiu de gladiator, n-aş vrea să afirm lucruri neadevărate şi mi-e ruşine să spun adevărul. După ce s-a făcut mare, însoţind un cvestor căruia îi revenise provincia Africa, pe cînd se plimba singur pe la amiază prin porticele goale de la Hadrumetum[61], i s-a arătat un chip de femeie, de o statură supraomenească, spunîndu-i: „Tu, Rufus, vei veni în această provincie ca proconsul." Încurajat de această prevestire şi întorcîndu-se la Roma, prin dărnicia prietenilor lui şi totodată prin mintea lui isteaţă, dobîndeşte cvestura şi apoi, preferat altor candidaţi nobili, cu sprijinul împăratului, pretura. Tiberius a învăluit originea lui joasă spunînd aceste cuvinte: „Curtius Rufus mi se pare că este creaţia însuşirilor lui." După aceea, bucurîndu-se de o lungă bătrîneţe, practicînd o josnică linguşire faţă de superiori, arogant cu cei mai prejos ca el şi scorţos cu egalii săi, a dobîndit însemnele triumfului şi, în sfîrşit, conducerea Africii, unde a şi murit, împlinind astfel prezicerea sorţii sale.

---

[57] O milă romană = 1479 m.

[58] Azi, Meuse.

[59] Quintus Curtius Rufus, legat propretor al Germaniei superioare.

[60] Între Wiesbaden şi Hamburg.

[61] Oraş pe coasta Africii de nord, între Carthagina şi Leptis.

22 În vremea aceasta, la Roma, Cneus Nonius, un cavaler roman, fără nici un motiv vădit şi nici aflat după aceea, a fost descoperit înarmat cu un pumnal în mulţimea celor ce veneau să-l salute pe principe; supus la chinuri, el nu şi-a tăgăduit vina, dar nu şi-a denunţat nici un fel de complici; nu se ştie dacă avea sau le ascundea numele. În timpul aceloraşi consuli, Publius Dolabella[62] a propus să se dea un spectacol cu gladiatori în fiecare an şi acesta să fie plătit cu banii celor ce dobîndeau cvestura. În vremea strămoşilor noştri, această demnitate era o răsplată a virtuţii: tuturor cetăţenilor încredinţaţi de meritele lor li se permitea să candideze la magistraturi; nici chiar vîrsta nu era o condiţie care să oprească pe cineva să dobîndească consulatul şi dictaturile. De fapt, cvestorii au fost instituiţi pe vremea stăpînirii regilor, lucru pe care ni-l arată legea curiată, reluată de Lucius Brutus[63]. Dreptul de a-i alege a trecut asupra consulilor, pînă ce şi această onoare a ajuns să fie acordată de popor. Prima dată au fost aleşi Valerius Potitus şi Æmilius Mamercus, în al şaizeci şi treilea an de la izgonirea Tarquinilor[64], avînd drept sarcină să urmărească operaţiile militare. După aceea, treburile publice înmulţindu-se, s-au adăugat doi cvestori care să îngrijească de Roma. Apoi, Italia devenind tributară şi adăugîndu-se şi dările provinciilor, numărul lor a fost dublat[65]. Mai tîrziu, printr-o lege a lui Sulla[66], s-au ales douăzeci de cvestori spre completarea golurilor senatului, căruia el îi dăduse pe seamă judecăţile. Şi, deşi cavalerii au recăpătat judecăţile, cvestura se acorda gratuit după demnitatea candidaţilor sau după capriciile alegătorilor pînă ce, conform propunerii lui Dolabella, ea a fost oarecum scoasă la vînzare.

23 Sub consulatul lui Aulus Vitellius şi Lucius Vipstanus[67] s-a pus în discuţie completarea senatului. Fruntaşii Galiei denumite *Comata*[68], după ce dobîndiseră mai înainte calitatea de aliaţi şi de

---

62 Poate fiul lui Publius Cornelius Dolabella (III, 47).

63 Primul consul al Romei.

64 În anul 447 a.Chr.

65 În anul 267 a.Chr.

66 Prin legea lui Sulla (anul 81 a.Chr.), numărul cvestorilor a fost fixat la 20 şi a rămas aşa şi în timpul imperiului.

67 Anul 46. Aulus Vitellius va deveni pentru scurtă vreme împărat în perioada de anarhie de după moartea lui Nero; Lucius Vipstanus, personaj puţin cunoscut.

68 Galia transalpină, cu excepţia provinciei narboneze.

cetăţeni romani, cereau dreptul de a obţine onoruri la Roma; s-a făcut mult zgomot în jurul acestei chestiuni şi părerile au fost diferite. Unii, dîndu-şi silinţa în toate chipurile, susţineau în faţa împăratului că „Italia nu este într-atîta de bolnavă, încît să nu poată oferi un senat Capitalei sale. Indigenii au fost în stare odinioară să facă aceasta pentru neamurile de acelaşi sînge şi nimeni nu se poate plînge de vechea republică. Ba chiar se pot aminti şi astăzi exemple de virtute şi de glorie pe care le-a dat ginta romană cu vechile ei moravuri. Puţin lucru este că veneţii şi insubrii[69] au năpădit senatul, de trebuie să ajungem acum un fel de captivi ai străinilor? Ce onoruri mai rămîn restului nobilimii sau vreunui senator sărac din Laţiu? Bogaţii aceia, ai căror moşi şi strămoşi, comandanţi ai armatelor duşmane, au măcelărit armatele noastre cu fierul sabiei, care l-au asediat la Alesia[70] pe divinul Iulius Caesar, vor ocupa oare toate demnităţile? Şi acestea sînt fapte recente. Ce-ar fi dacă ne-am aduce aminte de acei romani care au fost doborîţi de mîinile aceloraşi gali la poalele Capitoliului şi în citadela Romei?[71] Mulţumească-se cu titlul de cetăţean roman, dar să nu necinstească însemnele senatorilor şi prestigiul magistraturilor!"

24 Principele n-a fost impresionat de aceste cuvinte şi, convocînd senatul, s-a ridicat pe dată împotriva lor, începînd astfel: „Străbunii mei, dintre care cel mai vechi, Clausus, sabin de origine, primit totodată ca cetăţean roman şi în familiile patricienilor, mă îndeamnă să conduc treburile statului după aceleaşi idei, aducînd aici tot ce este mai bun prin alte părţi. Nu pot să uit că Iuliii au venit aici din Alba, Coruncanii, din Camerium, Porciii, de la Tusculum[72] şi, ca să nu mai scormonesc trecutul, că au fost chemaţi în senat oameni din Etruria, din Lucania şi din toată Italia; că, apoi, însăşi Italia s-a întins pînă la Alpi, aşa încît s-au contopit sub nu-

[69] Populaţii în Galia Transpadană: veneţii, cu capitala Patavium (azi, Padova) şi insubrii, cu capitala Mediolanum (azi, Milano) au primit cetăţenia romană de la Iulius Caesar în anul 49 a.Chr.

[70] Bătălia supremă a galilor la Alesia, în anul 52 a.Chr.

[71] Aluzie la cucerirea Romei de către gali în anul 390 a.Chr.

[72] Alba Longa a fost fundată, după tradiţie, de Iulus, fiul lui Æneas, strămoşul familiei Iulia; Camerium, veche cetate în Laţiu, este locul de naştere al Coruncanilor, dintre care făcea parte Tiberius Coruncanius, consul în anul 280 a.Chr.; Tusculum (azi, Frascati) este locul de origine al familiei Porcia, din care făcea parte Marcus Porcius Cato, faimosul censor.

mele nostru nu numai oameni, separat, ci ţinuturi şi popoare întregi. Cînd au fost transpadanii primiţi ca cetăţeni[73], cînd, prin răspîndirea legiunilor pe toată faţa pămîntului, i-am încorporat de fapt pe cei mai valoroşi dintre provinciali şi cînd am ajutat astfel imperiul nostru obosit, atunci ne-am bucurat de-o pace trainică şi în interior şi am fost mai tari faţă de toţi cei din afară. Ne pare rău că Balbii au venit din Spania[74] şi alţi oameni, tot atît de valoroşi, din Galia Narboneză? Urmaşii lor se află printre noi şi nu sînt mai prejos ca noi în iubirea faţă de-această patrie. Ce altceva a adus decăderea spartanilor şi atenienilor, măcar că erau superiori prin forţa armelor, decît că-i ţineau departe de ei pe învinşi, socotindu-i străini de neam? Dimpotrivă, Romulus, fondatorul statului nostru, a fost atît de înţelept, încît a tratat multe popoare în aceeaşi zi ca duşmani şi apoi ca cetăţeni. Asupra noastră au domnit străini[75]. A încredinţa fiilor de liberţi magistraturi nu este un obicei recent, cum susţin mulţi, înşelîndu-se; el s-a practicat şi în vechea republică. Ne-am bătut, se spune, cu senonii[76]. Parcă volscii şi ecvii[77] n-au pornit niciodată cu armata împotriva noastră! Am fost cuceriţi de gali. Dar şi etruscilor le-am dat ostatici şi am suportat şi jugul samniţilor. Şi totuşi, de-ai sta să socoteşti toate războaiele, nici unul nu s-a încheiat în timp mai scurt decît cel contra galilor. De-atunci e pace continuă şi sigură. Acum, contopiţi cu noi prin obiceiuri, prin arte şi prin înrudiri, este mai bine să ne aducă aurul şi bogăţiile lor, decît să le ţină doar pentru ei. Onoraţi senatori, tot ce se consideră acum foarte vechi a fost odată nou: după magistraţii patricieni au urmat cei plebei, după plebei, cei latini, şi după cei latini, cei de alte neamuri ale Italiei. Ceea ce facem azi se va învechi cu timpul, şi ceea ce apărăm azi prin precedente va fi la rîndul său un precedent"[78].

---

[73] În anul 49 a.Chr.

[74] Lucius Cornelius Balbus era din Gades (Cadix); a primit cetăţenia romană de la Pompeius, a fost consul în anul 40 a.Chr.

[75] Familia regelui Tarquinius Priscus se trăgea din Corint. Numai Pompilius era sabin, Servius Tullius, după legendă, era fiu de sclavă străină.

[76] Locuitorii din Gallia Lugdunensis.

[77] Neam din Laţiu.

[78] O mare parte din acest discurs, condensat şi simplificat de Tacitus, ne-a rămas pe o tablă de bronz care se păstrează la Lyon.

25 Discursul principelui a fost urmat de o decizie a senatului: eduii au căpătat cei dintîi dreptul de a fi aleşi senatori[79]. Li s-a făcut această favoare datorită vechii lor alianţe şi fiindcă erau singurii dintre gali care se bucurau de titlul de „fraternitate" cu poporul roman. În aceleaşi zile, Caesar i-a înscris în rîndul patricienilor pe cei mai vechi senatori sau pe cei care avuseseră părinţi iluştri, fiindcă puţini mai rămăseseră din familiile pe care Romulus le numise „familiile mari", iar Lucius Brutus „familiile mici"[80], stingîndu-se chiar şi cele pe care dictatorul Caesar, prin legea Cassia, şi principele August le aleseseră mai tîrziu[81]. Aceste îndatoriri de censori, binevenite pentru stat, Claudius şi le-a-ndeplinit cu mare bucurie[82]. Neliniştit de modul cum i-ar putea exclude din senat pe cei rău famaţi prin viaţa lor imorală, a întrebuinţat un procedeu blînd, de curînd inventat, preferîndu-l celui dictat de vechea severitate a moravurilor: a recomandat ca fiecare să se analizeze singur şi să ceară voie să părăsească ordinul senatorial; învoirea se va obţine uşor, zicea el; îi va propune în acelaşi timp pe cei excluşi din senat şi pe cei care ceruseră să demisioneze, pentru ca, verdictul censorilor şi jena celor care se retrăgeau de bună voie confundîndu-se, să le facă ruşinea mai mică. Pentru aceasta, consulul Vipstanus l-a propus pe Claudius să fie numit „părinte al senatului"; de fapt, titlul de „părinte al patriei", zicea el, devenise prea comun; serviciile excepţionale aduse statului trebuie să fie onorate cu titluri noi. Dar principele s-a opus consulului, considerîndu-l prea linguşitor.

Claudius încheie perioada censului şi, în recensămîntul populaţiei, care s-a făcut atunci, au fost înregistraţi 5 984 072 de cetăţeni. A pus totodată capăt şi neştiinţei de cele petrecute în casa lui; nu mult după aceasta, a fost silit să afle şi să pedepsească ticăloşiile soţiei sale, pentru ca, după aceea, să se aprindă de o dragoste care avea să-l ducă la o căsătorie incestuoasă[83].

---

[79] În timpul lui Iulius Caesar.

[80] Se pare că Lucius Brutus îi ridicase pe unii plebei în categoria patricienilor.

[81] Prin legea Cassia, Caesar a creat noi patricieni (în anul 45), ca şi, de asemenea, August, prin legea Senia în anul 30 a.Chr.

[82] Împăratul Claudius îndeplinea funcţia de censor în acest an.

[83] Este vorba de căsătoria cu nepoata lui, Agrippina (XII, 1-7).

26 Messalina, plictisită de uşurinţa cu care trecea de la un adulter la altul, aluneca acum spre pasiuni necunoscute încă, în timp ce Silius, cuprins de o fatală nebunie, sau socotind că remediul la pericolele iminente sînt pericolele înseşi, insista să se termine cu prefăcătoria: „N-au ajuns, zicea el, pînă la punctul la care să aştepte ca principele să moară de bătrîneţe; proiectele inofensive sînt bune pentru inocenţi; ticăloşiilor ştiute de toată lumea doar îndrăzneala le poate veni într-ajutor. Au în jurul lor complici, care se tem de aceleaşi pericole. El este liber, fără copii şi e gata să se căsătorească şi să-l adopte pe Britannicus[84]; Messalina ar avea aceeaşi putere, dar cu mai multă siguranţă, dacă ei i-ar lua-o înaintea lui Claudius, care e tot atît de neputincios în faţa unui complot, pe cît e de grabnic la mînie." Ea asculta aceste vorbe de care greu se lăsa dusă, nu din iubire faţă de soţ, ci temîndu-se ca Silius, după ce ar lua conducerea supremă, să nu dispreţuiască o adulteră şi să nu preţuiască adevărata valoare a crimei la care o îndemnase în momentele de primejdie. Totuşi, ideea căsătoriei o încînta din cauza enormului scandal pe care l-ar provoca, ultima voluptate a celor ce-au abuzat de toate celelalte. Nemaiaşteptînd decît să plece Claudius la Ostia[85] pentru un sacrificiu, ea celebrează căsătoria cu tot ceremonialul obişnuit.

27 Ştiu bine că va părea de necrezut faptul că aceşti oameni nu s-au sinchisit de nici o primejdie, într-un oraş care ştie totul despre toţi şi care vorbeşte despre orice se întîmplă, necum să treacă sub tăcere că un consul desemnat s-a însoţit cu nevasta împăratului, într-o zi dinainte stabilită, că au fost aduşi martori care să semneze actul de căsătorie şi de legitimare a copiilor, că ea a ascultat cuvintele augurilor, şi-a pus vălul nupţial şi a adus sacrificii zeilor, că a luat loc la banchet printre oaspeţi, că mirii s-au sărutat şi s-au îmbrăţişat şi că au petrecut noaptea de nuntă, ca orice soţi. Dar eu nu inventez nimic ca să minunez pe cititor, ci doar transmit ceea ce-am auzit de la înaintaşii noştri, sau ceea ce au scris ei.

28 Palatul imperial era înfiorat de groază; mai ales cei care aveau puterea şi erau înspăimîntaţi că lucrurile s-ar schimba fremătau de indignare, nu în convorbiri secrete, ci pe faţă, spunînd că, atîta vreme

---

[84] Fiul Messalinei cu Claudius.

[85] Împăratul se ocupa de amenajarea portului de la Ostia.

cît un histrion batjocorise iatacul împăratului[86], îl făcuse de ruşine, fireşte, dar era departe de a-i pricinui căderea. Acum, un tînăr nobil, distins ca înfăţişare, cu o inteligenţă vie şi curînd consul, ţinteşte la mai mult; se vede bine ce are să urmeze după o astfel de căsătorie. Fără îndoială, erau stăpîniţi de teamă cînd se gîndeau cît de mărginit este Claudius la minte, cît e de orbit de soţia lui şi că multe omoruri se săvîrşiseră din ordinul Messalinei. Pe de altă parte, tocmai docilitatea împăratului le dădea încredere că, dacă ei ar căpăta mai multă putere decît ea din cauza grozăviei crimei, aceasta ar fi putut fi condamnată de el mai înainte de a fi fost judecată: primejdia ar fi ca, dacă i-ar asculta apărarea, urechile lui Claudius să nu fie surde, chiar şi la mărturisirea vinei ei.

29 La început, Callistus[87], despre care am amintit cînd am vorbit de uciderea lui Caius Caesar, Narcissus[88], uneltitorul morţii lui Appius[89], şi Pallas[90], care se bucura pe atunci de-o trecere deosebită, s-au gîndit dacă n-ar putea s-o dezbare pe Messalina, prin tainice ameninţări, de amorul ei pentru Silius, trecînd sub tăcere restul. Apoi, de frică să nu fie tîrîţi ei înşişi în primejdie, au renunţat; Pallas din laşitate, Callistus de asemenea, fiind bun cunoscător al curţii împăratului de mai înainte şi ştiind bine că puterea se păstrează mai sigur prin atitudine prudentă decît prin hotărîri energice. Narcissus a stăruit, cu o singură modificare, anume ca Messalina să nu fie încunoştinţată prin vreo vorbă despre acuzaţie şi despre acuzatori. Pîndind orice ocazie, cum Claudius întîrzia mai mult la Ostia, le-a îndemnat pe cele două curtezane cu care Claudius avea îndeosebi raporturi, prin daruri, prin promisiuni şi arătîndu-le că, o dată soţia alungată, puterea lor va spori, să-şi ia asupră-le denunţarea.

---

[86] Aluzie la histrionul Mnester şi la legăturile lui cu Poppaea Sabina (XI, 4).

[87] Neîncrezători în senatori, împăraţii luau, drept sfetnici şi slujitori, liberţi (sclavi liberaţi), adesea greci, care ajungeau să aibă o putere extraordinară în palat, îndeplinind diferite funcţii. Caius Iulius Callistus, libert al lui Caligula, participase la conspiraţia contra acestuia. N-a fost pedepsit de Claudius, ci însărcinat cu serviciul memoriilor către împărat. Tacitus a amintit despre el în cărţile precedente.

[88] Narcissus, alt libert al lui Claudius, însărcinat cu corespondenţa oficială a acestuia, a avut rolul principal în condamnarea şi uciderea Messalinei; v. *infra*.

[89] V. IV, 68.

[90] Marcus Antonius Pallas, libert al Antoniei, mama împăratului, însărcinat acum cu serviciul contabilităţii fondurilor şi bunurilor împăratului.

30 Atunci, Calpurnia — aşa se numea una dintre curtezane —, de îndată ce s-a putut vedea în taină cu împăratul, aruncîndu-i-se la picioare, îi strigă că Messalina s-a căsătorit cu Silius; în acelaşi moment, el o întreba pe Cleopatra[91] de asemenea de faţă şi aşteptîndu-se la asta, dacă aflase ceva. La semnul ei din cap că „da", cere să fie chemat Narcissus. Acesta, cerînd iertare pentru trecut, că nu-i vorbise nimic de diferiţii Titii, Vettii şi Plautii[92], zice că nici acum nu ar fi dat pe faţă adulterele Messalinei, necum să-i ceară înapoi lui Silius casa, sclavii şi celelalte avantaje ale poziţiei sale înalte; bucure-se în voie de ele, numai să înapoieze soţia împăratului şi să rupă actul de căsătorie: „Ştii oare, Caesar, că eşti divorţat?" Poporul, senatul şi soldaţii au văzut căsătoria ei cu Silius şi, dacă nu acţionezi repede, soţul ei este stăpînul Romei."

31 Claudius îi chemă la el pe cei mai buni prieteni; mai întîi, îi pune întrebări lui Turranius[93], prefectul aprovizionării, apoi lui Lusius Geta, prefectul gărzilor pretoriene[94]. Aceştia au mărturisit adevărul, iar ceilalţi de faţă au început să strige care mai de care ca împăratul să meargă în tabără, să se asigure de cohortele pretoriene şi să ia mai degrabă măsuri de siguranţă decît de răzbunare. Claudius se ştie că fusese atît de năucit de frică, încît întreba întruna dacă el este stăpîn pe putere, dacă Silius e un particular oarecare. Cît despre Messalina, mai dezlănţuită în plăceri ca niciodată, dădea un fel de serbare care închipuia culesul viei. Toamna fiind în toi, teascurile erau apăsate cu putere, căzile se umpleau dînd pe dinafară, şi femei, încinse cu piei de animale, dănţuiau ca bacantele cînd aduc un sacrificiu sau sînt cuprinse de delir. Însăşi Messalina, cu părul despletit şi agitînd tirsul, şi alături de ea Silius, încununat cu iederă şi încălţat cu coturni, dădeau din cap în ritmul dansului, pe cînd în jurul lor hăulea un cor neruşinat. Se zice că Vettius Valens[95], urcîndu-se în joacă în vîrful unui copac foarte înalt şi întrebat ce vede, a răspuns că vine o furtună grozavă de la Ostia, fie că i se părea într-adevăr aşa, fie că o vorbă aruncată la întîmplare a devenit apoi prevestire.

---

91 Calpurnia, prima amantă; Cleopatra, a doua amantă.

92 Probabil, alţi amanţi ai Messalinei.

93 Despre Caius Turranius, v. I, 7.

94 Despre Lusius Geta, v. XI, 1 şi XII, 42.

95 Unul dintre amanţii Messalinei, medic al ei.

32 Nu mai era un zvon acum, ci de pretutindeni soseau vestitori care spuneau că Claudius ştie tot şi că vine pornit pe răzbunare. Îndată Messalina se retrage în parcul lui Lucullus[96], iar Silius, ca să-şi ascundă frica, se duce la treburile din for. Ceilalţi se risipesc în toate părţile, dar centurionii au şi sosit şi i-au pus în lanţuri pe toţi cei găsiţi pe străzi sau prin ascunzători. Messalina totuşi, deşi întorsătura lucrurilor îi tulburase judecata, îşi face imediat planul să iasă înaintea soţului ei şi să i se înfăţişeze, ceea ce adesea îi fusese de ajutor. Trimise după Britannicus şi după Octavia[97], cu porunca să pornească spre a-şi îmbrăţişa tatăl; o rugă şi pe Vibidia, cea mai vîrstnică dintre vestale, să ceară o audienţă la pontificul suprem[98] şi să-i implore îndurarea. În acest timp, a străbătut pe jos oraşul întreg, însoţită doar de trei persoane — atîta pustietate se făcuse deodată în jurul ei — şi apoi, cu o tărăboanţă în care se strîngeau gunoaiele din parcuri, intră pe drumul către Ostia: nimeni n-avea milă, fiindcă hidoşenia ticăloşiilor ei era covîrşitoare.

33 Dinspre partea lui Claudius, îngrijorarea nu era mai mică: într-adevăr, în Lusius Geta, prefectul pretoriului, la fel de nestatornic la bine şi la rău, nu se prea încrede. De aceea, Narcissus, chemîndu-i pe lîngă el pe cei care aveau aceeaşi temere, le spune că nu există altă speranţă de salvare a Cezarului decît să încredinţeze puterea militară, pentru o singură zi, unuia dintre liberţi; el se oferă să o ia asupră-şi. Şi pentru ca, la întoarcerea la Roma, Claudius să nu fie înduplecat de Lucius Vitellius şi de Largus Caecina[99] să regrete, Narcissus cere un loc în aceeaşi trăsură şi este luat cu dînşii.

34 S-a spus de multe ori după aceea că la vorbele contradictorii ale lui Claudius, care ba acuza ticăloşiile soţiei sale, ba se întorcea cu gîndul la căsătoria lor şi la copiii lor care erau mici, Vitellius n-a scos alt cuvînt decît: „O, ce nelegiuire, ce crimă!" Narcissus insista să vorbească limpede şi să explice ce vrea să spună, dar n-a reuşit să-l facă să răspundă decît vorbe în doi peri, care puteau fi luate în orice sens; iar Largus Caecina îi urma exemplul. Deodată,

---

[96] V. XI, 1.

[97] Cei doi copii ai ei.

[98] Împăratul era şi pontif suprem.

[99] Prieteni buni ai lui Claudius: Lucius Vitellius este tatăl aceluia care va ajunge împărat în anul 69; Caius Caecina Largus a fost consul împreună cu Claudius în anul 42.

le apare în faţă Messalina: striga să fie ascultată mama Octaviei şi-a lui Britannicus, în timp ce Narcissus, acuzatorul, îi acoperea glasul, amintindu-i de Silius şi de căsătoria ei; totodată i-a înmînat lui Claudius un memoriu cu probele destrăbălărilor ei, prin care să-i abată privirea spre altceva. Nu mult după aceea, la Roma, Messalina era gata să-i scoată înainte pe copiii lor, dacă Narcissus n-ar fi poruncit îndepărtarea lor. Pe Vibidia însă nu a putut s-o înlăture: ea cerea cu multă îndîrjire ca o soţie să nu fie dusă la moarte fără a i se fi dat putinţa să se apere. Atunci, Narcissus a răspuns că principele o va asculta şi că ea va avea putinţa să se dezvinovăţească; pînă atunci, vestala să se retragă şi să-şi vadă de cele sfinte.

35 Tăcerea lui Claudius în aceste momente era ciudată; Vitellius se făcea că nu ştie nimic: toţi ascultau acum de libert. El porunceşte să se deschidă casa amantului, şi împăratul să fie dus acolo. Îi arată mai întîi, în vestibul, statuia lui Silius-tatăl[100], interzisă printr-o decizie a senatului, apoi tot ce era bun moştenit de la strămoşii Neronilor şi Drusilor[101], devenit răsplată a ticăloşiei; pe împăratul înfuriat şi izbucnind în ameninţări, îl duse apoi în castru, unde se pregătise o adunare a soldaţilor. În faţa lor, la sfatul lui Narcissus, el spune cîteva cuvinte, căci ruşinea îi împiedica durerea, oricît de îndreptăţită. Urmă strigătul neîntrerupt al cohortelor, care cereau numele vinovaţilor şi pedepsirea lor. Adus în faţa tribunei, Silius n-a încercat să se apere, n-a cerut nici o amînare, ci s-a rugat să i se grăbească moartea. Aceeaşi fermitate s-a văzut şi la cîţiva cavaleri romani de seamă. Claudius porunceşte să fie duşi la moarte Titius Proculus, pus de Silius ca gardă personală a Messalinei, care se oferea să facă destăinuiri, Vettius Valens, care se recunoscuse vinovat, Pompeius Urbicus şi Saufeius Trogus, doi dintre complici[102]. Decrius Calpurnianus, prefectul străjilor de noapte, Sulpicius Rufus, procuratorul spectacolelor, şi Iuncus Vergilianus, un senator, au fost supuşi la aceeaşi pedeapsă.

36 Numai Mnester a produs o oarecare şovăială. Sfîşiindu-şi haina, îi striga lui Claudius să-i privească urmele vergilor şi să-şi

---

[100] Tatăl lui Silius, Caius Silius, fusese legat al Germaniei superioare în timpul lui Germanicus; acuzat de Seianus de a fi complotat împotriva lui Tiberius, a prevenit condamnarea şi s-a sinucis (IV, 18-20).

[101] Cadourile pe care i le făcuse Messalina.

[102] Nume puţin cunoscute.

amintească de ordinul pe care i-l dăduse de a fi la dispoziţia Messalinei: „Vina altora, zicea, se trage din dorinţa lor de daruri sau din speranţa de mărire; a lui, din obligaţie; el ar fi pierit cel dintîi, dacă Silius ar fi pus mîna pe putere." Claudius a fost mişcat de aceste vorbe şi era aplecat spre milă; liberţii l-au îndemnat ca, după omorîrea atîtor oameni însemnaţi, să nu stea în cumpănă pentru un histrion; că păcătuise atîta din voia lui sau constrîns nu mai avea importanţă. Nici apărarea lui Traulus Montanus, un cavaler roman, n-a fost luată în seamă. Acesta, un tînăr cumsecade, dar de o frumuseţe rară, fusese chemat într-o singură noapte şi dat apoi afară de Messalina, tot atît de capricioasă în pofte şi în repulsii. Suillius Caesoninus şi Plautius Lateranus au fost graţiaţi de pedeapsa cu moartea: acesta din urmă, pentru meritele strălucite ale unchiului său; Caesoninus a fost apărat de viciile sale: se zicea că, în această asociaţie scîrboasă, jucase rolul de femeie.

37 În vremea asta, Messalina îşi prelungea zilele în parcul lui Lucullus; alcătuia o plîngere, păstrînd însă o fărîmă de speranţă şi fiind uneori chiar mînioasă: atît de mare îi era trufia pînă în ultimele clipe. Şi dacă Narcissus nu i-ar fi grăbit moartea, primejdia s-ar fi întors asupra lui, acuzatorul. Căci Claudius, reîntorcîndu-se acasă şi potolindu-se printr-o masă prelungită, după ce s-a înfierbîntat de vin, a poruncit să se ducă cineva şi să o vestească pe „nefericită" — se zice că acesta a fost cuvîntul folosit — să se prezinte a doua zi la el spre a se apăra. Cînd s-a aflat aceasta, au început cu toţii să se teamă de potolirea furiei, de revenirea dragostei şi, dacă mai întîrziau, de noaptea ce se apropia şi de amintirea iatacului său conjugal. Atunci, Narcissus iese repede şi le cere centurionilor şi tribunului de faţă să săvîrşească omorul: „Acesta e ordinul împăratului." Li se dă Evrodus, unul dintre liberţi, ca supraveghetor şi răspunzător de executare. Acesta, luînd-o repede înainte spre parc, o găseşte pe Messalina culcată la pămînt; alături de ea, şedea mama ei, Lepida[103], care nu se înţelesese cu fiica ei pe cînd era fericită; acum fusese copleşită de milă pentru sfîrşitul ce-o ameninţa şi o îndemna să nu aştepte executorul: sfîrşise cu viaţa, îi spunea, nu are ce dori altceva decît o moarte bună. Dar în

[103] Cu numele întreg Domitia Lepida, mamă a Messalinei din prima ei căsătorie cu Marcus Valerius Messala Barbatus, fiul consulului din anul 12 a.Chr.; s-a mai căsătorit apoi de două ori.

acel suflet corupt de vicii nu rămăsese nici urmă de onoare: plîngea şi se văicărea zadarnic, cînd uşile fură împinse cu putere de cei care veneau şi în faţa ei apăru tribunul, fără să scoată o vorbă, dar şi libertul, care o ocăra cu multe insulte demne de un sclav.

38 Atunci doar înţelese ce soartă o aşteaptă şi primi pumnalul pe care-l tot apropia, tremurînd, de gîtul şi de pieptul ei, fără să reuşească. Tribunul o străpunse dintr-o singură lovitură. Trupul i-a fost lăsat mamei sale. Claudius tocmai şedea la masă cînd i s-a anunţat că Messalina murise, fără a se preciza dacă de mîna ei sau de a altuia, ceea ce nici el nu întrebă. Ceru o cupă şi continuă ospăţul, după ceremonialul obişnuit. Nici în zilele următoare n-a dat vreun semn de ură, bucurie, mînie, tristeţe sau de vreun alt sentiment omenesc, cînd îi vedea pe acuzatori bucurîndu-se sau pe copiii lui lăcrimînd. Senatul l-a ajutat şi el să uite, ordonînd ca numele şi statuile Messalinei să fie înlăturate din locurile private şi publice. Lui Narcissus i s-au acordat însemnele de cvestor, neînsemnată onoare pentru orgoliul lui, acum cînd el era mai puternic decît Pallas şi decît Callistus. Cinstire îndreptăţită, într-adevăr, dar din care aveau să iasă cele mai rele şi mai multe nenorociri.

Cartea a XII-a

1 Moartea Messalinei zgudui palatul imperial, căci liberţii[1] se luară la întrecere cine să-i aleagă o soţie lui Claudius, incapabil să trăiască văduv şi supus dominaţiei soţiilor[2]. Femeile se aprinseră şi ele de o ambiţie tot atît de mare: fiecare îşi punea în bătaie nobleţea, frumuseţea, averea şi-şi scotea în evidenţă tot ce avea mai bun pentru o astfel de căsătorie. Alegerea şovăia între Lollia Paulina, fiica fostului consul Marcus Lollius[3], şi Iulia Agrippina, fiica lui Germanicus[4]. Sprijinitorul acesteia era Pallas, al celeilalte, Callistus; pe de altă parte, Ælia Paetina[5], din familia Tuberonilor, era susţinută de Narcissus. Claudius, care înclina cînd într-o parte, cînd într-alta, după cum ascultase pe unul sau pe altul dintre sfătuitori, văzînd că nu se înţeleg, îi cheamă pe toţi la sfat şi le porunceşte să-şi dea părerea şi să-şi motiveze propunerea.

2 Narcissus amintea de vechea lui căsătorie cu Paetina cu care avea o fată (căci Antonia era făcută cu Paetina) şi adăuga că n-ar urma nici o schimbare în casa lui; dacă o soţie cu care era obişnuit s-ar reîntoarce, ea nu se va purta ca o mamă vitregă urîndu-i pe Britannicus şi pe Octavia, care-i sînt dragi ca şi cum ar fi copiii ei.

---

[1] Liberţii Callistus, Pallas şi Narcissus.

[2] Claudius avusese pînă atunci trei soţii: Plautia Urganilla, Ælia Paetina şi Valeria Messalina.

[3] Lollia Paulina, faimoasă prin bogăţia şi luxul ei, se măritase întîia oară cu C. Memmius Regulus şi a doua oară cu împăratul Caligula.

[4] Iulia Agrippina (fiica lui Germanicus şi nepoata lui Claudius) se căsătorise prima oară cu Cn. Domitius Ahenobarbus, avînd drept fiu pe Lucius Domitius Ahenobarbus, viitorul împărat Nero, şi a doua oară cu C. Sallustius Crispus Passienus. A rămas văduvă de amîndoi; se bănuia că provocase moartea celui de-al doilea soţ.

[5] Ælia Paetina mai fusese căsătorită cu Claudius şi avusese cu el o fată, Antonia. Probabil bunicul ei fusese Quintus Ælius Tubero, consul în anul 11 a.Chr.

Callistus obiecta că aceasta este exclusă printr-o lungă despărţenie şi că, dacă ar fi rechemată, tocmai prin asta ar deveni orgolioasă; cu mult mai bine ar fi s-o ia pe Lollia, fiindcă ea, neavînd copii, nu are de ce să fie geloasă şi va fi pentru copiii soţului ei ca o mamă. Pe de altă parte, Pallas o lăuda pe Agrippina, mai ales pentru faptul că-l aducea cu ea pe nepotul lui Germanicus, direct îndreptăţit să facă parte din casa domnitoare. Caesar ar uni astfel un vlăsar nobil cu urmaşii familiei Claudia; nu e bine ca o femeie, de-o fecunditate cunoscută şi în plină tinereţe[6], să ducă în altă casă strălucirea Cezarilor.

3 Au precumpănit aceste argumente, ajutate şi de farmecele Agrippinei, care, venind des pe la el să-l vadă, în chip de rudă apropiată, şi-a ademenit unchiul într-atît, încît, preferată celorlalte încă înainte de a se fi căsătorit cu ea, avea asupra lui autoritatea unei soţii. Căci, de îndată ce a fost sigură de căsătoria ei, a început să facă proiecte şi mai mari şi să pună la cale însurătoarea lui Domitius, fiul născut din căsătoria ei cu Cneus Ahenobarbus, cu Octavia, fiica lui Claudius[7]. Aceasta nu se putea îndeplini decît printr-o călcare gravă a cuvîntului dat, deoarece Claudius o logodise pe Octavia cu Lucius Silanus[8] şi atrăsese asupra acestui tînăr simpatia mulţimii, altminteri strălucit prin însemnele triumfale şi prin măreţia unui spectacol de gladiatori. Dar nimic nu părea prea greu pentru mintea unui împărat care nici nu judeca, şi nici nu purta ură, decît dacă acestea îi erau sugerate sau impuse de alţii.

4 Ca urmare, Vitellius[9], care sub titlul de censor îşi ascundea şiretlicurile josnice şi prevedea stăpînirea ce ameninţa să vină, ca să-şi cîştige favoarea Agrippinei, se angajă în planurile acesteia şi veni cu acuzaţii împotriva lui Silanus, a cărui soră, Iunia Calvina, frumoasă într-adevăr şi prea liberă în purtări, fusese nu cu mult

---

[6] Agrippina avea atunci 33 de ani.

[7] Din căsătoria lui cu Messalina.

[8] Lucius Iunius Silanus era fiul lui Marcus Iunius Silanus, consul în anul 19 p.Chr. Acesta se căsătorise cu Æmilia Lepida, fiică a lui Lucius Æmilius Paulus şi a Iuliei minor; prin aceasta era strănepotul lui August. Era membru al colegiului flaminilor lui August şi obţinuse însemnele triumfale din partea lui Claudius, după campania acestuia în Britannia.

[9] Lucius Vitellius, fratele viitorului împărat, consul şi censor împreună cu Claudius în anul 47; fusese aliatul Messalinei la intrigile pentru doborîrea adversarilor (XI, 2-3).

înainte nora lui Vitellius. De aici porni şi acuzaţia: iubirea dintre fraţi, cam ostentativă, dar nu incestuoasă, el o califică drept infamie. Claudius îşi plecă urechea la aceste bănuieli asupra viitorului său ginere, fiind şi mai dispus să le creadă din dragoste faţă de fiica lui. Cît despre Silanus, care nu ştia nimic de cursa ce i se pregăteşte şi întîmplător în acel an fiind pretor, a fost îndepărtat pe dată din senat printr-un edict al lui Vitellius, deşi lista senatorilor se încheiase încă de mult, şi lustrul[10] se terminase. În acelaşi timp, Claudius a rupt logodna, iar Silius a fost silit să părăsească magistratura; îi mai rămînea o singură zi de pretură, şi ea i-a fost încredinţată lui Eprius Marcellus[11].

5 Sub consulatul lui Caius Pompeius şi al lui Quintus Veranius[12], căsătoria convenită între Claudius şi Agrippina se confirma prin zvonuri şi prin legătura lor de dragoste nepermisă: totuşi, ei nu îndrăzneau să serbeze ceremonia nunţii, fiindcă nu exista exemplu ca un unchi s-o ia de nevastă, aducîndu-şi-o în casă, pe fiica fratelui său; mai mult chiar, se temeau de incestul lor şi, chiar dacă n-ar fi ţinut seama de asta, ca fapta lor să nu aducă o nenorocire publică. N-au încetat să şovăie decît cînd Vitellius şi-a luat asupra lui să ducă la îndeplinire, cu abilitatea lui, afacerea. L-a întrebat pe Claudius dacă va ceda voinţei poporului şi autorităţii senatului; cînd acela răspunse că nu-i decît unul dintre cetăţeni şi că nu se poate împotrivi acordului tuturor, Vitellius îi ceru să aştepte în palat. El însuşi intră în senat şi, declarînd că este vorba de interesul general al statului, cerînd permisiunea să vorbească înaintea altora, începe prin a spune că: „Eforturile foarte mari ale principelui, prin care el guvernează lumea, au nevoie de un sprijin, pentru ca, liberat de grijile domestice, să vegheze la binele general. Ce uşurare mai onorabilă pentru sufletul censorului[13], decît să-şi ia o soţie, tovarăşă la bine şi la rău, căreia să-i încredinţeze gîndurile cele mai

---

[10] Perioada în care censorii făceau recensămîntul populaţiei la cinci ani o dată şi stabilirea compoziţiei senatului se terminau printr-o ceremonie religioasă prezidată de censori înaintea ieşirii lor din funcţie; radierea lui Silanus era arbitrară.

[11] Orator violent şi delator odios.

[12] Anul 49 p.Chr. Consulul C. Pompeius, altminteri nemenţionat; Quintus Veranius, fiul unui legat şi prieten credincios al lui Germanicus (II, 56).

[13] Claudius nu se demisese din funcţia de censor, după încheicrea recensămîntului, cum se făcea de obicei.

intime şi micii săi copii[14], el, care nu-i obişnuit cu fastul şi plăcerile, ci, din prima tinereţe, s-a supus legilor?"

6 După această introducere, primită favorabil şi însoţită de asentimentul general al senatorilor, Vitellius, luînd din nou cuvîntul, spune că, deoarece cu toţii îl îndeamnă pe principe să se căsătorească, trebuie căutată o femeie distinsă prin nobleţe, prin fecunditate şi prin curăţenia moravurilor. Nu e nevoie, zicea el, de multă căutare, ca să se vadă că Agrippina le întrece pe toate celelalte prin strălucirea originii; mai dăduse dovadă şi de fecunditate, şi însuşirile-i frumoase sînt pe măsură. Minunat era că, datorită providenţei divine, ea era văduvă şi că se unea cu un principe care nu s-a atins de căsătoriile altora. Desigur au auzit de la părinţii lor şi chiar au văzut ei înşişi că s-a întîmplat să se răpească nevestele altora, ca să se facă pe plac Cezarilor[15]; purtare cu totul departe de moderaţia de-acum. Trebuie să se stabilească o regulă după care să se însoare un împărat. Dar, se va zice, sînt neobişnuite la noi căsătoriile cu fiicele fraţilor. Ei bine, la alte neamuri sînt obişnuite şi nu le interzice nici o lege; nici căsătoriile între veri nu se obişnuiau multă vreme; cu trecerea timpului, au devenit frecvente. Obiceiurile variază după cum cere interesul, şi chiar actul de faţă va fi mai tîrziu ceva obişnuit.

7 Au fost unii senatori care s-au repezit afară din senat, declarînd care mai de care că vor folosi forţa dacă împăratul mai stă la îndoială. O mulţime amestecată se adună şi strigă că poporul roman îl roagă acelaşi lucru. Claudius, neaşteptînd mai mult, se înfăţişează în for celor ce-l aplaudau şi, după ce se întoarce în senat, cere să se dea o decizie prin care să se autorizeze şi pentru viitor căsătoria dintre unchi şi fiicele fraţilor lor. Totuşi, nu s-a găsit decît un singur ins, Alledius Severus, cavaler roman, care să fie doritor de-asemenea căsătorie; cei mai mulţi spuneau că acesta fusese împins, spre a face pe voia Agrippinei. Din acest moment, conducerea în stat s-a răsturnat şi totul era la ordinul unei femei care-şi bătea joc de viaţa publică, nu din libertinaj, ca Messalina; era vorba acum de o tiranie cu hăţurile strînse, ca de o mînă bărbătească. În

---

[14] Britannicus avea atunci opt ani, iar Octavia, cu un an mai mult, se pare.

[15] August făcuse ca Livia să divorţeze de Tiberius Claudius spre a o lua în căsătorie, Caligula despărţise de soţii lor două femei: pe Orestilla de C. Calpurnius Piso şi pe Lollia Paulina de P. Memmius Regulus.

public, o atitudine severă, de cele mai multe ori trufaşă; în interior, nimic imoral, decît dacă ar fi servit dominaţiei. Dorinţa ei de bani era enormă; pretextul era că asigură astfel o rezervă conducerii statului.

8 În ziua nunţii ei, Silanus şi-a luat viaţa, fie că pînă atunci mai sperase că se poate salva, fie că-şi alesese această zi ca să-şi facă mai odioşi duşmanii. Calvina, sora lui, a fost exilată din Italia. Claudius a adăugat că pontifii trebuie să aducă sacrificii conform legilor regelui Tullus şi slujbe de ispăşire în dumbrava Dianei[16], în bătaia de joc a tuturor care observau că pedepsele şi ispăşirile incestului au loc tocmai într-un asemenea moment. Dar Agrippina, ca să nu se facă cunoscută doar prin fapte rele, obţinu rechemarea din exil a lui Annaeus Seneca[17] şi totodată acordarea funcţiei de pretor, socotind că acest act face plăcere lumii din cauza strălucirii talentelor acestui om, apoi pentru ca Domitius să crească sub conducerea unui asemenea perceptor, iar ea să se folosească de sfaturile lui spre a ajunge să-i domine pe toţi, deoarece Seneca era considerat că va fi credincios Agrippinei, în amintirea binelui făcut, şi pornit împotriva lui Claudius din cauza nedreptăţii suferite.

9 După aceea, s-a hotărît să nu se mai amîne: consulul desemnat, Memmius Pollio, este convins prin mari promisiuni să facă o propunere prin care Claudius să fie rugat s-o logodească pe Octavia cu Domitius; aceasta se potrivea cu vîrsta amîndurora[18] şi ar fi deschis calea spre planuri mai îndrăzneţe. Pollio a făcut propunerea în termeni nu prea diferiţi de cei folosiţi de curînd de către Vitellius; Octavia a fost logodită, iar Domitius, pe lîngă înrudirea de mai înainte, devenit acum logodnic şi peste nu mult timp ginere, a fost pus pe aceeaşi treaptă cu Britannicus prin străduinţele mamei sale şi prin manevrele acelora care, fiindcă o acuzaseră pe Messalina, se temeau de răzbunarea fiului ei.

10 În acelaşi timp, delegaţi de-ai parţilor, trimişi, precum am spus[19], să-l ceară ca rege pe Meherdates, vin în senat şi încep să-şi

---

[16] În calitatea lui de pontif suprem, spre ispăşirea incestului dintre Silanus şi Calvina.

[17] Lucius Annaeus Seneca, cavaler roman, spaniol de origine, născut la Corduba (azi, Córdoba) cam prin anul 4 a.Chr., renumit filozof stoic relegat în Corsica în anul 41 p.Chr. în urma acuzaţiei de adulter cu Iulia Livilla, fiica lui Germanicus, sau ca tăinuitor al desfrîului aceleia, victimă a geloziei Messalinei.

[18] Lucius Domitius (Nero) avea acum doisprezece ani, iar Octavia, nouă.

[19] Se reia povestirea evenimentelor provocate de parţi, narate în XI, 10.

prezinte solia în acest fel: „Ei cunosc bine tratatul încheiat cu noi[20] şi nu vin ca răzvrătiţi împotriva familiei Arsacizilor, ci îl vor pe fiul lui Vonones, nepot al lui Phraates, în locul stăpînirii lui Gotarzes, la fel de insuportabil nobilimii ca şi poporului de rînd. Fraţii lui, precum şi rudele lui apropiate şi cele mai îndepărtate au fost suprimaţi prin ucidere; acum, la acestea se adaugă femei însărcinate şi copii mici, pentru ca, lipsit de energie în timp de pace şi nenorocos în războaie, să-şi ascundă netrebnicia prin cruzime. Ei au cu noi o prietenie veche şi public contractată; trebuie să venim în ajutor unor aliaţi care se pot măsura cu noi în putere, dar ni se supun din respect. Copiii regilor lor ne sînt încredinţaţi ca ostatici, tocmai pentru că, dacă nu mai pot suporta stăpînirea unuia din ţară, să poată recurge la împărat şi la senat şi să obţină un rege mai bun, obişnuit cu moravurile noastre."

11 După ce au expus ei aceste idei şi altele la fel, Claudius îşi începe cuvîntarea vorbind despre supremaţia Romei şi despre actele de închinăciune ale parţilor; el se compara cu divinul August, amintind că îi ceruseră şi lui un rege, nepomenind de Tiberius, deşi şi acesta le trimisese unul[21]. Şi, fiindcă Meherdates[22] era de faţă, adăugă sfatul ca el să vadă într-un rege nu un stăpînitor ai sclavilor săi, ci un conducător al cetăţenilor, şi să dovedească clemenţă şi dreptate, însuşiri cu cît mai necunoscute barbarilor, cu atît mai plăcute. Apoi, întorcîndu-se spre soli, îl copleşi cu laude pe acest copil al Romei, de o moderaţie exemplară pînă acum; şi totuşi, adăugă, regii trebuie să fie suportaţi aşa cum sînt: prea desele schimbări nu-s de folos; statul roman a ajuns pînă într-atît sătul de glorie, încît vrea să se bucure de pace chiar şi popoarele străine. După aceea, i s-a dat lui Caius Cassius[23], legatul Siriei, însărcinarea să-l conducă pe tînăr pînă la ţărmul Eufratului.

---

[20] Acest tratat a fost încheiat de August (II, 1), apoi reînnoit, în anul 18, în timpul lui Tiberius (II, 58) sub Caligula (Suetoniu, *Calig.* 14).

[21] August li-l trimisese pe Vonones, iar Tiberius pe Phraates şi pe Tiridates (VI, 32).

[22] Meherdates era fiul lui Vonones (XI, 10).

[23] C. Cassius, consul supleant în anul 30 p.Chr. (VI, 15), proconsul al Asiei în 40–41, condamnat la moarte de către Caligula, a scăpat cu viaţă în urma asasinării acestuia; în anii 44–45, i-a urmat ca legat al Siriei lui Vibius Marsus şi a fost înlocuit în această funcţie de Ummidius Quadratus. Jurist reputat, a scris un tratat de drept civil. Tacitus îl laudă pentru integritatea şi pentru independenţa lui de judecată. Căzut în dizgraţie, a fost relegat în Sardinia.

12 Cassius era pe vremea aceea cel mai bun cunoscător de legi la Roma, căci cariera militară era desconsiderată, iar pacea îi punea pe acelaşi plan pe oamenii întreprinzători şi pe cei trîndavi. Şi totuşi, el, pe cît i-a stat în putinţă în lipsa unui război, reînvia vechea disciplină, îşi punea tot timpul legiunile să facă exerciţii, procedînd cu atîta zel şi prevedere, de parcă duşmanul ar fi ameninţat să atace; socotea că aşa era demn de strămoşii lui şi de familia Cassia[24], bine cunoscută chiar şi acelor neamuri. Aşadar, convocîndu-i pe cei ce hotărîseră să ceară un rege şi aşezîndu-şi tabăra la Zeugma[25], pe unde fluviul se poate trece mai uşor, după ce au sosit acolo căpeteniile parţilor şi regele arabilor, Acbarus[26], Cassius îi aminteşte lui Meherdates că pornirile barbarilor sînt violente, dar că ele lîncezesc prin amînare, sau se transformă în trădare; de aceea, îi cere să zorească ce-au început. Sfatul n-a fost luat în seamă, din vina lui Acbarus, care l-a ţinut locului la Edessa multe zile în şir pe tînărul nepriceput şi care socotea că poziţia de rege îi impuse o viaţă plină de petreceri. Şi, deşi Carenus[27] îi chema, arătîndu-le că ocazia e favorabilă dacă ar sosi repede, ei s-au îndreptat spre Mesopotamia nu direct, ci ocolind prin Armenia, pe atunci greu de străbătut, fiindcă începea iarna.

13 Apoi, sleiţi de oboseala pricinuită de zăpezi şi de munţi, după ce au dat în sfîrşit de şes, s-au unit cu trupele lui Carenus şi, trecînd fluviul Tigru, au străbătut ţinutul adiabenilor[28], al căror rege, Izates, se arătase pe faţă aliat al lui Meherdates, dar, prin mijlociri tainice şi de încredere, înclina spre Gotarzes. Totuşi, în înaintarea lor, ei cuceresc oraşul Ninive, străvechea capitală a Asiriei[29] şi fortăreaţă vestită în istorie, fiindcă, în ultima bătălie dintre Darius şi Alexandru[30], acolo se prăbuşise imperiul persan. În acest timp, Gotarzes făcea jurinţe zeilor locului aproape de muntele nu-

---

[24] După înfrîngerea lui Crassus, triumvirul, la Carrhae (anul 53 a.Chr.), Cassius a reuşit să salveze o parte din armată şi, în calitate de procvestor în Siria, i-a înfrînt pe parţi în anul 51 a.Chr.

[25] Zeugma, localitate din apropierea malului drept al Eufratului, la egală distanţă de Seleucia, pe malul stîng al fluviului, şi de Apamea, pe malul drept.

[26] Rege în Osroene, ţinut la nord-vestul Mesopotamiei, cu capitala Edessa.

[27] Satrap al Mesopotamiei.

[28] Adiabene, ţinut la nordul Mesopotamiei, corespunzînd actualului Kurdistan.

[29] Pe malul oriental al fluviului Tigru.

[30] Bătălia de la Gaugamela (1 octombrie 231 a.Chr.), în care Alexandru cel Mare a învins armata regelui Persiei, Darius III Codomanul.

mit Sanbulos. Cultul principal acolo este cel al lui Hercule. Acest zeu, la anumite perioade, se arată în somn preoţilor lui şi le recomandă să ţină pe lîngă temple cai prevăzuţi cu tot ce le trebuie la vînătoare; după ce caii primesc tolbele încărcate cu săgeţi, rătăcesc prin văi împădurite şi se reîntorc pînă la urmă, noaptea, cu tolbele goale şi gîfîind din greu; zeul, ivindu-se din nou noaptea în vis, le arată pe unde a străbătut pădurile şi ei găsesc fiarele doborîte de el, răspîndite peste tot.

14 De altminteri, Gotarzes, neavînd încă o armată destul de mare, îşi făcea din rîul Corma[31] o linie de apărare şi, deşi era provocat la luptă prin cuvinte jignitoare şi iscoade, el amîna zi după zi, îşi schimba poziţiile şi, prin corupători trimişi, încerca să-i cumpere pe duşmani, făcîndu-i să-şi calce jurămîntul. Îndată după aceea, Izates adiabenul şi apoi Acbarus, cu armata arabilor, se retrag cu uşurinţa proprie acestor neamuri şi fiindcă este ştiut din experienţă că barbarii doresc mai mult să ceară regi de la Roma decît să-i ţină la domnie. Atunci Meherdates, lipsit de aceste puternice ajutoare şi bănuindu-i de trădare pe ceilalţi, a hotărît — singurul lucru care îi mai rămînea — să încerce fie ce-o fi şi să se angajeze în luptă. Prinzînd curaj prin slăbirea forţelor adversarului, Gotarzes nu s-a dat în lături. Oştile se izbiră cu mare vărsare de sînge de amîndouă părţile, dar cu un rezultat nesigur, pînă ce Carenes, înaintînd prea mult, după ce îi doborîse pe cei ce-i stăteau în cale, a fost înconjurat pe la spate de o trupă proaspătă. Atunci Meherdates a pierdut orice speranţă. După ce ascultă de făgăduielile lui Parrax, un client al tatălui său, este pus în lanţuri prin perfidia acestuia şi predat învingătorului. Acela, învinuindu-l că nu îi este rudă şi că nu face parte din neamul lui Arsaces, ci este străin şi roman, porunceşte să i se taie urechile şi să fie lăsat în viaţă, ca o dovadă a clemenţei sale şi a ruşinii suferite de noi. Apoi, Gotarzes a fost răpus de boală, iar la domnie a fost chemat Vonones, pe atunci guvernator al mezilor. Acesta nu s-a făcut cunoscut nici prin succese, nici prin înfrîngeri; după o domnie scurtă şi fără glorie, conducerea parţilor a trecut asupra fiului său, Vologeses.

15 În acest timp, Mithridates Bosforanul[32], rătăcind din loc în loc după ce pierduse domnia, auzind că Didius, generalul roman,

---

[31] Neidentificat precis.

[32] Era probabil descendent al faimosului Mithridates Eupator, învins definitiv de Pompei. Fusese pus pe tronul Bosforului de către Claudius, dar, revoltîndu-se prin

şi elita armatei noastre plecaseră şi că în noul regat fusese lăsat Cotys, un tînăr fără experienţă, şi cîteva cohorte sub comanda lui Iulius Aquila, cavaler roman, deoarece îi dispreţuia şi pe unul, şi pe celălalt, începu să răzvrătească acele neamuri şi să şi-i atragă de partea sa fugari; apoi, alcătuindu-şi o armată, îl izgoneşte pe regele dandarizilor[33] şi pune stăpînire pe regatul lui. Cînd au aflat Aquila şi Cotys această veste, socotind că foarte curînd Mithridates va invada Bosforul şi neavînd încredere în forţele lor, căci Zorsines, regele sirakilor, reluase ostilităţile, au căutat şi ei sprijin în afară, trimiţînd soli la Eunones, care era în fruntea neamului aorsilor. Nu le-a fost greu să obţină această alianţă punîndu-i în faţă puterea romană împotriva lui Mithridates, un răzvrătit. Aşadar, au convenit ca Eunones să ducă luptele de cavalerie, iar romanii să-şi asume asedierea oraşelor.

16 Atunci, alcătuindu-se ordinea de luptă, pornesc, avîndu-i în frunte şi în spate pe aorsi, la mijloc cohortele romane şi pe bosforani, înzestraţi cu arme ca ale noastre. Astfel, duşmanul a fost respins şi s-a ajuns la Soza, cetate a Dandaricei, părăsită de Mithridates din cauza sentimentelor îndoielnice ale locuitorilor; s-a crezut că e bine să fie ocupată, lăsîndu-se acolo o garnizoană. Pornesc apoi contra sirakilor şi, trecînd rîul Panda, împresoară oraşul Uspes, clădit pe o înălţime şi întărit cu ziduri şi cu şanţuri; numai că zidurile nefiind construite din piatră, ci din împletituri de nuiele şi din ramuri, legate între ele cu pămînt, nu puteau rezista atacurilor; turnurile noastre, înălţate mai sus, din care se aruncau torţe şi lănci, îi zăpăceau cu totul pe asediaţi. Şi dacă noaptea n-ar fi pus capăt luptei, cucerirea cetăţii ar fi început şi s-ar fi terminat în aceeaşi zi.

17 A doua zi, au trimis soli să ceară iertare pentru locuitorii liberi; ofereau zece mii de sclavi. Învingătorii au respins propunerea, fiindcă ar fi fost o sălbăticie să ucidă oameni care s-au predat, iar de păzit atîta mulţime era greu. S-a crezut mai potrivit ca ei să piară după dreptul războiului; soldaţilor care escaladaseră zidurile folosindu-se de scări li s-a dat ordin să-i măcelărească. Masacrarea uspensilor a băgat frica în ceilalţi, convinşi fiind că nu mai au nici

---

anii 45–46 contra romanilor, a fost învins de legiunile romane aduse din Moesia, comandate de Aulus Didius Gallus; în locul lui, a fost pus Cotys, fratele său vitreg.

[33] Dandarizii, sirakii, aorsii, neamuri sarmatice ce locuiau la estul regatului bosforan, între Caucaz şi fluviul Tanais (Don).

o scăpare, de vreme ce armele, fortificaţiile, locurile greu accesibile sau înalte, fluviile şi oraşele, nimica nu putuse rezista. Aşadar, Zorsines, chibzuind îndelung dacă să ţină seama de situaţia lui Mithridates sau de regatul părintesc, după ce interesele neamului său au căzut mai greu în cumpănă, oferind ostatici, a îngenunchea în faţa chipului împăratului, spre marea glorie a armatei romane, care, fără vărsare de sînge şi victorioasă, ajunsese, precum este ştiut, la distanţă de trei zile de marş de fluviul Tanais. Dar, la întoarcere, norocul s-a schimbat, căci unele corăbii care veneau pe mare fiind aruncate pe ţărmurile Tauridei[34] au fost împresurate de barbari: prefectul unei cohorte şi mulţi soldaţi auxiliari au fost ucişi.

18 În vremea aceasta, Mithridates, văzînd că nu-i nici o nădejde în arme, se gîndea la mila cui să încerce să apeleze. De fratele lui, Cotys, altădată trădător, apoi duşman, se temea; dintre romanii de acolo, nimeni n-avea atîta autoritate încît să se poată pune mare preţ pe promisiunile lui. Îşi întoarse privirile spre Eunones, care nu-l duşmănea personal şi era puternic prin alianţa încheiată de curînd cu noi. Aşadar, luînd un veşmînt şi o înfăţişare cît mai potrivite cu starea în care ajunsese, intră în palatul regelui şi-i cade în genunchi: „Sînt Mithridates, zise, cel căutat de romani de-atîţia ani pe mare şi pe uscat, şi vin de bunăvoie. Fă tot ce vrei cu mine, odrasla marelui Achaemenes[35], titlu care e singurul bun pe care duşmanii nu mi l-au luat."

19 Eunones, mişcat de strălucirea numelui, de nestatornicia sorţii şi de rugămintea lui demnă, îl ridică pe regele prosternat şi-l laudă că a ales spre a solicita iertare neamul aorsilor şi dreapta regelui. Totodată, trimite soli cu o scrisoare către Caesar, cam cu următorul conţinut: „Conducătorii poporului roman şi regii marilor popoare şi-au întemeiat la început prietenia pe asemănarea măririi lor; între Claudius şi el mai este şi legătura victoriei comune. Războaiele au un sfîrşit frumos cînd se încheie prin iertare. De aceea, lui Zorsines, după înfrîngere, nu i s-a luat nimic. Pentru Mithridates, care merită o pedeapsă mai grea, nu cere nici putere, nici tron,

[34] Actuala peninsulă a Crimeii.

[35] Străbunul dinastiei persane a Ahemenizilor, al cărui ultim descendent a fost Darius III, cel învins de Alexandru cel Mare. Regii Pontului se înrudeau într-un fel cu această dinastie.

ci doar să nu fie tîrît captiv după carul triumfal şi să nu-şi ispăşească vina cu pierderea capului."

20 Dar Claudius, deşi era blînd cu mărimile străine, stătea la îndoială dacă să-l primească pe captiv garantîndu-i viaţa, sau să-l revendice prin forţa armelor. La aceasta îl împingeau vătămările suferite de romani şi dorinţa lui de răzbunare. Însă alţii îi înfăţişau dificultăţile care se ridicau: un război de dus într-o ţară fără drumuri şi cu o mare fără porturi; apoi, regi sălbatici, popoare nomade, un pămînt sterp; plictiseala tărăgănării operaţiilor şi primejdiile pe care le aduce graba; apoi, gloria neînsemnată cu care se aleg învingătorii şi marea lor ruşine dacă-s izgoniţi. Mai bine să accepte repede oferta şi să-l ţină în viaţă pe adversar ca exilat, care, lipsit de toate celea, cu cît va avea o viaţă mai lungă, cu atît pedeapsa îi va fi mai mare. Convins de toate acestea, Claudius îi scrise lui Eunones că, într-adevăr, Mithridates meritase, ca exemplu, pedeapsa cea mai mare şi că lui nu-i lipseşte puterea de a o aplica, dar strămoşii romanilor ziceau că, pe cît de îndîrjit trebuie să fii împotriva duşmanului, cu atît mai binevoitor faţă de cel care ţi se închină; căci triumfurile se obţin de la popoare şi domnii care rămîn puternice.

21 După aceea, Mithridates, predat şi adus la Roma de Iunius Cilo, procuratorul Pontului[36], se zice că ar fi vorbit în faţa Cezarului mai semeţ decît s-ar fi potrivit cu starea lui, iar vorba lui s-a răspîndit în public astfel: „Nu ţi-am fost predat, ci m-am întors eu; sau, de nu crezi, lasă-mă să plec şi caută-mă." A rămas tot timpul cu faţa neînfricată, pe cînd, stînd lîngă rostre[37], înconjurat de gărzi, era supus privirilor mulţimii. Lui Cilo i se decernează însemnele consulare, iar lui Aquila, cele pretoriene[38].

22 În anul aceloraşi consuli[39], Agrippina, aprigă în ura ei şi pornită împotriva Lolliei, fiindcă rivalizase cu ea la căsătoria cu prin-

---

[36] Administrator al bunurilor împăratului; Pontul şi Bitinia formau atunci o provincie romană.

[37] Tribuna oratorilor în for.

[38] Funcţiile publice înalte pierzîndu-şi din ce în ce mai mult valoarea, însemnele consulare sau cele pretoriene nu se acordau doar foştilor consuli sau foştilor pretori, ci deveniseră nişte distincţii care se acordau şi celor care nu fuseseră senatori, străinilor sau liberţilor.

[39] Anul 49 p.Chr.

cipele, pune la cale învinuiri şi găseşte un acuzator, care să-i impute că se folosise de chaldei şi de magi[40] şi consultase statuia lui Apollo din Claros[41] asupra nunţii împăratului. Atunci Claudius, fără să asculte acuzaţia, a ţinut un discurs în senat, vorbind într-o lungă introducere despre strălucirea neamului ei, spunînd că este fiica surorii lui Lucius Volusius[42], că e strănepoată după tată a lui Cotta Messalinus, că a fost căsătorită altădată cu Memmius Regulus (căci de căsătoria ei cu Caius Caesar nu amintea dinadins) şi a adăugat că a pus la cale planuri primejdioase pentru stat şi de aceea trebuie să i se ia putinţa de-a făptui crima; apoi, că, după confiscarea bunurilor, ea trebuie să plece din Italia. Astfel, din imensa ei bogăţie, i s-au lăsat surghiunitei cinci milioane de sesterţi. De asemenea, Calpurnia, o femeie ilustră, a fost greu lovită pentru că principele îi lăudase frumuseţea, nu c-ar fi ars de dragoste pentru ea, ci într-o conversaţie întîmplătoare; din această cauză, nici furia Agrippinei nu a mers pînă la capăt[43]. Cît despre Lollia, i se trimite un tribun care s-o silească să-şi curme viaţa. A mai fost condamnat pentru concusiune Cadius Rufus[44], în urma acuzaţiei bitinienilor.

23 Datorită deosebitului respect faţă de senat al Galiei Narboneze, senatorilor acestei provincii li s-a acordat favoarea de a putea să-şi vadă bunurile fără a cere aprobarea principelui, drept de care se bucura doar Sicilia[45]. Itureea şi Iudeea, după moartea regilor lor Sohaemus şi Agrippa[46] au fost anexate provinciei Siria. După o întrerupere de şaptezeci şi cinci de ani, s-a decis să se reia „augurul

---

[40] Astrologi.

[41] Unde se află templul şi oracolul lui Apollo din Claros, localitate în Lidia.

[42] Fiul personajului amintit în III, 30; despre Cotta Messalinus, v. II, 32; despre Memmius Regulus, v. V, 11. Claudius era un genealogist reputat şi-şi etalează aici cunoştinţele; nu pomeneşte însă de căsătoria ei cu Caligula (XII, 6).

[43] A fost doar exilată, nu condamnată la moarte. În anul 59, Nero i-a îngăduit să se reîntoarcă din exil (XIV, 12).

[44] Proconsul al Pontului şi Bitiniei, provincie senatorială.

[45] Încă din vremea lui August, senatorilor nu li se permitea să călătorească în afara Italiei (cu excepţia Siciliei) decît cu învoirea împăratului şi a senatului (VI, 14).

[46] Locuitorii Itureii, la nordul Palestinei, cu populaţie arabă. Sohaemus fusese pus pe tron de Caligula în anul 39; Herodes Agrippa I, pus pe tronul Iudeii tot de Caligula şi menţinut şi de Claudius, a murit în anul 44 p.Chr. Este tatăl faimoasei Berenice, care va deveni mai apoi soţia împăratului Titus.

propăşirii statului" şi să se continue[47]. Claudius a mărit pomeriul Romei[48], potrivit vechiului obicei după care cei care lărgesc hotarele imperiului au dreptul să lărgească şi marginile cetăţii. Totuşi, generalii romani nu s-au folosit de acest drept, chiar după supunerea unor mari naţiuni, afară de Lucius Sulla şi de divinul August.

24 Dacă la aceasta a contribuit dorinţa de a plăcea a regilor sau gloria, tradiţia nu lămureşte. Socotesc însă că nu e nepotrivit să se cunoască locul pe care au început să se ridice primele construcţii şi limitele pomeriului trasate de Romulus. Aşadar, de la Forum Boarium[49], unde vedem azi o statuie de bronz reprezentînd un taur (fiindcă aceste animale se pun la jug), începea şanţul care mărginea suprafaţa cetăţii, astfel încît să cuprindă altarul lui Hercule[50]. Apoi, din loc în loc, erau puse pietre de hotar pe la poalele muntelui Palatin pînă la altarul lui Consus[51], apoi pînă la vechile Curii[52], după aceea pînă la sanctuarul Larilor[53] şi de acolo pînă la Forul Roman. Se crede că Forul şi Capitoliul n-au fost adăugate oraşului de Romulus, ci de către Titus Tatius[54]. După aceea, pomeriul a fost mărit pe măsura dezvoltării Romei. Ce limite i-a stabilit atunci Claudius este uşor de ştiut; de altminteri, ele au fost înregistrate în actele publice.

25 Sub consulatul lui Caius Antistius şi Marcus Suillius[55], sub influenţa puternică a lui Pallas, se grăbeşte adoptarea lui Domitius. Ataşat de Agrippina, ca mijlocitor al căsătoriei ei, şi legat strîns de

---

[47] Ceremonie de purificare însoţită de rugăciuni pentru binele poporului roman; se ţinea anual, dacă statul nu era în stare de război. Spre sfîrşitul republicii, din cauza necontenitelor războaie, ritualul a fost abandonat. A fost reînnoit de August în anul 29 a.Chr.

[48] *Pomoerium* era linia de demarcaţie sacră, reprezentată prin zidul cetăţii. În interiorul lui se luau auspiciile; nu se îngropau morţi, intrarea de trupe înarmate era interzisă.

[49] *Forum Boarium* (tîrgul de vite) se afla la poalele Palatinului, pe malul stîng al Tibrului.

[50] Altarul lui Hercule *(Ara Maxima)* se afla aproape în partea de nord a Circului cel Mare *(Circus Maximus)* înălţat după legendă de regele Evandru în onoarea lui Hercule, după victoria acestuia asupra lui Cocus (*Æn.* VIII, 179 şi urm.).

[51] Veche divinitate a semănăturilor, care avea un templu aproape de Circ.

[52] Edificiu unde se întruneau vechile curii, se ofereau sacrificii zeilor, se prînzea în comun în anumite zile ale anului.

[53] O capelă înălţată de August.

[54] Regele sabin, după legendă asociatul lui Romulus.

[55] Anul 50 p.Chr. Caius Antistius, dintr-o familie de consuli, mai fusese consul în anul 46. Marcus Suillius Nerullianus, fiu al lui Publius Suillius Rufus (IV, 31 şi XI, 2).

ea prin adulter, Pallas îl îndemna stăruitor pe Claudius să se gîndească la interesele statului şi să dea un sprijin vîrstei fragede a lui Britannicus. Tot astfel, zicea el, divinul August, deşi se sprijinea pe nepoţii lui, a dat o mare importanţă copiilor soţiei sale: Tiberius, pe lîngă că avea un copil al lui, îl adoptase pe Germanicus. Claudius ar trebui şi el să se gîndească la sprijinul unui tînăr, care ar putea să-şi ia asupră-şi o parte din grijile conducerii. Lăsîndu-se convins de aceste îndemnuri, Claudius îi dă întîietate lui Domitius, cu trei ani mai mare decît fiul lui[56], rostind în faţa senatului o cuvîntare întocmai cum i-o dictase libertul[57]. Cunoscătorii remarcau că nu existase pînă atunci vreo adopţiune în ramura patriciană a familiei Claudiilor şi că aceştia, începînd de la Attus Clausus[58], îşi urmaseră continuu fără amestec.

26 Oricum, împăratului i s-au adus mulţumiri, cu o adulaţie căutată mai cu grijă la adresa lui Domitius, şi a fost propusă o lege prin care acesta trecea în familia Claudia şi lua numele de Nero; Agrippina a fost şi ea onorată cu titlul de Augusta[59]. Acestea o dată îndeplinite, n-a existat om atît de lipsit de milă încît să nu fi fost mişcat de soarta lui Britannicus. Părăsit puţin cîte puţin chiar şi de sclavii care îl serveau, băiatul lua în rîs grija exagerată pe care i-o purta mama sa vitregă, înţelegînd că e prefăcătorie; căci se zice că nu era deloc greoi la minte, fie că acesta-i adevărul, fie că, simpatizat din cauza primejdiilor ce-l aşteptau, aceasta era doar o vorbă pe care n-a avut putinţa s-o dovedească.

27 Agrippina, ca să-şi arate puterea şi neamurilor aliate, obţine să se trimită veterani şi să se întemeieze o colonie în cetatea ubiilor[60], unde se născuse ea şi care-i poartă numele. Se mai întîmplase că acest neam, după ce trecuse Rinul, fusese primit ca aliat de bunicul ei, Agrippa[61]. Tocmai acum însă, Germania superioară intrase în panică din cauza unui atac al chattilor[62], care porniseră după

---

[56] Domitius, viitorul Nero, avea acum 13 ani, iar Britannicus 10.

[57] Pallas.

[58] Străbunul familiei Claudiilor, cu care începe neamul.

[59] Livia fusese onorată cu acest titlu prin testamentul lui August în anul 14 p.Chr.; Antonia mama lui Claudius şi a lui Germanicus, în anul 37 p.Chr. şi numai după moartea ei.

[60] Despre cetatea ubiilor (azi, Köln), v. I, 31; ea se numea Colonia Claudia Augusta Agrippinensis.

[61] Marcus Vipsanius Agrippa.

[62] Despre chatti, v. I, 55.

prăzi. Îndată, legatul Publius Pomponius trimise împotriva lor trupe auxiliare de vangioni şi de nemeţi[63], susţinute de cavaleria aliată, ordonîndu-le să o ia înaintea jefuitorilor sau, după ce aceştia se răzleţesc în bande, să fie împresuraţi pe neaşteptate. Planul comandantului a fost executat cu mult zel de soldaţi. Aceştia s-au împărţit în două coloane. Cei care o luaseră la stînga i-au înconjurat pe duşmanii de curînd întorşi de la jafuri, după ce aceştia chefuiseră din prada luată şi erau potopiţi de somn. Bucuria alor noştri a fost şi mai mare, pentru că îi salvaseră din sclavie, după patruzeci de ani de la dezastrul lui Varus[64], pe unii dintre ai noştri.

28 Cei care o luaseră la dreapta şi merseseră pe drumuri mai directe, pricinuiesc duşmanului care li se împotrivea şi îndrăznea să dea lupta un dezastru şi mai mare; încărcaţi de pradă şi de glorie, se întorc la muntele Taunus[65], unde îi aştepta Pomponius cu legiunile în caz că, din dorinţa de a se răzbuna, chattii i-ar oferi ocazia unei lupte. Aceştia, de teamă ca nu cumva dintr-o parte să-i împresoare romanii şi de alta cheruscii[66], cu care erau veşnic în ceartă, au trimis la Roma o solie şi ostatici; lui Pomponius i s-au decernat onorurile triumfale; faima lui este mai mică la urmaşi, care îl onorează mai mult pentru poeziile lui[67].

29 În acelaşi timp, Vannius[68], impus suebilor de Drusus Caesar[69], a fost izgonit din domnie; în primii ani de conducere, îşi cîştigase faimă mare şi era bine văzut de supuşii săi; apoi, cu trecerea timpului schimbîndu-se şi devenind trufaş, a fost încolţit şi de ura vecinilor, şi de neînţelegerile cu ai săi. Cei care l-au răpus au fost Vibilius, regele hermundurilor, şi Vangio împreună cu Sido, fiii surorii lui Vannius. Claudius, deşi rugat de multe ori, n-a intervenit cu forţă armată în certurile dintre barbari, promiţînd doar un adăpost lui Vannius, dacă ar fi alungat. El i-a scris lui Palpelius Hister[70], care guverna provincia, să aşeze o legiune şi trupe auxiliare

---

[63] Vangionii şi nemeţii locuiau în stînga Rinului. Capitala vangionilor era Borbetomagus (actualul Worms); nemeţii erau aşezaţi în Galia Belgică.

[64] Din Pădurea Teutoburgică, în anul 9 p.Chr.

[65] În ţinutul numit azi Hessen.

[66] Despre cherusci, v. I, 56.

[67] V. V, 8.

[68] Despre Vannius şi despre Vibilius, v. II, 63; tot acolo, despre suebi şi hermunduri.

[69] Fratele lui Germanicus.

[70] Fost consul supleant în anul 43.

alese din această provincie de-a lungul Dunării, drept apărare pentru învinşi şi ca să-i înfricoşeze pe învingători dacă, îmbătaţi de succes, ar tulbura şi pacea noastră. Căci veneau întruna o mulţime fără număr de ligieni[71] şi alte triburi, atrase de faima unei domnii bogate, pe care Vannius o sporise, timp de treizeci de ani, prin prădăciuni şi tributuri. Trupa lui proprie era formată din pedestraşi, iar călărimea se alcătuia din sarmaţi iazigi[72]; nu se putea dar măsura cu mulţimea duşmanilor; de aceea, hotărîse să se apere în locuri întărite şi să prelungească cît mai mult războiul.

30 Dar iazigii, care nu sufereau să fie împresuraţi şi cutreierau prin cîmpiile din apropiere, au făcut ca lupta să fie inevitabilă, pentru că ligienii şi hermundurii se năpustiseră asupra lor în acele părţi. Ca urmare, Vannius, coborînd din întăriturile lui, este învins în luptă, deşi, cu toată înfrîngerea, era lăudat că s-a aruncat direct în bătălie şi a primit răni cu faţa la duşmani. S-a refugiat apoi la o flotă de-a noastră, care aştepta pe Dunăre. L-au urmat curînd clienţii săi care, primind pămînturile, au fost aşezaţi în Pannonia. Vangio şi Sido[73] şi-au împărţit între ei domnia, arătîndu-se de o fidelitate exemplară faţă de noi, avînd parte de o mare iubire a supuşilor lor, pînă să dobîndească puterea, şi de o ură şi mai mare — e în firea lor aceasta sau e în natura sclaviei? — după ce-au dobîndit-o.

31 În Britannia însă, pe propretorul Publius Ostorius[74] îl aştepta o situaţie tulbure: duşmanii împînziseră teritoriul aliaţilor noştri printr-o năvală cu atît mai violentă cu cît socoteau că noul comandant, cu o armată pe care încă n-o cunoştea, şi acum, după începutul iernii, nu li s-ar putea opune. Acela, ştiind bine că teama sau încrederea atîrnă de primele rezultate, porneşte în grabă cu cohorte uşoare; după uciderea celor care se împotriveau şi după urmărirea celor care se risipiseră, temîndu-se ca aceştia să nu se strîngă iarăşi şi ca nu cumva o pace duşmănoasă şi perfidă să le ia comandantului şi soldaţilor orice putinţă de odihnă, porneşte să-i dezarmeze pe cei suspecţi şi să ţină sub control totul printr-o serie de tabere

---

[71] Neam de pe malul fluviului Oder.

[72] Neam al sarmaţilor, care migraseră din regiunile de la est de Volga şi pătrunseseră apoi în stepele nord-pontice. Se aflau acum în cîmpia dintre Tisa şi Dunăre.

[73] Fiii lui Vannius.

[74] Publius Ostorius Scapula fusese consul supleant în anul 44 şi legat propretor în Britannia poate din anul 47 p.Chr. În 51 sau 52, i-a învins pe siluri şi a primit însemnele triumfale (XII, 38).

aşezate între rîurile Avona şi Sabrina[75]. Cei dintîi care au refuzat să se supună au fost icenii[76], un neam puternic, neîncercat de pierderi în lupte, fiindcă se aliaseră de bunăvoie cu noi. La îndemnul lor, neamurile din jur au ales un loc de luptă înconjurat de o întăritură rudimentară, cu o intrare îngustă, astfel ca să nu poată pătrunde în el călăreţii. Generalul roman, deşi nu avea cu el floarea legiunilor, ci numai trupe de aliaţi, porneşte să străpungă aceste întărituri şi, după ce distribuie cohortele, adăugă la luptele pedestraşilor şi escadroanele de călăreţi. Apoi, la un semnal, aceştia sparg întăritura şi creează haos în rîndurile duşmanilor, stînjeniţi în luptă de propriile fortificaţii. Aceia totuşi, ştiind bine urmările răzvrătirii şi neavînd scăpare, au făcut multe şi strălucite fapte vitejeşti. În această luptă, Marcus Ostorius, fiul comandantului, a cîştigat *corona civica*, distincţie acordată celui care salva în luptă un concetăţean.

32 De altminteri, în urma pierderilor grele ale icenilor, cei care şovăiau între pace şi război s-au potolit, şi armata a fost dusă de acolo în ţinutul cangilor[77]. Ogoarele le-au fost pustiite, au fost luate prăzi de pretutindeni, căci duşmanii nu îndrăzneau să dea o luptă în regulă, iar, dacă încercau să atace din ascunzători coloana noastră, înşelătoria le era pedepsită. Ai noştri ajuseseră aşadar nu departe de marea ce are în faţă insula Hibernia[78], cînd neînţelegeri iscate la briganţi[79] l-au făcut pe comandant să se întoarcă, statornic în hotărîrea lui de a nu încerca noi cuceriri, decît dacă cele de mai înainte erau sigure. Briganţii cel puţin, după ce cîţiva care mai luaseră armele au fost ucişi, iar ceilalţi iertaţi, s-au astîmpărat; dar neamul silurilor[80] nu putea fi determinat nici prin cruzime, nici prin clemenţă să înceteze războiul şi trebuia ţinut în frîu de taberele legiunilor. Ca să se grăbească lucrul acesta, la Camulodunum[81], pe pămînturile cucerite, se întemeiază o colonie dintr-un grup puternic de veterani, ca forţă de sprijin împotriva răzvrătiţilor şi spre a-i deprinde pe aliaţi cu respectarea legilor.

---

75 Azi, rîurile Trent şi Severn.

76 Popor în Britannia orientală, unde se află azi comitatele Norfolk şi Suffolk.

77 Popor aşezat la nord de iceni.

78 Irlanda de azi.

79 Popor în nordul Angliei.

80 Popor care ocupa centrul Ţării Galilor (Cambria, azi Wales).

81 Actualul Colchester.

33 S-a pornit apoi contra silurilor care, pe lîngă că erau mîndri din fire, îşi puseseră încrederea în forţele lui Caratacus[82]; pe acesta multe lupte incerte şi multele victorii îl înălţaseră într-atît, încît îi întrecea pe ceilalţi comandanţi ai britanilor. De data aceasta însă, superior prin şiretenie în alegerea locurilor înşelătoare, dar inferior prin numărul soldaţilor, mută războiul în ţara ordovicilor[83]; atrăgîndu-i şi pe cei care se temeau de pacea cu noi, el face o încercare supremă, alegîndu-şi locul de luptă astfel încît accesul, retragerea, totul să ne fie nefavorabile nouă şi avantajoase pentru ei; dintr-o parte se înălţau munţi prăpăstioşi şi, pe acolo pe unde panta era mai blîndă, construieşte parapete de bolovani în chip de întăritură; în faţă, curgea un rîu cu vaduri nesigure; cete de oameni înarmaţi erau postate de-a lungul întăriturilor.

34 În plus, căpeteniile triburilor treceau de la unii la alţii, îi îndemnau, îi îmbărbătau, micşorîndu-le frica, aprinzîndu-le speranţa, folosind tot ce putea să înflăcăreze la război. Cît despre Caratacus, alergînd cînd într-o parte, cînd într-alta, declara că acea zi şi acea bătălie sînt începutul fie al redobîndirii libertăţii, fie al sclaviei veşnice. El invoca numele strămoşilor care-l izgoniseră pe dictatorul Caesar[84], spunînd că prin vitejia acestora fuseseră scuturi de securile romane şi de tributuri, iar corpurile soţiilor şi copiilor rămăseseră nepîngărite. Mulţimea aproba cu aclamaţii aceste vorbe şi altele asemenea; fiecare se lega cu jurămînt faţă de zeii neamului său că va înfrunta armele şi rănile, fără să dea înapoi.

35 Elanul acesta îl uimi pe generalul roman, şi totodată îl îngrozeau rîul ce-i stătea în cale, obstacolul întăriturii, înălţimile prăpăstioase ale munţilor şi faptul că nu vedea nici un loc care să nu fie înspăimîntător şi plin de apărători. Dar soldaţii cereau să lupte şi strigau care mai de care că orice greutate poate fi învinsă prin vitejie; prefecţii şi tribunii[85], vorbindu-le asemenea, sporeau ardoarea

---

[82] Caratacus, din neamul catuellanilor, luptase în mai multe rînduri contra romanilor, comandaţi atunci de Aulus Plautius, în perioada dintre anii 43-47.

[83] Ordovici, neam celtic de pe coasta occidentală a Britanniei, în faţa insulei Mona (Anglesey).

[84] Cele două expediţii, din anii 55 şi 54 a.Chr., ale lui Iulius Caesar în Britannia nu avuseseră rezultat.

[85] Prefecţii comandau cohortele trupelor auxiliare şi aveau un grad echivalent cu cel al tribunilor unei legiuni.

armatei. Atunci Ostorius, explorînd locurile pe unde se putea pătrunde şi pe unde nu, porneşte cu soldaţi dornici de luptă şi trece rîul. Cînd au ajuns la întărituri, cît timp s-a dat lupta cu arme de aruncat, de partea noastră au fost mai mulţi răniţi şi mai mulţi morţi; după ce ai noştri, în formaţie de carapace[86], au stricat întocmirile lor primitive şi grosolane de bolovani, iar lupta corp la corp i-a pus în condiţii egale, barbarii s-au retras pe înălţimile munţilor. Dar trupele uşoare şi soldaţii greu înarmaţi pătrunseră şi acolo, unii atacîndu-i cu săgeţi, ceilalţi în rînduri strînse, în vreme ce rîndurile barbarilor se stricau, fiindcă nu aveau ca apărare nici platoşe, nici coifuri; dacă rezistau soldaţilor auxiliari, erau doborîţi de săbiile şi lăncile legionarilor, iar, dacă se întorceau asupra acestora, cădeau de spadele şi suliţele auxiliarilor. A fost o victorie strălucită; soţia şi fiica lui Caratacus au fost prinse, iar fraţii lui ni s-au predat.

36 El însuşi — cum cel înfrînt, aproape întotdeauna, nu este sigur de nimic —, după ce se încrezuse în cuvîntul Cartimanduei, regina briganţilor, a fost pus în lanţuri şi predat învingătorului în al noulea an de la începerea războiului în Britannia. Faima acestuia, răspîndindu-se prin insule şi străbătînd provinciile vecine, făcuse vîlvă chiar şi în Italia şi toţi doreau să vadă cum arată acel om, Caratacus, care timp de atîţia ani dispreţuise puterea noastră. Nici chiar la Roma numele lui nu era necunoscut, şi Claudius, dorind să-şi mărească meritele, i-a sporit prin aceasta gloria celui învins. Poporul a fost convocat ca la un spectacol rar. Pe cîmpul din faţa castrului[87], s-au aliniat, înarmate, cohortele pretoriene. Apoi, în timp ce clienţii regelui[88] defilau, au fost expuse decoraţiile, colierele şi toate trofeele cîştigate de Caratacus în războaiele cu popoarele străine; urmară fraţii, soţia şi fiica lui şi în sfîrşit el însuşi, expus privirilor mulţimii. Ceilalţi, de frică, înălţau rugăciuni umilitoare. Dar Caratacus, neplecîndu-şi privirea şi necăutînd prin cuvinte îndurare, cînd ajunse în faţa tribunei vorbi astfel:

37 „Dacă aş fi avut atîta moderaţie în succese, pe cît mi-au fost de mari nobleţea şi norocul, aş fi venit în acest oraş mai degrabă

---

[86] În această formaţie, folosită mai ales la asediere, soldaţii, ridicîndu-şi scuturile de formă dreptunghiulară, strîngîndu-se unii lîngă alţii şi împreunîndu-şi scuturile aidoma ţiglelor unui acoperiş, se apărau de proiectile (pietroaie, lănci etc.).

[87] Cazarma pretorienilor din Roma.

[88] Ai lui Caratacus.

ca prieten decît ca prizonier şi nici tu n-ai fi dispreţuit o alianţă cu cineva născut din străbuni iluştri, stăpînitori ai multor neamuri. Soarta mea de acum este tot atît de înjositoare pentru mine, pe cît de strălucită pentru tine. Am avut cai, soldaţi, arme şi avere; ce-i de mirare că le-am pierdut, şi nu din voia mea? Oare, dacă voi vreţi să stăpîniţi asupra tuturor, urmează ca toţi să vă accepte robia? Dacă aş fi venit aici, predat vouă fără a fi făcut nimic, nici soarta mea, nici gloria ta n-ar fi ajuns vestite; condamnarea mea la moarte ar fi repede acoperită de uitare; dacă însă mă vei păstra în viaţă, voi fi un exemplu veşnic al clemenţei tale." La aceste cuvinte, Caesar i-a acordat iertarea şi lui, şi soţiei sale, şi fraţilor lui. Aceia, dezlegaţi din lanţuri, s-au închinat, aducînd laude şi mulţumiri şi Agrippinei, care se vedea, nu departe, pe altă estradă: nou lucru, firește, şi nepotrivit cu obiceiurile strămoşilor, ca o femeie să stea în faţa stindardelor romane; ea însăşi spunea însă că este părtaşă la conducerea supremă, dobîndită de străbunii ei.

38 Apoi, au fost convocaţi senatorii; ei au vorbit, aducînd multe şi mari elogii în legătură cu capturarea lui Caratacus, spunînd că această faptă nu este mai puţin strălucită decît spectacolul pe care l-a oferit Publius Scipio cu Syphax, Lucius Paulus cu Perses[89] şi alţii, care au prezentat poporului roman regi puşi în lanţuri. Lui Ostorius i se decernează însemnele triumfale; pînă acum, acţiunile lui fuseseră încununate de succes; curînd însă, lucrurile s-au mai schimbat, fie că după îndepărtarea lui Caratacus, ca şi cum războiul s-ar fi terminat, disciplina militară a mai slăbit la ai noştri, fie că duşmanii, înduioşaţi de soarta unui atît de mare rege, s-au aprins şi mai mult de dorul răzbunării. L-au împresurat pe prefectul castrului împreună cu cohortele legionare lăsate la siluri spre a construi posturi fortificate şi, dacă trupele asediate nu le-ar fi venit repede în ajutor celor din fortificaţiile apropiate, ar fi fost un dezastru general. Totuşi, prefectul şi opt centurioni, precum şi cei mai buni dintre soldaţi căzură. Nu mult după aceea, oamenii noştri, trimişi după furaje, şi escadroanele de cavalerie, venite în ajutor, sînt risipite.

39 Atunci, Ostorius a opus duşmanilor cohortele uşoare, dar nici aşa nu reuşea să oprească fuga, dacă legiunile n-ar fi luat asupră-le

---

[89] Syphax, rege al Numidiei, învins la Cirta în anul 203 a.Chr. de P. Cornelius Scipio Africanus; Perses, rege al Macedoniei, învins la Pidna şi luat prizonier în anul 167 a.Chr.

bătălia. Prin rezistenţa lor, lupta s-a cumpănit, apoi s-a întors în avantajul nostru: duşmanii au fugit, cu pierderi neînsemnate, căci ziua era pe sfîrşite. Au urmat după aceea dese încăierări, mai mult în formă de atacuri tîlhăreşti, prin văi împădurite, prin mlaştini, cum îl împingea pe fiecare soarta sau curajul, la întîmplare sau cu plan, ca să îşi verse furia, sau să prădeze, la porunca cuiva sau, uneori, chiar fără ştirea şefilor. Mai mare era îndărătnicia silurilor, pe care-i înfuria o vorbă a generalului roman care se răspîndise, că, precum odinioară sugambrii fuseseră măcelăriţi sau strămutaţi în Galii, tot aşa neamul silurilor trebuie stîrpit cu totul. Au capturat apoi două cohorte auxiliare care, din lăcomia prefecţilor, se aventuraseră prea mult în jafurile lor. Împărţind darnic şi prăzile, şi captivii, atrăgeau şi celelalte neamuri la revoltă, cînd, obosit şi amărît de griji, Ostorius încetă din viaţă. Duşmanii erau bucuroşi, gîndind că dacă nu o bătălie, în orice caz războiul doborîse un general de nedispreţuit.

40 Dar Caesar, aflînd de moartea legatului, pentru ca provincia să nu rămînă fără conducător, l-a pus în loc pe Aulus Didius. Acesta, venind repede în Britannia, a găsit totuşi lucrurile într-o stare nu prea bună, din cauză că între timp legiunea comandată de Manlius Valens suferise o înfrîngere. Vestea acestei întîmplări a fost exagerată de duşmani ca să-l înspăimînte pe generalul nou venit, iar, pe de altă parte, Didius însuşi sporea cele auzite, pentru ca, dacă ar fi potolit tulburările, meritul lui să fie mai mare, iar, dacă acestea ar fi durat mai mult, el să aibă o scuză mai îndreptăţită. Această pagubă ne-o căşunaseră tot silurii, ei îşi făceau mendrele peste tot, pînă ce, la sosirea lui Didius, să fie izgoniţi. Dar, după capturarea lui Caratacus, cel mai priceput conducător în lupte era Venutius, din neamul briganţilor, cum am spus mai înainte, credincios nouă multă vreme şi protejat de armatele romane pe cînd o ţinea în căsătorie pe Cartimandua; apoi, aceştia despărţindu-se şi pornind pe dată un război unul împotriva celuilalt, Venutius luă o atitudine ostilă şi faţă de noi. La început însă, luptele se dădeau numai între ei, şi Cartimandua, prin manevrele ei abile, îi prinse pe fratele şi rudele lui Venutius. Atunci, duşmanii s-au aprins, aţîţaţi şi de ruşinea de a fi supuşi conducerii unei femei; trupe de tineri vînjoşi şi călîţi în lupte au invadat regatul ei. Lucrul fusese prevăzut de ai noştri; cohortele trimise în ajutor au dat o luptă grea, care, după un început nesigur, a avut un sfîrşit mai mulţumitor pentru noi. Cu un rezultat

asemănător a luptat şi legiunea pe care o comanda Caesius Nasica. Căci Didius, împovărat de bătrîneţe şi de multe onoruri, se mulţumea să acţioneze prin subalternii săi şi să-l ţină la distanţă pe duşman. Deşi aceste fapte au fost săvîrşite de doi propretori timp de mai mulţi ani, eu le-am strîns la un loc de teamă ca, separate, să nu-şi piardă prea mult din importanţă. Mă întorc la ordinea cronologică.

41 Sub al cincilea consulat al lui Tiberius Claudius care îl avea drept coleg pe Servius Cornelius Orfitus[90], a fost grăbită acordarea togii virile lui Nero[91], pentru ca el să pară capabil să ia parte la conducerea statului. Pe deasupra, Caesar cedă cererilor linguşitoare ale senatului ca Nero, la împlinirea vîrstei de douăzeci de ani, să obţină consulatul[92] şi ca între timp, în calitate de consul desemnat, să aibă *imperium proconsulare* în afara Romei şi să fie numit *princeps* al tinerimii. S-a acordat în numele lui Nero o gratificaţie soldaţilor şi plebei, un dar în alimente. La spectacolul de circ, care se dădea spre a atrage simpatiile mulţimii, Britannicus apăru în togă pretextă, şi Nero în veşmînt triumfal, ca poporul să-l vadă pe unul în splendoare imperială, iar pe celălalt în togă de copil şi să bănuiască destinul fiecăruia din ei. Totodată, aceia dintre centurioni şi dintre tribuni care deplîngeau soarta lui Britannicus au fost îndepărtaţi sub motive inventate, iar alţii chiar sub aparenţa promovării; cu această ocazie, au fost îndepărtaţi şi cei cîţiva liberţi care-i rămăseseră cu totul credincioşi. Întîlnindu-se o dată din întîmplare, Nero l-a salutat pe Britannicus cu numele acestuia, iar Britannicus pe Nero cu numele de Domitius, ceea ce Agrippina — era doar începutul neînţelegerii — relată soţului ei, plîngîndu-se de multe; adopţiunea — zicea ea — nu e acceptată, şi tot ce au votat senatorii şi a aprobat poporul este anulat în propria familie; dacă răutatea atît de înverşunată a unor educatori nu este reprimată, ea va izbucni, ducînd la o nenorocire publică. Impresionat de aceste vorbe ca de nişte adevărate acuzaţii, Claudius îi pedepsi pe cei mai

---

[90] Anul 51 p.Chr. Claudius este a cincea oară consul, împreună cu Servius Cornelius Orfitus, mai tîrziu adulator al lui Nero, dar victimă a acestuia.

[91] Născut în anul 37 p.Chr., Nero avea acum 14 ani; toga virilă se lua la vîrsta de 17 ani.

[92] De fapt, a fost prima oară consul în anul 55, la vîrsta de 18 ani, pe cînd, sub August, vîrsta minimă pentru consulat era de 33 de ani, dar el însuşi o anticipase de mai multe ori pentru cei desemnaţi ca succesori.

buni dintre educatorii fiului său cu exilul sau cu moartea şi îi numi spre supravegherea lui pe alţii, impuşi de mama sa vitregă.

42 Totuşi, Agrippina nu îndrăznea să dea lovitura supremă, pînă ce n-ar fi fost îndepărtaţi de la comanda cohortelor pretoriene Lusius Geta şi Rufrius Crispinus[93], despre care socotea că nu o uitau pe Messalina şi că erau devotaţi copiilor acesteia. Aşadar, soţia afirmînd că, din cauza rivalităţii celor doi, cohortele sînt dezbinate şi că disciplina ar fi mai severă dacă ar fi conduse de un singur ins, Claudius trece comanda cohortelor asupra lui Burrus Afranius[94], om de o deosebită reputaţie militară, totuşi ştiind prea bine din voia cui i se dădea comanda. Agrippina, la rîndul ei, îşi sporea mai mult poziţia înaltă: urcă pe Capitoliu purtată într-un *carpentum*[95]; această onoare, acordată în vechime doar preoţilor şi chipurilor zeilor, mărea veneraţia pentru o femeie care, fiică de *imperator*[96], fusese — unicul exemplu pînă atunci — soră, soţie şi mamă de împărat[97]. Între timp, Vitellius[98], principalul ei susţinător, care se bucura de cea mai mare trecere, este pus sub acuzaţie la sfîrşitul vieţii lui — atît de schimbătoare e soarta celor puternici — printr-un raport făcut de senatorul Iunius Lupus. Acesta îl învinuia de călcarea legii maiestăţii şi de dorinţa de a pune mîna pe putere. Caesar era pe punctul de a da crezare pîrîtorului, dacă nu şi-ar fi schimbat părerea mai mult în urma ameninţărilor, decît în urma rugăminţilor Agrippinei; acuzatorul e pedepsit cu exilul; doar atîta voise şi Vitellius.

43 Multe minuni avură loc în acest an. Pe Capitoliu, se aşezaseră păsări cobitoare, s-au dărîmat case din pricina deselor cutremure şi, lumea temîndu-se că s-ar putea înteţi, la îmbulzeală, cei neputincioşi au fost striviţi. Lipsa de grîne şi ca urmare foametea erau

---

93 V. XI, 1 şi 32.

94 Sextus Afranius Burrus, consilier al lui Nero împreună cu Seneca, va juca un rol deosebit mai ales în prima parte a domniei acestuia.

95 Vechi car roman cu două roţi, acoperit cu baldachin şi avînd perdele bogat împodobite, rezervat transportării preoţilor la ceremonii religioase şi la jocurile publice.

96 Titlul de imperator devenise din timpul lui August onorific, decernat pentru totdeauna şi desemnînd din ce în ce mai mult un rang suprem acordat cuiva legat de familia imperială.

97 Agrippina era fiica lui Germanicus, distins cu titlul de *imperator*, sora împăratului Caligula, soţia lui Claudius şi mama lui Nero, viitorul împărat.

98 V. VI, 28; XII, 4 şi 5.

considerate drept prevestire rea. Şi plîngerile nu erau doar într-ascuns, ci pe Claudius, care împărţea dreptatea, l-au împresurat oamenii şi, împingîndu-l spre marginea forului, îl înghesuiau cu forţa, pînă ce o mînă de soldaţi a spart mulţimea celor întărîtaţi. Se ştia precis că nu mai sînt alimente în Roma decît pentru cincisprezece zile şi doar marea bunăvoinţă a zeilor şi blîndeţea iernii i-au scăpat de la pieire. „Dar, pe Hercule, odinioară Italia ducea alimente pentru legiunile ei în provinciile îndepărtate; nici acum, adăugau, nu ne putem plînge că pămînturile noastre sînt sterpe; dar noi dorim să le cultivăm mai degrabă pe cele ale Africii şi ale Egiptului, iar viaţa poporului roman este lăsată pe seama corăbiilor mării şi a sorţii."

44 În acelaşi an, războiul iscat între armeni şi iberi a fost şi pentru parţi, ca şi pentru romani, pricina celor mai grave schimbări a unora faţă de ceilalţi. Asupra neamului parţilor domnea Vologeses, fiind, ca origine maternă, fiu de concubină, o grecoaică; el dobîndise domnia cu consimţămîntul fraţilor lui[99]. Asupra iberilor, domnea Pharasmanes, după un vechi drept de moştenire, iar, asupra armenilor, Mithridates, cu ajutorul nostru[100]. Pharasmanes avea un fiu pe nume Radamistus, înalt şi chipeş, de o forţă fizică deosebită, priceput la îndeletnicirile lor tradiţionale şi bucurîndu-se de o mare faimă la popoarele vecine. Acela spunea, cu prea multă îndrăzneală şi prea des, în loc să-şi ascundă dorinţa, că regatul neînsemnat al Iberiei este deţinut de bătrînul său tată. Ca urmare, Pharasmanes, temîndu-se, pe măsură ce anii săi treceau, de tînărul grăbit să ia domnia şi înconjurat de simpatiile poporului, i-a abătut speranţa în altă parte şi i-a arătat Armenia, amintindu-i că el însuşi, după izgonirea parţilor, i-o dăduse lui Mithridates, dar a adăugat că trebuie să amîne un act de forţă şi să prefere victoria, doborîndu-l pe Mithridates prin surprindere. Astfel, Radamistus, prefăcîndu-se că nu se înţelege cu tatăl său şi că nu este în stare să înfrunte pornirile de ură ale mamei lui vitrege, pleacă la unchiul său. Primit de acesta ca un fiu, el îi aţîţă la răzvrătire pe fruntaşii armenilor, fără ca Mithridates să bănuiască ceva, ba pe deasupra încărcîndu-l de onoruri.

45 Reîntorcîndu-se la tatăl său sub cuvînt că s-ar fi împăcat cu el, Radamistus îl vesteşte că tot ce se putea face prin înşelăciune

---

[99] Despre Tiridates, v. XII, 50, şi despre Pacorus, v. XV, 2.
[100] V. VI, 32 şi XI, 8.

s-a făcut şi că restul trebuie dus la îndeplinire prin forţa armelor. În acest timp, Pharasmanes ticluieşte pricini de război: „Cînd el lupta împotriva regelui albanilor şi-i chema pe romani în ajutor, fratele lui s-a împotrivit; acum el va putea să răzbune această jignire, nimicindu-l." Totodată, îi dădu feciorului său mari trupe. Acesta, printr-un atac neaşteptat, îl împinse pe Mithridates, înspăimîntat şi alungat de pe cîmpiile sale în fortăreaţa Gorneas, apărată prin poziţia ei şi printr-o garnizoană de soldaţi romani sub comanda prefectului Caelius Pollio şi a centurionului Casperius. Barbarilor nimic nu le e mai necunoscut decît maşinile de război şi tactica asediului; nouă, în schimb, această parte a artei militare ne este foarte cunoscută. Astfel, Radamistus, după ce încearcă, în zadar sau cu pierderi, să spargă întăriturile noastre, începe încercuirea şi, cum forţa nu-i mai putea sluji, cumpără lăcomia prefectului, deşi Casperius îl conjura ca un rege aliat şi ca Armenia, un dar al poporului roman, să nu fie duse la pieire prin crimă şi pe bani. În cele din urmă, fiindcă Pollio aducea ca pretext mulţimea duşmanilor, iar Radamistus, ordinele tatălui său, centurionul, învoindu-se cu un armistiţiu, plecă cu intenţia ca, dacă nu l-ar fi abătut pe Pharasmanes de la gîndul continuării războiului, să-l informeze pe Ummidius Quadratus, guvernatorul Siriei, asupra stării în care se află Armenia.

46 Prefectul, ca şi cum prin plecarea centurionului ar fi scăpat de un paznic, îl îndeamnă pe Mithridates să încheie un tratat de alianţă, amintindu-i de unirea dintre fraţi, spunîndu-i că Pharasmanes era mai mare, vorbindu-i de celelalte legături de rudenie dintre ei, anume că Mithridates o ţinea în căsătorie pe fiica fratelui aceluia şi că era, de asemenea, şi socrul lui Radamistus. Iberii, zicea el, nu refuză pacea, deşi deocamdată ei sînt mai tari; pe de altă parte, e bine cunoscută perfidia armenilor; Mithridates nu are altă scăpare decît o fortăreaţă lipsită de alimente; să nu şovăie deci să prefere războiului condiţii lipsite de vărsare de sînge. În timp ce Mithridates şovăia, neîncrezîndu-se în sfaturile prefectului, pentru că acesta sedusese o concubină a regelui şi se credea că este gata să se vîndă pentru a-şi satisface orice poftă, Casperius reuşeşte să ajungă la Pharasmanes şi-i cere ca iberii să renunţe la asediu. Acesta, în faţa lui, dîndu-i răspunsuri vagi şi mai degrabă favorabile, îl îndeamnă în secret prin trimişii săi pe Radamistus să se grăbească în orice fel luarea cu asalt a fortăreţei. Răsplata ticăloşiei este sporită, iar Pollio, corupîndu-şi pe ascuns soldaţii, îi împinge să ceară

pace şi să amenințe că vor părăsi garnizoana. De nevoie, Mithridates a acceptat ziua şi locul încheierii unui tratat de alianță şi a ieşit din fortăreață.

47 La început, Radamistus, aruncîndu-se în brațele lui, îi arată prefăcut supunere, numindu-l socru şi părinte. Apoi, se jură că nu-i va face nici un rău, nici cu sabia, nici cu otrava; totodată, îl atrage într-o dumbravă apropiată, repetînd că acolo s-ar fi pregătit un sacrificiu, pentru ca pacea să fie întărită în prezența zeilor. Este obiceiul regilor ca, de cîte ori fac o alianță între ei, să-şi apuce unul altuia dreapta, să lege între ele cu un nod degetele mari şi să le strîngă bine: apoi, după ce sîngele s-a adunat în vîrful lor, cu o uşoară înțepătură fac să iasă cîteva picături de sînge şi fiecare îl linge pe al celuilalt; o astfel de alianță are pentru ei un înțeles misterios, ca şi cum ar fi consfințită prin sîngele amîndurora. Dar, în clipa aceea, cel care făcea legăturile, prefăcîndu-se că a alunecat, se repede la genunchii lui Mithridates şi-l răstoarnă la pămînt; în acelaşi timp, venind în goană şi alții, regele este pus în lanțuri. A fost tîrît în obezi, ceea ce pentru barbari este o ruşine mare; apoi, mulțimea, pe care el o tratase cu o aspră tiranie, se dezlănțui în ocări şi îl amenința cu biciuirea. Erau şi oameni care, dimpotrivă, deplîngeau o atît de amarnică schimbare a sorții; soția regelui, care venea în urmă cu copiii lor mici, umplea văzduhul cu bocetele ei. Sînt vîrîți, separat, în nişte căruțe acoperite, aşteptînd ordinele lui Pharasmanes. Lăcomia de putere însemna pentru acela mai mult decît fratele, decît fiica lui; în inima lui, era gata de orice fel de crimă. Ținu totuşi seama de aparențe şi se abținu să-i omoare sub ochii lui. Radamistus, amintindu-şi, pesemne, de jurămîntul lui, n-a folosit nici sabie, nici otravă împotriva surorii lui şi a unchiului, ci, trîntindu-i la pămînt, îi omorî sufocîndu-i sub o grămadă mare de aşternuturi grele. Chiar şi băieții lui Mithridates au fost ucişi, fiindcă plînseseră moartea părinților.

48 Dar Quadratus[101], aflînd că Mithridates a fost trădat şi că domnia i-a fost luată de cei ce l-au ucis, îşi convoacă sfatul, îi înfățişează faptele şi îl consultă dacă n-ar trebui să le răzbune. Puțini dintre cei de față se îngrijeau de onoarea publică; cei mai mulți pledează pentru măsuri de siguranță: „Orice crimă între străini tre-

[101] Despre legatul Siriei, v. cap. 45.

buie să ne facă plăcere, ba chiar trebuie să aruncăm seminţe de ură între ei, aşa cum au făcut adesea împăraţii romani, oferindu-le aceeaşi Armenie, ca un gest de mărinimie, spre a vîrî zîzanie în sufletele barbarilor. Stăpînească Radamistus ce-a cîştigat prin crimă, numai să ajungă să fie urît şi blestemat, dacă lucrul acesta ne este mai de folos decît dacă ar fi dobîndit cu glorie cele cucerite." Această părere s-a impus. Pentru ca totuşi să nu pară că ei ar fi aprobat crima şi ca nu cumva Claudius să dea ordine contrare, s-au trimis soli la Pharasmanes cu poruncă să se retragă de pe teritoriul Armeniei şi să-şi recheme fiul.

49 Procurator[102] al Cappadociei era Iulius Paelignus, un ins la fel de vrednic de dispreţ atît prin josnicia sa sufletească, cît şi prin urîţenia sa fizică, dar foarte apropiat lui Claudius, fiindcă, pe cînd acesta odinioară era un simplu particular, îşi înveselea nepăsătoarea lenevie înconjurîndu-se cu bufoni. Paelignus acesta, strîngînd trupe auxiliare cu gîndul de a recuceri Armenia, îi jefuia mai mult pe aliaţi decît pe duşmani; rămas fără ajutor prin părăsirea alor săi şi prin atacurile duşmanilor, vine la Radamistus şi, ademenit de darurile acestuia, îl îndeamnă să-şi aroge singur însemnele regale şi asistă la încoronarea lui în calitate de garant şi de acolit. Cînd s-a aflat această veste ruşinoasă, pentru ca ceilalţi romani să nu fie judecaţi după fapta lui Paelignus, este trimis Helvidius Priscus[103] cu o legiune spre a lua măsurile cerute de împrejurări în aceste situaţii tulburi. Aşadar, acesta, după ce a trecut în grabă muntele Taurus, a potolit lucrurile mai mult prin moderaţie decît prin forţă, cînd, deodată, primeşte ordin să se reîntoarcă în Siria, ca să nu iasă cumva vreun război cu parţii.

50 Căci Vologeses, socotind că s-a ivit prilejul de a invada Armenia, care, stăpînită cîndva de strămoşii săi, era acum ocupată printr-o mişelie de un rege străin, strînge trupe şi se pregăteşte să-l pună la domnie pe fratele său Tiridates, ca nici un membru al familiei să nu rămînă fără tron. Prin înaintarea parţilor, iberii au fost izgoniţi fără să dea vreo luptă, iar oraşele armenilor Artaxata şi

---

[102] Era succesorul lui Caelius Pollio; v. cap. 45. Procuratorul era administratorul finanţelor şi bunurilor împăratului într-o provincie.

[103] Acest Helvidius Priscus n-ar fi acelaşi cu ginerele lui Paetus Thrasea, despre care v. XVI, 28 şi 35.

Tigranocerta[104] au primit jugul. Iarna cumplită ce a urmat sau lipsa de alimente datorată neprevederii şi molima care s-a iscat din amîndouă pricinile l-au silit pe Vologeses să renunţe pentru moment la acţiune. În Armenia, din nou părăsită, năvăli Radamistus, mai fioros decît înainte, ca faţă de nişte trădători gata să se răscoale, cînd s-ar ivi ocazia. De altminteri, aceia, deşi deprinşi cu sclavia, pun capăt răbdării lor şi împresoară înarmaţi palatul.

51 Radamistus n-a avut altă scăpare decît iuţeala cailor, datorită cărora s-au salvat şi el, şi soţia sa. Dar aceasta, însărcinată, a suportat cum a putut prima parte a fugii, de frica duşmanilor şi de dragul soţului; apoi, cînd, din pricina goanei neîntrerupte, pîntecele i se zdruncina şi măruntaiele i se zbăteau, se rugă să fie cruţată de jignirile robiei printr-o moarte onorabilă. La început, Radamistus o îmbrăţişa, o susţinea, o încuraja, cînd lăudîndu-i bărbăţia, cînd chinuit de teama de a nu o lăsa în mîna cine ştie cui. În cele din urmă, înnebunit de iubire şi gata de orice faptă, scoate pumnalul, o loveşte şi o tîrăşte la malul fluviului Araxes[105], aruncînd-o în apă, ca nici măcar trupul ei să nu cadă în mîinile duşmanilor; el însuşi ajunge în goană la iberi, regatul părintelui său. Între timp, Zenobia (aşa se numea femeia) a fost scoasă la ţărm de o revărsare liniştită a apelor; acolo au găsit-o nişte păstori, încă respirînd şi dînd semne de viaţă. Socotind, după frumuseţea chipului, că nu este o femeie de rînd, îi leagă rana, îi aplică leacuri ţărăneşti şi, după ce-i află numele şi nenorocirea ce-o lovise, o duc în oraşul Artaxata; de acolo, prin grija oficială, a fost condusă în faţa lui Tiridates şi, primită cu blîndeţe, a fost tratată ca o regină.

52 Sub consulatul lui Faustus Sulla şi al lui Salvius Otho[106] a fost exilat Furius Scribonianus, sub cuvînt că ar fi căutat să afle, consultîndu-i pe chaldei[107], sfîrşitul vieţii împăratului. Era implicată

---

[104] Artaxata, reşedinţa regelui Armeniei; Tigranocerta, al doilea oraş important al Armeniei, clădit de regele Tigranes I.

[105] Fluviul care udă oraşul Artaxata.

[106] Anul 52 p.Chr.; Lucius Faustus Cornelius Sulla Felix este fiul consulului supleant din anul 31 (III, 31); era ginerele lui Claudius, care i-o dăduse în căsătorie pe Antonia, fiica lui din căsătoria cu Ælia Petina; în anul 58, a fost relegat la Massilia, iar în anul 62, asasinat din ordinul lui Nero (XIV, 57). Lucius Salvius Otho Titianus, fratele viitorului împărat Otho.

[107] Cuvîntul ajunse să-i desemneze pe astrologi.

în acuzaţie şi Vibia, mama lui — fusese ea însăşi relegată —, acuzată că nu-şi suporta condamnarea anterioară. Tatăl lui Scribonianus, Camillus, încercase să provoace o revoltă armată în Dalmaţia; el voia să prezinte ca o dovadă de clemenţă faptul că Claudius cruţa a doua oară viaţa unei odrasle a acestei familii duşmane. Totuşi, exilatul n-a mai trăit mult după aceea; dacă a pierit de moarte întîmplătoare sau otrăvit, nu se ştie sigur: fiecare a vorbit despre asta cum a crezut. În privinţa izgonirii din Italia a astrologilor[108], s-a redactat o decizie a senatului, aspră, dar fără rezultat. Au fost apoi lăudaţi printr-un discurs al împăratului cei care, din cauza scăderii averii, au părăsit de bună voie clasa senatorială şi au fost excluşi cei care, ţinînd să rămînă, adăugau la sărăcie neruşinarea[109].

53 Între timp, Claudius face în senat o propunere de pedepsire a femeilor care trăiau cu sclavi: se hotărăşte ca acelea care s-au degradat pînă într-atîta fără ştiinţa stăpînului să fie considerate ca sclave, iar dacă stăpînul consimţise, să fie socotite drept liberte. Lui Pallas, pe care Caesar îl înfăţişase ca autorul acestei propuneri, Barea Soranus[110], consulul desemnat, cere să i se acorde însemnele de pretor şi cincisprezece milioane de sesterţi. Scipio Cornelius[111] adăugă că trebuie să i se aducă mulţumiri publice pentru că, deşi Pallas[112] descindea din regii Arcadiei, punea mai prejos nobleţea lui străveche şi consimţea să fie unul din slujitorii împăratului. Claudius îi asigură pe senatori că Pallas se mulţumeşte cu onoarea pe care o avea şi că vrea să rămînă în sărăcia lui. A fost gravată pe o placă de aramă, spre a fi citită public, această decizie a senatului, prin care un libert, care avea o avere de trei sute de milioane de sesterţi, era copleşit de elogii, ca fiind un model al sobrietăţii din vechime.

54 Dar fratele lui, supranumit Felix, nu proceda cu aceeaşi moderaţie: fusese pus încă mai demult la conducerea Iudeii şi socotea că toate nelegiuirile lui vor rămîne nepedepsite, de vreme ce este sprijinit de un frate atît de puternic. Fără îndoială, iudeii dăduseră semne de revoltă, şi răscoala începuse după ce — (primind ordin

---

[108] Mai fuseseră izgoniţi şi de Tiberius (II, 32).

[109] V. XI, 25.

[110] Despre el, v. XVI, 21-23 şi 33.

[111] V. III, 74 şi XIII, 24.

[112] În realitate, libert al Antoniei, mama lui Claudius Pallas pretindea că se trage din legendarul Pallas, străbunicul lui Evandru (Vergiliu, *Æn.* VIII, 51).

din partea lui Caius Caesar[113] să-i aşeze statuia în Templu, au luat armele)[114]; aflîndu-se de moartea acestuia, ordinul n-a mai fost executat, dar exista temerea ca alt împărat să nu dea altele la fel. În vremea aceasta, Felix, prin măsurile lui nepotrivite, aprindea urile şi sporea greşelile, iar Ventidius Cumanus se lua la întrecere cu el la rele. Acesta administra o parte a provinciei, astfel împărţită: neamul galileenilor era sub ordinele lui, cel al samaritenilor, sub ordinele lui Felix; aceste două neamuri, de multă vreme în vrajbă, acuma, din dispreţ faţă de conducători, îşi struneau şi mai puţin ura. Aşadar, se prădau între ele, trimiteau bande de tîlhari, îşi întindeau curse şi uneori se încăierau în lupte şi aduceau procuratorilor armele şi prăzi luate de la învinşi. Aceştia la început se bucurau, apoi, răul sporind, au aruncat în luptă soldaţi romani, dintre care unii au fost ucişi. Flăcările războiului ar fi cuprins provincia întreagă, dacă Quadratus, guvernatorul Siriei, n-ar fi venit în ajutor. S-a decis, fără prea multă şovăială, ca iudeii care uciseseră soldaţi de-ai noştri să fie pedepsiţi cu moartea; cît despre Cumanus şi despre Felix, Quadratus era mai încurcat, fiindcă Claudius, aflînd de cauzele revoltei, îi dăduse dreptul de a hotărî şi cu privire la procuratori. Dar Quadratus îl puse la vedere pe Felix printre judecători, făcîndu-l să ia loc în instanţă, spre a intimida pornirile acuzatorilor; Cumanus a fost condamnat pentru ticăloşiile pe care le săvîrşiseră amîndoi, şi astfel provinciei i-a fost redată liniştea.

55 Nu mult după aceea, triburi sălbatice de cilicieni, numiţi şi cliţi, de altfel adeseori răzvrătite, şi-au aşezat taberele, sub comanda lui Troxobor, pe nişte munţi prăpăstioşi; de-acolo, coborînd asupra coastelor mării şi a oraşelor, cutezau să-i atace pe agricultori şi pe orăşeni, dar mai cu seamă pe negustori şi pe proprietarii de nave de comerţ. Oraşul Anemurium[115] a fost chiar asediat, iar călăreţii trimişi într-ajutor din Siria cu prefectul Curtius Severus, puşi pe fugă, fiindcă locurile accidentate din jur, bune de luptă pentru pedestraşi, nu permiteau o luptă de cavalerie. Pînă la urmă, Antiochus, regele acestui ţinut de coastă, prin ademeneli faţă de gloată şi prin viclenie faţă de căpetenia barbarilor, le-a dezbinat trupele; Troxobor şi cîţiva fruntaşi au fost ucişi, iar pe ceilalţi i-a potolit prin clemenţă.

---

[113] Caligula.

[114] Lacună în manuscris, completată prin pasajul din *Hist.* V, 9.

[115] Oraş pe coasta Asiei Mici, în faţa muntelui Taurus.

56 Cam în acelaşi timp, după ce a fost tăiat muntele dintre lacul Fucinus şi rîul Liris[116], pentru ca măreţia lucrării să fie admirată de cît mai multă lume, se fac pregătiri pentru un spectacol de luptă navală pe-acest lac, aşa cum dăduse odinioară August construind un lac artificial dincolo de Tibru, dar cu nave uşoare şi în număr mai mic. Claudius a armat trireme, cvadrireme şi nouăsprezece mii de oameni; ţărmurile lacului erau încinse jur împrejur cu plute, astfel ca nici un mijloc de fugă să nu existe şi totuşi să lase un spaţiu destul de mare pentru ca vîslaşii să-şi arate forţele, piloţii îndemînarea, corăbiile viteza şi tot ce se obişnuieşte într-o bătălie adevărată. Pe plute, erau orînduite manipule ale cohortelor pretoriene şi escadroane de cavalerie, iar, în faţa lor, parapete de unde puteau fi puse în mişcare catapulte şi baliste. Restul lacului îl ocupau marinarii de pe vasele cu coverte. O mulţime imensă de oameni umplea ţărmurile, colinele şi înălţimile munţilor, ca la teatru, veniţi din oraşele apropiate, alţii chiar de la Roma, din dorinţa de a vedea spectacolul sau spre a-l cinsti pe împărat. El însuşi, în mantie de general şi, nu departe de el, Agrippina, în hlamidă ţesută cu aur, prezidau. Deşi bătălia se dădea între nişte condamnaţi, ei s-au luptat cu curajul unor oameni bravi şi, după ce au primit multe răni, au fost scutiţi să se ucidă unii pe alţii.

57 Dar, după terminarea spectacolului, s-a dat drum liber apelor. Atunci apăru limpede cusurul lucrării: săpătura nu se făcuse destul de adînc pînă la fundul lacului, sau măcar pînă la jumătatea lui. De aceea, după oarecare trecere de timp, a fost săpat un canal mai adînc şi, pentru a atrage din nou mulţimea, s-a dat un spectacol de gladiatori pe nişte poduri anume construite pentru o luptă pedestră. Un banchet organizat aproape de locul de scurgere a lacului în canal a pricinuit o panică generală; masa de apă, care se revărsa năvalnic, tîra cu ea toate cele din apropiere; cei de mai departe au fost învălmăşiţi sau speriaţi de vuiet şi de ţipete. Totodată, Agrippina, profitînd de spaima prin care trecea Claudius, îl acuză[117] pe Narcissus, care dirijase lucrările, de lăcomie şi de furt,

---

[116] Lacul Fucinus, în ţara marsilor (în Laţiu, la est de Roma), este cel mai mare lac din sudul Italiei. Rîul Liris (azi, Garigliano) izvorăşte din munţii Apenini, curge spre sud şi se varsă în Marea Tireniană. Claudius a ordonat să se facă un canal subteran de vreo 6 km, prin care apele lacului să se poată revărsa în rîu.

[117] Relaţiile dintre Agrippina şi Narcissus se stricaseră, de cînd acesta o propusese ca soţie lui Claudius pe Ælia Petina (XI, 1).

dar nici acela nu tăcu, învinuind-o pe Agrippina de nestăpînire femeiască şi de ambiţie nemăsurată.

58 Sub consulatul lui Decimus Iunius şi Quintus Haterius[118], Nero, în vîrstă de 16 ani, s-a căsătorit cu Octavia, fiica Cezarului[119]. Şi, ca să se pună în lumină prin ocupaţii lăudabile şi prin gloria elocvenţei, i s-a dat să susţină cauza locuitorilor Ilionului[120]. După ce Nero a amintit, vorbind cu uşurinţă, despre romani ca descendenţi ai Troiei, de Eneas, străbunul ginţii Iulia, şi de alte legende mai degrabă fabuloase, a obţinut ca locuitorii Ilionului să fie scutiţi de orice sarcini publice[121]. De asemenea, printr-un discurs al lui, coloniei Bononia[122], pustiită de un incendiu, i s-a acordat un ajutor de zece milioane de sesterţi. Rhodienilor le-a fost redată libertatea, de mai multe ori retrasă şi redobîndită, după cum ne făcuseră servicii în războaiele cu străinii sau se făcuseră vinovaţi de răzvrătiri în interior. Locuitorii Apameii[123], oraş ruinat de un cutremur, au fost scutiţi pe timp de cinci ani de plata tributului.

59 Dar Claudius era împins să ia cele mai crude măsuri, de intrigile aceleiaşi Agrippine. Tot ea l-a doborît şi pe Statilius Taurus[124], vestit prin bogăţia lui, fiindcă rîvnea la grădinile lui; acuzatorul era Tarquitius Priscus. Legat al lui Taurus, pe vremea cînd acela conducea, învestit cu puterea preconsulară, Africa, după reîntoarcerea lor la Roma, l-a învinuit nu atît de luare de bani, cît de practicarea magiei. Taurus, nemaiputînd să îndure calomniile acuzatorului şi murdăriile cu care acela îl înjosea, şi-a pus capăt vieţii înainte de hotărîrea senatului. Tarquitius totuşi a fost exclus din senat, căci senatorii, din ură faţă de delator, au obţinut victoria, cu toată intervenţia Agrippinei.

60 În acelaşi an, s-a auzit de multe ori o vorbă a împăratului cum că sentinţele procuratorilor săi trebuie să aibă aceeaşi putere

---

[118] Anul 53 p.Chr.; Decimus Silanus este fiul consulului din anul 19, Marcus Iunius Silanus (II, 59); în anul 64, a fost constrîns să se sinucidă (XV, 35). Quintus Haterius este fiul lui D. Haterius Agrippa, consul în anul 22.

[119] Logodna se făcuse în anul 49 (XII, 9).

[120] Troia antică.

[121] Scutire de dări.

[122] Azi, Bologna.

[123] Apameea, în Frigia, oraş foarte bogat.

[124] Fost consul în anul 44 şi apoi proconsul al Africii.

ca şi cînd le-ar fi dat el însuşi. Şi, ca să nu pară că vorba îi scăpase din întîmplare, el a întărit-o mai deplin şi mai amănunţit decît pînă atunci printr-o decizie a senatului. De fapt, divinul August stabilise printr-o astfel de decizie că cei din clasa cavalerilor care conduceau Egiptul[125] au dreptul să administreze justiţia şi că deciziile lor au aceeaşi valoare precum cele pe care le-ar fi dat magistraţii de la Roma. Apoi, cavalerilor din alte provincii şi chiar din Roma li s-a dat dreptul de a judeca în multe pricini care odinioară erau de competenţa pretorilor. Claudius trece asupra lor întreaga administrare a justiţiei, un drept pentru care s-au dat de atîtea ori lupte, fie prin răscoale, fie prin forţa armelor, cînd prin legile semproniene[126] clasei cavalerilor îi era acordat dreptul de a judeca sau, dimpotrivă, cînd prin legile serviliene[127] acesta era restituit senatorilor; acesta a fost principalul motiv al războaielor dintre Marius şi Sulla. Dar pe atunci partidele politice erau cele care se luptau între ele, şi cel care învingea îşi impunea puterea asupra tuturor. C. Oppius şi Cornelius Balbus[128] au fost cei dintîi care, cu sprijinul lui Caesar, au putut să negocieze condiţii de pace şi să decidă război. Nu are rost să mai amintesc, după aceştia, pe unii ca Matius, ca Vedius[129] şi alte nume de cavaleri cu o mare putere, cînd Claudius i-a făcut egali cu sine şi cu legile pe liberţii puşi să-i administreze averea personală.

61 A propus apoi ca locuitorii insulei Cos să fie scutiţi de dări, înşirînd multe amănunte asupra vechimii acestora: că argivii sau Coeus[130], părintele Latonei, au fost cei mai vechi locuitori ai insulei; că, apoi, prin venirea lui Esculap[131], s-a introdus acolo arta medicinei, care a ajuns celebră mai ales prin urmaşii lui, pe care el îi amintea pe rînd, cu numele şi vremea cînd a trăit. Adăugă

---

125 Egiptul era supus direct conducerii împăratului: v. II, 59; era condus prin procuratori din clasa cavalerilor.

126 Legea Lempronia, dată de Caius Sempronius Gracchus în anul 122 a.Chr.

127 Prin legea propusă de C. Servilius Caepio în anul 106 a.Chr., se restituia senatului cea mai mare parte a funcţiilor juridice.

128 C.Oppius şi Lucius Cornelius Balbus, amîndoi din clasa cavalerilor, ultimul, amic al lui Iulius Caesar şi omul lui de afaceri, a fost consul supleant în anul 40 a.Chr.

129 C. Matius şi Vedius Pollio, favoriţi ai lui August. Primul un fost partizan al lui Iulius Caesar, iar Vedius Pollio, fiul unui libert.

130 Erou mitic, unul dintre titani, fii ai lui Uranos (Cerul) şi ai Geei (Pămîntul).

131 Esculap, zeu al medicinei, avea un templu la Cos.

chiar că Xenofon, de ştiinţa căruia se folosea el însuşi[132], este născut din aceeaşi familie şi că la rugăminţile lui trebuie să se acorde scutirea de dări în viitor, pentru ca insula să fie pământ sfînt, iar locuitorii ei, lipsiţi de orice alte griji, să slujească doar acestui zeu. Fără îndoială, s-ar fi putut cita multe alte merite ale acestora faţă de poporul roman, ca şi victoriile lor comune. Dar Claudius, cu naivitatea lui obişnuită, nu a ascuns prin argumente lăturalnice o favoare pe care o făcea unui singur ins.

62 Locuitorii Bizanţului[133], obţinînd permisiunea de a vorbi în senat şi cerînd să li se uşureze marile poveri, şi-au înşirat toate meritele, începînd cu tratatul de alianţă încheiat cu noi, pe cînd luptam cu acel rege al macedonenilor, căruia, fiind un impostor, i s-a dat numele de Pseudophilippus[134]. Aminteau de trupele trimise după aceea împotriva lui Antiochus, a lui Perses şi a lui Aristonicus[135], de Antonius[136] pe care-l ajutaseră în războiul cu piraţii, de ajutoarele pe care le dăduseră lui Sulla, Lucullus ori Pompei; apoi, de serviciile recente făcute Cezarilor, dat fiind că prin aşezarea lor ocupau cele mai lesnicioase locuri de trecere pe mare şi pe uscat pentru comandanţii şi armatele noastre şi totodată de transport al proviziilor.

63 Căci grecii au întemeiat Bizanţul la capătul Europei, pe locul cel mai strîmt care desparte Europa de Asia. Consultînd-l pe Apollo Pythianul unde să întemeieze oraşul, oracolul le-a răspuns să caute loc de aşezare în faţa pămînturilor orbilor. Prin această enigmă se făcea aluzie la chalcedoni[137], fiindcă, după ce ajunseseră cei dintîi acolo şi văzuseră primii poziţia favorabilă, aleseseră alta, mai rea. Într-adevăr, Bizanţul are un sol fertil şi-o mare binecuvîntată, căci un imens număr de peşti vin din Pont, speriaţi de stîncile de sub apă şi, fugind de malul celălalt, se îndreaptă spre acest port. De aici, lăcomia de cîştig şi bogăţia locuitorilor; greutatea sarcinilor

---

[132] Caius Stertinius Xenophon, medicul personal al lui Claudius, care o va ajuta pe Agrippina să-şi otrăvească soţul (XII, 67).

[133] V. II, 54.

[134] Andriscus, dîndu-se drept fiul lui Perses şi luîndu-şi numele de Filip, a ocupat, după moartea acestuia, tronul Macedoniei. A fost învins de romani şi dus în captivitate la Roma în anul 149 a.Chr.

[135] Regele Siriei, regele Macedoniei şi regele Pergamului.

[136] Pretorul M. Antonius, tatăl triumvirului.

[137] Pe coasta asiatică a Bosforului.

devenind apăsătoare, ei cereau o scutire sau o uşurare. Claudius era de acord; spunea că, sleiţi în urma recentului război tracic şi bosporan[138], trebuie ajutaţi; astfel au fost scutiţi de dări pe timp de cinci ani.

64 Sub consulatul lui Marius Asinius şi al lui Manius Acilius[139], s-a auzit că numeroase semne prevestitoare anunţă o deteriorare a lucrurilor: stindarde şi corturi militare au ars, lovite de trăznet; în vîrful Capitoliului s-a aşezat un roi de albine; s-a aflat de copii născuţi jumătate cu chip de om şi jumătate de animal şi că o scroafă a fătat un purcel cu gheare de uliu. Printre semnele prevestitoare se socotea şi micşorarea numărului magistraţilor de orice fel: un cvestor, un edil, un tribun, un pretor şi un consul decedaseră în cîteva luni. Dar cea mai înfricoşată dintre toţi era Agrippina: temîndu-se de o vorbă a lui Claudius, aruncată într-o doară la beţie, că soarta lui era să sufere ticăloşiile nevestelor şi apoi să se răzbune pe ele, ea hotărî să acţioneze cît mai repede, terminînd mai întîi cu Domitia Lepida[140], din motive femeieşti: Lepida, fiica Antoniei minor, strănepoată a lui August, vară primară cu Agrippina şi soră a lui Cneus Domitius[141], primul ei soţ, se crede egală în nobleţe cu dînsa. Nu se deosebeau prea mult ca frumuseţe, vîrstă şi bogăţie şi, amîndouă neruşinate, cu nume rău în lume şi violente, rivalizau între ele tot atîta prin vicii, cît şi prin succesele pe care li le hărăzise soarta. Dar lupta cea mai aprigă dintre ele era care din două — mătuşa sau mama — să aibă mai mare înrîurire asupra lui Nero, căci Lepida căuta să-şi atragă iubirea tînărului prin măguliri şi daruri generoase, pe cînd Agrippina era aspră şi mereu ameninţătoare: ea putea da fiului ei conducerea imperiului, dar nu-l putea suporta drept conducător.

65 Oricum, Lepidei i s-au adus acuzaţii că făcuse farmece împotriva soţiei împăratului şi că prin bandele ei de sclavi din Calabria, prea puţin supravegheate, tulburase liniştea Italiei. Pentru aceste motive, a fost pedepsită cu moartea, cu toată opoziţia lui Narcis-

---

[138] Despre războiul tracic, v. IV, 46; despre războiul bosforan, v. XII, 15-21.

[139] Anul 54 p.Chr.; despre Marcus Asinius Marcellus, strănepot al lui Asinius Pollio, v. şi XIV, 40; despre Manius Acilius Aviola, fiul unui legat al Galiei lyoneze, v. III, 41.

[140] Despre Domitia Lepida, v. XI, 37.

[141] Cn. Domitius Ahenobarbus, tatăl lui Nero.

sus[142] care, avînd din ce în ce mai multe bănuieli asupra Agrippinei, se zice că s-a destăinuit celor mai apropiaţi că pieirea ei este sigură, fie că ar lua puterea Britannicus, fie Nero; dar adăuga că Claudius se purtase atît de bine cu el, încît îşi sacrifică viaţa pentru dînsul. Dăduse pe faţă vinovăţia Messalinei şi a lui Silius, zicea el; din nou există temeiuri de acuzare contra lui egal de primejdioase, dacă Nero ajunge împărat; dacă Britannicus devine succesorul, acesta nu are nici un motiv de teamă. Dar intrigile mamei vitrege a acestuia[143] tulbură toată familia imperială printr-o ticăloşie şi mai mare decît dacă el, Narcissus, ar fi ascuns, tăcînd, neruşinarea soţiei anterioare a lui Claudius[144]. De altminteri, nici acum neruşinarea nu lipseşte acestei femei, care-l are drept amant pe Pallas, ca să nu se îndoiască nimeni că onoarea, pudoarea, trupul ei, totul, le socoteşte de mai puţin preţ decît domnia. Spunînd aceasta, îl îmbrăţişa pe Britannicus, se ruga ca el, crescînd, să capete cît mai repede puteri, întindea mîinile cînd spre zei, cînd spre dînsul, şi-i ura să ajungă în floarea tinereţii, să-i izgonească pe duşmanii tatălui său, ba chiar să se răzbune pe ucigaşii mamei sale.

66 Împovărat de griji atît de mari, Narcissus căzu bolnav şi plecă la Sinuessa[145], spre a se întrema într-o climă blîndă şi printr-o cură de ape. Atunci, Agrippina, de mult timp hotărîtă la crimă, grăbită să nu piardă ocazia ivită, avînd şi slujitori la îndemînă, a chibzuit asupra felului otrăvii: dacă efectul ei ar fi fost imediat şi prea grăbit, s-ar fi dat pe faţă crima; dacă ar fi ales o alta, lentă, care distruge pe încetul, se temea ca nu cumva Claudius, apropiindu-i-se sfîrşitul şi înţelegînd cursa ce i se întinsese, să nu se întoarcă la dragostea faţă de fiul lui; prefera o otravă specială, care să-i întunece mintea şi să-i amîne moartea. Se alese o meşteră în materie, pe numele ei Locusta[146], condamnată mai înainte ca otrăvitoare şi păstrată mult timp ca un instrument al puterii. Prin dibăcia acestei femei, a fost procurată otrava pe care i-a servit-o lui Claudius unul dintre eunuci, Halotus; acesta de obicei aducea mîncarea la masă şi o încerca, gustînd-o.

---

[142] V. XI, 29-38.

[143] Agrippina, mama vitregă a lui Britannicus.

[144] Messalina.

[145] Localitate la hotarul dintre Laţiu şi Campania, unde erau ape termale.

[146] Aceasta se va însărcina şi cu otrăvirea lui Britannicus (XIV, 15).

67 Toate aceste amănunte au devenit atît de cunoscute, încît istoricii vremilor acelora ne-au relatat că otrava a fost introdusă într-o delicioasă mîncare cu mînătărci şi că nu i s-a simţit pe loc efectul, fie din cauza neghiobiei lui Claudius, fie a beţiei lui; totodată, o diaree părea că l-a salvat. Atunci, Agrippina, îngrozită şi văzîndu-se pierdută, nesocotind condamnarea celor de faţă, recurge la complicitatea, pe care şi-o asigurase de mai înainte, a medicului Xenofon[147]. Acela, ca şi cum ar fi vrut să ajute eforturile lui Claudius de a voma, îi vîră pe gît o pană înmuiată într-o otravă cu efect imediat, ştiind prea bine că marile crime încep cu primejdie şi se încheie cu răsplată.

68 În vremea aceasta, se convoca senatul, consulii şi preoţii înălţau rugăciuni zeilor pentru sănătatea împăratului, pe cînd mortul era acoperit sub cuverturi şi sub oblojeli, pînă se pregătesc lucrurile pentru înscăunarea lui Nero. Din primul moment, Agrippina, ca şi cum ar fi fost copleşită de durere şi şi-ar fi căutat mîngîiere, îl îmbrăţişa pe Britannicus, îl numea icoana leită a chipului părintelui său şi, prin diferite artificii, îl ţinea în loc, împiedicîndu-l să iasă din iatac. Tot astfel, le ţinu pe lîngă ea pe Antonia şi pe Octavia[148], surorile lui Britannicus; de asemenea, închisese toate intrările cu gărzi şi anunţa la scurte intervale că împăratului îi este mai bine, pentru ca soldaţii să tragă speranţă şi să vină momentul favorabil, conform prevestirilor astrologilor chaldei.

69 În fine, la amiază, în ziua de 13 octombrie, uşile palatului se deschid în grabă, şi Nero, însoţit de Burrus[149], porneşte spre cohorta care, după regulamentul militar, era atunci de gardă. Acolo, la îndemnul prefectului, e primit cu urale de bun augur şi urcat într-o lectică. Se zice că unii soldaţi erau nedumeriţi, privind în jurul lor şi tot întrebînd unde-i Britannicus; apoi, cum nimeni nu-i încuraja la aceasta, s-au luat şi ei după ce vedeau că se petrece sub ochii lor.

Nero, dus apoi în tabăra pretorienilor, rosteşte o cuvîntare potrivită cu împrejurările, promite o bună gratificaţie, pe măsura dărniciei părintelui său, şi este salutat ca împărat. Decretele senatorilor

---

147 V. XII, 61.

148 Antonia, fiica lui Claudius cu Ælia Petina: Octavia, fiica lui cu Messalina.

149 13 octombrie anul 54; Claudius avea atunci 61 ani; despre Burrus, prefectul pretoriului, v. XII, 42.

au confirmat hotărîrea soldaţilor şi provinciile n-au ezitat să le accepte.

Lui Claudius i se acordă onorurile divine şi ceremonia funebră se desfăşoară aidoma cu cea a divinului August, Agrippina vrînd să egaleze pompa străbunicii sale, Livia. Totuşi, testamentului lui Claudius nu i s-a dat citire, pentru ca preferarea unui fiu vitreg propriului lui fiu să nu tulbure, prin nedreptatea actului şi prin ura stîrnită, starea de spirit a poporului.

Cartea a XIII-a

1 Prima crimă cu care începe noul principat[1] a fost moartea lui Iunius Silanus[2], proconsulul Asiei; ea a fost pregătită, fără ştirea lui Nero, prin intrigile Agrippinei, nu fiindcă Silanus şi-ar fi provocat sfîrşitul prin violenţa firii sale, căci era un om apatic, dispreţuit într-atîta de alţi împăraţi, încît Caius Caesar îi zicea „oaia de aur"[3]. Agrippina însă, care pricinuise moartea fratelui lui, se temea ca acesta să nu-l răzbune într-o zi; lumea vorbea adesea că lui Nero, care abia ieşise din copilărie[4] şi dobîndise conducerea printr-o crimă, trebuia să i se prefere un bărbat în puterea vîrstei, nepătat, nobil şi, ceea ce pe atunci se lua în seamă, să fie unul dintre urmaşii Cezarilor: într-adevăr, şi Silanus era un strănepot al divinului August. Aceasta a şi fost pricina morţii lui; Publius Celer, cavaler roman, şi libertul Helius[5], amîndoi administratori ai domeniilor din Asia ale împăratului, au fost uneltele. Aceştia l-au otrăvit pe Silanus la o masă, prea pe faţă ca să rămînă neobservaţi. Cu aceeaşi grabă, Narcissus, libertul lui Claudius, despre reproşurile căruia făcute Agrippinei am amintit, este împins să-şi curme zilele printr-o detenţie foarte grea şi prin porunca ultimă[6], spre supărarea lui

[1] Domnia lui Tiberius începuse prin asasinarea lui Agrippa Postumus, a lui Nero printr-o crimă uneltită de Agrippina.

[2] Marcus Iunius Silanus, consul în anul 46, fratele mai mare al lui Lucius Silanus, cu care Claudius o logodise pe Octavia şi pe care Agrippina îl silise să se sinucidă (XII, 3 şi 8).

[3] Aluzie la marea lui bogăţie şi la firea lui potolită, lipsită de ambiţie.

[4] Nero avea abia 17 ani; Silanus avea 40 de ani; mama sa, Æmilia Lepida, era fiica Iuliei minor (XII, 2).

[5] Procuratori ai lui Claudius în Asia; al doilea, grec după nume, odioasă unealtă a lui Nero.

[6] Aceea de a-şi lua viaţa.

Nero, ale cărui vicii, pînă acum ascunse, se potriveau de minune cu lăcomia şi risipa aceluia.

2 S-ar fi mers mai departe cu crimele, dacă Afranius Burrus şi Annaeus Seneca[7] nu s-ar fi opus. Aceşti îndrumători ai tinereţii împăratului, care se înţelegeau între ei — lucru rar la cei care participă la putere —, aveau în chip diferit o egală înrîurire: Burrus, prin experienţa lui militară şi prin severitatea moravurilor, Seneca, prin lecţiile de elocinţă şi prin blîndeţe înţeleaptă; ei se ajutau reciproc să ţină mai uşor în frîu vîrsta primejdioasă a principelui, prin plăceri permise, dacă de virtute el nu voia să audă. Amîndoi se străduiau la fel în lupta contra înverşunării Agrippinei, care, arzînd de toate patimile unei dorinţe bolnave de dominaţie, îl avea de partea ei pe Pallas, la îndemnul căruia Claudius se prăbuşise printr-o căsătorie incestuoasă şi printr-o fatală adopţiune. Dar Nero nu era din fire făcut să se supună sclavilor, iar Pallas, întrecînd măsura unui libert, prin aroganţa lui nesuferită, îi făcea silă. Totuşi, de ochii lumii, asupra Agrippinei se grămădeau toate onorurile, iar tribunului care îl întreba care este parola, cum este obiceiul la armată, el răspundea: „Cea mai bună mamă". Pe deasupra, senatul i-a acordat doi lictori şi titlul de preoteasă a lui Claudius, iar lui Claudius, funeralii naţionale şi totodată apoteozarea.

3 În ziua funeraliilor, Nero a ţinut discursul funebru. Cît timp a vorbit despre vechimea familiei, consulatele şi triumfurile strămoşilor, el, ca şi ceilalţi, au fost foarte serioşi; partea în care amintea de cunoştinţele literare ale lui Claudius şi de faptul că, în timpul domniei sale, statul n-a suferit nici o pierdere în afară a fost ascultată cu bunăvoinţă; după ce a trecut la prevederea şi înţelepciunea lui, nimeni n-a mai reuşit să-şi stăpînească rîsul, deşi discursul, compus de Seneca, dovedea multe calităţi literare, căci acesta avea un fermecător talent al vorbirii şi potrivit cu gustul contemporanilor. Bătrînii, care au destul timp liber ca să compare trecutul cu prezentul, remarcau că, dintre toţi conducătorii imperiului, Nero a fost primul care a avut nevoie să recurgă la talentul oratoric al altuia. Într-adevăr, dictatorul Caesar rivaliza cu cei mai mari oratori; Augustus avea o vorbire spontană şi curgătoare, cum şade bine unui

[7] Despre Burrus, prefectul pretoriului, şi Seneca, v. XII, 8. Ei au influenţat pozitiv primii cinci ani ai domniei lui Nero.

principe; Tiberius era foarte meşter în cîntărirea cuvintelor şi pe lîngă asta avea idei solide sau calculat exprimate. Nici chiar mintea răvăşită a lui Caius Caesar nu i-a alterat forţa vorbirii. Chiar şi la Claudius, cînd îşi pregătea discursurile, se observa oarecare eleganţă. Nero, din primii ani ai copilăriei, şi-a îndreptat spiritul exuberant în alte direcţii: sculpta, picta, se ocupa cu cîntul şi cu conducerea cailor şi, din poeziile pe care le compunea, se vedea uneori că are şi cunoştinţe de literatură.

4 De altminteri, după ce s-a terminat cu simularea îndurerării, Nero, venind în senat şi vorbind despre autoritatea senatului şi despre asentimentul armatei, a afirmat că el are îndrumări şi exemple de bună conducere a imperiului, că ţinereţea lui n-a fost întinată de războaie civile sau de certuri domestice, că nu aduce cu el nici ură, nici jigniri suferite, nici dorinţă de răzbunare. Apoi, a înfăţişat un program al viitoarei guvernări, evitînd mai ales acele fapte a căror faimă urîtă era încă prea vie. Adăuga că nu va fi judecătorul tuturor proceselor, pentru ca, acuzatori şi împricinaţi fiind închişi într-o încăpere, puterea cîtorva oameni să primeze; palatul său va fi străin de orice venalitate sau intrigă; casa lui va fi una, şi conducerea statului alta. Senatul să-şi reia vechile funcţii; Italia şi provinciile poporului roman[8] să se adreseze tribunalelor consulilor; aceia să le acorde accesul în faţa senatorilor; el se va îngriji de armatele care i-au fost încredinţate.

5 Nero şi-a respectat cuvîntul şi a luat multe măsuri după voia senatului: s-a interzis ca cineva, spre a pleda o cauză, să fie plătit în prealabil cu bani şi daruri; de asemenea, cvestorii desemnaţi s-a hotărît să nu mai fie obligaţi să dea spectacole cu lupte de gladiatori. Deşi Agrippina se opunea la această măsură, sub cuvînt că se anulează actele lui Claudius, senatorii au obţinut cîştig de cauză. Aceştia erau anume convocaţi în palat, ca Agrippina, stînd ascunsă de o perdea după o uşă secretă din spatele sălii, să poată, dacă nu să vadă, măcar să audă discuţiile. Ba o dată, pe cînd solii armenilor pledau cauza neamului lor în faţa lui Nero, ea era gata să se urce pe estrada împăratului şi să prezideze împreună cu el, dacă, ceilalţi fiind încremeniţi de frică, Seneca nu l-ar fi îndemnat să iasă în calea mamei sale. Astfel, sub aparenţa respectului datorat, s-a preîntîmpinat ruşinea.

[8] Provinciile senatoriale.

6 La sfîrşitul anului, s-a aflat, prin unele zvonuri tulburătoare, că parţii au năvălit din nou şi că pustiesc Armenia, deoarece Radamistus, care îşi cîştigase de mai multe ori domnia, fusese izgonit, era fugar şi renunţase de astă dată la orice gînd de război. De aceea, la Roma, oraş atît de dornic să aibă ce vorbi, lumea se întreba cum un împărat, abia trecut de şaptesprezece ani, ar putea să-şi ia pe umeri asemenea povară sau să scape de ea, ce sprijin s-ar putea aştepta de la un băiat condus de o femeie, cum s-ar putea conduce lupte, asedieri de oraşe şi alte operaţii militare cu ajutorul unor preceptori. Alţii, dimpotrivă, ziceau că este mai bine că s-a întîmplat aşa, decît dacă Claudius, neputincios din cauza bătrîneţii şi a apatiei, ar fi fost chemat să înfrunte eforturile unei campanii, avînd să asculte de ordinele unor sclavi[9]. Burrus şi Seneca sînt totuşi cunoscuţi prin experienţa lor în multe domenii; şi apoi cît îi lipsea împăratului pînă s-ajungă bărbat, cînd Cneus Pompeius şi Caesar Octavian au susţinut războaie civile unul la optsprezece ani şi celălalt la nouăsprezece? Cînd cineva deţine funcţia supremă, cele mai multe acţiuni se duc la bun sfîrşit prin auspicii şi prin judecată, mai mult decît prin forţa armelor şi a braţelor. Desigur, el va dovedi dacă se sprijină pe prieteni cinstiţi sau nu, şi dacă alege un comandant valoros, dîndu-i la o parte pe cei invidioşi, sau un om cu bani şi care se bucură de trecere de pe urma traficului de influenţă.

7 Pe cînd lumea vorbea de acestea şi de altele la fel, Nero porunceşte ca tinerii recrutaţi în provinciile învecinate[10] să pornească spre a completa legiunile din Orient şi ca legiunile înseşi să fie aşezate mai aproape de Armenia; ordonă de asemenea celor doi vechi regi, Agrippa şi Antiochus[11], să-şi ţină trupele gata spre a intra fără a fi provocate în ţinuturile parţilor şi totodată să se facă poduri peste Eufrat; încredinţează Armenia mică[12] lui Aristobul şi regiunea Sofene[13] lui Sehemus, dîndu-le amîndurora însemnele regale. Împotriva lui Vologeses[14], s-a ridicat tocmai la timp un rival:

---

[9] Liberţii săi.

[10] Învecinate cu Armenia.

[11] Puşi pe tron de către Claudius; Agrippa, nepot al lui Herodes, mort în anul 48 ca rege al itureilor, iar Antiochus, ca rege al Commagenei, ţinut la nordul Siriei, pe Eufrat.

[12] Partea occidentală a Armeniei.

[13] Ţinut între Tigru şi Eufrat, la nordul Mesopotamiei.

[14] Regele parţilor.

era fiul său Vardanes, şi parţii au părăsit Armenia, dînd impresia că ar amîna războiul.

8 Dar în senat aceste fapte erau preamărite şi exagerate de cei care propuneau să se decreteze mulţumiri publice adresate zeilor şi ca, în zilele acestor ceremonii, să se acorde principelui haina triumfală, să intre în Roma cu onorurile ovaţiei şi ca o statuie a lui, de mărime egală cu a lui Marte Răzbunătorul, să fie aşezată chiar în templul zeului. Pe lîngă obişnuita adulaţie, senatorii erau bucuroşi că, spre a ţine sub stăpînire Armenia, îl numise pe Domitius Corbulo[15] şi că astfel părea că s-a deschis drum liber meritelor. Trupele Orientului erau astfel împărţite: o parte din trupele auxiliare şi două legiuni să rămînă în Siria sub comanda lui Quadratus Ummidius, legatul provinciei; un număr egal de soldaţi romani şi de aliaţi să fie dat lui Corbulo, la ele adăugîndu-se cohortele şi escadroanele de cavalerie care se aflau în taberele de iarnă în Cappadocia. Regii aliaţi aveau ordin să se supună unuia sau celuilalt, după cerinţele războiului, dar simpatiile lor înclinau mai mult spre Corbulo. Acesta, ca să-şi sporească mai mult faima, ceea ce la începerea unei campanii e lucru foarte important, printr-un marş forţat se trezi în faţa lui Quadratus la Ægeae, un oraş din Cilicia. Acela înaintase pînă acolo, ca nu cumva Corbulo, dacă ar fi intrat în Siria să-şi ia în primire trupele, să atragă privirile tuturor asupra lui, prin statura lui majestuoasă, prin vorbirea lui impunătoare şi, în afară de experienţa şi înţelepciunea lui, distingîndu-se prin însuşiri care iau ochii.

9 De altminteri, amîndoi comandanţii, trimiţînd soli la Vologeses, îl îndemnau să aleagă mai degrabă pacea decît războiul şi, dînd ostatici, să păstreze mai departe respectul obişnuit înaintaşilor lui faţă de poporul roman. Vologeses, fie ca să se pregătească în tihnă de război, fie ca să îndepărteze, sub numele de ostatici, pe presupuşii săi rivali, i-a predat pe cei mai de seamă membri ai familiei Arsacizilor. I-a luat în primire centurionul Insteius, trimis de Ummidius, care întîmplător se prezentase cel întîi regelui pentru aceasta. După ce Corbulo a aflat de întîmplare, i-a ordonat prefectului cohortei, Arrius Varus, să pună mîna pe ostatici. Dintr-asta s-a iscat o ceartă între prefect şi centurion şi, ca să nu se mai dea în spectacol în faţa străinilor, li s-a permis ostaticilor şi solilor ce-i con-

[15] Despre Domitius Corbulo, v. XI, 8.

duceau să aleagă. Aceia l-au preferat pe Corbulo, ţinînd seama de faima lui recentă şi din pricina unei oarecare înclinări spre el chiar şi a duşmanilor. De-aici, discordie între comandanţi: Ummidius plîngîndu-se că i se răpise tot ce obţinuse prin planurile lui, Corbulo afirmînd că regele nu s-a înduplecat să trimită ostatici decît după ce el, ales comandant de armată, a schimbat speranţele regelui în frică. Ca să împace neînţelegerea dintre ei, Nero a poruncit să se facă cunoscut că pentru succesele obţinute de Quadratus şi de Corbulo se adaugă la fasciile imperiale o ramură de laur. Unele fapte ale lor s-au întins şi sub alte consulate, eu însă le-am reunit aici.

10 În acelaşi an, Nero ceru senatului o statuie pentru Cneus Domitius[16], tatăl său, şi însemnele consulare pentru Asconius Labeo[17], care-i fusese tutore; respinse însă statuile de argint sau de aur masiv care i se ofereau. Şi, deşi senatorii propuseseră ca anul să înceapă cu luna decembrie, luna în care se născuse Nero[18], el a păstrat vechea datină de începere a anului la calendele lui ianuarie. N-a admis să fie înscrişi printre inculpaţi Carrinas Celer, acuzat de un sclav, nici Iulius Densus, din clasa cavalerilor, căruia i se reproşa că e omul lui pentru Britannicus.

11 Sub consulatul lui Claudius Nero şi al lui Lucius Antistius[19], pe cînd magistraţii depuneau jurămîntul pe actele principilor, el şi-a oprit colegul să jure pe actele lui, ceea ce îi aduse mari laude din partea senatorilor, care spuneau că un suflet tineresc, mîndrindu-se chiar şi cu gloria unor lucruri neînsemnate, va continua cu fapte şi mai mari. A urmat iertarea lui Plautius Lateranus[20], pe care l-a redat senatului, după ce fusese exclus din cauza adulterului cu Messalina. Nero se angaja la clemenţă prin desele cuvîntări pe care Seneca le făcea publice, punîndu-le în gura împăratului, fie spre a dovedi ce învăţături frumoase îi dădea el, fie spre a-şi arăta talentul[21].

---

[16] Despre Cneus Domitius Ahenobarbus, v. IV, 75.

[17] Altminteri, necunoscut.

[18] La 15 decembrie, anul 37.

[19] Anul 55 a.Chr. Este primul consulat al lui Nero, care a rămas în funcţie doar două luni. Lucius Antistius este fiul lui Caius Antistius, consulul din anul 23 p.Chr. (IV, 1) şi fratele consulului din anul 50 (XII, 25).

[20] V. XI, 30 şi 36.

[21] În acest timp şi în această atmosferă a scris probabil Seneca lucrarea *De clementia*, dedicată lui Nero.

12 De altminteri, autoritatea mamei sale scădea treptat, după ce Nero ajunsese să se îndrăgostească de o libertă, pe numele ei Acte[22], şi şi-i luase drept confidenţi pe M. Otho şi pe Claudius Senecio, doi tineri chipeşi, Otho dintr-o familie consulară, Senecio, fiul unui libert de-al lui Claudius[23]. Agrippina nu ştia nimic, iar mai tîrziu s-a opus zadarnic, căci Acte, prin senzualitatea ei şi prin tainele ei stranii, se strecurase în inima lui Nero; nici prietenii mai vîrstnici ai principelui nu se opuneau, căci această femeie de rînd, fără să facă rău cuiva, satisfăcea din plin dorinţele lui Nero, pe cînd cu soţia lui, Octavia[24], o femeie nobilă şi de o cinste exemplară, prin nu ştiu ce destin sau pentru că ce e interzis are o atracţie mai mare, el nu se potrivea defel; exista pe deasupra temerea că dacă el ar fi fost oprit de la acel capriciu, să nu se năpusească, necinstindu-le, asupra unor femei de rang înalt.

13 Dar Agrippina fremăta de indignare, femeieşte, spunînd că are ca rivală o libertă, ca noră o servitoare şi altele de acest fel, fără s-aştepte ca fiul ei să se căiască sau să se sature; cu cît îl dojenea mai urît, cu atît mai mult îl înflăcăra, pînă cînd, învins de puterea dragostei, încetă să mai asculte de mama lui şi se lăsă în seama lui Seneca. Annaeus Serenus[25], unul dintre intimii acestuia, prefăcîndu-se îndrăgostit de aceeaşi libertă, tăinuise primele relaţii amoroase ale tînărului şi le dădea drept ale sale, pentru ca darurile, pe care principele le făcea pe furiş ibovnicei, el să i le poată oferi generos, în văzul lumii. Atunci, Agrippina, schimbîndu-şi tactica, a încercat să şi-l apropie pe tînăr prin ademeneli, i-a oferit ea singură iatacul ei şi discreţia, spre a tăinui cerinţele vîrstei lui tinere şi ale rangului suprem. Ba chiar mărturisea că severitatea ei nu avusese nici un rost şi îi punea la dispoziţie sume mari din averea ei, care era aproape cît a împăratului; pe cît de exagerată fusese

---

22 Libertă a lui Claudius, grecoaică din Asia Mică, i-a rămas credincioasă lui Nero pînă la moartea lui.

23 Marcus Salvius Otho (32-69 p.Chr.), prieten al lui Nero şi soţ al Poppeei Sabina, devenită mai tîrziu soţia lui Nero. După divorţ, este trimis ca legat al împăratului (anul 58) în Lusitania. După moartea lui Nero (anul 68), a devenit pentru puţină vreme (anul 69) împărat. Claudius Senecio, libert al lui Claudius, devenit, după moartea patronului, libert al lui Nero.

24 Cu care se căsătorise în anul 53.

25 Era prefect al gardienilor Romei sub Nero şi prieten al lui Seneca; acesta i-a dedicat mai multe dintre lucrările sale; a murit în anul 62, victimă a lui Nero.

mai înainte în constrîngerea fiului ei, pe atît se înjosea acum fără măsură. Această schimbare nu i-a scăpat lui Nero, iar cei mai apropiaţi prieteni ai lui se temeau şi îl rugau să se ferească de capcanele unei femei necontenit îndîrjită, acum şi prefăcută.

Din întîmplare, în zilele acelea, Nero, cercetînd podoabele care făcuseră strălucirea soţiilor şi mamelor principilor, a ales o haină şi pietre preţioase şi le-a trimis mamei sale, fără să se zgîrcească şi ţinînd să i le aducă, din iniţiativa lui, pe cele mai frumoase şi mai dorite de alte doamne. Dar Agrippina striga în gura mare că astfel nu i se sporesc podoabele ei, ci că este îndepărtată de la toate celelalte şi că fiul său împarte ce are în întregime de la dînsa.

14 N-au lipsit oameni care să-i relateze plîngerile, înveninîndu-le. La rîndul lui, Nero, îndîrjit împotriva celor pe care se bizuia trufia ei femeiască, îl îndepărtează pe Pallas din funcţiile încredinţate de Claudius şi îndeplinite ca şi cum el ar fi fost la cîrma puterii; se spunea că, pe cînd acela se retrăgea urmat de o mulţime de acoliţi ai săi, Nero ar fi zis, nu fără un anume înţeles, că Pallas se duce să abdice[26]. Este drept că Pallas căzuse de acord, cu condiţia de a nu fi anchetat despre nici o faptă din trecut şi de a fi considerat că şi-a încheiat corect socotelile cu statul[27]. După aceea, Agrippina, vijelioasă, se dezlănţuie, terorizînd şi ameninţînd, nemaipăsîndu-i nici că o aude principele şi declarînd că Britannicus[28] era acum mare, că el e odrasla adevărată şi vrednică de a urma tatălui său la conducerea imperiului, pe care o exercită acuma, spre a-şi insulta mama, un intrus şi un înfiat. Nu se va da în lături, adăuga, să dea pe faţă toate nenorocirile unei familii nefericite, în primul rînd căsătoria ei şi actul otrăvirii. De-un singur lucru s-au îngrijit zeii şi ea însăşi: să fie în viaţă fiul ei vitreg. Va merge cu el în tabără[29]: să fie ascultată, de-o parte, fiica lui Germanicus, de alta, Burrus, un invalid, şi Seneca, un surghiunit, care pretind, unul cu mîna lui ciuntă şi celălalt cu pedanteria lui profesorală, să conducă neamul omenesc. Totodată, întindea mîinile, nu mai înceta cu ocă-

---

[26] Ironic, de parcă acela ar fi fost un monarh.

[27] Fusese administratorul bunurilor imperiale, amantul Agrippinei şi omul ei de încredere.

[28] Fiul lui Claudius, v. XI, 1.

[29] Tabăra pretorienilor, care-l aclamaseră ca împărat pe Nero.

rile, îl invoca pe divinizatul Claudius[30], umbrele din infern ale Silanilor[31] şi mărturisea atîtea crime comise în zadar.

15 Nero a fost tulburat de aceste ameninţări şi, apropiindu-se ziua în care Britannicus împlinea vîrsta de paisprezece ani[32], se tot frămînta, gîndindu-se cînd la violenţa mamei lui, cînd la firea tînărului, de care-şi dăduse seama de curînd, într-o încercare neînsemnată desigur, dar datorită căreia acela îşi cîştigase simpatia multora. În zilele sărbătorii lui Saturn[33], printre alte distracţii ale tinerilor de seama lor, se jucau „de-a regele", trăgînd la sorţi, iar sorţii hotărîseră ca acesta să fie Nero. Ca urmare, el a poruncit fiecăruia să execute diferite ordine, care însă nu ruşinau pe nimeni; cînd i-a ordonat lui Britannicus să se ridice şi, ieşind în mijlocul tuturor, să înceapă să cînte ceva, sperînd că astfel îl va face de rîs pe un copil care nu cunoştea nici petrecerile sobre, necum pe cele bahice, acela, neşovăind, a început să intoneze un cîntec din care se înţelegea că fusese alungat din scaunul părintesc şi de la conducerea supremă. De aici, o compătimire şi mai vădită, fiindcă noaptea şi veselia ce domnea înlăturaseră ipocrizia. Nero, înţelegînd că e duşmănit, îşi înteţeşte ura; cum, pe de altă parte, ameninţările Agrippinei îl înfricoşau, fiindcă nici motiv de învinuire nu avea şi nici nu îndrăznea să ordone pe faţă uciderea fratelui său, porneşte pe căi ascunse şi porunceşte să se pregătească o otravă cu ajutorul lui Pollio Iulius, tribun al cohortei pretoriene, sub paza căruia era ţinută o condamnată pentru otrăvire, pe numele ei Locusta, faimoasă prin multele crime săvîrşite[34]. De fapt, se luase de mult măsura ca în preajma lui Britannicus să nu fie nimeni din cei care ţineau seama de morală şi de fidelitate. Prima otravă i-a fost dată chiar de educatorii lui[35], dar el o dăduse afară prin scaun, fie că era prea slabă, fie că fusese înadins slăbită, ca să nu ucidă ime-

---

[30] Despre apoteozarea lui Claudius, pe care-l ucisese, v. XIII, 2.

[31] Cei doi fraţi Silani, eliminaţi (Lucius Silanus, v. XII, 3, şi Marcus Iunius Silanus, v. XIII, 1) spre a uşura ascensiunea lui Nero.

[32] Britannicus se născuse la 13 februarie, anul 41.

[33] Saturnale, serbări de carnaval care ţineau de la 17 decembrie pînă la sfîrşitul lunii.

[34] Pregătise otrava pentru Claudius (XII, 62).

[35] Cei credincioşi lui Britannicus fuseseră îndepărtaţi cînd Nero îmbrăcă toga virilă (XII, 41).

diat. Dar Nero, nesuportînd încetineala crimei, începu să-l amenințe pe tribun și să poruncească pedepsirea otrăvitoarei, acuzîndu-i că, în vreme ce ei iau mai mult seama la zvonuri și-și pregătesc motive de apărare, îi primejduiesc siguranța vieții lui. Atunci, aceștia îi promit că moartea lui Britannicus va fi tot atît de rapidă ca și cum l-ar răpune un pumnal; în camera de lîngă iatacul lui Nero, se fierbe o băutură fulgerătoare din otrăvuri dinainte încercate.

16 Era obiceiul ca fiii principilor să ia masa, împreună cu ceilalți nobili de seama lor, stînd sub privirile părinților la o masă separată și mai frugală. Britannicus mînca și el acolo. Fiindcă un slujitor, ales anume, încerca gustînd el mai întîi bucatele și băutura, ca să nu se nesocotească obiceiul sau, dacă ar fi murit amîndoi, să nu se dea pe față crima, s-a găsit următoarea înșelătorie: lui Britannicus i se aduce o băutură inofensivă încă, foarte fierbinte și încercată la gust de sclavul lui. Apoi, cum Britannicus a refuzat-o ca prea fierbinte, s-a vărsat în apa rece otrava care i-a străbătut atît de repede tot trupul, încît i-a tăiat totodată glasul și respirația. Toți cei din jurul lui se sperie, cei mai puțin prudenți fug în toate părțile, cei care aveau o pricepere mai adîncă rămîn la locurile lor, nemișcați, cu ochii pironiți asupra lui Nero. Acela, cum stătea aplecat pe spate și prefăcîndu-se a nu ști ce se întîmplase, zise că e ceva obișnuit la Britannicus, din cauza epilepsiei de care suferea de cînd era copil mic și că-și va recăpăta puțin cîte puțin vederea și-și va reveni în simțiri. Dar Agrippina, pe fața căreia se citea atîta frică, atîta consternare, oricît se străduia să n-o arate, a fost limpede că nu știuse nimic de crimă, ca și Octavia, sora lui Britannicus[36]: ea înțelegea că ajutorul cel din urmă îi fusese răpit și că acesta nu era decît un precedent al paricidului. Octavia, și ea, deși la o vîrstă atît de fragedă, învățase să-și ascundă durerea, iubirea și toate sentimentele. Astfel, după o scurtă tăcere, veselia banchetului reîncepu.

17 Aceeași noapte a reunit uciderea lui Britannicus și arderea lui pe rug, pregătirile de înmormîntare, care a fost modestă, fiind făcute dinainte. Totuși, el a fost înmormîntat în Cîmpul lui Marte[37], pe o furtună atît de cumplită, încît mulțimea credea că este un semn al mîniei zeilor față de o nelegiuire pe care totuși mulți oameni o

[36] Acum, soția lui Nero (XI, 32).
[37] În mausoleul lui August.

scuzau, gîndindu-se la străvechile neînţelegeri dintre fraţi şi la aceea că împărţirea unei domnii e imposibilă. Mulţi dintre istoricii acelor vremi spun că, în repetate rînduri înainte de moartea lui Britannicus, Nero îi necinstise copilăria, încît moartea acestuia nu mai e nici prematură, nici crudă, chiar dacă ea a fost făptuită în grabă, în timpul sfînt al mesei şi fără ca lui Britannicus, ultima odraslă din sîngele Claudiilor, pîngărit înainte de fi otrăvit, silit să moară sub ochii duşmanului său, să-i fi fost dat timp să-şi îmbrăţişeze surorile[38]. Nero a justificat printr-un edict grăbirea funeraliilor, declarînd că este obiceiul din străbuni să se sustragă privirilor înmormîntările celor morţi la vîrstă fragedă, şi să nu fie prelungite prin discursuri şi ceremonii pompoase. Adăugă că, după ce a pierdut ajutorul fratelui său, nu-i mai rămîn decît speranţele în viaţa publică şi deci cu atît mai mult trebuie să fie sprijinit de senatori şi de popor, ca unul care a rămas singurul în viaţă dintr-o familie menită conducerii supreme.

18 Apoi, Nero îi umplu de daruri pe principalii săi amici. Cîte unii îi criticau pe cei care, predicînd o morală severă, îşi împărţeau, într-un asemenea moment, case, vile, ca pe o pradă. Alţii credeau că au fost siliţi de împărat, care era conştient de vina lui şi spera să fie scuzat, dacă şi-ar fi îndatorat pe cei mai influenţi prieteni prin darurile sale[39]. Dar mînia mamei lui nu se potolea prin nici un fel de daruri; ea o îmbrăţişa pe Octavia, avea dese consfătuiri cu prietenii, adunînd bani de pretutindeni, mai mult decît o îndemna lăcomia ei înnăscută, cu gîndul că i-ar fi de ajutor; pe tribuni, pe centurioni îi primea cu bunăvoinţă, onora titlurile şi virtuţiile nobililor, cîţi mai rămăseseră pe atunci, ca şi cum ar fi căutat un conducător şi ar fi vrut să-şi facă un partid al ei. Nero era informat de acestea; el ordonă ca garda militară, rezervată cîndva soţiei împăratului şi apoi mamei lui[40], precum şi garda personală de germani, adăugaţi de curînd în onoarea ei, să fie îndepărtate. Şi, ca să nu fie vizitată de mulţimea clienţilor ei, îi separă locuinţa şi o mută

---

[38] Antonia şi Octavia: prima din căsătoria lui Claudius cu Ælia Petina, Octavia, din cea cu Messalina.

[39] Se crede că e vorba în primul rînd de Burrus şi de Seneca. Acesta din urmă, vrînd să se retragă din viaţa publică (în anul 62), îi va cere lui Nero să primească înapoi bogăţiile cu care-l încărcase (XIV, 53-55).

[40] Agrippinei, în calitate de soţie a lui Claudius şi de mamă a lui Nero.

pe mama lui în casa care aparţinuse Antoniei[41]. Iar el, de cîte ori venea acolo, era înconjurat de o gardă de centurioni şi, după o scurtă sărutare, se retrăgea.

19 Nimic din tot ce-i omenesc nu e mai nestatornic şi mai efemer decît faima unei puteri ce nu se bizuie pe propria forţă. Imediat după aceea, nimeni nu i-a mai trecut Agrippinei pragul casei. Nimeni n-o consola, nimeni n-o vizita, afară de cîteva femei, din iubire sau din răutate, nu se ştie sigur. Printre ele, era şi Iunia Silana, despre care am spus mai înainte că Messalina îi stricase căsătoria cu Caius Silius[42]. Era o femeie vestită prin nobleţea familiei, prin frumuseţea ei şi prin viaţa liberă pe care o ducea, foarte dragă Agrippinei multă vreme. Apoi, ele începură a se vorbi de rău una pe alta într-ascuns: Agrippina îl făcuse pe Sextius Africanus[43], un tînăr nobil, să renunţe la căsătoria lui cu Silana, repetîndu-i că este o femeie fără ruşine şi că începe să se treacă, nu pentru a-l păstra pe Africanus pentru dînsa, dar ca acesta, ca soţ, să nu pună mîna pe averile Silanei, care n-avea moştenitori. Aceea, oferindu-i-se prilejul de a se răzbuna, îşi alege drept acuzatori doi dintre clienţii ei, pe Iturius şi pe Calvisius, raportîndu-le nu lucruri vechi şi prea des auzite, cum că bocea moartea lui Britannicus sau că dădea pe faţă suferinţele îndurate de Octavia, ci că a plănuit să-l pună în fruntea unei lovituri de stat pe Rubellius Plautus[44], descendent după mamă din divinul August, în acelaşi grad ca Nero, şi, căsătorindu-se cu el şi dîndu-i puterea, să se facă din nou stăpînă pe treburile statului. Iturius şi Calvisius destăinuie acest plan lui Atimetus[45], un libert al Domitiei[46], mătuşa lui Nero. Acesta, bucuros de cele împărtăşite — căci între Agrippina şi Domitia era o gelozie înverşunată —, îndeamnă pe actorul Paris, libert al Domitiei şi el, să plece în grabă şi să denunţe, ca fiind îngrozit, crima.

---

[41] Bunica Agrippinei.

[42] Despre Iunia Silana şi divorţul ei, v. XI, 12; despre Caius Silius, v. XI, 5.

[43] Despre Titus Sextius Africanus, v. XIV, 46.

[44] Fiul lui Rubellius Blandus şi al Iuliei, nepoata lui Tiberius şi, prin adopţiunea acestuia în familia Iulia, strănepoată a lui Augusţ. Despre Rubellius Platus mai tîrziu, v. XIV, 22 şi XIV, 57-60.

[45] Libert al Domitiei, acuzat mai tîrziu de a fi amantul patroanei sale; v. XIII, 22.

[46] Este vorba de sora Domitiei Lepida, despre care v. XI, 37. Duşmănia dintre ea şi Agrippina era veche, fiindcă soţul ei, Crispus Passienus, o părăsise spre a se căsători cu Agrippina (VI, 20).

20 Noaptea era înaintată, şi Nero o petrecea cu băutura, cînd intră la el Paris, de altfel obişnuit ca la acest ceas să redeştepte poftele desfrînate ale principelui; dar de data asta, arătînd o faţă întunecată şi înfăţişînd de-a fir-a-păr denunţul, îl îngrozi într-atît pe Nero care-l asculta, încît acesta a hotărît nu numai să-şi omoare mama şi pe Plautus, dar şi să-l destituie din funcţia de prefect al pretoriului pe Burrus, bănuind că, înălţîndu-se prin protecţia Agrippinei, s-ar putea plăti la rîndul lui. Fabius Rusticus[47] pretinde că Nero i-a scris un bilet lui Caecina Tuscus[48], prin care-i încredinţa conducerea cohortelor pretoriene, dar că, în urma intervenţiei lui Seneca, Burrus şi-a păstrat funcţia. Plinius şi Cluvius[49] spun că fidelitatea prefectului n-a fost pusă la îndoială. De bună seamă, Fabius este înclinat să-l laude pe Seneca, prin care, fiindu-i prieten, s-a ridicat la o poziţie înaltă. Eu voi urma autorii, cînd ei sînt de acord, iar, cînd ei vor prezenta versiuni diferite, le voi relata sub numele fiecăruia.

Nero, înspăimîntat şi nerăbdător să-şi omoare mama, n-a putut fi convins să amîne decît după ce Burrus i-a promis că ea va fi ucisă dacă va fi dovedită vinovată; căci fiecăruia, cu atît mai mult unei mame, trebuie să i se dea putinţa să se apere; nu există acuzatori aici, ci doar spusele unui singur ins[50], care aparţine unei case duşmane; să ţină seama de întunecime, de noaptea petrecută chefuind şi de toate celelalte împrejurări care pot duce mai degrabă la nesocotinţă şi la eroare.

21 Spaima principelui fiind astfel potolită şi luminîndu-se de ziuă, pornesc spre Agrippina, pentru ca aceasta să cunoască acuzaţiile ce i se pun în seamă şi să le spulbere, sau să îşi capete pedeapsa. Însărcinarea aceasta o îndeplini Burrus în prezenţa lui Seneca; mai erau de faţă şi cîţiva liberţi ca martori la discuţie. Apoi, Burrus, după ce a arătat care sînt învinuirile şi cine le susţine, a trecut la ameninţări. Agrippina, la rîndul ei, recăpătîndu-şi semeţia,

---

[47] Fabius Rusticus este unul dintre istoricii pe care Tacitus i-a consultat.

[48] Caecina Tuscus, fiu al doicii lui Nero. În anul 63, prefect al Egiptului, căzut în disgraţie, a fost exilat; a revenit la Roma abia în anul 69, după uciderea lui Nero.

[49] Plinius cel Bătrîn a scris o operă istorică, pierdută (I, 69); Cluvius Rufus ar fi scris istoria imperiului de la Caligula pînă la Nero; opera lui este de asemenea pierdută.

[50] Atimetus, libertul Domitiei; v. cap. 19.

zise: „Nu mă mir că Silana[51], care n-a avut niciodată copil, nu ştie ce e dragostea de mamă. Părinţii nu-şi schimbă copiii, aşa cum o femeie deşucheată îşi schimbă amanţii. Dacă Iturius şi Calvisius, după ce şi-au mîncat toată averea, îşi iau pînă la urmă sarcina acuzării, vînzîndu-se unei babe, n-am de ce să suport eu o bănuială infamă de paricid, sau Nero să aibă conştiinţa încărcată. Cît despre Domitia, i-aş mulţumi pentru duşmănia ei, dacă ar rivaliza cu mine în afecţiune faţă de Nero al meu. Acum, ea ticluieşte prin Atimetus, amantul ei, şi prin histrionul Palas poveşti de pus pe scenă. În timp ce planurile mele aranjau pentru Nero adopţia, puterea proconsulară, titlul de consul desemnat şi tot ce mai trebuie pentru a dobîndi conducerea, ea se afla la Baiae[52] şi-şi construia piscinele. Ridice-se atunci cineva care să mă acuze de a fi atras cohortele din Roma, de a fi zdruncinat fidelitatea provinciilor, de a fi corupt şi îndemnat la crimă sclavi sau liberţi. Aş mai putea să trăiesc eu dacă Britannicus ar fi pus mîna pe putere? Sau dacă Plautus[53] sau oricare altul ar lua conducerea statului şi m-ar judeca, nu se vor ridica oare contra mea destui acuzatori care să mă învinuiască, nu de nişte vorbe nechibzuite din cauza unei iubiri nestăpînite, ci de crime, de care n-aş putea fi iertată decît de fiul meu?“ Cei de faţă, mişcaţi, încercau să-i potolească indignarea. Agrippina ceru să aibă o convorbire cu fiul ei; ea nu-i vorbi nimic despre nevinovăţia ei — ar fi părut că n-are încredere în el —, nici despre binefacerile ei — ar fi părut că le aminteşte reproşîndu-i-le —, dar a obţinut satisfacţie împotriva delatorilor şi recompense pentru amicii ei.

22 Prefectura aprovizionării cu alimente i-a fost dată lui Faenius Rufus[54], supravegherea spectacolelor organizate de principe, lui Arruntius Stella[55], iar Egiptul, lui Claudius Balbillus[56]. Siria i-a

---

[51] Despre Iunia Silana, v. XIII, 19 şi XI, 12.

[52] Localitate din golful Neapolului, renumită prin ape termale şi vile luxoase, preferată de lumea bună din Roma.

[53] Despre Rubellius Plautus, v. XIII, 19.

[54] L. Faenius Rufus se bucura de prietenia Agrippinei ; în anul 62, este numit prefect al pretoriului, coleg cu faimosul Tigellinus, ca succesor al lui Afranius Burrus (XIV, 51); implicat în conspiraţia pisoniană (XV, 50), se transformă în delator al complicilor săi. Despre sfîrşitul lui, v. XV, 66 şi 68.

[55] Probabil tatăl poetului cu acelaşi nume, citat de poeţii Statius şi Martial.

[56] Poate fiul astrologului Trasillus.

fost destinată lui Publius Anteius[57], dar apoi el a fost amăgit prin diferite manevre şi pînă la urmă reţinut la Roma. Din contră, Silana a fost trimisă în exil; de asemenea, Calvisius şi Iturius au fost relegaţi. Atimetus a fost condamnat la moarte, iar Paris, avînd un rol prea mare în viaţa de plăceri a principelui ca să poată fi pedepsit, a fost trecut deocamdată sub tăcere.

23 Curînd după aceasta, Pallas şi Burrus au fost denunţaţi că s-ar fi înţeles să-l aducă la conducerea statului pe Cornelius Sulla[58], avînd în vedere strălucirea familiei sale şi înrudirea cu Claudius, căruia, prin căsătoria cu Antonia, îi devenise ginere. Autorul acestei acuzaţii era un oarecare Paetus, faimos prin traficul ruşinos cu vînzări la licitaţie în folosul tezaurului statului, dovedit atunci vinovat de înşelătorie. Nevinovăţia lui Pallas făcea mai puţină plăcere, din pricina antipatiei stîrnite de trufia lui. Într-adevăr, fiind citaţi nişte liberţi de-ai lui, pe care i-ar fi avut complici, el răspunse că niciodată n-a dat un ordin în casa lui decît printr-un semn din cap ori cu mîna, sau, dacă era nevoie de mai multe lămuriri, el le dădea în scris, ca să nu aibă a sta de vorbă cu ei.

Burrus, deşi acuzat, şi-a spus părerea aflîndu-se printre judecători. Acuzatorul a fost pedepsit cu exilul, iar registrele în care el trecea din nou creanţe ale tezaurului deja stinse au fost arse.

24 La sfîrşitul anului, cohorta care obişnuit făcea de gardă la jocurile publice este retrasă, ca să se dea astfel o mai mare aparenţă de libertate şi pentru ca soldaţii, neamestecîndu-se în dezordinile de la teatru, să fie mai feriţi de corupţie, iar, pe de altă parte, ca să se vadă dacă plebea îşi păstrează măsura şi după îndepărtarea gardienilor. Principele, potrivit răspunsului haruspicilor, a purificat oraşul, fiindcă templele lui Iupiter şi al Minervei fuseseră lovite de trăznet.

25 Sub consulatul lui Quintus Volusius şi Publius Scipio[59], a fost linişte în afară, dar în interior, dezordine scandaloasă. Nero, deghizat în haine de sclav, cutreiera drumurile, lupanarele şi tavernele, însoţit de o bandă de inşi care prădau mărfurile expuse la

---

[57] Despre moartea lui, v. XVI, 14.

[58] Despre Faustus Cornelius Sulla, v. XII, 52; prin legăturile lui cu familia imperială, apărea ca un posibil rival al lui Nero.

[59] Anul 56 p.Chr. Consulii erau Quintus Volusius Saturninus, despre care v. XIII, 30, şi P. Cornelius Scipio (XII, 53).

vînzare, îi răneau pe cei ce le stăteau în cale şi care nu-l recunoşteau, aşa încît primea şi el lovituri şi păstra semnele lor pe faţă. Apoi, aflîndu-se că cel care dădea loviturile era Nero, atacurile împotriva bărbaţilor şi femeilor de seamă s-au înmulţit; unii, sub numele lui Nero, nepedepsiţi de nimeni, porneau şi ei, împreună cu bandele lor, asemenea atacuri. Noaptea, lumea trăia la Roma ca într-un oraş cucerit. Iulius Montanus care făcea parte din ordinul senatorial, dar nu începuse încă să-şi exercite funcţia, se ciocni întîmplător cu principele pe întuneric. Fiindcă îl respinsese cu vigoare pe atacant, iar apoi, recunoscîndu-l, îi ceruse iertare de parcă el l-ar fi jignit, a fost silit să-şi pună capăt zilelor. De atunci, Nero, devenit mai temător, se înconjura cu soldaţi şi cu numeroşi gladiatori, care lăsau în voie micile încăierări ce se iveau, ca şi cum ar fi fost certuri particulare, dar, dacă cei atacaţi răspundeau mai energic, interveneau cu armele. De asemenea, Nero a transformat dezordinile din teatru ale partizanilor anumitor actori în adevărate bătălii, nepedepsindu-le şi încurajîndu-le prin recompense, privindu-le el însuşi pe ascuns, de multe ori chiar făţiş, pînă cînd, la încăierările mulţimii spectatorilor şi la temerea de o mişcare periculoasă, nu s-a găsit alt leac decît ca actorii să fie izgoniţi din Italia[60] şi soldaţii să fie din nou prezenţi la spectacole.

26 Tot pe atunci, s-a discutat în senat despre trădările unor liberţi şi s-a cerut stăruitor să i se dea patronului dreptul de a retrage libertatea celor care se făcuseră vinovaţi. Mulţi senatori erau de această părere, dar consulii, neîndrăznind să înceapă dezbaterea fără ştiinţa principelui, i-au referit în scris dorinţa unanimă a senatului. Acela, şovăind să întărească o astfel de decizie, se consulta cu cîţiva intimi care aveau păreri diferite. Unii dintre ei spuneau, indignaţi, că insolenţa liberţilor, sporită datorită libertăţii, a ajuns pînă acolo, încît aceştia se poartă cu patronii de la egal la egal, ba chiar ridică mîna asupra lor spre a-i lovi, fără să fie pedepsiţi, sau rîzîndu-şi de pedeapsa meritată. Ce-i mai rămînea patronului jignit, ziceau, decît să-l îndepărteze pe libert la o sută de mile de Roma[61], pe coasta Campaniei? În celelalte acţiuni, au aceleaşi drepturi şi sînt egali. Trebuie să li se dea patronilor o armă, care să nu poată fi dispreţuită. Nu le va fi greu sclavilor liberţi să-şi păstreze liber-

[60] Fuseseră izgoniţi şi altădată, sub Tiberius: v. IV, 14.

[61] Aproximativ 148 km.

tatea prin aceeaşi supunere prin care au cîştigat-o. În schimb, celor care se fac vinovaţi e drept să li se retragă libertatea, pentru ca aceia pe care nu-i schimbase bunătatea să fie constrînşi de frică.

27 Pe de altă parte, alţii susţineau că vina cîtorva trebuie să le dăuneze numai acelora şi că nu trebuie să se facă o derogare de la dreptul tuturor, mai ales că liberţii sînt o clasă foarte numeroasă: dintre ei se recrutează triburile[62], corporaţiile, slujbaşii magistraţilor şi ai preoţilor, chiar şi cohortele înrolate la Roma; foarte mulţi cavaleri şi mulţi senatori provin dintre ei. Dacă s-ar da la o parte fiii de liberţi, se va vedea cît de puţini sînt cei născuţi din părinţi liberi. Nu degeaba strămoşii noştri, stabilind ranguri de demnitate ale ordinelor, au făcut din libertate un bun comun. Mai mult, ei au instituit două moduri de liberare[63], pentru a-i lăsa patronului timp să se răzgîndească, sau să facă un nou bine: cei pe care el nu i-a liberat în mod public, în faţa unui înalt magistrat, sînt consideraţi ca fiind oarecum legaţi de starea de sclavie. Fiecare să analizeze meritele şi să nu acorde grăbit un drept care, o dată acordat, nu se mai poate retrage. Această propunere a prevalat. Nero a scris senatului să examineze de la caz la caz plîngerile contra liberţilor, de cîte ori sînt acuzaţi de patronii lor, şi să nu se facă nici o derogare de la un drept comun. Nu mult după aceea i-a fost luat Domitiei, mătuşa lui Nero, libertul Paris, aşa zicînd printr-o aplicare a dreptului civil, şi nu spre cinstea împăratului, din a cărui poruncă se obţinuse o sentinţă judiciară cum că Paris este născut liber.

28 Cu toate acestea, mai rămînea o oarecare umbră de republică. Între pretorul Vibullius şi Antistius[64], tribun al poporului, se iscase o ceartă, pentru că acesta ordonase ca nişte susţinători fanatici ai actorilor, care fuseseră puşi în lanţuri de pretor, să fie eliberaţi. Toţi senatorii l-au aprobat pe Vibullius, blamînd abuzul de

---

[62] Cele patru triburi urbane, care cuprindeau lumea de jos.

[63] Unul, particular, în faţa a cinci martori, sau printr-o scrisoare semnată de cinci persoane şi acordînd o libertate condiţionată, netransmisibilă şi drepturi politice restrînse; altul, prin înscriere de către stăpîn a sclavului în listele de recensămînt (care se făcea la cinci ani o dată), prin testament, sau printr-o ceremonie în faţa consulului, pretorului sau proconsulului, cînd stăpînul atingea capul sclavului cu o vărguţă *(vindicta)*, semn că acesta este liber; cel astfel eliberat se bucura de libertate deplină şi dreptul de cetăţenie romană.

[64] Antistius Sosianus, exilat în anul 66 fiindcă scrisese versuri injurioase la adresa lui Nero (XIV, 48), revenit la Roma în timpul războiului civil.

putere al lui Antistius. În acelaşi timp, li s-a interzis tribunilor să-şi aroge dreptul pretorilor şi consulilor sau să citeze în faţa lor persoane din Italia, împotriva cărora s-ar putea introduce o acţiune pe cale obişnuită. Lucius Piso[65], consulul desemnat, adăugă că ei nu trebuie să ia nici o măsură la ei acasă[66], în virtutea dreptului lor, şi nici cvestorii tezaurului public să nu treacă în registrele tezaurului public amenda fixată de ei decît după trecerea a patru luni; între timp, să se poată face apel, şi asupra acestuia să se pronunţe consulii. S-a restrîns mai mult puterea edililor şi s-a stabilit cît să ia drept cauţiune edilii curúli şi cît edilii plebei, sau ce amendă să impună. Totodată, Helvidius Priscus[67], tribun al poporului, şi-a manifestat duşmănia personală împotriva lui Obultronius Sabinus, cvestor al tezaurului public, sub cuvînt că ar fi exagerat aplicînd fără milă dreptul de sechestru faţă de cei săraci. După aceea, principele a luat cvestorilor sarcina de a ţine registrele tezaurului public şi a dat-o prefecţilor.

29 Această administraţie publică a avut o formă variată, adeseori schimbată. Augustus a lăsat pe seama senatului grija de a alege prefecţii dintre senatori; apoi, din cauza bănuielii de manevrare a voturilor, cei care aveau să conducă aceste servicii erau traşi la sorţi dintre pretori. Dar nici acest procedeu n-a durat mult timp, fiindcă sorţii s-a întîmplat să cadă asupra unor oameni prea puţin capabili. Atunci, Claudius i-a pus din nou la conducere pe cvestori şi, ca să nu fie prea reţinuţi în luarea măsurilor, temîndu-se să nu-şi facă duşmani, le-a creat perspectiva unor înaintări excepţionale la onoruri. Dar celor care erau la prima lor magistratură le lipsea maturitatea vîrstei. Aşadar, Nero a ales foşti pretori, care dăduseră dovadă de experienţă.

30 În timpul aceloraşi consuli, a fost condamnat Vipsanius Laenas, din cauza lăcomiei cu care administrase provincia Sicilia. Cestius Proculus, acuzat de concusiune de către cretani, a fost achitat. Clodius Quirinalis care, în calitate de prefect al flotei staţionate la Ravenna, păgubise Italia, prin destrăbălare şi cruzimea lui, ca pe ultima dintre naţiuni, a prevenit condamnarea bînd otravă. Caninius Rebilus, unul dintre cei mai de seamă oameni prin ştiinţa dreptului

---

[65] L. Calpurnius Piso, fiu al consulului din anul 27.

[66] Dreptul de azil al tribunilor.

[67] Despre Helvidius Priscus, v. XII, 49.

şi prin mărimea averii, a pus capăt chinurilor unei bătrîneţi pline de boli, tăindu-şi venele şi lăsînd să i se scurgă sîngele; nu s-ar fi bănuit c-ar fi putut avea tăria de a-şi lua viaţa, după reputaţia lui urîtă, cum că avea plăceri pidosnice. Dimpotrivă, Lucius Volusius s-a stins, lăudat ca puţini alţii: trăise nouăzeci şi trei de ani, avea mare avere, dobîndită cu cinste, fără a-şi atrage dizgraţia atîtor împăraţi[68].

31 În timp ce erau consuli Nero, a doua oară, şi colegul său Lucius Piso[69], au fost puţine evenimente demne de amintit, afară numai dacă cineva ar vrea să-şi umple volumele cu elogierea fundaţiilor şi lemnăriei enormului amfiteatru construit de Nero pe Cîmpul lui Marte[70]: este de demnitatea poporului roman să încredinţeze analelor doar faptele însemnate, pe cînd însemnările de felul ăstora să fie consemnate în jurnalul Romei. Coloniile Capua şi Nuceria[71] au fost întărite prin sporirea lor cu veterani; plebei i-a fost acordată o gratificaţie de patru sute de sesterţi de fiecare om; a fost depusă pe seama tezaurului public suma de patruzeci de milioane de sesterţi pentru susţinerea creditului public. Taxa de 1/25 asupra vînzării sclavilor a fost suprimată, mai mult de formă decît în realitate, fiindcă, cum cel care trebuia s-o plătească era vînzătorul, acesta le sporea cumpărătorilor preţul vînzării pe măsură. Nero a ordonat printr-un edict ca nici un magistrat sau procuror care administra o provincie să nu dea lupte de gladiatori ori lupte cu fiarele sau orice alt spectacol. De fapt, ei îşi năpăstuiau supuşii nu mai puţin prin astfel de hatîruri decît prin jefuirea banilor, căci căutau să acopere prin flatarea publicului faptele de care se făcuseră vinovaţi prin viaţa lor destrăbălată.

32 S-a dat apoi un decret al senatului, spre răzbunare şi apărare totodată, după care, dacă cineva ar fi fost omorît de sclavii săi, să fie pedepsiţi, întocmai ca ceilalţi sclavi, şi cei care fuseseră liberaţi prin testament, dar mai trăiau încă sub acelaşi acoperiş cu stăpînul lor. Fostul consul Lucius Varus, condamnat odinioară pentru luare de bani, a fost reintrodus în ordinul senatorial. Pomponia Graecina,

---

[68] În momentul morţii, era prefect al Romei.

[69] Anul 57 p.Chr.

[70] Construit numai din lemn, a fost distrus de un incendiu în anul 64 p.Chr.

[71] Colonii din Campania, înfiinţate, prima, în vremea lui Iulius Caesar, a doua, în timpul lui August.

o femeie distinsă, soţia lui Aulus Plautius[72], despre care am amintit că dobîndise ovaţii după campania din Britannia, fiind acuzată de îmbrăţişarea unei superstiţii străine[73], a fost lăsată în seama judecăţii soţului. Acesta, după vechiul obicei, a instruit în faţa rudelor un proces de care depindea viaţa şi reputaţia soţiei sale şi a declarat-o nevinovată. Această Pomponia a avut o viaţă lungă şi continuu mohorîtă. Căci după moartea Iuliei, fiica lui Drusus, ucisă prin intrigile Messalinei, timp de patruzeci de ani n-a purtat alt veşmînt decît pe cel de doliu, şi sufletul ei n-a cunoscut decît jalea. Şi acest lucru n-a fost motiv de pedeapsă, cît timp a domnit Claudius, iar după aceea s-a întors spre lauda ei.

33 În acelaşi an s-au înregistrat şi mai multe procese. Publius Celer[74] a fost acuzat de provincia Asia, şi Nero, neputînd să-l achite, a prelungit lucrurile pînă ce acesta a murit de bătrîneţe: căci Celer, pricinuind, precum am spus, moartea proconsulului Silanus, îşi acoperea prin mărimea crimei celelalte ticăloşii. Cossutianus Capito[75] a fost denunţat de cilicieni ca fiind un om pătat şi neruşinat, care crede că are în provincie acelaşi drept de a-şi îngădui orice, pe care-l practicase şi la Roma; dar printr-o acuzare îndîrjită a fost doborît; pînă la urmă, a renunţat la apărare şi a fost condamnat conform legii despre însuşirea banului public. În favoarea lui Eprius Marcellus[76], căruia licienii îi făceau proces de restituire, intervenţiile au avut atîta putere, încît unii dintre acuzatori au fost pedepsiţi cu exilul, pentru c-ar fi pus, chipurile, în primejdie un om nevinovat.

34 În al treilea consulat al lui Nero, a fost consul şi Valerius Messala, despre al cărui străbunic, oratorul Corvinus[77], cîţiva dintre bătrîni îşi mai aminteau că fusese coleg de magistratură cu divinul August, stră-străbunicul lui Nero. Onoarea acestei nobile fa-

---

72 Despre Aulus Platius Lateranus, v. XI, 30.

73 Pomponia Graecina, probabil fiică a consulului supleant din anul 16 p.Chr.; „superstiţia străină" se crede că ar fi creştinismul.

74 Publius Celer, administratorul bunurilor împăratului şi ucigaşul lui Silanus (XIII, 1).

75 Cossutianus Capito, delator faimos (XI, 6). Cilicia forma o provincie, separată de Siria de către Tiberius (II, 42).

76 Odios delator: v. XII, 4; era propretor al provinciilor Licia şi Pamfilia.

77 Anul 58 p.Chr.; Marcus Valerius Messala aparţinea familiei oratorului Messala Corvinus, fost consul împreună cu August în anul 31 a.Chr.

milii a fost susţinută printr-o rentă anuală de cinci sute de mii de sesterţi, prin care Messala să poată suporta o sărăcie de care nu era vinovat. Principele a stabilit să se dea, de asemenea, pensie anuală lui Aurelius Cotta şi lui Haterius Antoninus[78], deşi aceştia îşi risipiseră averea părintească prin viaţa lor extravagantă. La începutul acestui an, războiul dintre parţi şi romani pentru cucerirea Armeniei[79], prelungit pînă atunci prin slabe încercări, este reluat cu străşnicie, fiindcă nici Vologeses nu suporta ca fratele său, Tiridates, să fie lipsit de regatul pe care i-l dăduse el şi nici ca acesta să-l aibă ca dar al unei puteri străine; pe de altă parte, Corbulo socotea că e de demnitatea poporului roman să redobîndească ţinuturile cucerite odinioară de Lucullus şi de Pompei[80]. Se mai adăuga şi faptul că armenii, cu fidelitatea lor îndoielnică, chemau în ajutor forţa armată şi a unora, şi a altora. Prin aşezarea lor geografică şi prin asemănarea moravurilor, erau însă mai apropiaţi de parţi; fiind amestecaţi cu ei prin căsătorii şi necunoscînd libertatea, erau mai înclinaţi să fie supuşii lor.

35 Corbulo a întîmpinat multe greutăţi, luptînd mai mult cu trîndăvia soldaţilor decît cu perfidia duşmanilor. Într-adevăr, legiunile transferate din Siria, moleşite de o pace îndelungată, suportau foarte greu sarcinile serviciului la arme. Se ştie că în această armată erau veterani care nu făcuseră niciodată de gardă sau de strajă noaptea, care priveau reduta şi şanţul precum ceva nou şi neobişnuit; umblau fără coifuri, fără platoşe, fercheşi şi plini de bani, căci îşi făcuseră toată cariera militară prin oraşe. Aşadar, Corbulo, concediindu-i pe cei ce-l încurcau, fiind bătrîni şi bolnavi, a cerut o completare a armatei. S-au făcut recrutări în Galiţia şi în Cappadocia, s-a mai adăugat o legiune din Germania cu călăreţi auxiliari şi cohorte pedestre. Toată armata era ţinută în corturi, deşi iarna era atît de aspră, încît pămîntul, acoperit de gheaţă, numai dacă era săpat permitea fixarea corturilor. Membrele multora au degerat, iar unii soldaţi au murit făcînd de gardă. A rămas de pomină că unui soldat ce ducea o legătură de lemne i-au înţepenit pînă într-atîta mîinile, încît, lipite de sarcina lui, i s-au desprins de braţele rămase ciunte. Corbulo, într-o îmbrăcăminte uşoară, cu capul gol, era adeseori

---

[78] Aurelius Cotta, fiul, probabil, al unui fost consul în anul 20 p.Chr. (III, 2); Q. Haterius Antoninus, fost consul în anul 53 (XII, 58).

[79] Se reia povestirea întreruptă la cap. 9.

[80] În războaiele cu Mithridates.

prezent la marşuri şi la munci; îi lăuda pe cei harnici, îi îmbărbăta pe cei slabi, dînd pildă tuturor. Apoi, fiindcă mulţi nu mai voiau să rabde asprimea climei şi dezertau, s-a găsit leacul în severitate. Şi nu era ca în alte armate, unde după prima şi a doua abatere urma iertarea, ci cel care părăsea drapelul era pedepsit pe loc cu moartea. Şi aceasta s-a dovedit prin practică o măsură sănătoasă, mai bună decît indulgenţa; erau mai puţini dezertori din acest lagăr decît din cele în care soldaţii erau iertaţi.

36 Între timp, Corbulo, ţinîndu-şi legiunile în castru pînă să se împrimăvăreze bine şi dispunînd cohortele auxiliare în locuri potrivite, le-a recomandat să nu îndrăznească să înceapă primii lupta; încredinţă comanda posturilor lui Paccius Orfitus, fost primipil[81]. Deşi acesta raportase în scris că duşmanii nu se aşteaptă şi că este o bună ocazie de a termina cu bine treaba, primeşte ordinul să rămînă în întărituri şi să aştepte forţe mai mari. Dar, sosind la el cîteva escadroane din posturile militare învecinate, iar acestea, din lipsă de experienţă, cerînd să dea lupta, el călcă ordinul şi, atacînd duşmanul, a fost pus pe fugă. Cei care trebuiau să-i vină în ajutor, îngroziţi de înfrîngerea lui, s-au întors fiecare, în goană, la treburile lor. Vestea l-a supărat rău pe Corbulo. După ce i-a certat pe Pacius, pe prefect şi pe soldaţi, a ordonat ca aceştia să-şi facă corturile în afara întăriturii castrului; în această stare umilitoare au fost ţinuţi şi din ea n-au fost scoşi decît la rugăminţile armatei întregi.

37 Dar Tiridates, fiind ajutat, în afară de mulţimea clienţilor lui, şi de fratele său Vologeses, ataca acum Armenia nu pe furiş, ci printr-un război pe faţă, îi prăda pe cei pe care-i credea de partea noastră şi, dacă i se puneau în faţă oşti, se eschiva, alergînd cînd într-o parte, cînd într-alta, înspăimîntînd mai mult prin zvonul apropierii lui, decît prin luptă. Ca urmare, Corbulo, căutînd mult timp să angajeze o luptă şi fiind mereu zădărnicit, silit, după exemplul duşmanilor, să-şi lărgească cîmpul de acţiune, şi-a despărţit forţele, pentru ca legaţii şi prefecţii[82] să atace deodată în locuri diferite; totodată, l-a îndemnat pe regele Antiochus[83] să se îndrepte spre provinciile cele mai apropiate de el. Căci Pharasmanes, după

[81] Centurionul primipil, primul în rang dintre centurionii legiunii.

[82] Legaţii, comandanţi de legiuni; prefecţii, comandanţii trupelor auxiliare.

[83] Antiochus IV, regele Commagenei; v. XII, 55.

ce-l ucisese pe fiul său, Radamistus[84], considerat trădător, ca să-şi dovedească astfel credinţa faţă de noi, dădea frîu şi mai liber vechii lui uri contra armenilor. Atunci, pentru prima oară, moschii[85], neam mai mult ca toate celelalte aliat cu romanii, au fost atraşi de noi şi au invadat pustietăţile Armeniei. Astfel, planurile lui Tiridates se întorceau împotriva lui. Trimitea soli ca să întrebe, în numele său şi-al parţilor, de ce, după ce dăduse de curînd ostatici şi se reînnoise prietenia care deschidea calea spre alte noi servicii, era izgonit din vechea posesiune a Armeniei. Dacă Vologeses, adăuga el, nu s-a pus încă în mişcare, este fiindcă ei preferau să procedeze mai degrabă explicîndu-se decît folosind forţa; dar, dacă se continuă războiul, nu le vor lipsi Arsacizilor bravura şi norocul, de mai multe ori încercate prin înfrîngerea romanilor. La acestea, Corbulo, care ştia bine că Vologeses este reţinut de răscoala hircanilor[86], îl sfătuieşte pe Tiridates să se adreseze împăratului cu rugăminţi: ar putea obţine domnie durabilă, fără vărsare de sînge, dacă, renunţînd la o speranţă îndepărtată şi tîrzie, ar urmări una care se poate realiza pe dată şi este de preferat.

38 Apoi, fiindcă acel du-te-vino de emisari din ambele părţi nu ducea deloc spre încheierea păcii, s-a convenit fixarea datei şi locului pentru o convorbire între comandanţii înşişi. Tiridates zicea că va veni cu o escortă de o mie de călăreţi; cîţi şi ce fel de soldaţi l-ar însoţi pe Corbulo, el nu fixează, numai să vină fără platoşe şi fără coifuri, cum sînt ei în timp de pace. Oricărui om, necum unui vechi şi precaut general, aceste viclenii ale barbarilor i-ar fi bătut la ochi; de aceea, îşi zicea el, propun ei un număr restrîns şi ne oferă nouă unul mai mare, ca să ni se întindă o cursă, căci unor călăreţi, meşteri în aruncarea săgeţilor, nu le foloseşte la nimic să fie numeroşi, dacă li se aduc în faţă nişte trupuri fără apărare. Prefăcîndu-se că n-a înţeles, Corbulo a răspuns că ar fi mai nimerit ca, despre chestiuni care îi interesează pe toţi, să discute în prezenţa armatelor întregi. Alese un loc. Într-o parte, erau nişte coline care se ridicau în pantă uşoară şi care permiteau aşezarea unităţilor de pedestraşi, în cealaltă se întindea un fel de cîmpie, pe care se

[84] V. XII, 44 şi urm.
[85] Populaţie în nord-vestul Armeniei, la sud de Caucaz.
[86] Hircania, la sud-estul Mării Caspice; v. VI, 36.

puteau desfăşura escadroanele. În ziua hotărîtă, Corbulo, sosit cel dintîi, dispuse cohortele aliate şi trupele trimise de regii aliaţi la aripi, iar, la mijloc, legiunea a VI-a, împănată cu trei mii de soldaţi din legiunea a III-a, cu toţii sub un singur stindard, ca să pară că sînt aceeaşi legiune. Spre apusul soarelui, apare Tiridates, care s-a oprit la o distanţă de unde putea să fie mai mult văzut decît auzit. Astfel, neputîndu-se întîlni, generalul roman ordonă soldaţilor să se întoarcă fiecare în tabăra lui.

39 Regele a plecat în grabă, fie că bănuia o cursă, fiindcă trupele noastre mergeau în mai multe direcţii, fie ca să taie calea convoaielor noastre cu provizii, care ne veneau pe Marea Pontică[87] şi prin oraşul Trapezunt. Dar n-a putut ataca proviziile, căci ele erau transportate prin munţi, ocupaţi de posturile noastre; pe de altă parte, Corbulo, pentru ca războiul să nu se prelungească fără rezultat şi ca să-i silească pe armeni să-şi apere ţinuturile, se pregătea să le distrugă fortăreţele. El şi-a rezervat pe cea mai puternică din această provincie, numită Volandum[88], iar pe celelalte, mai mici, le-a lăsat în seama legatului Cornelius Flaccus şi a lui Insteius Capito[89], prefectul castrului. Apoi, făcînd înconjurul întăriturilor, examinîndu-le şi pregătind cele necesare asedierii, îi îndeamnă pe soldaţi să scoată din sălaşurile lui un duşman rătăcitor, care nu vrea nici pace, nici luptă şi care îşi dovedeşte prin eschivare perfidia şi laşitatea, şi să se gîndească la glorie şi la pradă. Împărţindu-şi în patru părţi armata, pe unii, strînşi unul lîngă altul în formaţie de „carapace", îi duce să sape întăritura de la temelie, altora le ordonă să apropie scările de ziduri, multora, să arunce cu balistele torţe şi lănci; trăgătorilor şi prăştierilor le fixează un loc de unde puteau arunca de la distanţă proiectile, ca nici o parte dintre duşmani să nu poată veni în ajutor celor în suferinţă, frica de primejdie fiind egală pretutindeni. Elanul soldaţilor noştri, care se luau la întrecere, a fost atît de mare, încît, înainte de a se scurge o treime din zi, zidurile au fost golite de apărători, drugii porţilor au fost distruşi, întăriturile au fost escaladate şi toţi tinerii au fost ucişi, fără ca noi să fi pierdut un soldat, şi avînd doar cîţiva răniţi. Gloata inaptă de război a fost pusă în vînzare la mezat; restul prăzii a revenit învingători-

[87] Marea Neagră; Trapezunt, actuala Trebizonda/Trabzon.

[88] Nelocalizată.

[89] Citat în XIII, 9 ca centurion, acum avansat ca prefect al castrului.

lor. Legatul şi prefectul au avut parte de acelaşi succes; după ce trei fortăreţe au fost cucerite într-o singură zi, celelalte s-au predat, unele de frică, altele din bunăvoia locuitorilor. De atunci, Corbulo a căpătat încredere că poate ataca Artaxata[90]. Totuşi, legiunile n-au fost duse pe drumul cel mai scurt, căci dacă ele ar fi trecut pe un pod fluviul Araxes, care scaldă zidurile, erau expuse loviturilor; l-au trecut la mare distanţă, prin vaduri mai late.

40 Dar Tiridates, de ruşine şi de teamă că, dacă ar fi îngăduit ca oraşul să fie asediat, va părea un nevolnic, iar, dacă s-ar fi opus, să nu se înfunde şi el, şi călăreţii lui în locuri greu de străbătut, s-a decis pînă la urmă să-şi desfăşoare linia de bătaie şi, dacă s-ar ivi momentul, fie să înceapă lupta, fie, prefăcîndu-se că fuge, să prindă ocazia de a ne atrage în cursă. Aşadar, înconjură deodată coloana romană, ceea ce nu l-a surprins pe generalul nostru, care îşi dispusese trupele atît pentru marş, cît şi pentru luptă. La flancul drept, înainta legiunea a treia, iar, la cel stîng, a şasea, la mijloc fiind trupe de elită din legiunea a zecea; bagajele erau plasate între linii, iar o mie de călăreţi apărau spatele: li se ordonase să li se împotrivească celor care atacau de-aproape şi să nu-i urmărească pe cei ce fug. Pe aripi, înaintau arcaşi pedeştri şi restul cavaleriei; aripa stîngă se prelungea mai mult pe la poalele unor coline, pentru ca, dacă duşmanul ar fi spart linia, să fie prins din faţă şi din flanc. Tiridates se năpustea din diferite părţi, neînaintînd însă pînă la o bătaie de săgeată, ci cînd amenințînd, cînd prefăcîndu-se înfricoşat, doar de-o putea să ne destrame rîndurile şi să-i urmărească pe cei răsfiraţi. Cînd a văzut că nu reuşeşte să rupă ordinea atacînd la nimereală şi că, afară de un decurion[91] de călăreţi care înaintase cu mai multă îndrăzneală şi fusese străpuns de săgeţi, celorlalţi soldaţi exemplul acesta le întărise disciplina, la apropierea nopţii s-a îndepărtat.

41 Dar Corbulo, fixîndu-şi tabăra pe locul unde se afla, se gîndea dacă n-ar fi bine să pornească în timpul nopţii la Artaxata cu legiunile fără bagaje şi s-o împresoare asediind-o, crezînd că Tiridates se retrăsese acolo. Apoi, după ce trimişii în recunoaştere l-au informat că regele s-a îndepărtat mult, nu se ştie dacă vrînd să ajungă la mezi sau la albani[92], Corbulo aşteptă să se lumineze de ziuă,

---

[90] Capitala Armeniei, pe fluviul Araxes.

[91] Un fel de subofiţer de cavalerie.

[92] Popoare învecinate cu Marea Caspică; este vorba de Media de Nord.

trimiţînd înainte trupe uşor înarmate, care să înconjoare între timp zidurile oraşului şi să înceapă de departe atacul. Dar locuitorii, deschizînd de bună voie porţile, s-au predat romanilor cu toate bunurile lor, ceea ce le-a salvat viaţa. Artaxatei i s-a dat foc, oraşul a fost distrus şi făcut una cu pămîntul, deoarece nici nu putea fi păstrat fără o puternică garnizoană, din cauza mărimii zidurilor, şi nici noi n-aveam atîtea forţe cît să le împărţim unele la asigurarea pazei, iar altele la susţinerea războiului; dacă ar fi fost lăsat intact şi nepăzit, nu ne-ar fi fost de nici un folos şi nici cu fală nu ne-am fi ales că l-am cucerit. Se mai adăugă o minune, apărută parcă din voia zeilor: toată cîmpia pînă la Artaxata era luminată de un soare strălucitor; toată suprafaţa încinsă de ziduri a fost acoperită deodată de un nor atît de negru, brăzdat de fulgere, încît ai fi crezut că oraşul este sortit pieirii de zeii mînioşi. Pentru aceste succese, Nero a fost salutat cu titlul de *imperator* şi, printr-o decizie a senatului, s-au decretat rugăciuni publice zeilor; principelui i se decernează statui, arcuri triumfale, consulatul pe mai mulţi ani în şir; se ia hotărîrea ca, în ziua în care s-a cîştigat victoria, cea în care a fost anunţată şi cea în care s-a discutat despre ea, ca şi altele asemenea, să fie considerate printre zilele de sărbătoare. S-a întrecut atît de mult măsura, încît Caius Cassius[93], fiind de acord cu celelalte onoruri, a spus că, dacă s-ar aduce mulţumiri zeilor pe măsura bunăvoinţei sorţii, un an întreg n-ar fi de-ajuns pentru rugăciuni publice; de aceea, ar fi bine să se facă o împărţire între zilele de sărbătoare şi zilele de lucru, în care să se facă slujbe zeilor, fără să se împiedice treburile oamenilor.

42 Apoi, a fost acuzat şi condamnat un om trecut prin multe şi care meritase ura tuturor, nu fără a stîrni duşmănia împotriva lui Seneca. Acesta era Publius Suillius[94], delator temut şi venal, cît a domnit Claudius, şi, prin schimbarea vremurilor, ajuns în declin, nu cît ar fi dorit duşmanii lui: prefera să fie considerat vinovat decît să ceară iertare. Se credea că pentru a-l doborî se recursese din nou la o decizie a senatului şi la pedeapsa prevăzută de legea Cincia[95] împotriva celor care pledează procese pe bani. Suillius, slobod la gură nu numai din cauza violenţei firii lui, ci şi din cauza bătrîneţii

[93] Juristul, v. XII, 11.
[94] Despre el, v. IV, 31.
[95] V. XI, 5.

înaintate, nu se abţinea să se plîngă şi să-l atace pe Seneca, ocărîndu-l că ar fi pornit contra prietenilor lui Claudius, în timpul căruia suferise un foarte îndreptăţit exil. Adăuga totodată că acela, obişnuit cu nişte studii sterile şi cu nepriceperea unor tineri, este invidios pe cei ce practică o elocinţă vie şi sănătoasă, spre apărarea cetăţenilor. El, adăuga, fusese cvestorul lui Germanicus, pe cînd acela fusese pîngăritorul familiei lui Germanicus[96]. Oare se poate socoti că e mai grav să dobîndeşti o răsplată oferită de bunăvoie de un împricinat pentru un serviciu onest, decît să pîngăreşti iatacul soţiilor conducătorilor? Prin ce înţelepciune, prin ce precepte filozofice şi-a procurat în patru ani de prietenie cu palatul trei sute de milioane de sesterţi? La Roma, el vînează, prinzînd ca într-o plasă, testamente şi bătrîni fără moştenitori. Italia şi provinciile sînt sleite de camăta lui enormă. El, Suillius, dimpotrivă, nu are decît o avere modestă, şi aceasta cîştigată prin muncă. Va suporta acuzaţia, primejdia şi totul, mai degrabă decît să-şi înjosească vechea reputaţie, cîştigată prin propriile mijloace, în faţa cuiva care a dat peste un noroc neaşteptat.

43 Nu erau puţini cei care îi transmiteau lui Seneca cuvînt de cuvînt, sau exagerîndu-le în rău, aceste vorbe. S-au găsit acuzatori care l-au învinuit pe Suillius de delapidare a banului public, pe cînd el conducea provincia Asia[97]. Apoi, fiindcă aceştia obţinuseră un termen de un an ca să termine cercetările, a părut o cale mai uşoară aceea de a începe cu fărădelegile comise de el la Roma, ai căror martori erau la îndemînă. Aceştia îi puneau în seamă lui Suillius că, prin grozăvia acuzaţiilor lui, Quintus Pomponius a fost silit la un război civil, că Iulia, fiica lui Drusus, şi Sabina Poppaea au fost împinse să-şi pună capăt zilelor, că Valerius Asiaticus, Lusius Saturninus şi Cornelius Lupus au căzut în cursele lui[98], că o mulţime de cavaleri romani au fost condamnaţi; într-un cuvînt, toate cruzimile lui Claudius. Suillius se apăra declarînd că nimic din toa-

---

[96] Seneca fusese exilat în Corsica, acuzat de adulter cu Iulia Livilla, fiica mai mică a lui Germanicus; v. XII,8.

[97] În calitate de proconsul, spre sfîrşitul domniei lui Claudius.

[98] Poate că Quintus Pomponius participase la revolta lui Scribonianus, care fugise în Dalmaţia (VI,1); despre Iulia, constrînsă să se sinucidă prin intrigile Messalinei, v. XIII, 12; Sabina Poppaea, mama aceleia care va deveni a doua soţie a lui Nero; despre Valerius Asiaticus, v. XI,1; Lusius Saturninus, consul supleant sub Tiberius; Cornelius Lupus, fost proconsul al Cretei.

te acestea nu făcuse din inițiativă proprie, ci că se supusese ordinelor principelui, pînă cînd Nero i-a interzis să mai susțină asta, afirmînd că el aflase din memoriile tatălui său că acesta n-a impus nici o acuzație împotriva cuiva. Atunci, Suillius a adus ca motivare ordinele Messalinei; apărarea lui însă era șubredă. „Pentru ce nu fusese ales nimeni altul decît el, care să fie purtătorul de cuvînt al unei neruşinate furioase? Trebuie pedepsiți slujitorii cruzimilor care, după ce-au încasat răsplata crimelor, le pun pe seama altora." Ca urmare, după ce i s-a confiscat o parte din avere (căci o altă parte le era lăsată fiului şi nepoatei sale şi se scutea de confiscare tot ce moşteniseră aceştia prin testament de la mama şi de la bunica lor), Suillius este izgonit în insulele Baleare, păstrîndu-şi trufia atît în timpul procesului, cît şi după condamnare; se zicea că şi-a petrecut zilele în acea izolare printr-un trai îndestulat şi rafinat. Acuzatorii l-au atacat şi pe Nerullinus, fiul acestuia, din ură față de tatăl său, de delapidare a banului public, dar s-a opus principele, socotind că li se dăduse destulă satisfacție pedepsindu-l.

44 În acelaşi timp, Octavius Sagitta, tribun al plebei, îndrăgostit nebuneşte de Pontia, femeie măritată, o plăteşte cu daruri mari ca să-şi înşele soțul, iar apoi să-l lase, promițîndu-i să o ia în căsătorie şi convenind asupra nunții. Dar, după ce a devenit liberă, femeia a început să vină cu fel de fel de amînări, pretextînd că tatăl ei se opune şi, ivindu-i-se şansa de a se căsători cu un om mai bogat, şi-a retras promisiunile. Octavius, dimpotrivă, acum se jeluia, acum amenința, invocînd reputația lui pierdută, averea cheltuită şi în sfîrşit punîndu-i la dispoziție viața, singurul lucru ce-i mai rămăsese. Şi, fiind continuu refuzat, îi cere, ca o consolare, o singură noapte, prin care, potolit, să-şi pună frîu în viitor. I se fixează noaptea întîlnirii, şi Pontia îi dă în grijă unei slujnice, confidenta ei, să supravegheze dormitorul. Octavius, însoțit de un singur libert, intră în cameră cu un pumnal ascuns sub haine. Apoi, cum se întîmplă de obicei cînd este vorba de dragoste şi furie, urmează certuri, rugăminți, reproşuri, împăcare şi o parte a nopții este rezervată plăcerilor. După care, exasperat, Octavius o străpunge pe Pontia, care nu avea nici o temere; slujnica vine în goană, el scapă de ea rănind-o şi se năpusteşte afară din cameră. A doua zi, crima e cunoscută; nu putea fi îndoială asupra ucigaşului: se ştia că petrecuse noaptea cu Pontia. Dar libertul său declară că el însuşi făptuise crima şi că răzbunase insultele aduse patronului său. Pe unii, frumusețea exem-

plului îi mişcase, pînă ce slujnica, rana vindecîndu-se, a dezvăluit adevărul. După ce lui Octavius i-a expirat termenul tribunatului[99], a fost chemat la judecată în faţa consulilor de tatăl decedatei şi condamnat prin sentinţa senatorilor conform legii asupra asasinilor[100].

45 O nu mai puţin scandaloasă neruşinare a făcut în acest an începutul unor mari nenorociri pentru statul nostru. Era la Roma o femeie, Sabina Poppaea, fiica lui Titus Ollius[101], dar ea îşi luase numele bunicului, Poppaeus Sabinus, de ilustră memorie, fostul consul, distins cu onorurile triumfale[102]; căci pe Ollius, care nu avusese încă demnităţi înalte, l-a pierdut prietenia cu Seianus. Această femeie avea toate calităţile, afară de cinste. Într-adevăr, mama sa, care întrecuse în frumuseţe femeile din vremea ei, îi dăduse faima numelui şi de asemenea frumuseţea; averea îi era pe măsura strălucirii neamului, conversaţia agreabilă şi inteligenţa deosebită. La vedere, plină de cuviinţă, era de fapt o desfrînată. Ieşea rar în public şi atunci acoperindu-şi o parte a feţei cu un voal, ca să aţîţe privirile sau fiindcă aşa îi şedea bine. Nu s-a gîndit niciodată la bunul ei nume: soţ sau amant, îi era totuna; nu se robea nici unei afecţiuni, nici a ei, nici a altuia; unde vedea că se iveşte interesul, acolo îşi muta dragostea. Aşadar, deşi era soţia lui Rufrius Crispinus, cavaler roman, cu care avea un băiat, Otho a sedus-o prin tinereţea şi prin luxul lui şi de asemenea fiindcă era socotit cel mai drag prieten al lui Nero. N-a trecut mult timp, şi adulterul a fost urmat de căsătorie[103].

46 Otho lăuda în faţa principelui frumuseţea şi distincţia soţiei sale, fie că era imprudent din dragoste, fie ca să-l aţîţe şi ca, dacă amîndoi ar poseda aceeaşi femeie, această nouă legătură să-i sporească puterea. Adesea, ridicîndu-se de la vreun banchet al lui Nero, a fost auzit spunînd că se duce la ea, repetînd că zeii i-au

---

[99] Cît era în funcţie, orice tribun se bucura de imunitate.

[100] La confiscarea bunurilor şi relegare.

[101] A fost în anul 31 victima represiunii amicilor lui Seianus.

[102] Despre el, v. I, 80.

[103] Căsătorită prima oară cu Rufrius Crispinus (XI,1), a doua oară cu Marcus Otho (XIII, 12), l-a sedus pe Nero, cu care s-a căsătorit în anul 62; la îndemnul ei, acesta îşi alungă soţia, pe Octavia, şi apoi o otrăveşte (XIV, 64). A murit la naşterea unei fetiţe, a fost îngropată în mausoleul lui August (XVI, 6); senatul i-a acordat onoruri divine (XVI, 21).

hărăzit acestei femei nobleţea, frumuseţea, tot ce doresc toţi oamenii, bucuriile fericiţilor. După acestea şi alte asemenea provocări, Nero n-a stat mult timp la îndoială. Poppaea fiind primită la palat, s-a impus mai întîi prin ademeniri şi prin alte artificii, simulînd că nu poate rezista dorinţelor lui şi că e cucerită de frumuseţea lui. Apoi, după ce principele s-a îndrăgostit foc de dînsa, ea s-a schimbat, simulînd mîndria: dacă era reţinută la el mai mult de o noapte -două, zicea că e femeie măritată, că nu poate să-şi strice căsnicia, că e legată de Otho printr-un fel de viaţă pe care nimeni nu îl poate egala. Otho, adăuga, este un om minunat şi din fire, şi prin manierele lui alese: la el se vede tot ce e demn de poziţia cea mai înaltă, pe cînd Nero, înlănţuit de o ţiitoare, o slujnică, şi obişnuindu-se cu Acte[104], nu s-a ales, din legătura cu o sclavă, decît cu ce e josnic şi vulgar. Ca urmare, Otho a fost mai întîi îndepărtat dintre intimii lui Nero, apoi de la întîlnirile cu el şi din suita lui. În cele din urmă, ca să nu-i fie rival la Roma, îl pune la conducerea provinciei Lusitania[105], unde acesta, pînă la izbucnirea războaielor civile, a trăit nu scandalos ca mai înainte, ci cinstit şi fără pată; dezmăţat cît n-avea nici o funcţie, el a fost mai stăpîn pe sine cînd a ajuns la putere.

47 Pînă la această dată, Nero mai căuta să-şi ascundă blestemăţiile şi crimele. Îl suspecta mai ales pe Cornelius Sulla[106], interpretînd pe dos firea lui indolentă, socotindu-l abil şi prefăcut. Graptus, unul dintre liberţii lui Nero, cunoscînd bine, de la Tiberius încoace, curtea imperială prin experienţă şi prin bătrîneţea lui, i-a sporit temerea printr-o minciună ca aceasta: podul Mulvius[107] era în această vreme un loc foarte frecventat pentru petrecerile de noapte; acolo venea deseori Nero, ca să-şi facă mendrele mai în voie în afara Romei. Aşadar, cum el se întorcea de obicei pe Via Flaminia, spre norocul lui a putut evita nişte curse întinse, fiindcă a venit pe alt drum, spre a ajunge la grădinile sallustiene[108]. Graptus născoceşte că autorul complotului este Sulla; din întîmplare, la întoarcere, nişte necunoscuţi, distrîndu-se tinereşte mai mult decît

---

[104] V. XIII, 12.

[105] Provincie în Spania occidentală, unde a rămas pînă după moartea lui Nero.

[106] Consul în anul 52 (XII, 52).

[107] În nordul Romei, acolo unde Via Flaminia traversa Tibrul.

[108] Faimosul parc al lui Sallustius, nepotul omonim al istoricului (VIII, 30).

se cade, cum se întîmpla pe atunci peste tot, i-au speriat degeaba pe slujitorii împăratului. Nici unul dintre sclavii sau clienţii lui Sulla n-a fost recunoscut printre ei. Totuşi, ca şi cum el ar fi fost dovedit vinovat, i se ordonă să-şi părăsească patria şi să stea închis între zidurile Massiliei.

48 În vremea aceloraşi consuli[109], au fost audiate delegaţiile oraşului Puteoli[110], pe care le trimiseseră separat la senat decurionii[111] şi poporul, unii plîngîndu-se de actele de violenţă ale mulţimii, ceilalţi, de lăcomia magistraţilor şi a fruntaşilor oraşului. Şi, pentru ca această revoltă, care ajunsese la bătăi cu pietre şi ameninţări cu incendierea, să nu atragă după ea asasinate şi încăierări cu armele, pentru remedierea situaţiei este ales Caius Cassius[112]. Dar, fiindcă ei nu suportau severitatea acestuia, la rugămintea lui această sarcină a fost trecută asupra fraţilor Scribonii[113], cărora li s-a pus la dispoziţie o cohortă pretoriană; de groaza acesteia şi prin pedepsirea cîtorva, a fost restabilită înţelegerea între locuitorii oraşului.

49 N-aş pomeni de o decizie cu totul banală a senatului, prin care se permitea oraşului Syracusa să sporească numărul de gladiatori fixat pentru spectacole, dacă Paetus Thrasea[114] nu s-ar fi opus şi n-ar fi dat ocazie detractorilor lui să-i combată părerea. „De ce, spuneau ei, dacă el crede că statul are nevoie de libertatea senatului, atacă chestiuni atît de neînsemnate? Pentru ce nu vorbeşte, susţinînd sau combătînd, despre chestiuni referitoare la pace sau la război, la impozite sau legi şi la toate celelalte prin care se menţine puterea statului roman? Senatorilor le este permis, de cîte ori li se dă dreptul să-şi dea părerea, să-şi expună dorinţele şi să ceară ca ele să fie puse în dezbatere. Oare singurul lucru ce se cuvine îndreptat e ca siracuzanii să nu dea spectacole prea costisitoare? Celelalte lucruri din toate părţile imperiului merg ele atît de bine, de parcă Thrasea, nu Nero, ar avea în mînă conducerea lor? Şi, dacă

---

[109] Anul 58 p.Chr.

[110] Azi, Puzzoli, în Campania.

[111] Magistraţi locali ai unui municipiu sau ai unei colonii.

[112] V. XII, 12.

[113] Rufus şi Proculus Scribonius, un timp legaţi în Germania.

[114] Numele acestui personaj memorabil în istoria acestor vremi apare acum pentru prima oară: Publius Claudius Thrasea Paetus; v. şi XIV, 12, 48, 49; XV, 20, 21; XVI, 21-35.

cele mai însemnate probleme rămîn neluate în seamă de unii care se fac că nu le văd, n-ar trebui, cu atît mai mult, ca ei să se abţină de la chestiuni fără importanţă?" Prietenilor care-i cereau o explicaţie le răspundea că nu fiindcă e necunoscător al chestiunilor prezentului vrea o îndreptare a deciziilor de acest fel, ci o face spre onoarea senatorilor, ca să fie evident că, dînd atenţie chiar lucrurilor celor mai neînsemnate, nu vor închide ochii în faţa marilor probleme.

50 În acelaşi an, poporul plîngîndu-se în repetate rînduri de lăcomia nemăsurată a publicanilor[115], Nero se întreba dacă n-ar fi bine să ordone desfiinţarea tuturor taxelor şi să facă astfel cel mai frumos dar neamului omenesc. Dar senatorii au reuşit să-i înfrîneze elanul după ce mai întîi i-au lăudat mult mărinimia, arătîndu-i că imperiul s-ar ruina dacă s-ar micşora veniturile prin care se susţine statul; e sigur că, dacă se desfiinţează taxele, urmarea va fi că se va cere desfiinţarea impozitelor directe. Cele mai multe companii pentru încasarea dărilor au fost instituite de consuli şi de tribunii plebei, chiar de pe cînd libertatea romanilor era aprig apărată. După aceea, toate lucrurile au fost astfel prevăzute, încît suma încasărilor şi totatul cheltuielilor necesare să se echilibreze. Fireşte, lăcomia publicanilor trebuie înfrînată, pentru ca sarcinile, suportate fără murmur timp de atîţia ani, să nu devină, prin noi agravări, o povară odioasă.

51 Principele a ordonat printr-un edict ca înţelegerile[116] asupra oricărui impozit, secrete pînă atunci, să fie făcute publice; ca încasările neexecutate mai mult de un an să nu poată fi recuperate; ca pretorul, la Roma, iar, în provincii, propretorul sau proconsulul, să judece cu prioritate procesele intentate publicanilor; ca militarii să-şi păstreze scutirea de impozite, afară de impozitul asupra obiectelor cu care fac negoţ; s-au mai luat şi alte dispoziţii drepte, care, respectate puţină vreme, au fost apoi nesocotite. Rămîne totuşi în vigoare abolirea cvadragesimii (1/40) şi a cvincvagesimii (1/50) şi

---

[115] Publicanii, persoane din clasa cavalerilor, care-şi adjudecau prin licitaţie lucrări publice (edificii, drumuri, canalizări etc.) şi servicii publice (încasarea dărilor şi a taxelor de orice fel), plătind statului o sumă convenită mai înainte; formau în acest scop adevărate societăţi de exploatare. În urma abuzurilor lor, numele a căpătat înţeles peiorativ.

[116] Dintre stat şi publicani.

altele, ale căror nume le-au născocit publicanii pentru exacţiunile lor ilicite. Li s-a micşorat provinciilor de dincolo de mare taxa transportului de grîu şi s-a decis ca navele lor să nu fie înscrise ca bunuri ale negustorilor şi ca ei să nu plătească impozit pentru ele[117].

52 Doi acuzaţi de provincia Asia, Sulpicius Camerinus şi Pompeius Silvanus[118], care avuseseră puterea proconsulară acolo, au fost absolviţi de Nero. Camerinus era învinuit de nişte particulari, puţini la număr, mai mult de cruzime decît de însuşire a banului public. Împotriva lui Silvanus, se ridicaseră o mulţime de acuzatori, care cereau să li se acorde timp pentru a-şi aduce martorii; acuzatul cerea să se apere pe dată. A reuşit, datorită bogăţiei, a lipsei de moştenitori şi a bătrîneţii sale, pe care a prelungit-o mai mult decît au trăit cei de ale căror intrigi scăpase.

53 Starea de lucruri din Germania fusese liniştită pînă acum, datorită înţelepciunii comandanţilor, care, deoarece însemnele triumfale se acordau fără socoteală[119], sperau să dobîndească o glorie mare, dacă ar fi menţinut pacea. Comandanţii armatei erau în vremea aceea Paulinus Pompeius şi Lucius Vetus[120]. Pentru ca totuşi să nu lase soldaţii să se lenevească, Pompeius a terminat digul pentru zăgăzuirea Rinului, început de Drusus[121] cu şaizeci şi trei de ani mai înainte. Vetus proiecta să unească Mosella cu Ararul[122], făcînd între ele un canal, pentru ca proviziile venite pe Marea Mediterană, transportate pe Ron şi pe Arar, şi apoi pe acest canal, pe fluviul Mosella pînă la Rin, să ajungă la Ocean; dificultăţile drumurilor fiind înlăturate, s-ar putea merge astfel de la ţărmurile apusene pînă la cele septentrionale. Dar Ælius Gracilis, legatul Belgiei[123], invidios pe Vetus pentru acest proiect, îl împiedica să-şi realizeze planul, speriindu-l şi insistînd să nu-şi ducă legiunile în

---

[117] Această derogare facilita aprovizionarea Romei şi a Italiei.

[118] Q. Sulpicius Camerinus, consul în 47 şi proconsul în anii 56-57; Pompeius Silvanus, consul în anul 45 şi proconsul al Africii în anii 53-54; a trăit şi după Nero.

[119] Abuzul în acordarea lor le scăzuse mult valoarea.

[120] Pompeius Paulinus, fiu de cavaler roman din Arelate (azi, Arles), oraş în Galia narboneză pe fluviul Rhône, era frate cu Pompeia Paulina, soţia lui Seneca, legat al Germaniei inferioare; despre Lucius Antistius Vetus, legat al Germaniei superioare, v. XIII, 11.

[121] Drusus a murit în anul 9 p.Chr.

[122] Mosella, azi, Moselle; Araris, azi Saône.

[123] Galia belgică.

provincia altuia şi să-şi cîştige simpatiile Galiilor, ceea ce ar fi motiv de îngrijorare pentru împărat: astfel se zădărnicesc adeseori încercări lăudabile.

54 De altminteri, armata rămînînd continuu inactivă, s-a răspîndit zvonul că legaţilor li s-a luat dreptul de a-şi duce trupele împotriva duşmanului. De aceea, frisii[124] şi-au pus în mişcare tineretul prin locuri împădurite sau prin mlaştini, iar pe cei inapţi de luptă, pe lacuri de pe malul Rinului, şi au ocupat pămînturile libere, rezervate folosinţei soldaţilor noştri; aceasta, la îndemnul lui Verritus şi al lui Malorix, care erau regii acestui neam, pe cît se poate vorbi de regi la germani. Îşi făcuseră case, însămînţaseră ogoarele şi le lucrau, ca şi cum ar fi fost pămînt strămoşesc, cînd Dubius Avitus[125], care preluase conducerea provinciei de la Paulinus, ameninţîndu-i pe frisi cu forţa armată a romanilor dacă nu se retrag în vechile lor locuri sau nu obţin din partea împăratului o nouă aşezare, i-a îndemnat pe Verritus şi pe Malorix să-i prezinte acestuia rugăminţile lor. Plecînd la Roma şi aşteptînd să fie primiţi de Nero, ocupat cu alte treburi, printre lucrurile care li s-au arătat barbarilor a fost teatrul lui Pompei, unde au fost duşi să vadă numărul imens de spectatori. Acolo, neavînd ce face, căci barbarii, neînţelegînd nimic, nu au nici o atracţie pentru spectacole, în timp ce întrebau despre mulţimea aşezată pe bănci, despre locurile rezervate ordinelor[126], cîte sînt ale cavalerilor şi cîte ale senatorilor, au observat cîţiva oameni în haine străine, şezînd pe locurile senatorilor. Întrebînd cine sînt aceştia, după ce au aflat că această onoare li se atribuie delegaţiilor acelor neamuri care se disting prin curajul lor şi prin prietenia faţă de romani, strigară că nu există oameni care să-i întreacă pe germani în faptele de arme sau în lealitate, coboară treptele şi se aşază printre senatori, ceea ce publicul a privit cu simpatie, ca o manifestare de străveche simplitate şi semnul unei nobile rîvne. Nero le-a acordat amîndurora cetăţenia romană, dar a ordonat ca frisii să părăsească pămînturile ocupate. Însă, cum aceia refuzau, cavaleria auxiliară trimisă pe neaşteptate asupra lor i-a silit s-o facă: cei care rezistaseră mai îndîrjit au fost luaţi captivi sau au fost ucişi.

---

[124] Despre frisi, v. I, 60 şi XI, 19.

[125] Fusese consul supleant, coleg cu Paetus Thrasea în anul 56.

[126] Cei din ordinul cavalerilor şedeau la spectacole în primele paisprezece bănci, iar senatorii în partea teatrului denumită orchestră.

55 Aceleaşi ogoare au fost ocupate de ampsivarii[127], neam mai puternic nu numai prin mulţime, ci şi prin compătimirea popoarelor învecinate, fiindcă, izgoniţi de chauci şi neavînd o aşezare, se rugau pentru un sălaş unde să se poată adăposti. Îi sprijinea, între aceste neamuri, un om de vază şi în acelaşi timp credincios nouă, pe numele său Boiocalus, care amintea că, pus în lanţuri din ordinul lui Arminius cînd cu răscoala cheruscilor[128], slujise apoi la oaste sub comanda lui Tiberius şi a lui Germanicus[129] şi, pe lîngă supunerea lui timp de cincizeci de ani, mai adăuga şi faptul că îşi punea neamul sub protecţia noastră. „De ce, zicea el, să rămînă nelucrată o suprafaţă atît de mare de pămînt, doar ca să fie, din cînd în cînd, loc de trecere a turmelor şi a vitelor soldaţilor? Păstreze-şi, fireşte, locuri de ţinut cirezile, cît timp oamenii suferă de foame, numai să nu pună mai presus pustietatea şi izolarea decît popoarele prietene. Aceste ogoare au fost cîndva ale chamavilor[130], apoi ale tubanţilor şi după aceea ale usipeţilor. Aşa cum cerul este al zeilor, tot astfel pămînturile au fost date oamenilor, şi cele neocupate sînt ale tuturor." Ridicîndu-şi apoi privirile spre soare şi implorînd celelalte astre, le întreba, ca şi cum i-ar fi fost în preajmă, dacă ele vor să privească un pămînt pustiu: „O, mai bine să reverse marea peste răpitorii de pămînturi!"

56 Avitus, iritat de aceste vorbe, le spune că trebuie să suporte poruncile celor mai tari: zeii pe care el îi imploră au hotărît să rămînă în voia romanilor ce să dea cuiva şi ce să-i ia, şi să nu permită alţi judecători decît pe ei înşişi. Aşa răspunse el în public ampsivarilor, dar lui Boiocalus îi spuse că, în amintirea prieteniei lor, îi va da ogoare. Acela refuză indignat promisiunea, ca fiind o răsplată a trădării, şi adăugă: „Ne poate lipsi pămîntul pe care să trăim, dar nu ne poate lipsi cel pe care să murim." Şi astfel s-au despărţit cu sentimente duşmănoase de amîndouă părţile. Ampsivarii îi chemau ca aliaţi la război pe bructeri, pe tencteri[131], şi chiar

---

[127] Ampsivarii locuiseră mai înainte la est de fluviul Ems; despre chauci, v. I, 38.

[128] Răscoala din anul 9 p.Chr. şi lupta din Pădurea Teutoburgică şi, ca urmare, dezastrul legiunilor şi moartea lui Quintilius Varus.

[129] Tiberius, însărcinat să răzbune înfrîngerea, condusese campania din anul 10-11, iar Germanicus o continuase în anii 14-16 p.Chr.

[130] Făceau parte din confederaţia marsilor şi locuiau Olanda occidentală de azi; despre tubanţi şi usipeţi, v. I, 51.

[131] V. I, 51.

alte neamuri, mai îndepărtate. Avitus îi scrie lui Curtilius Mancia, legatul armatei din Germania superioară, să treacă Rinul şi să-şi dispună forţele în spatele duşmanului; el însuşi îşi conduce legiunile în ţinutul tencterilor, ameninţîndu-i cu pieirea, dacă nu rup alianţa. Ca urmare, aceştia renunţînd la război, bructerii au fost înfricoşaţi prin ameninţări identice; ceilalţi, de asemenea, refuzînd să ia asupră-le primejdiile altora, neamul ampsivarilor, rămas singur, s-a retras în ţinutul usipeţilor şi al tubanţilor. Fiind izgoniţi din ţinuturile acestora, s-au dus în ţinutul chattilor şi apoi într-al cheruscilor[132]; după o lungă pribegie, consideraţi ca străini, lipsiţi de toate cele şi priviţi ca duşmani, tineretul lor a fost măcelărit pe pămîntul altora, iar cei incapabili de război au fost împărţiţi ca pradă.

57 În aceeaşi vară, între hermunduri şi chatti[133] s-a încins o mare bătălie: îşi disputau un rîu bogat în sare care curgea pe la hotarul dintre ei, nu numai din plăcerea de a decide totul prin arme, ci şi din cauza unei superstiţii înrădăcinate că aceste locuri sînt cele mai apropiate de cer şi că nicăieri rugăciunile muritorilor nu sînt auzite de zei mai de aproape; de aici, credinţa că, prin bunăvoinţa zeilor, sarea le vine de la acel rîu şi din pădurile acelea şi nu, ca la alte neamuri, din aluviunile mării după ce apa se evaporă, ci vărsînd peste o grămadă de arbori aprinşi apa rîului, care, prin cele două elemente contrare între ele, focul şi apa, se cristalizează. Dar, dacă acest război a fost favorabil hermundurilor, chattilor le-a fost mai degrabă fatal, căci cei care ar fi învins i-au dedicat lui Marte şi Mercur armata adversarului: o juruinţă prin care cai, oameni şi tot ce-aveau învinşii era sortit uciderii. Ameninţările duşmanilor noştri se întorceau acum împotriva lor. Dar cetatea ubiilor, aliaţi cu noi, a fost lovită de o nenorocire neaşteptată: flăcări ieşite din pămînt prăpădeau peste tot gospodării, ogoare, sate şi înaintau pînă la zidurile coloniei întemeiate de curînd[134]. Şi ele nu puteau fi stinse în nici un fel, nici de căderea ploilor, nici cu apele rîurilor, nici cu vreun altfel de lichid, pînă ce, nemaivăzînd scăpare şi furioşi de prăpăd, nişte ţărani aruncară cu pietre de departe; apoi, flăcările potolindu-se şi ei apropiindu-se mai mult, le îndepărtau ca pe fiare,

---

132 V. I, 55 şi 56.

133 Despre hermunduri, v. II, 6; despre chatti, v. I, 55. Nu se poate identifica rîul.

134 Colonia este Claudia Augusta Agrippinensis (Köln), fondată în anul 50 în onoarea Agrippinei.

lovindu-le cu pari şi cu ciomege; apoi, dezbrăcîndu-se complet, îşi aruncară pe foc hainele, care cu cît erau mai proaste şi mai murdare, de mult ce fuseseră purtate, cu atît mai mult stingeau pîrjolul.

58 În acelaşi an, s-a văzut că smochinul ruminal din Comiţiu[135], care cu opt sute treizeci de ani mai înainte îi ocrotise pe Remus şi pe Romulus de curînd născuţi, s-a pipernicit, ramurile uscîndu-se şi trunchiul secătuindu-se de sevă; lucrul acesta a fost socotit ca o prevestire sinistră, pînă ce arborele începu să dea din nou lăstare.

---

[135] Copacul sub care, după legendă, o lupoaică i-ar fi alăptat pe Romulus şi pe Remus. Sub vechea republică, Comiţiul era locul unde se ţinea adunarea patricienilor, la poalele colinei Capitolului.

Cartea a XIV-a

1 Sub consulatul lui Caius Vipstanus şi al lui Caius Fonteius[1], Nero n-a mai amînat o crimă la care se gîndea de mult. Îndrăzneala lui sporise prin multa trecere de vreme de cînd luase puterea şi prin iubirea lui din zi în zi mai arzătoare pentru Poppaea. Aceasta, neputînd spera în căsătoria ei cu Nero şi în divorţul de Octavia atîta vreme cît trăia Agrippina, îl acuza pe principe, prin dese învinuiri şi uneori prin glume, numindu-l copil sub tutelă care, ascultînd de ordinele altuia, nu numai că nu avea conducerea imperiului, dar nici libertate personală. De fapt, pentru ce amînă să o ia în căsătorie? Îi displac, pesemne, chipul şi strămoşii ei, care obţinuseră triumfuri? Sau faptul că ea poate face copii[2] şi că are o fire sinceră? Se teme cineva că soţia lui, cel puţin, are să dezvăluie injuriile la adresa senatorilor şi furia poporului împotriva trufiei şi lăcomiei mamei lui? Dacă Agrippina nu poate suferi decît o noră care să-i duşmănească[3] fiul, pe ea, Poppaea, n-are decît s-o trimită din nou la căsnicia ei cu Otho; va merge în orice colţ al lumii, ca mai degrabă să audă decît să tot vadă, amestecată în primejdiile ce-l ameninţă, jignirile aduse împăratului. Aceste cuvinte şi altele asemenea, care, prin lacrimile şi prin dibăcia curtezanei, îl impresionau adînc pe Nero, nu întîmpinau nici o împotrivire, căci toţi doreau ca puterea mamei lui să fie înfrîntă, dar nimeni nu credea că ura fiului va ajunge atît de departe încît s-o omoare.

---

[1] Anul 59 p.Chr. Vipstanus Apronianus va deveni în anul 69 proconsul al Africii; C. Fonteius Capito, probabil fiul unui proconsul al Asiei (IV, 36), legat al Germaniei inferioare, a fost ucis în anul 69 (Tacitus, *Hist.* III, 62).

[2] Avusese un fiu cu Rufrius Crispinus, primul ei soţ (XIII, 45), pe cînd Octavia n-avusese copii şi era prezentată ca sterilă.

[3] După otrăvirea lui Britannicus, Agrippina se apropiase de Octavia.

2 Cluvius[4] ne informează că Agrippina, din dorinţa ei arzătoare de a-şi păstra puterea, a ajuns pînă acolo încît, în plină zi, la vremea cînd Nero era înfierbîntat de vin şi de ospăţ, ea se oferi de mai multe ori fiului ei ameţit de băutură, elegant gătită şi dispusă la incest: cum cei din preajmă observaseră sărutările ei lascive şi giugiulelile premergătoare blestemăţiei, Seneca recurse împotriva seducţiilor ei feminine la ajutorul altei femei, şi o aduse acolo pe liberta Acte[5]; aceasta, îngrijorată de primejduirea ei proprie şi totodată de infamia lui Nero, îi spuse că peste tot s-a dus vorba despre incest, că aşa se făleşte mama lui, şi că soldaţii nu vor suporta un împărat nelegiuit. Fabius[6] ne spune că aceasta n-a fost dorinţa Agrippinei, ci a lui Nero, şi că fapta a fost împiedicată prin abilitatea aceleiaşi liberte. Dar ce ne spune Cluvius ne-au transmis şi ceilalţi istorici, iar părerea generală înclină către această versiune, fie că Agrippina şi-a pus în minte această blestemăţie, fie că a părut mai verosimil ca plănuirea unui nou gen de desfrînare să îi aparţină ei, o femeie care de copilă se lăsase necinstită de Lepidus[7] din dorinţa de putere, se înjosise pînă la a-i face poftele lui Pallas[8] şi, după căsătoria cu unchiul ei, se deprinsese cu orice ticăloşie.

3 Ca urmare, Nero se ferea s-o întîlnească singur şi, cînd ea se ducea fie în grădinile ei, fie la proprietăţile de la Tusculum sau de la Antium[9], o lăuda că se mai odihneşte. Pînă la urmă, văzînd că-i este nesuferită peste măsură, oriunde s-ar afla ea, s-a hotărît să o omoare, ţinut în loc doar fiindcă nu se decisese dacă să folosească otrava, pumnalul sau alt mijloc violent. Întîi, ar fi preferat otrava, dar, dacă i s-ar fi administrat în timpul unui ospăţ al principelui, faptul nu se putea pune pe seama unei întîmplări, după moartea identică a lui Britannicus; să corupă slujitorii unei femei care, practicînd crima, era atît de atentă la vreo cursă, era foarte greu, şi apoi ea însăşi, luînd contraotrăvuri, îşi întărise corpul. Cum s-ar putea

---

[4] Despre Cluvius Rufus, v. XIII, 20.

[5] V. XIII, 12.

[6] Despre Fabius Rusticus, v. XIII, 20.

[7] Marcus Æmilius Lepidus, fiul consulului cu acelaşi nume din anul 6 p.Chr., soţul Liviei Drusilla, sora Agrippinei şi a lui Caligula, înrudit cu familia imperială; desemnat ca succesor al lui Caligula, fusese implicat în conspiraţia lui Lentulus Gaetulicus contra acestuia şi ucis.

[8] Pallas, libertul lui Claudius, amant al Agrippinei (XIII, 25 şi 65).

[9] Tusculum, actualul Frascati, aproape de Roma; despre Antium, v. cap. 4.

ascunde uciderea cu pumnalul, nimeni nu-şi dădea seama, şi apoi se temeau toţi ca cel ales pentru o crimă atît de mare să nu refuze să execute ordinele lui. Ideea a dat-o libertul Anicetus, prefectul flotei de la Misenum[10], care-l crescuse pe Nero de cînd era copil şi era nesuferit Agrippinei, urînd-o tot atît pe cît îl ura ea. Aşadar, el arătă că se poate construi o navă astfel ca o parte a ei, desprinzîndu-se printr-un meşteşug în timpul navigaţiei pe mare, să o scufunde brusc în valuri: „Nimic nu este atît de bogat în accidente ca marea: şi dacă Agrippina s-ar prăpădi într-un naufragiu, cine ar fi atît de nedrept să dea pe seama unei crime capriciile vînturilor şi valurilor? În plus, principele îi va dedica defunctei un templu, altare şi tot ce trebuie, spre a-şi arăta pietatea filială."

4 Planul ingenios a avut succes, fiind favorizat şi de împrejurări, deoarece Nero se ducea la Baiae la sărbătorirea zilelor de cvincvatrii[11]. O ademeneşte şi pe mama lui să vină acolo, spunînd peste tot că supărările părinţilor trebuie suportate şi că fiecare trebuie să-şi potolească mînia, asta ca să răspîndească zvonul împăciuirii, de care să audă şi Agrippina, femeile fiind lesne încrezătoare în tot ce le vesteşte bucurii. La sosirea Agrippinei, căci ea venea de la Antium[12], Nero o întîmpină la ţărm, îi întinde mîna, o îmbrăţişează şi o aduce la Bauli: acesta era numele unei vile care, aşezată între promontoriul Misenum şi lacul de la Baiae, era scăldată de apele golfului mării. Printre celelalte corăbii, se vedea una mai împodobită, ca şi cum şi aceasta era o cinstire făcută mamei sale, căci de obicei ea circula cu o triremă mînată de vîslaşi ai flotei; mai mult chiar, atunci era invitată la un banchet, pentru ca noaptea să slujească la învăluirea crimei. Ceea ce este sigur e că a existat un denunţător şi că Agrippina, auzind de cursa ce i se întindea şi neştiind ce să creadă, a fost dusă la Baiae într-o lectică. Acolo, căldura cu care a fost întîmpinată i-a micşorat frica: a fost primită afectuos şi aşezată mai sus decît el[13]. S-au întreţinut, vorbind despre multe.

---

[10] Anicetus, prefectul flotei de la Misenum, era libert; de obicei, cei care aveau această funcţie aparţineau clasei cavalerilor.

[11] *Quinquatrus*, sărbători în cinstea Minervei, ţineau de la 19 pînă la 23 martie; despre Baiae, v. XIII, 21.

[12] Oraş în Laţiu, la sud de Roma, pe un promontoriu pătrunzînd adînc în mare, cu frumoase vile şi temple, reziденţă imperială, locul de naştere al lui Nero, staţiune de odihnă pentru oamenii bogaţi (azi, Porto d'Anzio).

[13] La masă, în semn de cinstire.

Nero era cînd de o cordialitate tinerească, cînd, dimpotrivă, serios, de parcă i-ar fi făcut destăinuiri grave, prelungind astfel mai mult festinul; îşi însoţi mama la plecare, privind-o îndelung şi strîngînd-o la piept mai mult ca altă dată, fie ca simularea lui să fie perfectă, fie că în ultimul moment, cînd îşi mai privea mama sortită să piară, sufletul lui, oricît de crud ar fi fost el, a avut o clipă de ezitare.

5 Noaptea era plină de stele şi liniştită, căci marea era calmă, de parcă zeii ar fi lăsat aşa, pentru ca fărădelegea să fie dovedită. Corabia nu înaintase mult; Agrippina era însoţită de doi dintre intimii ei: Crepereius Gallus[14] stătea nu departe de cîrma corăbiei, iar Acerronia[15], aplecată peste picioarele Agrippinei care şedea culcată, îi vorbea, bucuroasă, despre căinţa fiului şi despre trecerea pe care mama lui o redobîndise, cînd, la un semnal, acoperişul loculuí unde se aflau se prăbuşi sub o greutate mare de plumb. Crepereius a fost strivit şi a murit pe loc; Agrippina şi Acerronia au fost apărate de pereţii patului, înalţi şi, întîmplător, destul de tari ca să nu cedeze greutăţii. N-a mai urmat desfacerea corabiei, fiindcă toţi erau zăpăciţi, iar numeroşii neştiutori îi împiedicau pe părtaşii la complot. Atunci, unii vîslaşi au găsit cu cale să apese cu toţii într-o singură parte şi să scufunde astfel nava. Dar nici ei nu se înţelegeau să opereze repede în această situaţie neaşteptată, iar alţii, sforţîndu-se de partea opusă, au dat putinţă naufragiaţilor să se arunce mai lesne în apa mării[16]. Acerronia însă, strigînd nechibzuit că ea este Agrippina şi cerînd ajutor pentru mama împăratului, este omorîtă cu lovituri de cîngi, de vîsle şi de alte unelte marinăreşti, aflate la îndemînă. Agrippina, tăcînd şi nefiind astfel recunoscută, s-a ales totuşi cu o rană la umăr; înotînd şi întîlnind apoi nişte bărcuţe pescăreşti, a ajuns pe lacul Lucrinum şi a fost dusă la vila ei.

6 Acolo, cugetînd ea că înadins fusese chemată printr-o scrisoare înşelătoare şi tratată cu o stimă deosebită, apoi că nava se afla lîngă ţărm, că nu fusese împinsă de vînt, că nu se izbise de stînci şi că se prăbuşise din partea de sus, ca o construcţie de pe uscat, gîndindu-se şi la moartea Acerroniei şi privindu-şi totodată rana,

---

[14] Probabil, o gardă de corp.

[15] Probabil, fiică a consulului Cn. Acerronius Proculus din anul 37 p.Chr.

[16] Sau: „au făcut ca nava să se scufunde mai încet".

şi-a dat seama că singurul mijloc de a scăpa de atentat este să arate că n-a priceput nimic din toate astea. Îl trimise pe libertul Agerinus să-l anunţe pe fiul ei că, prin bunăvoinţa zeilor şi norocul împăratului, a scăpat de un grav accident; îl roagă ca, oricît de înspăimîntat ar fi de primejdia abătută asupra mamei sale, să-şi amîne dorinţa de a o vizita; deocamdată, ea are nevoie de odihnă. Între timp, prefăcîndu-se neîngrijorată, îşi îngrijeşte rana şi caută să prindă puteri; porunceşte să se caute testamentul Acerroniei şi să i se sigileze bunurile[17], singurul lucru în care nu se prefăcea.

7 Dar lui Nero, care aştepta veşti despre îndeplinirea acţiunii, i se anunţă că Agrippina a reuşit să scape, rănită uşor, şi că pericolul înfruntat a fost atît de mare, încît ea nu are îndoială asupra autorului. Atunci, pierit de frică, el a afirmat că, desigur, ea va veni, grăbită să se răzbune, fie înarmînd sclavii, fie instigînd soldaţii, fie pătrunzînd în senat şi, în faţa poporului, demascînd naufragiul, rănirea ei şi omorîrea prietenilor ei. Dar, se întreba, ce ajutor are el împotriva ei? Decît poate că Burrus şi Seneca vor reuşi ceva. Trimise imediat să-i trezească şi îi chemă la el; nu se ştie dacă ei nu erau la curent de mai înainte. Amîndoi tăcură îndelung, ca să nu i se împotrivească inutil dîndu-i sfaturi, sau mai degrabă fiindcă socoteau că lucrurile au ajuns pînă acolo încît, dacă nu i se ia înainte Agrippinei, Nero va trebui să piară. Apoi, Seneca măcar într-atîta se dovedi mai hotărît, că privi lung spre Burrus şi vru să ştie dacă n-ar trebui să se ordone soldaţilor s-o omoare. Acela răspunse că pretorienii erau strîns legaţi de familia Cezarilor şi, amintindu-şi de Germanicus, nu vor îndrăzni niciodată grozăvia de a ucide o odraslă de-a lui; Anicetus să-şi îndeplinească promisiunile. Acesta, neşovăind o clipă, cere să i se dea putinţa să-şi ducă pînă la capăt crima. La aceste cuvinte, Nero exclamă că în acea zi i se dă imperiul şi că autorul unui atît de mare dar este un libert; să plece îndată şi să-i ia cu el pe cei mai hotărîţi să asculte ordinul. Dinspre partea lui, Anicetus, aflînd că sosise, trimis de Agrippina, mesagerul Agerinus, pune la cale, din proprie iniţiativă, o scenă în care acesta să apară drept făptaşul crimei; pe cînd trimisul îşi expunea mandatul, el îi aruncă un pumnal la picioare; apoi, ca şi cum acela ar fi fost prins asupra faptului, porunceşte să fie pus în lanţuri, ca

[17] Ca să nu se piardă ceea ce Acerronia i-ar fi lăsat prin testament; despre setea ei de bani, v. XII, 7.

astfel să inventeze povestea că mama sa pusese la cale moartea împăratului şi că, de ruşine că fărădelegea îi fusese descoperită, şi-a pus capăt zilelor.

8 Între timp, se răspîndise vestea pericolului prin care trecuse Agrippina, ca şi cum ar fi fost din întîmplare, şi toată lumea, cum afla de el, alerga spre ţărm. Unii se urcau pe digul din faţa lor, alţii, în bărcile care le erau la îndemînă, alţii înaintau în mare pe cît puteau, unii întindeau mîinile înainte: tot ţărmul răsuna de plînsetele, rugăciunile, strigătele celor care puneau diverse întrebări, sau de-ale celor care dădeau răspunsuri nesigure; o mulţime de oameni se revărsau spre ţărm cu torţe şi, aflînd că Agrippina a scăpat cu viaţă, se grăbeau s-o felicite, pînă ce, la vederea unei trupe înarmate şi ameninţătoare, s-au împrăştiat. Anicetus înconjoară vila cu un cordon de soldaţi şi, spărgînd poarta, îi prinde pe sclavii care i se iveau în cale pînă ce-ajunge la uşile camerei de dormit, unde se aflau doar cîţiva inşi; ceilalţi fugiseră înspăimîntaţi de groaza soldaţilor care se năpusteau. În cameră, era o lumină slabă, iar dintre slujitoare, una singură; Agrippina era din ce în ce mai neliniştită că nu venea nimeni din partea fiului ei, nici măcar Agerinus: altfel ar arăta, îşi zicea, o stare de lucruri bună; acum, singurătate, apoi larmă neaşteptată, semne prevestitoare ale ceasului din urmă. După care, slujnica depărtîndu-se, Agrippina îi strigă: „Şi tu mă părăseşti"? Întorcîndu-şi ochii, îl vede pe Anicetus, însoţit de trierarhul Herculeius[18] şi de Oboritus, centurion al flotei, şi-i spune că, dacă a venit s-o vadă, să anunţe că se simte bine, dar dacă a venit să săvîrşească o crimă, ea nu-l crede pe fiul ei capabil de asta: ordinul de a-şi ucide mama nu-i dat de el. Asasinii au înconjurat patul, şi trierarhul a lovit primul, izbind-o cu o bîtă în cap; centurionului care-şi scotea sabia ca s-o omoare, Agrippina, dezvelindu-şi pîntecele, îi strigă: „Loveşte aici", şi căzu răpusă de multe răni.

9 Aceste fapte ne sînt transmise la fel de toţi istoricii. Că Nero ar fi privit-o pe mama lui moartă şi că i-ar fi admirat frumuseţea trupului, sînt unii care o afirmă şi alţii care o neagă. Ea a fost arsă în aceeaşi noapte pe un pat de ospăţ, cu funeraliile cît se poate de obişnuite şi, cît a domnit Nero, n-a avut parte de vreun mormînt, şi nici de vreo împrejmuire. După aceea, prin grija unor oameni de

[18] Comandant de vas.

casă ai ei, i s-a înălţat un mic monument lîngă calea ce duce spre Misenum şi vila lui Caesar[19], care, aşezată la mare înălţime, are vedere asupra liniei sinuoase a golfului de la picioarele ei. Un libert al Agrippinei, pe nume Mnester, după ce rugul a fost aprins, s-a înjunghiat cu un pumnal, nu se ştie dacă din iubire pentru stăpîna lui sau de teamă să nu fie ucis. Cu mulţi ani mai înainte, ea fusese încredinţată că acesta îi va fi sfîrşitul, dar n-a ţinut seama de acest lucru. Într-adevăr, consultînd nişte prezicători chaldei în privinţa lui Nero, ei răspunseră că acesta va domni şi că-şi va ucide mama. „Ucigă-mă, zise ea, numai să domnească!"

10 Dar Nero, numai după săvîrşirea crimei şi-a dat seama de grozăvia ei. Tot restul nopţii, cînd încremenit în tăcere, cînd tresărind de spaimă şi cu mintea rătăcită, aştepta zorii zilei, de parcă ar fi trebuit să-i aducă moartea. La îndemnul lui Burrus, i-au întărit speranţa mai întîi centurionii şi tribunii care, linguşindu-l, îi cuprindeau mîinile şi-l felicitau că scăpase de o primejdie neaşteptată şi de crima mamei sale. După aceea, prietenii lui alergară la temple şi, pornind de la pilda acestora, municipiile învecinate din Campania au început să-şi manifeste bucuria, aducînd jertfe zeilor şi trimiţîndu-i delegaţii; dar el, printr-o prefăcătorie, dimpotrivă, se arăta abătut, urîndu-şi parcă zilele că a scăpat cu viaţă şi vărsînd lacrimi pentru moartea mamei sale. Fiindcă, totuşi, priveliştea locurilor nu se schimbă atît de uşor ca feţele oamenilor şi aspectul tulburător al mării aceleia şi-al ţămurilor ei îl oboseau (erau chiar unii care credeau că pe culmile înalte din jur se aud un sunet de trompetă şi gemete din mormîntul mamei sale), Nero a plecat la Neapolis şi a trimis o scrisoare senatului, al cărei cuprins era pe scurt acesta: asasinul Agerinus, unul dintre liberţii cei mai apropiaţi ai Agrippinei, a fost descoperit înarmat cu un pumnal, iar ea, ştiindu-se vinovată că pusese la cale crima, şi-a luat singură pedeapsa.

11 A adăugat la aceasta şi alte învinuiri, luînd-o de mai înainte: „Sperase să fie asociată la conducerea imperiului, să ceară cohortelor pretoriene să depună jurămînt de credinţă unei femei, să aducă aceeaşi jignire senatului şi poporului; după ce a văzut că aceste speranţe sînt zadarnice, pornită împotriva soldaţilor, senatorilor şi plebei, l-a sfătuit, zicea, să nu acorde gratificaţii preto-

[19] Dictatorul.

rienilor şi subvenţii plebei, şi punea la cale moartea unor bărbaţi iluştri. Cu cîtă greutate reuşise s-o determine să nu pătrundă în senat şi să nu dea răspunsuri neamurilor străine!" Printr-o condamnare piezişă a epocii lui Claudius, el punea acum toate crimele stăpînirii acestuia pe seama mamei sale, declarînd că moartea i-a fost spre norocul imperiului. Ba mai relata şi naufragiul ei, dar ce prost atît de mare se putea găsi să creadă că acest naufragiu fusese un accident, sau că o femeie, abia scăpată de la înec, trimisese un singur om cu o armă spre a învinge cohortele şi flotele împăratului? De aceea, nu Nero, a cărui cruzime întrecea hula tuturora, ci Seneca era vorbit de rău, că scrisese un asemenea discurs, care era o recunoaştere a crimei.

12 Totuşi, printr-o uimitoare întrecere în josnicie a fruntaşilor senatului, se hotărăsc rugăciuni de mulţumire zeilor la toate sanctuarele, iar cvincvatriile[20], în timpul cărora fusese descoperit „complotul", să fie sărbătorite prin jocuri anuale, să se aşeze în curie[21] o statuie de aur a Minervei şi alături un bust al lui Nero; ca ziua de naştere a Agrippinei[22] să fie înscrisă printre zilele nefaste. Thrasea Paetus[23], care obişnuise înainte să treacă cu vederea linguşelile, păstrînd tăcere sau făcînd un scurt semn de aprobare, a ieşit atunci din senat, oferind un motiv de primejduire a vieţii sale, dar nedînd celorlalţi un îndemn la libertate. S-au văzut pe atunci multe minuni, dar fără vreo urmare: o femeie care a născut un şarpe, o alta, omorîtă de trăznet pe cînd era în braţele soţului ei; soarele întunecîndu-se deodată şi cele paisprezece cartiere ale Romei lovite de trăznet; dar ele nu erau semne date de zei anume, pentru că Nero şi-a continuat mulţi ani după aceea atît domnia, cît şi crimele. De altminteri, ca să sporească ura împotriva mamei lui şi să arate că, după îndepărtarea acesteia, clemenţa lui era mai mare, a redat căminurilor din ţara lor pe Iunia şi pe Calpurnia, femei de prim rang, pe foştii pretori Valerius Capito şi Licinius Gabolus, exilaţi cîndva de Agrippina; a permis apoi să fie adusă la Roma cenuşa Lolliei Paulina şi să i se construiască un mormînt; chiar şi pe Iturius şi Calvisius, pe care el însuşi îi relegase de curînd, i-a iertat de pe-

[20] Serbări despre care v. cap. 4.

[21] Clădirea şi sala şedinţelor senatului.

[22] Ziua de 6 noiembrie.

[23] Despre el, v. XIII, 49.

deapsă[24]. Cît despre Silana, ea nu mai era în viaţă, după ce se reîntorsese la Tarent dintr-un îndelungat exil, în vremea cînd Agrippina, din duşmănia căreia căzuse, şovăia, ba chiar, la sfîrşit, se mai îmblînzise.

13 Totuşi, Nero întîrzia prin oraşele Campaniei, întrebîndu-se îngrijorat cum se va întoarce el la Roma: va găsi oare supunerea senatului şi simpatiile plebei? Dar cei mai ticăloşi dintre intimii lui — n-a existat palat mai plin de-astfel de oameni — îl asigurau că numele Agrippinei era urît şi că, prin moartea ei, dragostea poporului pentru dînsul sporise foarte mult: să plece fără teamă şi va vedea cu ochii lui cît este de venerat; totodată, îi cer să se ducă ei mai înainte. Acolo, găsesc că lucrurile stau mai bine decît îi promiseseră; le ies în întîmpinare triburile, senatul în veşminte de sărbătoare, rînduri-rînduri de soţii şi de copii, dispuse după sex şi după vîrstă şi, pe drumul pe care el avea să treacă, văd tribune înălţate, cu trepte, ca şi cele ridicate cînd trec cortegiile triumfale. Atunci, mîndru şi biruitor asupra servilismului tuturor, Nero urcă pe Capitoliu, aduse mulţumiri zeilor, şi apoi se lăsă în voia tuturor pasiunilor, pe care, greu strunite, din respect pentru mama lui, oricum ar fi fost ea, le amînase.

14 O veche dorinţă a lui era să conducă un car de curse în arenă, iar alta, nu mai puţin nedemnă, să cînte acompaniindu-se cu citera, ca la teatru. „A concura la cursele de cai, spunea el, este un obicei al regilor, practicat şi de vechii căpitani de oşti, celebrat prin laudele rapsozilor şi îndeplinit în cinstea zeilor. Într-adevăr, cîntul era o artă consacrată lui Apollo, şi el, măreţul zeu, cunoscător al viitorului, ni se înfăţişează într-un veşmînt de citared nu numai în oraşele greceşti, dar şi în templele romane." Şi cum nu putea nimeni să-l oprească, Seneca şi Burrus au crezut de cuviinţă să-i cedeze în una din dorinţe, ca el să nu izbîndească în amîndouă: a fost îngrădit un teren în valea Vaticanului, în care să poată conduce caii la spectacole, dar să nu poată asista oricine. Curînd după aceea, a fost invitat tot poporul din Roma şi, cum mulţimea e doritoare de plăceri şi bucuroasă dacă împăratul are aceleaşi gusturi ca şi ea, îl lăuda ridicîndu-l în slăvi. Dar ruşinea aceasta, devenită publică, nu

[24] Iunia Calvina (XII, 4), Calpurnia (XII, 22) fuseseră exilate de Nero; Varius Capito şi Lucinius Gabolus, necunoscuţi; despre Lollia Paulina, v. XII, 1; despre Iturius şi Calvisus, liberţi ai Iuniei Silana, v. XI, 12.

l-a făcut să se sature, cum credeau ei, ci l-a aţîţat şi mai mult. Socotind el că această degradare n-ar mai fi părut gravă dacă ar fi necinstit pe mulţi alţii, a adus pe scenă urmaşi ai unor familii vestite, siliţi de sărăcie să se vîndă pe bani; acestora, morţi acum, n-am să le dau numele, din respect pentru strămoşii lor; dar este aici şi ticăloşia aceluia care le dădea bani mai degrabă pentru viciile lor, decît ca să nu se facă vinovaţi de ele. Nero a constrîns, prin daruri foarte mari, chiar şi reputaţi cavaleri romani să promită că vor apărea, în cadrul unor spectacole, în arenă; e drept că o răsplată venită de la cel ce-ţi poate porunci îţi impune o obligaţie inevitabilă.

15 Ca totuşi să nu se mai înjosească într-un teatru public, a instituit spectacolele numite „serbările iuvenale", la care s-a înscris să participe lume de toată mîna. Nici nobleţea cuiva, nici vîrsta sau demnităţile avute nu erau o piedică de a practica profesiunea de histrion grec sau latin, pînă la gesturi şi melodii nevrednice de un adevărat bărbat. Ba şi femei ilustre exersau roluri indecente; lîngă o pădurice pe care August o plantase în jurul unui lac de concursuri navale, se construiseră cabine şi taverne şi erau expuse la vînzare tot felul de atracţii la desfrîu; se distribuiau şi monede, pe care oamenii de treabă le cheltuiau de nevoie, iar cei dezmăţaţi, ca să se fălească. De-atunci, ticăloşiile şi stricăciunea au crescut; nimic n-a învăluit cu mai multe seducţii moravurile, şi aşa corupte, decît cloaca aceea. Pudoarea se păstrează greu, chiar cînd purtările oamenilor sînt frumoase, necum să mai rămînă ruşine, măsură sau vreo urmă de cinste, cînd ei se întrec în vicii. Ultimul intră în scenă Nero, încercînd cu mare grijă coardele citerei şi făcînd arpegii, asistat de maeştrii de cînt. Se mai aflau acolo o cohortă de soldaţi, centurioni, tribuni şi Burrus, abătut şi aplaudînd. Atunci pentru prima oară au fost înrolaţi acei cavaleri romani numiţi augustiani[25], remarcabili prin tinereţe şi prin forţa lor fizică, unii dintre ei neruşinaţi din fire, alţii sperînd să se înalţe. Zi şi noapte aceştia făceau să răsune văzduhul de aplauze, strigîndu-i numele şi lăudînd frumuseţea şi vocea principelui cu formule care se aplică zeilor: deveneau astfel vestiţi şi onoraţi, ca şi cum ar fi binemeritat prin virtute.

16 Pentru ca totuşi împăratul să nu se distingă doar prin arta scenică, s-a dedicat şi preocupărilor poetice, adunînd în jurul lui

[25] Despre augustiani (augustani), v. şi Suetoniu, *Nero* 20 şi 25.

inşi care aveau o oarecare îndemînare la compunerea versurilor, dar necunoscuţi încă. Aceştia, după ce luau masa, se aşezau laolaltă, înnădeau versurile aduse de Nero sau pe cele compuse pe loc şi-i completau cuvintele, oricum ar fi fost ele; lucrul acesta se vede şi din forma poeziilor lui, lipsite de inspiraţie şi de unitate. Chiar şi filozofilor, el le acorda cîteva momente după masă, ca să se distreze cu polemicile dintre partizanii doctrinelor opuse. Erau destui care doreau să fie văzuţi, cu figura şi privirea lor severă, printre amuzamentele de la curte.

17 Cam în acelaşi timp, între locuitorii coloniilor Nuceria şi Pompei[26] s-a iscat, dintr-o ciorovăială neînsemnată, un măcel îngrozitor la un spectacol de gladiatori dat de Livineius Regulus[27], despre care am amintit că fusese exclus din senat. Într-adevăr, înţepîndu-se unii pe alţii cu glume bădărăneşti, au ajuns la înjurături, apoi au pus mîna pe pietre şi-n cele din urmă pe cuţite. Plebea din Pompei, unde se dădea spectacolul, s-a arătat mai tare. Ca urmare, mulţi dintre nucerini au fost transportaţi în oraşul lor cu trupul plin de răni, şi foarte mulţi jeleau fie moartea copiilor lor, fie a părinţilor. Nero încredinţă senatului judecarea acestei întîmplări, iar senatul o trecu asupra consulilor. Afacerea fiind din nou adusă în faţa senatorilor, pompeienilor li s-au interzis pe timp de zece ani astfel de adunări, iar asociaţiile care se constituiseră ilegal au fost desfiinţate. Livineius împreună cu cei care aţîţaseră scandalul au fost pedepsiţi cu exilul.

18 A mai fost exclus din senat Pedius Blaesus[28]; era acuzat de cireneeni că violase templul lui Esculap şi că se lăsase corupt prin bani şi prin intervenţii la recrutarea soldaţilor. Cireneenii îl acuzau şi pe Acilius Strabo, fostul pretor, trimis odinioară de Claudius ca arbitru în chestiunea domeniilor, cîndva stăpînite de regele Apion[29] şi lăsate de acesta, împreună cu domnia, poporului roman; proprietarii din vecinătate se făcuseră stăpîni pe ele şi se prevalau acum de lungimea perioadei de uzurpare şi abuz, ca şi cum ar fi avut tot

---

[26] Oraşe în Campania: Pompei, chiar pe coasta mării, Nuceria, la est de el.

[27] Despre el va fi vorbit Tacitus în vreuna dintre cărţile pierdute.

[28] Proconsul al Cretei şi Cirenei, oraş al provinciei Cirenaica (în Libia); va fi reabilitat de Otho în anul 69 p.Chr.

[29] Ptolemeu Apion, fiul lui Ptolemeu Evergetul, care la moarte şi-a lăsat regatul moştenire poporului roman (anul 96 a.Chr.).

dreptul şi li s-ar fi căzut. Aşadar, pămînturile fiindu-le luate conform judecăţii, s-au pornit cu ură împotriva judecătorului; senatul a răspuns că nu cunoaşte dispoziţiile date de Claudius şi că trebuie consultat principele. Nero aprobă decizia lui Acilius; cu toate acestea, scrise senatului că vrea să-i ajute pe aliaţi şi că le cedează proprietăţile uzurpate.

19 Puţin mai tîrziu, a urmat moartea unor bărbaţi iluştri, precum Domitius Afer şi Marcus Servilius[30], care se distinseseră prin cele mai înalte demnităţi şi prin marea lor artă oratorică. Primul devenise celebru în pledarea proceselor, Servilius, de asemenea, prin activitatea lui îndelungată în for, apoi ca autor de istorie a Romei şi prin felul său deosebit de viaţă, pe care a făcut-o cu atît mai strălucită: egal cu Domitius în talent, se deosebea întru totul ca moralitate.

20 În timpul celui de-al patrulea consulat al lui Nero, care îl avea drept coleg pe Cornelius Cossus[31], s-au instituit la Roma, după modelul concursurilor greceşti, jocurile cvincvenale[32]. Ca aproape tot ce este nou, ele erau felurit discutate. Unii spuneau că şi Cneus Pompeius[33] era mustrat de cei mai bătrîni pentru că ridicase o clădire permanentă pentru teatru. „Căci mai înainte", ziceau ei, „ se înălţau nişte trepte şi o scenă provizorii pentru jocuri; sau, dacă te-ai gîndi la vremuri şi mai vechi, poporul privea stînd în picioare, ca nu cumva şezînd pe bănci să piardă zile întregi cu teatrul, nefăcînd nimic[34]. Să se păstreze cel puţin vechea tradiţie a spectacolelor ca, atunci cînd pretorii dau jocuri, nici un cetăţean să nu fie obligat să concureze. De altminteri, obiceiurile din străbuni, puţin cîte puţin uitate, sînt acum cu totul răsturnate prin dezmăţul venit din alte părţi, ajungîndu-se astfel să poţi vedea la Roma tot

---

[30] Despre Cneus Domitius Afer, v. IV, 52. Despre Marcus Servilius Nonianus, Quintilian (X, 102) spunea: „Pe acest Servilius l-am audiat şi eu; avea un talent strălucit, era bogat în sentenţii, dar mai puţin concentrat decît o cere gravitatea istoriei."

[31] Anul 60 p.Chr.; Cornelius Cossus, fiul consulului cu acelaşi nume din anul 25 (IV, 84).

[32] Se dădeau la cinci ani o dată, spre a aniversa începutul domniei lui Nero, numite de aceea Neroniana; constau în concursuri gimnastice, curse de care, cînt, muzică, poezie şi elocinţă.

[33] Despre teatrul lui Pompei, v. III, 23.

[34] În anul 155 a.Chr., senatul, din iniţiativa consului P. Cornelius Scipio Nasica, a poruncit să se dărîme singurul teatru stabil din Roma.

ce poate corupe sau fi corupt pe undeva în lume, ca tineretul să se ticăloşească prin modele străine, pierzîndu-şi vremea cu gimnaziile[35], distracţiile şi amorurile ruşinoase, la îndemnul principelui şi al senatului, care nu numai că au dat frîu liber viciilor, dar au folosit şi constrîngerea pentru ca fruntaşi ai Romei să se înjosească pe scenă, în chip de autori de discursuri sau de poezii. Ce le mai rămîne oare decît să se despoaie, s-apuce cestul[36] în mînă şi să se pregătească pentru acest fel de lupte, în locul slujbei lor la oaste şi în războaie? Oare li se sporeşte astfel simţul de dreptate şi oare decuriile cavalerilor[37] vor îndeplini mai bine nobila funcţie de judecători, dacă vor şti să aprecieze, ca buni cunoscători, ariile molatice şi dulceaţa vocilor? Neruşinării i-au fost închinate chiar şi nopţile, ca să nu mai rămînă vreun timp pentru ruşine, ci, în promiscuitatea îngrămădelii, toţi stricaţii să îndrăznească la întuneric tot ceea ce doriseră în timpul zilei.

21 Celor mai mulţi tocmai această deşănţare le plăcea, totuşi aduceau ca acoperire cuvinte înţelepte. „Nici strămoşii noştri nu s-au dat în lături de la distracţiile teatrale, după starea pe care o aveau pe atunci: au fost aduşi histrioni de la etrusci şi curse de cai de la Thurii[38]; după cucerirea Ahaiei şi a Asiei[39], s-au dat jocuri mai îngrijite, şi nimeni la Roma, născut din familie bună, nu s-a înjosit făcîndu-se actor în cei două sute de ani de la triumful lui Lucius Memmius, primul care a oferit la Roma acest fel de spectacol[40]. Dar s-a ţinut seama şi de economisirea de bani, clădindu-se mai degrabă un local permanent pentru teatru, decît să se facă cheltuieli enorme tot construindu-l şi dîndu-l jos în fiecare an. Magistraţii n-aveau să-şi mai prăpădească averea ca înainte, şi nici poporul nu mai avea motiv să pretindă concursurile greceşti, deoarece statul îşi ia asupra lui cheltuielile. Biruinţele oratorilor şi poeţilor vor stimula talentele, şi pentru nici un judecător nu va fi înjositor să-şi aplece urechea la preocupările alese şi la plăcerile permise. Din întregul interval de cinci ani se acordă cîteva nopţi de veselie mai bine zis decît de destrăbălare, în care la atîta lumină de torţe

---

[35] „Gimnaziu" la greci, loc public unde tinerii făceau, goi, exerciţii fizice şi lupte.

[36] Curele cu bumbi de fier sau plumb, cu care se înfăşurau braţele pugiliştilor.

[37] Grupuri de judecători aleşi din clasa cavalerilor.

[38] Colonie grecească în golful Tarent.

[39] Grecia a devenit provincie romană în anul 146 a.Chr., iar Asia în anul 129 a.Chr.

[40] Cu ocazia triumfului celebrat în anul 145 de consulul Lucius Memmius Achaicus.

nu se poate ascunde nimic din ce ar fi nepermis." E drept, acest spectacol s-a desfăşurat fără nici un scandal deosebit. Pasiunile plebei nu s-au aprins decît cu măsură, fiindcă pantomimii, deşi reveniseră pe scenă[41], erau opriţi să participe la jocurile sacre. Premiul la elocvenţă nu l-a obţinut nimeni, dar Nero a fost proclamat învingător. Îmbrăcămintea grecească în care mulţi apăruseră în acele zile mai tîrziu n-a mai fost la modă.

22 În vremea aceasta, a strălucit pe cer o cometă, despre care credinţa din popor spune că ar prevesti schimbare de domnie. Ca urmare, se pune întrebarea, ca şi cum Nero ar fi fost alungat, cine va fi ales. Toată lumea vorbea despre Rubellius Plautus[42], care după mamă îşi trăgea originea nobilă din familia Iulia. El însuşi respecta normele de conduită ale strămoşilor, avea o ţinută severă, o familie cu viaţă cinstită şi retrasă; cu cît, de frică, trăia mai izolat, cu atît îşi dobîndise un renume mai mare. Tălmăcirea dată, cu tot atît de puţin temei, căderii unui trăznet a sporit zvonurile. Căci, fiindcă fuseseră trăznite bucatele şi sfărîmată masa lui Nero, care cina la o fermă aproape de lacurile Simbruine[43], numită Sublaqueum, şi aceasta se întîmplase în ţinutul Tibrului[44], de unde se trăgea Plautus după tată, lumea credea că el este destinat, prin voinţa zeilor, să conducă imperiul; ba chiar mulţi dintre cei cu ambiţia nestăpînită, adesea înşelătoare, de a se iţi la tot ce e nou şi aventuros, îi făceau curte de mai înainte. Aşa încît Nero, neliniştit de aceste zvonuri, i-a trimis o scrisoare lui Plautus, spunîndu-i „să se gîndească la liniştea Capitalei şi să se sustragă celor care răspîndesc zvonuri răuvoitoare contra lui; avea — adăuga — proprietăţi moştenite în Asia, unde ar putea să-şi petreacă tinereţea în siguranţă şi netulburată de nimeni". Plautus s-a retras acolo împreună cu soţia lui, Antistia[45], şi cu cîţiva prieteni.

23 Pe de altă parte, Corbulo[46] a socotit că trebuie să profite de groaza pe care o stîrnise după dărîmarea Artaxatei şi să cucerească

---

[41] Fuseseră izgoniţi din Italia în anul 56 (XIII, 25).

[42] Despre Rubellius Plautus, v. XIII, 19.

[43] V. XI, 13.

[44] Azi, Tivoli.

[45] Antistia Pollitta, fiică a consulului din anul 55, Lucius Antistius Vetus. A supravieţuit puţin timp soţului ei, asasinat în anul 62; va pieri în anul 65, victimă a lui Nero, împreună cu mama şi bunica ei (XVI, 10).

[46] Se reia povestirea campaniei în Armenia a lui Corbulo, întreruptă în XIII, 41; ea se referă la anii 59 şi 60 p.Chr.

Tigranocerta, care, o dată distrusă, ar fi sporit teama duşmanilor, iar, dacă ar fi fost cruţată, ar fi mărit faima clemenţei lui. A pornit într-acolo, cu o armată care nu trebuia să se arate ostilă, ca să nu ia duşmanului speranţa de iertare, dar fără să slăbească vigilenţa, deoarece neamul acesta e lesne schimbător şi, pe cît de lînced în faţa primejdiilor, pe atîta de perfid cînd i se iveşte prilejul. Barbarii, fiecare în felul lor, unii îi ieşeau înainte rugători, alţii părăseau satele şi se răspîndeau prin locuri de nepătruns; au fost şi unii care s-au aciuat cu tot ce aveau mai de preţ prin peşteri. Ca urmare, generalul roman întrebuinţa mijloace diferite: milă faţă de cei care-l rugau, rapiditate în urmărirea fugarilor, neîndurare faţă de cei care se retrăseseră în ascunzători: astupă intrările şi ieşirile peşterilor cu vreascuri şi cu mărăcini şi le dădu foc. Pe cînd mergea pe lîngă ţinuturile lor, l-au atacat mardii[47], meşteri în prădăciuni şi apăraţi de munţi dacă erau urmăriţi. Trimiţîndu-i pe iberi[48] împotriva lor, Corbulo i-a nimicit, răzbunînd cu sînge străin cutezanţa duşmanilor.

24 Deşi nu suferiseră nici un fel de pierderi în luptă, Corbulo şi armata lui erau istoviţi datorită lipsei de hrană şi oboselii, căci erau siliţi să-şi alunge foamea cu carne de oaie[49]. Se mai adăugau şi alte suferinţe: lipsa de apă, vara toridă, marşurile lungi, dar răbdarea comandantului le mai alina, căci aceleaşi le suporta şi el, ba chiar mai multe decît soldatul de rînd. Au ajuns apoi la locuri cultivate şi au cules holdele; dintre cele două fortăreţe în care se refugiaseră armenii, una a fost cucerită prin atacare: cei care respinseseră primul atac au fost constrînşi să se predea, după asediere. Trecînd de acolo în regiunea taurauniţilor[50], Corbulo a scăpat dintr-o primejdie neaşteptată. Nu departe de cortul lui, a fost descoperit un barbar mai de seamă, înarmat cu un pumnal: supus la chinuri, el a dat pe faţă planul complotului, al cărui autor s-a recunoscut, şi pe complicii săi: dovediţi vinovaţi, cei care sub aparenţa prieteniei pregăteau un complot au fost pedepsiţi. Nu mult după aceea, soli veniţi de la Tigranocerta au anunţat că porţile oraşului le sînt deschise şi că cetăţenii lor aşteaptă ordine; totodată, ei

[47] Populaţie ce locuia în diferite părţi ale Mediei şi Armeniei.

[48] Aliaţi acum cu romanii (XIII, 37).

[49] Romanii suportau greu lipsa grîului.

[50] Probabil, locuitori ai muntelui Taurus.

îi aduceau lui Corbulo, ca dar de ospeţie, o coroană de aur. El îi primi cu cinste: nu s-a luat nimic din oraşul lor, pentru ca locuitorii, nefiind păgubiţi, să fie mai hotărîţi la supunere.

25 Dar citadela Legerda[51], în care se închisese tineretul curajos, nu a fost cucerită fără luptă. Ei au îndrăznit chiar să dea o luptă în faţa zidurilor, dar, împinşi înăuntrul întăriturilor, au cedat pînă la urmă armelor năvălitorilor, care-i loveau de aproape de pe o terasă. Aceste acţiuni ale noastre au reuşit mai uşor, fiindcă parţii erau angajaţi în războiul cu hircanii[52]. Aceştia din urmă trimiseseră soli principelui roman ca să-i ceară alianţa, declarînd că îl reţin pe Vologeses[53] ca garanţie a prieteniei. La întoarcerea lor, ca să nu fie capturaţi de străjile parţilor la trecerea Eufratului, Corbulo i-a condus, dîndu-le o escortă, pînă la ţărmul Mării Roşii[54], de unde, evitînd ţinuturile parţilor, s-au întors în ţara lor.

26 Pe de altă parte, fiindcă Tiridates[55] încerca să pătrundă prin ţara mezilor în Armenia, Corbulo, trimiţîndu-l înainte pe legatul său Verulanus, cu trupe auxiliare, şi el însuşi venind în urmă cu legiunile în marş forţat, l-a silit să se depărteze şi să renunţe la speranţa pe care şi-o pusese în război; nimicindu-i prin sabie şi foc pe cei despre care aflase că au sentimente duşmănoase faţă de noi, el punea stăpînire pe Armenia, cînd sosi acolo Tigranes[56], ales de Nero să ia conducerea regatului. Acesta făcea parte din nobilimea cappadocienilor şi era nepot al regelui Archelaus, dar, fiindcă fusese multă vreme ostatic la Roma, devenise smerit, răbdînd totul ca un sclav. N-a fost primit bine de toţi ai lui, căci dăinuiau încă simpatiile faţă de Arsacizi, dar cei mai mulţi, urînd de moarte tirania parţilor, preferau un rege pus de romani. I s-au lăsat ca apărare o mie de legionari, trei cohorte auxiliare şi două escadroane de călăreţi, şi, ca să-şi apere mai uşor domnia, unele părţi din Armenia au fost puse sub stăpînirea unor regi din vecinătatea ei: Pharasma-

---

[51] Situată la vest de Tigranocerta.

[52] V. VI, 36. Mult timp aliaţi ai parţilor, se despărţiseră de ei (XIII, 37).

[53] Despre Vologeses, v. XIII, 14 şi 50, XIII, 7, 9, 34, 37.

[54] De fapt, prin Golful Persic.

[55] Tiridates era fratele lui Vologeses.

[56] Tigranes răsturna planurile lui Corbulo, care urmărea o anexare a Armeniei; era nepot al lui Herodes (Irod) cel Mare, regele Iudeei, şi al lui Archelaus, rege al Cappadociei.

nes, Polemon, Aristobulus şi Antiochus[57]. Corbulo a plecat de acolo în Siria, rămasă fără conducere prin moartea lui Ummidius[58], şi încredinţată lui.

27 În acelaşi an, Laodiceea[59], unul dintre cele mai vestite oraşe ale Asiei, distrusă de un cutremur de pămînt, a fost reclădită prin mijloace proprii, fără nici un ajutor din partea noastră. În Italia, vechiul oraş Puteoli[60] a dobîndit din partea lui Nero dreptul de colonie şi un nou nume. S-au mai desemnat veterani care să locuiască la Tarentum şi la Antium, totuşi ei n-au reuşit să oprească depopularea acestor localităţi, fiindcă cei mai mulţi s-au risipit prin provinciile în care-şi făcuseră serviciul militar: nefiind deprinşi să se căsătorească şi să crească copii, îşi lăsau casele fără urmaşi. Căci nu era ca odinioară, cînd se colonizau legiunile întregi împreună cu tribunii lor, cu centurionii şi soldaţii fiecărei unităţi, încît ei constituiau, prin înţelegere şi prin legături sufleteşti, o comunitate politică, ci, necunoscuţi între ei, provenind din manipule diferite, fără un conducător, fără afecţiune mutuală, ca şi cum ar fi fost adunaţi în grabă din alt soi de oameni, ei formau mai mult o îngrămădire decît o colonie.

28 Fiindcă alegerile de pretor, care de obicei erau lăsate pe seama senatului, se transformaseră, printr-o aprigă concurenţă, într-o luptă aprinsă, principele a potolit-o, punîndu-i la conducerea legiunilor pe cei trei candidaţi care depăşeau numărul locurilor de pretori[61]. De asemenea, a mărit prestigiul senatului, hotărînd ca aceia care, după ce se judecaseră într-un proces civil, apelau la senat, să verse drept cauţiune aceeaşi sumă ca şi cei care apelau la principe; înainte, acest fel de apel se desfăşura fără cauţiune şi era lipsit de

---

[57] Regi aliaţi cu romanii: Pharasmanes, rege al Iberiei, Polemon, rege al Pontului, Aristobul, al Armeniei Mici, Antiochus, rege al Commagenei.

[58] Despre el, v. XII, 45.

[59] Oraş în Frigia.

[60] De fapt, la Puteoli (Puzzuoli) exista o colonie romană întemeiată în 194 a.Chr. Lîngă ea, se afla o comunitate de străini; aceasta a fost incorporată vechii colonii şi a primit un nume nou: Colonia Claudia Augusta Neroniensis. Membrii unei colonii aveau drepturi egale cu cele ale cetăţenilor romani; nu aveau însă drept de vot şi drept de onoruri la Roma.

[61] Candidaţii la pretură erau cincisprezece, dar existau numai douăsprezece locuri de pretori. Nero numeşte trei dintre ei legaţi de legiune, funcţie care se acorda după pretură, uneori şi mai înainte.

risc. La sfîrşitul acestui an, Vibius Secundus, cavaler roman, fiind acuzat de mauri[62], a fost condamnat pentru concusiune şi izgonit din Italia, dar a reuşit să scape de o pedeapsă mai grea prin trecerea de care se bucura fratele lui, Vibius Crispus[63].

29 Sub consulatul lui Caesennius Paetus[64] şi al lui Petronius Turpilianus, am suferit o gravă înfrîngere în Britannia. Acolo, legatul Aulus Didius[65], despre care am mai vorbit, nu făcuse altceva decît să păstreze poziţiile cîştigate, iar pe succesorul lui, Veranius, după ce devastase prin mici incursiuni ţinutul silurilor, moartea l-a împiedicat să continue războiul[66]. Cît a trăit, se dusese faima despre seriozitatea lui, dar ultimele sale cuvinte din testament au dovedit că e tare doritor de înălţare; într-adevăr, după multe linguşiri la adresa lui Nero, adăuga că el, dacă ar mai fi trăit doi ani, i-ar fi pus la picioare provincia întreagă. Pe atunci, britannii erau guvernaţi de Paulinus Suetonius, pe care ştiinţa lui militară şi gura lumii, ce nu lasă pe nimeni fără rival, îl considerau emulul lui Corbulo, iar el dorea să egaleze gloria supunerii Armeniei prin înfrîngerea rebelilor. Ca urmare, se pregăteşte să atace insula Mona[67], puternică prin locuitorii ei şi un refugiu al fugarilor, construind nave cu fundul plat, ca să poată acosta pe o plajă joasă şi nesigură. Aşa au fost transportaţi pedestraşii; călăreţii au trecut prin vaduri sau înotînd pe lîngă cai, cînd valurile erau mai adînci.

30 Pe ţărm, în faţa lor, stătea linia de luptă duşmană, înţesată de arme şi de oameni, printre care alergau femei; asemenea Furiilor, în haine de doliu, cu părul despletit, cu torţe în mîini; în jurul lor, druizii[68], cu braţele ridicate spre cer, invocau zeii cu rugăciuni sinistre: ciudăţenia spectacolului i-a uimit pe soldaţii noştri, şi, de parcă le-ar fi înţepenit membrele, aşteptau înlemniţi să primească

---

[62] Locuitorii Mauritaniei, provincie în partea nord-occidentală a Africii.

[63] Vestit orator şi delator; v. Tacitus, *Hist.* II, 10 şi portretul pe care i-l face Iuvenal, *Sat.* IV, 82-93.

[64] Anul 61 p.Chr.; Despre L. Caesennius Paetus, v. XV, 6; P. Petronius Turpilianus, fiul consulului din anul 19 p.Chr.

[65] Despre Aulus Didius, v. XII, 15; Despre Q. Veranius, v. XII, 5; despre siluri, v. XII, 32.

[66] Duşmanilor din Britannia.

[67] Între Anglia şi Irlanda (Anglesey).

[68] Preoţi ai celţilor din Galia, Anglia şi Irlanda; au fost o puternică forţă antiromană. Îşi desfăşurau cultul în crînguri, considerate sfinte.

rănile. Apoi, la îndemnurile generalului şi încurajîndu-se ei înşişi să nu se sperie de gloata exaltată de femei, pornesc la atac, îi doboară pe cei ce le stăteau în cale şi-i învăluie în flăcările lor. După ce învinşii au fost puşi sub pază, au fost distruse crîngurile superstiţiilor lor sălbatice, căci ei ţineau drept datorie sfîntă să cinstească altarele cu sîngele captivilor şi să consulte zeii prin examinarea măruntaielor omeneşti. Pe cînd Suetonius era ocupat cu acestea, i se anunţă revolta neaşteptată a provinciei.

31 Prasutagus, regele icenilor[69], vestit de multă vreme prin bogăţiile sale, îi lăsase ca moştenitori pe împăratul roman şi pe cele două fiice ale sale, crezînd că printr-o asemenea deferenţă îşi pune la adăpost de vreo năpastă şi regatul, şi familia. Lucrurile s-au petrecut însă exact invers: regatul a fost devastat de centurioni, şi casa lui, de sclavi, ca un fel de cucerire a lor. Mai întîi, soţia lui, Boudicca, a fost bătută cu vergile, iar fetele lui, violate. Ca şi cum aceştia ar fi primit în dar ţinutul întreg, cei mai de seamă dintre iceni au fost despuiaţi de bunurile părinteşti, iar rudele apropiate ale regelui au fost considerate ca sclavi. Ocara aceasta şi frica de mai rău (căci ajunseseră în stare de provincie) îi fac să ia armele; sînt atraşi la revoltă trinobanţii[70] şi alţii care, nefrînţi încă de jugul sclaviei, se angajau cu legăminte ascunse să-şi recîştige libertatea. Ura lor cea mai mare se îndrepta spre veteranii noştri. Într-adevăr, aceştia, aduşi de curînd în colonia Camulodunum, îi izgoneau din case, le prădau ogoarele, îi numeau prizonieri şi sclavi, iar soldaţii noştri le sprijineau excesele, din cauză că le semănau ca fel de viaţă şi sperau să poată abuza la fel. Mai mult, templul înălţat divinului Claudius[71] le apărea locuitorilor ca o fortăreaţă a dominaţiei veşnice; preoţii, aleşi să-i întreţină cultul, cheltuiau averi întregi. Nu li se părea prea greu să distrugă o colonie neîmprejmuită cu întăriturí, lucru la care comandanţii noştri se gîndiseră prea puţin, deoarece ţineau seama mai mult de ceea ce este plăcut vederii, decît de ceea ce este util.

32 În vremea aceasta, la Camulodunum s-a prăbuşit, fără vreo cauză explicabilă, statuia Victoriei, răsucindu-se în cădere înapoi,

---

[69] Despre iceeni, v. XII, 3. Prasutagus, rege clientelar, numit de romani; soţia lui era Boudicca.

[70] Despre trinobanţi şi Camulodunum, v. XII, 32.

[71] Înălţat împăratului Claudius, pe cînd acesta mai era în viaţă; preoţii templului, aleşi dintre fruntaşii localnici, îi întreţineau cultul pe cheltuiala lor.

ca şi cum ar fi fugit din faţa duşmanului. Femei scoase din minţi spuneau că se apropie sfîrşitul, că în curia din Camulodunum s-au auzit voci străine, că teatrul a răsunat de urlete şi că în valurile estuarului Tamisei s-a arătat imaginea unei colonii răsturnate; oceanul de culoare sîngerie şi nişte leşuri omeneşti, lăsate în urmă la reflux, erau tălmăcite de britanni ca semne de speranţă, iar de veterani, ca motive de spaimă. Dar, fiindcă Suetonius era departe[72], au cerut ajutor procuratorului Catus Decianus. Acela le trimise doar două sute de oameni, şi nici aceia înarmaţi cum trebuie, iar în oraş nu era decît o mică garnizoană de soldaţi. Bizuindu-se, ca apărare, pe zidurile templului şi împiedicaţi de cei care într-ascuns erau părtaşi la revoltă să se înţeleagă asupra măsurilor de luat, ei nu au făcut nici şanţ, nici parapet de apărare, şi nici nu i-au îndepărtat pe bătrîni şi pe femei, ca să opună rezistenţă doar tineretul; neprevăzători, de parcă s-ar fi aflat în deplină pace, au fost împresuraţi de mulţimea barbarilor. De la primul atac, totul a fost jefuit sau ars, templul în care se masaseră soldaţii a fost asediat timp de două zile şi cucerit. Învingători, britannii i-au ieşit în cale lui Petilius Cerialis, legatul legiunii a IX-a, care venea într-ajutor, i-au risipit legiunea şi i-au nimicit pedestrimea; Cerialis cu călăreţii au scăpat retrăgîndu-se în tabără, apăraţi de fortificaţii. Speriat de acest dezastru şi de ura provinciei pe care lăcomia lui o împinsese la război, procuratorul Catus a trecut în Galia.

33 Dar Suetonius, printr-o stăruinţă admirabilă, a ajuns, trecînd printre duşmani, la Londinium[73], localitate care nu se bucura într-adevăr de titlul de colonie, dar era foarte vestită prin mulţimea negustorilor şi a schimburilor comerciale. Acolo, după ce a stat pe gînduri dacă să-şi aleagă acea localitate ca bază de operaţii, constatînd insuficienţa numărului soldaţilor lui şi, de asemenea, trăgînd destule învăţăminte din ce păţise Petilius de pe urma temerităţii lui, s-a hotărît să sacrifice un oraş, ca să salveze totul. Nu s-a lăsat înduplecat nici de plînsetele, nici de lacrimile celor care îi implorau ajutorul: dădu semnalul de plecare şi primi să-i ia cu el, ca o parte a coloniei, pe cei care voiau să-l însoţească: toţi cei pe care-i reţinuseră slăbiciunea sexului, povara bătrîneţii sau dragostea de locurile lor au fost masacraţi de duşmani. Municipiul Ve-

[72] În insula Mona (v. cap. 30).
[73] Londra de azi.

rulamium[74] a avut aceeaşi soartă, fiindcă barbarii, lăsînd la o parte fortăreţele şi garnizoanele militare, urmăreau tot ce era mai rodnic pentru jefuitori şi mai nesigur pentru apărători, bucuroşi de pradă şi incapabili de orice altceva. S-a constatat că în localităţile de care am pomenit au fost ucişi şaptezeci de mii de cetăţeni şi aliaţi. Barbarii nu încercau să ia prizonieri, să-i vîndă sau să-i negocieze ca schimburi de război, ci urmăreau doar să masacreze, să spînzure, să incendieze şi să răstignească pe cruce, ca şi cum se aşteptau să-şi ia pedeapsa şi se grăbeau să se răzbune dinainte.

34 Suetonius, cu legiunea a XIV-a, cu detaşamente din legiunea a XX-a şi cu trupele auxiliare din vecinătate avea acum cam zece mii de oameni înarmaţi cînd, fără să mai amîne, se pregăteşte să dea lupta. Şi-a ales un loc cu o intrare îngustă şi închis în spate de o pădure, asigurîndu-se că în faţă nu are decît duşmani şi o cîmpie deschisă, care nu prezintă pericol de vreo cursă. Aşadar, au luat poziţie legionarii în rînduri, de o parte şi de alta trupele uşor înarmate; la aripi, se masează călăreţii. La rîndul lor, trupele britannilor se foiau peste tot locul în cete de pedestraşi sau călări, atît de mulţi, cum nu se mai văzuse şi atît de încrezători în ei, încît îşi aduseseră cu ei şi nevestele, spre a fi martore la victorie, şi le puneau în carele pe care le aşezaseră la marginea cîmpiei.

35 Dar şi Boudicca, urcată într-un car şi avînd dinaintea ei fetele, de cum ajungea la vreo seminţie a sa, spunea că bătrînii aveau într-adevăr obiceiul de a lupta sub comanda femeilor, dar că atunci ea, soţie din strămoşi atît de străluciţi, nu vine să-şi răzbune domnia şi averile pierdute, ci, ca o femeie din popor, libertatea răpită, corpul stîlcit în bătăi, cinstea fetelor ei pîngărită. Poftele romanilor au ajuns pînă acolo, încît nu lasă nepîngărite nici trupurile oamenilor, şi nu respectă nici bătrîneţea, şi nici fecioria. Dar zeii dreptei răzbunări sînt alături de britanni: legiunea care a îndrăznit să dea lupta a fost nimicită: ceilalţi se ascund în castru sau se gîndesc la fugă. Nu vor rezista nici măcar larmei şi uralelor atîtor mii de oameni, necum atacului şi braţelor acestora. Dacă pun în cumpănă mulţimea luptătorilor şi motivele războiului, în acea bătălie ei trebuie să învingă sau să piară. Hotărîrea ei, ca femeie, aceasta este. Bărbaţii n-au decît să trăiască şi să fie sclavi.

[74] Se cunosc ruine ale localităţii, aproape de Saint Albans, în comitatul Hertford.

36 Într-un asemenea moment hotărîtor, nici Suetonius nu tăcea. Deşi avea încredere în vitejia soldaţilor, totuşi îmbina încurajările cu rugăminţile: „Să nu ţină seama, zicea el, de ameninţările gălăgioase şi fără temei ale barbarilor: la ei, vezi mai mult femei decît războinici; incapabili de luptă, neînarmaţi, vor da înapoi îndată ce vor recunoaşte, după ce au fost de-atîtea ori risipiţi, sabia şi valoarea învingătorilor lor. Chiar atunci cînd sînt în luptă multe legiuni, puţini sînt cei care decid rezultatul bătăliilor; vor adăuga acum la glorie şi faptul că o trupă mai mică va dobîndi faima unei armate întregi. Să lupte numai în rînduri strînse şi, după ce aruncă lăncile, să-i doboare şi să-i ucidă fără preget cu scuturile şi cu săbiile, negîndindu-se nicicum la pradă: o dată cu victoria, lor le va reveni totul." Atîta înflăcărare însoţi apoi cuvintele comandantului, într-atîta se pregăteau de aruncarea lăncilor vechii soldaţi cu multă experienţă a bătăliilor, încît, sigur de rezultat, Suetonius dădu semnalul de luptă.

37 La început, legiunea n-a înaintat un pas, făcîndu-şi din îngustimea locului un mijloc de apărare; după ce însă duşmanul, apropiindu-se mai mult, îi consumase săgeţile aruncate cu precizie, ea se năpusti în unghi. Auxiliarii atacă la fel, iar călăreţii, cu lăncile înainte, străpung tot ce le ieşea în cale şi le rezista. Ceilalţi o luară la fugă, dar retragerea le era grea, deoarece carele care-i înconjurau le închideau ieşirile. Soldaţii noştri nu cruţau de moarte nici femeile, iar vitele de povară străpunse de săgeţi sporiseră mormanele de leşuri. Gloria cîştigată în acea zi de ai noştri a fost strălucită şi egală cu vechile victorii; sînt unii care spun că dintre britanni au pierit aproape optzeci de mii, dintre soldaţii noştri au fost ucişi aproape patru sute şi nu cu mult mai mulţi au fost răniţi. Boudicca şi-a pus capăt zilelor, otrăvindu-se. De asemenea, Poenius Postumus, prefectul castrului[75] legiunii a II-a, aflînd de victoria legiunilor a XIV-a şi a XX-a, fiindcă îşi lipsise legiunea de o glorie egală şi refuzase, împotriva disciplinei militare, să asculte de ordinele comandantului, s-a străpuns cu spada.

38 Apoi, toată armata, adunată la un loc, a fost ţinută în corturi, pentru a duce la capăt războiul. Nero a sporit efectivele, trimiţînd din Germania două mii de legionari, opt cohorte de trupe aliate şi

[75] Despre atribuţiile prefectului castrului, v. I, 20. Poenius Postumus, altminteri necunoscut, comanda, probabil, în locul legatului legiunii.

o mie de călăreţi; prin sosirea acestora, legiunea a IX-a a fost completată cu soldaţi legionari. Cohortele auxiliare şi cavaleria au fost încartiruite în noi cantonamente de iarnă, şi neamurile, care se dovediseră nesigure sau duşmane nouă, au fost trecute prin foc şi sabie. Dar pe aceştia nimic nu-i chinuia mai mult ca foamea; nu se îngrijiseră să însămînţeze ogoarele, căci oamenii de toate vîrstele duceau lupte, şi atunci se şi vedeau stăpîni pe proviziile noastre. Aceste neamuri foarte îndîrjite înclinau mai greu să facă pace, pentru că Iulius Classicianus, trimis ca succesor al lui Catus[76] şi neînţelegîndu-se cu Suetonius, zădărnicea înfăptuirea binelui obştesc prin porniri de ură personală; răspîndise vorba că trebuie aşteptat un nou legat care, fără mînie duşmănoasă şi fără trufie de învingător, îi va trata cu blîndeţe pe cei care se supun. Totodată, anunţa la Roma să nu spere nimeni un sfîrşit al războiului atîta timp cît Suetonius nu este înlocuit, atribuind insuccesele greşelilor acestuia, iar succesele, norocului împăratului.

39 Ca urmare, a fost trimis să cerceteze situaţia din Britannia libertul Polyclitus[77]. Speranţa lui Nero era mare că acesta, prin autoritatea lui, ar putea nu numai să stabilească o bună înţelegere între legat şi procurator, dar să şi potolească prin pace spiritele răzvrătite ale barbarilor. Polyclitus, cu suita lui enormă, a reuşit să fie o grea povară pentru Italia şi Galia şi, după ce a trecut Oceanul, să pară înspăimîntător chiar soldaţilor noştri. Dar el a fost obiect de rîs al duşmanilor, în sufletele cărora mai ardea pe atunci sentimentul libertăţii şi care nu cunoscuseră încă puterea liberţilor; ei se minunau că un general şi o armată, care terminaseră un război atît de greu, ascultă de sclavi. Totuşi, starea de lucruri raportată lui Nero a mai fost îndulcită; Suetonius a fost menţinut la conducere; fiindcă însă pierduse pe urmă cîteva nave la ţărm, împreună cu echipajul lor, a primit ordinul să-i predea armata lui Petronius Turpilianus, care tocmai ieşise din funcţia de consul ca şi cum războiul ar fi durat încă. Acesta, neprovocînd duşmanul şi nefiind atacat, dădu numele onorabil de pace lîncezelii lui nepăsătoare.

40 În acelaşi an, au fost comise la Roma două crime faimoase: una prin temeritatea unui senator, cealaltă prin îndrăzneala unui

---

[76] Despre Catus, v. cap. 32. Iulius Classicianus era şi el procurator al împăratului.

[77] Om de încredere al lui Nero, cu o imensă avere, corupt şi urît de toţi (v. Tacitus, *Hist.* I, 37 şi II, 95).

sclav. Domitius Balbus era un fost pretor, expus înşelătoriilor atît prin bătrîneţea lui înaintată, cît şi prin lipsa de copii şi prin banii lui. O rudă a sa, Valerius Fabianus, menit magistraturilor înalte, luîndu-şi-i drept complici pe Vinicius Rufinus şi pe Terentius Lentinus, cavaleri romani, i-a substituit testamentul cu unul fals. Aceia şi-i asociaseră pe Antonius Primus şi pe Asinius Marcellus[78]. Antonius era un ins gata să îndrăznească orice, Marcellus se bucura de vază prin străbunicul lui, Asinius Pollio, şi nu era de condamnat prin moravurile lui, decît că socotea sărăcia drept răul cel mai mare. Aşadar, Fabianus, împreună cu cei pe care i-am amintit şi cu alţii, mai puţin vestiţi[79], îşi pun sigiliul pe act. Vinovăţia s-a dovedit în faţa senatului; Fabianus şi Antonius, precum şi Rufinus şi Terentius sînt condamnaţi conform legii Cornelia[80]. Pe Marcellus, amintirea strămoşilor şi rugăminţile împăratului l-au scăpat de pedeapsă, dar nu şi de ruşine.

41 În aceeaşi şedinţă, a fost pedepsit şi Pompeius Ælianus, un tînăr fost cvestor, sub cuvînt că a ştiut de ticăloşiile lui Fabianus; i s-a interzis să locuiască în Italia şi, de asemenea, în Spania, unde se născuse. O pedeapsă similară i s-a aplicat şi lui Valerius Ponticus, fiindcă adusese inculpaţii în faţa pretorului, ca să nu fie judecaţi de prefectul Romei[81], cu gîndul ca, pe moment, sub aparenţa respectării legilor, iar apoi prin prevaricaţie, să eludeze condamnarea. În decizia senatului, se adăuga că cel care va fi dat sau primit bani pentru asemenea aranjamente este supus aceleiaşi pedepse ca şi cel condamnat pentru calomnie într-un proces public.

42 Nu mult după aceea, a fost ucis prefectul Romei, Pedanius Secundus, chiar de un sclav al său, fie pentru că acesta îi refuza liberarea despre care se înţeleseseră din preţ[82], fie că sclavul,

---

[78] M. Antonius Primus s-a distins mai tîrziu ca partizan al împăratului Vespasian; Marcellus Asinus Pollio a fost consul în anul 54 (XII, 64).

[79] Pentru validarea unui testament, trebuiau şapte martori, cetăţeni romani.

[80] Prin legea lui Lucius Cornelius Sulla, falsificatorii de acte şi complicii lor erau pedepsiţi cu exilul, deportarea într-o insulă sau, dacă erau senatori, excluderea din senat.

[81] Prefectul Romei avea o putere întinsă; el judeca şi crimele comise la Roma sau la o distanţă de o sută de mile împrejur.

[82] Sclavul se putea elibera, răscumpărîndu-se din venitul său *(peculium)* cu o sumă convenită, deşi, potrivit vechiului drept, orice cîştig al sclavilor aparţinea stăpînului.

înfierbîntîndu-se de dragoste pentru un tînăr depravat, nu-l suporta pe stăpînul lui ca rival. Oricum, deoarece după vechiul obicei toţi sclavii de casă care locuiseră sub acelaşi acoperiş trebuiau să fie condamnaţi cu pedeapsa capitală, plebea adunîndu-se ca să protejeze atîţia oameni nevinovaţi, a ajuns pînă la revoltă, iar senatul a fost împresurat: aici s-au ridicat voci care condamnau această severitate exagerată; cei mai mulţi însă erau de părere că nu trebuie să se schimbe nimic. Dintre aceştia, Caius Cassius[83], cînd i-a venit rîndul să-şi dea părerea, a vorbit astfel:

43 „De multe ori, onoraţi senatori, am participat la şedinţe ale acestei adunări, în care se cereau noi decizii ale senatului, contrare rînduielilor şi legilor strămoşilor, şi nu m-am opus lor, nu fiindcă m-aş fi îndoit că ceea ce s-a stabilit odinioară în toate chestiunile n-ar fi mai bun şi mai drept şi că tot ce se modifică se schimbă în mai rău, ci ca să nu par că, prin preţuirea exagerată pe care o dau vechilor tradiţii, vreau să ridic valoarea obiectului preocupărilor proprii. Totodată, socoteam că autoritatea mea, atîta cîtă am, nu trebuie slăbită prin obiecţii la tot pasul, pentru ca să rămînă întreagă, dacă statul ar avea nevoie de unele păreri. E ceea ce se întîmplă azi, cînd un fost consul a fost asasinat în casa lui prin cursele unor sclavi, pe care nimeni nu le-a împiedicat sau dat pe faţă, deşi decizia senatului, care ameninţă cu pedeapsa capitală toţi sclavii unei case, nu era încă pusă în discuţie. Foarte bine, decideţi impunitatea! Dar pe cine îl va mai apăra demnitatea lui, cînd prefectului Romei ea nu i-a folosit? Pe cine îl va scoate din primejdii numărul sclavilor lui, cînd pe Pedanius Secundus cei patru sute ai lui nu l-au păzit? Cui îi vor da ajutor sclavii lui, pe care nici teama de ce îi aşteaptă nu i-a făcut să ia seama la pericolele noastre? Oare ucigaşul, precum nu roşesc unii să născocească, şi-a răzbunat jignirile proprii, pentru că încheiase o tranzacţie cu banii lăsaţi de tatăl său, sau i se răpea un sclav moştenit de la strămoşii lui? Atunci să mergem mai departe şi să declarăm că stăpînul, găsim de cuviinţă, a fost ucis pe drept.

44 Doriţi să cercetaţi temeiurile asupra a ceea ce au gîndit cei mai înţelepţi ca noi? Dar, chiar şi dacă noi ar trebui să decidem acum pentru prima oară, credeţi oare că un sclav şi-ar fi luat cu-

---

[83] Despre juristul Caius Cassius Longinus, spirit conservator şi sever, v. XII, 11 şi 12 şi XIII, 41.

rajul de a-şi asasina stăpînul fără să-i scape un cuvînt de amenințare, fără să fi scos vreo vorbă din nesocotință? Să zicem că şi-a tăinuit planul, că şi-a pregătit arma fără să-l vadă nimeni; era oare posibil să treacă printre paznicii de noapte, să deschidă uşa camerei de dormit, să-şi facă lumină, să săvîrşească crima fără să-l ştie nimeni? Multe sînt semnele care se arată înaintea unei crime. Dacă sclavii noştri ni le dau pe față, atunci noi putem să trăim singuri printre oricît de mulți din ei, în siguranță printre oameni îngrijorați de noi şi, în sfîrşit, de este să pierim, nu vom pieri nerăzbunați printre răufăcători. Strămoşii noştri nu aveau încredere în firea sclavilor nici măcar cînd ei se năşteau pe ogoarele sau în casele lor şi se deprindeau de mici să-şi iubească stăpînii. Dar de cînd avem drept sclavi ai noştri puhoaie de neamuri cu obiceiuri diferite, cu credințe străine sau cu nici una, nu mai putem ține în frîu adunăturile acestea decît cu frica. Dar, va zice cineva, unii vor pieri nevinovați. Adevărat. Dar şi cînd o armată e pusă pe fugă şi un soldat din zece e condamnat să piară bătut cu ciomege, sorții pot să cadă şi asupra unui viteaz. Orice mare exemplu cuprinde în sine o parte de nedreptate care, lovindu-i pe cîte unii, este răscumpărată prin folosul general."

45 Dacă împotriva părerii lui Cassius n-a îndrăznit nici unul să se ridice, în schimb îi răspundeau vocile învălmăşite ale celor înduioşați de vîrsta, de sexul şi de nevinovăția neîndoielnică a multora dintre sclavi. A prevalat totuşi acea parte a senatului care susținea pedeapsa capitală. Dar hotărîrea nu putea fi executată, căci se adunase o mare mulțime, care amenința să azvîrle cu pietroaie şi cu torțe. Atunci, Nero a mustrat poporul printr-un edict şi a împrejmuit cu cordoane militare tot drumul pe care erau duşi condamnații la supliciu. Cingonius Varro[84] propusese ca şi liberții care fuseseră sub acelaşi acoperămînt să fie pedepsiți cu deportarea din Italia. La aceasta, împăratul s-a opus, ca să nu se agraveze prin cruzime obiceiul străvechi, pe care mila nu reuşise să-l atenueze.

46 În timpul aceloraşi consuli[85], a fost condamnat pentru concusiune Tarquitius Priscus[86], acuzat de bitinieni, spre marea satis-

---

[84] Mai tîrziu consul desemnat, acuzat de complicitate la un complot şi condamnat la moarte de Galba (*Hist.* I, 6).

[85] Anul 61 p.Chr.

[86] Tarquitius Priscus fusese unul dintre acuzatorii lui Statilius Taurus, proconsulul Africii în anul 53 p.Chr. (XII, 59).

facţie a senatorilor, care-şi aminteau că acesta îl acuzase pe proconsulul său, Statilius Taurus. În Galia, s-a făcut recensământul bunurilor[87] de către Quintus Volusius şi Sextius Africanus, împreună cu Trebellius Maximus: Volusius şi Africanus rivalizau între ei, fiecare făcînd caz de nobleţe; cum amîndoi îl dispreţuiau pe Trebellius, au făcut ca acesta să aibă întîietate asupra lor.

47 În acest an, a încetat din viaţă Memmius Regulus[88], vestit prin prestigiul, fermitatea şi renumele lui, pe cît îi e îngăduit cuiva cînd măreţia împăratului îl pune în umbră, într-atîta încît Nero, fiind odată suferind şi cei din jurul lui adulîndu-l şi spunînd că, dacă i s-ar întîmpla ceva, asta ar fi sfîrşitul imperiului, el a răspuns că statul are pe cine să se sprijine în locul lui. Şi, aceştia întrebîndu-l: „Pe cine?", el adăugase: „Pe Memmius Regulus". Totuşi, după aceea Regulus a mai trăit, apărat de viaţa lui retrasă, de nobleţea recentă a neamului său şi fiindcă nu avea averi de invidiat. În acelaşi an, Nero a inaugurat un gimnaziu şi a oferit ulei cu o dărnicie grecească, într-adevăr, cavalerilor şi senatorilor.

48 În anul de consulat al lui Publius Marius şi Lucius Asinius[89], pretorul Antistius, despre care am amintit că, fiind tribun al plebei, îşi întrecuse măsura, a compus nişte versuri injurioase la adresa împăratului şi le-a citit la un banchet cu multă lume în casa lui Ostorius Scapula, unde era invitat. După aceea, a fost acuzat de călcarea legii maiestăţii de către Cossutianus Capito, care recăpătase de curînd rangul de senator la rugăminţile lui Tigellinus, socrul lui[90]. Atunci pentru prima dată a intrat în vigoare această lege; se credea că se urmăreşte nu atît pieirea lui Antistius, cît gloria lui Nero, pentru ca acuzatul, condamnat de senat, să fie salvat de la moarte prin intervenţia împăratului în virtutea puterii lui tribuniciene[91]. Şi, deşi Ostorius Scapula declarase în mărturia lui că nu auzise nimic, s-a dat crezare martorilor părţii adverse. Iunius Ma-

---

[87] Pentru stabilirea tributului; Q. Volusius, fost consul în anul 56 (XIII, 25); Sextius Africanus, fost consul în anul 59 (XIII, 19); Trebellius Maximus, fost consul supleant în anul 56.

[88] Despre Memmius Regulus, v. V, 11 şi XII, 29.

[89] Anul 62 p.Chr.; despre Antistius Sosianus, v. XIII, 28; despre Ostorius Scapula, v. XII, 31.

[90] Fusese condamnat în anul 58 pentru extorcare de bani (XI, 6 şi XIII, 33); despre Tigellinus, v. cap. 51.

[91] Despre puterea tribuniciană a împăratului, v. III, 56.

rullus, consulul desemnat, a propus ca acuzatul să fie destituit din funcţia de pretor şi să fie ucis după obiceiul din străbuni. Cum ceilalţi aprobau propunerea, Paetus Thrasea[92], după ce a adus multe omagii împăratului şi l-a blamat foarte aspru pe Antistius, a spus că, sub un principe atît de strălucit şi cînd senatul nu e constrîns de nici o necesitate, nu trebuie să se hotărască ceea ce acuzatul vinovat ar merita să sufere: călăul şi laţul spînzurătorii au fost de mult date uitării; există pedepse stabilite de legi, prin care să se pronunţe sancţiuni fără să fie nevoie de cruzimea judecătorilor şi de necinstirea epocii. Mai degrabă, după confiscarea bunurilor, acuzatul să fie dus într-o insulă, în care să-şi ducă vreme cît mai îndelungată o existenţă vinovată, care să fie cu atît mai nefericită pentru el, cu cît va fi totodată cel mai frumos exemplu de clemenţă publică.

49 Libertatea de vorbire a lui Thrasea a risipit slugărnicia altora şi, după ce consulul a îngăduit să se voteze prin separare[93], senatorii toţi au trecut de partea lui Thrasea, cu excepţia cîtorva; printre aceştia, era şi Aulus Vitellius, cel mai grăbit spre adulaţie, care-i ataca violent pe senatorii cei mai de treabă şi tăcea mîlc cînd i se răspundea, cum fac de obicei oamenii laşi. Dar consulii, neîndrăznind să redacteze sentinţa, au scris împăratului despre acordul general. Acela, şovăind mult între ruşine şi mînie, a răspuns la urmă că „Antistius, neprovocat de nici o ofensă, proferase împotriva împăratului cele mai grave insulte: senatorilor li se ceruse sancţionarea lui şi era drept să se fixeze o pedeapsă pe măsura gravităţii delictului. De altminteri, el, care avea de gînd să limiteze asprimea excesivă a celor chemaţi să hotărască, nu se opune moderaţiei lor: să decidă cum vor; pot chiar să-l achite". După citirea acestor cuvinte şi a altora asemenea, deşi nemulţumirea împăratului era vădită, totuşi consulii nu şi-au schimbat raportul, nici Thrasea n-a renunţat la propunere, şi nici cei care o aprobaseră nu s-au dat în lături, unii ca să nu pară că l-au expus pe împărat blamului public, cei mai mulţi simţindu-se asiguraţi prin număr, iar Thrasea, din cauza fermităţii caracterului său şi ca să nu-şi piardă faima.

50 O acuzaţie asemănătoare s-a abătut şi asupra lui Fabricius Veiento[94], pentru că ar fi scris multe şi jignitoare cuvinte împotriva

---

92 Despre Paetus Thrasea, v. XIII, 49.

93 V. VI, 12.

94 A. Fabricius Veiento, fost pretor, fost consul sub Domiţian al cărui adulator

senatorilor şi preoţilor în cartea numită „Testamente". La aceasta, acuzatorul lui, Tullius Geminius, adăuga că făcuse trafic cu recomandaţiile către împărat şi cu dreptul de a dobîndi onoruri. Este şi motivul pentru care Nero luase asupra lui judecata; Veiento fiind dovedit vinovat, el a poruncit să fie expulzat din Italia, şi satirele lui să fie arse. Acestea au fost căutate şi mult citite atîta timp cît lumea şi le procura primejduindu-se; apoi, cînd s-a dat voie să le aibă oricine, au fost date uitării.

51 Dar nenorocirile publice se agravau din zi în zi şi mijloacele de rezistenţă scădeau. A murit şi Burrus[95], nu se ştie dacă de boală sau otrăvit. Cei care credeau că boala fusese cauza spuneau că i s-a tot umflat gîtlejul pe dinăuntru şi i-a împiedicat respiraţia, pînă s-a sufocat. Cei mai mulţi susţineau că, din porunca lui Nero şi sub aparenţa unui remediu, cerul gurii îi fusese uns cu o substanţă otrăvitoare. Burrus şi-a dat seama de crimă şi, cînd a venit împăratul să-l viziteze şi l-a întrebat de sănătate, el şi-a întors privirea în altă parte şi a răspuns: „Mă simt bine." Roma l-a regretat mult, gîndindu-se la calităţile şi la succesorii lui: unul de o nevinovăţie neputincioasă, celălalt de o ticăloşie scandaloasă. Într-adevăr, Nero numise doi prefecţi la comanda cohortelor pretoriene: pe Faenius Rufus, din cauză că-şi cîştigase dragostea poporului, pentru că nu urmărea profitul personal în administrarea serviciului aprovizionării[96], şi pe Sophonius Tigellinus, fiindcă Nero era atras de vechea neruşinare a acestuia şi de infamia lui. Şi aceia s-au purtat conform moravurilor lor bine cunoscute. Tigellinus avea mai mare influenţă asupra spiritului lui Nero şi era asociat la destrăbălările lui intime; Rufus era bine văzut de popor şi de armată, ceea ce nu-i era pe plac lui Nero.

52 Moartea lui Burrus a năruit puterea lui Seneca, fiindcă normele morale nu mai aveau aceeaşi forţă acum, cînd unul dintre reprezentanţii lor fusese îndepărtat[97]. Nero înclina spre oamenii cei mai răi. Aceştia se pornesc împotriva lui Seneca cu defăimări fe-

---

fusese (v. Iuvenal, *Sat.* III şi Plinius cel Tînăr, *Epist.* IV, 22); satira sa, numită „Testament", s-a pierdut.

[95] Despre Burrus, v. XII, 42.

[96] Despre Faenius Rufus, v. XIII, 22; fusese prefect al aprovizionării Capitalei.

[97] În primii cinci ani ai domniei lui Nero, Burrus şi Seneca fuseseră consilierii principali ai acestuia (XIII, 2).

lurite: că şi-ar spori bogăţiile imense care au depăşit şi pînă acum limita unui particular[98], că şi-ar atrage simpatiile cetăţenilor, că parcă ar voi să-l întreacă pe împărat prin frumuseţea grădinilor şi prin splendoarea vilelor sale. Îl mai învinuiau că îşi atribuie numai lui gloria elocinţei şi că scrie versuri mai des ca înainte, de cînd Nero a prins drag de ele. Cît despre distracţiile principelui, el le detestă public, îi depreciază meritele în conducerea cailor şi-şi bate joc de vocea lui, de cîte ori cîntă. Pînă cînd nu se va ivi nimic de laudă în viaţa statului, care să nu se creadă inspirat de acest om? Copilăria lui Nero s-a terminat, desigur, şi el are acum vigoarea tinereţii: să se dezbare de preceptor, cînd i-a fost dat să aibă învăţători atît de mari, strămoşii lui.

53 Dar Seneca aflase despre cei care-l defăimau, pentru că unii, care mai ştiau de cinste, îl informaseră, iar împăratul îi evita din ce în ce mai mult intimitatea. Îi cere o convorbire şi, obţinînd-o, începe astfel: „Sînt paisprezece ani, Caesare, de cînd am fost chemat[99] să sprijin speranţele tale tinereşti, opt ani de cînd domneşti. În acest timp m-ai încărcat cu atîtea onoruri şi bogăţii, încît fericirii mele nu-i lipseşte nimic altceva decît măsura. Voi recurge la exemple celebre, date de cei de rangul tău, nu de al meu. Străbunicul tău, Augustus, i-a îngăduit lui Marcus Agrippa[100], să se retragă la Mitilene, iar lui Cilnius Maecenas, să ducă chiar la Roma o viaţă retrasă, ca şi cum ar fi trăit printre străini: unul dintre ei, tovarăş de războaie, celălalt, copleşit la Roma cu multe greutăţi; amîndoi primiseră recompense mari, de bună seamă, dar potrivite cu marile lor merite. Eu ce ţi-am putut oferi în schimbul mărinimiei tale decît studiile mele, cultivate în singurătate, ca să zic aşa, care şi-au cîştigat strălucirea numai fiindcă se pare că am ajutat încercările tale de tinereţe, prin aceasta chiar o mare răsplată a străduaniei mele. Tu, în schimb, mi-ai dat o nemăsurată favoare, o avere într-atît de imensă, încît însumi îmi spun: «Eu sînt acela care, născut dintr-o

---

[98] V. acuzaţiile lui C. Suillius, în anul 58, care denunţă bogăţia lui Seneca (XIII, 42).

[99] Fusese rechemat din exil de Agrippina în anul 49, ca să se ocupe de educaţia lui Nero şi ca s-o sprijine pe ea însăşi: v. XII, 8.

[100] Marcus Vipsanius Agrippa, camarad de arme al lui August şi avînd şansele să-i fie succesor; spre a evita rivalitatea cu Marcellus, nepotul lui, favorit la succesiune, s-a retras la Mitilene (în insula Lesbos) în anul 23 a.Chr., de unde s-a întors la Roma doar după moartea lui Marcellus; despre Maecenas, v. III, 20.

familie provincială şi de rang ecvestru[101], mă număr acum printre fruntaşii statului? Ridicarea mea recentă a putut oare să strălucească printre bărbaţii nobili, care se făleşc cu un lung trecut de glorie? Unde este omul acela care se mulţumea cu puţin? El a creat asemenea grădini? El păşeşte acum printre aceste vile, înotînd în bogăţia atîtor pămînturi întinse şi a venitului capitalurilor plasate pretutindeni?» O singură scuză îmi vine într-ajutor: nu mă puteam opune darurilor tale.

54 Dar amîndoi am umplut măsura, tu dîndu-mi tot ce poate un împărat acorda unui prieten, eu tot ce poate un prieten primi din partea împăratului. Tot ce-ar mai urma, ar spori invidia. Acest lucru, fireşte, ca tot ce e muritor, nu poate atinge măreţia ta, dar pe mine mă apasă; mie îmi trebuie ajutor. Aşa cum, de-aş fi soldat sau călător obosit de drum, aş cere un sprijin, tot astfel, bătrîn acum şi neputînd duce pe acest drum al vieţii sarcinile cele mai uşoare, cer ajutorul tău, fiindcă nu mai pot purta povara averii mele. Porunceşte ca aceasta să fie administrată de procuratorii tăi şi să fie trecută în proprietatea ta. Nu mă voi arunca singur în mizerie, ci, scăpînd de toate aceste bunuri, a căror strălucire mă sufocă, voi folosi timpul, pe care-l rezerv acum îngrijirii grădinilor şi vilelor, la îngrijirea sufletului. Tu eşti în plinătatea puterii, arta ta de a conduce statul s-a vădit timp de atîţia ani: am putea aşadar noi, prietenii tăi mai vîrstnici, să-ţi cerem să fim trimişi la odihnă. Faptul că ai ridicat la cele mai mari rosturi oameni care se mulţumesc şi cu o viaţă modestă se va întoarce şi el tot spre lauda ta."

55 La acestea, Nero răspunse cam astfel: „Faptul că eu pot răspunde pe loc cuvîntării tale bine pregătite ţi-l datorez în primul rînd ţie, care m-ai învăţat să fac faţă nu numai unor chestiuni dinainte ştiute, ci şi celor neaşteptate. Străbunicul meu, Augustus, le-a permis lui Agrippa şi lui Maecenas să se bucure de odihnă după eforturile lor, dar numai la vîrsta cînd el avea autoritatea de a garanta tot ce le acordase; totuşi, nici unul, nici altul nu s-au lepădat de recompensele acordate: le meritaseră în război şi la vreme de primejdii, căci între acestea şi-a petrecut Augustus tinereţea. Nici mie nu mi-ar fi lipsit armele şi braţele tău, dacă aş fi dus războaie. Dar tu ai făcut ceea ce pretindea situaţia prezentă: mi-ai

[101] Se născuse la Corduba, în Spania.

ocrotit cu căldură copilăria şi apoi adolescenţa prin inteligenţa, prin sfaturile şi învăţătura ta. Într-adevăr, binele pe care mi l-ai făcut va fi nepieritor, cît timp voi trăi; tot ce ai de la mine: grădini, venituri, vile sînt supuse întîmplărilor sorţii. Şi oricît de multe ar părea, mulţi, care nu se pot compara cu meritele tale, au avut şi mai multe. Mi-e ruşine să amintesc de liberţii pe care îi vedem mai avuţi decît tine. Din această cauză, roşesc că tu, care îmi eşti mai drag ca toţi, nu-i întreci încă pe toţi ceilalţi ca situaţie.

56 Dar şi tu eşti în puterea vîrstei şi în stare să faci faţă activităţilor, ca şi roadelor activităţii, şi eu sînt la primii paşi în conducerea imperiului. Afară doar dacă nu socoteşti că eşti mai prejos decît Vitellius, care a fost de trei ori consul, sau eu, mai prejos decît Claudius, şi dacă crezi că tot ce a adunat Volusius, prin îndelungă economie, nu poate egala mărinimia mea faţă de tine[102]. De ce, dacă vîrsta mea tînără alunecă pe panta greşelii, nu mă opreşti şi de ce nu conduci vîrtos o forţă care s-ar mîndri cu sprijinul tău? Dacă-mi vei restitui bunurile, toată lumea va vorbi nu despre moderaţia ta, şi dacă-ţi vei părăsi principele, nu despre liniştea ta, ci despre lăcomia mea şi despre teama de cruzimea mea. Oricît de mult ar fi lăudată cumpătarea ta, totuşi nu va fi o onoare pentru un înţelept să-şi cîştige gloria din ceea ce aduce prietenului său hulă." După acestea, Nero îl îmbrăţişă şi-l sărută, dotat din fire, cum era, şi învăţat prin obişnuinţă să-şi ascundă prin măguliri înşelătoare ura. Seneca îi mulţumi cu recunoştinţă, încheiere a oricăror convorbiri cu cel ce stăpîneşte; dar îşi schimbă regulile de viaţă din vremea cînd avea putere: interzise clienţilor să vină în grupuri să-l salute, evită mulţimea de însoţitori, ieşi rar în oraş, sub cuvînt că e reţinut acasă de starea proastă a sănătăţii sale, sau de studiile filozofice.

57 Seneca o dată doborît, le-a fost uşor duşmanilor să-l lovească pe Rufus Faenius[103], pe care-l învinuiau de prietenia lui cu Agrippina. Tigellinus, ajuns din zi în zi mai puternic şi socotind că manevrele lui urîte, singurele prin care se dovedea superior, ar fi mai apreciate dacă şi l-ar apropia pe Nero prin complicitatea crimelor,

---

[102] Lucius Vitellius a fost consul în anii 34, 43 şi 47, făcînd o lungă carieră; Volusius, faimos prin bogăţia lui, a slujit casa imperială multă vreme şi a meritat răsplăţile acordate de Claudius.

[103] Colegul lui Tigellius la conducerea cohortelor pretoriene; v. XIII, 21 şi 22.

caută să-i iscodească temerile: aflînd că Plautus şi Sulla[104], exilaţi de curînd, Plautus în Asia, iar Sulla în Galia narboneză, sînt cei de care el se teme îndeosebi, îi vorbeşte despre originea nobilă a acestora şi de apropierea lor de armate, unul, de cea din Orient şi celălalt de cele din Germania. „El nu are în vedere, ca Burrus, eventualităţi opuse[105], ci se gîndeşte numai la siguranţa lui Nero, pe care o asigură, oricum, contra comploturilor din Roma, prin intervenţia lui imediată. Cum puteau fi reprimate însă revoltele de departe? Galiile au înălţat capul la numele ce le-a amintit de dictatorul Sulla, şi popoarele din Asia sînt şi ele în aşteptare, amintindu-şi de ilustrul Drusus[106], bunicul lui Plautus. Sulla este sărac, de unde şi îndrăzneala lui deosebită, şi afectează indolenţa, pînă ce-o găsi prilejul unei acţiuni temerare. Plautus, stăpîn pe o mare avere, nici măcar nu se preface că doreşte o viaţă liniştită, ci, arătîndu-se imitator al vechilor romani şi însuşindu-şi pe deasupra aroganţa stoicilor[107], este adeptul unei secte care-i face pe oameni turbulenţi şi doritori de agitaţie." Fără întîrziere, Sulla, fără să fi avut timp să se teamă sau să se fi zvonit vreo primejdie, este ucis de asasini trimişi la Massilia, pe cînd se aşeza la masă. Capul i-a fost prezentat lui Nero care, rîzînd batjocoritor, a zis că e urîţit de o cărunteţe prematură.

58 Că lui Plautus i se pregătise moartea, nu mai era tot atît de secret, căci de viaţa lui erau îngrijoraţi mai mulţi, iar distanţa pe uscat şi pe mare şi timpul care trecuse de atunci făcuseră să se răspîndească vestea. Se zvonise că Plautus i s-ar fi adresat lui Corbulo, conducător pe atunci al unor mari armate şi primul care era ameninţat dacă oamenii de seamă şi nevinovaţi ar fi fost ucişi. Ba încă, se spunea că Asia luase armele în apărarea tînărului Plautus şi că soldaţii trimişi să comită crima, fie puţini la număr, fie nehotărîţi, neputînd executa ordinul, trecuseră de partea celor care întrevedeau speranţe noi. Aceste născociri, cum se întîmplă cu zvonurile, erau şi mai mult sporite de cei care le credeau neavînd nici o altă treabă. De fapt, un libert al lui Plautus, ajutat de viteza vîntu-

---

[104] Despre Rubellius Plautus, v. XIII, 19 şi 22; despre Faustus Cornelius Sulla, v. XIII, 23 şi 47 şi XIV, 22.

[105] Înţelegeri cu adversarii lui Nero.

[106] Drusus, fiul lui Tiberius, a cărui fiică, Iulia, era mama lui Plautus.

[107] Aluzie la atitudinea severă a stoicilor faţă de modul de viaţă al lui Nero.

rilor, a sosit înaintea centurionului şi i-a adus din partea socrului său, Lucius Antistius[108], un mesaj în care-i spunea să nu-şi pună din laşitate capăt zilelor, refugiu banal; datorită compătimirii pentru numele său mare, va găsi destui oameni de ispravă şi şi-i va asocia pe cei curajoşi. Pînă atunci, nu trebuie să refuze nici un ajutor. Dacă-i va fi respins pe cei şaizeci de soldaţi — căci atîţia erau pe drum —, pînă ce vestea să ajungă la Nero, pînă ce o altă trupă să străbată marea, multe se pot întîmpla care ar putea lua proporţiile unui război. În sfîrşit, ori îşi va găsi salvarea printr-o asemenea hotărîre, ori nu va suferi nimic mai grav dacă îndrăzneşte, decît dacă e laş.

59 Dar pe Plautus, neînarmat şi surghiunit, aceste cuvinte nu l-au convins, fie că nu vedea nici un ajutor, fie că-i era silă să spere fără nimic sigur sau din iubire pentru soţia şi copii lui, faţă de care socotea că împăratul, dacă n-ar mai fi tulburat de nici o îngrijorare, s-ar arăta mai blînd. Sînt unii care spun că din partea socrului său i-au venit şi alte veşti, cum că nici o primejdie nu-l ameninţă şi că cei doi maeştri în filozofie, Caeranus, grec de neam, şi Musonius, toscan[109], i-au recomandat fermitate în aşteptarea morţii, în loc să ducă o viaţă nesigură şi agitată. Ceea ce este sigur este că a fost găsit la miezul zilei gol şi făcîndu-şi exerciţiile de gimnastică. Astfel l-a ucis centurionul în prezenţa eunucului Pelagon, pe care Nero îl pusese să comande centurionului şi detaşamentului de soldaţi, ca un fel de dregător regal peste nişte gărzi de corp. Capul lui Plautus a fost adus la Roma; la vederea lui, Nero (voi cita chiar cuvintele lui) zise: „De ce [...][110]; şi, după ce a scăpat de frică, se pregăteşte să grăbească căsătoria cu Poppaea, amînată din pricina spaimelor lui, şi să o îndepărteze pe Octavia, soţia lui, care, deşi ducea o viaţă modestă, îi era nesuferită din cauza numelui tatălui ei[111] şi a simpatiilor poporului. Senatului însă i-a trimis o scrisoare, nemărturisind nimic despre uciderea lui Sulla şi a lui Plautus, ci afirmînd că

---

[108] Despre L. Antistius Vetus, v. XIII, 11.

[109] Caeranus este amintit de Plinius cel Bătrîn în *Istoria naturală*; Musonius Rufus, născut la Volsinii, era un renumit filozof stoic, profesor al lui Epictet şi prieten al lui Plinius cel Tînăr; deportat în anul 65 în insula Gyaros (XV, 71), se reîntoarce la Roma în anul 69; este deportat din nou de Vespasian şi graţiat de fiul acestuia, împăratul Titus.

[110] Lacună în text.

[111] Împăratul Claudius, ai cărui copii erau victimele lui Nero.

amîndoi sînt spirite turbulente şi că el veghează cu mare grijă la siguranţa statului. Sub această etichetă, s-au decretat rugăciuni publice zeilor şi s-a hotărît ca Sulla şi Plautus să fie excluşi din rîndul senatorilor, farsă încă mai revoltătoare decît crimele comise.

60 Aşadar, primind hotărîrea senatului, după ce a văzut că orice nelegiuire a lui este considerată ca o faptă strălucită, o izgoneşte pe Octavia sub cuvînt că e sterilă. Apoi, o ia de soţie pe Poppaea. Aceasta, multă vreme concubina lui şi stăpînă pe voinţa lui Nero, cît timp i-a fost amant şi apoi soţ, îl îndeamnă pe unul dintre slujitorii Octaviei să o acuze că trăieşte cu un sclav. A fost desemnat ca vinovat un oarecare Eucaerus, născut la Alexandria, priceput să cînte la flaut. Pentru aceasta, au fost supuse la cercetări slujnicele Octaviei, şi unele, neputînd suferi grozăvia torturilor, au făcut declaraţii mincinoase; cele mai multe însă au continuat să apere cinstea nepătată a stăpînei lor. Dintre acestea, una, la stăruinţa lui Tigellinus, îi răspunse că sexul Octaviei este mai curat decît gura lui. Mai întîi totuşi, Octavia este îndepărtată sub forma unui divorţ legal, şi ea primeşte casa lui Burrus şi domeniile lui Plautus, daruri de rău augur. Apoi, este izgonită în Campania şi pusă sub pază militară. Din pricina aceasta — plîngeri numeroase şi nu pe ascuns în lumea de jos, care are mai puţină înţelepciune şi, din cauza stării ei modeste, este expusă la primejdii mai puţine. Din aceste motive, Nero, ca şi cum s-ar fi căit de ticăloşie, o recheamă pe Octavia.

61 Atunci oamenii se urcă bucuroşi pe Capitoliu şi, uşuraţi, aduc mulţumiri zeilor; prăvălesc statuile Poppaeii şi duc pe umeri chipurile Octaviei, le acoperă cu flori şi le aşază în for şi în temple. În uralele lor de veneraţie, ajung chiar să-l laude pe împărat. Palatinul era plin de lume şi de strigăte, cînd deodată grupe de soldaţi, năpustindu-se cu biciuşti şi cu suliţe ridicate, îi pun pe fugă, risipindu-i: tot ce răsturnase mulţimea în răzvrătirea ei a fost pus la loc, şi onoarea Poppaeii a fost restabilită. Aceasta, vajnică în ura ei, dar atunci şi de temerea ca nu cumva pornirea violentă a mulţimii să se dezlănţuie şi mai mult, sau să se schimbe Nero dîndu-se de partea poporului, îi cade în genunchi, spunîndu-i „că nu este acum vorba de interesul ei de a lupta pentru căsătorie, deşi aceasta îi e mai scumpă decît viaţa, ci viaţa lui e pusă într-o cumplită primejdie de către clienţii şi sclavii Octaviei, care şi-au dat numele de «popor» şi au îndrăznit în timp de pace ceea ce cu greu

se întîmplă în vreme de război. Împotriva împăratului s-au ridicat aceste arme: a lipsit doar un şef care, în timpul tulburărilor, s-ar găsi repede. Părăsească ea doar Campania şi vie în persoană Octavia la Roma, femeia la al cărui semn, chiar fiind departe, se aţîţă răscoalele!" Altminteri, adăuga Poppaea, „ce vină are ea? Pe cine a jignit ea? Oare pentru că avea să dea familiei Cezarilor urmaşi legitimi? Preferă oare poporul roman să pună la conducerea imperiului odrasla unui flautist egiptean? În sfîrşit, dacă interesul statului o cere, să-şi cheme, de bună voie sau silit, stăpîna, sau, altminteri, să vegheze la securitatea lui printr-o îndreptăţită răzbunare. Primele mişcări s-au potolit, e drept, prin măsuri moderate; dar dacă poporul îşi va pierde speranţa că Octavia va redeveni soţia lui Nero, îi va da acesteia un soţ."

62 Aceste vorbe amestecate, ticluite anume să stîrnească teamă şi mînie, l-au înspăimîntat şi înflăcărat totodată pe cel ce-o asculta. Dar învinuirea de dragoste cu un sclav nu prea rezista, şi ea fusese dejucată prin anchetarea slujnicelor. Aşadar, propuse să se caute mărturia cuiva căruia să i se pună în seamă vina încercării de răsturnare a ordinii de stat. Potrivit i s-a părut cel care a executat uciderea mamei lui, Anicetus, prefectul flotei de la Misenum, despre care am mai vorbit, care avusese parte de o oarecare trecere după săvîrşirea crimei, apoi de-o ură şi mai mare, căci executanţii actelor ticăloase sînt priviţi ca şi cum ei le-ar imputa altcuiva. Prin urmare, Nero, chemîndu-l la el, îi aminteşte de serviciul pe care i-l făcuse mai înainte: „Doar el, zicea, îi venise în ajutor împăratului, scăpîndu-l cu viaţă de mama lui, care-i întindea curse; este momentul să-l îndatoreze tot atît de mult, înlăturîndu-i soţia, care-l duşmăneşte; nu e nevoie de forţă sau de sabie: să declare că este amantul Octaviei." Deocamdată, îi promite recompense, secrete, într-adevăr, dar mari, şi locuri de retragere plăcute, sau, dacă le refuză, îl ameninţă cu moartea. Acela, cu ticăloşia lui înnăscută şi cu obişnuinţa căpătată prin mîrşăviile comise, născoceşte mai multe decît i se porunciseră şi se declară vinovat în faţa unor prieteni ai lui Nero, pe care acesta îi reunise la un fel de consiliu. Apoi, Anicetus este izgonit în Sardinia, unde a trăit în exil fără nici un fel de lipsuri şi a murit de moarte naturală.

63 Dar Nero anunţă printr-un edict că, în speranţa atragerii de partea ei a flotei, Octavia îl corupsese pe prefect şi, uitînd că puţin mai înainte o învinuise de sterilitate, adăugă că, dîndu-şi seama de

păcatele ei, a făcut să dispară fătul; declara că avea toate probele şi că o închide pe Octavia în insula Pandateria[112]. Nici o altă exilată n-a umplut ochii celor care o priveau cu atîtea lacrimi de milă. Unii îşi aminteau de Agrippina, surghiunită de Tiberius, şi se gîndeau la Iulia, mai recent exilată de Claudius. Dar acelea ajunseseră în puterea vîrstei; văzuseră şi zile frumoase şi îşi mai uşurau suferinţa crudă a prezentului prin amintirea unei sorţi mai bune cîndva. Prima zi de nuntă a acesteia fusese o zi de înmormîntare: era dusă într-o casă în care nu vedea nimic decît jale, după ce tatăl şi, îndată după aceea, fratele ei[113] fuseseră răpiţi prin otrăvire; apoi, o slujnică[114] mai puternică decît stăpîna, şi Poppaea, căsătorită cu Nero, doar ca să aducă pieirea soţiei lui legitime; în sfîrşit, mai grea decît orice fel de moarte, acuzarea.

64 Şi totuşi, această tînără de douăzeci de ani[115], înconjurată acum de centurioni şi de soldaţi şi care, prin presimţirea nenorocirilor ei, rupsese de mult cu viaţa, nu se împăca încă cu moartea. Cîteva zile mai tîrziu, primeşte ordinul de moarte. În zadar spunea ea că acum este văduvă şi e doar sora împăratului[116], în zadar îi invoca pe Germanici, strămoşii amîndurora[117], şi în cele din urmă chiar numele Agrippinei, în timpul vieţii căreia avusese de suferit o căsnicie nefericită, dar nu moartea. Este legată strîns cu funii şi i se deschid venele de la toate membrele şi, fiindcă sîngele, îngheţîndu-i de frică, se scurgea prea încet, este răpusă de aburii unei băi supraîncălzite. Urmează o sălbăticie şi mai groaznică, căci capul, tăiat şi dus la Roma, a fost pus sub ochii Poppaeii. La ce să mai amintesc că pentru toate acestea se decretează ofrande templelor? Toţi cei ce vor cunoaşte nenorocirile acelor vremi, din scrierile

---

[112] Aceeaşi insulă unde fusese exilată şi unde murise Iulia, fiica lui August; Agrippina, soţia lui Germanicus, exilată în anul 33 p.Chr. de Tiberius (VI, 25); Iulia, fiica lui Germanicus, acuzată de adulter cu Seneca, fusese deportată de împăratul Claudius în anul 41 şi murise în acelaşi an.

[113] Claudius, tatăl, şi Britannicus, fratele.

[114] Liberta Acte.

[115] Era născută în anul 40, avea deci 22 de ani, şi murit la 9 iunie 62; şase ani mai tîrziu, în aceeaşi zi, s-a sinucis Nero (Suetoniu, *Nero* 57).

[116] Nero devenise fratele ei doar în ziua cînd îl adoptase Claudius.

[117] Drusus, tatăl lui Claudius, şi Germanicus obţinuseră pentru ei şi pentru urmaşi supranumele de Germanicus. Drusus era tatăl lui Claudius şi al lui Germanicus; Claudius era tatăl Octaviei şi tatăl adoptiv al lui Nero: Germanicus era unchiul Octaviei şi bunicul lui Nero.

mele sau ale altora, să ştie dinainte că, de cîte ori a poruncit principele exiluri şi ucideri, de atîtea ori au fost aduse mulţumiri zeilor: semnul de altădată al victoriilor devenise pe-atunci semn de nenorocire publică. N-am să trec totuşi sub tăcere orice decizie a senatului care aduce ceva nou prin adulaţie sau atinge limita de servilism.

65 În acelaşi an, Nero i-a omorît prin otrăvire, cum s-a crezut, pe cei mai importanţi dintre liberţii lui, pe Doryphorus[118], pentru că s-ar fi opus căsătoriei cu Poppaea, pe Pallas, pentru că prin lunga lui bătrîneţe deţinea o sumă de bani imensă. Romanus[119] îl învinuise pe Seneca prin acuzaţii secrete cum că ar fi aliat cu Caius Piso, dar Seneca a reuşit să-l doboare sub aceeaşi acuzaţie. De aici teama lui Piso şi originea vastei, dar nefericitei conspiraţii de mai tîrziu împotriva lui Nero.

---

[118] Doryphorus, grec, libert al lui Nero, succesor al lui Callistus; despre Pallas, v. XI, 29.

[119] Probabil, un libert. Despre Caius Calpurnius Piso şi conjuraţia care-i poartă numele, v. XV, 48-65.

Cartea a XV-a

1 În vremea aceasta[1], regele parţilor, Vologeses, aflînd de acţiunile lui Corbulo şi de faptul că Tigranes, un străin, fusese rege al Armeniei, voind totodată, după izgonirea fratelui său, Tiridates, să răzbune prestigiul jignit al Arsacizilor, era frămîntat de îngrijorări contrare, gîndindu-se pe de o parte la măreţia Romei şi pe de alta la respectarea datorată unei alianţe continue[2]. Nehotărît din fire, mai era împiedicat şi de defecţiunea hircanilor[3], neam puternic, şi de multele conflicte militare ce decurgeau din asta. Pe cînd tot şovăia, o veste nouă a unui alt afront l-a întărîtat. Tigranes, ieşind din Armenia, devastase ţara adiabenilor[4], neam învecinat cu parţii, printr-o invazie de prea mari proporţii şi prea îndelungată ca să se mărginească la prădăciuni, şi fruntaşii poporului suportau greu aceasta: „Se ajunsese oare la un asemenea dispreţ, ca să nu fie atacaţi cel puţin de un general roman, ci de un ostatic de o cutezanţă nebunească, ţinut atîţia ani la Roma printre sclavi?“ Monobazus[5], care domnea peste adiabeni, le mai înteţea durerea, tot întrebînd: „Ce ajutor are el şi de unde să-l ceară? Armenia fusese cedată, şi ţinuturile învecinate vor fi curînd anexate; dacă parţii nu le apără, sclavia la romani este mai uşoară pentru cei ce se predau, decît pentru cei cuceriţi.“ Tiridates, de asemenea, părăsindu-şi domnia şi fugind, era şi mai impresionant, fie că păstra tăcere, fie că se plîngea cu cumpătare: „Imperiile mari, spunea el, nu se menţin prin laşitate; este nevoie de o confruntare între bărbaţi şi între

[1] Povestirea se leagă cu XIV, 26 şi începe cu evenimente petrecute în anul 61.

[2] De pe vremea lui August, între romani şi parţi nu fusese război declarat.

[3] V. XIII, 37 şi XIV, 25.

[4] Despre adiabeni, v. XII, 13.

[5] Monobazus, fratele şi succesorul lui Izates (XII, 13).

arme. Pentru cine are conducerea supremă, echitabil este ceea ce e mai puternic. A-şi păstra avutul este menirea unui particular; a lupta pentru ce este al altora este lauda unui rege."

2 Aşadar, Vologeses, mişcat de toate acestea, convoacă şi sfatul, îl pune pe Tiridates alături de el şi începe astfel: „Pe acesta, care e născut din acelaşi tată ca şi mine, după ce mi-a cedat în virtutea vîrstei mele rangul suprem, l-am pus la conducerea Armeniei, socotită a treia treaptă a succesiunii la putere; căci pe mezi îi luase în stăpînire mai dinainte Pacorus[6]; mi se părea că printr-asta am liniştit cum se cuvine penaţii[7] familiei noastre faţă de urile de mai înainte dintre fraţi şi de luptele dintre ei. Iată însă că romanii se opun, şi pacea, pe care niciodată n-au încălcat-o fără a suferi pierderi, o rup şi acuma spre pieirea lor. N-am să tăgăduiesc că aş fi preferat să păstrez cele dobîndite de strămoşi mai mult prin echitate decît prin vărsare de sînge, mai mult prin negocieri decît prin arme. Dacă am greşit prin şovăială, îmi voi îndrepta greşeala prin bravură. Forţa voastră, cel puţin, şi gloria sînt neştirbite, şi, în plus, faima moderaţiei voastre, care nu trebuie dispreţuită nici de cei mai mari oameni, este preţuită şi de zei." Numaidecît, îi încinge capul lui Tiridates cu o diademă, îi încredinţează lui Moneses, unul dintre nobili, o trupă de călăreţi, gata de luptă, care-l însoţeşte de obicei pe rege, adăugînd şi auxiliari din Adiabene, şi-i dă în grijă să-l izgonească pe Tigranes din Armenia, pînă ce el, punînd capăt neînţelegerilor cu hircanii, avea să strîngă forţele regatului său şi să ducă greul războiului, ameninţînd provincile romane.

3 Cînd a aflat Corbulo de acestea prin informaţii sigure, a trimis în sprijinul lui Tigranes două legiuni, comandate de Verulanus Severus şi de Vettius Bolanus[8], cu recomandarea secretă să procedeze mai degrabă precaut decît prea grăbit: de fapt, el prefera să fie în stare de război, decît să-l poarte. Îi şi scrisese împăratului că este nevoie de un general anume, care să apere Armenia, şi că Siria,

---

[6] Alt frate al lui Vologeses; v. XII, 44.

[7] Zei romani, consideraţi că veghează la menţinerea şi sporirea bunurilor casnice *(penus)*; erau confundaţi cu Larii, însărcinaţi mai curînd să aibă grijă de persoane decît de bunuri.

[8] Despre Verulanus Severus, v. XIV, 26; M. Vettius Bolanus, consul supleant sub Nero, apoi legat propretor în Britannia (anul 69 sau 70) şi, sub Vespasian, proconsul al Asiei.

atacată de Vologeses, este în mai mare primejdie. Între timp, dispune celelalte legiuni pe malul Eufratului, armează trupe de provinciali adunate în grabă, opreşte pătrunderile duşmanilor prin posturi militare. Şi, fiindcă regiunea ducea lipsă de apă, construieşte întărituri în jurul izvoarelor şi ascunde unele pîraie sub grămezi de nisip.

4 Pe cînd Corbulo făcea aceste pregătiri spre apărarea Siriei, Moneses, înaintînd repede cu o trupă ca să prevină zvonul sosirii sale, nu l-a găsit totuşi pe Tigranes neinformat sau luat prin surprindere. El ocupase mai dinainte Tigranocerta, oraş puternic prin mulţimea apărătorilor şi prin mărimea zidurilor. Pe deasupra, fluviul Nicephorius[9], de o lăţime respectabilă, înconjura o parte a zidurilor, şi un şanţ foarte mare fusese săpat în partea în care fluviul nu oferea destulă siguranţă. Înăuntru, erau soldaţi de-ai noştri, şi proviziile le fuseseră din vreme asigurate. La transportul acestora, cîţiva oameni, înaintînd prea mult şi fiind deodată împresuraţi de duşmani, stîrniseră mai mult mînia decît frica celorlalţi. Dar parţii nu au curajul să întreprindă un asediu: prin rarele lor săgeţi, nici nu-i sperie pe cei închişi înăuntru şi se şi înşală singuri. Adiabenii, începînd să apropie scările şi maşinile de război, sînt uşor doborîţi, iar ai noştri, ieşind năvalnic la asalt, îi măcelăresc imediat.

5 Corbulo totuşi, socotind că, oricît de bună era situaţia lui, nu trebuie să abuzeze de noroc, trimite o solie la Vologeses, care să ceară socoteală în privinţa atacării provinciei sale: „Un rege aliat şi prieten este asediat împreună cu cohortele romane; să părăsească mai întîi asediul, sau altminteri şi el îşi va pune taberele pe teritoriul inamic." Centurionul Casperius[10], ales pentru această misiune, l-a întîlnit pe rege în oraşul Nisibis[11], aflat la o distanţă de treizeci şi şapte de mii de paşi[12] de Tigranocerta, şi i-a înfăţişat cu semeţie instrucţiunile. Vologeses avea un vechi şi înrădăcinat principiu: să evite războiul cu romanii; şi apoi, în momentul de faţă, lucrurile nici nu mergeau prea bine pentru el. Asediul eşuase, Tigranes era în siguranţă prin forţe militare şi provizii; cei care încercaseră luarea cu asalt fuseseră puşi pe fugă; legiunile romane fuseseră trimise în Armenia, şi altele, postate la frontiera Siriei, erau gata să năvă-

---

[9] Se pare, un afluent al Tigrului.

[10] Despre Casperius, v. XII, 45.

[11] Nisibis, cetate în nordul Mesopotamiei.

[12] Un pas (măsură de lungime) = 1,479 m.

lească dincolo; el avea o cavalerie neînstare să lupte din lipsă de furaje, căci un nor de lăcuste mîncase toată iarba şi toate frunzele. Aşadar, Vologeses, ascunzîndu-şi teama şi arătîndu-se mai împăciuitor, răspunde că va trimite o solie la împăratul roman, spre a-i cere Armenia şi a întări pacea; ordonă ca Moneses să părăsească Tigranocerta; el însuşi se retrage în ţara lui.

6 Mulţi ridicau în slăvi aceste rezultate, obţinute prin înfricoşarea regelui şi prin ameninţările lui Corbulo, considerîndu-le măreţe. Alţii le explicau spunînd că s-ar fi încheiat un acord secret ca, războiul încetînd de amîndouă părţile şi Vologeses retrăgîndu-se, Tigranes să plece şi el din Armenia. „Căci de ce oare a fost retrasă armata romană din Tigranocerta? De ce să părăsească după restabilirea liniştii tot ce apăraseră în vreme de război? Era mai bine că au iernat la capătul Cappadociei, ridicîndu-şi colibe în grabă, decît în capitala unui regat de curînd salvat de ei? Războiul a fost, fără îndoială, amînat, pentru ca Vologeses să se măsoare cu altcineva decît cu Corbulo, iar Corbulo să nu-şi pună în primejdie gloria cîştigată vreme de atîţia ani." Căci, cum am spus, el ceruse un comandant special pentru apărarea Armeniei şi se auzea că este pe cale să sosească Caesennius Paetus[13]. Curînd, acesta veni, şi trupele fură împărţite astfel: legiunile a IV-a şi a XII-a, cărora li se adăugase şi a V-a, adusă de curînd din Moesia, precum şi trupele auxiliare ale Pontului, Galatiei şi Cappadociei, erau puse sub comanda lui Paetus, iar legiunile a III-a, a VI-a şi a X-a, precum şi auxiliarii recrutaţi mai înainte din Siria, rămîneau sub conducerea lui Corbulo; în rest, ei puteau să-şi unească sau să-şi împartă forţele, după cum cereau împrejurările. Dar pe de-o parte Corbulo nu suferea un concurent, iar pe de alta Paetus, căruia ar fi trebuit să-i fie de ajuns gloria de a fi socotit al doilea, deprecia faptele de arme ale acestuia, spunînd mereu că ele nu se remarcă prin nici un fel de masacre sau de prăzi şi că oraşele sînt cucerite doar cu numele; el va impune învinşilor tributuri şi legi, iar, în locul unui simulacru de rege, autoritatea Romei.

7 Cam în acelaşi timp, solii lui Vologeses, despre care am spus că fuseseră trimişi la împărat, s-au întors fără nici un rezultat, şi parţii au pornit războiul pe faţă. Paetus nu se dădu în lături să

[13] Despre Caesennius Paetus, v. XIV, 29.

pătrundă în Armenia cu două legiuni, dintre care a IV-a era condusă de Funisulanus Vettonianus, iar a XII-a de Calavius Sabinus[14], dar sub triste auspicii. Căci, la traversarea Eufratului, pe care-l treceau pe un pod, calul care purta însemnele consulare, speriindu-se, a luat-o la fugă înapoi. Mai mult, un animal de jertfă care se afla lîngă barăcile de iarnă în plină construcţie, a rupt-o la fugă, dărîmînd lucrări pe jumătate terminate, şi a scăpat dincolo de întăriturile castrului; în sfîrşit, lăncile soldaţilor au scăpărat flăcări, prevestire şi mai izbitoare, pentru că parţii în luptă cu duşmanii foloseau arme de aruncare.

8 Însă Paetus, dispreţuind prevestirile, neîntărind cum trebuie aşezările de iarnă şi neîngrijindu-se de nici un fel de provizii, duse în grabă armata dincolo de muntele Taurus, spre a recuceri, zicea el, Tigranocerta şi spre a pustii ţinuturile pe care Corbulo le lăsase neatinse. A cucerit, într-adevăr, cîteva redute şi ar fi dobîndit o oarecare glorie şi pradă, dacă ar fi pus o măsură gloriei şi ar fi avut grijă de pradă. Străbătînd în lungi marşuri ţinuturi care nu se puteau păstra, provizia capturată alterîndu-se şi iarna apropiindu-se, şi-a dus armata înapoi şi, ca şi cum ar fi terminat războiul, a compus o scrisoare către împărat cu vorbe pompoase, lipsite de temei.

9 În acest timp, Corbulo şi-a consolidat poziţia prin posturi militare mai dese pe ţărmul Eufratului, pe care nu-l neglijase o clipă şi, ca pîlcurile duşmane de călăreţi să nu fie o piedică la construirea podului (într-adevăr, pe cîmpiile care se întindeau dincolo roiau în toate părţile, făcînd mare impresie), ordonă să pornească pe fluviu nave impunătoare prin mărime, legate între ele cu bîrne şi prevăzute cu turnuri, şi îi risipeşte, înspăimîntîndu-i prin catapulte şi baliste, pe barbarii asupra cărora cădeau pietroaiele şi lăncile la mai mare distanţă decît puteau să ajungă din partea opusă săgeţile trimise. După aceea, podul a fost construit pînă la capăt; colinele de dincolo de fluviu sînt ocupate de cohortele aliate şi apoi de castrele legiunilor cu atîta repeziciune în desfăşurarea forţelor, încît parţii, părăsind planul de invadare a Siriei, îşi pun acum toată nădejdea doar în Armenia. Acolo, Paetus, neştiind ce-l ameninţă, îşi ţinea legiunea a V-a departe de el, în Pont, şi le slăbise pe celelalte prin

[14] Lucius Funisulanus Vettonianus, întîi tribun militar, condusese succesiv ca legat propretor provinciile Dalmaţia, Panonia şi Moesia superioară; despre Calavius Sabinus nu avem alte cunoştinţe.

învoiri fără socoteală acordate soldaţilor, pînă cînd s-a aflat că Vologeses e pe cale să sosească cu o armată mare, gata de luptă.

10 Este chemată legiunea a XII-a şi, de unde se aşteptase le vestea întăririi armatei, află că numărul soldaţilor este mic; totuşi, ar fi putut să salveze tabăra, ţinînd pe loc războiul şi înşelîndu-i pe parţi, dacă Paetus ar fi avut statornicie în hotărîrile lui sau ale altora; dar de-abia fusese întărit de militari capabili să înfrunte împrejurările urgente, că el, ca să nu pară că are nevoie de sfatul altcuiva, trecea la hotărîri opuse şi mai proaste. Astfel, părăsind tabăra de iarnă şi spunînd că lui nu-i fuseseră date împotriva inamicului şanţuri şi întăriturí, ci corpuri de luptători şi arme, şi-a pornit legiunile, ca pentru a se înfrunta într-o luptă decisivă. Apoi, pierzînd un centurion şi vreo cîţiva soldaţi pe care-i trimisese înainte în recunoaştere a forţelor duşmanului, s-a întors înfricoşat. Şi, fiindcă Vologeses îl urmărise fără prea mare insistenţă, recăpătînd din nou o încredere deşartă, ocupă cu trei mii de pedestraşi de elită vîrful cel mai apropiat al muntelui Taurus, ca să oprească trecerea regelui. Pe deasupra, plasează auxiliarii din Panonia, floarea cavaleriei, într-o parte a cîmpiei. Soţia şi băiatul lui au fost ascunşi într-o fortăreaţă, numită Arsamosata[15]; spre apărare le-a fost dată o cohortă, iar el a risipit soldaţii care, dacă ar fi fost ţinuţi laolaltă, ar fi făcut mai bine faţă unui duşman rătăcitor. Cu greu a fost silit, se zice, să-i mărturisească lui Corbulo că duşmanul îl presează; nici Corbulo nu s-a grăbit; voia ca, primejdiile crescînd, să-şi sporească meritul ajutorării. A ordonat totuşi să fie gata de plecare cîte o mie de soldaţi din cele trei legiuni, opt sute de călăreţi auxiliari şi un număr egal de cohorte de aliaţi.

11 Dar Vologeses, deşi aflase că Paetus îi barase drumurile într-o parte prin pedestrime, în cealaltă, prin cavalerie, neschimbîndu-şi cu nimic planul, i-a speriat pe călăreţi prin forţă şi prin ameninţări şi i-a zdrobit pe legionari, afară de un singur centurion, Tarquinius Crescens, care, îndrăznind să apere un turn în care făcea de gardă, se năpustise de mai multe ori şi omorîse barbarii care se apropiau, pînă ce-a fost învăluit de flăcările torţelor aruncate din toate părţile. Pedestraşii care rămăseseră teferi se răspîndiseră prin locuri depărtate şi neumblate, iar cei rămaşi se întoarseră în tabără, exagerînd

[15] Între Tigru şi Eufrat.

de frică bravura regelui, cruzimea şi mulţimea neamurilor lui şi găsind lesne crezare la cei care erau la fel de înfricoşaţi. Nici generalul lor nu se silea să înfrunte înfrîngerea; îşi părăsise toate îndatoririle militare şi trimisese din nou rugăminţi lui Corbulo să vină repede şi să salveze stindardele, acvilele şi ce mai rămăsese din numele unei armate nefericite; pînă atunci, adăuga, ei vor păstra jurămîntul de credinţă, cît timp mai sînt în viaţă.

12 Neînfricat, Corbulo, lăsînd o parte din trupe în Siria, ca să păzească întăriturile construite pe Eufrat, alegînd cel mai scurt drum pe care totodată să nu ducă lipsă de provizii, străbate Commagena, apoi Cappadocia, şi de-acolo se îndreaptă spre Armenia. Mai însoţea armata, cu tot ce e de trebuinţă la război, şi un mare număr de cămile încărcate cu grîu, pentru ca astfel să alunge în acelaşi timp şi pe duşman, şi foamea. Primul dintre învinşi pe care l-a întîlnit a fost Paccius[16], centurion primipil, apoi şi mulţi alţi soldaţi; pe aceştia, care-şi acopereau fuga cu fel de fel de pretexte, îi îndeamnă să se întoarcă la unităţile lor şi să încerce clemenţa lui Paetus; cît despre el, zicea că nu are îndurare decît pentru victorioşi. Totodată, îşi trece în revistă legiunile, le îmbărbătează, le aminteşte victoriile mai vechi, le pune în faţă o nouă glorie. Răsplata eforturilor lor nu sînt nişte sate sau oraşe ale armenilor, zicea el, ci salvarea unui castru roman şi a celor două legiuni dinăuntru. Dacă fiecărui soldat i s-ar acorda, din mîna generalului, cea mai mare distincţie, cununa pentru salvarea unui cetăţean, ce lucru minunat pentru acela şi ce glorie ar fi, cînd ar vedea că numărul celor care au adus salvarea ar fi egal cu al celor care au fost salvaţi! Însufleţiţi cu toţii de aceste cuvinte şi de altele asemenea (căci erau şi unii pe care primejdiile fraţilor sau rudelor îi înflăcărau prin imbolduri personale), grăbeau fără întrerupere marşul, zi şi noapte.

13 Vologeses îi împresura şi mai strîns pe cei asediaţi şi ataca ba întăriturile legiunilor, ba fortăreaţa în care se adăposteau cei inapţi de luptă datorită vîrstei, apropiindu-se mai mult decît e în obiceiul parţilor, nădăjduind să-i atragă la luptă pe duşmani printr-o asemenea temeritate. Dar aceştia se urneau greu din corturi şi nu făceau altceva decît să apere fortificaţiile, unii, doar dacă generalul le poruncea, alţii din tembelism, sau aşteptîndu-l pe Corbulo şi, de

[16] Despre Paccius Orfitus, v. XIII, 36.

s-ar fi pornit asupra lor un atac mai puternic, gîndindu-se să se prevaleze de exemplele dezastrului de la Caudium şi de cel numantin[17]; „Samniţii, un neam italic, n-aveau aceeaşi forţă ca parţii, rivalii imperiului roman. Chiar şi cei din timpurile străvechi, atît de tari şi atît de lăudaţi, s-au gîndit să se salveze, de cîte ori soarta a hotărît împotriva lor." Generalul, silit de această stare deznădăjduită a armatei, a trimis el prima scrisoare către Vologeses, dar nu cu rugăminţi, ci cu reproşuri că acesta comisese acte duşmănoase contra noastră în favoarea armenilor, popor tot timpul sub stăpînirea romană sau supus regelui ales de împărat. „Pacea ar fi la fel de utilă de ambele părţi. Vologeses să nu aibă în vedere doar situaţia prezentă; a venit în persoană cu toate forţele regatului împotriva a două legiuni; romanii au la dispoziţie, spre a-i susţine în război, tot restul lumii."

14 La acestea, Vologeses nu răspunse nimic în scris legat de chestiunea în cauză, ci că el trebuie să-i aştepte pe fraţii săi Pacorus şi Tiridates, că acestea erau locul şi timpul fixate de ei spre a lua o decizie despre Armenia şi că zeii le-au dat totodată prilejul fericit, demn de Arsacizi, de a dispune de legiunile romane. După aceea, Paetus trimise soli, spre a cere o convorbire cu regele; acesta îl însărcină pe Vasaces, comandantul cavaleriei, să se ducă. Paetus îi aminteşte de Lucullus, de Pompeius[18] şi de tot ce făcuseră împăraţii spre a stăpîni sau spre a da altcuiva Armenia; Vasaces îi răspunde că noi avem doar aparenţa putinţei de a o păstra sau dărui, dar forţa este în mîna parţilor. Şi, după multă discuţie înfocată între ei, a doua zi este chemat Monobazus adiabenul, ca să fie martor la ceea ce conveniseră. S-a hotărît ca legiunile să fie despresurate, ca toţi soldaţii romani să plece din Armenia, ca fortificaţiile şi proviziile să fie predate parţilor şi ca, după îndeplinirea tuturor acestora, să i se dea lui Vologeses putinţa să trimită soli la Nero.

15 Între timp, Paetus a făcut un pod peste rîul Arsania[19], care curgea de-a lungul taberei, aceasta, chipurile, spre a-i uşura lui dru-

---

[17] Primul, în al doilea război cu samniţii, cînd romanii, înfrînţi (anul 321 a.Chr.), au fost trecuţi pe sub furcile caudine; al doilea, în anul 137 a.Chr., prin capitularea consulului Mancinus, asediat de spanioli la Numantia împreună cu douăzeci şi patru de mii de soldaţi.

[18] Amîndoi îl învinseseră pe Tigranes, regele Armeniei, în campaniile lor, Lucullus în anii 69 şi 68 a.Chr., Pompeius în anul 66, dîndu-i domnia înapoi.

[19] Afluent al Eufratului care uda fortificaţia Arsamosata.

mul, dar de fapt îi fusese impus de parţi, ca o mărturie a victoriei; căci lor le-a folosit; ai noştri au plecat în direcţia opusă. A mai circulat zvonul că legiunile au fost trecute pe sub jug şi că suferiseră, de pe urma înfrîngerii, şi alte umiliri, aidoma celor la care s-au dedat apoi armenii: într-adevăr, aceştia au pătruns în tabără, înainte ca armata romană s-o fi evacuat, şi s-au aşezat pe cele două laturi ale drumurilor, ca să-şi recunoască şi să-şi ia înapoi sclavii cîndva capturaţi, şi vitele de povară. Ni s-au luat pînă şi haine şi ne-au fost reţinute armele, soldaţii temători cedîndu-le, ca să nu se iţte vreo pricină de luptă. Ca să învedereze dezastrul nostru, Vologeses a pus să se facă mormane de leşuri şi de arme de-ale noastre, dar s-a abţinut să privească legiunile care fugeau: după ce-şi săturase orgoliul, căuta faima de om moderat. Trecu rîul Arsania urcat pe un elefant, iar cei din suita regelui au forţat apa călări, fiindcă se răspîndise zvonul că podul nu va rezista la greutate din cauza vicleniei celor care-l construiseră; dar cei care s-au încumetat să-l treacă şi-au dat seama că e solid şi de încredere.

16 De altminteri, s-a constatat că asediaţii avuseseră provizii atît de mari, încît dădură foc hambarelor; pe de altă parte, Corbulo ne informează[20] că parţii, lipsiţi de hrană, iar nutreţul terminîndu-li-se, erau gata să părăsească asediul, şi că el se afla la nu mai mult de trei zile de marş. Mai spune că prin jurămîntul lui Paetus, depus în faţa stindardelor şi fiind de faţă cei pe care regele îi trimisese spre a-i servi drept martori, se dăduse asigurarea că nici un roman nu va pătrunde în Armenia, pînă ce nu va veni răspunsul lui Nero că încuviinţează pacea. Chiar admiţînd că aceste afirmaţii au fost inventate spre a agrava infamia comisă, celelalte ştiri atestă fapte bine cunoscute: că Paetus a străbătut într-o singură zi o distanţă de trei zile de marş, părăsindu-şi pretutindeni răniţii, şi că acea panică a soldaţilor care fugeau n-a fost mai puţin ruşinoasă decît dacă ar fi întors spatele inamicului pe cîmpul de bătaie. Corbulo, ieşindu-le în cale cu trupele lui la malul Eufratului, s-a ferit să facă paradă de decoraţii militare şi de arme, ca să nu le pună în faţă un contrast jignitor: soldaţii manipulelor, abătuţi şi deplîngînd soarta nefericită a camarazilor lor, nu-şi puteau stăpîni lacrimile; din cauza plînsului, cu greu au putut să-şi schimbe salutul militar. Dispăruseră orice

[20] Corbulo a scris o carte intitulată „Memorii", care nu a ajuns pînă la noi, cunoscută de Plinius cel Bătrîn şi de Tacitus.

gînd de întrecere în vitejie, setea de glorie, sentimente de oameni fericiţi: îi stăpînea doar mila, şi mai cu seamă pe cei din gradele inferioare.

17 Urmă o convorbire scurtă între comandanţi: unul[21] se plîngea că efortul lui fusese zadarnic: războiul s-ar fi putut termina prin fuga parţilor, zicea el; celălalt răspunse că forţele amîndurora sînt intacte: să întoarcă acvilele şi, uniţi, să invadeze Armenia, slăbită prin plecarea lui Vologeses. Corbulo a obiectat, zicînd că nu are astfel de instrucţiuni din partea împăratului; doar fiindcă fusese îngrijorat de pericolul legiunilor îşi părăsise el provincia; cum intenţiile parţilor îi sînt necunoscute, el se va întoarce în Siria. Chiar şi aşa, trebuie să aibă parte de mare noroc ca pedestrimea lui sleită de lungimea marşurilor să se ţină pe urma unei călărimi vioaie, care o ia înainte, ajutată fiind şi de întinderea cîmpiilor. După aceea, Paetus şi-a petrecut iarna prin Cappadocia. Pe de altă parte, Vologeses îi trimise soli lui Corbulo, cerîndu-i să-şi retragă posturile fortificate de dincolo de Eufrat şi să facă fluviul linie de hotar, ca odinioară; la rîndul lui, Corbulo pretindea ca Armenia să fie golită de garnizoane străine. Pînă la urmă, regele s-a învoit: Corbulo a dărîmat tot ce fortificase dincolo de Eufrat, şi armenii au fost lăsaţi fără stăpîn.

18 În schimb, la Roma se înălţau trofee pentru înfrîngerea parţilor şi arcuri de triumf la mijlocul colinei Capitoliului, decretate de senat pe cînd războiul era în toi şi nici după aceea întrerupte, căci contau aparenţele, şi nu ceea ce ştia toată lumea. Ba încă, spre a ascunde îngrijorările iscate de evenimentele din afară, Nero a ordonat ca grîul destinat poporului, care se alterase de vechime, să fie aruncat în Tibru, ca să arate că aprovizionarea era asigurată; preţul acestuia n-a fost urcat, deşi două sute de nave se scufundaseră chiar în port[22], din pricina unei furtuni năpraznice, iar alte o sută care urcau pe Tibru pieriseră într-un incendiu întîmplător. Apoi, Nero a pus la conducerea veniturilor publice trei consulari, pe Lucius Piso, pe Ducenius Geminus şi pe Pompeius Paulinus[23], criticîndu-i totodată pe împăraţii anteriori, care prin cheltuieli exa-

---

[21] Corbulo.

[22] La Ostia.

[23] Lucius Calpurnius Piso, consul în anul 57 (XIII, 28); Ducenius Geminus, consul supleant, nu se ştie precis anul, iar sub Galba, prefect al Romei; Pompeius Paulinus, consul supleant în anul 53 (XIII, 53).

gerate depăşiseră măsura încasărilor normale; el adăugă că dăruieşte statului şaizeci de milioane de sesterţi pe an.

19 Se răspîndise în acea vreme un foarte prost obicei: la apropierea alegerilor magistraţilor sau a tragerii la sorţi a provinciilor, foarte mulţi din cei fără copii recurgeau la înfieri, prin adopţiuni de formă, şi, după ce, în calitate de părinţi, concurau la funcţii de pretor sau la împărţirea provinciilor, se descotoroseau numaidecît de cei pe care-i adoptaseră [...][24] [Părinţii adevăraţi] se adresaseră atunci cît se poate de indignaţi senatului, invocînd dreptul natural şi grijile educării, împotriva fraudei, a artificiilor şi a scurtei durate a adoptării: „Cei fără copii, spuneau ei, au destule avantaje prin aceea că, lipsiţi de multe griji, fără nici o povară, se bucură de trecere, onoruri şi au totul de-a gata şi la îndemînă. Cît despre noi, promisiunile legilor sînt luate în derîdere, de vreme ce oricare, ajuns părinte fără să-i pese de nimic şi lipsit de copii fără durerea de a-i fi pierdut, ajunge dintr-o dată să egaleze şansele de împlinire a unor vechi dorinţe ale părinţilor adevăraţi." S-a dat după aceea o decizie a senatului, ca o adopţiune simulată să nu aibă valoare la dobîndirea nici unei funcţii publice şi nici să nu folosească la primirea de moşteniri.

20 După aceea, a fost pus în discuţie cretanul Claudius Timarchus, acuzat de vinile obişnuite ale celor puternici şi bogaţi din provincii, ajunşi să-i năpăstuiască pe cei mai prejos decît ei. Se răspîndise o vorbă a lui, care era şi o jignire a senatului; spusese anume peste tot că stă în puterea lui să se aducă mulţumiri publice proconsulilor care guvernează Creta. Paetus Thrasea, folosind acest prilej în interesul public, după ce propusese ca acuzatul să fie expulzat din Creta, adăugă: „S-a dovedit din experienţă, onoraţi senatori, că legile cele mai bune şi exemplele cele mai de laudă la oamenii de bine au izvorît din delictele altora. Astfel, abuzurile avocaţilor au dat naştere la propunerea legii Cincia, corupţia electorală a impus legile iuliene, iar lăcomia demnitarilor, plebiscitele calpurniene[25]. Căci vina precede în timp pedeapsa, şi corecţia urmează infracţiunii. Prin urmare, faţă de acest nou act de trufie a

---

[24] Mică lacună în text. Prin legea Papia Poppaea, se acordau senatorilor cu copii anumite facilităţi şi privilegii.

[25] Despre legea Cincia, v. XI, 5; legea Iulia a fost dată de August, privitor la corupţia electorală; legea Calpurnia, propusă de tribunul plebei L. Calpurnius Piso, în anul 14 a.Chr., pedepsea delictele de concusiune.

provincialilor să luăm o decizie demnă de lealitatea şi de fermitatea romană, prin care să nu fie întru nimic ştirbită protecţia datorată aliaţilor, iar nouă să ne piară gîndul că un roman, orice situaţie ar avea, poate fi supus judecăţii altora decît a concetăţenilor săi.

21 Odinioară, erau trimişi nu numai un pretor sau un consul, ci chiar şi cetăţeni particulari să inspecteze provinciile şi să relateze senatului tot ce li se părea necesar despre supunerea oricui; neamuri întregi tremurau de judecata unui singur om. Acum, dimpotrivă, facem curte străinilor şi-i linguşim şi, aşa cum se decide decernarea de mulţumiri publice cuiva la un semnal al nu ştiu cui, tot aşa, ba şi mai lesne, se hotărăşte să fie acuzat. Să se decidă, fie, şi să le rămînă provincialilor putinţa de a-şi arăta în acest fel importanţa; dar lauda falsă, stoarsă prin rugăminţi, să fie interzisă, la fel ca necinstea sau cruzimea. Mai multe greşeli facem căutînd să cîştigăm bunăvoinţa oamenilor, decît supărîndu-i. Ba unele calităţi sînt chiar urîte: severitatea neclintită, intransigenţa faţă de hatîruri. De aceea, începuturile magistraturilor noastre sînt în general mai bune, dar sfîrşitul lor şchioapătă, de vreme ce atunci noi umblăm după sufragii, ca nişte candidaţi. Dacă aceste neajunsuri ar fi înlăturate, provinciile vor fi conduse mai echitabil şi mai energic, căci aşa cum, de frica legii împotriva extorcării de bani, a fost înfrîntă lăcomia, tot aşa, prin interzicerea mulţumirilor publice, va fi înfrîntă goana după onoruri."

22 Propunerea s-a bucurat de aprobarea celor mai mulţi, totuşi nu s-a putut ajunge la un decret al senatului, deoarece consulii au refuzat să o pună în discuţie. Curînd după aceea, la iniţiativa principelui, senatul a decretat ca nimeni să nu facă propuneri de mulţumiri publice în adunarea provincialilor şi ca nimeni să nu fie investit cu dreptul de a le transmite. În timpul aceloraşi consuli[26], a luat foc Gymnasiul[27], izbit de un trăznet, iar statuia lui Nero, care se afla acolo, a fost topită, ajungînd o masă informă de bronz. Apoi, din cauza unui cutremur de pămînt, oraşul foarte populat al Campaniei, Pompei, s-a năruit în mare parte. Tot pe atunci a decedat vestala Laelia şi în locul ei a fost aleasă Cornelia, din familia lui Cossus[28].

---

[26] Anul 62 p.Chr.

[27] Fusese inaugurat de Nero cu un an înainte (XIV, 47).

[28] Laelia, probabil fiica lui Decimus Laelius Balbus (VI, 47); Cornelia, fiică a consulului Cornelius Cossus, din anul 60 p.Chr. (XIV, 20).

23 În anul de consulat al lui Memmius Regulus şi al lui Verginius Rufus[29], Nero a primit, cu o bucurie mai mult decît firească unui om, vestea că Poppaea i-a născut o fată: a numit-o cu titlul de Augusta, acordînd şi Popaeii acelaşi supranume. Localitatea unde născuse ea era colonia Antium, unde se născuse şi el. Senatul recomandase dinainte zeilor sarcina Poppaeii şi făcuse în mod public jurinţe care acum fuseseră sporite şi împlinite. Se mai adăugară ceremonii religioase de mulţumire, se decretă un templu zeiţei Fecundităţii, lupte de circ după modelul ritualului jocurilor de la Actium[30] şi, de asemenea, să se aşeze două statui de aur ale Fortunei pe tronul lui Iupiter Capitolinul şi să se dea un spectacol de circ atît la Bovillae[31], în cinstea familiei Iulia, cît şi la Antium, în cinstea familiilor Claudia şi Domitia: totul a fost dat uitării, fetiţa murind înainte de a fi împlinit patru luni. Din nou apărură linguşirile celor ce propuneau acum să se acorde copilei însemnele apoteozării, un lectisternium[32], un templu şi un preot. Cît despre Nero, pe cît de nemăsurat s-a arătat în bucuria lui, tot pe atîta în durere. Cînd, îndată după naşterea copilei, senatul se pornise în masă spre Antium, s-a semnalat că Thrasea fusese oprit şi că el primise, fără a se tulbura, această jignire, prevestitoare a unei morţi apropiate. Se zice că apoi Nero s-ar fi lăudat faţă de Seneca de a se fi împăcat cu Thrasea şi că Seneca l-ar fi felicitat: în acest fel, acestor bărbaţi iluştri le sporeau gloria şi pericolele.

24 Între timp, la începutul primăverii, soli de-ai parţilor au prezentat mesajul regelui Vologeses şi o scrisoare cu acelaşi conţinut: „El lasă la o parte — zicea — evenimentele anterioare şi chestiu-

---

[29] Anul 63 p.Chr.; C. Memmius Regulus este fiul consulului P. Memmius Regulus, din anul 31 p.Chr. (V, 11); Lucius Verginius Rufus, una dintre cele mai prestigioase figuri de magistraţi. Născut în anul 14-15 la Milano dintr-o familie de cavaleri, a fost de trei ori consul şi a refuzat de trei ori conducerea imperiului. A fost consul a treia oară în anul 97 p.Chr., împreună cu viitorul împărat Nerva. A murit în anul 97 sau la începutul anului 98, la vîrsta de 83 de ani. Elogiul funebru i l-a făcut Tacitus: *laudator eloquentissimus* (panegiristul cel mai elocvent). Un foarte frumos portret al acestui om, care „a supravieţuit timp de 30 de ani gloriei sale", îl face Plinius cel Tînăr (*Ep.* II, 1).

[30] Jocurile date de Octavian August în anul 31 a.Chr., spre a celebra victoria de la Actium împotriva lui Antonius şi a Cleopatrei, ultimul act al luptei pentru conducerea supremă.

[31] La poalele munţilor Albani.

[32] Loc (pernă, pat) pe care se aşeza chipul unei divinităţi la ospăţul oferit în cinstea ei, acum Claudia Augusta, copila apoteozată.

nea, de atîtea ori dezbătută, asupra stăpînirii Armeniei, fiindcă zeii, judecătorii popoarelor, oricît de puternice ar fi ele, au acordat parţilor posesiunea ei, nu fără ruşinea romanilor. Nu demult, Tigranes a fost împresurat; după aceea, el, Vologeses, l-a lăsat să plece nevătămat pe Paetus împreună cu legiunile lui, deşi îi putea zdrobi. Forţa lui s-a vădit clar, el a dat şi o probă de bunăvoinţă. Tiridates n-ar refuza să vină la Roma, spre a primi diadema, dacă n-ar fi reţinut de îndatoririle lui sacerdotale[33]. S-ar duce în faţa stindardelor şi imaginilor împăratului, unde, în prezenţa legiunilor, ar lua auspiciile domniei"[34].

25 La o asemenea scrisoare a lui Vologeses, fiindcă Paetus prezentase situaţia cu totul altfel, ca şi cum lucrurile ar fi mers bine, centurionul care însoţise solii, întrebat în ce stare se găseşte Armenia, a răspuns că toţi romanii au plecat de acolo. Atunci, Nero, înţelegînd bătaia de joc a barbarilor care cereau ceea ce răpiseră deja, s-a sfătuit cu fruntaşii senatului dacă e de preferat un război cu reuşită nesigură, sau o pace ruşinoasă; fără ezitare, au ales toţi războiul. Îndată, Corbulo, care era cunoscut de atîţia ani atît soldaţilor noştri, cît şi duşmanilor, este pus la comanda operaţiilor, ca nu cumva, din cauza incapacităţii altuia, să se facă din nou o greşeală, deoarece se regreta că a fost folosit Paetus. Aşadar, solii se reîntorc fără să fi reuşit ceva, totuşi încărcaţi de daruri, pentru ca să existe speranţa că Tiridates nu ar prezenta în zadar aceleaşi cereri, dacă el însuşi ar veni cu aceste rugăminţi. Guvernarea Siriei îi este încredinţată lui Caius Cestius[35], iar comanda oştirii lui Corbulo, la care s-a adăugat legiunea a XV-a, adusă din Panonia, sub comanda lui Marius Celsus[36]. Se comunică în scris tetrarhilor şi regilor, prefecţilor şi procuratorilor, precum şi acelora dintre pretori care conduceau provinciile învecinate[37] să asculte de ordinele lui Corbulo, a cărui putere a fost sporită aproape tot atîta cît cea acordată de poporul roman lui Cneus Pompeius, spre a purta război-

[33] Tiridates era preot-mag; printre numeroasele interdicţii ale acestora, era şi aceea de a se atinge de apa mării sau de a călători pe mare.

[34] Probabil, într-una din provinciile romane învecinate (Siria sau Cappadocia).

[35] C. Cestius Gallus, probabil fiul consulului din anul 35 p.Chr. (VI, 31).

[36] Marius Celsus, după moartea lui Nero, consul în anul 69, militar încercat.

[37] Guvernatori ai provinciilor în vechile regate anexate Romei; prefecţii sînt comandanţii trupelor auxiliare, procuratorii sînt administratori civili şi militari în unele provincii în care nu se trimiteau preconsuli (în cele senatoriale) sau propretori.

iul cu piraţii[38]. Paetus s-a reîntors la Roma şi, deşi se temea de mai rău, Nero s-a mulţumit să-l atace cu o glumă cam astfel: i-a spus că-l iartă imediat, pentru ca nu cumva un om atît de gata să se sperie din orice să se îmbolnăvească din cauza unei griji mai îndelungate.

26 În vremea asta, Corbulo, transferînd în Siria legiunile a IV-a şi a XII-a, care, pierzînd cei mai viteji soldaţi, iar ceilalţi fiind înspăimîntaţi, păreau că nu sînt tocmai pregătite de luptă, duce de acolo în Armenia legiunile a VI-a şi a III-a, forţă militară proaspătă şi încercată prin dese şi reuşite acţiuni. A adăugat la acestea legiunea a V-a, care, cantonată în Pont, rămăsese în afara dezastrului, şi totodată soldaţi din legiunea a XV-a, de curînd aduşi aici, detaşamente de elită din Illyricum şi din Egipt, toată cavaleria şi pedestrimea auxiliară şi trupele regilor aliaţi, reunite la un loc la Melitene[39], locul pe unde se pregătea să treacă Eufratul. Apoi, după obişnuita ceremonie de purificare, convoacă armata la adunare, evocă faptele glorioase săvîrşite sub auspiciile împăratului şi faptele săvîrşite de el însuşi, punînd pe seama incapacităţii lui Paetus insuccesele, cu acel mare prestigiu, care la un om de arme ţine loc de elocinţă.

27 Apoi, porneşte pe drumul străbătut odinioară de Lucius Lucullus[40], desfundînd locurile pe care trecerea anilor le astupase. Nerespingînd solii de pace ai lui Tiridates şi Vologeses, veniţi la el, le dă ca însoţitori centurioni cu propuneri împăciuitoare: „Nu s-a ajuns pînă acolo, zicea el, ca un conflict să fie inevitabil. Multe înfruntări au fost favorabile romanilor, cîteva parţilor: o lecţie împotriva trufiei. Prin urmare, este şi în interesul lui Tiridates să primească în dar regatul neatins de devastări, iar, pe de altă parte, Vologeses va sluji mai bine neamului parţilor prin alianţa lui cu Roma, decît prin pierderi reciproce! Corbulo ştie ce discordii sînt

---

[38] În anul 67 a.Chr., potrivit legii propuse de A. Manilius, lui Cn. Pompeius i se acordă comanda supremă în campania pentru pacificarea Orientului şi stîrpirea piraţilor.

[39] Melitene era un oraş în Armenia Mică, aproape de fluviul Eufrat, unde se afla un castru roman.

[40] C. Lucius Lucullus străbătuse aceleaşi drumuri, trecînd Eufratul în campania lui asupra Armeniei din anul 69 a.Chr.; trecuseră peste 130 de ani de atunci.

în ţara acestuia şi ce neamuri nepotolite şi deosebit de violente conduce; dimpotrivă, împăratul său se bucură de o pace desăvîrşită şi nu are pe seamă decît acest singur război." Totodată, el adaugă la îndemnurile lui intimidarea; îi izgoneşte din aşezările lor pe megistanii armeni, care se revoltaseră primii împotriva noastră, le distruge fortăreţele, umple de spaimă totul, cîmpii şi munţi, oameni în putere şi neputincioşi.

28 Numele lui Corbulo nu era privit de barbari cu vrăjmăşie, şi nici cu sentimente de ură ca faţă de un duşman, aşa încît aveau încredere în propunerea lui. De aceea, Vologeses nu se arătă îndîrjit întru totul şi ceru un armistiţiu pentru unele provincii; Tiridates ceru să se fixeze locul şi ziua unei întrevederi. Ziua a fost fixată la o dată apropiată, iar locul a fost acela în care odinioară fuseseră împresurate de barbari legiunile romane împreună cu Paetus, spre a ne aminti de succesul lor. Corbulo nu l-a evitat, pentru ca marea diferenţă a situaţiei să-i sporească gloria. De altminteri, ruşinea suferită de Paetus nu-l apăsa, ceea ce s-a vădit prin aceea că a ordonat fiului acestuia, tribun militar, să meargă cu cîteva mici unităţi şi să îngroape rămăşiţele celor căzuţi în înfrîngerea suferită. În ziua hotărîtă, Tiberius Alexander[41], cavaler roman de rang senatorial, ataşat pe lîngă Corbulo pentru asigurarea celor necesare războiului, şi Vinicianus Annius, ginerele lui Corbulo, care nu împlinise vîrsta unui senator, dar fusese numit legat al legiunii a V-a, au venit în tabăra lui Tiridates în semn de omagiu şi, mai mult, ca printr-un astfel de gaj să-l facă pe Tiridates să nu se teamă de vreo cursă. Fiecare dintre cei doi comandanţi a luat cu el o escortă de douăzeci de călăreţi. La vederea lui Corbulo, regele a descălecat primul; Corbulo sări de pe cal imediat şi, înaintînd pe jos unul către altul, îşi dădură mîinile.

29 Apoi, comandantul roman l-a lăudat pe tînăr, care, evitînd acţiunile riscante, apuca o cale sigură şi sănătoasă. Acela, după ce a vorbit mai întîi mult despre nobleţea neamului său, a continuat moderat, spunînd că se va duce la Roma şi că va aduce împăratului

---

[41] Tiberius Iulius Alexander, evreu renegat născut dintr-o familie de preoţi, a fost procurator al Iudeii, începînd cu anul 46; fiind din anul 67 prefect al Egiptului, a trecut de partea lui Vespasian în anul 69, apoi în anul 70 a fost prefect al pretoriului; a continuat războiul început de Titus pentru cucerirea Ierusalimului; Annius Vinicianus îl însoţeşte în anul 66 pe Tiridates la Roma.

un omagiu cu totul deosebit: un Arsacid care vine cu rugăminţi, fără ca parţii să fi fost învinşi. S-a convenit ca Tiridates să depună în faţa statuii împăratului diadema regală şi să nu o reia decît din mîna lui Nero; întrevederea s-a sfîrşit printr-o sărutare[42]. Apoi, după cîteva zile, a urmat o mare paradă de ambele părţi: de o parte, călăreţii parţilor dispuşi pe escadroane cu însemnele ţării lor; de cealaltă, coloanele legiunilor, cu acvilele, stindardele şi statuile zeilor, strălucitoare, dădeau impresia unui templu. În centru, pe o estradă, era un scaun curul, iar, pe scaun, statuia lui Nero. După sacrificiul făcut conform datinii, Tiridates, înaintînd, îşi scoase diadema de pe cap şi o puse la picioarele statuii, gest care provocă în sufletele tuturor o mare emoţie, pe care o sporea masacrul sau asediul armatelor romane, ce le stăruia încă în faţa ochilor. „Dar acum — îşi ziceau — ce schimbare de situaţie! Tiridates va pleca să se arate privirilor neamurilor lui; cît mai lipsea să li se pară un captiv?"

30 Corbulo adăugă gloriei sale bunăvoinţa şi dădu un banchet. Regele cerea mereu explicaţii de cîte ori observa ceva nou, de exemplu că începuturile rondurilor de noapte sînt anunţate de un centurion, că terminarea banchetului se vesteşte prin sunet de corn şi că se aprinde cu o torţă focul la un altar, înălţat dinaintea pavilionului generalului. Corbulo, lăudînd exagerat rostul acestor uzanţe, l-a impresionat pe rege, umplîndu-l de admiraţie pentru vechile noastre tradiţii. A doua zi, acesta a cerut ca, avînd să facă atîta drum, să i se dea un răgaz pentru a-şi vedea fraţii şi mama; între timp, şi-a lăsat fiica drept zălog şi a trimis o scrisoare de implorare lui Nero.

31 După ce a plecat, s-a întîlnit cu Pacorus în ţara mezilor şi, la Ecbatana[43], cu Vologeses, care era îngrijorat pentru fratele său. Într-adevăr, acesta ceruse lui Corbulo şi prin mesagerii lui ca Tiridates să nu fie constrîns la vreun semn al sclaviei, să nu predea sabia, să nu fie împiedicat să-i îmbrăţişeze pe guvernatorii provinciilor noastre sau să aştepte la uşile lor. Pesemne, Vologeses, obişnuit cu mîndria care îi stăpîneşte pe străini, nu ne cunoştea pe noi, romanii, la care ceea ce contează este realitatea puterii, iar formele goale nu sînt luate în seamă.

---

[42] Obicei oriental.

[43] Ecbatana, oraş vechi în Media Atropatene, reşedinţă a regilor parţi.

32 În acelaşi an, Nero a trecut neamurile Alpilor maritimi printre cele ce posedau dreptul latin[44]. A fixat locurile cavalerilor romani la circ în faţa celor ale plebeilor, căci pînă atunci ei şedeau laolaltă, fiindcă legea Roscia[45] nu reglementase decît primele paisprezece rînduri. În acelaşi an, el a dat spectacole de gladiatori tot atît de grandioase ca şi cele anterioare, numai că multe femei de seamă şi mulţi senatori s-au făcut de ocară apărînd în arenă.

33 Sub consulatul lui Caius Laecanius şi al lui Marcus Licinius[46], Nero simţea o dorinţă din zi în zi mai arzătoare să apară pe scenele publice, căci pînă acum el cîntase doar în palat sau în grădinile lui, la iuvenale[47], spectacole pe care le dispreţuia, ca avînd prea puţin public şi o scenă prea mică pentru vocea lui extraordinară. Neîndrăznind totuşi să înceapă la Roma, şi-a ales Neapolis, un oraş oarecum grecesc; „Va debuta aici — îşi zicea el — pentru ca, după ce va trece în Ahaia şi va cîştiga vestitele cununi consfinţite de antichitate, să-şi atragă printr-o reputaţie şi mai mare aplauzele concetăţenilor." Ca urmare, toată populaţia oraşului, adunată cu grămada, şi cei din coloniile şi municipiile învecinate, pe care-i chemase acolo zvonul acestui eveniment, precum şi alaiul care-l însoţea pe împărat, ca să-i facă onorul sau diferite servicii, şi de asemenea unităţi de soldaţi, au umplut teatrul napolitanilor.

34 Acolo s-a întîmplat un lucru prevestitor de rău, după părerea celor mai mulţi, mai degrabă providenţial, după părerea lui, şi un semn al bunăvoinţei zeilor, căci, după ce mulţimea care asistase a ieşit, teatrul golit s-a prăbuşit, fără ca nimeni să fi păţit ceva. Ca urmare, Nero a compus nişte cîntece prin care celebra norocul re-

---

[44] Ţinutul de la poalele Alpilor Cottieni (între Italia şi Franţa, la nord de actuala Nice) fusese constituit ca provincie romană de August în anul 14 a.Chr. şi era administrat de un procurator. *Ius Latii* (dreptul latin), precedînd în general acordarea cetăţeniei romane, îi punea pe posesorii lui în condiţiile coloniilor zise latine; el nu conferea dreptul de exercitare a magistraturilor la Roma. Locuitorii unui oraş bucurîndu-se de dreptul latin care fuseseră magistraţi în oraşul lor aveau, după ieşirea din funcţie, dreptul deplin de cetăţean roman.

[45] Legea Roscia, propusă în anul 67 a.Chr. de tribunul poporului, Roscius.

[46] Anul 64 p.Chr.; C. Laecanius Bassus a murit în timpul domniei lui Vespasian; Marcus Licinius era fiul lui M. Licinius Crassus, consul sub Tiberius (anul 27); mai tîrziu, a fost condamnat la moarte.

[47] Jocurile instituite de Nero în anul 59 p.Chr. (XIV, 15), care se dădeau în grădinile lui; Nero avea o voce mică şi răguşită, ne spune Suetoniu (*Nero* 20).

centei întîmplări. Avînd de traversat Marea Adriatică, s-a oprit un timp la Beneventum[48], unde Vatinius dădea un spectacol măreţ de gladiatori. Acest Vatinius a fost unul dintre cei mai dezgustători monştri ai acestui palat: crescut în magherniţa unui cizmar, din pricina corpului său diform şi a glumelor lui de măscărici, mai întîi a fost luat de către Nero ca bufon; apoi, prin calomnierea oamenilor celor mai de seamă, a căpătat atîta importanţă încît, prin trecerea lui, prin bani şi prin putinţa de a face rău, îi întrecea pe cei mai ticăloşi dintre curtezani.

35 Nero nu înceta cu crimele nici măcar în timpul distracţiilor, cînd asista la spectacolul dat de Vatinius. Într-adevăr, exact în acele zile a fost Torquatus Silanus[49] constrîns să-şi pună capăt zilelor, fiindcă, pe lîngă că aparţinea strălucitei familii Iunia, el se lăuda că August îi este străbunic. Acuzatorii au primit ordin să-l învinuiască de dărnicia lui fără măsură şi de faptul că nu spera altceva decît schimbarea situaţiei, mai mult chiar, că are printre liberţii lui pe unii pe care-i numeşte secretari: unul cu corespondenţa, altul cu jalbele, altul cu contabilitatea, titluri ale administraţiei supreme care-i vădesc intenţiile. După aceea, cei mai apropiaţi dintre liberţii lui au fost puşi în lanţuri şi ridicaţi. Şi cum condamnarea lui era iminentă, Torquatus şi-a tăiat venele braţelor. A urmat declaraţia lui Nero, care afirma, după obicei, că, deşi acesta era vinovat şi că avea, pe drept cuvînt, încredere în apărarea lui, ar fi rămas în viaţă dacă ar fi aşteptat clemenţa judecătorului său.

36 Nu mult după aceea, renunţînd deocamdată la Ahaia, nu se ştie bine de ce, s-a reîntors la Roma, meditînd în gîndurile lui intime la provinciile Orientului şi la Egipt. Apoi, declarînd printr-un edict că nu va lipsi mult şi că totul în viaţa statului va fi liniştit şi fericit, s-a urcat pe Capitoliu în vederea acestei plecări. Acolo, închinîndu-se zeilor, după ce a intrat şi în templul Vestei, apucîndu-l deodată un tremur din toate mădularele, fie îngrozit de zeiţă, fie că, la amintirea crimelor lui, frica nu-l părăsea niciodată, a renunţat la intenţia sa, spunînd că dorinţele lui sînt mai prejos decît iubirea lui de patrie: „Văzuse, zicea, feţele triste ale cetăţenilor, le auzea

---

[48] Beneventum, pe Via Appia, etapă obligatorie pentru cine se ducea la Brundisium (Brindisi), port la Marea Adriatică. Vatinius era născut la Beneventum.

[49] Decimus Iunius Torquatus Silanus, consul în anul 53 (XII, 58). Era fratele lui Lucius şi al lui Marcus Silanus, care pieriseră ca victime ale Agrippinei (XII, 1).

plîngerile tainice că el are de făcut atîta drum, căci nu-i suportă nici absenţele de scurtă durată, obişnuiţi cum sînt să recapete curaj contra loviturilor soartei la vederea împăratului. De aceea, aşa cum în legăturile de familie au cea mai mare trecere cei mai apropiaţi de inima noastră, tot astfel pentru el poporul din Roma contează mai mult decît orice şi el trebuie să se supună cînd acesta-l reţine." Aceste cuvinte şi altele asemenea erau pe placul plebei, avidă de distracţii şi, motiv mai însemnat, temătoare de lipsa de provizii de grîu în lipsa lui[50]. Senatul şi cei mari nu ştiau bine dacă el este mai crud fiind departe sau fiind de faţă; de aceea, potrivit cu natura marilor spaime, credeau că ceea ce se întîmplase era cel mai mare rău cu putinţă.

37 El însuşi, ca să capete crezare că nicăieri nu se simte atît de bine ca la Roma, a dat banchete în locurile publice, folosindu-se de oraş ca de palatul lui. Dar cel mai de pomină prin luxul şi faima lui a fost cel organizat de Tigellinus; pe acesta îl voi înfăţişa ca exemplu, ca să nu trebuiască să povestesc de mai multe ori aceleaşi acte de risipă nesocotită. Aşadar, pe lacul lui Agrippa[51] a pus să se construiască o plută, şi pe ea a organizat un banchet; ea avea să fie pusă în mişcare de alte nave. Vasele erau împodobite cu aur şi cu fildeş, iar vîslaşii erau tineri depravaţi, aşezaţi după vîrstă şi după talentele lor lubrice. Tigellinus adusese păsări, animale din ţările cele mai depărtate şi peşti de mare prinşi în Ocean. Pe cheiurile lacului se aflau lupanare, pline de femei din elită, iar în faţă se vedeau prostituate în pielea goală. Deocamdată, gesturi şi mişcări obscene; după ce s-a lăsat întunericul, tot crîngul de alături şi locuinţele dimprejur au început să răsune de cîntece şi să strălucească de lumini. Însuşi Nero, ticăloşit prin ce era permis şi nepermis, nu s-a dat în lături de la nici o destrăbălare. Şi, ca să se arate mai depravat ca alţii, puţine zile după aceea, s-a măritat cu un ins din ceata aceea de stricaţi, pe nume Pythagora, după ritualul căsătoriilor solemne. I s-a pus pe cap vălul de mireasă, au fost acolo martori, patul nupţial, dota şi torţele cortegiului de nuntă; s-a văzut în fine tot ce întunericul nopţii ascunde, cînd este vorba de-o femeie.

---

[50] E vorba de distribuţiile gratuite de grîu.

[51] Construit de M. Vipsanius Agrippa şi alimentat de un izvor bogat *(Aqua Virgo)* prin canalizări; se afla în apropierea Cîmpului lui Marte.

38 Urmă o calamitate, nu se ştie dacă din întîmplare sau din vina împăratului — căci istoricii vremii ne-au transmis ambele versiuni —, dar în orice caz cea mai grea şi mai spăimîntătoare dintre toate care au căzut asupra acestui oraş, din cauza furiei incendiilor. Începutul a fost în acea parte a Circului care se învecinează cu colinele Palatin şi Coelius, unde au izbucnit deodată flăcări la prăvăliile în care erau mărfuri inflamabile. Focul, început deodată şi înteţindu-se imediat, mînat de vînt, a învăluit toată lungimea Circului, căci pe acolo nu erau nici case mari, înconjurate cu dependinţe solide, nici temple încinse de ziduri, în sfîrşit nimic care să întîrzie propagarea lui. Incendiul, răspîndindu-se cu furie, a cuprins mai întîi locurile joase; apoi, întinzîndu-se pe înălţimi şi pustiind din nou zonele mai joase, a luat-o înaintea mijloacelor de apărare prin repeziciunea pîrjolului. Oraşul îi era la discreţie prin străzile lui strîmte şi întortocheate, aşa cum era vechea Romă. Apoi, ţipetele femeilor înspăimîntate, bătrînii nevolnici şi copiii neştiutori, toţi cei care voiau să se salveze fie pe ei, fie pe alţii, tîrînd pe cei neputincioşi sau aşteptîndu-i, unii stînd locului, alţii grăbindu-se, produceau o învălmăşeală totală. Adeseori, privind înapoi, erau învăluiţi de flăcări din lături ori din faţă, sau, dacă reuşeau să scape în vecinătate, cum şi aceste locuri erau cuprinse de flăcări, tot ce credeau că e de adăpost găseau în aceeaşi situaţie. În cele din urmă, nemaiştiind de ce să se ferească şi încotro să se îndrepte, umpleau străzile şi se aşterneau pe pămîntul gol; unii pierzînd tot ce aveau, chiar şi pentru hrana zilnică, alţii, de durere pentru cei dragi, pe care nu-i putuseră salva, au murit, deşi ar fi avut o scăpare. Nimeni nu îndrăznea să oprească focul, din cauza ameninţărilor repetate ale multora, care interziceau să-l stingă; ba încă alţii aruncau pe faţă torţe şi strigau în gura mare că aşa li s-a ordonat, fie ca să jefuiască mai în voie, fie că aşa li se poruncise.

39 În tot acest timp, Nero s-a aflat la Antium şi nu s-a reîntors la Roma pînă ce focul nu s-a apropiat de palatul lui, prin care el legase Palatinul de grădinile lui Maecenas. Totuşi, incendiul n-a putut fi oprit să mistuie Palatinul, palatul lui, şi toate edificiile dimprejur. Dar ca o consolare adusă poporului, lipsit de adăpost şi scăpat cu fuga, Nero deschise Cîmpul lui Marte, monumentele lui Agrippa, ba chiar şi grădinile lui, şi construi locuinţe improvizate, care să adăpostească mulţimea; au fost aduse alimente de la Ostia şi din municipiile apropiate, iar preţul grîului a fost scăzut pînă la

trei sesterţi. Aceste măsuri, deşi populare, n-aveau efect, fiindcă se răspîndise zvonul că, chiar în timpul cînd Roma ardea, Nero se urcase pe scena teatrului din palatul lui şi cîntase „Distrugerea Troiei", inspirat în redarea nenorocirilor prezente de vechile dezastre.

40 În sfîrşit, în a şasea zi, incendiul s-a oprit la poalele Esquilinului, după ce clădirile fuseseră dărîmate pe o suprafaţă imensă, pentru ca astfel să se pună ca stavilă o cîmpie întinsă şi un cer oarecum gol prăpădului care nu mai înceta. Panica nu dispăruse încă şi focul izbucni din nou cu tot atîta violenţă, mai cu seamă în locurile deschise ale oraşului; de aceea, pierderile în oameni au fost mai mici; în schimb, templele zeilor şi porticele destinate agrementului s-au prăbuşit pe o suprafaţă mai întinsă. Acest nou incendiu a stîrnit mai multă vîlvă, fiindcă izbucnise pe proprietăţile din cartierul Emilian ale lui Tigellinus: se credea că Nero căuta gloria prin ridicarea unui nou oraş, pe care să-l numească cu numele lui. De fapt, Roma este împărţită în paisprezece cartiere; dintre acestea patru erau intacte, trei erau distruse pînă la pămînt, în celelalte şapte mai rămîneau cîteva urme de clădiri în ruină şi pe jumătate arse.

41 A face numărătoarea caselor, a construcţiilor de locuinţe ieftine şi a templelor n-ar fi uşor; dar au fost nimicite de foc cele mai vechi monumente religioase: templul pe care Servius Tullius îl dedicase Lunii, Marele Altar şi sanctuarul pe care arcadianul Evandru îl închinase lui Hercule Ocrotitorul, lăcaşul lui Iupiter Stator, dedicat de către Romulus, palatul lui Numa şi templul Vestei cu penaţii poporului roman; apoi, bogăţiile cucerite prin atîtea victorii şi capodoperele artelor greceşti; în fine, monumentele literare ale spiritului, păstrate pînă atunci intacte; dintre care de multe cei mai bătrîni îşi aminteau, dar ele, cu toată splendida frumuseţe a oraşului renăscut, nu se mai puteau reface. Au fost mulţi oameni care au remarcat că acest incendiu izbucnise în a paisprezecea zi înaintea calendelor lui august[52], adică în aceeaşi zi în care senonii dăduseră foc Romei cucerite[53]. Alţii au mers cu cercetarea pînă acolo, încît au găsit acelaşi număr de ani, de luni şi de zile între amîndouă incendiile.

---

[52] 19 iulie, anul 64.

[53] În anul 390 a.Chr.

42 Oricum, Nero a profitat de dezastrul patriei lui şi a ridicat un palat[54] la care ceea ce uimea nu era atît aurul şi pietrele preţioase, obişnuite mai demult şi banalizate prin lux, cît terenurile amenajate, lacurile artificiale şi, ca să dea impresie de singurătate, se vedeau dintr-o parte pădurile, dintr-alta spaţii deschise şi perspective frumoase. Lucrările erau concepute şi conduse de Severus şi Celer, care imaginaseră, îndrăznind să rivalizeze prin artă, ceea ce natura însăşi respingea, irosind fondurile împăratului. Căci promiseseră că vor săpa un canal navigabil de la lacul Avern[55] pînă la vărsarea Tibrului, de-a lungul unui ţărm arid sau străbătînd obstacolele munţilor; dar, pentru a-l alimenta cu apă, nu aveau altceva decît mlaştinile Pontine[56]; restul terenului era abrupt sau secetos şi, de-ar fi putut să fie străbătut, ar fi însemnat o muncă excesivă, care nu-şi prea avea rostul. Nero totuşi, ahtiat după tot ce-i de necrezut, s-a pornit să străpungă înălţimile din vecinătatea Avernului. Şi astăzi se mai văd urmele acestei speranţe spulberate.

43 De altfel, pe spaţiul oraşului rămas după înălţarea palatului lui Nero, clădirile nu s-au ridicat, ca după incendiul galic, fără nici un plan şi la întîmplare, ci măsurîndu-se şirurile de construcţii de locuinţe şi spaţii largi pentru străzi, fixîndu-se o limită înălţimii caselor, prevăzîndu-se vaste spaţii între ele şi dispunîndu-se pe deasupra portice, care să protejeze faţadele edificiilor. Nero a promis că va înălţa aceste portice din banii lui şi că va preda stăpînilor lor terenurile de construcţie, curăţate de dărîmturi. A propus premii în raport cu rangul şi cu mijloacele materiale ale fiecăruia şi a fixat un termen pînă la care le pot dobîndi, după ce-şi vor fi ridicat casele sau construcţiile. A stabilit ca molozul dărîmăturilor să fie descărcat în mlaştinile de la Ostia şi ca navele care aduceau grîu pe Tibru să se întoarcă încărcate cu moloz; edificiile, într-o parte, să fie consolidate nu cu grinzi de lemn, ci cu piatră de Gabii sau de Alba[57], fiindcă aceasta e rezistentă la foc; pentru ca apa interceptată abuziv de unii particulari să curgă pentru toată lumea mai din plin şi în mai multe părţi, a stabilit controlori; a mai dispus posturi

---

[54] Cunoscut sub numele *Domus aurea* (Palatul de aur).

[55] Lacul Avern, aproape de Cumae, pe coasta Mării Tireniene, la vest de Neapole.

[56] Lacurile Pontine, o vastă suprafaţă mlăştinoasă la vestul Laţiului.

[57] Gabii, la jumătatea drumului dintre Roma şi Praeneste; Alba, pentru muntele Alban (azi, Montecavo).

pentru stingerea focului la dispoziţia oricui şi a hotărît ca locuinţele să nu aibă ziduri comune, ci să fie împrejmuite de zidurile lor. Aceste măsuri, bine primite din cauza utilităţii lor, au contribuit în plus la frumuseţea noului oraş. Erau totuşi unii care credeau că vechea aşezare a Romei convenea mai bine sănătăţii, fiindcă strîmtimea străzilor şi înălţimea caselor erau o apărare împotriva văpăii soarelui, pe cînd spaţiile larg deschise, nemaifiind apărate de nici o umbră, se încing acum de o arşiţă mai apăsătoare.

44 Acestea erau măsurile prevăzute de mintea omenească. S-a recurs apoi la ceremonii de ispăşire faţă de zei şi la cărţile sibiline[58], potrivit cărora s-au adresat rugăciuni publice lui Vulcan, lui Ceres şi Proserpinei[59]; matroanele s-au rugat Iunonei să se înduplece, mai întîi pe Capitoliu, apoi la ţărmul mării celei mai apropiate, de unde, scoţînd apă, au stropit cu ea templul şi statuia zeiţei; femeile care aveau soţi au făcut sellisternii[60] şi priveghiuri. Dar nici eforturile oamenilor, nici actele de generozitate ale împăratului sau ceremoniile de înduplecare a zeilor nu potoleau bănuiala îngrozitoare că focul a fost poruncit. Pentru a stinge zvonul, Nero a pus la cale învinuirea unor oameni, urîţi de toată lumea pentru infamiile lor[61], şi i-a supus la chinurile cele mai crunte; lumea îi numea „creştini". Numele li se trage de la Cristos, care, în vremea împăratului Tiberius, fusese condamnat la moarte de Pontius Pilatus[62]. Reprimată pentru un moment, această superstiţie funestă se răspîndea din nou nu numai prin Iudeea, locul de obîrşie al acestui flagel, dar şi la Roma, unde se revarsă de pretutindeni toate grozăviile sau ticăloşiile şi îşi găsesc mulţime de adepţi. Mai întîi, au fost închişi cei ce mărturiseau; apoi, după indicaţiile lor, o mulţime de oameni nu atîta dovediţi că ar fi pus foc, cît învinuiţi de ură faţă de neamul omenesc. Cei care trebuiau să moară au fost

---

[58] Despre cărţile sibiline, v. I, 76 şi VI, 12. Erau păstrate în templul lui Apollo de pe Palatin.

[59] Vulcan, zeul focului; Ceres, zeiţa pămîntului şi a agriculturii: Persefone, fiica ei.

[60] Ospeţe sfinte acordate divinităţilor feminine, corespunzătoare lectisterniilor (XV, 23), închinate divinităţilor masculine.

[61] Creştinii erau adesea confundaţi cu evreii şi erau victimele aceloraşi calomnii. Despre ei, v. şi Tacitus, *Hist.* V, 5. Vina lor cea mai mare era că nu recunoşteau cultul împăratului.

[62] Pontius Pilatus fusese procurator al Iudeii din anul 27 pînă în 37 p.Chr., cînd Vitellius, legatul Siriei, îl trimisese la Roma spre a da socoteală de abuzurile administraţiei lui. A fost condamnat de Caligula la exil.

şi prefăcuţi în prilejuri de batjocură: acoperiţi cu piei de fiare, piereau sfîşiaţi de cîini, mulţi erau pironiţi pe cruci sau daţi pradă flăcărilor, iar alţii, după ce se întuneca, erau arşi, ca să servească la iluminat în timpul nopţii. Nero îşi oferise grădinile pentru acest spectacol şi dădea o reprezentaţie de circ, amestecat cu mulţimea, în costum de vizitiu, sau conducînd un car de curse. Din care cauză, deşi aceşti oameni erau vinovaţi şi meritau cele mai grele pedepse, acum stîrneau mila, fiind sacrificaţi nu interesului public, ci sălbăticiei unui singur om.

45 În vremea asta, Italia era secătuită de contribuţiile de bani impuse, provinciile erau ruinate, şi tot aşa şi aliaţii poporului roman şi cetăţile zise „libere"[63]. Chiar zeii au ajuns să fie victime ale acestui jaf, templele din Roma fiind prădate şi fiindu-le răpit aurul triumfurilor şi ofrandelor, pe care orice generaţie a poporului roman li-l închinase la ocazii fericite sau în vreme de primejdie. Încaltea, prin Asia şi prin Ahaia[64] erau răpite nu numai daniile, ci şi statuile divinităţilor: în acest scop, fuseseră trimişi în aceste provincii Acratus[65] şi Secundus Carrinas. Primul, un libert, era gata de orice ticăloşie; al doilea, familiarizat doar din gură cu filozofia greacă, nu se pătrunsese în suflet de bunele învăţături. Se spunea că Seneca, spre a alunga departe de sine bănuiala sacrilegiului, ceruse împăratului învoirea să se retragă într-un ţinut îndepărtat, la ţară, şi, fiindcă nu i se acordase, ca şi cum ar fi fost suferind şi năpădit de dureri, n-a mai ieşit din camera lui. Unii autori ne-au transmis că un libert al său, pe nume Cleonicus, i-ar fi pregătit, din porunca lui Nero, otravă, că Seneca ar fi scăpat, fie că libertul i se destăinuise, fie că el însuşi se temea de asta şi de aceea îşi ducea zilele cu o hrană foarte simplă şi cu poame pădureţe, iar, cînd îi era sete, cu apă curgătoare.

46 În acelaşi timp, gladiatorii aflaţi în oraşul Praeneste[66], încercînd să evadeze, au fost împiedicaţi de postul de soldaţi care făcea

---

[63] Oraşele libere îşi aveau legile şi magistraţii lor şi erau scutite de încartiruirea de trupe romane.

[64] Templele lor de la Olimpia şi de la Delos, precum şi ale oraşelor greceşti din Asia mică, erau foarte bogate în obiecte preţioase.

[65] Despre jafurile lui Acratus la Pergam, v. XVI, 23.

[66] Praeneste (azi, Palestrina) situat la 23 de mile la est de Roma; gladiatorii, fie prizonieri de război, fie sclavi condamnaţi, fie criminali, erau ţinuţi într-o cazarmă şi iniţiaţi să lupte cu spada la luptele din circ. O altă vestită cazarmă de acest fel se găsea la Capua.

de gardă acolo. Mulţimea vorbea amintindu-şi de Spartacus şi de vechile nenorociri[67], doritoare cum e de schimbări politice şi înfricoşîndu-se de ele. Nu mult după aceea, s-a primit vestea unui dezastru naval, nu în urma unei lupte, căci niciodată pacea nu fusese mai stabilă, ci fiindcă Nero ordonase ca flota să se întoarcă în Campania într-o anumită zi, fără să ţină seama de condiţiile navigării pe mare. Ca urmare, cîrmacii au pornit de la Formiae[68], deşi marea era furioasă, şi, în timp ce se luptau să ocolească promontoriul de la Misenum, vîntul african dezlănţuit i-a împins, izbindu-i de ţărmurile de la Cumae; acolo au pierdut cele mai multe trireme, iar, vasele mai mici, cam peste tot.

47 La sfîrşitul anului, se vorbea peste tot de semne prevestitoare care anunţau dezastre iminente: trăznetele mai numeroase ca oricînd, şi apariţia unei comete, fenomen pe care Nero îl îndupleca totdeauna jertfind, ca ispăşire, sînge nobil; fetuşi cu două capete de oameni sau de alte vieţuitoare aruncaţi în drum sau aflaţi la sacrificiile la care se jertfesc deobicei animale gravide. În ţinutul placentin[69], s-a născut lîngă drum un viţel cu capul la coapsă: a urmat tălmăcirea haruspicilor, care prevesteau că se pregăteşte să apară o altă căpetenie a lumii, dar că aceasta nu va fi nici puternică, dar nici nu se va ivi în taină, fiindcă creşterea i-a fost oprită în pîntecele mamei, sau fiindcă a fost născută alăturea de-un drum.

48 Au intrat apoi în funcţia de consul Silius Nerva şi Atticus Vestinus[70] şi, totodată, a luat naştere şi a sporit o conjuraţie în care s-au înrolat pe întrecute senatori, cavaleri, militari, ba şi femei, pe de o parte din ură faţă de Nero, pe de alta din simpatie faţă de Caius Piso[71]. Acesta, provenind din neamul Calpurniilor şi înrudindu-se prin nobleţea părintelui său cu multe şi însemnate familii, se bucura de o mare popularitate în rîndul oamenilor de jos prin

---

[67] Este vorba de marea revoltă a sclavilor din anul 73 pînă în 71 a.Chr., condusă de Spartacus.

[68] Vasele trebuiau să navigheze spre sud; Formiae, oraş pe coasta Laţiului, la hotarul cu Campania; la Misenum, era staţionată flota Mării Tireniene. Cumae era la o distanţă de o milă la nord de promontoriul Misenum.

[69] Placentia (azi, Piacenza), oraş pe rîul Pad.

[70] Anul 65 p.Chr. Silius Nerva, nepotul consulului din anul 7 p.Chr.; M. Atticus Vestinus, fost prefect al Egiptului, sub Claudius.

[71] C. Calpurnius Piso, probabil unul dintre fiii lui Marcus Piso (II, 57); în ziua nunţii sale cu Livia Orestilla în anul 37 p.Chr., Caligula îi răpeşte soţia şi în anul 39 îl deportează.

virtutea sau prin însuşiri aidoma virtuţii. Căci îşi folosea elocinţa în apărarea concetăţenilor, se arăta generos faţă de prieteni, era binevoitor în convorbiri şi îndatoritor în raporturile lui chiar şi cu necunoscuţii. La acestea, se adăugau şi alte calităţi hărăzite de soartă: avea o statură înaltă şi un chip frumos. Dar era departe de a avea severitate în moravuri şi reţinere în plăceri; era atras de viaţa uşoară, de fast şi uneori de excese. Iar aceasta era pe placul multora care, seduşi de dulceaţa viciilor, vor ca puterea supremă să nu fie nici rigidă, şi nici prea austeră.

49 Conjuraţia a luat naştere nu din dorinţa de glorie a acestuia; totuşi, eu n-aş putea spune cine a fost primul care a pus-o la cale, la impulsul cui a fost pusă în mişcare o acţiune pe care au îmbrăţişat-o atît de mulţi. Că cei mai hotărîţi la aceasta au fost Subrius Flavus, tribun al cohortei pretoriene, şi centurionul Sulpicius Asper, au arătat-o fermitatea cu care ei au murit. Lucanus Annaeus[72] şi Plautius Lateranus au adus şi ei acolo ura lor aprinsă. Pe Lucanus îl îndîrjeau motive personale: Nero încerca să micşoreze faima poemelor lui şi-i interzisese să le arate altora, din cauză că nu reuşea să-l egaleze. Lateranus[73], consulul desemnat, s-a alăturat fără să fi suferit vreo vătămare, ci doar din iubire de patrie. Dimpotrivă, Flavius Scaevinus şi Afranius Quintianus, ambii din clasa senatorială, s-au asociat de la început la această importantă acţiune în ciuda reputaţiei lor. Căci Scaevinus avea o minte slăbită de desfrîu şi, ca urmare, ducea o viaţă de lîncezeală somnolentă; Quintianus, discreditat prin ticăloşirea corpului său şi făcut de rîs de Nero printr-o poezie injurioasă, venea ca să-şi răzbune jignirile.

50 Aşadar, tot vorbind între ei sau cu prietenii lor despre crimele împăratului, spunînd că se apropie sfîrşitul imperiului şi că trebuie ales un om care să salveze situaţia disperată, şi i-au atras pe cavalerii romani Claudius Senecio[74], Cervarius Proculus, Vulcatius Araricus, Iulius Augurinus, Munatius Gratus, Antonius Na-

---

[72] M. Annaeus Lucanus, fiul lui M. Annaeus Mela şi nepotul filozofului Seneca; s-a născut în anul 39 la Corduba, dar a trăit la Roma; a fost multă vreme prieten cu Nero; a scris diferite opere, dintre care ne-a rămas epopeea cu subiect istoric *Pharsalia*, care înfăţişează războiul dintre Caesar şi Pompei.

[73] Plautius Lateranus, amant al Messalinei (XI, 30), fusese exclus din senat, dar reintegrat de Nero în anul 55 (XIII, 11).

[74] Despre Claudius Senecio, v. XIII, 12; Cervarius Proculus şi ceilalţi cavaleri nu sînt cunoscuţi din alte surse.

talis şi Marcius Festus. Între aceştia, Senecio, unul dintre cei mai apropiaţi intimi ai lui Nero, care şi atunci păstra aparenţa de prietenie cu el, era expus tocmai prin asta celor mai mari primejdii. Natalis era confidentul tuturor secretelor lui Piso; ceilalţi îşi puneau speranţa într-o schimbare a puterii. Au mai fost atraşi, în afară de Subrius şi Sulpicius despre care am pomenit, oameni de acţiune din armată: Gavius Silvanus şi Statius Proximus, tribuni ai cohortelor pretoriene, şi centurionii Maximus Scaurus şi Venetus Paulus. Dar forţa cea mai de nădejde se pare că o reprezenta prefectul Faenius Rufus[75], un personaj stimat pentru viaţa şi reputaţia lui; Tigellinus însă, care, prin cruzimea şi desfrînarea lui, îi era mai la inimă împăratului, îl persecuta cu acuzaţii şi adeseori îl făcuse să se teamă că ar putea fi prezentat ca amant al Agrippinei şi că, regretînd-o, ar fi acum pornit să se răzbune. Aşadar, cînd conjuraţii s-au încredinţat că şi prefectul pretoriului a trecut de partea lor, adesea chiar din vorbele lui, au început să discute mai hotărît despre data şi locul asasinării. Se zicea că mai demult Subrius Flavus fusese hotărît să-l atace pe Nero cînd acesta cînta pe scenă, ori cînd alerga de colo pînă colo, nepăzit de nimeni, prin palatul în flăcări. În acest ultim caz, se ivise prilejul ca Nero să fie singur, în celălalt, însăşi mulţimea sportivilor, martoră excelentă a unei fapte atît de glorioase, îi stimula curajul, dacă nu l-ar fi ţinut pe loc dorinţa de a scăpa nepedepsit, piedică obişnuită a marilor încercări.

51 Între timp, cum conjuraţii şovăiau şi-şi amînau speranţele şi temerile, o oarecare Epicharis, care, nu se ştie cum, era la curent cu planul (căci pînă atunci nu fusese deloc preocupată de fapte onorabile), îi aţîţa şi dojenea pe conspiratori; pînă la urmă, scîrbită de tînjeala lor şi aflîndu-se în Campania, a încercat să zdruncine fidelitatea şefilor mateloţilor din flota de la Misenum şi să şi-i facă complici, procedînd astfel: în acea flotă, se găsea comandantul de vas Volusius Proculus, unul dintre uneltele uciderii mamei lui Nero, care nu fusese răsplătit, credea el, după mărimea crimei. Acesta, un cunoscut mai vechi al femeii sau împrietenindu-se cu ea de curînd, îi destăinui serviciile aduse de el lui Nero şi cît de zadarnice se dovediseră, plîngîndu-se şi spunînd că e hotărît să se răzbune, dacă i s-ar ivi ocazia. Acest lucru îi dădu femeii speranţa că el

[75] Despre Faenius Rufus, unul din cei doi prefecţi ai pretoriului, v. XIII, 22, celălalt fiind Tigellinus: v. XIV, 48.

poate fi ademenit şi că ar putea să atragă pe mulţi alţii: „Ajutorul flotei este important, îşi zicea ea, şi ocaziile unei lovituri sînt numeroase, pentru că Nero era încîntat să se plimbe de multe ori pe mare, cînd se afla la Puteoli sau la Misenum." Epicharis continuă insistînd, îi înşiră toate crimele împăratului: „Senatul nu mai are nici o putere, dar s-au luat măsuri ca Nero să plătească distrugerea statului; Proculus să se pregătească să-şi dea concursul: să-i atragă în combinaţie pe cei mai curajoşi soldaţi şi să se aştepte la o recompensă demnă de serviciile lui." Totuşi, ea trecu sub tăcere numele conjuraţilor. Din această cauză, denunţul lui Proculus a fost fără efect, deşi el îi raportase lui Nero cele auzite. Epicharis, chemată şi confruntată cu denunţătorul, a respins uşor o acuzaţie care nu se bizuia pe nici un martor. Dar ea a fost reţinută în închisoare, fiindcă Nero bănuia că nici acuzaţiile care nu se dovedeau întemeiate nu erau false.

52 Conspiratorii totuşi, neliniştiţi de teama unei trădări, au decis să grăbească lovitura şi să-l omoare la Baiae[76], în vila lui Piso, de a cărui frumuseţe era încîntat şi pe care o vizita adesea; făcea acolo băi şi dădea petreceri, fără să fie însoţit de gărzi şi de împovărătoarea suită cerută de poziţia sa. Dar Piso s-a opus, aducînd ca pretext blamul pe care şi l-ar atrage, dacă sfinţenia mesei şi zeii ospitalităţii ar fi mînjiţi de sîngele unui împărat, oricum ar fi el; ar fi mai bine să-l ucidă la Roma, zicea el, în acel palat urît de toată lumea şi clădit din jefuirea cetăţenilor[77], sau să săvîrşească în public ceea ce şi-au luat asupră-le pentru binele public. Acestea le spuse el în faţa tuturor; în realitate, temerea lui ascunsă era ca nu cumva Lucius Silanus[78], un om de o nobleţe deosebită şi educat prin lecţiile lui Caius Cassius[79], în casa căruia fusese crescut, ajungînd acum la întreaga sa strălucire, să pună mîna pe domnia pe care i-ar da-o de îndată atît cei străini de conjuraţie, cît şi cei care l-ar deplînge pe Nero pentru că a fost răpus prin crimă. Foarte mulţi au crezut că Piso s-a dat la o parte şi din cauza firii aprinse a consulului Vestinus, de teamă ca acesta să nu pornească să restabilească re-

---

[76] Baiae, luxoasă staţiune balneară, unde avea şi Nero o vilă (XIII, 21).

[77] Palatul numit *Domus aurea;* v. XV, 42.

[78] L. Iunius Silanus Torquatus, fiul consulului M. Silanus din anul 46, victimă a Agrippinei (XIII, 1).

[79] V. XII, 11.

publica sau, dacă s-ar alege alt împărat, să nu-i ofere conducerea statului, ca un dar din partea lui. De fapt, Vestinus nu făcea parte din conjuraţie, deşi cu această învinuire Nero şi-a săturat o veche ură îndreptată contra unui nevinovat.

53 În sfîrşit, s-au hotărît să-şi îndeplinească planul în ziua spectacolului de circ care se celebra în cinstea lui Ceres[80], căci împăratul, care, închis în palatul şi grădinile lui, ieşea rar în public, participa obişnuit la jocurile de circ, iar posibilităţile de a se apropia cineva de el erau mai uşoare, din cauza distracţiei de la spectacol. Iată planul pe care şi-l făcuseră, spre a-l atrage în cursă: Lateranus, ca şi cum ar avea să-i ceară un ajutor pentru nevoile lui familiale, căzînd la picioarele împăratului, l-ar răsturna pe neaşteptate şi l-ar apăsa bine, căci Lateranus era foarte curajos şi avea un trup de uriaş; după aceea, asupra lui Nero, trîntit la pămînt şi neputînd să se mişte, ar sări şi l-ar măcelări tribunii, centurionii şi ceilalţi, după îndrăzneala fiecăruia. Primul rol la aceasta îl pretindea Scaevinus, care luase un pumnal din templul zeiţei Salus sau, precum ne-au transmis alţii, din al Fortunei din oraşul Ferentinum, şi-l purta la el ca pe-un obiect juruit unei fapte măreţe; în vremea asta, Piso ar aştepta la templul lui Ceres, de unde prefectul Faenius Rufus şi ceilalţi, luîndu-l cu ei, l-ar transporta la cazarma pretorienilor, însoţit de Antonia, fiica împăratului Claudius[81], spre a-i atrage simpatia poporului, precum ne spune Plinius[82]. N-am socotit că trebuie să trec sub tăcere această informaţie, oricum ar fi, deşi mi se pare ciudat ca Antonia să-şi fi pus în joc numele şi să-şi fi riscat viaţa pentru o speranţă deşartă, sau ca Piso, bine cunoscut pentru dragostea faţă de soţia sa, să se fi obligat la o altă căsătorie[83], afară doar dacă dorinţa de putere nu e mai arzătoare decît toate pasiunile.

54 Dar este de mirare că între oameni diferiţi prin origine, prin rang, prin vîrstă, prin sex, bogaţi şi săraci, toate acestea au fost ţinute sub tăcere, pînă ce trădarea a luat naştere în casa lui Scaevinus. Acesta, în ajunul atentatului pus la cale, a avut o lungă con-

---

[80] Sărbătorile în cinstea zeiţei Ceres durau de la 12 pînă la 20 aprilie; în ziua de 19 aprilie, se dădea un spectacol de circ.

[81] Despre Antonia, v. XII, 2.

[82] Plinius cel Bătrîn, naturalistul şi istoricul, citat în I, 69 şi în XIII, 20.

[83] Căsătoria cu Antonia, spre a-şi legitima oarecum demnitatea imperială.

vorbire cu Antonius Natalis[84]; apoi, întorcîndu-se acasă, şi-a sigilat testamentul, scoţîndu-şi din teacă pumnalul de care am amintit şi, făcînd observaţia că este teşit, fiind nefolosit de multă vreme, a poruncit să fie ascuţit pe o piatră, pînă ce tăişul va scoate scîntei; însărcinarea aceasta i-a dat-o libertului Milichus. Totodată, s-a aşternut o masă mai bogată ca de obicei; sclavii care-i fuseseră mai dragi au fost dăruiţi cu eliberarea, iar alţii, cu sume de bani. Dar el însuşi era trist şi se vedea că este muncit de un mare gînd, oricît simula veselia, vorbind de una şi de alta. În cele din urmă, ordonă ca acelaşi Milichus să pregătească feşe pentru oprirea sîngelui, fie că acesta ştia de conjuraţie şi păstrase taina, fie că nu ştia şi atunci pentru prima oară i se deşteptară bănuieli, cum ne-au transmis cei mai mulţi autori. Căci de îndată ce acest suflet de sclav a cîntărit răsplăţile trădării şi şi-a înfăţişat imensa sumă de bani şi trecerea pe care şi le cîştiga, nu s-a mai gîndit nici la legea datoriei, nici la viaţa stăpînului său, nici la libertatea dobîndită. Ceruse de altminteri şi părerea soţiei, părere femeiască şi de aceea mai ticăloasă; într-adevăr, aceasta îi sporea şi mai mult frica. „Mulţi au fost de faţă, liberţi şi sclavi, zicea ea, care au văzut aceleaşi lucruri; tăcerea unui singur ins nu va folosi la nimic, pe cînd răsplăţile vor reveni numai aceluia care o va fi luat mai înainte cu denunţul."

55 Aşadar, în zorii zilei, Milichus porneşte spre grădinile lui Servilius[85]. Nefiind lăsat să intre şi tot spunînd că aduce veşti grave şi înspăimîntătoare, a fost condus de portari la libertul lui Nero, Epaphroditus[86], şi de acesta la Nero; îl informează de primejdia ce-l ameninţă şi despre conjuraţii periculoşi şi de tot ce auzise sau presupusese el. Îi arătă chiar şi pumnalul pregătit pentru uciderea lui şi ceru să fie confruntat cu acuzatul. Acesta, înşfăcat de soldaţi, începu să se apere: arma pentru care este acuzat, zise el, este un vechi obiect de cult religios din familia părintească, păstrat în odaia lui, care-i fusese furat prin ticăloşia libertului său; îşi făcuse testamentul de mai multe ori, fără să ţină seama de datele cînd îl semnase. Făcuse şi mai înainte daruri în bani şi acordase liberări de

[84] Vezi cap. 50.

[85] După Suetoniu (*Nero* 47), acest parc s-ar fi aflat la sudul Romei, pe Tibru şi către drumul spre Ostia.

[86] Era succesorul libertului Doryphorus în calitatea de şef al serviciului memoriilor şi jalbelor *(a libellis)*; fidel lui Nero, l-a ajutat să se sinucidă.

sclavi, dar atunci mai generos, fiindcă, averea lui scăzînd şi creditorii presîndu-l, nu era sigur de respectarea testamentului său. Este drept, dăduse totdeauna ospeţe costisitoare şi avusese o viaţă veselă, care era prea puţin pe placul asprilor moralişti. În privinţa bandajelor de răni, nici vorbă de vreun ordin de-al lui, zicea el, dar, fiindcă toate celelalte pe care pîrîtorul i le pusese în sarcină erau vizibil neîntemeiate, acela a adăugat o vină de care se face totodată şi denunţător, şi martor. Scaevinus rosti aceste vorbe cu toată fermitatea şi, mai mult, îl numeşte pe denunţător „infam" şi „scelerat", cu atîta siguranţă în glas şi în privire, încît denunţul s-ar fi năruit, dacă soţia nu i-ar fi amintit lui Milichus că Antonius Natalis[87] avusese o lungă şi secretă convorbire cu Scaevinus şi că amîndoi erau prieteni intimi ai lui Piso.

56 Ca urmare, este chemat Natalis; sînt întrebaţi aparte ce convorbire fusese aceasta şi despre ce. Atunci, fiindcă răspunsurile lor nu se potriveau, s-a născut bănuiala şi au fost puşi în lanţuri. La vederea instrumentelor de tortură şi la ameninţări, n-au rezistat. Totuşi, Natalis, mai bun cunoscător al întregii conspiraţii şi mai priceput în a da vina pe alţii, a fost cel dintîi care a mărturisit despre Piso; l-a adăugat apoi pe Annaeus Seneca, fie că el fusese intermediar între Seneca şi Piso, fie ca să-i facă pe plac lui Nero, care, duşmănindu-l pe Seneca, încerca să găsească orice mijloc de a-l doborî. Atunci şi Scaevinus, aflînd că Natalis mărturisise, dintr-o egală slăbiciune sau crezînd că nu mai e de nici un folos să păstreze tăcere, i-a dat pe faţă pe ceilalţi. Dintre aceştia, Lucanus, Quintianus şi Senecio[88] au negat multă vreme; apoi, seduşi de făgăduiala că vor scăpa nepedepsiţi, ca să-şi scuze îndelungata ezitare, Lucanus a denunţat-o pe mama lui, Acilia, Quintianus pe Glitius Gallus, iar Senecio pe Annius Pollio, prietenii lor cei mai buni.

57 Între timp, Nero, amintindu-şi că Epicharis este ţinută în închisoare în urma denunţului lui Volusius Proculus şi socotind că un trup de femeie nu rezistă mult la durere, porunceşte să fie stîlcită în torturi. Dar pe aceea nici bicele, nici fiarele înroşite în foc, nici furia celor care o torturau cu atît mai crud, cu cît nu voiau să fie dispreţuiţi de o femeie, n-au reuşit s-o împiedice să nege tot ce

[87] V. cap. 50.
[88] V. cap. 49, 50.

i se punea în seamă. Astfel, prima zi de anchetă n-avu nici un rezultat. A doua zi, pe cînd era dusă la aceleaşi chinuri pe un scaun portativ (căci, avînd membrele rupte, ea nu se putea ţine pe picioare), femeia îşi smulse de la sîn o faşă, o legă în chip de laţ de arcul de deasupra al scaunului, îşi vîrî capul în el şi, lăsîndu-se cu toată greutatea trupului, îşi dădu şi cea din urmă slabă suflare, nedestăinuind printr-un exemplu cu atît mai admirabil, ea, o femeie, o libertă, în împrejurări atît de grele, oameni străini, aproape necunoscuţi, în vreme ce oameni liberi din naştere, bărbaţi, cavaleri romani şi senatori, nesupuşi la torturi, îşi trădau fiinţele cele mai dragi. Căci Lucanus, ca şi Senecio şi Quintianus nu mai încetau să-i denunţe pe complici unii după alţii, spre spaima din ce în ce mai mare a lui Nero, cu toate că se înconjurase de şi mai multe străji.

58 Ba încă, ocupînd zidurile oraşului cu manipule[89] şi aşezînd străji la mare cît şi pe Tibru, a pus Roma sub străji. Prin pieţe, prin case, chiar şi prin sate şi prin împrejurimile municipiilor, alergau în toate părţile pedestraşi şi călăreţi, amestecaţi cu germani[90] în care împăratul avea încredere, ca unii ce erau străini. După care, şiruri nesfîrşite de oameni, puşi în lanţuri, au fost tîrîţi şi grămădiţi unii peste alţii la porţile grădinilor. Atunci cînd erau aduşi ca să se apere, faptul de a se fi bucurat cineva la vederea unui conjurat, un schimb de cuvinte întîmplător, o întîlnire neaşteptată, dacă luase parte împreună cu vreunul la vreo masă, la un spectacol era socotit motiv de acuzare. În vremea aceasta, în afară de sălbaticele anchete ale lui Nero şi ale lui Tigellinus, îi mai chinuia grozav şi Faenius Rufus, al cărui nume nu fusese rostit de nici un denunţător: acesta, ca să lase să se creadă că nu ştie nimic, era neîndurător faţă de complicii lui. Ba încă, lui Subrius Flavus, care era alături de el şi-i făcea semn din cap dacă să scoată pumnalul în timpul anchetei şi să săvîrşească atentatul, i-a oprit gestul curajos, tocmai cînd acela punea mîna pe mîner.

59 Au fost unii conspiratori care, în timp ce Milichus era audiat şi Scaevinus şovăia, îl îndemnau pe Piso să pornească spre cazarma pretorienilor sau să se urce la tribuna din for şi să încerce să-şi cîştige simpatiile soldaţilor şi ale poporului: „Dacă la eforturile lui

[89] Un manipul avea două centurii.

[90] Garda de corp a împăratului.

se vor alătura cei la curent cu planul, le vor urma şi cei neimplicaţi; şi vestea începutului mişcării va lua mari proporţii, şi aceasta contează foarte mult într-o revoluţie. Nero n-a prevăzut nimic contra acestei acţiuni; chiar şi oamenii curajoşi sînt înspăimîntaţi de împrejurări neaşteptate, necum acel actor, însoţit, fireşte, de Tigellinus cu amantele lui, să răspundă recurgînd la arme. Multe dintre planurile care celor nevolnici li se par extraordinare reuşesc cînd sînt puse în practică. A-şi pune speranţa în tăcerea şi fidelitatea atîtor complici, bizuindu-se pe tăria sufletelor şi trupurilor lor, este zadarnic: tortura şi răsplăţile îşi deschid drum prin tot ce le stă în cale. Vor veni curînd oameni care să-l pună şi pe el în lanţuri şi, pînă la urmă, îl vor supune unei morţi nedemne. Cu cît mai glorios ar pieri, dacă va lua în braţe cauza patriei şi dacă va chema la apărarea libertăţii! Lipseascâ-i mai degrabă soldaţii, părăsească-l poporul, numai strămoşii şi urmaşii, dacă viaţa i s-ar răpi, să-i aprecieze moartea!" Neimpresionat de aceste îndemnuri, arătîndu-se foarte puţin în public şi apoi retras în casă, îşi întărea curajul în faţa momentului suprem, pînă ce urma să sosească o mînă de soldaţi, pe care Nero îi alesese printre recruţi sau din cei intraţi de curînd în serviciul militar, căci se temea ca vechii soldaţi să nu fi fost cîştigaţi de partea lui Piso. Acesta a murit tăindu-şi venele braţelor. Piso şi-a făcut un testament care conţinea josnice adulaţii la adresa lui Nero, din iubire faţă de soţie, o femeie nedemnă de el, pe care o luase stricînd căsnicia unui prieten. Numele femeii era Atria Galla şi al primului ei soţ, Domitius Silus[91]; acesta, prin îngăduinţa lui, iar aceea, prin neruşinarea ei, au sporit proasta reputaţie a lui Piso.

60 Prima condamnare la moarte pe care Nero a ordonat-o după aceea a fost cea a consulului desemnat, Plautius Lateranus, şi atît de repede, încît nu i-a permis să-şi îmbrăţişeze copiii, sau un scurt răgaz pentru a-şi alege felul morţii. A fost dus imediat într-un loc rezervat executării sclavilor şi omorît de mîna lui Statius, tribunul, păstrînd o tăcere absolută şi nereproşîndu-i tribunului complicitatea lui la aceeaşi conspiraţie. A urmat moartea lui Annaeus Seneca, cea mai pe placul împăratului, nu fiindcă îl dovedise vinovat de conspiraţie, ci ca să termine prin sabie ceea ce otrava nu reuşise[92]. Într-adevăr, numai Natalis declară, şi doar atît, în depoziţia lui că: „Fusese trimis de Piso la Seneca, bolnav, să-l viziteze şi să se plîn-

[91] Altminteri necunoscuţi.

[92] Asupra încercării de otrăvire a lui Seneca, v. cap. 45.

gă că era ţinut departe de casa lui; ar fi mai bine, ar fi zis Piso, dacă amîndoi şi-ar cultiva prietenia prin întîlniri confidenţiale; la care, Seneca răspunsese că discuţiile mutuale şi întîlnirile dese nu-s de folos nici unuia dintre ei şi că, de altminteri, salvarea vieţii sale se sprijină pe nevătămarea aceluia." Gavius Silvanus[93], tribun al cohortei pretoriene, primeşte ordinul să-i transmită lui Seneca această depoziţie şi să-l întrebe dacă recunoaşte spusele lui Natalis şi propriul său răspuns. Seneca, din întîmplare sau anume, se reîntorsese în acea zi din Campania şi se oprise la o casă de ţară a lui, la distanţă de patru mile de Roma. Acolo soseşte tribunul la lăsarea serii şi înconjoară casa cu pîlcuri de soldaţi; apoi, pe cînd Seneca stătea la masă cu Pompeia Paulina[94] şi cu doi prieteni, îi prezintă însărcinarea dată de împărat.

61 Seneca a răspuns că într-adevăr Natalis fusese trimis la el, cu imputarea din partea lui Piso că acesta fusese împiedicat să-l viziteze; că el se scuzase, aducînd ca motiv starea proastă a sănătăţii şi dorinţa sa de linişte; de altfel, n-ar fi avut nici un motiv, zice, să pună mai presus viaţa unui particular decît binele său propriu; spiritul său nu e înclinat spre linguşeli, şi aceasta n-o ştie nimeni mai bine decît Nero, care a constatat de mai multe ori sinceritatea lui Seneca decît servilitatea lui. După ce acest răspuns i-a fost raportat lui Nero de tribun, de faţă fiind Poppaea şi Tigellinus, cei mai intimi sfetnici ai lui întru cruzime, împăratul l-a întrebat dacă Seneca se pregăteşte de o moarte voluntară. Atunci, tribunul a afirmat că n-a remarcat nici un semn de frică, nimic trist în vorbele sau pe faţa lui. Ca urmare, i se dă ordin să se întoarcă şi să-i anunţe condamnarea la moarte. Fabius Rusticus[95] ne spune că Silvanus nu s-a întors pe drumul pe care venise, ci că a făcut un ocol, ducîndu-se la prefectul Faenius, şi, arătîndu-i ordinul lui Nero, l-a întrebat pe acesta dacă să se supună şi că acesta l-a îndemnat să execute porunca. Funestă laşitate a tuturor! Căci şi Silvanus era unul dintre conjuraţi şi acuma sporea tocmai crimele pentru a căror răzbunare intrase în conjuraţie. Evită totuşi să-i vorbească şi să se prezinte în faţa lui Seneca; îl introduse în casă pe unul dintre centurioni, care-i anunţă condamnarea supremă.

---

[93] Gavius Silvanus făcuse parte din conspiraţie: v. cap. 50.

[94] Soţia lui Seneca.

[95] Fabius Rusticus, istoricul citat şi altădată (XIII, 22).

62 Neînfricoşat, Seneca cere tăbliţele testamentului şi, la refuzul centurionului, întorcîndu-se către prieteni, declară că, fiind oprit să le mulţumească pentru serviciile lor, el le lasă singurul bun pe care-l are şi totuşi cel mai preţios, icoana vieţii sale, pe care, dacă o vor păstra în minte, vor dobîndi faima vieţii virtuoase, răsplată a prieteniei lor statornice. Totodată, oprindu-le lacrimile, cînd cu vorbe blînde, cînd pe un ton mai sever, apelează la tăria lor sufletească, întrebîndu-i de mai multe ori: „Unde sînt preceptele filozofiei, unde este doctrina meditată timp de-atîţia ani împotriva accidentelor[96] sorţii? Cine nu cunoştea cruzimea lui Nero? După uciderea mamei sale şi a fratelui său, nu-i mai rămînea altceva decît să adauge uciderea celui care l-a crescut şi l-a instruit."

63 După ce, adresîndu-se oarecum tuturor, spune aceste cuvinte şi altele la fel, îşi îmbrăţişează soţia şi, înduioşat de tăria ei în acel moment, îi cere şi o roagă călduros să-şi modereze durerea şi să nu şi-o asume pe vecie, ci, gîndindu-se la viaţa ei, trăită virtuos, să suporte pierderea soţului ei prin demne consolări. La rîndul ei, aceea afirmă că este hotărîtă să moară şi ea şi imploră mîna ucigaşului. Atunci, Seneca, neopunîndu-se dorinţei ei de glorie şi în acelaşi timp din dragoste, ca nu cumva fiinţa iubită mai mult decît orice să ajungă victima batjocurii, zise: „Eu îţi arătasem mijloacele de uşurare a vieţii, dar tu preferi onoarea de a muri; nu-ţi voi invidia exemplul. Să avem amîndoi o egală fermitate, sfîrşind cu bravură; mai strălucit însă va fi sfîrşitul tău." După care, ei îşi deschid venele braţelor prin aceeaşi rană. Seneca, fiindcă trupul lui bătrîn şi extenuat de hrană puţină nu permitea sîngelui decît o scurgere lentă, şi-a tăiat şi venele de la picioare şi de la tendoanele genunchilor. Istovit de crudele suferinţe, ca prin durerea lui să nu frîngă curajul soţiei sale şi ca el însuşi, văzînd chinurile ei, să nu ajungă la neputinţa de a suferi, o îndeamnă să treacă în altă cameră. Şi, cum îşi păstrase elocinţa chiar şi în ultimele lui clipe, chemînd secretarii, le-a dictat multe lucruri pe care renunţ să le redau cu alte vorbe, fiindcă au fost publicate cu vorbele rostite de el[97].

64 Dar Nero, neavînd nici un motiv de ură împotriva Paulinei şi ca să nu sporească aversiunea tuturor prin cruzimea lui, ordonă

---

[96] Stoicismul admite sinuciderea, în caz extrem, ca o probă a superiorităţii morale a filozofului asupra oricăror nenorociri şi ca semn al libertăţii lui asupra morţii.

[97] Ele nu ni s-au păstrat.

ca moartea ei să fie împiedicată. La stăruinţele militarilor, sclavi şi liberţi îi leagă strîns braţele şi-i opresc scurgerea sîngelui; nu se ştie dacă mai era conştientă. Căci, cum mulţimea este aplecată spre răutate, s-au găsit unii care să creadă că, atîta timp cît s-a temut că Nero e neîndurător, ea urmărise gloria de a fi alături de soţul ei, murind în acelaşi timp, şi că apoi, ivindu-se o licărire de speranţă, s-a lăsat ademenită de bucuria vieţii; a mai trăit după aceea cîţiva ani, cu o fidelitate demnă de laudă faţă de soţul ei; faţa şi trupul i se albiseră într-atît, încît se vedea bine că mult din puterea ei de viaţă se stinsese. Dar Seneca, din pricina scurgerii anevoioase a sîngelui şi a încetinelii morţii, îl roagă pe Statius Annaeus, preţuit de el pentru prietenia credincioasă şi iscusinţa lui de medic[98], să-i dea otrava aceea prin care sînt ucişi la Atena cei condamnaţi prin judecată publică[99], pe care el de mult şi-o pregătise; i-a fost adusă şi a înghiţit-o, dar în zadar: membrele îi erau reci şi trupul insensibil la acţiunea otrăvii. Pînă la urmă, a intrat într-un bazin cu apă caldă şi, stropindu-i pe sclavii din preajma sa, spuse că aduce acea libaţie lui Iupiter Liberatorul. Apoi, dus în baie şi înăbuşit de aburi, şi-a dat sufletul; a fost ars fără nici o ceremonie de înmormîntare. Aşa dispusese prin testament, pe cînd, foarte bogat şi foarte puternic încă, lua măsuri pentru sfîrşitul lui.

65 A circulat zvonul că Subrius Flavus împreună cu alţi centurioni, la o întrunire secretă, dar totuşi nu fără ştiinţa lui Seneca, hotărîseră ca, după uciderea lui Nero prin mijlocirea lui Piso, să fie omorît şi Piso şi să i se acorde lui Seneca puterea, ca unul care nu are nici o vină şi care e ales la conducerea supremă datorită strălucirii virtuţilor sale. Ba chiar se răspîndea o vorbă de-a lui Flavus, care spunea că ruşinea rămîne aceeaşi, dacă se înlătură un citared şi-i urmează un actor de tragedie, căci, precum Nero cînta la citeră, la fel cînta şi Piso în costum de actor tragic.

66 Dar nici conspiraţia militarilor nu i-a scăpat mult timp lui Nero, denunţătorii fiind incitaţi să-l dea pe faţă pe Faenius Rufus, pe care nu-l mai suportau, ştiindu-l şi conspirator, şi anchetator. Ca urmare, Scaevinus[100], la presiunile şi ameninţările acestuia, îi spu-

---

98 Probabil, libert al lui Seneca.

99 Otrăvire prin cucută.

100 V. cap. 49.

se, surîzînd sarcastic, că nimeni nu ştie mai multe ca el însuşi şi-l îndemnă să-şi arate recunoştinţa faţă de un împărat aşa de bun. La acestea, Faenius nici nu vorbeşte, nici nu tace, ci, bîlbîindu-se, îşi trădează frica. Apoi, ceilalţi denunţători, şi mai cu seamă cavalerul roman Cervarius Proculus, s-au pornit cu toţii să-i dovedească vinovăţia. La ordinul împăratului, este arestat şi pus în lanţuri de Cassius, un soldat care, din cauza forţei sale fizice deosebite, îi sta mereu alături.

67 Curînd după aceea, este răpus prin denunţul aceloraşi complici şi tribunul Subrius Flavus; la început, el a adus ca argument în apărarea sa nepotrivirea dintre felul lui de viaţă şi al celorlalţi, adăugînd că un militar nu s-ar fi aliat cu nişte civili şi nişte nevolnici la o acţiune atît de îndrăzneaţă; apoi, încolţit, preferă fala unei mărturisiri deschise şi, întrebat de Nero din ce cauză ajunsese să-şi calce jurămîntul de credinţă: „Te uram, zise. N-a fost soldat care să-ţi fie mai credincios ca mine, cît timp ai meritat să fii iubit. Am început să te urăsc după ce ai devenit ucigaşul mamei şi al soţiei tale, conducător de care de circ, histrion şi incendiator." Am reprodus chiar cuvintele lui, fiindcă ele nu au ajuns la cunoştinţa tuturor, precum cele ale lui Seneca, şi fiindcă nu se cădea să fie mai puţin cunoscute aceste fraze neşlefuite şi energice de militar. Cu siguranţă, nimic mai grav n-a izbit, în acea conjuraţie, urechile lui Nero, care, pe cît era de înclinat spre săvîrşirea crimelor, pe atît era de neobişnuit să audă ce făcuse. Aplicarea pedepsei îi este încredinţată tribunului Veianus Niger[101]. Acesta ordonă să se sape o groapă pe un teren din apropiere, pe care Flavus, văzînd-o şi protestînd că-i prea puţin adîncă şi prea îngustă, zise soldaţilor din jurul lui: „Nici măcar asta nu-i după regulament." Îndemnat să-şi întindă şi să-şi ţină tare gîtul, zise: „Bine-ar fi să loveşti tu atît de tare!" După ce Niger, tremurînd tot, i-a tăiat cu greu capul din două lovituri, s-a lăudat către Nero, spunînd că l-a ucis dintr-o lovitură şi jumătate.

68 Următorul exemplu de curaj, mai tîrziu, l-a oferit centurionul Sulpicius Asper. La întrebarea lui Nero de ce conspirase spre a-l ucide, i-a răspuns scurt că nu se putea pune capăt altfel atîtor ticăloşii, după care a suportat pedeapsa poruncită. Ceilalţi centu-

[101] Altminteri necunoscut.

rioni, de asemenea nu s-au arătat mai prejos în suportarea pînă la capăt a supliciilor. Dar Faenius Rufus n-a dovedit un asemenea curaj şi şi-a introdus jelaniile chiar şi în testament. Nero aştepta ca şi Vestinus, consulul, să fie implicat în acuzaţie, socotindu-l violent şi pornit contra lui; dar, dinspre partea conjuraţilor, ei nu-l făcuseră părtaş la planurile lor, unii din cauza vechilor conflicte cu el, cei mai mulţi, fiindcă îl socoteau repezit şi nesocotit. De altfel, dușmănia lui Nero faţă de Vestinus începuse de pe timpul camaraderiei lor intime, fiindcă acesta cunoştea bine şi dispreţuia laşitatea împăratului, iar acela se temea de orgoliul prietenului său, fiind adesea luat în rîs cu glume jignitoare, care, cînd au la bază mult adevăr, lasă după ele o amintire vie. La acestea, se mai adăugase şi o cauză recentă: Vestinus o luase în căsătorie pe Statilia Messalina[102], deşi ştia bine că printre amanţii ei era şi Nero.

69 Aşadar, neridicîndu-se nici o acuzare şi nici un acuzator, fiindcă Nero nu putea să joace rolul de judecător, recurge la forţa stăpînitorului: îl trimite pe tribunul Gerellanus cu o cohortă de soldaţi, îi ordonă să prevină încercările consulului de a se opune, să-i ocupe, cum s-ar zice, citadela şi să suprime rezistenţa tinerilor aleşi să-l apere, fiindcă Vestinus avea o casă care domina forul şi o trupă de sclavi chipeşi, toţi de aceeaşi vîrstă. El îşi îndeplinise în acea zi toate îndatoririle de consul şi dădea o masă mare, fără să se teamă de nimic, sau spre a-şi ascunde frica. Deodată, soldaţii, intrînd în casă, îi spuseră că este chemat de tribun. Vestinus se ridică fără să se opună şi totul decurge în cea mai mare grabă: este închis într-o cameră, un medic e de faţă, îi sînt tăiate venele şi, viu încă, este dus într-o baie şi cufundat în apă caldă, fără să scoată vreo vorbă prin care să-şi deplîngă soarta. În vremea asta, comesenii sînt împresuraţi şi ţinuţi sub pază, nefiind eliberaţi decît noaptea tîrziu; după care Nero, imaginîndu-şi frica celor care aşteptau să moară de pe urma banchetului, spuse în batjocură că îşi plătiseră destul de scump masa la consul.

70 Apoi, porunceşte uciderea lui Annaeus Lucanus[103]. Acesta, cînd a simţit că, din cauza scurgerii sîngelui, picioarele şi mîinile

---

[102] Statilia Messalina, fiică a lui T. Statilius Taurus, consul în anul 44, s-a căsătorit apoi cu Nero, după moartea Poppaeii (XVI, 16). După moartea lui Nero, trebuia să se căsătorească cu Otho, dacă acesta nu s-ar fi sinucis după lupta de la Bedriacum.

[103] V. cap. 50.

i se răcesc şi că puţin cîte puţin viaţa i se retrage de la extremităţi, inima fiindu-i caldă încă şi mintea întreagă, amintindu-şi de o poezie de a lui în care înfăţişa un soldat rănit murind în acelaşi chip, a recitat vers de vers: au fost ultimele lui cuvinte. Au pierit apoi Senecio şi Quintianus şi Scaevinus altfel decît ar fi fost de aşteptat de la viaţa lor anterioară de plăceri; apoi, şi ceilalţi conjuraţi, fără să fi făcut sau spus ceva vrednic de amintit.

71 În vremea aceasta, oraşul era plin de înmormîntări, iar Capitoliul de sacrificii. După ce le fuseseră ucişi unuia fiul, altuia fratele, vreo rudă sau vreun prieten, toţi aduceau mulţumiri zeilor, îşi împodobeau casa cu lauri, se aruncau la genunchii lui Nero şi-i copleşeau dreapta cu sărutări. El, luînd-o drept bucurie, răsplătea grabnicele denunţuri ale lui Antonius Natalis şi ale lui Cervarius Proculus[104] cu impunitatea; Milichus, îmbogăţit de recompense, îşi luă numele care în greceşte înseamnă „Salvatorul"[105]. Dintre tribuni, Gavius Silvanus, cu toate că fusese achitat, s-a sinucis; Statius Proximus, printr-o moarte inutilă, a zădărnicit iertarea pe care o obţinuse de la împărat. Au fost apoi îndepărtaţi din funcţia de tribun... Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, nu fiindcă l-ar fi duşmănit pe Nero, ci fiindcă aşa se credea. Novius Priscus, din cauza prieteniei lui cu Seneca, Glitius Gallus şi Annius Pollio, mai mult ponegriţi decît dovediţi vinovaţi, au fost trimişi în exil. Priscus a fost însoţit de soţia lui, Artoria Flacilla, Gallus, de asemenea, de Egnatia Maximilla, care avea mari averi, mai întîi rămase neatinse şi apoi confiscate: amîndouă împrejurările i-au sporit gloria. Cu ocazia conspiraţiei, este exilat şi Rufrius Crispinus, în realitate urît de Nero fiindcă o ţinuse mai demult în căsătorie pe Poppaea. Verginius Flavus şi Musonius Rufus au fost exilaţi din cauza faimei strălucite a numelui lor, căci Verginius, prin elocinţa lui, şi Musonius, prin învăţăturile filozofiei, întreţineau interesul pentru studii al tinerilor. Lui Cluvidienus Quietus, Iulius Agrippa, Blitius Catulinus, Petronius Priscus şi Iulius Alti-

---

[104] Din această lungă listă de condamnaţi, îi reţinem pe Rufrius Crispinus (XI, 1), care se căsătorise cu Poppaea (XIII, 45), şi în anul 66 s-a sinucis din ordinul lui Nero (XVI, 17); pe Verginius Rufus, retor vestit în timpul lui Claudius şi Nero, autor al unei retorici folosite de Quintilian, şi pe Musonius Rufus (XIV, 57); Annaeus Lucanus, poetul (XV, 56), care-şi denunţase mama.

[105] Soter. Tacitus evită să introducă în text cuvinte sau nume greceşti.

nus, spre a completa rîndurile şi numărul, li se rezervă insulele Mării Egee. În schimb, Caeditiei, soţia lui Scaevinus, şi lui Caesenius li se interzise şederea în Italia: ei aflară că au fost acuzaţi doar prin faptul că erau pedepsiţi. Acilia, mama lui Annaeus Lucanus, a fost trecută cu vederea, fără a fi achitată şi fără a fi condamnată.

72 După ce a terminat cu acestea toate, Nero, convocînd o adunare a soldaţilor, a dat fiecăruia cîte două mii de sesterţi şi a ordonat ca grîul, pe care mai înainte îl cumpărau la preţul celui distribuit plebei, să fie gratuit. Apoi, ca şi cum ar fi avut de expus operaţiile unui război, convoacă senatul, acordă însemnele triumfale fostului consul Petronius Turpilianus, pretorului desemnat Cocceius Nerva[106] şi prefectului pretoriului Tigellinus, elogiindu-i pînă într-atîta pe Tigellinus şi pe Nerva încît, pe lîngă statuile triumfale din for, li s-au aşezat chipurile şi pe Palatin; lui Nymphidius Sabinus[107] i s-au acordat însemnele consulare. Despre acest Nymphidius, fiindcă ne apare acum pentru prima oară, voi da cîteva amănunte, căci şi el va fi una dintre pacostele Romei. Fiu al unei liberte cu un corp frumos pe care şi-l tăvălise cu sclavii şi liberţii din casa imperială, el zicea că este fiu al lui Caius Caesar, fie că printr-o întîmplare era, ca şi acesta, înalt de statură şi cu o privire fioroasă, fie că, plăcîndu-i şi prostituatele, Caius Caesar s-a distrat şi cu mama lui Nymphidius.

73 După convocarea senatului şi după un discurs rostit în faţa senatorilor, Nero a dat un edict către popor, la care a adăugat un dosar cu denunţurile şi mărturisirile celor condamnaţi. Căci multă lume îi reproşa amarnic că luase viaţa unor oameni iluştri, nevinovaţi, din invidie sau de frică. De altminteri, că o conspiraţie s-a format, a luat proporţii şi a fost înăbuşită nu s-a îndoit nimeni din cei care pe atunci îşi dădeau silinţa să cunoască adevărul şi o mărturisesc, de asemenea, cei care după moartea lui Nero s-au reîntors la Roma. În senat, toţi se înjoseau să linguşească, cu atît mai josnic cu cît erau mai loviţi de doliu; Salienus Clemens[108] l-a acuzat pe

---

[106] Marcus Cocceius Nerva, viitorul împărat, după asasinarea împăratului Domiţian, la 18 septembrie, anul 96.

[107] C. Nymphidius Sabinus a devenit prefect al pretoriului şi coleg al lui Tigellinus, în locul lui Faenius Rufus. După moartea lui Nero, vrînd să devină împărat, a fost ucis de soldaţi.

[108] Altminteri necunoscut.

Iunius Gallio[109], înfricoşat de moartea fratelui său, Seneca, şi rugîndu-se umil să i se cruţe viaţa; acesta îl numea „duşman şi paricid", pînă ce, prin intervenţia unanimă a senatorilor, a fost silit să renunţe, ca să nu pară, ziceau ei, că abuzează de nenorocirile publice spre a-şi satisface o ură personală, şi ca să nu stîrnească noi măsuri riguroase faţă de lucruri calmate şi uitate prin bunătatea împăratului.

74 Apoi au fost decretate şi mulţumiri zeilor şi o cinstire deosebită Soarelui, care are un vechi templu lîngă circ, locul unde trebuia să se săvîrşească crima, şi care dăduse la iveală cu puterea lui divină planurile secrete ale conspiraţiei. De asemenea, s-a hotărît ca la spectacolul de circ în cinstea zeiţei Ceres să se adauge mai multe curse de care, ca luna aprilie să ia numele de Nero[110], să se înalţe un templu zeiţei Salus, pe locul unde Scaevinus scosese pumnalul. Nero însuşi a închinat acest pumnal pe Capitoliu cu dedicaţia: „Lui Iupiter Răzbunătorul" (*Vindex*)[111]. Pentru moment, lucrul a trecut neobservat. După revolta armată a lui Iulius Vindex, faptul a fost interpretat ca un semn divin şi o prevestire a viitoarei răzbunări. Găsesc în actele Senatului informaţia că Cerialis Anicius, consulul desemnat[112], luînd cuvîntul, a propus să se ridice cît mai repede şi pe cheltuiala statului un templu divinului Nero, ca un omagiu adus celui care, depăşind culmea hărăzită muritorilor, merită să fie venerat. Nero însă s-a opus, ca nu cumva unii să vadă într-asta un semn rău, prevestitor al morţii sale; căci nu se acordă unui împărat onoruri divine înainte de a fi încetat să trăiască printre oameni.

---

[109] Iunius Gallio, un frate al lui Seneca, adoptat de retorul Iunius Gallio, a fost el însuşi un retor renumit.

[110] Luna în care se descoperise conspiraţia (v. cap. 53); ea trebuia să ia numele *Neroneus (mensis)*.

[111] C. Iulius Vindex, legat propretor în Galia, s-a răsculat împotriva lui Nero. Prevestirea stă în faptul că *Vindex* înseamnă „răzbunătorul"

[112] I-a căzut victimă lui Nero în anul următor.

Cartea a XVI-a

1 Mai tîrziu, soarta şi-a bătut joc de Nero, folosindu-se de credulitatea lui şi de promisiunile lui Caesellius Bassus; acesta, cartaginez de neam, cu o minte tulburată, a tălmăcit ceea ce i se arătase într-un vis de noapte drept o speranţă de realitate neîndoielnică. Ajuns la Roma şi obţinînd printr-un bacşiş intrarea la împărat, i-a destăinuit că a descoperit pe pămîntul său o peşteră foarte adîncă, în care se află o imensă cantitate de aur, nu sub formă de monede, ci în formă de bucăţi de metal brut şi vechi, că pe jos zac lingouri foarte grele, iar, în altă parte, în picioare, nişte drugi de aur ca nişte coloane. Acestea, ascunse atîta vreme, erau menite să sporească averile de azi. De altminteri, cum îşi dădea el cu părerea, feniciana Dido, fugind din Tyr, după fundarea Carthaginei, ascunsese aceste bogăţii de teamă ca nu cumva noul ei popor să se moleşească de atîta bănet sau ca regii numizilor, duşmănind-o oricum, să nu se pornească asupră-i cu război din dorinţa de aur.

2 Atunci, Nero, fără să se mai gîndească dacă autorul povestirii şi povestea însăşi merită crezare şi fără să fi însărcinat oameni care să se convingă de adevărul celor afirmate, sporeşte singur vîlva şi trimite să i se aducă prada ce-i stătea, oarecum, la dispoziţie. I se dau lui Bassus trireme şi vîslaşi aleşi, ca să ajungă mai repede; de nimic altceva n-a vorbit în acele zile poporul cu credulitatea lui, iar cei cuminţi, dimpotrivă, cu mare îndoială. Din întîmplare, se dădeau tocmai jocurile quinquennale pentru al doilea lustru[1], şi oratorii şi-au găsit într-asta sursa cea mai bogată a preamăririi

[1] Prima oară, jocurile quinquennale, numite *Neronia*, s-au dat în anul 60 p.Chr.; lustru, termen religios, însemna, sub vechea republică, ceremonia religioasă de la sfîrşitul unei perioade de cinci ani, cînd se purifica cetatea; era prezidată de censor, înainte de ieşirea lui din funcţie.

împăratului. Pămîntul, ziceau ei, nu dă doar recolte obişnuite sau aur amestecat cu alte metale, ci el se arată de o rodnicie nouă, iar zeii ne oferă bogăţii de-a gata: tot felul de laude slugarnice, pe care le născoceau şi le declarau cu cea mai mare emfază şi cu tot atîta linguşeală, siguri că Nero îi credea de-a binelea.

3 În vremea asta, din pricina unei speranţe deşarte, sporea risipa şi se prăpădeau vechile bogăţii, ca şi cum s-ar fi ivit altele, pe care Nero să le risipească timp de mulţi ani înainte. Ba chiar, din cele ce urmau să vină, el făcea cheltuieli mari, şi astfel aşteptarea bogăţiilor devenea cauză a sărăciei publice. Căci Bassus, după ce şi-a săpat pămîntul şi suprafeţe mari în jur, asigurînd că peştera pe care o anunţase e cînd ici, cînd colo, însoţit nu numai de soldaţi, ci angajînd şi o mulţime de ţărani la lucru, pînă la urmă, trecîndu-i nebunia, se minuna spunînd că visele nu-i fuseseră nicicînd mincinoase şi că doar atunci a fost înşelat pentru prima oară; a scăpat de ruşine şi de frică luîndu-şi singur viaţa. Unii ne-au transmis că a fost pus în lanţuri şi apoi liberat, după ce i-au fost confiscate, în schimbul comorii reginei, bunurile.

4 În acest timp, senatul, deoarece se apropiau concursurile quinquennale, spre a evita dezonoarea, i-a oferit împăratului premiul la cînt, la care a adăugat şi cununa elocinţei, ca să acopere în acest fel ruşinea apariţiei lui pe scenă. Dar Nero, spunînd de mai multe ori că nu are nevoie de recomandarea şi de autoritatea senatului, că el este la fel cu ceilalţi concurenţi şi că va cîştiga victoria meritată doar prin corectitudinea absolută a juriului, mai întîi a recitat pe scenă o poezie; apoi, mulţimea cerîndu-i să-şi arate toate talentele — acestea au fost cuvintele —, a apărut în teatru, supunîndu-se tuturor regulamentelor concursurilor de citeră: să nu se aşeze chiar dacă ar obosi, să nu-şi şteargă sudoarea decît cu veşmîntul cu care era îmbrăcat, să nu scuipe sau să îşi sufle nasul în văzul spectatorilor. La sfîrşit, îndoindu-şi genunchiul şi omagiind cu mîna gloata aceea, aştepta, prefăcîndu-se că se teme, decizia juriului. Dar plebea Romei, care încuraja obişnuit pînă şi gesturile actorilor, îl aclama în cadenţă şi aplauda cu aplauze comandate. Ai fi crezut că se bucură făcînd-o, şi poate chiar se bucura, fără să se gîndească la ruşinea publică.

5 Dar cei care veniseră acolo din municipii îndepărtate, din severa Italie care păstra încă moravurile din vechime, precum şi cei

care veneau cu vreo misiune publică sau cu treburi personale, neştiitori prin provinciile lor îndepărtate de această dezmăţare, nici nu suportau acel spectacol şi nici nu rezistau la o astfel de nedemnă oboseală; sfîrşiţi de puteri şi bătînd din mîini anapoda, îi tulburau pe cei care cunoşteau regula şi erau adesea loviţi de soldaţii care stau în picioare pe culoare şi vegheau ca nu cumva un anumit moment să fie însoţit de aclamaţii dezordonate, sau să fie scăpat din vedere printr-o tăcere apatică. Este ştiut că mulţi cavaleri romani, în timp ce se zbăteau să iasă prin intrările strîmte şi prin mulţimea care se năpustea, au fost striviţi, şi că alţii, care şedeau pe bănci zi şi noapte fără întrerupere, s-au îmbolnăvit şi au murit din asta. Mai mare era frica celor care se întîmpla să lipsească de la spectacol, căci se aflau acolo inşi care, mulţi pe faţă, cei mai mulţi într-ascuns, erau puşi să noteze numele şi să observe cu atenţie figurile participanţilor, veselia sau mîhnirea lor. Ca urmare, oamenilor de rînd li se aplica imediat pedeapsa; faţă de cei de rang, ura era pentru moment tăinuită, dar se vădea apoi în toată puterea ei. Se spunea că Vespasianus[2] a fost mustrat de Phoebus, libertul, cum că ar fi închis ochii de somn şi că a fost cu greu apărat de oameni mai de treabă, că apoi a scăpat de pieirea ce-l ameninţa, menit de soartă unor rosturi mai înalte.

6 La sfîrşitul jocurilor, Poppaea a încetat din viaţă dintr-un acces de furie al soţului ei, care a izbit-o cu piciorul, deşi era însărcinată; căci n-aş crede că a fost la mijloc o otrăvire, deşi unii autori au afirmat-o, mai mult din ură decît respectînd adevărul. În realitate, Nero era doritor de copii şi era sclavul dragostei faţă de soţia lui. Corpul ei nu a fost ars, după obiceiul roman, ci, aşa cum se obişnuieşte la regii străini, îmbălsămat cu mirodenii şi aşezat în mormîntul familiei Iuliilor[3]. Totuşi, i s-au făcut funeralii publice, şi Nero însuşi, de la înălţimea tribunei, i-a făcut elogiul, vorbind de frumuseţea ei, de faptul că fusese mama unei fetiţe, trecută în rîndul zeiţelor, şi de alte calităţi cu care o înzestrase soarta, în lipsă de virtuţi.

7 La moartea Poppaeii, regretată de ochii lumii, dar prilej de bucurie pentru cei care-şi aminteau de desfrînarea şi cruzimea ei, Nero a mai adăugat o altă ispravă odioasă, interzicîndu-i lui Caius

---

[2] Viitorul împărat Vespasian (între anii 69-79), pe care Tacitus l-a mai citat în III, 55, ca exemplu de om „nou" intrat în senat şi ducînd o viaţă măsurată; v. şi *Hist.* I, 10.

[3] Mausoleul lui August.

Cassius să participe la ceremonia funebră, cum era dator[4]; a fost primul semn al nenorocirii lui şi aceasta n-a fost mult amînată; dar la ea a fost asociat şi Silanus[5], fără nici o vină decît că amîndoi se distingeau de alţii, Cassius printr-o veche bogăţie şi prin severitatea vieţii lui morale, Silanus prin strălucirea originii şi prin tinereţea lui cuminte. Aşadar, trimiţînd un mesaj senatului, Nero susţinea că amîndoi trebuie îndepărtaţi din viaţa publică; pe Cassius îl învinuia că, printre chipurile strămoşilor lui, el onora şi imaginea lui Caius Cassius, care avea ca inscripţie „Şefului partidului"[6]. Bineînţeles, prin asta, zicea el, arunca sămînţa unui război civil şi urmărea o rebeliune împotriva casei Cezarilor; şi, ca să nu utilizeze, spre a provoca discordii, doar amintirea unui nume odios, şi l-ar fi asociat pe Lucius Silanus, un tînăr de origine nobilă, cu o fire aventuroasă, pe care să-l scoată în faţă pentru o răsturnare politică.

8 Apoi, l-a acuzat şi pe Silanus, aducîndu-i aceleaşi învinuiri ca şi unchiului lui, Torquatus, anume că ar fi împărţit de pe acum serviciile imperiale, că punea în fruntea lor liberţi de-ai săi, însărcinaţi cu finanţele, cu corespondenţa oficială şi cu petiţiile, acuzaţii absurde şi totodată false, căci Silanus, devenit mai grijuliu de teamă, fusese înspăimîntat de sfîrşitul unchiului său şi-şi luase măsurile de prevedere. Îndată după asta au fost aduşi în senat unii pretinşi acuzatori, care aveau rolul să plăsmuiască împotriva Lepidei[7], soţia lui Cassius şi mătuşa lui Silanus, învinuirea de incest cu fiul fratelui ei[8] şi de practicarea de sacrificii magice. Mai erau implicaţi, ca fiind complici, senatorii Vulcatius Tertullinus şi Marcellus Cornelius şi cavalerul roman Calpurnius Fabatus[9]: aceştia, făcînd apel la împărat, au zădărnicit condamnarea ce-i ameninţa; apoi, Nero fiind ocupat cu săvîrşirea celor mai mari ticăloşii, ei au scăpat atenţiei, căci erau mai neînsemnaţi.

9 Printr-o decizie a senatului, lui Cassius şi lui Silanus li se aplică pedeapsa exilării; despre Lepida, urma să hotărască împăratul.

---

[4] Despre Caius Cassius Longinus, v. XII, 11.

[5] Despre Lucius Iunius Silanus Torquatus, v. XV, 2, 35.

[6] Este vorba de ucigaşul lui Iulius Caesar, în complicitate cu M. Brutus.

[7] Iunia Lepida, sora Iuniei Calvina, aceasta exilată de Agrippina (XII, 3 şi 8).

[8] Lucius Silanus.

[9] Despre Vulcatius Tertullinus, v. *Hist.* IV, 9; despre Marcellus Cornelius, v. *Hist.* I, 37; Calpurnius Fabatus, înrudit cu Pliniu cel Tînăr şi corespondent al lui.

Casius a fost deportat în insula Sardinia; se presupunea că n-o va duce mult, cu bătrîneţea lui. Silanus, sub cuvînt că e transportat la Naxos[10], a fost dus la Ostia şi după aceea închis într-un municipiu din Apulia, numit Barium[11]. Acolo, îşi suporta cu înţelepciune nenorocita soartă, cînd este înşfăcat de un centurion, trimis să-l omoare. Cum acesta îl sfătuia să-şi taie venele, Silanus îi răspunse că în sufletul lui era de mult decis să se omoare, dar că nu lasă unui ucigaş plătit gloria că împlineşte o misiune. Atunci, centurionul, văzînd că Silanus, deşi neînarmat, este totuşi foarte puternic şi stăpînit mai mult de mînie decît de teamă, porunceşte soldaţilor să-l doboare; Silanus n-a încetat să reziste şi să aplice lovituri, pe cît putea cu mîinile neînarmate, pînă ce a căzut, ca pe un cîmp de luptă, de rănile primite în faţă de la centurion.

10 Cu tot atît curaj au înfruntat moartea Lucius Vetus, soacra lui, Sextia, şi fiica lui, Pollitta, urîţi de împărat ca şi cum, rămînînd în viaţă, ei n-ar fi fost pentru el decît o imputare vie a uciderii lui Rubellius Plautus, ginerele lui Lucius Vetus[12]. Dar vădirea urii sălbatice a lui Nero a pornit de la libertul lui Vetus, Fortunatus. Acesta, după ce şi-a ruinat patronul, a trecut la acuzarea lui, asociindu-şi-l pe Claudius Demianus, pe care Vetus, pe vremea cînd era proconsul al Asiei[13], îl pusese în lanţuri pentru fărădelegi. Nero l-a eliberat ca recompensă a delaţiunii. Cînd a aflat Vetus că este acuzat şi că e pus să lupte de la egal la egal cu libertul lui, a plecat la proprietatea lui de la ţară, la Formiae. Acolo, a fost înconjurat de soldaţi, puşi să-l supravegheze într-ascuns. Era cu el şi fata lui, disperată nu numai de pericolul ce ameninţa, dar şi de îndelungata ei durere, de cînd îi văzuse pe ucigaşii soţului ei[14]: îi luase în braţe capul însîngerat, îi păstra încă veşmintele stropite de sînge, văduvă, în straie neîngrijite, jelind întruna şi nemîncînd decît atît cît să nu moară. Atunci, la îndemnul tatălui său, porni spre Neapole; fiindcă era oprită să ajungă la Nero, stînd tot timpul locului şi pîndindu-i ieşirile, îi striga întruna, cînd văicărindu-se femeieşte, cînd cu o

[10] Insulă în Ciclade.

[11] Port pe coasta Mării Adriatice (azi, Bari).

[12] Lucius Antistius Vetus, consul împreună cu Nero în anul 55 p.Chr. (XIII, 11); despre asasinarea lui Rubellius Plautus, v. XIV, 57-59.

[13] În anii 64-65.

[14] Rubellius Plautus (XIV, 59).

voce indignată care nu mai părea de femeie: „Să asculte un nevinovat, să nu dea pe mîna unui libert pe colegul lui de consulat de odinioară", pînă cînd a văzut că pe împărat nu-l mişcau nici rugăminţile ei, şi nici hula.

11 Aşadar, i-a anunţat tatălui ei să alunge orice speranţă şi să facă faţă la ceea ce îi impun împrejurările. Totodată, i se vesteşte acestuia că i se pregăteşte un proces în senat şi o sentinţă crudă. Unii îl sfătuiau să-l numească pe Nero moştenitor al unei părţi din averea lui şi să salveze astfel restul pentru nepoţi. Vetus respinse sfatul, ca să nu-şi murdărească prin slugărnicie, tocmai la sfîrşit, o viaţă în care-şi păstrase pe cît era posibil libertatea. Împărţi sclavilor banii pe care-i avea, le spuse să-şi ia fiecare din casă tot ce poate duce, le ceru să lase doar trei paturi modeste pentru ultimele momente. După care îşi taie toţi trei venele, în aceeaşi cameră şi cu aceeaşi lamă şi, punînd pe ei, din pudoare, cîte o haină, sînt grabnic duşi la baie: tatăl îşi privea fiica, bunica nepoata şi aceea pe amîndoi, rugîndu-se fiecare pe întrecute să-şi dea cît mai repede sufletul, ca să-i lase pe ai săi în viaţă în urma lui, deşi aveau să moară îndată. Soarta păstră ordinea naturală; se stinseră mai întîi cei mai bătrîni, şi apoi tînăra. Acuzaţi după înmormîntarea lor, se hotărî să fie pedepsiţi după obiceiul strămoşesc. Interveni atunci Nero, acordîndu-le o moarte la liberă alegere: la omorurile săvîrşite se adăuga şi această bătaie de joc.

12 Publius Gallus, cavaler roman, a fost exilat fiindcă fusese prieten intim cu Faenius Rufus şi în oarecari legături cu Vetus. Libertului care îl acuzase i s-a dat drept recompensă a serviciului făcut un loc la teatru, dintre cele rezervate curierilor tribunilor[15]. Lunile care urmau după aprilie, ce se mai chema şi Neroneum, şi-au schimbat numele: mai deveni luna lui Claudius, iar iulie, luna lui Germanicus; Cornelius Orfitus[16], care propusese schimbarea, a declarat că fusese omisă luna iunie, fiindcă cei doi Torquatus[17], condamnaţi la moarte pentru crimele lor, făcuseră ca acest nume să devină nefast.

---

[15] Curieri, subalterni ai tribunilor poporului.

[16] Consul în anul 51, v. XII, 41.

[17] Unchiul (XII, 58), despre moartea căruia v. XV, 35, şi nepotul (XVI, 8).

13 Acest an, pîngărit de atîtea crime, a fost făcut de pomină şi de zei, prin vijelii şi molime. Campania a fost devastată de un uragan care a doborît la pămînt ferme, copaci, recolte, peste tot, şi a dus cu el prăpădul pînă-n vecinătatea Romei. Aici, bîntuia o molimă îngrozitoare, care prăpădea orice fel de vieţuitoare, fără nici un semn de stricare a atmosferei. Casele erau însă pline de morţi, iar drumurile, de înmormîntări: nimeni, fără deosebire de sex sau vîrstă, nu era în afară de pericol; sclavii şi oamenii din plebea liberă se stingeau repede în bocetele soţiilor şi ale copiilor care, tot veghindu-şi bolnavii şi jelindu-i, erau adesea arşi pe acelaşi rug cu ei. Morţile cavalerilor şi senatorilor, deşi cu duiumul, erau mai puţin de plîns, fiindcă, murind o dată cu ceilalţi, se sustrăgeau cruzimii împăratului. În acelaşi an, s-au făcut recrutări în Galia Narboneză, în Africa şi în Asia pentru completarea legiunilor din Illyricum, din care fuseseră dezlegaţi de jurămînt[18] soldaţii istoviţi de bătrîneţe sau de boală. Împăratul a ajutat oraşul Lugdunum, după dezastrul suferit[19], cu patru milioane de sesterţi, ca acesta să-şi reclădească părţile distruse; aceeaşi sumă o oferiseră mai înainte locuitorii din Lugdunum, cînd cu calamitatea[20] ce izbise Roma.

14 În timpul consulatului lui Caius Suetonius şi Luccius Telesinus[21], Antistius Sosianus, care fusese pedepsit cu exilul, fiindcă scrisese, precum am spus[22], poezii injurioase la adresa lui Nero, după ce a aflat de ce onoare au parte delatorii şi cît de aplecat spre condamnări la moarte este împăratul, fire neliniştită cum era şi gata de a specula orice ocazie, şi-l atrage, folosindu-se de asemănarea soartei lor, pe Pammenes, faimos prin arta de a prezice a chaldeilor şi avînd astfel o mulţime de legături. Socotind că nu degeaba veneau adesea la Pammenes oameni trimişi şi cereri de consultaţii, află totodată că Publius Anteius[23] îi serveşte o sumă de bani anual. Pe de altă parte, ştia bine că Anteius, bucurîndu-se altădată de simpatia Agrippinei, era urît de Nero, că bogăţia lui era îndeosebi sor-

---

[18] Şi astfel concediaţi.

[19] Lugdunum, azi Lyon; n-ar fi vorba de incendiul din anul 58, despre care vorbeşte Seneca în *Ep.* 91, ci de unul recent, din anul 64 sau 65.

[20] Din anul 64.

[21] Anul 66 p.Chr. Despre C. Suetonius Palatinus, v. XIV, 29; C. Luccius Telesinus se ocupa cu filozofia şi a fost exilat de împăratul Domiţian.

[22] V. XIV, 48, 49. Procesul lui Antistus Sosianus avusese loc în anul 61.

[23] Despre Publius Anteius Rufus, fost legat propretor în Dalmaţia, v. XIII, 22.

tită să stîrnească pofte şi că aceasta este pentru mulţi cauza pierzaniei lor. Aşadar, punînd mîna pe o scrisoare a lui Anteius şi chiar furînd nişte hîrtii în care erau notate cu semnele secrete ale lui Pammenes ziua de naştere şi tot ce avea să i se întîmple, găsind totodată şi nişte calcule despre naşterea şi viaţa lui Ostorius Scapula[24], îi scrie împăratului că, dacă i-ar acorda o scurtă suspendare a exilului, el i-ar aduce la cunoştinţă secrete importante, care interesează siguranţa vieţii acestuia: Anteius şi Ostorius, zicea el, sînt hotărîţi să pună mîna pe putere şi caută să afle sorţii lor şi ai împăratului. Îndată sînt trimise vase „liburnice"[25], şi Sosanius este adus în grabă. De abia a fost cunoscută depoziţia lui, că Anteius şi Ostorius erau mai degrabă condamnaţi decît acuzaţi şi în aşa măsură, încît nimeni nu şi-ar fi pus semnătura pe testamentul lui Anteius, dacă Tigellinus n-ar fi dat exemplul, după ce mai înainte îi atrăsese atenţia lui Anteius să nu întîrzie cu ultimele dispoziţii. Acela, înghiţind o otravă şi furios de încetineala ei, şi-a grăbit moartea tăindu-şi venele.

15 Ostorius, în vremea aceasta, se afla departe, la o proprietate a sa de la ţară, la hotarul cu Liguria[26]; a fost trimis acolo un centurion să îl omoare repede. Cauza grabei stătea într-aceea că Ostorius, care se bucura de mare faimă militară şi fusese decorat cu cununa civică[27], în Britannia, avînd o mare forţă fizică şi o deosebită dibăcie în mînuirea armelor, îl făcuse pe Nero să se teamă, cum era el de fricos, şi, după descoperirea conjuraţiei, şi mai înspăimîntat, ca acela să nu vină asupra lui şi să-l atace. Aşadar, centurionul, după ce a închis toate ieşirile casei, i-a comunicat lui Ostorius ordinul imperial. Acesta şi-a întors asupra lui curajul, admirat de atîtea ori în luptele cu duşmanii. Şi fiindcă venele, deşi tăiate, lăsau să se scurgă prea puţin sînge, s-a slujit de braţul unui sclav; cerîndu-i doar să ţină tare pumnalul ridicat în sus, i-a strîns dreapta către sine şi s-a aruncat asupra ei cu grumazul.

16 Chiar dacă aş relata războaie cu popoare străine şi morţi înfruntate pentru statul nostru, m-ar apuca şi pe mine saţiul din cauza asemănării evenimentelor şi m-aş aştepta, pe drept, la sila altora,

---

[24] Ostorius Scapula, consul în anul 59, v. XII, 31.

[25] Vase uşoare de război, construite după modelul celor folosite de piraţii ilirieni din Liburnia (regiune a Illyriei).

[26] Ţinut din Galia cisalpină, în nord-vestul Italiei.

[27] V. XII, 31; despre coroana civică, v. III, 21.

care ar pregeta să citească doar despre morţile unor cetăţeni, oricît de glorioase, totuşi plicticoase şi mereu aceleaşi; pe de altă parte, acum supunerea slugarnică şi atîta sînge pierdut în timp de pace îmi obosesc spiritul şi-mi strîng inima de durere. N-aş cere altă favoare de la cei care cunosc prin mine aceste lucruri decît să-mi permită să nu-i urăsc pe cei care piereau cu atîta laşitate. Mînia zeilor, nu alta, a căzut asupra imperiului roman, şi peste ea nu se poate trece de îndată ce se relatează un fapt, ca atunci cînd este vorba de înfrîngeri militare sau de ocuparea unor oraşe. Să acordăm acest privilegiu urmaşilor bărbaţilor iluştri, ca, precum prin ceremonia lor funebră ei se deosebesc de înmormîntarea obişnuită, tot astfel, prin relatarea ultimelor lor momente, să aibă parte şi să se bucure de o menţiune specială.

17 În răstimp de cîteva zile, au căzut, pe rînd, Annaeus Mela, Cerialis Anicius, Rufrius Crispinus şi Caius Petronius[28]; Mela şi Crispinus erau cavaleri romani de rang senatorial[29]. Acest Crispinus, fost altădată prefect al pretoriului şi decorat cu însemnele consulare, iar de curînd alungat în Sardinia sub acuzaţia de a fi participat la conspiraţia lui Piso, primind ordinul condamnării la moarte, s-a sinucis. Mela, născut din aceiaşi părinţi ca şi Gallio[30] şi Seneca, se abţinuse să concureze la onoruri publice dintr-o ambiţie inversă: aceea de a-i egala, el, un cavaler roman, pe foştii consuli; totodată, socotea că, administrînd bunurile împăratului prin funcţia de procurator, are o cale mai scurtă de a cîştiga averi. Pe lîngă aceasta, era tatăl lui Annaeus Lucanus, ceea ce adăuga foarte mult la prestigiul său. După moartea acestuia însă, căutînd cu mult zel să-i inventarieze averea, şi-a atras un acuzator, pe Fabius Romanus, unul dintre prietenii intimi ai lui Lucan. Se inventează acuzaţia, plăsmuindu-se o scrisoare a lui Lucan, cum că tatăl ştia prin fiul lui de conjuraţie; de cum a văzut Nero scrisoarea, ahtiat cum era după averea lui, a ordonat să-i fie prezentată aceluia. Dar Mela, alegînd cea mai rapidă cale spre moarte pe atunci, şi-a tăiat venele, după ce a scris un codicil, prin care lăsa prin testament o mare

---

[28] M. Annaeus Mela, fiul lui Seneca retorul, fratele filozofului Seneca şi tatăl poetului Lucanus; despre Cerialis Anicius, v. XV, 74; despre Rufrius Crispinus, v. XI, 1 şi XV, 71; despre Petronius, v. cap. 18.

[29] Acei cavaleri care aveau averea cerută unui senator.

[30] Despre L. Iunius Gallio, alt frate al lui Mela şi al lui Seneca, v. VI, 3.

sumă de bani lui Tigellinus şi ginerelui acestuia, Cossutianus Capito[31], ca să salveze restul. Se spune că a mai scris în codicil, oarecum plîngîndu-se de nedreptatea morţii sale, că moare fără a fi meritat vreo pedeapsă, pe cînd Rufrius Crispinus şi Anicius Cerialis se bucură de viaţă, deşi sînt duşmanii împăratului. Acuzaţii considerate false: împotriva lui Crispinus, fiindcă fusese omorît, împotriva lui Cerialis, ca să fie omorît. De fapt, nu mult mai tîrziu, el şi-a pus capăt zilelor, compătimit mai puţin ca ceilalţi: lumea îşi amintea că el îi trădase lui Caius Caesar[32] complotul pus la cale contra lui.

18 În privinţa lui Petronius[33] trebuie să spun cîte ceva, luînd-o mai de demult. El îşi petrecea ziua dormind, iar noaptea, cu îndatoririle lui şi cu plăcerile vieţii; şi cum pe alţii îi făcuse renumiţi strădania în muncă, tot aşa, pe el, lenevia; nu era socotit drept un chefliu şi un risipitor, precum cei mai mulţi dintre cei ce-şi prăpădeau averile, ci ca un om de un lux rafinat. Vorbele şi purtările lui, cu cît erau mai fără morgă şi afişau o anume neglijenţă în ce-l priveşte, cu atît plăceau mai mult prin aerul lor de simplitate. Totuşi, în calitate de proconsul al Bitiniei şi apoi de consul, s-a arătat energic şi la înălţimea acestor funcţii. După care, revenind la viciile lui, sau poate la imitarea viciilor, a fost primit de Nero printre puţinii intimi ai lui, ca arbitru al eleganţei; nimic nu era plăcut şi delicat din plăcerile în care înota, decît ce-i fusese recomandat de Petronius. De unde duşmănia lui Tigellinus, care vedea în el un rival şi un ins mai priceput în arta voluptăţilor. Aşadar, recurge la cruzimea împăratului, în faţa căreia celelalte patimi cedau, şi îi impută lui Petronius prietenia cu Scaevinus[34], corupînd un sclav al acestuia să-l pîrască; lui Petronius i se refuză posibilitatea de a se apăra, şi cea mai mare parte din sclavii lui sînt puşi la chinuri.

19 În acele zile, din întîmplare, Nero se dusese în Campania, iar Petronius, ajuns pînă la Cumae, a fost reţinut acolo. N-a suportat să aştepte prea mult între teamă şi speranţă, totuşi nu şi-a curmat brusc zilele, ci, tăindu-şi venele, cînd le închidea, legîndu-le, după

---

[31] V. XIV, 48 şi 51.

[32] Caligula.

[33] Titus (sau Caius) Petronius Niger (Arbiter), autorul romanului *Satyricon*, din care ne-au rămas doar fragmente din cărţile a XV-a şi a XVI-a.

[34] Complice la conjuraţia lui Piso.

voia lui, cînd le desfăşa din nou, vorbea cu prietenii, nu despre chestiuni serioase sau prin care să fi urmărit gloria de om curajos. Îi asculta la rîndu-i pe cei care-i citeau nu despre nemurirea sufletului sau maxime de-ale filozofilor, ci poezii uşoare şi versuri hazlii. Pe unii dintre sclavi îi răsplătea cu daruri, pe alţii cu lovituri de bici; se aşeză la masă şi se lăsă în voia somnului, pentru ca moartea, deşi impusă, să pară naturală. Nu i-a linguşit nici pe Nero, nici pe Tigellinus, ori pe vreun altul dintre cei puternici, nici măcar în vreun codicil al testamentului, cum fac mulţi dintre cei condamnaţi la moarte, ci a făcut o descriere amănunţită, sub numele unor prostituaţi şi a unor femei uşoare, a ticăloşiilor împăratului şi a rafinamentelor, perversiunilor acestuia, pe care, sigilînd-o, i-a trimis-o lui Nero; îşi zdrobi apoi inelul, ca să nu fie folosit mai tîrziu la primejduirea altora[35].

20 Lui Nero, care nu ştia cum se făceau cunoscute invenţiile libidinoase ale nopţilor sale, îi veni în minte Silia, soţie de senator, bine cunoscută lui, chemată la tot felul de dezmăţuri şi avînd strînse legături cu Petronius. Este trimisă în exil din ură personală, dar sub cuvînt că nu tăinuise ce văzuse şi ce suferise. Pe de altă parte, pe Minucius Thermus[36], fost pretor, l-a sacrificat resentimentelor lui Tigellinus, fiindcă un libert al aceluia denunţase cîteva fapte care-l încriminau pe Tigellinus: libertul a ispăşit fiind supus la chinuri, patronul, prin moartea sa nemeritată.

21 După uciderea atîtor oameni de seamă, în cele din urmă Nero a vrut să extermine virtutea însăşi prin omorîrea lui Thrasea Paetus şi a lui Barea Soranus[37], pornit fiind de mult împotriva amîndurora. În ce-l priveşte pe Thrasea, se adăugau şi alte motive: ieşise din senat, precum am mai spus, pe cînd se delibera despre uciderea Agrippinei şi arătase prea puţin zel cu ocazia jocurilor iuvenale[38]. Această jignire îl rănea cu atît mai adînc pe Nero, cu cît acelaşi Thrasea declamase în costum de tragedie, la Patavium, oraşul său

---

[35] Inelul se folosea şi ca sigiliu; putea fi folosit la sigilarea unor scrisori false, cum se întîmplase cu scrisoarea falsificată a lui Lucan, v. cap. 17.

[36] Probabil fiul cavalerului roman cu acelaşi nume, prieten al lui Seianus, amintit în VI, 7.

[37] Despre Thrasea Paetus, v. XIII, 49; XIV, 12 şi 48; XV, 20 şi 23; despre Barea Soranus, v. XII, 53.

[38] V. XIV, 15.

natal, cu ocazia străvechilor jocuri instituite de troianul Antenor[39]. De asemenea, în ziua în care pretorul Antistius era să fie condamnat la moarte pentru nişte poezii pline de ocări la adresa lui Nero[40], Thrasea a propus şi a obţinut o sentinţă mai blîndă; mai mult, cînd i se decernau în senat onoruri divine Poppaeii, el lipsise înadins şi nu asistase nici la înmormîntarea ei. Capito Cossutianus[41] nu îngăduia ca aceste vini să fie date uitării; pe lîngă firea lui pornită spre crime, îl duşmănea pe Thrasea pentru că prin autoritatea lui fusese condamnat într-un proces: acesta îi asista pe delegaţii cilicienilor, în acuzarea legată de sumele de bani însuşite pe nedrept.

22 Capito îi aduce şi alte acuzaţii: că Thrasea se sustrage de la jurămîntul solemn de la început de an[42], că nu ia parte la urările adresate împăratului, deşi era învestit cu sacerdoţiul quindecemviral[43], că niciodată nu aduce sacrificii pentru sănătatea împăratului şi pentru vocea lui divină, că participînd asiduu şi neobosit altădată chiar şi la cele mai neînsemnate hotărîri ale senatorilor, fie că le sprijinea, fie că le combătea, nu mai intrase de trei ani în senat, că şi de foarte curînd, pe cînd senatorii se grăbeau pe întrecute să-i condamne pe Silanus şi pe Vetus[44], el preferase să se ocupe de afacerile particulare ale clienţilor săi, adăugînd că asta înseamnă secesiune, un partid propriu şi, dacă mulţi vor avea curajul lui, război civil. „Precum odinioară, zicea el, acest oraş, avid de dezbinări, vorbea de Iulius Caesar şi de Marcus Cato[45], tot aşa acum vorbeşte de tine, Nero, şi de Thrasea. Şi acesta îşi are adepţii, sau mai degrabă acoliţii, care nu-i imită încă îndrăzneala de a-şi rosti părerile, ci poza şi aerele lui, stînd ţepeni şi încruntaţi, ca şi cum ţi-ar condamna uşurătatea. Doar el nu se sinchiseşte de sănătatea ta şi nu

---

[39] Antenor era fondatorul legendar al oraşului Patavium (azi, Padova); aceeaşi acuzaţie i se adusese şi lui Piso (XV, 65).

[40] În anul 62; v. XIV, 48-49.

[41] Cossutianus Capito, delatorul, ginerele lui Tigellinus, despre care v. XIII, 33.

[42] Jurămîntul solemn pe actele împăratului, care se reînnoia în fiecare an la 3 ianuarie, împreună cu rugăciuni publice pentru sănătatea împăratului.

[43] Thrasea făcea parte din colegiul quindecemvirilor (I, 8), din care şi Tacitus făcuse parte (XI, 11), după mărturisirea lui.

[44] V. XVI, 6 şi 7.

[45] M. Cato Uticensis, adversar înverşunat al lui Iulius Caesar, care, după înfrîngerea de la Utica din anul 46 a.Chr., s-a sinucis. Adesea amintit admirativ în scrierile stoicilor, îndeosebi de Seneca.

se sînchiseşte de talentele tale. El dispreţuieşte succesele împăratului; oare doliul şi durerile tale nu-l mai satură? A nu crede în divinitatea Poppaeii[46] vine din acelaşi principiu cu a nu jura pe actele divinului August şi ale divinului Iulius. Thrasea dispreţuieşte credinţele religioase şi anulează legile. Jurnalul poporului roman[47] se citeşte mai atent prin provincii şi printre militari, ca să se afle ce n-a făcut Thrasea. Nu ne rămîne decît sau să trecem la principiile lui[48], dacă sînt mai bune, sau să-l îndepărtăm pe şeful şi instigatorul amatorilor de noutăţi. Această sectă a dat naştere Tuberonilor şi Favoniilor[49], nume hulite chiar şi în vechea republică. Ca să răstoarne imperiul, pun înainte ideea de libertate; după ce-l vor fi răsturnat, vor ataca şi libertatea. Zadarnic, Nero, l-ai îndepărtat pe Cassius[50], dacă ai să permiţi ca Brutii să se înmulţească şi să prindă puteri. În sfîrşit, nu e nevoie ca tu să scrii ceva senatului despre Thrasea: permite ca senatul să fie arbitru între mine şi el." Nero îl încurajează pe Cossutianus, înflăcărat de mînie, şi i-l dă drept coleg pe Eprius Marcellus[51], un orator de o violentă elocinţă.

23 Pe de altă parte, cavalerul roman Ostorius Sabinus[52] a cerut să-l acuze pe Barea Soranus[53], îndată după ieşirea acestuia din preconsulatul Asiei, funcţie în care acesta sporise, prin spiritul lui de dreptate şi prin activitatea lui, nemulţumirile împăratului. De fapt, îşi luase sarcina să facă practicabil portul Efesului şi lăsase nepedepsită cetatea Pergamului, care se opusese cu forţa, oprindu-l pe Acratus, libert al împăratului, să ia de acolo statuile şi picturile. Dar vina ce i se punea în seamă era prietenia lui cu Plautus şi efortul pe care l-ar fi făcut ca să-şi atragă de partea lui provincia în vederea unei răzvrătiri. Momentul ales pentru condamnare a fost

---

[46] Divinizarea Poppaeii este atestată doar prin inscripţii şi monede.

[47] *Acta (diurna) populi Romani.*

[48] Ale filozofiei stoice.

[49] Quintus Ælius Tubero, nepot al lui Scipio Africanus minor, amintit de Seneca în *Scrisori către Lucilius*, adversar al Graccilor; Marcus Favonius, stoic, partizan al lui Cato, adept al lui Pompei, apoi al lui Brutus şi Cassius, condamnat după înfrîngerea republicanilor la Philippi.

[50] V. cap. 7 şi urm.

[51] Despre Eprius Marcellus, v. XII, 4.

[52] Probabil, era înrudit cu Ostorius Scapula, despre care v. XII, 3.

[53] Barea Soranus fusese proconsul al Asiei după anul 61-62. I se reproşa prietenia cu Rubellius Plautus, nepot al lui Drusus (XIII, 19), care în anul 60 plecase în Asia şi fusese ucis acolo în anul 62 (XIV, 59).

acela cînd Tiridates venea la Roma spre a primi învestitura de rege al Armeniei[54], pentru ca această crimă internă să fie acoperită de veştile care agitau publicul în legătură cu evenimentele din afară, sau pentru ca, prin uciderea atîtor bărbaţi iluştri, Nero să-şi arate măreţia de conducător suprem, faptă într-adevăr regală.

24 În vreme ce oraşul întreg se revărsa pentru a-l primi pe împărat şi a-l vedea pe rege, Thrasea a fost oprit să-i vină în întîmpinare. Nu şi-a pierdut curajul şi a scris un memoriu către Nero, întrebîndu-l care îi sînt acuzaţiile şi asigurîndu-l că se va disculpa, numai să i se aducă la cunoştinţă şi să i se dea putinţa de a le risipi. Nero a luat în grabă memoriul, în speranţa că Thrasea, înspăimîntat, scrisese cuvinte prin care să laude gloria împăratului şi să-şi înjosească reputaţia. Cum nu se întîmplase aşa, a început el mai degrabă să se teamă de privirile, de mîndria şi de limbajul liber al unui nevinovat şi a poruncit convocarea senatului.

25 Atunci, Thrasea s-a sfătuit cu cei mai apropiaţi prieteni dacă să încerce să se apere ori s-o privească cu dispreţ: părerile erau împărţite. Cei care propuneau să se prezinte în senat spuneau că sînt siguri de curajul lui şi că nu va spune un cuvînt care să nu-i sporească gloria. Numai nevolnicii şi fricoşii îşi acoperă sub tăcere ultimele clipe ale vieţii. Poporul trebuie să vadă un bărbat care înfruntă moartea şi senatul să-i audă cuvintele supraomeneşti, rostite parcă de o divinitate. Ar putea chiar şi Nero să fie zguduit de acest lucru extraordinar. Dar dacă acesta stăruie în cruzimea lui, cu siguranţă posteritatea îşi va aminti şi va distinge între un sfîrşit glorios şi laşitatea celor ce pier fără să scoată o vorbă.

26 Dimpotrivă, cei care socoteau că ar trebui să aştepte acasă, spuneau că au despre Thrasea aceleaşi păreri, dar că-l ameninţau batjocuri şi insulte: e mai bine să-şi cruţe urechile de invective şi ocări. Nu doar Cossutianus şi Eprius sînt porniţi spre crimă, sînt destui alţii care, probabil, vor ridica mîna şi-l vor lovi cu ferocitate, ba chiar şi unii oameni cumsecade îi vor imita de frică. Să scutească senatul, pe care-l onorase, de infamia unei atît de mari ticăloşii şi să lase în suspensie întrebarea despre ce vor decide senatorii, văzîndu-l pe Thrasea acuzat. Este zadarnică speranţa că Nero

[54] Tiridates venise la Roma spre a fi încoronat ca rege al Armeniei, conform înţelegerii cu Corbulo.

ar fi în stare să se ruşineze de crimele lui: este cu mult mai de temut să nu se năpustească asupra soţiei lui, a fiicei lui şi a celorlalţi care-i sînt dragi. Prin urmare, să caute să-şi pună capăt zilelor, nepîngărit şi neînjosit, cu aceeaşi glorie ca şi cei pe urmele cărora şi după învăţăturile cărora şi-a dus viaţa. Era prezent la consfătuire şi Rusticus Arulenus[55], un tînăr înflăcărat care, din dorinţa de glorie, se oferi să intervină împotriva deciziei senatului, căci era tribun al plebei. Thrasea i-a potolit elanul şi l-a oprit să facă un gest care nici nu i-ar folosi acuzatului şi i-ar fi şi fatal tribunului care s-ar opune. El, adăuga, şi-a trăit zilele şi nu trebuie să părăsească o conduită morală respectată de-a lungul vieţii. Rusticus însă este la începutul carierei publice şi are înaintea lui un drum întreg de străbătut. Trebuie să chibzuiască mult, mai dinainte, pe ce cale s-apuce spre dobîndirea funcţiilor publice într-o asemenea epocă. În ce-l priveşte, el îşi rezervă să se mai gîndească dacă se cade să se prezinte în senat sau nu.

27 A doua zi dis-de-dimineaţă, două cohorte pretoriene, înarmate, au înconjurat templul zeiţei Venus Genetrix[56]. O ceată de civili păzea intrarea în senat, lăsînd să li se vadă săbiile, iar unităţi militare erau răspîndite prin pieţele publice şi prin basilici. Sub privirile şi sub ameninţările lor intrau în curie senatorii. Cuvîntarea împăratului a fost citită de cvestor. Neindicînd pe nimeni anume, el acuza senatorii că-şi neglijează îndatoririle publice şi că, după exemplul lor, cavalerii romani se lasă pe tînjeală. Într-adevăr, ce-i de mirare, zicea ei, că nu mai vine nimeni de prin provincii îndepărtate şi că foarte mulţi, după ce au dobîndit consulate şi sacerdoţii, se îngrijesc mai degrabă de frumuseţea grădinilor proprii. Această învinuire a fost un fel de armă pe care acuzatorii o înhăţară îndată.

28 Începutul l-a făcut Cossutianus. Apoi Marcellus s-a pornit cu şi mai mare violenţă, strigînd că este în joc supremul interes al statului: blîndeţea conducătorului este ştirbită de îndîrjirea insolen-

---

[55] Rusticus Arulenus, un stoic ca şi Thrasea, în calitate de tribun al plebei, avea dreptul de veto; va fi în anul 69 pretor, iar în anul 92 consul supleant (XV, 29-32); a fost ucis împreună cu ginerele lui Thrasea, Helvidius Priscus, de Domitian.

[56] Templul Venerei Genetrix (zeiţa din care se trăgea, după legenda acreditată, familia Iulia) fusese înălţat de Iulius Caesar după victoria de la Pharsalus. Acum, servea drept sală de şedinţe a senatului.

tă a supuşilor. Prea au fost îngăduitori pînă acum senatorii, care i-au lăsat să scape nepedepsiţi pe Thrasea, care se opune la orice, pe ginerele său, Helvidius Priscus, adept al aceloraşi idei nebune, şi de asemenea pe Paconius Agrippinus, moştenitor al urii părinteşti împotriva împăraţilor, şi pe Curtius Montanus[57], care compune poezii respingătoare. „Zadarnic, zicea el, îl caută în senat pe fostul consul, pe preot la rugăciunile publice, pe cetăţean la depunerea jurămîntului, doar dacă Thrasea, împotriva orînduielilor şi ceremoniilor strămoşeşti, nu s-ar fi declarat cumva pe faţă trădător şi duşman al patriei. În sfîrşit, obişnuit să joace rolul de senator şi să-i apere pe denigratorii împăratului, să vină măcar aici şi să propună ce vrea el să fie îndreptat sau schimbat; senatorii îl vor suporta mai uşor criticînd faptele una cîte una, decît să rabde tăcerea unui om care condamnă totul. Ce nu-i place oare? Pacea care domneşte pe toată faţa pămîntului, sau victoriile armatelor noastre fără pierderi de oameni? Pe acest om, pe care fericirea publică îl întristează, care consideră forurile, teatrele şi templele ca pustietăţi, care ne tot ameninţă cu exilul său, senatorii să nu-l facă să-şi atingă scopul ambiţiei lui nefaste. Pentru el, nu există nici decrete ale senatului, nici magistraţi, şi nici oraşul Roma. Un om care nu mai are pentru această cetate iubirea de altădată şi acum nici s-o vadă nu mai poate, să rupă cu viaţa."

29 Pe cînd Marcellus, furios cum era şi amenințînd, se înflăcăra la vorbă, la faţă şi la ochi, rostind aceste cuvinte şi altele asemenea, pe feţele senatorilor nu se vedea doar acea tristeţe cunoscută şi obişnuită lor din cauza frecvenţei proceselor criminale, ci o spaimă nouă, mai adîncă, ori de cîte ori priveau soldaţii cu armele în mîini; totodată, le venea în minte figura venerabilă a lui Thrasea. Unii se înduioşau şi de Helvidius, care avea să ispăşească o înrudire fără nici o vină. Şi lui Agrippinus, îşi ziceau ei, ce i se imputa, decît trista soartă a tatălui său, căci şi acela, la fel de nevinovat, căzuse victima cruzimii lui Tiberius? Cît despre Montanus, un tînăr cumsecade, care nu era autorul poeziei injurioase, era alungat în exil[58] fiindcă-şi făcuse cunoscut talentul.

---

[57] Despre Helvidius Priscus, soţul Faniei, fiica lui Thrasea, v. XII, 9; Paconius Agrippinus fusese proconsul al Cretei şi Cirenei sub Claudius; despre Curtius Montanus, v. *Hist.* IV, 40 şi 42.

[58] Alungat în exil de Nero, invidios pe talentul lui poetic.

30 Şi, iată, în vremea asta apare Ostorius Sabinus, acuzatorul lui Soranus, şi începe să vorbească despre prietenia acestuia cu Rubellius Plautus, afirmînd că folosise proconsulatul Asiei mai mult ca să-şi facă un renume decît ca să slujească interesul public, alimentînd astfel spiritul de răzvrătire al oraşelor. Învinuiri vechi acestea, la care adăuga o alta, nouă, prin care o implica în primejdia care îi ameninţa părintele pe fiica lui, acuzînd-o că ar fi risipit bani în toate părţile cu magi prezicători. Aşa se întîmplase într-adevăr din devotamentul Serviliei — acesta era numele fetei —, care, din iubire pentru tatăl ei şi din nesocotinţa vîrstei, consultase magi prezicători, dar nu despre altceva decît despre ieşirea cu bine din primejdie a casei lor, dacă Nero ar fi putut fi înduplecat, dacă procesul din senat n-ar aduce ceva îngrozitor. Aşadar, a fost convocată la senat: înaintea tribunei consulilor, stăteau, despărţiţi, de o parte părintele încărcat de ani, de cealaltă, fiica lui, doar de douăzeci de ani, sortită văduviei şi singurătăţii, după exilarea recentă a lui Annius Pollio, soţul ei[59], şi neridicîndu-şi măcar ochii către tatăl ei, ale cărui primejdii credea că le agravase.

31 Atunci, acuzatorul întrebînd-o dacă-şi vînduse bijuteriile de zestre şi-şi desprinsese colierul de la gît spre a face bani pentru ritualurile magice, ea mai întîi s-a aruncat la pămînt într-un lung plînset şi fără să scoată o vorbă; apoi, îmbrăţişînd altarul şi jertfelnicul, zise: „N-am invocat nici un fel de divinităţi nelegiuite, n-am rostit afurisenii şi n-am cerut altceva în rugăciunile mele nefericite decît ca tu, o Caesar, şi voi, senatori, să-l salvaţi pe prea bunul meu părinte. Mi-am dat nestematele, veşmintele şi podoabele rangului, aşa cum mi-aş fi dat sîngele şi viaţa, dacă mi-ar fi cerut-o. E treaba acestor oameni necunoscuţi mie mai înainte, ca nume şi ca profesiune. N-am amintit nicicînd numele împăratului, decît printre zeităţi. Nefericitul meu tată nu ştie nimic din asta, şi dacă este o vină, numai eu am greşit."

32 Soranus, auzind ce spune fiica lui, a întrerupt-o, strigînd că ea nu-l însoţise în provincie, că nu putea fi cunoscută de Plautus din cauza vîrstei, că nu fusese implicată în acuzaţiile aduse soţului ei, că vina ei fusese doar prea marea iubire faţă de părinte, şi de aceea să-i separe procesul, iar el să-şi înfrunte soarta, oricare ar fi

[59] Despre Annius Pollio, v. XV, 56; fusese amestecat în conjuraţia lui Piso.

ea. Spunînd aceasta, se repezi să-şi îmbrăţişeze fata care-i venea în întîmpinare, dacă lictorii, interpunîndu-se, nu i-ar fi împiedicat pe amîndoi. Apoi, veni rîndul martorilor: pe cît de multă milă provocase cruzimea acuzatorului, tot pe atîta indignare stîrni martorul Publius Egnatius[60]. Acesta, client al lui Soranus, vînzîndu-se ca să-şi distrugă un prieten, îşi dădea în lume importanţa unui filozof stoic, reuşind, prin atitudinea şi vorba lui, să dea aparenţa de virtute; altminteri, în sufletul lui un ticălos şi un ipocrit, care-şi ascundea aviditatea de bani şi desfrînare. Cînd viciile lui au fost scoase la iveală prin forţa banului, acesta ne-a dat o învăţătură: cum ne păzim de cei înfăşuraţi în înşelăciuni şi pătaţi de crime, aşa să ne ferim de cei ce înşală sub aparenţa virtuţilor morale şi de trădătorii prieteniei.

33 Aceeaşi zi a oferit totuşi exemplul nobil al lui Cassius Asclepiodotus[61]; acesta era, prin bogăţia lui, unul dintre cei dintîi printre bitinieni: îi arătase lui Soranus mult respect pe cînd acesta era puternic, iar după căderea lui nu l-a părăsit: a fost despuiat de toate bunurile şi alungat în exil, prin indiferenţa zeilor faţă de exemplele şi bune, şi rele. Lui Thrasea, lui Soranus şi Serviliei li se dă libertatea să-şi aleagă felul morţii. Helvidius şi Paconius sînt expulzaţi din Italia; Montanus a fost iertat din consideraţie faţă de tatăl său, dar avertizat să renunţe la viaţa publică. Acuzatorilor Eprius şi Cossutianus li se acordă cîte cinci milioane de sesterţi de fiecare, iar lui Ostorius, un milion două sute de mii, precum şi însemnele de cvestor.

34 Pe înserate, cvestorul consulului[62] a fost trimis la Thrasea, care se afla în grădină. Chemase în jurul lui grupuri numeroase de bărbaţi şi de femei de seamă şi-l asculta cu multă atenţie pe Demetrius, filozof din şcoala cinică[63], cu care discuta, precum se putea deduce din încordarea feţei lui şi din vorbele auzite mai tare

---

[60] Publius Egnatius Celer, originar din Berytus (azi, Beirut), filozof stoic, maestrul lui Soranus. Contra unor asemenea stoici, v. şi Iuvenal, *Sat.* II; a fost judecat sub Vespasian şi condamnat cu exilul, v. *Hist.* IV, 10.

[61] Originar din Niceea (Bitinia).

[62] Consulii prezidau şedinţele senatului. Pentru îndeplinirea sentinţelor senatului, aveau la îndemînă, fiecare, doi cvestori.

[63] Demetrius Cinicul s-a bucurat de prietenia lui Seneca. Sub Vespasian, a fost izgonit din Roma, împreună cu alţi filozofi.

pronunţate, despre natura sufletului şi despre separarea spiritului de trup, pînă ce sosi Domitius Caecilianus, unul dintre prietenii săi intimi, şi-i înfăţişă ce a hotărît senatul. Atunci, cei care erau de faţă începură să plîngă şi să-l bocească. Thrasea îi îndemnă să se retragă în grabă şi să nu-şi lege, primejduindu-se, soarta de cea a unui condamnat. Arriei, care voia să-şi însoţească soţul în moarte şi să urmeze exemplul mamei sale, Arria, el îi recomandă să-şi păstreze viaţa şi să nu răpească fetei lor singurul sprijin ce-i mai rămînea.

35 Apoi, mergînd spre portic, se întîlneşte acolo cu cvestorul; era mai degrabă vesel, fiindcă aflase că Helvidius, ginerele său, este doar expulzat din Italia. Primind apoi decizia senatului, îi invită în camera sa pe Helvidius şi pe Demetrius şi întinde amîndouă mîinile, ca să i se taie venele; cînd văzu că sîngele curge, stropi cu el pămîntul şi, chemînd pe cvestor mai aproape, îi zise: „Aducem o libaţie lui Iupiter Eliberatorul. Priveşte, tinere, şi zeii să te ferească de aceste auspicii; de altminteri, te-ai născut în vremuri în care este nevoie să-ţi întăreşti sufletul prin exemple de curaj." Apoi, cum încetineala morţii îi pricinuia grozave chinuri, întorcîndu-se spre Demetrius...

Cuprins

Introducere	. 5
Lista abrevierilor	31
Cartea I	33
Cartea a II-a	86
Cartea a III-a	136
Cartea a IV-a	181
Cartea a V-a	229
Cartea a VI-a	235
Cartea a XI-a	270
Cartea a XII-a	294
Cartea a XIII-a	332
Cartea a XIV-a .	369
Cartea a XV-a	407
Cartea a XVI-a	449